

**JAHON
SARGUZASHT
ADABIYOTI**

“SHARQ” NASHRIYOT-MATBAA
AKSIYADORLIK KOMPANIYASI
BOSH TAHRIRIYATI
TOSHKENT — 2006

**XUDOYBERDI
TO'XTABOYEV**

**SARIQ DEVNI
MINIB**

Roman

**“SHARQ” NASHRIYOT-MATBAA
AKSIYADORLIK KOMPANIYASI
BOSH TAHRIRIYATI
TOSHKENT — 2006**

84(59)6-44 Бадиий эдобиёт —
Т 98 Роман

Tahrir hay'ati:

Omonulla Yunusov (*rahbar*), Ahror Ahmedov (*rahbar o'rinbosari*), Alisher Ibodinov, Nizom Komilov, Tohir Malik, Erkin Malik (*hay'at kotibi*), Qodir Mirmuhamedov, Anvar Obidjon, Xudoyberdi To'xtaboyev, Ibodulla Shoymardonov, Barnobek Eshpo'latov.

Rassomlar

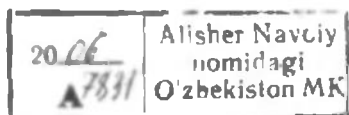
Vladimir Stulin

Irina Stulina

10-32141/281

To'xtaboyev Xudoyberdi.

Sariq devni minib: Roman. / Jahon sarguzasht adabiyoti — T.: "Sharq", 2006. — 544 b.

SARIQ DEVNI MINIB

O'ziga xos ijod sohibi

Har bir yozuvchining o'ziga xos hayot yo'li bor. Tabiiyki, u tug'ilib o'sgan muhit ham, uni o'rab olgan tabiat olami ham, uning bolalik chog'lariyu ilmga intilishlari ham va nihoyat adabiyotga kirib kelish yo'llari ham o'ziga xos bo'ladi.

Yosh kitobxon muhabbatini qozongan, o'z asarlari bilan dunyo miqyosiga chiqib olgan Xudoyberdi To'xtaboyevning yozuvchilik safiga kirib kelish sirlari bilan qiziqsangiz anglaysizki, u adabiyot maydoniga o'nqir-cho'nqirli yo'llar bilan qanchadan qancha qiyinchiliklarni yengib kirib kelgan.

Ma'lumotlarga qaraganda, u "Qatron tog'i etaklariga joylashgan Katta Tagob qishlog'ida tug'ilgan". Bu so'lim, sermeva qishloqning odamlari qiziqchi, latifa va ertaklar so'zlashga ustaligi bilan ajralib turadi. Tabiiyki, X. To'xtaboyevning yozuvchi bo'lish uchun qo'liga qalam olishida, o'sha latifa va ertaklarni, qiziqchilikni yaxshi ko'radigan qishloq odamlarining katta hissasi bor, albatta. Yoshligida takror-takror eshitgan, ilib olib o'zi ham tengdoshlariga, ukalariga aytib bergan latifa va ertaklar uning xarakterini shakllantirishda katta rol o'ynagan.

Xudoyberdi To'xtaboyevning hayoti bilan qiziqadigan bo'lsangiz, u chaqaloqlikdan yetim qolgani, o'gay ota kim ekanini taniganini, diniy kitoblarni o'qigan dindor buvisining qo'lida tarbiya olganini eslaydi. Taxmin qilish kerakki, X. To'xtaboyevning yozuvchilik kasbini tanlashda yoshlikdagi bu hayot mashaqqatlarining, xususan kampirlarni o'z atrofiga birlashtira oladigan ilmdon va taqvodor buvining ham qandaydir o'rni bo'lganini anglaysiz.

Xudoyberdi o'zining hayoti to'g'risida quyidagilarni alohida hayajon bilan gapiradi:

“Mening bolalik va o’smirlilik yillarim urush yillariga to’g’ri kelgan, ota-onasiz qolgan yetim hamqishloqlarimning o’kinch va armonlarini eshitganman. O’g’lidan “qora xat” kelgan onalarning ko’ksini yulib dodlaganini ko’rganman, akasini intizor kutayotgan singillarning, eridan barvaqt judo bo’lgan yosh-yosh juvonlarning pinhoniy ko’z yoshlarini ko’rganman”.

Bolalik chog’laridagi bu taassurotlar bekorga o’tib ketgan emas, alhatta. Uning yozuvchi bo’lib, xususan bolalar yozuvchisi bo’lib qo’liga qalam olishida bu faktlarning roli ham ozmuncha bo’lgan emas.

Mana Xudoyberdining bolalik chog’larini davomi: “O’gay otam — usta Abduqodir rahochiy batalyoniga ketgach biz oilada sakkiz bola qoldik. Bir xillarimiz bolalar uyida, bir xillarimiz birovlar uyiga molboqar bo’lib ketdik, men ham bolalar uyida bo’lganman, men ham molboqar bo’lganman. Shunday oilalar ham bo’lgan ediki, ham onadan, ham otadan juda bo’lishgandi... Men bular bilan rosa bolalar uyidan bolalar uyiga o’tib “sayr” qilganman, hatto Toshkentdan Qo’qongacha piyoda ketgan paytlarimiz bo’lgan”.

Birovlarning eshigida yurib molboqarlik qilish, qisqasi, kichik xizmatkor bo’lib, uning ustiga sakkiz yetimchaning kattasi bo’lib, ularning ham g’amini ye-yish, yozuvchi so’zlari bilan aytganda “yetimlar armiyasi safida bo’lish” bolalar uyida yurib turfa bolalar xarakterlarini kuzatish — bular hammasi bo’lajak yozuvchi uchun faqat hayot materiali emas, balki hayot maktabi bosqichlari ham edi.

Urush tugadi. Xudoyberdi To’xtaboyevning o’quvchilik, talabalik davrlari tez sur’atlar bilan o’tdi. Badiiy ijodga u hali talabalik chog’laridayoq qiziqdi, dastlab she’rlar mashqini olmoqchi bo’ldi, keyin prozaga o’tib hikoyalar yozdi. Talabalik chog’larida yozilgan “Felyetondan so’ng” hikoyasi uchun “Respublika” gazetasining mukofotini oldi. Shundan keyin X. To’xtaboyev qator hikoyalar e’lon qildi.

Yosh adibning hikoyalari tematik jihatdan har xil

bo'lsa ham bir jihatdan ularda mushtaraklik bor edi. U har xil hayot materiali, har xil vaziyatdan turib hayotdagi illatlarga, eskilik sarqitlariga, to'g'rirog'i, axloq prinsiplarini huzuvchilarga qarshi keskin kurash, e'lon qilar edi. Shu sababdan yot illatlarga tanqidiy munosabat paydo bo'ldi. Shuning uchun bo'lsa kerak, uning hikoyalari tanqidiy yo'nalish ancha ustun turadi.

Xudoyberdi To'xtaboyev o'z ijodining bu yo'nalishiga izoh berib yozadi:

"Odatda turmushda illat bo'lib turadi unga qarshi kurashish kerak. Xo'p, qaysi yo'l bilan? Muallimlik yo'li bilanmi? Leksiya o'qish bilanmi? Men "Felyetondan so'ng" nomli hikoyamda jurnalist ham murabbiy, tarbiyachi, felyeton janri esa jurnalist-murabbiy qo'lidagi eng yaxshi qurol, masalan zanglagan temirni o'tga solsang zangi to'kilgani kabi, sarqitlarga botgan kishi felyeton o'tida lovillab yonsa sarqitlardan holi bo'ladi, degan g'oyani olg'a surgan edim".

G'oya shunday narsaki, u bekordan bekorga paydo bo'lib o'tib ketavermaydi. Bir kun paydo bo'lgan g'oya ikkinchi kun ishga tushishi, o'z amaliyotini ko'rishi kerak bo'ladi. O'zining birinchi asarida olg'a surilgan g'oya Xudoyberdini to'la band qilgan edi. Shu asosda u felyeton janrida ancha ijod qildi. U uzoq vaqtlar avvalo "Toshkent haqiqati" va boshqa gazetalarda felyetonchi muxbir bo'lib xizmat qildi. Yana shunisi ham quvonarliki, Xudoyberdi o'z asarlari uchun respublika bo'ylab, har xil sohadan material tanlab, tanlangan materiallar ustida qunt bilan ishlar va felyetondan felyetonga o'z mahoratini oshirib borar edi. Mana uning felyetonchilik faoliyati haqidagi o'z fikrlari:

"Nimaniki sarqit va illat deb tushunsam, nimaniki qonundan tashqari adolatsiz deb bilsam, nimaniki zamondan orqada qolgan va taraqqiyotga g'ov bo'luvchi, deb tushunsam, chiroyli turmushga nimaki dog' bo'lib tushayotgan bo'lsa ana shularning hammasiga qarshi kurashdim. 300 dan ortiq katta-kichik felyetonlar yozdim. X. To'xtaboyev, T. Xudoyberdiyev,

B. Nazarov degan imzolar bilan yozdim, hech kimni ayamay, jon-jahdim bilan yozdim...”

“Jon-jahdim bilan yozdim”. Ha, faqat shu xilda yozilgan asarlargina o‘z oldidagi vazifani ado eta oladi. Nazarimda, Xudoyberdi ijodning bu talabini yoshligidanoq anglab olgan ko‘rinadi. Gapning to‘g‘risini aytganda, ehtimol, hamma felyetonlar ham, o‘sha vaqtlarda yaratilgan hamma hikoyalar ham barobariga mukammal bo‘lgan deb bo‘lmaydi. Ular ichida shoshilib yozilgan, obyektivlik talabiga to‘la javob beravermaydigan asarlar ham bo‘lishi ehtimol. Biroq shu narsa muhimki u o‘z asarlarini kuyinishlar bilan, “jon va jahdi” bilan yozdi. Nimaiki, “jon va jahdi” bilan yozilsa, unda samimiylik salmog‘i yetarli bo‘ladi. Demak, u kitobxonga to‘la yetib boradi.

X. To‘xtaboyevning birinchi hikoyalar to‘plami 1961-yil “Shoshqaloq” nomi bilan e‘lon qilindi. O‘shandan beri u asosan bolalar — o‘smirlar hayotiga tegishli o‘nlab hikoyalar to‘plami, qissalar, romanlar e‘lon qildi.

Xudoyberdi To‘xtaboyev asarlari ichida “Sariq devni minih”, “Sariq devning o‘limi” romanlari yosh kitobxonlar muhabbatini qozongan asarlardan hisoblanadi.

X. To‘xtaboyev “Sariq devni minih” sarguzasht romani uchun respublikamiz yoshlar mukofotini olishga sazovor bo‘ldi. Asarning II qismi “Sariq devning o‘limi” uchun esa yozuchi militsiya xodimlari hayotiga bag‘ishlangan asarlar tanlovining g‘olibi bo‘ldi. Kitobxonlar jamoatchiligi va adabiy tanqidchilik ham Xudoyberdi To‘xtaboyevning bu asarlarini ma‘qulladi. Qator taqrizlar e‘lon qilindi, munaqqidlarning qator maqolalarida tilga olindi. Xudoyberdining bu asarlari sarguzasht roman uslubida yaratilgan novator romanlardir. Bu romanlarning o‘nlab qardosh tillariga, ba‘zi bir xorijiy tillarga tarjima qilinib, katta tiraj bilan bosilishi ham adib mehnatiga berilgan katta bahodir.

Xo‘sh, Xo‘doyberdining nomini ma‘lum qilgan bu asarlarining siri nimada? Bu savolga javob berish uchun asarlarga bir nazar tashlab ko‘raylik.

Shunday qaraganda “Sariq devni minib”, “Sariq devning o‘limi” ba’zi xususiyatlari bilan G. G‘ulomning “Shum bola”sini eslatadi. X. To‘xtaboyev qahramonlari ham “Shum bola” qahramoni singari ziyrak, serfahm, chaqqon. Buning ustiga u fantaziyaga ham boy — ma’lum bir ishni bitkazish uchun darrov yo‘l izlaydi, agar yo‘l topolmay qolsa, mushkul ishlarni xayolan hal qilishdan ham toymaydi.

Biroq, Xudoyberdi To‘xtaboyevning qahramoni zamonaviy “shum”lardan. G‘afur G‘ulomning shum bolasi asr boshlaridagi voqealar zamon zamirida harakat qiladi. O‘zining xatti-harakatlari bilan o‘sha zamon asosiga chirkin illatlarini fosh qiladi. Biz roman qahramoni Hoshimjonning xatti-harakatlarini kuzatib kulamiz va inson jamiyatga yot bo‘lgan rahna va illatlarni fosh qilayotgani va bu ishda uning fahm-farosatlari bilan tanishib “ofarin” deymiz.

“Sariq deb” qahramonining harakat maydoni keng, faoliyati ham rang-harang, xarakterining o‘ziga yarasha shakllanish tarixi ham bor.

Kitob sahifalarida qahramon dakkiga sabab bo‘lgan o‘z qilmishlaridan pushaymon bo‘la bermaydi, ammo kitobxon payqab oladiki, bu dakkilarning asl sababi qahramonning yaxshi o‘qimaganida, umuman hali o‘zi tayyor bo‘lmagan ishlarga qo‘l urganida. Qahramon maktabga qaytib o‘qishni davom ettirishga qaror qiladi.

Voqeaning shu tarzda berilishining o‘zida muhim bir haqiqat bor. Ba’zi bir yoshlarda kuch va qobiliyatini ortiqcha baholash, o‘z imkoniyatlari bilan hisoblashmasdan manmanlik ko‘chasiga kirib ketish, real hayot talablarini hisobga ola bermaslik hollari uchrab turadi. Xudoyberdi To‘xtaboyev shu xilda “g‘oz chiranish”larga munosabat bildiradi.

Hoshimjon uchun asarning birinchi qismlaridagi “g‘oz chiranish”lar o‘tkinchi edi. U yot muhitda biroz bo‘lib, yana o‘zining asl vazifasiga — o‘qishiga qaytadi. Shu bilan go‘yo “dakki”lar sarguzashti ma’lum bir natijalar — qahramon xarakterining ancha toblanishi bilan yakunlangandek bo‘ladi.

Bundan keyin qahramon xarakterida uchinchi va mas'uliyatli bosqich boshlanadi. Asardan shunday taassurot paydo bo'ladiki, qahramon go'yo o'zini nimalargadir tayyorladi, o'sha tayyorgarlikka ko'ra ishga tushishi kerak. Yozuvchi qahramoniga shunga loyiq vazifa ham topib beradi. Bu — firibgar, tekinxo'r, o'g'rilardan xalq mulki va osoyishtaligini saqlashga qodir bir vazifa — militsiya xodimi. Biz Hoshimjon bilan birga bo'lib xalq ishonchini suiiste'mol qilib, uning mulkiga qo'l cho'zgan qalloblar muhitiga boramiz va ularning hiyla-nayranglarini ko'ramiz. Bular xalq orasidagi soddalarni gap-so'zlarga ishontirib, chaqalab-tiyinlab ho'lik yig'adiganlardan emas, balki xo'jalik ichidagi kasb-korlarning ilmini egallagan, o'zini ilmi hisoblagan har bir kishini gangitib qo'yishga tayyor "mutaxassis o'g'rilar". Tabiatan ziyrak, fahm-farosatli, hayotning ba'zi tomonlari bilan tanishib yana ham ziyraklashgan Hoshimjon katta bir operatsiyada qatnashib, uning muvaffaqiyatli yakunlanishini ta'minlaydi. "Mutaxassis o'g'rilar"ning katta gruppasini fosh qilishda qatnashadi. Asardagi bu yo'nalish bugungi — mustaqillik davrida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

"Sariq dev...!" — sarguzasht asar. Buning ustiga fantastik ham. Shunga muvofiq asardagi voqealarning ba'zilari kutilmagan tarzda ro'y beradi, bir qism voqealar asossizdek bo'lib ko'rinadi. Sarguzasht-fantastik asarlarning qismati ma'lum bir detal va yoki epizodning naqadar konkret va realligi bilan belgillanmaydi, balki hiroz reallikdan uzoqda bo'laturib kitobxonni ishontira olishi va "to'qima voqealar" vositasida zarur xulosalar chiqarilishi bilan belgilanadi. Xudoyberdi To'xtaboyev asardan kuzatilgan xulosani chiqara olgan. Sarguzasht yo'li, fantastik bayon uning uchun abadiy priyom — usul sifatida xizmat qiladi. Masalan, qahramon "Sirli qalpoqcha" siz voqealarning ich-ichiga kirib bora olmas, hayotimizda uchrab turadigan, ko'rib-kuzatib yurilgan, hiroq sir-asrori yetarli anglanmagan illatlarni yetarli darajada fosh qila olmagan bo'lar edi.

Xudoyberdi To'xtaboyevning fantastikasi, takror aytamizki, ma'nodordir. Bu fantastika orqali berilgan voqealar "Sehrli qalpoqcha" bilan uning qahramoni amalga oshirmoqchi bo'lgan hamma ishlar bizning umid va orzularimizda yashaydigan ishlar — xullas, zamonaviy "shum bola"ga zamonaviy vazifa berilgan va asar qahramoni bu vazifani uddasidan chiqq olgan.

Xudoyberdi To'xtaboyevning sarguzasht asari bu xususiyatlari bilan muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega. To'g'ri, asarning yana ham pishitish zarur bo'lgan joylari ham yo'q emas. Unda qamrab olingan voqealar keragidan oshiqchadek ko'rinadi, ba'zi joylarda boshqa asarlarda uchraydigan detal va voqealar olinadi, ha'zan batafsil tasvir o'rniga voqealarni bayon qilib o'tish singari hollar ham ko'zga tashlanadi. Ammo, shularga qaramasdan, qo'yilgan maqsadning to'g'ri ifodalanishi, bayonda qiziqarli yo'llar topilishi jihatdan Xudoyberdi To'xtaboyevning bu asari o'smirlar uchun yozilgan yaxshi asarlar qatoridan o'rin olishga haqlidir.

Yozuvchilik san'ati shundayki, adib, yo ko'rgan-bilganini, yo eshitganini yozadi. Bu ko'rgan-bilgan va eshitganlarini ma'lum bir sistemaga solishda doim o'z hayoti ko'z oldida turadi. Shu ma'noda yozuvchi uchun o'z hayoti, ko'rgan-kechirganlari birinchi darajali material vazifasini ado etadi. Xudoyberdi To'xtaboyevning "Sariq devning o'limi"dan keyin e'lon qilingan romanida shunday satrlar bor: "Belim sal hukikroq, buni o'zim tan olaman, ukalarimni ko'taraverib shunaqangi bo'lib qolganman, bo'yim ham tengqurlarimga qaraganda sal pastroq, buni ham inkor qilmayman. Men yuqoriga qarab o'saman deganimda ukalarim yelkamga minih olib, pastga qarab bosishavergan. Shuning uchun pakanaroq bo'lib qolganman. Besh bolali deyishlariga ham, rostini aytsam uncha jahlim chiqmaydi. Nega desangiz chindan ham roppa-rosa beshta ukam bor. Beshovini ham o'zim katta qilganman, oyijonim traktorchi, urush boshlangandan buyon kechasi-yu kunduzi dalada".

Hurmatli o'quvchimiz sezayotgan bo'lsa kerakki, bu "Besh bolali yigitcha" romanining bosh qahramoni Orifjonning so'zlari. Xudoyberdi To'xtaboyevning o'zini ko'rganlarga nisbatan uning kitoblarini o'qiganlar ming marotalab ko'pdir. Biroq bu ko'p sonli kitobxonlar hech vaqt Orifga berilgan bu portret xarakteristikasi Xudoyberdi To'xtaboyevning o'ziga aloqador ekanini bilmaydi. Ha, bu portretda yozuvchining o'z qiyofasidan nimalardir olingan, faqat portret ma'nosida emas, balki boshqa jihatlar bilan ham Orifjon adibning prototipi degan xulosaga kelishga huquq beradi.

Haqiqiy yozuvchining har bir asari izlanishlar samarasidir. Xudoyberdi To'xtaboyev har bir asari bilan o'z ijodini nimalar bilandir boyitadi, qandaydir yangiliklarga erishadi. Biroq ijodkor uchun, xususan o'ziga talabchan, haddiyat mas'uliyatini his qiladigan yozuvchi uchun izlanishlarning cheki yo'q. Bu fikrimizni uning keyingi paytlari yozilgan "Mungli ko'zlar", "Shirin qovunlar mamlakati", "Jannati odamlar" kabi asarlari ko'rsatib turibdi.

Matyoqub Qo'shjonov.
1999-yil.

SEHRLI QALPOQCHA

I b o b

Ko'chaga quvildim

Tanishib qo'yaylik: otim Hoshim, erkalatib chaqirmoqchi bo'lsangiz Hoshimjon deb aytasiz. Familiyam — Ro'ziyev, Ro'zivoy traktorchining o'g'liman. Ruxsat bersangiz, oilamiz haqida ham ikki-uch og'iz so'zlab o'tsam: dadam ikki-uch yildan buyon cho'lda buldozer haydab yer tekislaydi, oyimning aytishiga qaraganda o'sha tomonlarga ham paxta ekisharmish. Bir oyda, ba'zan ikki oyda bir kelib ketadi. Kelganida har birimizga alohida-alohida sovg'a-salomlar olib keladi. Sovg'aning eng yaxshisi, albatta, menga tegadi. Oyim bo'lsa uyimizdan uch yuz metr naridagi fermada sigir sog'adi. Bir o'ziga 24 govmish qaraydi. O'tgan yili sutni ko'p soqqani uchun medal ham olgan. O'sha medalni oyimdan yashirib men ham ikki marta taqdim. Bir marta taqib bozorga borib sabzi-piyoz olib keldim, ikkinchi marta taqib maktabga boruvdim, direktorimiz chaqirib olib rosa urishdi.

Katta singlim Oyshaxon to'rtinchi sinfda o'qiydi. Hovlini supurish, idish-tovoqlarni yuvish o'shaning bo'ynida. Oyim uni: "Oppoqqinam, jonimning huzuri", deb erkalatgani-erkalatgan. Oyim uni bag'riga bosib suyan kuni men ham biqinidan sekin chimdib: — Puchuqqinam, — deb qo'yaman.

Kichik singlimning oti Donoxon. Hozir birinchi sinfda o'qiyapti. Oyimning aytishiga qaraganda u katta bo'lsa, albatta doktor bo'larmish. Menimcha, undan doktor chiqmasa kerak. Nega desangiz, ko'cha-ko'yda hamshiralarga ko'zi tushib qolsa ukol qiladi deb,

tog'dan tog'ga qochadi. Tunov kuni maktab hovlisida oq xalat kiygan bufetchini ko'rib doktor keldi deb de-razadan tashlab qochibdi.

Rostini aytсам, o'zim ham unchalik yomon bola emasman. Aql-hushim joyida, odobim ham chakki emas, oltinchi sinfning intizomli o'quvchilaridanman. Bir xil, haligi sho'x bolalarga o'xshab, kunbo'yi ko'cha changitib yurmayman. Yashirib nima qilaman, ko'cha changitib yurgandan ko'ra komandaga bo'linib olib, to'p tepgan yoki xoliroq joyga, masalan, oying harchand chaqirsa ham ovozi yetmaydigan joyga borib olib chillak o'ynagan ming marta yaxshi.

— Hoshim! — deb chaqiradi ba'zan oyim.

— Labbay, oyijon?

— Tomdan o'tin tashlab bergin.

— Xo'p bo'ladi, oyijon, — deymanu sekin u yoq-bu yoqqa qarayman-da:

— Oysha! — deb qichqiraman.

— Labbay, akajon?

— Tomdan o'tin tashlab bergin.

— Xo'p bo'ladi, akajon, — deydi Oysha. Shunday demasa, ishlar chatoq. Och biqinga musht kelib tushadi. Ishqilib, oyimning gapini hech yerda qoldirmayman. Aytganini o'zim bajarimasam, birov orqali bajaraman. Aslini olganda o'zing bajarishing shart emas. Fermamizning mudiri Sirojiddin aka nuqul shunaqa qiladi. Raisdan biron topshiriq olib kelsa a'zolariga topshiradi. Siz qanaqaligingizni bil-mayman-ku, lekin men ham mudirlikka o'xshash ish-larni yaxshi ko'raman. Shu o'ynayversang-o'ynayver-sang, senga tegishli ishlarni birovlar bajaraversa-baja-raversa...

— Orif! — deb qichqiraman ba'zan. Aytgandek, esimdand chiqib qolayozibdi, Orif bilan birga o'qiymiz, bir partada o'tiramiz. O'zi pakanagina bola-yu, lekin boshi to'la aql. Har qanday masalani ham ko'z yumib-ochguncha ishlab tashlaydi, men ham ko'z yumib-ochguncha ko'chirib olaman. Goho biror joyi-ni jo'rttaga xato qilib ko'chiraman, shunday qilmasam

bo'lmaydi-da, muallimimiz ko'chirganimni bilib qoladi. Shunday qilib:

— Orif! — deb chaqiraman.

— Nima deysan? — deydi Orif uylaridan turib.

— Chiq, dars tayyorlaymiz.

— O'zing chiqa qol.

Orif meni chaqirayotganini oyim eshitsin, deb jo'rttaga qayta-qayta so'rayman:

— Nima deding?

— O'zing chiqa qol deyapman, nima qulog'ing karmi?

Papkani ko'tarib sekin "quyon" bo'lib qolaman. Chiqib tayyor vazifalarni apil-tapil ko'chiraman-da, hali aytganimdek, ko'cha changitib yurmayman-ku, to'ppa-to'g'ri narigi mahallaga futbol o'ynagani jo'nab qolaman.

Mana bugun ham shunga o'xshash rejalar tuzib, Orifni chaqiraman, deb endigina kekirdagimni cho'zayotgan edim, oyim:

— Hoshim, — deb chaqirib qoldi.

— Labbay, oyijon.

— Nega tovuqlarga don bermading?

Rost, ertalab oyim tovuqlarga don berib qo'ygin, deb tayinlab ketgan edi. Butunlay unutgan ekanman. Endi nima qildim-a, ishqilib quloqning tagida shavla qaynamasa bo'lgani!

— Nima dedingiz, oyi?

— Nega tovuqlarga don bermading, deyapman, nima, qulog'ing devorning ostida qolganmi?

— Ovqatini o'zi topib yesin-da. Tokaygacha tekinxo'rlik qilishadi, — deb gapni chalg'itmoqchi bo'ldim.

— Voy, o'lmasam, suvam bermaganga o'xshaysan.

— Oyi, tovuqlar suv ichmaydigan bo'lib ketgan...

— Shunaqami?

— Ha, shunaqa...

Nojo'ya gap aytib qo'ygan bo'lsam kerak, oyim katta kaltakni olib quvlashga tushdi. Uch marta hovlini aylandim-da, ko'cha eshik oldiga borib egilib

salom berdim va bir hatlab o'zimni ko'chaga oldim. O'sha yerdan turib:

— Bir haftadan beri suv berganim yo'q. Tuxumini bir yo'la poroshok qilib tug'aversin! — deb baqirdim.

— Teringga somon tiqmasammi! — dedi oyim ta-yoqni o'qtalib.

“Tamom”, deb o'yladim ichimda. Nega desangiz, kecha ham shunga o'xshashroq bir voqea bo'lib o'tgan edi. Har kuni darsdan qaytganimda oyim:

— Hoshimjon, bugun qanaqa baho olding, o'g'lim? — deb so'raydi.

— Besh-da, oyijon, bizniki doim besh! — deyman.

— Barakalla, — deydi oyim. Keyin o'zim yaxshi ko'rgan shokoladdan ikki-uchta uzatib, — bor, endi birpas o'ynab kelgin, — deydi. Kun botguncha maza qilib o'ynab yuraman.

Kecha oyim negadir bahoni so'ramadi-yu, qani kundaligingni bir ko'rsat-chi, deb qoldi. Rang-qutim o'chib ketdi, nega desangiz, ishning bu yog'i sal ishkalroq edi-da.

— Kundaligim o'qituvchimizda qolgan, — deb qutulmoqchi bo'ldim.

— Papkangni och deyaipman!

Boshqa ilojim bo'lmaganidan papkani ochib, sekin kundalikni chiqarib berdim.

— Bu nima? — so'radi oyim.

— Ikki.

— Bunisi-chi?

— Uch.

— Nega yolg'on gapirding?

— Kim yolg'on gapiribdi, — dedim bo'sh kel-may, — ikkovini qo'shsa besh bo'ladi, oyijon!

— Shunaqami?

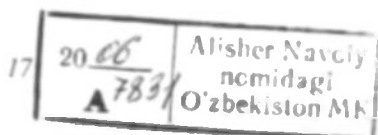
— Shunaqa...

Oyim qoshlarini chimirib, qo'llari qaltirab kunda-likni varaqlashda davom etdi.

— Bu nima?

— Ikki, oyijon.

— Bunisi-chi?

- Bunisi fizikadan olingan baho.
- Xo'p, mana bunisiga nima deysan?
- Hech narsa deyolmayman, lekin oyijon, uchovini qo'shsa besh bo'ladi.
- Shunaqami?
- Shunaqa...
- Hu o'sha...

Fizikaturadan qilgan mashqlarim mana shu paytda qo'l kelib qoldi. Bir sakragan edim, o'zimni hovlining o'rtasida ko'rdim. Bu gal kaltak yeyishim aniq bo'lib qoldi.

— Sen hali shoshmay turgin! — dedi oyim dag'dag'a qilib.

Shunday qilib desangiz, kecha mana shunaqangi dili siyohlik bo'lib o'tgan. Hozir ko'chaga chiqib shularni o'ylab yuragim qisilib ketdi. Singlimni uyga kiritib papkani oldirib chiqdim-da, uy vazifalarini ko'chirib olish uchun Oriflarnikiga kirdim.

— Orif yo'q, — dedi oyisi, — magazin tomonga ketuvdi.

— Orif meni papkamni olib kelgin deb yubordi, — dedim. Nega desangiz, agar papka qo'lga eson-omon tegib qolsa, ichini ochib uy vazifalarini ko'chirib olishni mo'ljallagan edim.

— Papkasini o'zi bilan olib ketuvdi-ku.

— Bo'lmasa, o'g'lingiz meni aldapti-da, — dedim sir boy bermay.

Endi nima qildim? Juda boshim qotib qoldi-ku. Bir yo'la uch fandan vazifa berilgan edi, bittasini ham bajarganim yo'q. Hozir, negadir, Orifni tutib olib do'pposlagim, biqiniga, boshiga rosa mushtlagim kelib ketdi. Qani endi qo'limga tushsa-yu, bir alamimdan chiqsam.

Ancha vaqtdan buyon direktorimiz nomiga to'rt-beshtamiz birlashib talabnoma yozmoqchi bo'lib yuruvdik. Maktabga borib o'shani yozishga kirishdim.

*Maktab direktori o'rtoq O. Azizovga
O'quvchilar nomidan*

Ariza

Biz o'quvchilar so'nggi paytda juda qiynalib ketdik, uy vazifalari ko'paydi, ishlashga vaqt yo'q. Shuning uchun quyidagi fanlarni dars jadvalidan vaqtincha bo'lsa ham olib tashlashingizni so'raymiz: algebra, geometriya, ona tili. Umuman olganda, bu fanlarning hech kimga keragi yo'q. Boshni qotiradi xolos. Ularning o'rni bo'sh qolmasin desangiz, futbol haqida fan bo'lsa o'shani kiritsa ham bo'ladi. O'qituvchilikka, agar xo'p desa, o'rtoq Gennadiy Krasnitskiyni olib kelish kerak. Talabimizni amalga oshirsangiz, hamma fanlardan besh olib o'qishga so'z beramiz, sho'xlik qilmaymiz. O'quvchilar nomidan:

Hoshimjon Ro'ziyev".

Talabnomani yozishga yozib qo'ydim-ku, lekin direktorning oldiga kirishga botinolmay qoldim. O'rnimdan turay desam deng, tizzam dag'-dag' qaltiraydi. Ko'zimni chirt yumib shartta turdim-da, shu holda, ko'zimni yumganimcha, sekretar qizning hoy-hoylashiga ham qaramay to'ppa-to'g'ri Otajon Azizovichning kabinetiga kirib bordim.

— Xizmat? — so'radi direktor.

— Salom, domla! — dedim ko'zimni ochib.

— Salom.

Indamasdan talabnomani uzatdim. Yo'q, ishim yana o'ngidan kelmadi. Otajon Azizovich naq bir soatcha nasihat qildi. Men ro'yxatdan o'chirib tashlamoqchi bo'lgan fanlar juda foydali emish, ularni puxta egallamasdan turib, kishi agronom ham, injener ham, zootexnik ham bo'la olmas emish. U desam bu dedi, bu desam u dedi, xullas, oxiriga borib hech gap topolmay qoldim. Ichimda esa "Algebra o'qigandan ko'ra oyimdan kaltak yeganim ming marta yaxshi edi", deb turibman.

— To'g'rimi? — deb so'radi oxirida Otajon Azizovich.

— Noto'g'ri! — dedim ko'zimni uyning shiftiga tikib, — Anorvoy tog'a hech joyda o'qimagan-ku.

— Endi o'qiyman deb turganida urush boshlanib qolgan, sen bilan bizning hayotimizni saqlash uchun frontga ketgan, — deb tushuntira boshladi Otajon Azizovich. Keyin u yog'ini yana nasihatga ulab yubordi...

O'zi ishing bir ketga ketsa, hech o'ngarib bo'lmas ekan. Bu ko'ngilsizliklar ozlik qilgandek, o'sha kuni yana ketma-ket yomon baholar oldim. Birinchi dars "joni dilimdan yaxshi ko'rganim" algebra edi, albatta. Qo'ng'iroq chalinishi bilan yuragim shig'illab ketdi. Qo'ng'iroq xuddi qornimning ichida chalingandek ko'nglimni ozdirib yubordi. O'qituvchi ko'rib qolmasin, deb oyoqlarimni oldingi partaning ostiga uzatib, faqat boshimnigina chiqarib o'tirardim.

— Ro'ziyev, to'g'ri o'tirib ol! — dedi Qobilov.

To'g'ri o'tirib oldim.

— Ro'ziyev, qani ayt-chi, o'tgan darsda nimani o'tuvdik?

Sekin o'rnimdan turib yonginamda o'tirgan Orifni turtim. U bo'lsa teskari qarab, go'yo hech narsadan xabarsizdek jim o'tirardi.

— Tezroq gapir! — qistadi muallim.

Bu gal men ham Orifni qattiqroq turtgan edim, ko'zlari ola-kula bo'lib ketdi-yu, qo'rqqanidan pichirlay boshladi. U nima desa oqizmay-tomizmay men ham takrorlab turdim.

— Eng kuchli yenglamalar... — deb gap boshladim.

Sinfda gurillab kulgi ko'tarildi. O'zim ham maza qilib kulgiga qo'shildim. Keyin bilsam "teng" so'zi o'rniga "eng" deb yuborgan ekanman. "Qani, ta'rifi-ni ayt-chi", — dedi muallim kulgini bosib.

— Tilimning uchida turibdi-yu, ayto olmayapman, — dedim go'yo aytishga qiynalayotgandek. Shunday dey-manu uyning shiftiga, derazaga, doskaga qarayman.

Oradan uch-to'rt minut o'tgach: "Aytasanmi, yo'qmi", — deb so'radi yana o'qituvchimiz.

— Aytaman, domlajon, albatta aytaman.

— Ayt, axir bo'lmasam.

— Mana hozir tilimning uchida turibdi.

— Tilingning uchi qursin seni, o'tir, — deb yubordi o'qituvchimiz.

O'sha kunni eslasam, hozir ham yuragim orqamga tortib ketadi. Rostini aytsam, tug'ilganimga ming bor pushaymon bo'ldim. Lekin darsdan qaytayotganda men ham bo'sh kelmadim, Orifdan boplab o'chimni oldim.

— Menga qara, — dedim chinorning tagiga yetganda biqiniga turtib, — nega mening kuchugimni urding?

— Qachon uribman?

— O'tgan yili urding-ku!

— Hecham urganim yo'q.

— Urgansan, mana bunday qilib urgansan, — dedim-da, boshiga bir musht tushirdim. Keyin... u yog'ini o'zingiz ham bilib turgan bo'lsangiz kerak, kattagina mushtlashish bo'ldi. Bolalarning yarmi Orif taraf bo'lishdi, yarmi men taraf. Kiyim-boshlarimiz dabdala bo'ldi, yuzlarimiz qonga bo'yaldi...

Lekin men xursand edim, o'ch olganimdan xursand edim, yuz-ko'zi demay savalaganimdan o'zimda yo'q shod edim. To'g'ri-da, hadeb beshlarni u qatorlab olaveradi-yu, men ikkidan chiqmas ekanman-da. Menga ham uncha-muncha yordamlashib tursa bir joyi kamayib qoladimi!

Xullas, kayfim chog' edi. Xursand holda ashulani vang qo'yib uyga qaytardim. Qorin ham ochgan, oyi-jonim pishirib qo'ygan palovjonni ko'z oldimga keltirib har zamonda lablarimni chapillatib qo'yaman. Hozir borib palovxonto'rani pok-pokiza tushiramanu, qorinni qashlab yotib, televizor ko'raman, deb o'ylayman-da, ashulaning avjiga chiqaman.

Ko'cha eshigimiz ichkaridan zanjir ekan. Taqillatdim. Tirqishidan qarab turibman. Bir mahal

tayoq ko'tarib asta-sekin chiqib kelayotgan oyimga ko'zim tushib qolsa bo'ladimi!

— Kim bilan mushtlashding?! — Eshikni ochgan, oyijonimning birinchi savoli shu bo'ldi.

— Hech kim bilan, — dedim orqamga tisarilib.

— Orifni uribsan-ku?

— Yolg'on! Uning o'zi meni urdi.

— Dars tayyorlamasang, uy ishlariga qarashmasang, singillaringga kun bermasang, kunbo'yi mushtlashsang, seni o'ldirib qo'ya qolmasammi, — deb oyim qo'lidagi tayoqni menga qarab otdi. Chap berib qoldim. — Yo'qol, ko'zimga ko'rinma!

Ko'cha eshik oldida uzoq turib qoldim. Yo'q, oyim shashtidan qaytadiganga o'xshamaydi. Endi nima qildim, qayoqqa boray, kimdan boshpana so'rayman? Qorinchi, ovqatni qayoqdan topdim endi...

II b o b

Shaytonning yelkasiga igna sanchdim

Bir jihatdan olib qaraganda, oyim uyga kiritmay to'g'ri ish qilgan ekan. Nega desangiz, o'sha paytlarda men sehrlil qalpoq axtarib egasi ko'chib ketgan hovlilarni, go'ng tepalarni, eski-tuski kiyim-boshlar tashlanadigan burchak-surchaklarni tintuv qilib yurgan edim. Bir oy avval Qashqir qishloqda turadigan buvim biznikiga mehmonga kelib, sehrlil qalpoq haqida ertak aytib beruvdi. Qalpoqni kiyib olgan azamat yigit biram ishlar qiladiki, biram qahramonliklar ko'rsatadiki, agar eshitsangiz, og'zingiz ochilib qoladi. U hammani ko'rib turadi. Uni esa hech kim, eng ko'zi o'tkir odamlar ham ko'rolmaydi.

— Buvi, buvijon, o'sha qalpoqning rangi qanaqa? — deb so'radim hovliqib.

— Oq jundan to'qilgan.

— Uni qayerdan topsa bo'larkin?

— O'sha qahramon qarib-chirib o'layotganda qal-

poqni shu atrofdagi hovlilardan biriga yashirib ketgan, bolam.

— Topsa bo'larmikan?

— Nega bo'lmas ekan. Izlasang, albatta topasan, o'g'lim.

Xullas, o'sha kechadan buyon oromimni yo'qotganman. Kechasi-yu kunduzi tinim bilmay sehrli qalpoq axtaraman. Ishonsangiz, izlamagan joyim qolmadi. Faqat eski qishloqning chekkasidagi tashlandiq bir uy qolgan, xolos. Bu hovli kimniki ekanligini hech kim bilmaydi. Hatto, oyim ham aniq bir narsa ayta olmadi.

Kechqurun uyga kirishdan mahrum bo'lgach, oyim aytyapti deb, qo'shnimizdan ikkita nonni qarzga oldimda, qorong'i tushishi bilan o'sha hovli tomon yo'l oldim. Tashlandiq uydan xunugi bo'lmas ekan. Qaysi burchakka qaramang, ajinami, alvastimi ko'zini lo'q qilib menga baqrayib turganga o'xshaydi. Hatto nazarimda ikki marta bo'ri ham ko'ringandek bo'ldi. Keyin bundoq sinchiklab qarasam, ikkovi ham mushuk ekan. Men titkilamagan burchak qolmadi. Teshikki bor, hammasiga qo'l suqib ko'rdim...

Bir mahal charchab, suvsab, holdan toyib o'tirib qolibman. Mudray boshladim. Yo'q, men uxlamasligim kerak, dedim o'zimga-o'zim. Keyin shartta o'rnimdan turib sal ichkariroq kirdim. Molxona bo'lsa kerak, oxurda bir to'p latta yotibdi. Orasini titkilagan edim... topdim, ishonasizmi, topdim, xuddi o'shaning o'zi! Oq mayin jundan, chekkasiga ipakdan chiroyli hoshiya tikilgan!

— Salom, qalpoqcham! — qichqirib yuhordim.

— Salom, Hoshimjon! — degan ovoz eshitildi.

— Men seni axtarib yuruvdim.

— Men seni kutib yotuvdim...

Boshimga ildimu, uy tomon qush bo'lib uchdim. Axir men uning chinakam sehrli qalpoq ekanligini sinab ko'rishim kerak edi-da... Sinab ko'rdim ham. Ko'cha eshikning ustidan oshib to'ppa-to'g'ri uyga

kirib bordim. Oyim tepki mashinada Donoga ko'ylak tikib o'tirgan ekan. Yonginasiga borib:

— Oyi, — dedim ingichka ovozda. Oyim boshini ko'tarib, u yoq-bu yoqqa qaradi-yu, “tavba” deb ko'kragiga tuflab qo'ydi. Sekin borib lagandagi sovuq oshni yeya boshladim.

— Oysha, akangdan darak bo'lmadi-ku? — deb so'radi oyim.

— Bilmasam, — deb qo'ydi bir chekkada dars tayyorlab o'tirgan singlim.

— Bechora qayerlarda qolib ketdi ekan?

— O'zingiz-da, bo'lar-bo'lmasga urishaverasiz.

Shu payt sovuq osh tomog'imga tiqilib hiqichoq tutib qolsa bo'ladimi, bunaqasiga ilgari hech uchramagan edim. O'ziam naq o'n besh minut nag'ma qildim-da.

— Tavba! — dedi oyim u yoq-bu yoqqa qarab.

— Tavba! — dedi singlim ham yoqasini ushlab.

Demak, qalpoqcham chindan ham sehrli ekan, deb o'yladim-da, termosdan choy quyib ichgan edim, hiqichoq bosildi. O'shangacha ham hech birlari meni ko'rishmadi. Sekin xolodilnikning yoniga bordimu, eshigini ochib boshimdan qalpoqchani oldim. Oyim bilan singlim baravariga o'rnilaridan turib ketishdi.

— Qayoqdan paydo bo'lib qolding? — ikkovlari-ning ham savoli shu bo'ldi.

— Xolodilnikning ichida yotuvdim, — deb yuboribman bilmasdan. Oyim bechora qo'rqqanidan andak bo'lmasa yig'lab yuborayozdi. Darrov meni issiq bag'riga olib yuz-u ko'zlarimdan o'pa ketdi.

— Bolaginam, muzlab qolay dehsan-ku! — dedi u tinmay. Issiq ko'rpaga o'rab qaynoq-qaynoq choy ichirishdi. Har choy xo'plaganimda jo'rttaga bir inqilab qo'yaman. Ichimga issiq kirishi bilan huzur qilib uxlab qolibman.

Ertasiga birinchi qilgan ishim qishlog'imizda yashaydigan Soraxon folbinning ishlarini tekshirib ko'rish bo'ldi. Meni biron kishi komissiya qilib tayin-

lagani yo'q-ku, lekin shunchaki o'zim qiziqib qoldimda. O'qituvchimiz unga ishonmanglar, hammasi yolg'on deydi. Yolg'on bo'lsa, nega xolamning shuhrati shunchalik yoyilib ketadi. Rom ochirib, dardiga davo so'rash uchun odam shunaqangi ko'p keladiki, shunaqangi ko'p keladiki, qishlog'imizdagi do'xtirxona uning oldida ip yesholmaydi. Undan keyin, kelganlar quruq kelishmaydi. Birovi shoxdor qo'y, birovi sariq echki, birovi qog'ozga o'ralgan pul, bir xillari katta tog'orada to'rt quloqli somsa tashlab ketishadi. Men bilan o'qiydigan o'g'li Mirobid-dinxo'janing kerilganini aytmayisizmi, bir o'zining ikkita velosipedi bor. Tunov kun, bittasini minib biroz sayohat qilgan edim, qosqonini egib qo'ygan ekanman, aka-uka meni tutib olib rosa do'pposlashdi.

Odamlar:

— Soraxon folbin to'ppa-to'g'ri jinlar bilan gaplashadi! — deyishadi. Murobiddinxo'ja bo'lsa maqtanib:

— Bizning uydan jinlarning ovozi eshitilib turadi! — deydi.

Ishqilib, ana shu narsalarni tekshirib ko'rmoqchi bo'ldimu, ertalab nonushtadan so'ng to'ppa-to'g'ri folbin xolamning uyiga qarab yo'l oldim. Hovlisida yettita xotin, beshta chol, uchta bola o'tirishibdi. Hammasi ham kasal bo'lsa kerak, rangi oftob urgan xamakdek sap-sariq. Qalpoqni kiyib sekin ichkari kirdim. Folbin xolam qorong'i uyda o'tirib olib rom ochyapti, qarshisida bola qo'ltiqlagan mening oyimga o'xshagan cho'ziq yuzli bir ayol o'tiribdi.

— O'g'lingni sariq jin uribdi, qizim, — dedi folbin xolam.

Shu payt uyning pollari ostidanmi, qalin devorlari orasidanmi, shiftidanmi — qayoqdanligini aniq anglay olmadim-ku, — lekin sariq jinlarning jarang-jurung qilib o'yinga tushayotgani, childirma chalayotgani eshitilib, qo'rqqanimdan dodlab yuborayozdim. Xayriyatki, oldimda folbin xolam, bolali ayol o'tirishibdi. Bo'lmasa, kim biladi, nimalar qilib

qoʻygan boʻlardim. Vahimali ovozlar tinishi bilan gʻoyibdan:

— Ovm-i-i-in! — degan surnaynikiga oʻxshash ingichka ovoz eshitildi.

Folbin xolam davom etdilar:

— Sariq echki soʻyib, terisiga bolangni oʻraysan.

— Ovm-i-i-in! — degan ovoz eshitildi yana. Ketidan hafigi vahimali jarang-jurunglar joʻr boʻldi. Folbin xolam bolali ayolning qoʻrqqanidan oʻynab turgan koʻzlariga tikilib:

— Xudo oʻzi shifo beradi, — deb qoʻydi.

Bu gal jarang-jurung eshitilmadi-yu, lekin qisqa-qisqa qilib aytilgan “ovmin” eshitildi. Boshimda qalpoqcham bor. Jinlar bari bir meni koʻrolmaydi, deb oʻzimga-oʻzim dalda berdim-da, ular bilan uchrashish niyatida ovoz qaysi tomondan kelayotganligini aniqlash uchun shoshilib tomga chiqdim. Qalin devor orasiga narvon tushirilgan ekan. Sekin pastga tushdim. Uyning osti podval, oʻrtada soʻppayib bir xum turibdi. Shu choq folbin xolamning uyiga yana bir kishi kirgandek boʻldi. Uning: “Oh, otaginam, otaginam, sizga qora dev hamla qilibdi, suf, suf”, — degani eshitildi. Bu ovoz tinib ulgurmasdan xumning ichidan jarang-jurung bilan childirma sadolari yangradi, ketidan “ovmin” ham eshitilib qoldi. Avvaliga qoʻrqqanimdan bezgak tutgandek dag-dag qaltiradim. Keyin oʻzimni bosib, sekin borib moʻralasam, xumning ichida oʻzimizning Mirobiddinxoʻja oʻtiribdi. Bilaklariga har xil shiqildoqlar taqib olgan, qoʻlida doʻppidan sal kattaroq oʻyinchoq childirma! “Iy-e, ha, shaytonning oʻzlari shu yerda ekanlar-da, yashavorsinlar-e! — dedim kulgim qistab, — sariq jin ham oʻzlari boʻlsa kerak?” Shu paytda shunaqangi achchigʻim chiqdiki, shunaqangi achchigʻim chiqdiki, choʻntagimdan toʻgʻnagʻichni olib bor boʻyicha yelkasiga sanchib yuborganimni oʻzim ham sezmay qolibman.

— Voy-dod! — deb qichqirdi Mirobiddinxoʻja. Folbin xolam: “Otaginam, kasalingiz gʻoyat ogʻir,

ana, quloq soling, parilarim faryod chekyapti", — deb javray boshladi. Kap-katta xotinning yolg'on so'zlaganini ko'rib, yana jahlim chiqib ketdi. Ko'zimga Mirobiddinxo'ja alvastidan ham xunuk ko'rinib ketdi nazarimda. To'g'nag'ichni yana sanchib yuboribman.

— Oyijon! — deb qichqirdi Mirobiddinxo'ja.

— Ovozingni o'chir! — boshidan xumning ichiga bosdim.

— A! — Mirobiddinxo'janing ko'zi xuddi jon berayotgandek ola-kula bo'lib ketdi. — Sen kimsan o'zi, ayt, kimsan?

— Men Azroilman.

— Azroil?

— Ha, Azroilman, joningni olgani keldim.

— Oyijon! Men o'lyapman...

— Dodlama, — deb yuziga bir shapaloq urdim, — menga qara, Hoshim degan bolani taniysanmi?

— Taniyman, Azroilbobo, tayniyman.

— Tanisang, nega unga velosipedingni berib turmading?

— Berdim-ku?

— Nega uni akang bilan ikkovlashib urdilaring?

— Tavba qildim, endi urmaymiz.

— Baribir, hozir joningni olaman, — shunday deb jo'rttaga bo'g'moqchi bo'lgandek ikki qo'limni tomog'iga olib bordim.

— Jon Azroilbobo, bu gal jonimni olmang, kechiring.

— Nega odamlarni aldaysan?

— Oyim aytdilar-da...

— Oying nima dedi?

— Ovmin deysan, dedi. Undan keyin mana bu shiqildoqlarni chalib, childirmani do'ppillatasan, dedi.

— Yolg'on. O'zing ham maktabga borib uyimizdan jinlarning ovozi eshitiladi degansan.

— Aytdim-ku, oyim o'rgatdi deb.

— Oying nima deb o'rgatdi?

— Ko'cha-ko'yda yurganingda, maktabga borganingda shunday deb aytasan, dedi.

— Demak, hammasi yolg'onmi?
— Yolg'on, Azroilbobo, yolg'on.
— Yolg'onligini maktabga borib aytasanmi yoki joningni olib qo'ya qolaymi?

— Aytaman, bugunoq aytaman.

— Bo'lmasa seni sinab ko'raman. Hozircha joning o'zingda tursin. Uy vazifalarini yaxshilab tayyorlagin, Hoshim degan bola so'rasa yo'q demagin...

Tashqariga chiqib endi nima qiliq ko'rsatsam ekan, deb o'ylanib qoldim. Hali folbin xolam bolali ayolga dori berayotganida xaltasiga ko'zim tushib qoluvdi. Ana o'sha xaltachalarni ham bir tekshirib ko'rmoqchi bo'ldim. Har xil chitdan tikilgan katta-kichik beshta xaltacha bor, hammasida ham o'zimizning aptekalarda sotiladigan oddiy dorilar: birida penitsillin, birida biomitsin, boshqasida yurak o'ynoqni bosadigan poroshok. Xudoi taolo ato qilgan noyob dorilar deb, xolajonim ana shularni pullayotgan ekan. Yashavorsinlar-e, dedim o'zimga-o'zim, hali shoshmay tursinlar, o'zlarini ham bir uyaltirib qo'ymasami...

Folbin xolamning cho'ntagiga qo'l solib besh-o'n so'm oldim-da, darhol tug'ruqxona oldidagi aptekaga yugurdim. O'sha yerdan ichni suradigan har xil dorilar olib keldim. Xaltachalardagi dorilarni olib, o'rniga o'shalarni ehtiyotlik bilan joylab qo'ydim. Oradan o'n-o'n besh kun o'tar-o'tmas, xolamning obro'lari ham bir pul bo'ldi. Sen hali bizni ataylabdan zaharlamoqchi bo'ldingmi deb, ichi surib darmondan ketgan bemorlar xolamni tutib olib rosa do'pposlashibdi...

Ishlarim yurishgandan yurishib ketdi. O'zim xursand, kayfim chog', ashula aytganim-aytgan. Baholarim ham joyida — nuqul besh! Ilgarigidek uy vazifangni bajargan bo'lsang menga berib tur, deb birovlariga yolvorib ham o'tirmayman. O'qituvchilarimizning uyiga shartta kiraman-da, konspekt daf-tarini olib o'sha yerda ko'chiraman-qo'yaman. Obro'yim ham shunaqangi oshib ketdiki, o'qituvchilar

menga kulib boqadigan bo'lib qolishdi. Faqat og'zaki so'raladigan fanlardan hamon mazam yo'qroq. Lekin unga ham bir vaj topib qo'yanman.

— Mening og'zaki nutqim rivojlanmagan, yozma ravishda talab qilaveringlar, — deyman-da, o'qituvchilarimning o'zlaridan ko'chirib olgan konspektlarni sal boshqacharoq qilib o'qib beraveraman.

Xullas, ishlarim har jihatdan yurishib ketgan edi. Sinfboshimizni amaldan tushirib o'rniga meni saylamoqchi bo'lib turishgan edi-yu, bir xatoga yo'l qo'yib, butun maktabda sharmanda-yu sharmisor bo'ldim, rostini aytсам, bir pulcha obro'yim qolmadi.

Darsdan qaytayotganda hech kim sezmasa kerak deb o'zimga va eng yaqin do'stim bo'lmish Qosimjonga yettita fandan a'lo baholar qo'yib, chorak tugamagan bo'lsa ham, cho'zib o'tiramanmi deb, chorak baholarini ham chiqarib qo'ya qolgan edim. Bu ishni avval ona tili o'qituvchimiz, so'ngra fizika o'qituvchimiz payqab qolibdi. O'sha soatdayoq ham-maga oshkor bo'libdi. Ertasiga maktabga borishim bilan direktorning kabinetiga chiqarishdi. Kirsam, yettita o'qituvchi qator o'tiribdi. Qosimni ham chaqirtirib kelishdi.

— Hoshim, beriroq kel-chi, — dedi Otajon Azizovich barmog'i bilan jurnaldaagi bahoni ko'rsatib, — bu baholarni kim qo'ydi?

— Bilmasam... — dedim yelkamni qisib.

— Sen qo'ydingmi? — so'radi Qosimdan direktor.

— Nimani? — mendan battaroq hayron bo'lib dedi Qosim.

— Ikkoving maslahatlashib qilgansan bu ishni. Ochiqchasiga iqrор bo'linglar, — dedi o'qituvchilardan biri.

— Yo'q, bu ish Qosimdan chiqqan, — dedi boshqasi, — nega desanglar, Hoshim so'nggi paytlarda ancha tuzalib qoldi. Baholari ham nuqul besh...

O'tirganlar hammasiga bu fikr ma'qul tushdi shekilli, har tomondan bechora Qosimga savol yog'dira boshlashdi. Qarasam, do'stimning ahvoli

chatoq — ko'zida miltillab yosh tomchilari ko'rinyapti. Yo'q qilg'ilikni men qilib, jabrini birov tortmasligi kerak! Shartta o'rtaga chiqdim:

— Kechirasizlar, bu ishni men qilganman.

— Nimaga?! — sakkiz kishi birdaniga shu savolni berdi.

— Ha, men qilganman. Qosimning bu ishdan mutlaqo xabari yo'q. Undan keyin, xullas, bu ishni men qilganman...

Tamom, hali aytganimdek, obro' ikki pul bo'ldi. Aytilmagan gapu, qilinmagan nasihat qolmadi. Mendan shu ketishda ketaversam, tuzukroq odam chiqmas emish, agronom ham, injener ham, zootexnik ham bo'la olmas emishman.

— Yo'q, — dedim qaysarligim tutib, — mendan agronom chiqadi, albatta.

— Chiqmaydi! — sakkiztalovlari bir ovozdan takrorlashdi.

— Bo'lmasa zootexnik bo'laman.

— Ilmsiz bo'lsang, zootexnik tugul molboqar ham bo'lolmaysan!

— Bo'la olaman.

— Gapni ko'paytarma, bo'lolmaysan! — achchig'i chiqib dedi direktor.

— Bo'laman, bo'laman, bo'laman! — dedim-da, eshikni tarsillatib yopib chiqib ketdim. Men o'qimay turib ham boshimda shu qadrdon qalpoqcham bor ekan, albatta, agronom ham, injener ham, shoir-u artist ham bo'la olaman deb qattiq ishonar edim. "Ha albatta bo'laman, — deb takrorladim o'zimga-o'zim, — bularga, menga ishonchsizlik bilan qarayotgan mana shu qadrdon o'qituvchilarimga o'zimning kimligimni ko'rsatib qo'yaman..."

O'sha kuni kechasiyoq qahramonliklar ko'rsatib, shon-u shuhrat taratib, o'qituvchilarimni, Otajon Azizovichni hayratda qoldirish niyatida safarga otlandim.

Xayr jonajon qishlog'im, hayqirib toshdan toshga urilib oqayotgan zilol suvli anhorlar, poyonsiz meva-

zor bog'lar, hammangizga xayr. Yo'l yoqasidagi azim yong'oqlar, sizlar ham yaxshi qoling. Endi sizlarga hech kim tosh otib shoxingizni sindirmaydi, tanangizga mix qoqib ozor bermaydi!

Mehribon oyijonim, sho'xliklar qilib ko'nglingizni og'ritgan bo'lsam, qaysarligim tufayli o'ksitgan bo'lsam, kechiring meni! Qo'ng'ir sochli singillarim, sizlar ham yaxshi qoling. Har xil qiziqchiliklar qilib sizlarni qiqirlatib kuldiradigan, maktabdan qaytayotganingizda sho'x bolalar urganda tarafingizni oladigan akangiz yoningizda yo'q endi. Sog'inganda, ko'nglingiz o'ksiganda rasmga boqing. Lekin yig'lamang. U albatta keladi, qahramonliklar ko'rsatib qaytadi. O'z o'qituvchilariga o'qimasdan turib ham agronom bo'la olishi mumkinligini, artist bo'lib hammani o'ziga mahliyo qila olishi mumkinligini ko'rsatib qo'yadi. Ha, albatta ko'rsatadi. Ko'ksi to'la orden bilan qaytadi.

Xayr!

Ey, chala qolgan uy vazifalari, sizlarga ham xayr!

Yarim tunda qishloqdan chiqib borar ekanman, ko'zim jiqqa yosh, ammo qalbim shodliklarga to'la edi.

III b o b

Baxtim kulib boqqan edi

Qayoqqa borishni, nima qilishni bilmas edim. Boshim qotgan, o'ylab o'yimga yetolmayman. Ammo bir jihatdan ko'nglim shod — ovqat tekin, poyezd-avtobuslar tekin, qadrdon qalpoqcham boshimda. Zeriksam, u bilan suhbat quraman.

— Qalpoqcham, qayerlarga kelib qoldik? — deb so'rayman.

— O'zim ham bilmayman, Hoshimjon, — deydi qalpoqcham.

— Rostini ayt, mendan agronom chiqarmikin-a?

— Chiqadi. Albatta, chiqadi.

— Axir mening diplomim yo‘q-ku? — deyman ko‘nglim o‘ksib.

— O‘kinma, — deydi qalpoqcham, — qo‘lingni cho‘ntagingga sol — diplom tayyor.

Qo‘limni cho‘ntagingga solgan edim, chindan ham ko‘k jildli, ichkarisiga har xil yozuvlar yozilib, dumaloq muhr bosilgan diplom chiqib qoldi.

— Qalpoqcham, axir mening bo‘yim juda past-ku, — deyman yana ikkilanib, — hech kim meni katta odam deb o‘ylamaydi-ku?

— Xafa bo‘lma, kerak bo‘lganda bo‘y ham qo‘shib beraman.

Yo‘l yurdim, yo‘l yursam ham mo‘l yurdim, bir mahal mundoq qaragam sahro-yu biyobonga kelib qolibman. Bir tomoni poyoni yo‘q cho‘l. Qarasang, ko‘zing jimirlab ketadi. Yantog‘-u sho‘radan boshqa hech narsa ko‘rinmaydi. Ahyon-ahyonda menga o‘xshab qayoqqa borishini bilmay garang bo‘lib uchib yurgan qushlar to‘dasigami, dumi uzun yumronqoziq yoki ko‘zini lo‘q qilib turgan kaltakesakkami duch kelib qolasan.

Ikki marta ilonlar galasiga ham uchrab qoldim. Yegani ovqat topolmay bir-birining dumini so‘rib yotgan ekan, meni ko‘rishi bilan sevinib shunaqangi quvlashga tushib ketishdiki, agar boshimga qalpoqchamni kiyib olmaganimda, kim biladi, holim ne kechar edi...

Biroz yurgach, bog‘-rog‘lar yashnab yotgan joyga kelib qolibman. Tavakkal qilib daraxtzorlar orasidan yurib boraverdim. Goh olmazor, goh shaftolizor, goh tokzorlar orasidan o‘tib borardim. Bir tomonda g‘o‘zalar ham yashnab yotibdi. Dadamga o‘xshagan odamlar tepasiga brezentdan soyabon o‘rnatilgan universallarga minib olib ishlov berishmoqda. Katta sement ariqdan shundoqqina o‘tishim bilan g‘alati bir manzaraga ko‘zim tushib, rostini aytsam, hang-u mang bo‘lib qoldim. Yuz gektarcha keladigan katta maydon mayda-mayda bo‘laklarga bo‘lib tashlangan, har bir bo‘lakchada uchtadan to‘rttadan bo‘lib o‘zim

tengi, o'zimdanda sal kattaroq bolalar, Oyshaxon singlimga o'xshash qo'ng'ir sochli qizchalar terlab-pishib ishlashib yotibdi.

— Hoy bola, horma! — dedim g'ozaning ichidan o't yulib yurgan bir bolaning yoniga borib.

— Ishingni qil, — dedi u boshini ko'tarmay.

— Horma, deyaqman.

— Ishingni qil deyaqman, — shunday deb notanish bola sekin boshini ko'tardi. Ko'tardi-yu, uyalganidan bo'lsa kerak sholg'omdek qizarib ketdi.

— Kechirasiz, — dedi peshanasidagi terini artib, — men sizni o'zimizning Shavkat deb o'ylabman.

— Kechirasiz, — dedim men ham hurmatini joyiga qo'yib, — bu qaysi mamlakat?

— Nima?

— Qaysi mamlakat deyaqman?

— Mamlakat emas, Mirzacho'l.

— E, anavi gazetadagi Mirzacho'l shu yerlarmi?

— Gazetadagi emas, Mirzacho'ldagi Mirzacho'l, — tushuntirdi notanish bola.

— Bu yerda nima qilyapsizlar?

— O't yulyapmiz.

— Bu g'ozalar kimniki o'zi?

— Bizniki.

— Nega endi sizniki bo'larkan?

— Ana shu, ko'rib turganingiz o'n gektar yerdagi g'ozani oltovimiz ekanmiz, o'zimiz parvarishlayapmiz, hosilini ham mashinada o'zimiz yig'ishtirib olmoqchimiz.

— Sizlarga agronom kerak emasmi?

— Yo'q, — dedi bola boshini chayqab, — biz o'zi bo'lajak agronomlarmiz...

Gapni cho'zib o'tirmasdan narigi kartalarga o'tib ketdim. Mendan ko'ra sal novcharoq bo'lgan ikkita bola qovun chopiq qilish bilan ovora.

— Nima qilyapsizlar? — so'radim jo'rttaga nima qilayotganlarini ko'rib turgan bo'lsam ham.

— Ikkinchi chopiq qilyapmiz, — degan mujmalroq javob oldim. Bolalar juda shoshib ishlashardi. Yo bir-

birlari bilan kim ko'p ishlashga musobaqa o'ynashgan yoki o'zlari shunaqangi chaqqon ishlashga o'rganib qolishgan bo'lsa kerak, deb o'yladim. Rostini aytsam, shu paytda mening ham ana shu bolalar bilan egatlarga yonma-yon tushib olib, musobaqalashib, ketmon chopgim kelib ketdi. Lekin o'zimni bosib, jiddiy bir ohangda:

— Sizlarga agronom kerak emasmi? — deb so'radim.

— Yo'q, kerak emas.

— Nega endi kerak bo'lmas ekan? Ehtimol, kerakdir?

— Bizning o'zimiz agronommiz.

Shundan keyin kun botguncha ishlayotganlarni gapga solib, suhbatlashib, mayda kartalarni aylanib, tomosha qilib yuraverdim. O'ziyam tomosha qilsang arzigulik joylar ekan, cho'lni yashnatib yuborishibdi. Bir kartada hali aytganimdek paxta, boshqasida hali aytganimdek qovun-tarvuz, nariroqda piyoz, beriroqda karam! Ayniqsa, bu atrofdagi mevalarni aytmaysizmi. Luchchak shaftolilarga maza kiray deb qolibdi, olma daraxtlari hosilni ko'p qilganidan biron ayb ish qilib qo'ygandek hoshlarini egib turibdi. Uzunning o'zidan, xoh ishonig, xoh ishonmang, roppa-rosa yigirma ikki xilini sanasam-a.

Tovuqlarga don berib yurgan, hadeb tuxum yeyaverganidan bo'lsa kerak, oshqovoqdek semirib ketgan sariq sochli bir qizdan:

— Bu tovuqlar kimniki? — deb so'radim.

— Bizniki, — dedi qiz hozirgina archilgan kattagina tuxumni og'ziga solib.

— Tuxumni kimga berasan?

— O'quvchilarga.

— Uy vazifalarini bajarmaganlarga ham beriladimi?

— Unaqalar bizda yo'q.

— Bordi-yu, bitta-yarimta topilib qolsa-chi?

— Bor, ishingni qil, — dedi sariq sochli qiz yana bitta tuxumni og'ziga solib, — tovuqlarimni hurkitib yuboryapsan.

— Menga qara, — dedim biroz yumshab, — sizlarga zootexnik kerak emasmi?

— Zootexnikni nima qilamiz?

— Ish o'rgatadi-da.

— Unaqasidan o'zimizda ham to'lib yotibdi...

Sal nari borgan edim, atrofi yog'och taxta bilan o'ralgan katta qo'rg'onga ko'zim tushib qoldi. Darvoza tepasiga "maktab-internat fermasi" deb yozib qo'yishibdi. Ha-ha, bu maktabning hali fermasi ham bor ekan-da, deb o'yladimu, sekin ichkari kirib bordim. Rostini aytsam, ferma uncha katta ham, uncha kichik ham emas ekan: sakkizta sigir, o'n to'rtta cho'chqa, uchta qo'tir echki — bor-yo'g'i shu.

— Qo'ylaring ham bormi? — so'radim mollarning tagini tozalab yurgan past bo'yli, peshonasi do'ng bir boladan.

— Qo'ylar cho'lda... — dedi bola menga qarab angrayib.

— Quyvonlar-chi?

— Quyvon fermamiz katta bog'ning ichida turadi.

— Echkilaring bor-yo'g'i uchtami?

— Muncha ezma ekansan, aytdim-ku, echkilar ham qo'ylarning yonida deb.

— Shunaqa demaysanmi, — dedim sal past kelib. — Men bo'lsam boshqalari kasal tegib o'lib ketganmi deb o'ylabman. Buzoqlaring ko'rinmaydi?

Peshonasi do'ng bola toza jonimga tegding-ku, degandek qo'lini siltab, paqir bilan supurgini ko'targancha, xiyol oqsoqlanib cho'chqaxonaga o'tib ketdi. o'sha yerdan turib, negadir tilini uzun chiqarib meni masxara ham qilib qo'ydi.

— Tort tilingni, hozir borib sug'urib olaman! — dedim mushtimni ko'rsatib.

— Meni-ya!

— Ha, seni.

— Urushgandan ko'ra kelib ishga qarashsang bo'lmaydimi! — dedi bola iljayib. Ishga tushsam tushay deb ustimdagi yangi ko'yilgimni shartta yechdim-da:

- Qani, ishingni ko'rsataver, — deb qo'ydim.
- Menga qara, tag'in sen mehmon bo'lmagin? — qiziqib qoldi u.
- Mehmonman-da.
- Iye, shunday demaysanmi? Qani, tanishib qo'yaylik: mening otim Hayitvoy, yettinchi sinfda o'qiyman.
- Mening otim Hoshimboy, — deb qo'limni cho'zdim, — oltinchi sinfning a'lochi o'quvchilaridan bo'laman. Sizlar o'zi kimlarsizlar, o'quvchimi, kolxozchimi, hech tushunolmay qoldim-ku?
- Bizmi, biz hu anavi ikki qavatli bino bor-ku, o'sha yerda o'qiyimiz, darsdan bo'sh vaqtimizda ko'rib turganingdek ishlaymiz, kasb o'rganamiz. Biz-chi, Hoshimboy, o'zimizni o'zimiz boqamiz, o'zimizni o'zimiz kiyintiramiz...
- Rostdan-a?! — dedim hech ishongim kelmay.
- Rost, — Hayitvoy ishonchsizlik bildirganim uchun biroz xafa bo'ldi, — hali sen ko'rganing yo'q, o'ttiz gektar yerda mevazor bog'imiz bor, shig'il hosilga kirgan. Yarmini yeymiz, yarmini bozorga chiqarib sotamiz. Go'sht ham, sut ham o'zimizda yetarli.
- Sigirlarni kim sog'ib beradi?
- Kim sog'ardi, o'ninchi sinfning qizlari-da.
- Meva-chevalarni ham o'shalar sotib beradimi?
- Bo'lmasam-chi? — dedi Hayitvoy maqtanib, — direktorimiz Xursanali Sharafiddinovich bu qizlardan ajoyib sotuvchilar yetishib chiqadi, deydi. Mayli, ras-trata qilsalar ham ishlashaversin, bora-bora o'rganib ketishadi, deydi. Tunov kuni, bilasanmi, nima bo'ldi? Tekshiruvchilar borganda, haligi budkada sut-qatiq sotib o'tiradigan Sanobar opam bor-ku?
- Qaysi? — so'rab qo'ydim.
- Hali o'ninchi "b" da o'qiydigan bor-ku, o'sha oq xalat kiymasdan savdo qilayotgan ekan, qo'lga tushib qolibdi. Tartibni buzgani uchun rosa muhokama qilib hayfsan berishdi. Undan keyin desang, o'n besh so'm jarima qilishdi.
- Jarima pulini qayerdan oladi?

— Qayerdan olardi, brigadaning fondidan oladi-da, hali aytdim-ku, mahsulotlarimizdan kelgan foydani kassaga qo‘yamiz deb. Kassadagi pul yig‘ilaveradi, yig‘ilaveradi, keyin o‘ninchini bitirib butunly ketayotganimizda har kim o‘ziga tegishli pulni olib ketadi.

— Rost aytaysanmi? — dedim yana ishongim kelmay.

— Rost. O‘tgan yili maktabimizni ellik kishi bitiruvdi, bitirish kechasi Xursanali Sharafiddinovich har biriga ming so‘mdan pul ulashdi, biz rosa qarsak chaldik... Sizlarning maktablaringizda ham shunaqami?

Rostini aytсам, nima deyishimni bilmay, jo‘rttaga nariroqdagi sigirlarni tomosha qilayotgandek angrayib turaverdim. Bizning maktabimizda, yashirib nima qilaman, bu yerda ko‘rganlarimning mingdan biri ham yo‘q. Rost, tirik burchakda ikkita ori quyon bor edi, lekin uning ham bittasi ochidan o‘lib qolgan. Undan keyin maktabimizning orqasida kattagina mevazor bog‘ ham bor, lekin bu daraxtlar meva qiladimi-yo‘qmi, hozir o‘ylay-o‘ylay hech xotirlay olmadim. Shunday bo‘lsa ham maktabimizning sha‘nini hecham yerga urgim kelmasdi.

— Nima deding? — dedim maqtanishga chog‘lanib.

— Sizlarda ham shunaqalar bormi deyapman?

— Sizlarnikidan yuz marta yaxshisi bor.

— Quyon fermalaringiz ham bormi?

— Bor. Hatto bizda sher, arslonlargacha bor...

— O‘h-ho‘, — dedi Hayitvoy qo‘rqqanidan ko‘zlari ola-kula bo‘lib, — yeb qo‘ymaydimi??

— Biz ularni temir qafaslarga solib, ustidan kattaligi sening kallangdek keladigan qulflar solib qo‘yganmiz...

— Sizlarda haligi eshik, rom yasaydigan ustaxonalar ham bormi?

— Oh-ho, bizning ustaxonani bir ko‘rsang, — deb qo‘ydim. Shunday deymanu, lekin maktabimizning ustaxonasi qayerda ekanligini o‘zim ham bilmayman.

— Haligi kiyim-bosh tikadigan artel-chi? — deb soʻrashda davom etdi Hayitvoy.

— Bor. Hammasi bor. Mana shu ustimdagi koʻylak ham oʻsha yerda tikilgan. Oyogʻimdagi tuflini Shokir degan bitta ogʻaynim tikib bergan.

— Bizda ham ustaxonaning har xilidan bor, — dedi Hayitvoy biroz shashtidan tushib, — hozir olib borib koʻrsatardimu, lekin ishlarim qolib ketadi-da.

Men uning ishlariga koʻmaklashadigan boʻldim. Koʻz yumib-ochguncha avval molxonani, soʻngra choʻchqaxonani yogʻ tomsa yalagudek qilib tozalab tashladik. Goʻng bilan chiqindilarni men katta chelakka solib turdim. Hayitvoy tashqariga boʻzchining mokisidek qatnab turdi. Bir nafasda hammayoq, hali aytganimdek, yogʻ tomsa yalagudek boʻldi-qoldi.

— Doʻstim Hayitvoy, — dedim ishlar tugagach, — sizlarga mol doktori kerak emasmi?

— Doʻstim Hoshimboy, — javob qaytardi sheringim, — mana shu fermadagi sakkiz bola hammamiz mol doktori boʻlamiz...

Hayitvoy bilan oʻrtoq boʻlib qoldik. Oʻziyam koʻngli ochiq, xushchaqchaq, menga oʻxshab qiziq-chiroq bola ekan. Avvaliga rosa maqtanchoq boʻlsa kerak, deb oʻylagan edim. Yoʻq, unchalik maqtanchoq ham emas ekan. Aytganidek, maktabning ustaxonasi koʻrsang koʻrgudek, tomosha qilsang tomosha qilgudek joy ekan. Qizlar mening oyimnikiga oʻxshash tepki mashinada chok tikishayotgan xonaga kirib oʻn minut chamasi angrayib turdim. Qasam ich desangiz, qasam ichib aytamanki, bunaqangi ustaxona dunyoda hech bir maktabda boʻlmasa kerak. Quyonlarning terisidan jajji qizlar uchun popukli qalpoqchalar, oq batistdan oʻquvchi qizlar kiyadigan fartuk deysizmi, paxta teriladigan kanop etaklar deysizmi, xullas, dunyodagi yoʻq kiyimlar mana shu yerda tikilar ekan. Biram bejirim, biram chiroyli tikishyaptiki! Hay-hay, nozik qoʻlchalarning chiroyli harakatlarini aytmaysizmi, oyoqchalarning bir meʼyorda ishlashini qarang-a! Oʻzlari kichkina-kichkina qizlar, oyoqlari tepkiga

zo'rg'a yetyapti-yu, katta xotinlardek kerilib o'tirishadi-ya, obbo jin sochlar-ey! Zavqim oshganidan yoniga borib bittasining biqinidan sekin chimdigan edim, qo'limga bir tushirdi.

Bular ham sotiladimi? — deb so'radim Hayitvoydan.

— Sotiladi, hammasi sotiladi, — tushuntirishda davom etdi u.

— Menga qara, ana u qalpoqchalardan esdalik uchun menga ikkita berolmaysanmi?

— Nima qilasan bularni?

— Ikkita singlim bor, o'shalarga sovg'a qilib olib bormoqchiman.

— Yo'q, berolmayman.

— Berasan, keyin qo'limga pul tushganda kelib to'lab ketaman.

— Berolmayman! — dedi Hayitvoy biroz jahli chiqib.

— Berasan, — shunday dedim-da, stol ustida turgan chiroyli qalpoqchalardan ikkitasini olib qo'ltiqqa urdim. Hayitvoy qo'limga yopishgan edi, bilmasdan qattiqroq itarib yuborgan ekanman, bechora ikki-uch dumalab ketsa bo'ladimi. Chok tikayotgan qizlar bizni kuzatib turishgan ekan, ularni sut-qatiqlar bilan ta'minlab, nonushtalariga qaymoqlar yetkazib bera-yotgan ukajonlarini ranjitganim uchun mendan o'ch olmoqchi bo'lib 28 qiz baravariga o'rnidan turdi: birining qo'lida pichoq, birining qo'lida qaychi, birisi qizib turgan dazmolini ushlab olgan, hammalari menga tashlanib qolishdi. Qarasam, ishning keti xunuk bo'ladigan. Qochmagan nomard, dedim-da, o'zimni eshikka urdim... Yo'q, Mullahoshimboy kechikkan ekanlar, eshikni allaqachon berkitishga ulgurishibdi, qalpoqchamni boshimga kiyishga arang ulgurib qoldim. Ko'zdan yo'q bo'lishim bilan:

— Stolning tagini qaranglar, stolning tagida! — deb qichqirdi biri.

— Shkafning ichiga kirgandek bo'ldi! — dedi boshqasi shovqin solib. O'zimni sekingina derazadan

hovliga otdim. Qizlar: "O'g'ri qochdi, ushlanglar!" — deb orqamdan yugurib chiqishdi. Butun internatda trevoga ko'tarildi. Direktor Xursanali Sharafiddinovich radiouzel orqali e'lon qilib, meni qidirishga 550 o'quvchining hammasini safarbar qildi.

— Afti angori esingda qolganmi? — so'radi u Hayitvoydan.

— Bo'lmasam-chi?..

— Unda mana bu radiouzel orqali hammasini gapirib ber, tezroq bo'!

— Diqqat, diqqat! — hovliqib, xirillab gapira boshladi Hayitvoy, — o'g'rini qidirayotganlar diqqatiga. Hozirgina qochgan bola 12—13 yoshlarda edi. O'zi qorachadan kelgan, oriq, bo'yi mendan ko'ra novcharoq. Ko'zlari yirik-yirik, doim chaqnab turadi. Burni angishvonaga o'xshaydi. Gapirganda tutilib-tutilib qoladi. Ustida oq shoyidan sorochkasi bor, shimi yo'l-yo'l sherstdan, dazmollanmagan. Afti boshiga bir haftadan buyon suv tegmagan bo'lsa kerak, hammayog'i kir...

Hayitvoy radiodan e'lon berayotgan mahalda men direktorning kabinetida xuddi o'sha direktorning o'zi bilan yonma-yon o'tirib choyxo'rlik qilmoqda edim. Divanga yonboshlab olib o'ylanib ketdim.

— Nimalar qilib qo'ydim o'zi? Ularning mehnatiga yordamlashish o'rniga hammasini ishdan qo'ydimku! Mana Xursanali Sharafiddinovich bilan yonma-yon o'tiribmiz, o'zi yomon odamga o'xshamaydi, ancha mehribon, gapga tushunadigan ko'rinadi... Ehtimol, yaxshilikchasiga iltimos qilganimda meni biron uchastkaga agronom qilib olgan bo'larmidi. Ishlarim yurishib ketganda, kim biladi, rasmim gazetalarda bosilib ham chiqarmidi. Ana unda mehribon direktorimiz Otajon Azizovich ham, algebra muallimimiz Qobilov ham kishi o'qimasdan turib agronom bo'la olishi, o'rtoqlariga hisobsiz foydalar keltirishi mumkinligini o'z ko'zlari bilan ko'rardilar... ha, baxtim kulib boqay deb turgan edi. Lekin afsuski, ishni o'zim buzib qo'ydim...

Sekin o'rnimdan turdim-da, Xursanali Sharafiddinovichning sovib qolgan choyidan och qoringa xo'rillatib bir xo'pladimu, radiouzel o'rnatilgan xonaga kirdim. Hayitvoy o'sha yerda hamon kekirdagini cho'zib gapirar edi.

— Ma, qalpog'ingni ol, bunaqasi bizning maktabda ham to'lib yotibdi! — dedim-da, oyog'ining tagiga tap etib tashladim.

Arzimagan bir narsa uchun yuzim shuvut bo'lib qoldi, endi bu yerda qolishim mumkin emas edi. Bolalarning oshxonasiga kirib, qozonning boshiga o'tirib oldim-da, lazzatli taomlardan to'yib-to'yib yedim. Kompot pishirishgan ekan, undan ham ikki stakanni pok-pokiza urib oldim. Keyin, o'zingiz ham sezib turgan bo'lsangiz kerak, yana yo'lga ravona bo'ldim.

IV b o b

Hasharotni kaltaklashga buyurdim

Ketyapman-ketyapman, na yo'lning oxiri ko'rindi, na atrofdagi biron qo'qqaygan kulba. O'ngga qarasang ham g'o'za, chapga qarasang ham g'o'za. Bir mahal burilib orqamga boqqan edim, nazarimda, hozirgina men bosib o'tgan yo'llarda ham g'o'zalar o'sayotganga o'xshab ko'rindi. Siz qanaqaligingizni bilmayman-ku, lekin men mana shunaqangi poyonsiz dalalarga chiqqanimda yayrab, jonim tanimga sig'may ketadi. Undan keyin qornim to'ydi deguncha, ashula aytib yuboradigan odatim ham bor. Shu paytda qorin masalasida shikoyatim yo'q hisobi. Undan keyin atrofdagi: “Hoy, Mullahoshim, quloq o'zimizga ham kerak”, — deb tanbeh beradigan biron kimsa ham ko'rinmaydi. Shartta ashulani boshlab yubordim:

*Xoh g'o'zam, xoh-xoh g'o'zam,
Hosili oppoq g'o'zam, —*

deymanu, buralib-buralib o'yinga tushib yuboraman.

Keyin ikki qo'limni biqinimga qo'yib, egilib, g'o'zalarga salom beraman-da:

*Xoh g'o'zam, xoh-xoh g'o'zam,
Hosili oppoq g'o'zam, —*

deb kuylab yo'lda davom etaman. Qorong'i tushib osmonda charaqlab yulduzlar ham ko'rinib qoldi. Ammo hali aytganimdek, yo'lning oxiridan darak yo'q.

Bir mahal ko'chani chap tomonidan miltillab chiroq yorug'i ko'rinib qoldi. Borib qarasam, yetmish yoshlarga kirgan, oppoq soqoli ko'ksiga tushib turgan bir otaxon yonboshlab olib xo'rillatib ko'k choy ichyapti. Oyoq tomonda — toshfonus, o'shaning yorug'ini ko'rgan ekanman.

— Assalomu alaykum, otaxon! — dedim cho'zib, — suv quyayapsizmi?

— Vaalaykum, — otaxon chordana qurib o'tirib oldi, — kel, o'g'lim, kel. Qani, beriroq kel-chi, tani-mayroq turibman. Kimning o'g'lisan o'zi?

— Dadamning o'g'liman, — deb yuboribman shoshilib.

Hash-pash deguncha ikkovimiz ota-boladek bo'ldik-qoldik. Otaxonning ismlari Polvontog'a ekan. Ishimning o'ngidan kelganini qarangki, Polvontog'a yolg'iz o'zi zerikib o'tirgan ekan. Menga o'xshash esli-hushli, gapga tushunadigan bir yigitga juda-juda ham zoriqib o'tirgan ekan. Xursand bo'lib ketganidan otaxon meni obdan mehmon qildi, keyin termosdan choy quyib berayotib:

— Obbo o'g'lim-ey, obbo taylog'im-ey, — deb qo'ydi.

— Otaxon, bu g'o'zalar qaysi kolxozniki? — sekin maqsadga o'tdim.

— Kolxozniki emas, sovxozniki. Oltinchi sovxozniki. O'g'lim, qani qanddan ol, choy rasmi qand bilan ichiladi.

— Otaxon, sovxozlaringga agronom kerak emas-mi?

— Sovxozga kerak-kerakmasligini bilmayman-u, ammo-lekin bizning bo'linga agronom kerak. O'zimizning agronom yuqoriga ko'tarilib ketdi. Umringdan baraka topkur ko'p azamat yigit edi. Nima, dadang agronommi deyman?

— Dadam emas, mening o'zim agronomman.

— Nima?! Mushtumdek bola-ya! — Shunday deb otaxon menga boshdan oyoq razm solib chiqdi. Men qo'ltig'imda turgan qalpoqchamga “qalpoqcham, sehringni ko'rsat”, deb asta shivirladim-da, ovozimni chiqarib:

— Otaxon, meni chog'imda yosh bola deb o'ylayapsiz shekildi? — deb shartta o'rnimdan turgan edim, Polvontog'am mirzaterakdek bo'yimni ko'rib:

— Yopirim-ey, yopirim-ey! — deb soqolini changallab, hang-u mang bo'lganCHA menga tikilib qoldi. — Hozirgina yosh bola eding-ku, yo tush ko'rayotibmanmikin-a! Astag'firullo...

— Otaxon, men o'zi shunaqaman, — dedim shoshib-pishib, — bir qarasangiz yosh boladek, yana bir qarasangiz katta odamdek, ko'rinaman.

— Yopir-ey, yopir-ey! — derdi otaxon tinmasdan. U bir nafasdan so'ng o'ziga kelib, “shunday qilib, agronomman deng, o'g'lim” — deb so'radi.

— Ha, otaxon, agronomman.

— Bizning sovxozga ishga kirmoqchi bo'lib yaxshi qilibsiz, o'g'lim. Sovxozimiz keng, hammaga ham ish yetib ortadi. Farg'ona tomondan bo'laman, dedingizmi?

— Ha, Farg'ona tomondan bo'laman.

— Ota-onalar hayotmi?

— Hayot, otaxon, hayot.

— Barakalla. Ularning davrida, u yoq-bu yoqni ko'rib olganingiz ma'qul. Musofir bo'lmasang, musulmon bo'lmayсан, deydilar keksalar. Ertalab sovxoz direktorining oldiga o'zim boshlab boraman. Farg'onadan meni qora tortib keпти, hamshaharim bo'ladi, ishga olsang ham olasan, olmasang ham olasan, deb turib olaman...

O'sha kechasi Polvontog'a bilan dalaning o'zida yotib qoldik. O'ziyam anchadan buyon bunaqangi huzuri jon bo'lmagan edi. Sement ariqlarda hayqirib oqayotgan suvlardan egatlarga tarab qo'ydik-da, yerning o'rtasiga qilingan baland supada cho'zilib yotdik. Olis-olislarda miltillab chiroqlar yonadi, ko'kdagi yulduzlarni aytmaysizmi, charaqlab ko'zni olay deydi. Oy bo'lsa tepamizga kelib allaqanday sarg'ish, allaqanday ko'kimtir nurlar sochadi. Qalbimizda hech tushunib bo'lmaydigan, shodlikka ham, g'ussaga ham o'xshamaydigan g'alati-g'alati hislar uyg'otgandek bo'ladi. Suv o'z tilida bir nimalar deb chulduraydi, chigirtkalarining basma-basga kuylashi, qurbaqalarning pashsha tuta olmaganidan kimgadir shikoyat qilayotgandek, cho'zib-cho'zib qurillashi — mana shularning hammasi menga, negadir, qishlog'imizni eslatib yubordi. Chalqancha tushib, ikki qo'limni boshim ostiga qo'ygancha yulduzlar chamaniga mahliyo bo'lib yotarkanman, shu paytda oyijonim, jondan yaxshi ko'rgan singillarimni eslab ketdim. Ehtimol, bechora oyijonim sochlarini yulib faryod chekayotgandir, dala-dala, qishloqma-qishloq bo'zlab meni axtarib yurgandir. Oyijon, oyijonim, meni axtarmang, meni deb ko'z yoshlaringizni oqizmang. Hoshimboyning ishlari besh, katta sovxozga katta agronom bo'lay deb turibdi...

O'ylay-o'ylay uxlab qolibman.

Sovxoz direktori baland bo'yli, yelkalari keng, polvonnamo bir kishi ekan. Gapirganda ovozi xuddi xumning ichidan chiqqandek guldirab, jaranglab eshitiladi. Kulganda tomni ko'tarib yuborgudek qattiq kuladi, yurganda uyning pollari lapanglab ketadi. Polvontog'a meni tanishtirgach:

— Hoshimboy hali yosh, uni o'zing tarbiyanga olasan, — deb tayinladi sovxoz direktoriga.

— Otaxon, Sizning gapingizni hech qaytarolmayman, — dedi direktor menga zimdan razm solib, keyin mening o'zimdan ham so'rab qo'ydi: — Qaysi institutni bitirgansiz?

- Agronomlik institutini.
- Qaysi fakultetini?
- Agronomlik fakultetini.
- Yaxshi. Ilgari ishlaganmisiz?
- Yo‘q.

Akbar aka Nosirov unaqangi ezma direktorlardan emas ekan, gapni cho‘zib, meni ham, o‘zini ham qiynab o‘tirmadi-yu, shartta agronom qilib tayinladi-qo‘ydi.

O‘sha kuni ikkovimiz uning “villis”iga o‘tirib, dala aylandik. To‘rtinchi bo‘limga tayinlangan ekanman, ixtiyorimda 1200 gektar paxta maydoni-yu, 12 brigada. Akbar aka meni jamiki brigada boshliqlari, men rahbarlik qilishim kerak bo‘lgan odamlar bilan birma-bir tanishtirib chiqdi. Minib yuring deb, “IJ” markali mototsikl berib, oylik maosh ham tayinladi.

— Eng muhimi, o‘rtoq Ro‘ziyev, — dedi u ta‘kidlab, — odamlar bilan ishlash. Agar kishilar bilan yaxshi muomala qilsangiz, ularning qalbiga yo‘l topa olsangiz ish o‘z-o‘zidan yurishib ketaveradi. Tushunarlimi?

— Tushunarli, o‘rtoq Nosirov! — dedim.

Mototsiklni olishga olib qo‘ydim-u, lekin yashirib nima qilaman, haydashni bilmas edim. To‘g‘ri, dadamning mototsikliga uch-to‘rt bor minganim bor. O‘t oldirishni, gaz berishni, tezligini oshirib, pasaytirishni o‘shanda uncha-muncha o‘rgangan edim.

Uch kun mototsikl minishni mashq qilib, to‘rtinchi kundan boshlab dala aylanishga tushdim. Bu yerning odamlari ajoyib kishilar ekan. Qayerga bormay, hurmatimni joyiga qo‘yib, kutib olishadi. Choy, ba‘zan qozon osib ovqat ham tayyorlashadi. Ikki marta tovuq sho‘rva ham qilib berishdi. “Aroq-paroq ham ichasizmi?” — deb so‘rashgan edi, “Tag‘in mast bo‘lib qolib aljib o‘tirmay” deb, “Yo‘q, men ichkilikni yomon ko‘raman”, deb qo‘ya qoldim. Gohida:

— O‘rtoq agronom, sizningcha, mahalliy o‘g‘itga superfosfatni aralashtirib solgan yaxshimi, yoki super-

fosfatni selitra bilan tashlayveraylikmi? — deb so‘rab qolishadi.

Superfosfat nimasi-yu, selitra nimasi, rostini ayt-sam, o‘zim ham bilmayman. Ilgari bunaqangi gaplarni hech eshitmagan ekanman. Lekin shunday bo‘lsa ham sir boy bermayman:

— Shuni ham so‘rab o‘tiribsizlarmi, — deb jo‘rtta-ga balanddan kelaman, — kim aytadi sizlarni Mirzacho‘lning mashhur paxtakorlari deb, uyat emas-mi!

Aylanib yurib to‘rtinchi brigada dalasida janjal ustidan chiqib qolibman. Bo‘lim boshlig‘i O‘rmon aka bilan brigadir Rahimjon aka nima to‘g‘risidadir qo‘llarini paxsa qilib bahslashmoqda edi. Meni ko‘rishi bilan bo‘lim boshlig‘i:

— O‘rtoq agronom, Sizdan bir iltimosim bor, — deb qoldi.

— Marhamat, — mototsikldan asta tushdim.

— Agar malol kelmasa mana bu Rahimjonga, uning a‘zolariga kompost to‘g‘risida bir gapirib bersangiz. Bular haligacha hech narsa tushunishmas ekan.

— Marhamat, — dedim-da, u yoq-bu yoqqa qarab olgach, leksiya o‘qishga tushib ketdim, — o‘rtoqlar, kompost juda foydali ichimlik, uni asosan mevadan tayyorlashadi. Mevalarning xili qancha ko‘p bo‘lsa, u shuncha shirin bo‘ladi. Bizning Farg‘ona tomonlarda kompostni o‘rik, shaftoli qoqi va olichaning qurug‘idan tayyorlashadi. Xullas, kompost ichmabsiz, dunyoga kelmabsiz...

Gapimni tugatmasimdan o‘tirgan odamlar sharaqlab kulib yuborishdi. Qiziqroq gap aytgan bo‘lsam kerak deb, mening o‘zim ham kulaverdim, rosa kulishdik. Keyin bilsam, o‘sha kuni obdan shar-manda bo‘lgan ekanman. Go‘ngni achitib tayyor-lanadigan kompost bilan mevalardan tayyorlanadigan kompotning farqiga bormasdan, rosa aljibman, o‘sha kundan boshlab to‘rtinchi brigada dalalariga qadam bosmaydigan bo‘lib ketdim.

Qisqasi, mana shunga o'xshash ikir-chikirlarni hisobga olmaganda ishlarim ko'ngildagidek, kayfim chog' edi. Qani endi direktorimiz Otajon Azizovichmi yoki menga ikki baholar qo'yishdan hech charchamaydigan Qobilovmi mana shu yurishlarimni bir ko'rishsa-yu, o'qimasdan katta odam bo'lib olganimni, mas'ul ishda ishlayotganimni ko'rib o'z aytganlariga pushaymon bo'lishsa, deb o'ylayman.

Kunlarning birida mehribon oyijonimga, direktorimizga alohida-alohida qilib xat yozdim. Oyijonimga nima deb yozganimni o'zingiz ham sezib turgan bo'lsangiz kerak. Otajon Azizovichga esa taxminan mana bunday deb yozgan edim:

"Qadrli Otajon Azizovich!

Mirzacho'lning azamat paxtakorlaridan Sizga otashin salom. Shuni ham aytib qo'yayki, Siz yolg'onchi bo'lib chiqdingiz, kishi o'qimasa, yoshlikda ilm olmasa, algebra, geometriya, ona tilini puxta egallamasa, agronom ham, injener ham bo'la olmaydi devdingiz, yolg'on ekan. Mana men agronomman. Ishonmasangiz, shu xat bilan yuborgan rasmimga qarang. Endi ordenli bo'lganimda uchrashamiz.

Xayr. Salom bilan agronom Hoshimjon Ro'ziyev".

Xatni yuborgan kunim ertasiga ikkinchi brigada yerlarini aylanib nima qilishni, kimga qanaqa buyruq berishni bilmay xunobim oshib yurgan edim. Rahbar bo'lsangu, hech kimga hech qanaqa buyruq bera olmasang, bundan ham xunugi bo'lmas ekan. Demak, deyman, o'zinga-o'zim, qishlog'imizdagi savodsiz agronom Anorboy tog'a shuning uchun ham bo'lar-bo'lmasga baqiraverarkanda. Ko'p baqirsang, yomon ishlayotganing ham sezilmas ekan. Baqiroqlarning hammasi ham menga o'xshab ifmsiz, sehrgarlik bilan rahbar bo'lgan ekan-da, deb o'ylaymanu, ishlab turgan kishilarning yoniga borib bo'lar-bo'lmasga baqiraman, shovqin solaman.

Lekin bugun kimga, nima deb baqirishni bilmay

garang edim. Bir mahal brigada boshlig'i Murodjon aka halloslaganCHA kelib qoldi.

— O'rtog agronom, o'rtog agronom! — dedi u o'pkasi og'ziga tiqilib.

— Xo'sh, — dedim qovog'imni solib, qoshlarimni past-baland qilib.

— Men sizni ertalabdan buyon axtarib yuruvdim.

— Xo'sh? — deb pishqirdim yana.

— Gap bunday, o'rtog agronom, g'o'zalarimizga yoppasiga shira tushib ketibdi.

— Shira? Qanaqa shira? — deb baqirdim, — yopishqog'idan tushibdimi?

Shunday deymanu, lekin o'zim shira qanaqa bo'lishini hech ko'z oldimga keltirolmayman. To'g'ri, ilgari shira-pira deb eshitganim bor, lekin hech ko'rgan emasman.

— Maslahat bersangiz: qanday tugatsak ekan? — deb so'radi yana Murodjon aka.

— Qani, menga ko'rsating-chi, — dedim o'zimni bosib. Brigadir kelgan tomonga qarab ketdik. Boryapmanu, yo'l-yo'lakay qo'ltig'imga qisib olganim, sehrlil qalpoqchamga "qalpoqcham, yordam bergin, aql o'rgatgin", — deb shivirlayman.

"Aql sehrga bo'ysunmaydi, aqlingga aql qo'shib berolmayman, o'zimda ham shu qurg'urdan sal kamroq", — deydi qalpoqcham.

— Bo'lmagan gap, qo'shasan!

— "Qo'sholmayman. Ilm, aql degan narsalar qalin jildli kitoblarda bo'ladi, dono kishilarning kallasida bo'ladi. Umrim bino bo'lib bitta ham kitob o'qigan emasman. Xat-savodim yo'q..."

— Mana ko'ring, mana shu g'o'zalarga shira tushgan, — deb qoldi Murodjon aka shu payt katta paykalni ko'rsatib. Imillashning payti emas edi. Biron donoroq maslahat bermasam, bu yerda ham to'rtinchi brigadadagiga o'xshab obro'yim bir pul bo'lib qolishi mumkin. Lekin nima desam ekan?

— Bargiga tushibdimi? — deb so'radim gap orasida.

— Bargiga tushmay, poyasiga tusharmidi? — Kesatib qo'ydi brigadir.

— Menga qarang, g'o'zalarning tubidan ushlab qattiqroq silkitsak shirasi to'kilib ketmasmikan-a?

— Hazilingizni qo'ysangiz-chi, o'rtoq agronom.

— G'o'zaning ustidan chelaklab suv quysak, shirasini yuvib ketadi-ku. Ha, albatta shunday qilamiz. Shunday! — dedim hovliqib.

Murodjon aka dalani boshiga ko'tarib xaholab kulib yubordi. Demak, u meni hazil qilyapti deb o'ylamoqda. Hazil bo'lsa bo'la qolsin dedim-da, o'zim ham qiqirlab kulaverdim. Jag'larimiz qiyshayib qolguncha kulishdik. Keyin o'zimni bosib, jiddiy bir ohangda:

— Necha ishchingiz bor? — deb so'radim.

— Ellik beshta, o'rtoq agronom.

— Har bittasiga yigirma donadan tof navdasi kestiring va bir soat ichida jamiki ishchingizni mana shu yerga to'plang! — deb buyurdim. Aytganimdek, bir soat o'tar-o'tmas 55 ishchi qo'ltig'ida bir dastadan novdasi bilan huzurimga "Qani, ishingiz bo'lsa buyuring", deb yetib kelishdi. Egat oralab paykalga tushinglar, dedim.

— Endi hurmatli o'rtoqlar, shira tushgan barglarni kaltaklaysizlar, — deb qo'ydim gapimning oxirida.

— Nima? — ko'zlari joyidan chiqib ketgudek bo'lib so'radi brigadir.

— Gapni ko'paytirmang, buyruqni bajaring!

— Hushingiz joyidami o'zi, o'rtoq agronom? Axir bunda g'o'zalar nobud bo'ladi-ku!

— G'o'za nobud bo'lsa, men javob beraman, agronom javob beradi, — deb baqirib yubordim to'satdan. — Shiraga qarshi kurashishning yangi metodi bo'ladi bu. Tushundingmi? Zamondan orqada qop-san, kallavaram...

Xullas, buyrug'imni o'tkazmaguncha qo'ymadim. To'g'rida, gapimni gap qilolmasam bu yerda men nima deb yuribman. Odamlar avvaliga yelka qisishib, bir-birlariga qarab, hayron bo'lib turishdi-da, yangi

metod deganimni eshitib, “chindan ham biron hikmati bo’lsa kerak”, deb o’ylashdi shekilli, ko’zlarini chirt yumib, g’o’zalarni savalashga tushib ketishdi.

Bir mahal, bunday qaragam, bir xil g’o’zalarda bitta ham barg qolmagan, tandir kosovdek so’ppayib turibdi, bir xillarining boshi singan.

— Esizgina mehnat, Eshvoy! — deydi ishchilardan biri bosh chayqab.

— Nimasini aytasiz, Qobilvoy, — deydi boshqasi uh tortib, — yangi metod shunaqa bo’lsa... tavba.

— Aslida, agronomning o’zini tutib olib kaltaklash kerak edi! — dedi uchinchisi.

Shu payit orqa tomondan mashinaning ketma-ket chalingan signali eshtilib qoldi. Qaragam, sovxozimizning direktori Nosir aka tushib kelyapti.

— Hormang, agronom, — deb qo’l uzatdi u.

— Salomat bo’ling, — dedim yangi metod o’ylab chiqarganim uchun gerdayib. Ehtimol, mukofotga ham taqdim qilib yuborar, deb ich-ichimdan sevinib ham turibman.

— Nimalar qildiriyapsiz?

— Shiraga qarshi kurashyapmiz.

Direktor odamlar ishlayotgan joyga borib, avvaliga nimalar bo’layotganiga tushunmadi shekilli, bir angaryib turdi. Keyin to’satdan har bir ko’zi shokosadek bo’lib:

— Bular tentak bo’lganmi o’zi! — deb baqirdi.

— O’rtoq agronom buyurdilar, — tushuntirdi brigadir.

— Agronom? Nima?! — Nosirov shunaqangi qat-tiq baqirdiki, nazarimda olis-olislardagi tog’lar ham larzaga kelib silkingandek bo’ldi.

— Aqlingiz joyidami o’zi, o’rtoq Ro’ziyev, — o’sha vajohat bilan so’radi direktor.

— Joyida, o’rtoq Nosirov.

— Agronomimiz jinni bo’lib qolganga o’xshaydi, — dedi kimdir.

— Rost, ana, qaranglar ko’zi ham bejo, — dedi boshqasi.

— Ushlanglar uni! — deb yuborsa bo'ladimi Nosirov.

Ellik besh kishi tengdan g'azabga kelib turgan ekan, hammalari mujib tashlagudek bo'lib menga tashlanib qolishdi. Qani, hurmatli do'stim, o'zingiz insof bilan aytingchi, shundan keyin men, nima qilishim kerak edi. Albatta, boshimga qalpoqchamni kiyib xayr-ma'zurni nasiya qilib bo'lsa ham juftakni rostlab qolishdan o'zga chora qolmagandi.

O'sha atrofda aylanib yurgan edim, qo'limga, nima bo'ldi-yu, bitta gazeta tushib qoldi. Unda ushbu e'loncha bosilgan ekan:

“Rayon militsiya bo'limi mehnatkashlarga shuni yozib bildiradiki, bundan uch kun avval to'rtinchi sovxozdan Hoshimjon Ro'ziyev nomli bir yigit qochdi. O'zini agronom qilib ko'rsatib yurgan bu shaxs, aslida, shahar jinnixonalarining biridan qochib kelgan kimsadir. Bo'yi terakdek novcha, o'zi igna yutgandek ozg'in, yurganda biroz oqsab yuradi. Gapida ma'no yo'q, yosh bolalardek aljib gapiradi. Ko'rgan-bilganlar bo'lsa militsiya bo'limiga xabar qilishini so'raymiz...”

Bu dargohdan ham tezroq chiqib ketish payiga tushib qoldim.

V b o b

Qofiya bozori qaydadir

Sanqib yurib bir mahal katta yig'in ustidan chiqib qolibman: to'y desam, to'yga o'xshamaydi, majlis desam, majlisga o'xshamaydi. Kolxozning katta bog'i-yu odam demagani hech yerga sig'may ketgan. Gulzor o'rtasiga qo'yilgan so'rilarda, atrofi gul bilan o'ralgan supalarda kishilar to'p-to'p bo'lib gurunglashmoqda. Kimdir yelpib-yelpib barra go'shtlardan kabob pishiryapti. Novcha bo'yli bir odam yoniga beshta shogirdini olib palov damlash bilan ovora. Nariroqda uchta xotin kuyib-pishib, puf-pufflab to'rt quloqli somsa yopmoqda, menga o'xshash bolalar g'izillab choy tashib turibdi. Hammasi yasangan-tusangan,

lablarida kulgi desam kulgiga, tabassum desam tabassumga o'xshamaydigan g'alati ifoda. Kimnidir kutishayotganga o'xshaydi. Barchasi betoqat, ko'zi atrofda.

Avvalo, boshimdan qalpoqchamni olmasdan turib issiq-issiq somsalardan to'yib-to'yib yeb oldim. Keyin, qalpoqchamni olgach, olma daraxtining shoxiga chiqib olgan olako'z boladan so'radim:

— Bu yerda nima bo'lyapti o'zi?

— Xabaring yo'qmi? — dedi olako'z.

— Yo'q.

— Qani, og'ayni, bu yoqqa chiqaver. Keyin hammasini aytib beraman.

Daraxtga chiqib, joylashibroq o'tirib oldim. Olako'z oyog'ini silkita-silkita tushuntira ketdi:

— Bu yerda, og'ayni, she'r bazmi bo'ladi, bildingmi? Shahardan zo'r shoirlar kelgan, bildingmi? Ular cho'lquvarlar bilan kattakon uchrashuv o'tkazadi. Hozir mehmonxonaga tuxum yutgani kirib ketishdi, bildingmi?

— Nega endi tuxum yutishar ekan?

— Nega deysanmi, toza kallavaram ekansan-ku, og'ayni. Axir tuxum yutishmasa, ovozlari yaxshi chiqmay she'rmi past-baland qilib o'qib qo'yishadi-da. Hozir raisimiz o'sha tomonga to'rt yashik tuxum olib o'tib ketdi, bildingmi?

To'rt yashik tuxumni eson-omon yutib olishsa, rosa she'rxonlik qizir ekan-da, deb o'yladimu joylashibroq o'tirib oldim.

Shu payt bog'ning darvozasidan bir yo'la sakkizta shoir birin-ketin kirib kela boshladilar. Oldinda past bo'yli, dum-dumaloq, ko'zoynak taqqan ellik yoshlardagi bir shoir, uning orqasidan qotmadan kelgan, sochlariga oq oralab qolgan, cho'ziq yuzli yana bir shoir. Hammasining boshida movut shlyapa, hammasining egnida ketvorgan kostyumlar, uchi ingichka tufllilarini aytmaysizmi!

Darvoza oldida ko'rinishlari bilan kolxozchilar o'rinlaridan turib qarsak chalib yuborishdi. Men ham,

daraxt ustida o'tirganim hech esimda yo'q, qarsak chalmoqchi bo'lgan edim, ushlab turgan shoxim qo'ldan chiqib, gursillab yerga yiqildim. Xayriyatki, hech kim meni ko'rmay qoldi, bo'lmasa rosa kulgi bo'larmidim. She'rxonlik boshlanib ketdi.

Birinchi bo'lib haligi katta shoir, oti Mamarasul Bolta ekan, o'sha o'qidi. U paytlarda xotiram juda yomon edi, she'rni qatorma-qator eslab qololmadim, ammo mazmunini haligacha unutgan emasman.

Dalalar, go'zal dalalar, boqib to'yib bo'lmas husningiz, rang-barang toblangan atlasingiz, guldek yashnagan shu jamolingiz qalbimga o't solar.

Dalalar, qadrdon dalalar. Bahor ta'rifingiz boshlasa bulbul, madhingiz tugamas kuzda ham butkul. Quti barakangiz to'kin shu qadar. Farovon hayotda qaynab-to'libsiz, xazina bo'libsiz, go'zal bo'libsiz...

Odamlar she'rning sehriga mahliyo bo'lib, ishonsangiz haykaldek qotib qolishdi. Shuning uchun ham she'rning tugaganini hech kim sezmedi. Faqat shoir o'rniga qaytib o'tirayotgandagina kishilar o'ziga kelib qarsakni yangratib yuborishdi.

— Barakallo!

— Ming ofarin!

— She'r degan ana shunday bo'lishi kerak! — degan ovozlari yangradi atrofda. Shu payt kolxozchilardan biri otilib o'rnidan turdi-da, shoirga yaqinlashib, yelkasiga banoras to'n yopdi, boshiga chust nusxa do'ppi kiygazdi, beliga jimjimador gullar tikilgan qizil atlas belbog' bog'ladi.

— Ruxsat bersalar, — dedi u to'lqinlanib, — kolxozchilar nomidan bir tabriklab ham qo'ysam.

Shunday dedi-yu, shoirning terlab turgan peshonasidan cho'lpillatib o'pib oldi. Yana gurillab qarsak chalindi. Bu gal men ham, yonginamda oyog'ini solintirib o'tirgan olako'z ham o'zimizni ushlab turolmay, yiqilsak yiqilarmiz-da, deb qarsak chilib yubordik...

Shoirlar tuxumni ko'p yutishgan ekan, she'rxonlik qorong'i tushguncha davom etdi. Men esa birinchi

she'rni eshitganimdayoq, shoirga ko'rsatilgan hurmatu ehtiromni ko'rib adoyi tamom bo'lgan edim.

“Ana hurmatu, ana e'zoz, — deyman o'zimga-o'zim, — men bo'lsam jonimni qiynab agronom bo'laman, deb qayoqdagi g'alvalarga qolib yuribman-a. Mana, shoir bo'lsang hoshqa gap. To'yib-to'yib tuxum yutasan, kitoblaring chiqadi, surating gazetada bosiladi. Bitta-yarimta she'r o'qib qo'ysang, yelkangga banoras to'n yopishadi. Qarsaklar, ofarinlar! Yo'q. Yo'q! Men ham shoir bo'laman. Bo'laman, albatta bo'laman”.

Yig'in tugashi bilan sekin pastga tushdim-u, qalpoqchamni boshimga ilib shoirlarga qo'shilib oldim. Axir shoir bo'lish uchun, uncha-muncha ularning sir-u asroridan xabardor bo'lishim, loaqal bitta-yarimtasi bilan durustroq oshno bo'lib olishim kerak edi-da. Shoirlar, ishlari qistov ekan, kolxozchilar harchand qistashsa ham, tunab qolishga ko'nmay, “Volga”larga o'tirib sekin jilib qolishdi. Men ham Mamarasul Bolta o'tirgan “Volga”ga tushdim. Qarasam, bo'sh joy yo'q, shoirning tizzasiga o'tirib qo'ya qoldim.

— Saydullo, men negadir og'irlashib ketyapman,— dedi Mamarasul aka betoqat bo'lib. Qarasam, gap ko'payadigan, shuning uchun uchovlarining tizzasiga uzala tushib yotib oldim. Mashina tekis yo'ldan qushdek uchib borardi. Men shoirlikka oid biror gap eshitib qolarmikanman, deb ularning og'zini poylayman. Gapga quloq solib yotib, bir mahal ko'zim ilinay deb qopti. “Shahar, shahar” degan so'zlar qulog'imga chalinishi bilan sapchib o'rnimdan turib ketdim. Minglab chiroqlar porlaydi, ketma-ket lipillab o'tayotgan ko'p qavatli uylar, simda yuradigan shoxli avtobuslar, birining ketiga ikkinchisi tumshug'ini tirab borayotgan hisobsiz yengil mashinalar... Yo'laklarga odam sig'maydi, ko'chalarning keng va yaxlitligi, shishadek yaraqlab turgan asfaltlar — mana shularning hammasi zavqimni oshirib, mening ham qalbiga ilhom solgandek bo'ldi. Beixtiyor she'r o'qib yubordim:

*Ko'chalar,
Oh begona ko'chalar,
Muncha silliqsiz,
Muncha tiniqsiz.
Qalbimga yaqin ko'chalar,
Uyqum yo'qdir kechalar...*

Men o'sha kuni Saydullo akanikida yotib qoldim. Lekin mening yumshoq divanda huzur qilib, miriqib uxlaganimni na uning o'zi, na bola-chaqasi bildi. Ertasiga esa shoirlik hayotim o'z-o'zidan boshlanib ketdi. Oldinda hurmatli o'rtoqlar, meni shon-u shuhrat kutardi.

Bunaqangi katta shaharda birinchi bor bo'lishim. To'g'ri, kinolarda ko'rganman, o'lka geografiyasi kitobida uncha-muncha o'qiganman, odamlardan ta'rifini oz-oz bo'lsa ham eshitganman. Lekin, takror aytamanki, bir-biriga o'xshash bo'lgan hisobsiz ko'chalari, bir-biridan shinam, bir-biridan go'zal, sarishta xiyobonlari, sanab hisobiga yetib bo'lmaydigan soya-salqin bog'lari bo'lgan bu azim shaharni birinchi bor ko'rib turibman. Bir kun kechgacha tomosha qilib rosa maza qildim. Muzeylarni, kinoteatrlarni, qo'g'irchoq teatri, sirk — hamma-hammasini ko'rdim, devorlarini qo'llarim bilan siladim. Kechqurun shinam mehmonxonalardan biriga kirib:

— Joy bormi, opajon? — deb so'radim.

— Kattaga yo'q-ku, senga yo'l bo'lsin, — dedi qo-shi mushukning dumiga o'xshaydigan novcha bir xotin. Bo'lmasa bo'lmasin dedimu, qalpoqchamni kiyib ichkari kirdim. Bo'sh joylar ko'p ekan. Bittasiga yechinib yotib tong otguncha she'r mashq qildim. Ertalabga yaqin ijod mahsulim ham tayyor bo'ldi. o'pkamni qo'ltiqlab redaksiyalardan biriga qarab yugurdim. Eshigining ustiga "Adabiyot, san'at bo'limi" deb yozib qo'yilgan xonaga "Assalomu alaykum" deb kirib bordim. Xonaning egasi boshqa bir shoirning she'rini ko'rib, so'zlashib, chaq-chaqlashib o'tirgan ekan, mening she'rimni qo'lga olib ichida, ovoz chiqarmasdan maza qilib o'qidi.

Avval oyog'imga, undan keyin qornimga, eng oxirida boshimga nazar tashlab:

— Bo'lmaydi, uka, — deb qo'ydi.

— Nega endi bo'lmas ekan, bo'ladi, — dedim shoshib-pishib.

— Bu she'r emas, oddiy gap-ku.

— Nega endi, she'r bo'lmas ekan, ajoyib she'r bu!

— She'rda qofiya, vazn, turoq degan narsalar bo'lishi kerak. Ma'no, mantiq degan narsalar bo'lishi kerak. She'ringizda men o'shalarni ko'rmayapman.

— Bor, sinchiklab qarang! — deb turib oldim.

— Menga qarang, uka, otingiz nima edi?

— Shoir Hoshimjon Ro'zi.

— Shoir Hoshimjon Ro'zi, Sizga maslahatim shuki, mashq qiling, she'r mashq bilan kamolotga yetadi.

— Xo'p bo'ladi, — dedim gapni cho'zib o'tirmasdan.

She'rim o'tmadi, bahosi ikki pul bo'ldi. Lekin men umidsizlikka tushganim yo'q. Yo'q, aslo bunday deb o'ylamang. Umidsizlik menga begona. Oyim sen tirmizak tegirmonga tushsang ham tirik chiqasan, der edi. Haqiqatan ham to'g'ri aytgan ekan. Nega desangiz, men har qanday qiyinchilikdan g'am-tashvishsiz, bir xil, o'zim tengi bolalarga o'xshab yig'lab-siqtab o'tirmasdan osonlikcha chiqib ketaveraman. Bu gal ham shunday bo'ldi. She'rim kasodga uchragach, lab-lunjimni osiltirib o'tirmasdan, qofiya, vazn, turoq so'roqlab magazinlarni kezishga tushdim.

— Opajon, sizda qofiyadan bormi? — deb so'radim kitob sotib o'tirgan ayoldan. U shapaloqdek oynaga tikilib, labiga qizil surtish bilan ovora edi. Gapimni eshitmadi shekilli, "qofiya bormi?" deb so'radim yana.

— Nima? — Yuzimga qaramasdan so'radi ayol.

— Qofiya, she'rga ishlatiladigan qofiya, — tushuntirdim, — jon opa, bo'lsa yuz gramm topib bering. Juda zarur bo'lib qoldi.

— Unaqa narsa yo'q bizda.

— Bo'lmasa besh-o'nta vazn topib bering.

— Vazn ham yo'q.

— Turoq-chi? Turoq ham bo'lmasa kerak? — dedim kesatib.

— Yo'q dedim-ku. Qanaqa ezma bolasan o'zing. Sen so'ragan narsalar kultmagda bo'ladi.

Kultmagga borgan edim, xozmagdan so'rab ko'ring deyishdi.

O'sha kuni men bormagan magazin qolmadi. Hatto biroz qimmatga bo'lsa ham ola qolay deb chayqov bozoriga ham birrov tushib chiqdim. Yo'q, anqoning urug'i bo'lib ketgan ekan bu narsalar, topilmadi. Alamimdan kechasi qofiya, vazn, turog'i bo'lmasa ham she'rni shunaqangi ko'p yozdimki, ko'rsangiz yuragingiz vahm oladi.

Ertasiga yana yaxshi umidlar bilan redaksiyaga keldim. Kechagi odam o'rnidan turib iliqqina qarshi oldi:

— Xo'sh, mashq qildingizmi?

— Bo'lmasam-chi, tuni bilan uxlamadim.

— Qani, she'rni oling-chi.

— Marhamat.

Jo'ra Juman she'rimni maza qilib o'qigach, miyig'ida bilinar-bilinmas kulib qo'ydi, keyin xuddi kechagiga o'xshatib, avval oyog'imga, keyin shu paytda juda ochqab, chuldurab nag'ma qilayotgan qor-nimga, eng oxirida terlab turgan peshonamga nazar tashlab:

— Nechanchi sinfda o'qiysiz shoir? — deb so'radi.

— O'qishni tugatganman, — dedim shoshib-pishib.

Nega desangiz falon sinfda o'qiyman desam, bor, avval o'qishingni tugatib kel, deb yuborishidan qo'rqqan edim-da.

— Qaysi shoirni ko'proq o'qiysiz?

— Hammasini ham.

— Hamid Olimjonni o'qiganmisiz?

Qarasam, savol ketidan savol yog'ilaveradiganga o'xshaydi. Yolg'on gapirib qiynalgandan ko'ra, rost

aytib savol-javobni qisqartirib qo'ya qolmoqchi bo'ldim:

— Yo'q, o'qigan emasman.

— G'afur G'ulomni-chi?

— Unaqangi shoirning she'rini ko'rganim yo'q.

— Uyg'unni-chi?

— Yo'q dedim-ku. Bizning qishloqda unaqangi shoir yashamaydi.

Aftidan Jo'ra Juman bugun savol berish uchun ataylab tayyorgarlik ko'rib kelganga o'xshaydi. Yetti uxlab tushimga kirmagan shoirlarning she'rlarini, kitoblarini so'raydi. Biriga yo'q deyman, ikkinchisiga yelkamni qisaman. Bir mahal bunday qaragam ikkovimiz ham charchab, terlab ketibmiz. O'shanda ham to'xtamaymiz. Yo'q, deb yelkamni qisaverganimdan bo'yinlarim og'rib, oyoqda zo'rg'a turibman. Chiqib ketmoqchi bo'lib yura boshlagan edim:

— To'xtang! — deb qoldi Jo'ra Juman. — Rus adabiyotidan ko'proq kimlarning she'rini o'qiysiz?

— Nima?

— Pushkinni o'qiganmisiz?

— Yo'q.

— Lermontovni-chi?

— Yo'q.

— Nekrasovni-chi?

— Yo'q.

— Mayakovskiyni-chi?

Yo'q, deyman deb og'zimni ochmoqchi bo'lgan edim, ishonsangiz, tinkam qurigandan lablarimni qimirlata olmadim. Og'zimga tolqon solgandek jimgina orqamga burilib eshik tomon yurdim. "To'xtang", degan ovoz eshitildi orqamdan. To'xtadim.

— Ko'ngilda shoir bo'lishlik orzu bo'lsa, hozir nomlarini tilga olganimiz shoirlarning she'rlarini ko'proq o'qing, yod oling. Xo'pmi?

— Xo'p bo'ladi.

— Demak, kelishdik. Shundaymi?

— Shunday.

— Xayr.

— Salomat bo'ling, — dedim-da, shoirona yurish qilib tashqariga chiqib ketdim. Sof havodan to'yib-to'yib nafas oldim. Mast odamga o'xshab chalama-chatti qadam tashlab yurib boryapman. Qayoqqa ketyapman, nima uchun ketyapman, rostini aytsam, o'zim ham bilmayman. “Gapni qarang-a? O'qing emish, — deyman o'zinga-o'zim, — nega o'qir ekanman? O'qiydigan bo'lsam o'zimizning maktabda ham kitob to'lib yotgan edi-ku, o'sha yerda o'qiyverardim-da. Yo'q, men o'qimasdan shoir bo'laman. Shoshmay tursangiz hali, hurmatli Jo'ra Juman, men sizga shoir bo'lganimni ko'rsatib qo'yaman. Sehrli qalpoqcham omon ekan, menga yordam beradi, albatta yordam beradi. Shundaymi, qalpoqcham?”

— Shunday, — degan ovoz eshitildi qo'ltig'imdand.

— Yordam berasanmi?

— Berganda qandoq.

— Ayt-chi, ishni nimadan boshlashim kerak?

— Avval mehmonxonaning oshxonasiga kirib qorningni to'yg'azib ol, — deb maslahat berdi qalpoqcham.

Oh, qadrdon qalpoqcham, jonimning huzuri, maslahatgo'yim! Sen borsan, g'am-tashvishim yo'q, qornim to'q, ustim but. Balli senga, omon bo'lgur qalpoqcham. Ana shunday o'y-xayollar bilan oshxonaga kirib borganimni o'zim ham sezmay qolibman.

Uch-to'rt kungacha qilar ishimi bilmay yurdim. Men unaqangi qimmatli vaqtini bekorga o'tkazadigan bolalardan emasman. Bekor qolgan kunlarimdan foydalanib, Mirzacho'lda tanishgan shoirlarni aniqlab, uylariga yo'l oldim. Maqsad — ulardan yaxshi she'r yozish yo'llarini o'rganish.

Saydullo aka o'z she'rlarini ko'proq kechasi, shahar xalqi oromli uyquga ketgan mahalda, hammadan yashirib yozarkan. Shunaqangi ko'p yozadiki, ba'zan tikilib o'tiraverib zerikib ketaman. Erkin Hamid bo'lsa sahar chog'ida yozarkan. Jo'ra Juman ham shoir ekan. Uch kungacha poylab boramanu, qay vaqtda she'r yozishini hech aniqlay olmayman. Keyin bilsam,

ishdan qaytgach, to'yib uxlarkan, so'ng o'rnidan turib she'r yozishga kirisharkan. Tunov kuni bir yaxshi she'rimni yomonga chiqarib, hammayog'iga chizib tashlagani uchun men ham unga jindak hazil qilib qo'ydim. Ish stolining ustida turgan bir taqsimcha shokoladini pok-pokiza tushirdim-da, qog'ozini asta borib, qo'shni xonada pishillab uxlab yotgan qizining yoniga qo'ydim. Shoir asta boshini ko'tarib bundoq qarasa — taqsimchadagi shokolad yo'q.

— Oyisi, shokoladni olib qo'ydingmi? — deb so'radi u.

— Yo'q, — dedi xotini, keyin “Voy o'lmasam, shokoladni qizingiz yebdi. Dilbar, qurib ketmagur, tur o'rningdan”, — degan ovoz eshitildi. Jo'ra Juman ham yugurib o'sha xonaga kirdi-yu, qizining qo'llaridan tortib uyg'ota boshladi.

— Ozroq yesang bo'lmaydimi? — so'radi uyqusirab turgan qizidan.

— Nimani? — dedi qizi.

— Yana tag'in nimani deydi-ya.

Er-xotin tag'in qizimizga zarar qilmasin, deb oshxonadan ikki banka qatiq olib chiqishdi.

— Ich! — dedi shoir bankani qizining qo'lga tutqazib.

— Ichmayman, ada!

— Ichasan. — Shunday deb Jo'ra Juman nima ish bilandir tashqariga chiqib ketdi. Tag'in zarar qilmasin deb bankalardagi qatiqni o'zim ichib qo'ya qoldim.

Shunday qilib desangiz, shoirlarning hayotiga aralashib ketgan edim. Ammo harchand qidirsam-da, ularning uyidan na qofiya, na turoq, na vazn topdim. G'aladonni titkilab ko'rdim, shkaflarni birma-bir ochdim, kitoblarning orasini varaqladim — yo'q, hech joyda yo'q. Kunlarning birida Saydullo akaning divanida yonboshlab uning she'r yozishini tomosha qilib o'tirgan edim. Boshimga ajoyib bir fikr kelib qoldi. Saydullo aka she'rini yozadi, yozadi-da, qog'oz to'lganda uni g'ijimlab derazadan tashqariga irg'itadi. O'sha she'rlardan birini olib ko'rsam, nazarimda,

qofiya, vazn turog'i bor she'rlarga o'xshab ketdi. Nega u bu she'rni tashlab yuboradi, axir unga kerak bo'lmasa, menga kerak-ku, qofiya topolmay garang bo'lib yuribman-ku, dedim-da, she'rni olib o'z kulbanga — mehmonxonaga qaytdim. Kechasi bilan uxlamay oqqa ko'chirdimu, ertalab oyoqni qo'lga olib redaksiyaga yugurdim. Jo'ra Juman she'rimni o'qib o'z odatiga ko'ra avval oyog'imga, keyin qornimga, eng oxirida peshonamga boqib:

— Qani, qo'lni bering, bir tabriklab qo'yay! — dedi zavqi oshib. — Mehnat qilganingiz shundoqqina ko'rinib turibdi.

— Ha, she'r yozish qiyin ekan, — dedim taltayib.

— Oxirgi to'rtlik biroz sustroq, lekin tuzatsa bo'ladi, o'zim tuzatarman. Siz boravering.

— Demak, she'rim gazetada chiqadimi?

— Chiqadi.

— Rasmim-chi, rasmimni ham bosasizmi?

— Nega endi rasmingizni bosar ekanmiz?

— Axir oyim, yo'q... direktorimiz Otajon Azizovich ko'rsinlar devdim-da... Ha, mayli. Demak, she'rim bosiladi, shundaymi?

— Navbatdagi sonlarning birida berishga harakat qilaman.

O, o'sha kuni mening quvonganimni aytsangiz. Ko'chada ketyapmanu, sakrab-sakrab o'yinga tushaman, ashula aytaman, do'ppimni osmonga otaman, yuguraman-yelaman.

— Hoy bola, jinni-pinni bo'lib qoldingmi? — dedi bir odam bilagimdan ushlab.

— She'rim chiqyapti, amakijon, she'rim!

— She'ring chiqsa, sal u yoq-bu yoqqa qarab yurda.

— Iloji yo'q, amakijon, ilojim yo'q. — Shunday deymanu, sakrab-irg'ishlab yo'limda davom etaman.

O'sha kundan boshlab ishlarim yurishgandan yurishib ketdi. Birinchi she'rim bosilib chiqishi bilan mazaxo'rak bo'lib oldim-da, boshqa shoirlarning g'ijimlab tashlangan she'rlarini ham redaksiyaga

ketma-ket keltirib beraverdim. Shuni ham aytib qo'yayki, gazetalarda she'r uchun katta pul to'lashar ekan. Pulim ham ancha ko'payib (restoranlarda yashirinchasiga ovqat yeyish jonimga tegib yurgan edi) ochiqchasiga, odamlardek pul to'lab kerilib o'tirib ovqatlanadigan bo'ldim.

O'sha quvonchim ichimga sig'may yurgan kezlar-da, negadir, do'stim Orifni tez-tez xotirlaydigan bo'lib qoldim. Rost, u menga ko'p yaxshiliklar qilgan edi. Odamgarchilik qiluvdi. Men-chi? Men uni xafa qildim, begunoh kaltakladim, joniga ozor berdim... Xat yozib, undan kechirim so'rashga jazm qildim. Mana o'sha xat:

"Do'stim, Orifboy!

Salom, salomatmisan? Ishlaring joyidami? Umuman olganda, meniki ham chakki emas. Endi senga aytadigan gapim shundan iboratki, jon do'stim, meni kechir. Qarshingda boshimni egib turibman. Istasang, yuzimga tarsaki tort, istasang, kallamga mushila. Ammo kechir, kechir meni. Qalay, yaxshi yuribsanmi? O'qituvchimiz Qobilov-chi, Otajon Azizovich-chi? Ularga aytib qo'y, men hozir katta shoir bo'lib ketganman. She'rimni gazetalardan o'qib turishgan bo'lsa kerak. O'sha Hoshimjon Ro'zi degan shoir men bo'laman. O'zlari ham endi uyaliq qolishgandir, battar bo'lishsin. Bundan so'ng hech kimga o'qimasang, uy vazifalarini bajarmasang odam bo'lmayсан, deb aytishmaydi.

Singillarim Oyshaxon, Donoxonlar-chi? Ularni maktabdan qaytishayotganda hech kim urmayaptimi? Agar bitta-yarimtasi shunday qilsa aytib qo'y, borganimda mijiqlab tashlayman.

Oyjonimni ham sog'indim. Kechalari tushimga kiradi. "Bolaginam, o'zimning shumshugim, qayoqlarda yuribsan, qorning ochmadimi, usting yirtilmadimi?" — deb boshlarimni silaydi. O'rnimdan tursam atrofimda hech kim yo'q, o'tirib olib yig'layman.

Aziz do'stim, sendan kechirim so'rab qolaman. Aytganday, haliyam futbol o'ynab turibsizlarmi? Mening

o'rnimga kapitanlikka kimni sayladilaring? G'ulomni-mi? Uning zarbi zo'r-ku, ammo oyoqni chalish odati yomon-da... Meni kechir, xayr.

Salom bilan shoir Hoshimjon Ro'zi".

Xatni jo'natib, yelkamdanda og'ir tog' qulagandek yengil nafas oldim. Nega desangiz, uning oldida o'zimni aybdor hisoblaganimdan vijdonim azob chekib yurgan edi-da. O'zi shu vijdon azobidan og'iri bo'lmas ekan.

O'sha kuni redaksiyaga so'nggi she'rimni olib bordim. Xonaga shundoq qadam bosishim bilan Jo'ra Juman: "Juda vaqtida keldingiz-da", — deb qarshi oldi.

— Tinchlikmi o'zi? — negadir xavfsirab qoldim men ham.

— Tinchlik. Siz o'tirib turing. — Shunday deb Jo'ra Juman tashqariga chiqdi-yu, zum o'tmay o'zi bilan Saydullo aka, Erkin Hamid, Toshqin Obid, Zohid To'xta degan shoirlarni ergashtirib kirdi. Ularning hammasini taniyman. Bir yoqlama bo'lsa ham do'stona aloqa bog'laganmiz, oramizdan qil o'tmaydi, bordi-keldimiz bor. Qofiya, vazn, turoqlarini mendan berkitib ishlatadigan shoirlar mana shular bo'ladi.

— Bizning gazetada bosilgan "Ona o'lka" nomli she'rni o'zingiz yozdingizmi? — so'radi Jo'ra Juman menga yuzlanib.

— O'zim yozganman.

— Yolg'on, — dedi Saydullo aka o'rnidan turib, — bu she'r meniki bo'ladi, mana asl nusxasi.

— "Paxtakor, seni kuylayman" sarlavhali she'rni ham o'zingiz yozganmisiz? — yana so'radi Jo'ra Juman.

— Bo'lmasam-chi?! — dedim ovozni bir parda yuqorilatib.

— Bo'lmagan gap, — shunday deb Erkin Hamid menga qarab bostirib kela boshladi, — bu she'rni men yozganman, ha, men yozganman.

Qarasam, ishning keti xunuk bo'ladigan. O'zlari g'ijimlab tashlagan, hecham keragi bo'lmagan she'r-laridan uncha-muncha foydalanganim uchun meni o'rtağa olishmoqchiga o'xshaydi. Boshimga qalpoq-chamni kiyib sekin jo'nab qoldim. Orqamdan:

— Sehrigar!

— Plagiator.

— She'r o'g'risi.

— Uyatsiz.

— Tekinxo'r.

— Ishyoqmas.

— Dangasa, — degan kishini uncha xursand qilmaydigan, yo'g'on-ingichka ovozlari ancha vaqtgacha eshitilib turdi. Ko'chaga chiqib bexavotir joyga borib olgach, qo'limni og'zimga karnay qilib adabiyot bo'limining derazasiga qarab qichqirdim:

— O'zlaring-chi, o'zlaring! Magazinga kelgan qo'fiya, vazn, turoqlarni bizga o'xshaganlarga bir gramm ham bermasdan olib qo'yasizlar-ku! Uyat emasmi!

VI b o b

Xayr, amakilar

Shoirlik olamidan eson-omon quvilgach, mehmonxonaning choyshab, bolish, ko'rpa singari mayda-chuydalari saqlanadigan omborida uch kechayu uch kunduz qimirlamay uxladim. Qiladigan ishim, hasratimni aytib ko'ngil yozadigan biron mehribon kishim yo'q edi. O'z yog'imda o'zim qovurilib, o'ylab, shirin-shirin xayollar surib yotaverdim. To'rt kun deganda o'rnimdan turib, biron ishning boshini tutguncha ermak bo'lar-ku, deya mehmonxonaning administratori, qoshi mushukning dumiga o'xshaydigan E'tibor Umarovadan o'ch olishga tushdim. Nega desangiz, bu xotin pora olishda ustasi faranglardan. Mehmonxonada bo'sh joylar to'lib yotgan bo'lishiga qaramay:

— Afsuski, bo'sh o'rin yo'q, — deb bezrayib tura-veradi.

— Jon opa, uzoqdan kelganmiz, hech bo'lmasa ikkita o'rin topib bering, — deb yolvorishadi mehmonlar.

— Ikki-uch kunsiz ilojim yo'q, — deydi administrator. Ikki-uch kun degani — ikki-uch so'm cho'zing degani. Mehmonlar gapning ma'nosiga tushunsa, albatta yeng uchida uch-to'rt so'm uzatishadi. Shundan keyin E'tibor Umarova:

— Sharifa, — deb qichqiradi kassirga, — mehmonlarga chek yozib ber, to'rtinchi xonada bo'sh o'rin borga o'xshaydi.

Xullas, bu E'tibor Umarova deganlari borib turgan poraxo'r. Bir varaq qog'ozga: "Ehtiyot bo'ling, butun ishlaringizni bir haftadan buyon formasiz militsioner kuzatib yuribdi..." deb yozdimu, sezdirmasdan cho'ntagiga solib qo'ydim. Birpasdan so'ng qog'ozga ko'zi tushib opaning qoshlari mushukning dumidek o'ynab ketdi, ko'zlari ola-kula bo'ldi. Hovliqqancha direktorning oldiga kirdi. Keyin direktor ikkovlari xuddi quvlashmachoq o'ynayotgandek ketma-ket yugurib chiqishdi-da, kassir Sharifa opaning qulog'iga nimalarnidir shivirlab, rangi qutlari o'chgancha, sovuq urgan pomidordek gezarishib, pastga tushib ketishdi.

O'sha kuni mehmonlarning ro'yxati qaytadan ko'rib chiqildi. Formasiz militsionerni topolmay, nazarimda, rosa xunob bo'lishdi ham. Opa kimdan pul olgan bo'lsa, hammasiga, bir so'm olganiga ikki so'mdan, ikki so'm olganiga to'rt so'mdan qilib qaytarib berdi. Kechgacha halloslab, oyog'i kuygan tovuqdek har tomonga zir yugurib, adoyi-tamom bo'ldi. Uning bu kulgili ahvolini ko'rib ich-ichimdan kuldim. Shu bahona bo'ldi-yu ko'nglimdagi g'ashlik tarqab, sen ko'r-men ko'r bo'ldim-ketdim.

Tashqariga chiqsam, mehmonxona oldidagi maydonchaga odam degan sig'may ketibdi, igna tashlasang yerga tushmaydi. Katta-yu kichik bir-birini itar-itara qilib o'rtaga intiladi. Surishtirsam, mashhur sayyohlar Vlasov bilan Petrov degan odamlar kelishgan ekanu, kishilar o'shalar bilan ko'rishish, qo'llari-

ni siqib so'rashish umidida bir-birlarini urib-surib o'rtaga intilayotgan ekan.

Nihoyat, ikki sayyoh odamlar to'dasidan ajrab mehmonxona tomon yura boshladilar. 24-xonaga kirib, dam olishmoqchi shekilli, yechinib, yumshoq ko'rpalar, paryostiqlar to'shalgan karavotlarga cho'zishdi.

Qalpoqni kiyib sekin huzuriga kirib bordim-da:

— Salom, amakilar, — deb qo'ydim. Vlasov amaki u yoq-bu yoqqa qarab:

— Gapirdingizmi? — deb so'radi sherigidan.

— Yo'q, qorning qulduragandir, — deb kuldi Petrov amaki.

— Gapirgan menman! — dedim yana. Ikkovlari ham yotgan o'rinlaridan turib, yelkalarini qisganча bir-birlariga tikilib qolishdi.

— Sen kimsan, o'zi? — so'radi biri.

— Men mashhur o'zbek sehrgari Hoshimjon Ro'zi bo'laman.

— Qanday qilib sehrgar bo'lding?

— Bo'ldim-da...

— Mumkinmi, sirlaringdan biz ham xabardor bo'lsak? Zora Janubiy Afrika o'rmonlaridagi yirtqich hayvonlar bilan olishayotganimizda sehrgarlik qo'l kelib qolsa.

Rostini aytsam, shu savolni kutib turgan edim, ha, ha, xuddi shu savolni. Bundan bir necha kun avval gazetada bu ikki sayyoh haqida maqola o'qiganimda ularga havasim kelganidan ko'zlarim chaqna ketgandi. O'shalardek qo'rqmas, o'shalardek jasur sayyoh bo'lishni orzu qilib ko'nglimga tugib qo'ygandim. Jahonda bular bormagan mamlakat qolmagan, ular bosib o'tgan yo'l shunchalik uzunki, bir olim hisoblab chiqaman deb, aqldan ozib qolgan. Ular o'z ko'rgan-bilganlari haqida shunaqangi ko'p kitoblar yozishganki, o'qib chiqish uchun naq o'n besh yil kerak bo'ladi. Ular tezoqar tog' daryolaridan quloch otib suzib o'tishgan, dengizlarda sovuq bo'ronlarda qolishgan, Afrika o'rmonlarida yirtqich sherlar bilan yakkama-

yakka olishganlar, yovvoyi odamlar bilan bir ko'rpada uxlab qolgan paytlari bo'lgan. Har bittasi o'n metrdan keladigan bo'g'ma ilonlar bilan omonsiz janglar bo'lgan, ha, ha, bular chakana bo'lmaydi, minglab gazetalarda rasmlarim bosiladi, nomim tillarda doston bo'ladi. Shoirlilik esa... turgan-bitgani mehnat, mashaqqat, uyqusiz tunlar ekan, kerak emas, nima qilaman boshimni qotirib. Yaxshisi, sayyoh bo'laman, Magellanga o'xshab yovvoyi odamlar bilan qilich yalang'ochlab jangga tushaman, nayzavozlik qilaman. Robinzon Kruzoga o'xshab orollarda hayot kechiraman, yovvoyi hayvonlarni o'rgataman.

— Agar meni o'z'laringga sherik qilib olsalaring, — dedim biroz jimlikdan so'ng, — sehimdan sizlarni xabardor qilaman, qalpoq uchovimizniki bo'ladi.

— Bajonu dil, — dedi Vlasov amaki, — lekin buning uchun ba'zi bir tayyorgarlikdan o'tish kerak-ku, o'rtoq Hoshimjon Ro'zi?

— Bajonu dil, — dedim men ham.

— Avvalo geografiyani yaxshi bilish kerak.

— Men uni suv qilib ichib yuborganman.

— Juda soz. Ruxsat bersangiz, ba'zi bir savollarim bor.

— Marhamat.

— Qani, mana bu kartaga yaqinroq kelib, dunyodagi eng kichik ko'lni ko'rsatib bering-chi.

Kartaga shuncha tikilsam-da, hech qanday ko'l topolmadim. Shundan so'ng boshimni ko'tarib:

— Bu yerda ko'l yo'q, qurib qolganga o'xshaydi, — deb qo'ya qoldim.

— Ehtimol. Qani ayting-chi, dunyodagi eng katta ko'lning nomi nima?

— Xotiram yomon, nomlarini esimda olib qololmayman, — dedim shoshib-pishib.

— Shundaymi? Geografiyani suv qilib ichib yuborganman devdilar-ku? — so'radi Petrov amaki kulimsirab.

— Geografiyani yaxshi bilamanu, kartaga tikilsam ko'zim jimirlashib ketadi-da, — deb tushuntirdim.

Vlasov amaki o'rnidan turib yengilroq kiyindi-da, stolga joylashib o'tirib oldi, ketma-ket savollar bera boshladi. Men ham o'ylab-netib o'tirmasdan shartta-shartta javob qaytaraverdim.

— Bo'lmasa, marhamat qilib aytsinlar-chi, Afrika qit'asida necha xil xalq yashaydi?

— Hali aytdim-ku, xotiram yomon deb, esimdan chiqib qolgan.

— Hammasini esdan chiqara berish yaxshi emas, — norozi bo'lib dedi Vlasov amaki, — bo'lmasa boshqa savol beraman. Aytsinlar-chi, siz bilan biz yashab turgan Yer necha yoshga kirgan?

— Tilimning uchida turibdi-yu, aytolmayapman.

— Arabistondagi eng katta cho'lning nomi nima?

— Hali u tomonlarga borganim yo'q.

— Janubiy Amerika o'rmonlarida yashaydigan eng katta qushning nomini aytib berolmaydilar-mi?

— Yo'q, aytib berolmayman.

— Indoneziyada necha orol borligini so'rasam, janobi sehgarni xafa qilib qo'ymayman-mi?

— Xafa bo'laman, boshqasini so'rang.

— Dunyodagi eng baland sharshara qaysi mamlakatga joylashganligini so'ramoqchi edim?

— Iy-e, amaki, siz aytganlar hammasi rebus-ku. Mendan geografiya to'g'risida so'rang-da.

— Marhamat, boshqasini so'rashim mumkin. Qani, aytsinlar-chi, Atlantik okeanining eng chuqur joyi necha metr?

— O'lchab ko'rganim yo'q.

— Yer yuzida qancha aholi yashaydi?

— Yuz million! — dedim nihoyat achchig'im chiqib.

— O'h-ho', janobi sehgarni, yer yuzi aholisining qolganlarini nima qildingiz, yo allaqachon oyga ko'chirib yubordingiz-mi?

— Ha, oyga ko'chirib yubordim.

— Hurmatli Hoshimjon Ro'zi, geografiya ilmidan xabaringiz yo'qqa o'xshaydi-ku? — deb so'radi hali-dan buyon karavotda chalqancha yotib savol-

javoblarimizni maza qilib eshitayotgan Petrov amaki.

— Ilmim bo'lmasa ham, hamroh qilib olaveringlar, — deb turib oldim, — bir kuni nafim tegib qolar axir.

— Ilmsiz hamrohning keragi yo'q! — dedi sayyohlardan biri.

— Nega endi kerak bo'lmas ekan?

— Chunki mashinamizga ortiqcha yuk bo'ladi. Sizning o'rningizga o'rta Osiyo tog'larida yashaydigan yovvoyi qo'ylarning terisidan olib ketsak... o'sha foydaliroq.

— Hech bo'lmasa choy-poy qaynatib berib turarman, — dedim shashtimdan tushib.

— Iltifotingiz uchun tashakkur! Shunday qilib sehringizni bizga aytmaysizmi?

— Afsuski, aytomlayman.

— Bo'lmasa, xayr.

Ikkovlari bilan do'stona xayrlashib uncha xafa ham bo'lmasdan, uncha xursand ham bo'lmasdan, har qancha iltimos qilsalar ham sehrimni aytmay, yuzimni ko'rsatmay tashqariga chiqib ketdim.

— Xayr, amakilar! — deb qichqirdim koridordan turib.

Ko'chaga chiqib to'yib-to'yib nafas oldim. Savol-javob mahalida terga tushib ketgan ekanman. Ro'molchamni chiqarib yuz-boshimni artdim. Keyin "Sholikor" stadioni tomon yo'l oldim. Aytgandek, Sizga aytaman deb butunlay yodimdan chiqib qolipti. Shaharga kelganimdan buyon tez-tez futbolchilar bilan uchrashadigan odat chiqarganman. Avvallari ham bu o'yinni jon-u dilimdan yaxshi ko'rardim. O'zimizning maktabdagi komandaning kapitani edim. Bu yerda futbolchilar shunaqangi ko'p ekanki, o'yinlar shunaqangi tez-tez bo'lib turar ekanki, gohida qaysi biriga borishni bilmay boshim qotib qoladi.

Shunday qilib "Sholikor" stadioni tomon sekin yo'l oldim. Borsam, allaqachon odam hech yoqqa sig'may ketibdi. Ammo o'yin hali boshlangancha yo'q. Birinchi qatordagi hukumat arboblari uchun

ajratilgan yumshoq o'rinlardan biriga o'tirmoqchi edim, qaragam darvozaning shundoqqina yonidagi haligi dubyorlar o'tiradigan uzun skameyka bo'sh, o'sha yoqqa o'tib keta qoldim. O'yin ishqibozlarining bahslashuvi baralla eshitilib turibdi.

— Menimcha, bugun "Sholikor" yutadi.

— Tunovgi o'yini bo'lsa, ikki dunyoda ham yutolmaydi.

— Vilgelm Qodirovning o'yinlari juda susayib ketgan-da.

— Bo'lmagan gap, to'pni uzoqqa aniq tepishda uning oldiga tushadigani yo'q.

— Teodor Rahimov-chi, ishqilib bugun chiqsinda.

— Hammasi chiqmasa ham, Gennadiy Supanitskiy chiqsa bas.

Xullas, ana shunga o'xshash baxslar hech to'xtamas edi. O'yin boshlanishi bilan mehmonlar darhol hujumga o'tishdi-da, komandamizni dog'da qoldirib, darvozamizga boplab to'p urib qo'yishdi. Shundan keyin o'yin demagani shunaqangi qizib ketdiki, shunaqangi qizib ketdiki, agar menga o'xshab yaqinroqdan ko'rsangiz, hayratdan og'zingiz ochilib qolgan bo'lardi. Qasam ich desangiz, qasam ichib aytamanki, bunaqangi shiddatkor o'yinni ilgari hech ko'rmagandim. Mehmonlarning himoyachisi juda zo'r ekan, hujumchilarimizning qilgan harakatlari befoyda ketaverdi. O'n minut chamasi to'p qo'ldan qo'lga o'tib turdi-da, niyat mehmonlar uni ustalik bilan olg'a surib ketishdi. Chap qanot himoyachisi olisdan turib o'ng qanot himoyachisiga uzatdi. U bo'lsa to'pni havolatib, markaziy hujumchiga oshirdi. Markaziy hujumchi umuman bizning yigitlarga qaraganda chaqqonroq ekan, kuchli bir zarb bilan bu to'pni ham eson-omon to'rga joylab qo'ydi. Ishqibozlar betoqat bo'lib:

— Gennadiy, jon koyitib o'ynasang-chi!

— Teodor, g'ozga o'xshab lapanglab yuraverasanmi!

— Yoqubov, eplasang maydonga chiqqin-da, sharmanda qilding-ku! — deya har tomondan qichqirib, hushtaklar chala boshlashdi. Mehmonlarning to'pni uzatish san'ati biznikiga qaraganda qittak bo'lsa ham yuqori ekan. Buni men uchinchi to'pni kiritganlarida payqab qoldim.

Tomoshabinlarning hafsalasi pir bo'ldi, ko'plar o'rinlaridan turib, qo'llarini umidsiz siltaganlaricha asta-sekin jo'nab qolishdi. "Sholikor"ning yutqizishi aniq bo'lib qolgan edi. Agar yutqazsa, o'z-o'zidan to'rtlikdan tushib qoladi. E-voh, qancha mehnat qilishgan edi-ya, attang! Qanday qilib qalpoqni boshimga kiyib maydonga tushib ketganimni o'zim ham bilmay qolibman. Hali shoshmay turinglar, hurmatli mehmonlar. Biz sizlarga osonlikcha yutqazib qo'yamaymiz, "Sholikor"ning kimligini ko'rsatib qo'yamiz, bu yerda sal kam yuz ming tomoshabin bekorga o'tirganimiz yo'q. O'z komandamizni g'alaba bilan tabriklash uchun kelganimiz, ha, ha, shoshmay tursinlar halil!

Maydonga tushdimu, to'pni qo'ltig'imga qisib mehmonlarning darvozasi tomon tashlandim. Odamlarning nazarida to'p havoda ilon izi yasab, o'yinchilarga chap berib, uchib borayotgandek, aslida esa uni men ko'tarib boryapman. Orqamdan halloslagancha Gennadiy kelardi. Darvozaga yigirma metr chamasi qolganda to'pni sekin qo'yib yubordim... Oh, Gennadiyning, o'zimizning Genkaning zarbini bir tomosha qilsangiz edi, bir tomosha qilsangiz edi...

Stadionda qiyqiriq, ura, yashasin Supanitskiy degan sadolar yangradi. Odamlar jonlanib ketdi, hammasining kayfiyati ko'tarildi. Xuddi shu paytda, yangrab turgan qiyqiriq sadolari ostida men yana bir ustalik ishlatdim. Mehmonlarning darvozaboni to'pni yerga qo'yib kuchliroq zarb bilan tepish maqsadida orqaga tisarilgan edi, yugurib borib to'pni ilib oldim-da, shu atrofda o'ralashib yurgan Yoqubovning oyog'iga tashladim.

— Ur-r!!! — deb qichqirdi odamlar. Chindan ham kuchli zarb bo'ldi. Mehmonlarning darvozaboni

to'pni ilib olmoqchi bo'lib ikki qo'lini olg'a cho'zgan-cha qiyalab sakragan edi, to'pga yetolmadi-yu, ammo o'zi xuddi suvga sakragan baqadek shaloplab yerga yiqildi.

Afsuski, gapga uncha chechan emasman. Bo'lmasa Sizga bu yerdagi shodlik-xurramlikni, quloqlarni qomatga keltiruvchi baxtiyor qiyqiriqlarni, osmonga minut sayin uchirilayotgan to'p-to'p kaptarlar — hamma-hammasini ta'riflab bergan bo'lardim.

Shu paytda, negadir men o'zimni juda g'alati his qila boshladim. Axir men o'z xalqimga, ko'rib turganingizdek, shodlik, quvonchlar keltirdim-ku! Ahmoq bo'lib qayoqdagi ishlarni orzu qilib yuribman-a, o'zimni ham, o'zgalarni ham qiynab yurgan ekanman. Demak, mening o'rnim mana shu yerda, stadionda ekan. Xuddi shu yerda, ustiga ajriq qoplangan shu yumshoq maydonchada men foydali kishi bo'la olar ekanman. Bir umr futbolchi bo'lib qolganim bo'lsin. Eshityapsizmi, hurmatli Otajon Azizovich, Siz ham qadrdon o'qituvchim Qobilov, bilib qo'ying, men futbol olamida shuhrat qozonmoqchiman...

Belni mahkam bog'lab yana ishga kirishib ketdim. Zum o'tmay to'pni yana ilib oldimu, sakkiz yil futbol o'ynab, sakkiz yil muttasil yugurib, darvozaga bironta ham to'p kiritma olmagan Akmal Lazizxo'jayevning oyoqlari ostiga tashladim. To'p kiritishning gashtini bu bechora ham bir surib ko'rsin dedim-da. Shundan keyin komandamizning o'n bir o'yinchisiga ikkitadan, chaqqonrog'iga uchtadan to'p tashlab berdim. Hisob bizning foydamizga 24—3 bo'lgan edi. O'yin asosan mehmonlar darvozasi oldida bo'ldi. Bizning darvozabonimiz Yura Kukuruznikov zerikkanidan dublyordagi bir yigitni chaqirib, ko'k choy ichishib, shaxmat o'ynab o'tirishaverdi. Stadion esa hamon buloqdek qaynab, bo'ronda qolgan dengizdek to'liq-landi.

Baxt ham, baxtsizlik ham oyoq ostidan chiqadi deganlari to'ppa-to'g'ri ekan. Agar so'nggi to'pni qo'ltig'imga qisishim boshimga ne-ne kulfatlar solib,

bir umr meni futboldan judo qilishini bilganimda, zinhor uni qo'limga olmagan bo'lardim, bir chekkaga chiqib o'yinning qolgan o'n besh minutini maza qilib tomosha qilgan bo'lardim.

O'zimizning maydonga o'tib ketgan to'pni chaqqonlik bilan ushlab, g'izillaganimcha mehmonlar darvozasiga qarab ketayotgan edim, shu payt chap tomonidan qarshi tomonning himoyachisi o'qdek otilib chiqdi-da, to'pni osmonga tepib qaytarmoqchi bo'ldi shekilli, kuchli zarb bilan chap biqinimga tepdi. Shilqillab yerga tushdim. O'shanda ham qaysarlik qilib to'pni qo'yib yubormagan ekanman, boshqa biri kelib yelkam aralash tepganini sal-pal eslayman... Keyin nima bo'lganini bilmayman, xushdan ketib qolibman...

Bir mahal ko'zimni ochsam, janub tomondan zar kokillarini tarab quyosh ko'tarilib kelyapti. Nariroqda ikkita kampir, bir qo'lida chelak, bir qo'lida uzun sopli supurgi, gangur-gangur gaplashib atrofni supurish bilan ovora.

— Qo'shni, kechagi o'yinda ko'rinmadingizmi? — deb so'radi novcha kampir.

— Kecha cholim belimga kepak qizdirib bosasan, deb o'yinga chiqarmadi, — tushuntirdi pakana kampir, — siz-chi, qo'shni? Siz chiqdingizmi?

— Kechagi o'yinni ko'rmabsiz, dunyoga kelmabsiz, qo'shni. Sizga yolg'on, menga chin, hoy qo'shni, qiyqiriqdan mana shu stadion naq yorilib ketay dedi-ya.

— Nima bo'ldi o'zi, qo'shni, tezroq aytsangiz-chi.

— Biznikilar mehmonlar darvozasiga 25 ta to'p kiritishdi-ya. Eng qizig'i o'yinning oxirida bo'ldi. Mehmonlar o'yin tugashi bilan yugurib kelib darvozabonlarini qo'llariga ko'tarib, osmonlarga otishdi. Nega unday qilasizlar deb so'rashsa: "Agar shu hushyor bo'lmaganda, darvozamizga ellikta to'p kirishi hech gap emas edi, balli shunga!" — deyishadi deng. Shunday qilib deng, qo'shni, darvozabonlarini ko'tar ko'tar qilib e'zoz-ehtirom bilan olib chiqib ketishdi. Bo'ldi kulgi, bo'ldi qiyqiriq...

Kampirlarning gapiga quloq solib yotib, u yoq-bu yog'imni paypaslab ko'rdim. Ikkita qovurg'am qattiq shikastlangan, belim chiqib ketibdi, aftidan, hushsiz bo'lib yiqilganimdan so'ng ustimdan u yoq-bu yoqqa rosa yugurib o'tishganga o'xshaydi — boshim yorilgan, tizzamning ko'zidan haligacha qon oqib yotibdi. Ne-ne mashaqqatlar bilan boshimdagi qalpoqchamni olib maykam ichidan osib olgan xaltaga joyladim-da:

— Xolajon! — deya ingradim. Kampirlar darhol boshimga yugurib kelishdi.

— Voy, bolaginam, qayoqdan paydo bo'la qolding? — so'radi novchasi.

— Shu yerda edim.

— Voy o'lay, qo'shni, bola bechoraning hammayog'i qon-ku! Qani, o'ringdan tur-chi, o'g'lim.

— Turolmayman, belim chiqib ketgan.

— Voy, sho'rim! Hoy, qo'shni, yuguring, iskara pomish chaqiring! Bolam bechora-yey! — der edi tinmay novcha kampir, — kimning o'g'lisan o'zi?

— Musofirman, xolajon. Hech kimim yo'q.

— Onaginang aylansin! — dedi kampir yana boshimdan silab, — kechasi bezorilarning qo'liga tushibsan-da.

Yigirma minutlardan so'ng meni o'lik tashiydigan usti berk mashinada kasalxonaga olib ketishdi. Yonimda dag'al qo'llari bilan boshlarimni silab, ko'zlarimga termilib novcha kampir borardi.

VII b o b

Injenerman, injener

Ikki oydirki, mana kasalxonada yotibman. Karavotim shundoqqina oynaning tagida, bor-yo'g'i ikki kishimiz. Eshikning oldida, kiraverishdagi o'rinda Said aka yotadi, juda qiziqchi odam. Kuldirgani-kuldirgan. Qurilishda ishlarkan, o'zi Mehnat Qahramoni, ammo yulduzini hecham taqmaydi. Agar o'shanaqangi yulduz menda bo'lganda jon-jon deb xalatimning ustidan taqib olgan bo'lardim. Ishxo-

nasida ham obro'yi zo'r bo'lsa kerak, uni ko'rgani nuqul shoirlarga o'xshab movut shlyapa kiygan, qorni katta odamlar keladi. Birovi tovuq pishirib keladi, birovi uzum, olma tashlab ketadi, gul ko'tarib kelganlari ham ko'p. Pishirilgan tovuq kelgan kuni, Said aka qanaqa bo'layotganini bilmayman-ku, ammo men ich-ichimdan sevinib ketaman. Nega desangiz, Said aka parranda go'shtini uncha xushlamas ekan, nuqul menga uzatadi.

Uni ko'rgani hamma keladi, jag'i-jag'iga tegmay gapiradigan xotini, ko'zi menga tushishi bilan qo'rqqanday yig'lab qochadigan Hasan-Husan ismli o'g'illari, birga ishlaydigan yor-birodarlari — ishqilib yonidan odam arimaydi. Hasan bilan Husan menga Jirafa deb nom qo'yishgan. Kasalxanaga tushgan kunimning ertasiga bunday qarasam, meni yosh bolalarga qo'shib qo'yishibdi. Biri yig'laydi, biri to'polon ko'taradi. Na uyquda orom boru, na mundoq bir maza qilib, tinchgina dard tortasan.

Kattalar xonasiga o'tmoqchi bo'lib:

— Qalpoqcham, qalpoqcham, bo'yimga bo'y qo'shib ber, — deya iltimos qildim.

— Beling gipsda-ku, qanday qilib qo'shaman, — deydi qalpoqcham.

— Bir ilojini qil.

— Bo'ying cho'zilib ketadi-da.

— Mayli.

Bir mahal bundoq qarasam, bo'ynim uch qarichgacha cho'zilib ketibdi, boshimni ko'targan edim — Afrika o'rmonlarida yashaydigan Jirafaning xuddi o'zginasi bo'lib qolibman.

O'sha kuni kechasi Said akaning yoniga olib o'tishdi. Shu yo'sin ikkovimiz hamxona bo'lib qoldik, Undan hol-ahvol so'ragani, hali aytganimdek hamma keladi, mening esa yo'qlaydigan kishim yo'q.

Kun bo'yi yetimchadek ko'zimni mo'ltillatib eshik poylayman. So'roqlab orqamdan hech kim kelmasligini bilamanu, shunday bo'lsa ham allakimning kelishidan umidvorman. Oh, hozir singillarim bo'larmidi!

Akajonim, Sizga nima bo'ldi deb kechalari boshimda o'tirib chiqishmasmidi, zirqirab og'riyotgan oyoqlarimni bittadan bo'lib olib uqalashmasmidi? Oyijonim-chi, meni shu ahvolda ko'rib, bilaman, avval jig'ibiyroni chiqib bir urishardi-da, keyin isitmasi lovillab turgan peshonamdan o'pard, sochlarimdan silardi. Mana kech ham kirib qoldi. Hozir oyijonim povillatib sigir sog'yapti. Bir nafasdan so'ng cho'tir yuzli shofyor mashinasini haydab, bidonlarni qaltiratib keladi-da, sutralni olib rayonga jo'naydi. Oyim hovliqib uyga keladi, atrofga qarasaki, men yo'q, hamon qaytmaganman. Yig'lay-yig'lay mangalkaga o't yoqadi. Ko'cha eshik oldida mototsikl ovozi eshitilgandek bo'ladi. Bu — dadam albatta!

— Dadajon, dadajonim! — deb qichqirib yubordim. Said aka xayol surib o'tirgan ekan, bir cho'chib tushdi.

— Iye, kuyov bola, nega yig'layapsiz?

— Yig'laganim yo'q, shunchaki o'zim mashq qilapman.

— Iye, yig'ining ham mashqi bo'larmikan?

— Bo'ladi-da.

Yana ikkimiz ham jim bo'lib qolamiz. Men derazaga tikilib qushchalarning sayrashini, daraxtdan daraxtga sakrab o'tishlarini tomosha qilaman. Oshxonaning mo'risidan buralib-buralib qora tutun chiqyapti, hu nariroqda, osmoni falakda ortidan ko'k chiziq qoldirib, kumush qanotlarini yaltiratib samolyot uchib boryapti. Qayoqdan kelayotgan ekan, ehtimol qishlog'imiz tepasidan uchib o'tgandir.

— Shunday qilib, kuyov bola, injenerman, deng? — sekin so'raydi Said aka.

Said akaning mashhur quruvchi ekanligini eshitib, zora o'sha atrofda biron shuhrati tezroq chiqadigan, kattaroq ish topilib qolsa degan umidda o'zimni quruvchi injener qilib tanitgan edim.

— Ha, injenerman, — deb qo'yaman.

— Institutni bu yil bitirdingizmi?

— Ha, bu yil bitirganman.

— Hammasi bo'lib bir hafta ishladingiz xolosmi?

— Ha, bir hafta.

— Qurilishda, uka, ehtiyot bo'lish kerak.

— Nimasini aytasiz, — deyman yengil uh tortib, — o'zim qurayotgan uyning u yoq-bu yog'ini ko'ray deb tomiga chiqqan edim, oyog'im toyib ketdi-da.

— Lekin, uka, kollektivngiz menga ma'qul bo'lmadi. Ikki oydan buyon loaqal bittasi holing ne kechdi, deb so'rab kelmadi-ya! Bunaqangi kollektivning boridan yo'g'i.

— Shuning uchun ham o'sha yerdan ketmoqchiman-da.

— Xo'p desangiz, mana bizga boring, quruvchi injener anqoning urug'i bo'lib turibdi hozir. Boring, birgalashib ishlaymiz, bilmaganimizni bir-birimizga o'rgatamiz.

— Borib kimga uchrashamiz? — deb so'rayman gap orasida.

— Xo'p desangiz, birgalashib boramiz, o'zim o'rtada turaman. Bosh injenerimiz yoshlarni joni dildan yaxshi ko'radi.

Oltmish to'rt kun deganda Said akaning tosh tushib majaqlangan oyog'i tuzalib, qo'ltiqtayogsiz, hech kimning ko'magisiz bir o'zi yurib chiqib ketdi. Uy adresini qoldirib, tez-tez kelib holimdan xabar olib turishga va'da ham berdi.

— Tezroq chiqishning payidan bo'lavering, — dedi u xayrlashayotganda. — Siz bilan bizga bu yerda yotaverish yarashmas ekan. Ish masalasida esa ko'nglingiz tinch bo'lsin, o'zim gaplashib qo'yaman.

Said akaning o'rniga uzoqdan qarasangiz samovarga o'xshab ko'rinadigan qo'l-oyog'i kalta, xo'ppa semiz bir odamni yotqizishdi. Juda uyquchi ekan, faqat ovqat mahalida uyg'onadi. O'shanda ham bir ko'zi paqqos uyquda bo'ladi. Buning ustiga shunaqangi xurрак tortadiki, rang-barang ovozlarni shunaqangi ko'p chiqaradiki, diqqat bilan quloq solsang, xuddi ichida orkestr chalinayotganga o'xshaydi. Bir qarasangiz, bo'g'izlangan qo'ydek xirillab qoladi, bir

qarasangiz, buzuq karnay chalayotganga o'xshaydi, ba'zan eski parovozdek pishillagan ovozlar chiqaradi, tongotarga yaqin surnay, doira sadolariga o'xshash g'alati ovozlar yangraydi. Gohida qo'rqib ketib, beixtiyor hamshirani chaqirib yuborganimni o'zim ham bilmay qolaman.

Baxtimdan o'rgilayki, xo'ppa semiz amaki bilan uzoq turmadik. Said aka ketgach, o'n kun deganda meni ham chiqaradigan bo'lib qolishdi. Bechora Said aka menga boshdan oyoq yangi sarpo qilib, o'z "Volga"sini haydab kelibdi. Mendan qo'rqib qochadigan o'g'illari bir dastadan gul ko'tarib olishgan.

— Iye, amaki bo'yingizning qolgani qani? — deb so'radi Hasan.

— Voy, amaki, tag'in siz boshqa odam bo'lmang? — so'radi Husan.

Gipsdan chiqishim bilan qalpoqchamga yolvorib bo'ynim bilan oyog'imni biroz qisqartirib belimga bel qo'shib, asli odam holiga kelib olgan edim.

— Yo'q, men o'sha Hoshimjonman, — tushuntirdim bolalarga, — faqat dard tortaverganimdan bo'ynim cho'zilib ketgan edi-da.

Said akaning "Volga"sida jimgina boryapmiz. U rulda o'tirgani uchun yuzi ko'rinmaydi, nima to'g'risida o'ylaganini bilolmayman. Hasan bilan Husan yo'l bo'yi dadasi qurgan imoratlarni sanab boryapti. Men bo'lsam Said aka, uning menga ko'rsatgan cheksiz mehribonliklari horasida o'ylayman. Kasalxonadaligimda ovqatimdan xabardor bo'lib turdi, yaxshi gaplar aytib ko'nglimni ko'tardi. Mana bugun kiyim-bosh qilib kepti, uyiga olib ketyapti, ishga joylab qo'yimoqchi. Bu o'zi qanaqa odam, nega bunchalik saxiy, o'ylab o'yimga yetolmayman. Katta bo'lsam, deyman, o'zimga-o'zim, men ham odamlarga yaxshiliklar qilaman, kasalxonada yotganlardan ko'ngil so'rab turaman...

Said akalarning uyi shaharning bir chekkasida ekan. Uchastka yangi qurilganga o'xshaydi. Ko'cha tomoni hali suvalmagan. Darvozaga bo'r bilan

“Hasan-Husan” deb yozib qo‘yishibdi. Ichkariga kirishim bilan og‘zim ochilib qoldi. Xoh ishonning, xoh ishonmang, ixtiyor o‘zingizda, ammo-lekin men bunaqangi dang‘illama uchastkani haligacha ko‘rgan emasman. Hatto kolxozimizning raisi Nosir akaning uyi ham buning oldida ip esholmaydi. Bu yerda hamma narsa mexanizatsiyalashgan: priyomnik, televizor, telefon, xolodilnik, kir yuvadigan mashina, gaz qozon, narigi uy bilan berigi uy o‘rtasida ham telefon aloqalari o‘rnatilgan. Hatto, umivalnikda ham knopka. Ko‘k tugmani bossangiz sovuq suv keladi, sariq tugmani bossangiz qaynoq suv keladi. Ikkovini tengdan bosgan edim, iliq-miliq suv jildirab tusha boshladi. Bularni ko‘rib Said akaning xotini ham jindak mexanizatsiyalashgan bo‘lsa kerak, deb o‘ylab qo‘ydim ichimda. Nega desangiz, Fotima kelinoyim bidirlab gapiraveradi-gapiraveradi, Said aka ko‘zini sal olaytirib qo‘ysa, to‘satdan o‘ti o‘chib qolgandek taqataq to‘xtaydi. Ko‘zini chetga olishi bilan yana gapga tushib ketadi. Keyin bilsam, Fotima kelinoyim mexanizatsiyalashmagan ekanu, miyasi shamollab bechora shunaqangi kasalga chalinib qolgan ekan. Xonadonning erkatoiy o‘g‘li bo‘lib darmonga kirguncha shu yerda qolib ketdim. Bir-ikki marta stadionga ham borib keldim, albatta. Lekin ichiga kirishga yurak qurg‘ur betlamadi. Nazarimda, o‘sha kuni yegan tepkilarim bilan futbolga bo‘lgan muhabbatim ham jindek lat yeganga o‘xshaydi. Bora-bora futbol desa ko‘nglim ozib, o‘qchiydigan bo‘lib qoldim. Fotima kelinoyim Said akadan ham mehribon ekan: “O‘g‘lim, tezroq tuzaling”, deb tuxumlar pishirib beradi deng, go‘shlar qovurib bergan kunlari ham ko‘p bo‘ldi. Tani-joni soppa-sog‘ yigitlardan emasmanmi, o‘n besh kun deganda o‘ziyam naq boquvdagi otdek gijinglab ketdim.

Bir yuz-u ellik uchinchi qurilish trestining o‘n to‘rtinchi uchastkasiga injener etib tayinlandim. O‘sha kunlarda yoshlardan zarbdor brigada tuzib, injenerni qayoqdan topsak ekan, deb boshlari qotib, garang

bo'lib yurishgan ekan. Trestning bosh injeneri meni ko'rishi bilan:

— Qadamlariga hasanot, azizim, — deb qo'llarimni qattiq qisdi. Bu gaplarga yaxshi tushunmasam ham odob yuzasidan biror narsa deyishim kerak-ku, degan o'y bilan lab-lunjimni endi yig'ishtirayotgan edim, bosh injener:

— Hojati yo'q, hojati yo'q, azizim, — deb qo'limni yana ham qattiqroq qisdi, — hamma gapni Said aka aytib berganlar. Biz uchun bu kishining har bir so'zi oltin. Faqat azizim Ro'ziyev, ishga qachon tushmoqchisiz? Shuni aytsangiz bas.

— Ertadan tusha qolay.

— Muvaffaqiyat tilayman, azizim! — dedi bosh injener.

O'sha kuni qimmatli vaqtni qo'ldan boy bermaslik uchun biror tajriba o'rganarman, degan niyatda qurilish obyektlarini ko'zdan kechirib chiqdim. Hay-hay, bu yerda qurilishlar shunaqangi avj olganki, shunaqangi avj olganki, nazarimda shahar, besh-olti oydan buyon men darbadar bo'lib yurgan shu katta shahar ulkan qurilish maydonchasiga aylangan. Bir yoqda kinoteatr binosiga so'nggi pardozi berilyapti, bir yoqda shoshilib bolalar bog'chasi qurilyapti, turar joy binolarining qavatlarini shunaqangi ko'pki, tepasiga qarasang, do'pping tushadi. Bugun-erta shu atrofda men qurgan imoratlar ham qad ko'tarib, husnini ko'z-ko'zlab turadi. Ha, ha, albatta shunday bo'ladi. Ana undan keyin o'tgan-ketgan yo'lovchilar:

— Shoshmang, shoshmang, — deydi sherigining yengidan tortib, — bu go'zal imoratlarni kim qurgan?

— Iye, bilmaysizmi? — deydi boshqasi.

— Yo'q, bilmayman.

— Bilmasangiz bilib qo'ying. Bu imoratlarni Farg'ona tomondan kelgan mashhur injener Hoshimjon Ro'ziyev qurgan.

— E, bildim, bildim! Ana u algebra o'qituvchisi Qobilov, sevimli direktor Otajon Azizovichlar bilan bas boylashib kelgan yigit bo'lmasin tag'in?

— Topdingiz, xuddi o'sha.

— Barakalla, otasiga ming rahmat. Qarang-a, direktori o'qimasang sendan injener chiqmaydi degandi. Chiqibdi-ku, barakalla...

Ana shunday shirin xayollarga berilib bir kunning o'tganini sezmay qolibman. Ertasiga esa, hurmatli o'rtoqlar, injenerlik faoliyatim qizigandan qizib ketdi.

Yetmish kishidan iborat qurilish brigadasiga boshchilik qilishim kerak ekan. Bosh injener Olimjon Olimjonovich:

— Mana bu siz qurishingiz kerak bo'lgan 71-uyning loyihasi, — dedi devoriy gazeta chiqaradigan qalin qog'ozni qo'limga berib, — mana bu esa, azizim, genplan, qurilish obyektigizni mana shularga qarab belgilab olaverasiz. Menga savolingiz yo'qmi, azizim?

— Tushunarli, azizim, — dedim ikkinchi qog'ozni ham uning qo'lidan olib.

Olimjon Olimjonovich ketgach, qog'ozning gox unisiga, gox bunisiga tikilib ancha vaqtgacha xunob bo'lib o'tirdim. Rostini aytsam "loyiha" "genplan" degan so'zlarga hech tushunmayman. To'g'ri, qog'ozlarda mayda-chuyda chiziqalar, hech narsaga tushunib bo'lmaydigan katta kichik belgilar to'lib yetibdi. Lekin qalamni har qancha ishlatsam-da, hech tushunib bo'lmaydigan katta-kichik bilgilar to'lib yotibdi. Lekin kallamni har qancha ishlatsam-da, hech narsaga tushuna olmayapman. Shuning uchun ham qog'ozlarga tikilganicha, uyat ish qilib qo'yan yosh boladek, lalayib o'tiraverdim.

— O'rtoq injener, ishga qachon tushamiz? — so'radi ishchilaridan biri.

— Hozir men loyihalardan birini o'rganib olay, — dedim sir bor bermay. Brigadaning hamma a'zosi, asosan, yoshlar. Oralarida qop-qora sochlarini qizil durrachalar bilan tang'ib olgan oy yuzli qizlar ham o'tiribdi. Shu payit boshimga ajoyib bir fikr keldi-yu, sevinganimdan qarsak chalib yuborayozdim.

— Ilgari qurilishda ishlaganlar bormi? — deb so'radim. O'n beshtasi tengdan qo'l ko'tardi. Sevinchimga

sevinch qo'shildi. — Ish boshlashdan avval sizlardan imtihon olmoqchiman.

— Marhamat! — dedi yetmish kishi bir og'izdan.

— Qani ayting-chi, qo'limdagi qog'ozlarning qaysi biri loyiha-yu, qaysi biri genplan? — Shunday deb qog'ozlarni baland ko'tardim. Yonimda o'tirgan jingalak sochli yigit:

— O'ng qo'lingizdagi loyiha, chap qo'lingizdagi genplan, — deb javob berdi.

— Molodes! Qani kim aytadi, qurilishning birinchi ishi nimadan boshlanadi?

— Poydevorning o'rnini qazishdan, — degan ovozlilar eshitildi har tomondan.

— Poydevorning chuqurligi qancha bo'lishi kerak?

— Loyihada ko'rsatilganidek.

Shunga o'xshash savollarni ketma-ket beraverdim, shunga o'xshash javoblarni ham ketma-ket olaverdim. Bir mahal bunday qarasam, ancha-muncha narsadan xabardor bo'lib, aqlim to'lishib qolibdi. “Qani endi ishga, o'rtoqlar!” — deb yubordim.

Lekin ish demaganning ham changini osmonga chiqarvordik-da, bir kun o'tar-o'tmas fundamentning o'rnini qazib qo'yibmiz-a. Qurilish obyektining shundoqqina yonginasiga brezentdan palatka tikib oldim. Yotish-turishim shu yerda. U yoq-bu yoqqa yugurib vaqtingiz ketmasin, deb telefon tushurib berishgan. Ba'zan Olimjon Olimjonovich:

— Alyo, bu kim? — deb qoladi.

— Injener Hoshimjon Ro'ziyev, — deb qo'yaman.

— E, salom azizim ishlar qalay boryaptimi?

— Joyida!

— Taxminan necha foiz bajarildi?

— Yaqinda yuz bo'ladi!

— Barakalla, ofarin! — deydi Olimjon Olimjonovich. — Shuning uchun yoshlarni yaxshi ko'ramanda, yoshlar — olov qalblar, yoshlar — burgutlar, yoshlar, eh yoshligim!... Lekin azizim, bu yog'iga ham bo'sh kelmaymiz.

Yigirma bir kun deganda o'ttiz sakkiz kvartirali

yetmish birinchi uy bitib foydalanishga topshirsa bo'laveradigan darajaga kelib qoldi. Oh o'sha kungi mening quvonchimni aytsangiz. Sevinganimdan yuragim koptokdek o'ynab turibdi, yuguraman, yelaman, yuzlarimni o'zim bitkazgan uyning devorlariga surib: "Uyim, uyginam, ey men bitkazgan turar joylar!" — deb irg'ishlayman.

Qabul marosimi tantanaliroq o'tib, shuhratim Farg'ona tomonlarga ham borsin degan umidda juda ko'p tashkilotlarga qo'ng'iroq qildim, vakillar yuborishini so'radim. Ertasiga o'zim kutgandek, hamma-yoqni shlyapa kiygan basavlat odamlar bosib ketdi. Shahar ijroiya qo'mitasidan ko'zoynakli o'rtoq Qurbonov, gazetadan bo'yniga fotoapparat osgan novcha bo'yli o'rtoq Ibrohimov, trestimizning gapirganda (tak-tak) deb gapiradigan boshlig'i o'rtoq Malikov, militsiyadan jamiki militsionerlarning kattasi o'rtoq Toshmatov — hamma-hammalari yetib kelishdi.

— Boshladikmi? — dedi Olimjon Olimjonovich komissiya a'zolariga murojaat qilib.

— Ta-ak, boshladik! — dedi o'rtoq Malikov.

Uchtadan to'rttadan bo'lib uyning sifatini tekshirishga tushib ketishdi.

— Iye, — dedi Olimjon Olimjonovich hayron bo'lib, — uyning kanalizatsiyasi qani?

— Qanaqa kanalizatsiya? — dedim rangi qutim o'chib.

— Rasvo qilibsiz-ku! — deb baqirdi bosh injener.

Shu payt narigi tomondan ham komissiyaning bir gruppasi a'zosi hovliqqancha kelib qoldi.

— O'rtoqlar, uyni qabul qilolmaymiz, — dedi bit-tasi, — xonalarning hammasi qiyshiq.

— Nega endi qiyshiq bo'lar ekan? O'zingiz qiyshiq, — dedim jahlim chiqib. Ammo gapimni tugatmasimdan yuqoridan qahqaha ovozi eshitildi-yu, zinadan kula-kula odamlar tushib kela boshlashdi.

— O'rtoqlar, yangilik... — dedi oldingisi o'zini kulgidan arang tiyib, — tepasidagi xonalarning hech qaysisiga eshik ochilmagan, uylar bamisoli gugurt qutisiga o'xshaydi...

Bo'ldi kulgu, bo'ldi qahqaha. Qahqaha ovozlari bosilmasdan turib ko'cha tomondan ham komissiya-ning ikki a'zosi entikib bir narsadan quruq qolayot-gandek hovliqib kelib qolishdi.

— Bu uy bo'lmapti, ko'chaga ko'prik bo'lipti.

— Nima? — so'radi ijroqo'm vakili.

— Mana loyiha, ishonmasangiz o'zingiz tekshirib ko'ring. Uy ko'chaga ko'ndalang tushib qolgan, ha-ha ko'ndalang!

Yana gurillab kulgu ko'tarildi. Ammo bu galgi kulgida, na quvonch, na shodlik, na taajjub bor edi. Unda olam-olam g'azab, olam-olam nafrat mujassam. Hammasi kulyapti. Mening ustimdan kulyapti. Shu g'azab, shu nafratning hammasi mening boshimga yog'ilyapti... Bir nafas avval o'zimda yo'q shod edim, hursand edim, sevinchlarim bir dunyo edi... Endi-chi? Boshim egilgan, ko'zimdan miltillab yosh oqyapti, yig'layapman.

— Jinoyatchi! — dedi vakillaridan biri.

— Brakchi! — dedi boshqasi qo'lini bigiz qilib.

— Qamash kerak! — deb o'shqirdi yuqori tashkilot vakili, — ushlang uni, o'rtoq Shermatov.

Sehrli qalpoqchamni sekin boshimga kiydimu, ko'zdan g'oyib bo'la qoldim. Qayoqqa boraman, endi qaysi dargohdan boshpana axtaraman?..

Albatta, Said akaning yoniga borishim, hamma gapni ochiq aytib menga shuncha yaxshilik qilgan, o'z dadamdek boshimni silagan bu mehribon odamdan yana maslahat so'rashim kerak. Qalpoqchamni olib avvalgi holimga, oltinchi sinf o'quvchisi Hoshimjon Ro'ziyev holiga qaytdim-da, borib ko'k darvozali hovlining tugmachasini bosdim. Yo'l-yo'l pijama kiyib, hozirgina palov yegan bo'lsa kerak, tishini kovlab, yo'l-yo'lakay kekirib Said akaning o'zi chiqib keldi.

— Salom, — dedim ko'rishish uchun qo'limni cho'zib.

— Nima?

— Salom deyapman.

— Hasanning sen bilan o‘ynagani vaqti yo‘q, bor ishingni qil, — dedi Said aka meni tanimay.

— Men... men, meni tanimadingizmi? — dedim duduqlanib.

— Sen kimsan o‘zi?

— Men Hoshimjonman, Hoshimjon Ro‘ziyev.

— Bor ishingni qil. Bitta Hoshimjonning sharman-da qilib qochgani ham yetar. Endi sen bormiding. Bor. Hasan bugun o‘ynamaydi...

Darvoza oldida uzoq turib qoldim.

VIII b o b

Mana, artist ham bo‘ldim

Yana ish axtarib yuribman. Ko‘nglimda xafagarchilikdan asar ham yo‘q. Nega endi xafa bo‘lar ekanman. Nima, imorat ko‘chaga ko‘ndalang tushib qolgan bo‘lsa ayb mendami? O‘zlaridan ko‘rishsin, ajab bo‘pti! Bundan keyin birovni ishga oladigan bo‘lishsa surishtirib, ma‘lumotini tekshirib, sehgarmi-sehrgar emasmi, mana shuni ham aniqlab, keyin olishadi.

Shunday qilib yana ish axtarib yuribman. Bu shaharda ishga kirishdan osoni yo‘q. Gazetalarning to‘rtinchi betida katta-katta harflar bilan “Ishga taklif qilamiz” deb e‘lonlar bosishadi. Undan keyin tramvay-trolleybuslarning bekatlaridagi simyog‘ochlarga yopishtirilgan qog‘ozlarga qarab ham qayerda qanaqa ish borligini bilib olsa bo‘ladi. Ana shunday qog‘ozlarning birida: “Qo‘g‘irchoq teatriga artistlar kerak. Ishlashni xohlovchilar uy-joy bilan ta‘minlanadi. Moyana ishbay asosida. Spravka olish uchun kunduz soat ikkiga qadar kadrlar bo‘limiga murojaat qilish mumkin. Direksiya”, deb yozilgan ekan. o‘qiymanu, ko‘zlarimga ishonmayman. Takror-takror o‘qiyman, pichirlab, ovoz chiqarib o‘qiyman. Nahotki, nahotki, shu rost bo‘lsa! Nahotki, baxtim yana kulib boqqan bo‘lsa! Ha, ha, men o‘zi shunaqa baxti kulgan yigitman-da, ishim doim o‘ngidan kelaveradi.

Bunday qaragam, tepamdagi soat o'n minuti kam ikki. O'qdek uchib ketdim. Tramvay-trolleybuslarni ortda qoldirib ketyapman, yengil mashinalarning ustidan hatlab o'taman. Chorrahada o'n tonnalik gruzovik yo'limga ko'ndalang bo'lib o'tgan edi, bu eshigidan kirib, narigi eshigidan chiqib ketdim. Odamlar hayron, militsionerlar churillatib hushtak chaladi. Shunday katta tezlik bilan boryapmanki, hay-hay, olimpiada chempioni Ivan Bolotnikov ko'rganda og'zi ochilib qolgan bo'lardi.

— Nima halo, jinni-pinni bo'lganmi, — deydi odamlar.

— Sportchi bo'lsa kerak.

— Sportchi emas, bezori. Ana qarang, militsioner hushtak chalyapti, — degan ovozlari eshitiladi.

Besh minuti kam ikkida to'ppa-to'g'ri direktorning eshigiga qora brezent mato qoplangan kabinetiga kirib bordim. To'g'ridagi kresloda yosh bola desam yosh bolaga, katta kishi desam katta kishiga o'xshaydigan bir odam o'tiribdi. Bo'yi mendan bir qarich past. Said akaning o'g'li Hasanacha keladi... Kresloda o'tiribdi-yu, oyog'i yerga yetmaydi. Qop-qora soqoli ko'ksiga tushib turibdi. "Ishqilib, menga o'xshash sehrgar bo'lmasin", deb qo'ydim ichimda. Shu payt devlarnikiga o'xshash yo'g'on ovoz bilan:

— Xizmat, yigitcha? — deb so'rab qoldi.

— Kechirasiz, menga direktor kerak, — dedim.

— Shahar qo'g'irchoq teatrining direktori men bo'laman.

— Haligi... men ish so'rab keluvdim.

— Qanaqa ish?

— Ish-da. E'londa yozib qo'yibsizlar-ku, o'shanaqa ish.

Direktor oyoqlarini pitirlatib bir amallab kreslodan tushdi-da:

— Ukajon, bu teatr yoshlar teatri bo'lsa ham, tomoshalarimizni asosan yoshlar ko'rsa ham, — deb tushuntira boshladi, — bizda katta odamlar ishlaydi. Sizni ishga qabul qilolmayman. Siz hali yoshsiz, teatr-

shunoslik institutini ham bitirmagan ko'rinasiz. Artistlik oson ish emas. Unga talant, qobiliyat kerak. Artistlarimiz ko'proq hayvonlarning obrazlarida chiqishadi; payti bilan it bo'lib uvillashadi, lozim bo'lganda sigir bo'lib ma'rashadi, echki bo'lib tog'dan toqqa sakrashadi.

— Men ham o'shalardek bo'la olaman, — deb oyog'imni tirab turib oldim. Direktor borib o'rniga o'tirdi-da, boshini bir tomonga xiyol solintirgancha o'ylanib ketdi. Keyin menga yuzlanib: “Qani, bir it bo'lib vovillang-chi” deb qoldi.

— Qanaqa it bo'lay?

— Masalan... nima desam ekan? Siz, xo'sh, aytaylik qari itsiz, kun bo'yi ko'chada, darvoza yonida yotasiz, o'tgan-ketgan bilan ishingiz yo'q. Hamma narsa joningizga tekkan. Faqat sizni tinch qo'yishsa bas. Lekin yosh bolalar sizga kun bermaydi: toshmi, baqlajondan bo'shagan konserva qutisini, otib turishadi. Qani uyg'oqmikin, deb juningizdan tortib ham ko'rishadi. Mana, bir yo'lovchi bexosdan etigining poshnasi bilan dumingizni bosib oldi. Qani ayting-chi, siz shunda qanday muomala qilasiz?

Boshimni ko'tarib: “Irrrrrrrrr” deyman-da, yotaveraman, — dedim shosha-pisha.

— Barakalla! — dedi direktor xursand bo'lib, — tarbiyalasam sizdan ajoyib it chiqadi.

Bir oy sinab ko'rish sharti bilan qo'g'irchoq teatri-ga qabul qilishdi. Moyana esa, e'londa ko'rsatilgan-dek, ishbay asosida. Endi hamma narsa o'zimga bog'liq bo'lib qolgan edi. Ertasiga teatrning bosh rejissyori Oqil Turg'unov bilan uchrashdim. O'sha kunlari hayvonlar to'g'risidagi bir spektaklni sahnaga qo'yishayotgan ekan. Menga o'z-o'zidan it roli tegdi. O'sha kundan boshlab mashqlar ham qizib ketdi.

— Qani, ona it bo'lib bir vovillang-chi, — deb iltimos qildi rejissyor. Vovillagan edim, ovozimning nimasidir u kishiga yoqmadi.

— Bo'lmaydi, — dedi boshini chayqab, ona it

ovozidagi mayinlikni berolmayapsiz. Qani, boshqatdan vovillang.

Yana vovilladim.

— Yo‘q, — dedi rejissyor xafsalasi pir bo‘lgandek qo‘lini siltab, — nazarimda sizdan artist chiqmaydigan o‘xshaydi.

— Nega endi chiqmas ekan, chiqadi! — deb qaysarlik qilib turib oldim.

— Menga qarang, yigitcha, — kuyib-pishib gap boshladi Oqil Turg‘unov, — teatrimiz xozraschyotga o‘tgan. Agar spektakl sifatsiz o‘tsa, tomoshabinlar qaytib teatrga tushmaydigan bo‘lib ketadi. Spektaklni jonli, qiziqarli qiladigan esa siz bilan biz. Sahnada vovillaganingizda kishilar sizni Hoshimjon Ro‘ziyev deb o‘ylamasin, balki haqiqiy it deb o‘ylasin. Tushunarlimi, yigitcha?

— Tushunarli.

— Boring, mashq qiling. Bir haftadan so‘ng uchrashamiz.

Darhol shaharning chekkarog‘idan xoliroq bir joyni kvartiraga oldimu, mashqni boshlab yubordim. Ko‘cha eshik ustiga “Ehtiyot bo‘ling, hovlida qopag‘on it bor” deb yozib qo‘yganman. Kunning birinchi yarmida onasini yo‘qotib och qolgan kuchuk bolaga taqlid qilaman, ona it bo‘lib bolalarimni erkalayman. Kunning ikkinchi yarmida esa, ayniqsa, kechalari haligi cho‘ponlarda bo‘ladigan bir xil katta itlar bo‘ladi-ku, xuddi o‘shalarga o‘xshatib uvillayman.

Biror kasbni chin yurakdan sevib qolsang, uning mashaqqatlari jonga huzur bag‘ishlarkan. Mashqlarga shunday berilib ketdimki, gohida kechalari ham uyqum kelmaydi deng. Shunday qilib desangiz bir hafta o‘tar-o‘tmas haqiqiy itning o‘zi bo‘ldim-qo‘ydim. Endi ko‘chalarda ham jim yurmayman. O‘quvchi bolalarga qarab jo‘rttaga irillab qo‘yaman. Bechoralar goho papkalarini uloqtirib qochib qolishadi...

Yo‘q, uyqusiz o‘tkazgan kunlarim bekorga ketma-

gan ekan. Rejissyorimiz vovillashimni eshitib, xuddi yoqimli muzika tinglagandek erib ketdi. Yelkamga qo‘lini qo‘yib:

— Mana endi haqiqiy artist bo‘libsiz, — deb qo‘ydi.

O‘sha kundan boshlab oz-oz sahnaga ham chiqa boshladim. Kelishib olganimizdek ishim “izdelniy”: ya’ni bir marta “vov” deb qo‘ysam ikki tiyin olaman, ikki martasiga to‘rt tiyin. Ba’zida uch so‘m-to‘rt so‘m ishlab qaytgan kunlarim ham bo‘ladi. Cho‘ntagingda puling ko‘p bo‘lsa tashvishlardan xoli bo‘larkansan. Shu kunlarda qayg‘u nima bilmayman, og‘zimdan ashula tushmaydi. Undan keyin har xil rejalar ham tuzaman. “Agar, — deyman o‘zimga-o‘zim, — shu yo‘sin pul ishlab boraversam, oyning oxirigacha to‘plangan pulimga uyimizga sovg‘a-salom qilib jo‘natsam ham bo‘ladi...”

Ammo rejalar tuzishga tuzdimu, amalga oshirishga kelganda ishni o‘zim buzib qo‘ydim. Teatrimizda Karim aka degan laylak uyaga o‘xshatib soch qo‘ygan, yurganda xuddi shamolda qolgan terakdek lapanglab yuradigan novcha bir artist bor. U doim birovlarning g‘iybatini qilib yuradi. Men ham o‘shaning dastidan qochgani joy topa olmay qoldim. Obro‘yim kun sayin, balki soat sayin o‘sib borayotganini ko‘rib, mening sha‘nimga har xil tuhmatlar yog‘dira boshladi. Men emish, har kuni choyxonaga chiqib palovxo‘rlik qilarmishman. Undan keyin choyxonada o‘tirib olib: “O‘rtoqlar, teatrdagi narsalarning hammasi yolg‘on, qalbaki. U yerda birorta tirik it ham, bironta tirik par-randa ham yo‘q. Hammasini menga o‘xshagan artist-lar o‘ynaydi. Agar haqiqiy hayvonlarni tomosha qila-man desanglar, hayvonot bog‘iga boringlar, ana u yerdagi hayvonlarni tomosha qilsa arziydi. Sizlarga maslahatim shu, pul to‘lab qo‘g‘irchoq teatriga tushib yurmanglar”, — degan emishman. Direktorimiz Sarvar Mira‘zamov o‘z kabinetiga chaqirib: “Hali shunaqami?” — deb so‘radi.

— Nima, shunaqami? — so‘radim men ham.

— Choyxonada nima deb laqilladingiz?

— Hech narsa deb laqillaganim yo'q.

— Bo'lmagan gap, siz teatrimizga qarshi tashviqot yuritgansiz. Men sizni tarbiyalayman, odam qilaman, shu yilning o'zidayoq teatrshunoslik institutiga kiritib qo'yaman, deb yaxshi niyatlar bilan tarbiyamga olgan edim. Siz bo'lsangiz sirlarimizni fosh qilyapsiz.

— Yolg'on, men hech kimga hech narsa deganim yo'q.

— Yolg'onmi? — deb direktor Karim akani chaqirtirib keldi-da, uning o'zidan so'radi, — qani Karimjon, aytingchi, bu yigit choyxonada nima deb laqilladi?

— Og'ziga nima kelsa shuni dedi-da. Hali sizga aytdim-ku, bu bola hammamizni sharmanda qildi, — deb yolg'ondan tushuntirdi Karim aka.

Ikkovlari bir bo'lgandan keyin mening gapim inobatga o'tmay qo'ya qoldi. Shunday qilib birovning tuhmati tufayli nomim yomon otliqqa chiqib qoldi. Direktor meni qattiq ogohlantirdi. Ikkinchi marta bu odatimni takrorlasam, teatrdan butunlay haydaladigan bo'ldim. Tashqariga chiqqach:

— Bu nima qilganingiz? — so'radim Karim akadan oyoq-qo'lim qaltirab.

— Qarasam, shuhrating oshib ketyapti, direktorimiz oldida obro'li, e'tiborli bo'lib qolyapsan. Shuning uchun popugingni sal silab qo'ydim-da, ukajon! — dedi Karim aka meni mazax qilgandek qiqirlab kulib. O'sha kundan boshlab bu odamni jinimdan battar yomon ko'rib qoldim-u, hap senimi, deb ko'nglimga ham tugib qo'ydim.

Kechqurun navbatdagi spektakl o'ynalishi kerak edi. Men keng yaylovlarda yosh cho'pon bilan qo'y boqaman, egamning ortidan dumimni solintirib, ba'zan oyog'iga boshimni surkab, erkalanib, ergashib yuraman. Qo'ylar dam olgani yotganda cho'pon ularning yoniga meni qorovul qilib qoldiradi-da, o'zi ovul tomonga ketadi. Shu payt qayoqdandir tishlarini taqillatib och bo'ri — Karim aka paydo bo'lib qoladi.

U yangi tug'ilgan barra go'shtli qo'zichoq yoniga kelib:

— Seni hozir yeyman! — deb og'izlarini katta ochib, yirtqich tishlarini ko'rsatadi.

— Qoplonjon, yordam ber! — deb haqiradi qo'zichoq.

Shunda men, ya'ni qoplon, bo'ri, ya'ni Karim aka ikkimiz o'rtamizda omonsiz olishuv boshlanadi... Oxirida men bo'rini bo'g'ib o'ldirishim kerak.

Mana, spektakl ham boshlandi, zalga odam sig'maydi. Yosh cho'pon menga bir parcha go'sht berib, boshimni silab o'zi ovul tomonga jo'nab ketdi. Sahnada och bo'ri — Karim aka paydo bo'ldi.

— Qoplonjon, yordam ber! — deb qichqirdi qo'zichoq.

Bir sakrab o'rnimdan turdim-da, sehrli qalpoq-chamni boshimga kiyib, och bo'riga tashlandim: betidan, qo'lidan, ko'krigidan — duch kelgan joyidan tishlayverdim. Bechora Karim aka qochgani joy topolmay qoldi.

— Qutqaringlar! — deb qichqirdi nihoyat u. Bizni ajratish uchun sahnaga artistlarning hammasi yugurib chiqishdi. Lekin men ko'zga ko'rinmas edim, yelkasi-ga minib olib Karim akani hamon qiynardim, tishlab badanlarini ko'kartirardim.

— Yana birovga tuhmat qilasanmi? — deb so'radim.

— Tavba qildim, voydod!! Ajratinglar... — deb Karim aka jonholatda o'zini zalga, tomoshabinlr orasiga urdi. Qiy-chuv, to'polon ko'tarildi, hamma o'rnidan turib tashqariga qochib chiqa boshladi, o'n minut o'tar-o'tmas teatrdan artistlardan o'zga hech kim qolmadi.

O'sha kundan boshlab, tomoshabinlarni teatrdan bezdirib qo'yganimiz uchun, Karim aka ikkovimizni hamma yomon ko'rib qoldi. Pyesaning avtori ham o'sha to'polon bo'lgan soatda zalda o'tirgan ekan, uning ko'ziga ham xunuk ko'rinib qolibmiz. O'z asarini qayta ishlab, qoplon bilan bo'rining obrazini

butunlay chiqarib tashladi. Bularning o'rniga yosh cho'ponning rolini kuchaytiribdi.

— Afsuski, siz bilan xayrlashishga to'g'ri keladi, — dedi direktor Mira'zamov, — qisqarishga tushib qoldingiz.

— Bo'lmasa, boshqa rol bering, — deb yolvordim.

— Boshqa rolni o'ynay olarmikansiz?

— O'ynayman, juda boplab o'ynayman, — deb ishontirishga harakat qildim uni. Bosh rejissyorimiz bilan uch kun mashq qildik. Harchand tirishsam-da, boshqa rolni durustroq o'ynay olmadim. Sigir bo'lib ma'rasam, ovozim ho'kiznikiga o'xshab chiqadi. Qushlarning ovozini esa, ochiq iqrar bo'lishim kerakki, hech o'xshatolmadim. Direktor yana o'z kabinetiga chaqirdi:

— Uka, hali yoshsiz, — ko'nglimni ko'tara boshladi u. Xo'p desangiz, teatrshunoslik institutiga kiritib qo'yaman.

— O'qishgami? — dedim rangi-qutim o'chib.

— O'qiysiz, o'rganasiz...

Xafa bo'lganimni sezdirmaslik uchun, jo'rttaga, arslon bo'lib "auuu" deya bir ulidim-da, tashqariga chiqib ketdim...

IX b o b

Qayerdasan, maktabim

Meni aldab-suldab ko'chaga haydab chiqarishdi, ha, shunday qilishdi. Bo'lmasa teatrda ish to'lib yotgan edi. Hech bo'lmasa ko'cha eshik oldida turib bilet yirtay desam "O'shanga ham ma'lumot kerak" deyishdi. Gapni qarang-a. O'qing, o'rganing emish! Nega endi o'qir ekanman.

— Nega?

To'xtang, nega endi ishim doim ketga ketaveradi? Agronom bo'ldim — quvildim. Shoir bo'ldim — nomim yomonga chiqdi. Injener bo'ldim — arang qochib qutuldim.

— Nega?

Sayohatchi bo'lmog'chi edim, Petrov amaki bilan Vlasov amaki hamrohlikka olishmadi, yonlariga ham yo'latishmadi. Artist bo'lib nomimni shon-u shuhratga burkamoqchi edim, bo'lmadi.

— Nega?

Hoy, ko'chadagi odamlar, javob bering. Hoy, shumshayib turgan azim daraxtlar, osmondagi erkin uchgan qushchalar, yelib-yugurgan mashinalar, javob bering, sizdan so'rayapman:

— Nega, nega?!

Yo'q, hech kimdan sado chiqmaydi. Hamma jim, o'z ishi bilan band.

Safarga chiqqanimdan buyon ko'p ajoyibotlarni ko'rdim, ko'p g'aroyibotlarning guvohi bo'ldim. Xursand bo'lgan kunlarim bo'ldi, xafa bo'lgan kunlarim bo'ldi. Ammo hech qachon bugungidek ko'nglim o'ksimagan, bugungidek xo'rligim kelmagan. To'g'ri, oyijonimni sog'inganman, singillarim ko'z o'ngimdan nari ketmay qolishdi, birga o'qigan o'rtoqlarim: malla sochli Ortiqvoy, darsda uxlab o'tiradigan Shokirjon — hamma-hammalarini sog'indim, ko'rgim keladi. Ammo nachora. Men o'qimasdan agronom bo'lmog'chi edim, shuning uchun ham barcha azoblarga, barcha mashaqqatlarga tishimni tishimga qo'yib chidagan edim, maqsadimga erisha olmadim, sharmanda bo'ldim!

— Nega?

Ho'ngrab yig'lab yubordim. Turtinib-surtinib o'z uyimga bordim-da, boshimni ko'rpaga burkab ko'zlarimda yosh tamom bo'lguncha yig'ladim.

— Qalpoqcham, ey safarlarda hamisha yo'ldoshim, maslahatgo'yim, qani, o'zing ayt-chi, nega men maqsadga erisha olmadim.

— Chunki ilming yo'q edi, — deydi qalpoqcham.

— Ilm olish uchun nima qilishim kerak edi?

— O'qishing kerak edi...

— Nima?!

— Ha, ha, o'qituvching Qobilov, sevimli direkto-

ring Otajon Azizovichlarning gapiga quloq solishing kerak edi.

— Demak, sen meni chalg'itgan ekansan-da, al-dabsan-da!

— Yo'q, aldamadim, chalg'itmadim. Fikrlaring xato ekanligini tushunib olgin, deb qo'limdan kelgan-cha ko'maklashdim, yordamimni ayamadim. Och qolsang ovqat berdim, usting yirtilsa kiyim-bosh berdim. Faqat sen o'z xatoyingni tushunib olgin dedim, — deb so'zlaydi qalpoqcham.

Yana o'ylanib ketaman, yig'layman. Xato qilgan bo'lsam bordir, buni shu paytda o'zim ham tushunib turibman. Ammo o'z xatosini bo'yniga olishdan og'ir narsa bo'lmas ekan. Mayli, yigirma gradusli sovuq suvda yalang'och suvga tushay, mayli, jazirama issiq-da bir hafta suvsiz yuray, istasangiz. Moskvagacha piyoda yugurib boraman, istasangiz, bundan ham og'irroq ishlarni buyuring, hammasini bajon-u dil bajaraman. Ammo o'zim yo'l qo'ygan xatoni bo'ynimga olgim kelmay turibdi. To'g'ri, kishi o'qimasa, yoshligida ilm o'rganmasa agronom ham, shoir ham, injener ham, artist ham bo'la olmas ekan, ha, bo'la olmas ekan. Ishonmasangiz, mana, qalpoqcham bugundan e'tiboran bo'shadi, uni kiyib charchaganingizda dunyoni aylanishingiz mumkin...

Sekin o'rnimdan turib, yuz-qo'limni yuvdim. To'yib ovqatlandim. Qorning to'q bo'lsa miyang yaxshi ishlaydi deganlari rost ekan. Qornim to'ygach, miyam ham yog'langan motordek ishga tushib ketdi. Darhol sovg'a-salomlar olish uchun magazinlarga qarab yugurdim. Qishlog'imizda yurganimda, vazifalarni birovdan ko'chirib olishni kashf qilganimdan keyin, darsliklarimni o'rtoqlarimga esdalikka deb ulashib bergan edim. Shuning uchun to'plangan pulimning beshdan bir qismiga chamadonni to'ldirib darsliklar, 54 ta umumiy daftar oldim. Singlim Donoxonning qo'ng'ir sochiga deb, oq lenta. Oyshaxonga olti xonalik charm papka, oyimga ko'k shohi durra-yu dadamga atab jun qo'lqop xarid

qildim. Hurmatli o'qituvchim Qobilov bilan Otajon Azizovichni ham quruq qo'ymadim, albatta. Biriga avtoruchka-yu ikkinchisiga gul soladigan vaza oldim.

Qanday qilib poyezdga chiqib olganimni o'zim ham bilmayman. Xayr, ey qadrdon shahar! Shlyapa kiygan shoirlar, gapga usta artistlar, Sizlarga ham xayr, yaxshi qoling! Said aka, mehribon Said aka, Sizning oldingizda qarzdorman. Og'ir kunda boshimni siladingiz, uyingiz to'ridan joy berdingiz, injenerlik kasbiga havas uyg'otdingiz. Injener bo'laman, albatta, bo'laman. o'qiyman, qunt bilan, havas bilan o'qiyman. Avval a'lo baholar bilan o'ninchi sinfni, so'ngra institutni ham bitiraman. Ana undan so'ng yoningizga qaytaman. Hozircha xayr, yaxshi qoling!

Ketib boryapman, jonajon qishlog'imga, ona maktabim quchog'iga qaytyapman.

Poyezddan tushib chamadonlarimni ko'tardim-da, hovliqib, qishlog'imiz tomon yo'l oldim. Hamma narsa hal bo'ldi hisob, ammo ishonsangiz, haligacha bir muammoni yecholganim yo'q. Qadrdon qalpoqchamni nima qilishim kerakligini shu soatgacha o'ylab ko'rmabman. Olib ketaveray desam, yana sehrgar bo'lib ketishdan qo'rqaman. Ko'chada yolg'iz qoldirib ketgani, gapning ochig'i, ko'zim qiymaydi. Yaxshisi, qayerdan topib olgan bo'lsam, o'sha yerga olib borib tashlayman, dedim-da, sekin o'zidan so'radim:

— Xo'sh, bunga nima deysan?

— Juda yaxshi fikr. O'z joyimga, lattaga o'rab oxurga tashlab ket... Sendan boshqalarga ham kerak bo'lib qolarman.

Nihoyat, ikkimiz ajralishadigan minutlar ham keldi. Qayerdan olgan bo'lsam o'sha yerga olib bordim-da, o'pib, bag'rimga bosib xayrlashdim. U ham mening peshonamdan cho'pillatib o'pib oldi, ozozdan ko'z yoshi ham to'kdik.

— Xayr, qadrdon qalpoqcham!

— Xayr, quvnoq do'stim Hoshimjon.

Uyimizga kirib borganimda qorong'i tushay deb qolgan edi. Ko'cha eshikni ochishim bilan birinchi

bo'lib ko'zim oshxonaga qo'ltig'ida o'tin olib kirayotgan Donoga tushdi. U ham meni ko'rdi-yu, yugurib kelib bo'ynimga osilish o'rniga qo'lidagi o'tinni yerga tashlab yuborib, turgan joyida haykaldek qotib qoldi. Keyin:

— Opa, akamning arvohi keldi! — deb qichqirib yubordi.

Oshxonadan qo'lida kagpir, hovliqqancha Oysha yugurib chiqdi-yu, u ham menga ko'zi tushishi bilan: “Arvoh, arvohmisan!” — deya dodlab yubordi.

— Nima qilganlaring bu? Axir, men akalaring Hoshimjon bo'laman, — dedim achchig'im chiqib.

— Yo'q, sen bizning akamiz emassan, akamiz o'lgan!

— O'lgan?!

— Ha, o'lgan, biz uni ko'mganmiz. E, arvoh, sen qayoqdan kelding? — qo'rqa-pisa so'rashdi singillarim.

— Ochiq mozordan! — dedim tobora achchig'im chiqib.

— Voy, ana, ochiq mozordan deyapti, — dedi Dono qo'rqqanidan rangi dokadek oqarib. Men ortiqcha toqat qilib turolmadim. — Ehtimol, o'lgandirman, ehtimol, o'lmagandirman, lekin men sizlarni sog'inganman, singillarim! — Ularni ushlab ko'rishmoqchi bo'lib oldinga tashlangan edim, ikkovlari ham: “Bizni arvoh quvdi”, — deb dodlagan-cha ko'chaga chiqib ketishdi.

O'ylab o'yimga yetolmayman. Nima gap o'zi yoki uzoq vaqt dom-daraksiz bo'lib ketganimga meni o'ldiga chiqarishib qo'yishganmikan. Unday desam, sizni ko'mganmiz deyishyapti-ku? Tavba...

Uyda hech kim yo'q, oyim ishdan qaytmaganga o'xshaydi. Ayvonda dadamning mototsikli turibdi. Demak, u cho'ldan qaytganu, choyxonagami, idoragami chiqib ketgan. Uyimiz, nazarimda hech o'zgar-magandek. Faqat men suv, don bermay qiynaganim tovuqlarning xonasini sal kengaytirishibdi. Tovular “tag'in keldingmi” deyishayotgandek setkadan bosh-

larini chiqarib, menga tikilib turishibdi. Shu payt ko'chadan oyijonimning ovozi eshilib qoldi.

— Bolaginamning arvohini menga ko'rsatinglar. Mayli, arvohi bo'lsa ham bag'rimga bosay, to'yib-to'yib yuzlaridan o'pay. Hoshimginam, qani sen?

— Oyijon! — deb yubordim o'zimni tutolmay.

Oyim meni bag'riga bosib, sochlarimdan o'pdi, uzoq yig'ladi.

— Bolaginam, tirikmiding? Yo chindan ham arvohmisan? — deb so'radi u qaytadan orqasiga tisarilib.

— Oyijon, nega men arvoh bo'lar ekanman? Axir, men o'g'lingiz Hoshimjonman-ku, Hoshimjon Ro'ziyevman.

— Demak, o'lmagan ekansan-da?

— Qasam ichib aytamanki, o'lgan emasman.

— Seni deb biz boshqa bolani ko'mibmiz-da bo'lmasa...

Gap bunday bo'lgan ekan: mendan xat-xabar yo'q bo'lib ketgach, dadam bilan oyim yurak-bag'rilari ezilib militsiya organlari orqali qidirishga tushishibdi... Uzoq vaqt hech qanday xabar bo'lmapti. Nihoyat, men yashab turgan shaharning militsiya bo'limidan "kelib o'g'lingizning o'ligini olib keting" degan telegramma kelibdi. Oyim bilan dadam faryod qilib, darhol yetib borishibdi. O'liklar saqlanadigan muzxonada bo'yi mening bo'yimga teng keladigan, egnida men uydan kiyib chiqib ketgan kostumga o'xshash kostum, oyog'ida xuddi menikiga o'xshash botinkasi bor bir o'lik yotgan emishu, kallasi mashina g'ildiraklari ostida qolib majaqlanib ketganidan kimga o'xshashligini bilib bo'lmas emish. Shunda oyim o'likka o'zini tashlab, darrov uning ko'kragini ochib ko'ribdi. Chap yelkasida xuddi menikiga o'xshash xolni ko'rib:

— Bolaginam! — deb sochlarini yulibdi. Keyin o'sha o'likni samolyotga yuklab qishloqqa keltirishibdi-da, yuvib-tarab, barcha rasm-rusmlarni joyiga qo'yib, yig'i-sig'i bilan ko'mishibdi.

— Bugun roppa-rosa ikki oy bo'ldi, — dedi oyim ko'z yoshlarini artib. Oyijonimning hikoyasi tugamasdan ko'chadan nomimni aytib chaqirgancha dadam ham kirib keldi. Keyin qo'shnilar, birga o'qiydigan sinfdosh o'rtoqlarim, o'qituvchilarim to'planishib hovlimizga odam sig'may ketdi. Dadam darhol kolxoz fermasidan qo'y oldirib kelib so'ydirib yubordilar. Ziyofat boshlanib ketdi. O'ziyam o'sha kuni rosa maza qildim-da: qovurilgan go'shtlardan, kaboblardan to'yib-to'yib yeyman-da, yonginamda erkalanib o'tirgan Donoxonning sochidan tortib:

— Puchuqqinam! — deb qo'yaman.

SARIQ DEVNI MINIB

I b o b

Bizning qishloq

Voy, esim qursin, voy xomkalla bo'lmay ketay! Qarang-a, shunchadan buyon siz bilan gaplashib o'tiribmanu, qanchadan qancha hikoyalar so'zlab beribmanu, sizga qishlog'imiz haqida bir og'iz ham gapirmapman-a. Axir bir kunmas-bir kun Mulla-hoshimboyni ko'ringiz kelib qolsa yoki xat orqali ko'nglini so'ramoqchi bo'lsangiz, loaqal, adresimni bilmaysiz-ku! Yo'q, baribir qachon bo'lmasin sizni qishlog'imizga bir taklif qilaman. Kelib uch-to'rt kun dam olib, mevalardan maza qilib yeb ketasiz.

Esingizda bo'lsin, rayonimiz markazidan har kuni qishlog'imizga besh-olti marta avtobus kelib-ketadi. Avtobusning naq peshanasida "Yaypan — Xo'ja-qishloq" deb katta-katta harflar bilan yozib qo'yishgan. Yozib qo'yishmasa ham bo'lmaydi-da. Nega desangiz, shofyor Xo'jaqishloqdan mashinani qaytarish o'rniga yanglishib Rafqonga o'tib ketishi mumkin. Shuning uchun ham "Xo'jaqishloq" deb yozib qo'yishgan. Ana shu qishloq bizning qishloq bo'ladi. Esingizdan chiqmasin — Xo'jaqishloq.

Nima uchun Xo'jaqishloq deb atashgan desangiz, buning ham bir sababi bor. Dadamning aytishiga qaraganda, ilgari zamonlarda bizning qishloqda xo'jalar, katta-kichik eshonlar, eshonbachchalar juda ko'p yashashgan ekan. U yoq-bu yoqqa bitta-yarimta ro'dapo eshonmi, qorni katta, domlami, yoki qulog'ini cho'zib azon aytadigan so'fimi, kerak bo'lib

golsa, bizning qishloqdan olib ketishar ekan. Bordi-yu bitta-yarimta qishloqda eshonpochcha yoki domla imom ishni pachava qilib qochadigan bo'lsa, sallani qo'ltiqqa urib, eshakka teskari o'tirib to'ppa-to'g'ri bizning qishloqni mo'ljalga olib qochar ekan-da, Uzunquloq ota mozorida "diydiyo" o'qib ayshini surib, kun kechirar ekan. Shuning uchun ham bizning qishloqni Xo'jaqishloq, deb atashgan ekan.

Qishlog'imiz shundoqqina tog'ning etagiga joylashgan. Bu yerda har xil mevalar shunaqangi ko'p bo'ladiki, kelib ko'rsangiz og'zingiz ochilib qoladi. Sarg'ayib pishadigan o'riklar, ustida mayizak bo'lib, tagiga to'kilib yotadigan olchalar, nordon gilolar deysizmi, shaftoli, uzum, olma deysizmi, har bittasi chala pishgan tarvuzdek keladigan anoru, ko'rganda og'zingiz suv ochib ketadigan oltindek sarg'ayib pishadigan non behilar deysizmi — yo'q, baribir, hammasini aytib ado qilolmayman. Odamlarning aytishiga qaraganda, bizning qishloq vitamin zavodining o'zginasi emish.

Tog' ichkarisiga bir kilometrcha yursangiz, Uzunquloq otaning qabri bor. Qabr atrofiga osmon bo'yi keladigan chinorlar, tepasiga qarasang do'pping tushib ketadigan sadalar, besh kishining ham qulochi yetmaydigan yo'g'on tollar soya tashlab turadi. Bu atrofda katta-kichik o'n uchta zilol suvli buloq ham bor. Ziyoratgohning qoq o'rtasidan sharqirab muzdek suvli anhor oqadi. Suvi biram muzdekki, cho'milaman desangiz darrov oyog'ingizning tomiri tortishib qoladi. Ziyoratgohga yoz oylari, ayniqsa, chorshanba kuni odam demagani yog'ilib ketadi. Buvijonimning aytishicha, Uzunquloq otaga astoydil sig'ingan odam murodi maqsadiga yetmasdan qolmas ekan.

— A'lochi ham bo'p ketadimi? — deb so'rayman buvijonimdan.

— Ha, a'lochi ham bo'lib ketadi, — tushuntiradi buvijonim.

— O'zi, Uzunquloq ota qaysi fandan dars bergan, buvijon?

— Tavba qildim, de, esi yo‘q!

— Tavba qildim, buvijon, — deb qo‘yaman men ham...

Shunday qilib, rayon markazidan avtobusga o‘tirasizda, to‘ppa-to‘g‘ri Xo‘jaqishloqqa kelib tushasiz. O‘ng qo‘l tomonda ko‘k g‘ishtdan chiroyli qilib solingan magazin, choyxona, kunduzi faqat bir soat ochib, boshqa vaqtda doim qulf turadigan dorixona, undan sal nariroqda sartaroshxona ham bor. Sartaroshxonada bir oyog‘i yo‘q usta Usmon amaki degan kishi ishlaydi.

Qachon soch oldirgani kirsangiz:

— Sochingizning hammasini olaymi yoki bir lankalik qoldiraymi? — deb so‘raydi.

— Hammasini olaverar ekansiz, oyim aytdila, — desangiz:

— Pulingiz oz-ku, akasi! — deb qo‘yadi usta amaki.

— Bo‘lmasa pulimga yarasha olib qo‘ya qoling.

Usta amaki xaholab kuladi-yu, sochingizni mashina qaychi bilan birpasda qirtishlab tashlaydi.

Magazinning orqasida bir gektarcha keladigan bog‘ bor. Maktabimiz mana shu bog‘ning qoq o‘rtasiga joylashgan. Orif, Zokir, Ikrom — hammamiz mana shu yerda o‘qiyimiz. Yashirib nima qilaman, bir-biridan chiroyli bo‘lgan ikki baholarni men mana shu yerda olganman. Sevimli o‘qituvchim Qobilov ham mana shu yerda ishlaydilar. Hozir bu yerda hech kim ko‘rinmaydi. Nega desangiz, hammasi kanikulda, maza qilib dam olishyapti.

Qishlog‘imiz markazidagi odamlarning ishi tushib turadigan binolarning bori yo‘g‘i shu. Qolgani kolxoz markazida. Ishi bor odamlar o‘sha yoqqa borishadi. Ba‘zan kunbo‘yi qishlog‘imizda ziyoratga kelgan begona odamlarning keti uzilmaydi, u yoq-bu yoqqa o‘tib turishadi, mayda-chuyda so‘rab uyma-uy eshik qoqib yurishadi.

Magazin oldidan yuqoriga qarab ketgan yo‘l to‘ppa-to‘g‘ri toqqa olib boradi. Ikki tomoniga yangi

imoratlar solishgan. Imoratlarning orqa tomoni poyonsiz paxtazorlar. Bu yerlarda Ikromning dadasi Xoliq tog'a brigadirlilik qiladi. Odamlarning aytishicha, u g'o'zaning tilini bilar emish, u bilan pichirlashib gaplasharmish. Shuning uchun ham o'tgan yili yuqoriga borib bir yo'la ikkita orden taqib kelgan. Paxtazor tugab, ketidan o'rik maydon, undan keyin anorzorlar boshlanib ketadi. Anorzorlardan u yog'iga o'tmay qo'ya qoling. Hammayoq tosh, toshdan boshqa hech narsa topmaysiz. Tog'dan turib pastga qarasangiz, qishlog'imiz xuddi ichiga gul solingan katta piyolaga o'xshab ko'rinadi. Bu yerdan eski qishloqdagi masjidning tomi, yangi mahalladagi televizorlarning antennalari ham bemaol ko'rinib turadi. Yonma-yon turgan ikkita antennadan sal balandrog'i bizniki, pastrog'i Oriflarniki, albatta. Ammo buvijonim biznikiga kelganidan buyon televizorni kamdan kam qo'yadigan bo'lib ketganimiz yomon bo'ldi-da. Dadam bilan oyim doim ishda bo'lgani uchun men sal buzilib qolgan emishman. Meni tartibga solish, tarbiyalash uchun oyim bilan dadam maslahatlashib, buvijonimni ko'chirib olib kelishgan.

Buvijonim aytadilarki, televizor shaytonning o'yini emish. Hadeb ko'raversak, uyimizdan baraka ko'tarilarmish. Undan keyin gunohimiz ko'payib, narigi dunyoga borganda savol-javobda qiynalib qolar ekanmiz.

— Buvijonim, narigi dunyoda savol-javob ham bo'ladimi? — deb so'rayman.

— Ha, savol-javob ham bo'ladi.

— Savolni kim beradi o'zi?

— Munkarnakr, — deb tushuntiradi buvim.

— Algebra haqida ham o'sha kishi so'raydimi?

— Ishingni qil, tentak! — deb urishib beradi buvijonim. Men bo'lsam hammasini bilib olgim keladi. Shuning uchun qayta-qayta so'rayveraman:

— Yaxshi javob berganga beshu yomon javob berganga ikki qo'yadimi-a?

Buvijonim javob bermaydi-yu, ko'zlarini olaytirib

qo'yadi. Bu — gapni bas qil degani bo'ladi. U kishi ko'chib kelgandan buyon mening ishlarim hech yurishmay qoldi. Ko'chaga chiqadigan bo'lsam ham, kechqurun sheriklarim bilan kinoga boradigan bo'lsam ham, bari bir buvijonimdan ruxsat olishim kerak. Keyin qo'li ishdan bo'shadi deguncha, meni yonginasiga o'tqizib olib, tarbiyalashga tushib ketadi: har xil narsalarni yod oldiradi. Mazmuni esa xuddi algebra formulalariga o'xshab juda-juda ham qiyin, kalamni ming ishlatsam ham, baribir tushunolmayman.

— Buvijon, bularingiz nima o'zi, yo she'rmi-a? — deb so'rayman.

— Ha, she'r desa ham bo'ladi, bolam.

— Kimning she'ri o'zi?

— Buncha ezma bo'lib ketding, qoqvosh! — deydi buvijonim achchig'i chiqib.

Buvijonimdan o'rgatayotgan narsasi kimning she'ri ekanligini surishtirishimning ham bir sababi borda. Bir marta mana shunaqangi she'rni deb (o'shaniyam buvijonim o'rgatgan edi) maktabda rosa kulgi bo'lganman. O'shanda beshinchi sinfni bitirayotganimizga bag'ishlab kecha o'tkazayotgan edik. Sheriklarim she'r o'qishyapti, o'yinga tushishyapti, ashula aytishyapti — ishqilib, o'zlarini ko'rsatishyapti-da. Odiljon nemischa she'r o'qib, hammani og'ziga qaratdi. Keyin shunaqangi qattiq qarsak chalindiki, naq maktabning tomi ko'chib ketay dedi. Men ham o'zimni bir ko'rsatib qo'yay deb shartta o'rtaga chiqdim.

— Ha, Hoshim, o'ynab berasanmi? — xursand bo'lib so'radi yetakchimiz.

— Yo'q, she'r o'qiyman.

— Jim, bolalar! — dedi yetakchi ikki qo'lini ko'tarib. — Hozir Hoshimjon Ro'ziyev sizlarga she'r o'qib beradi... Qani boshla, Hoshim.

Buvijonim o'rgatgan o'sha she'rni nomini aytishim bilan bolalar qiyqirishib, chapaklar chalib unaqa she'rni buvijoningning o'ziga o'qib beraver deb og'iz ochirtirgani qo'yishmadi. Shunaqangi uyalib ketdim-

ki, ishonsangiz yig'lavorayozdim. O'shandan buyon bolalarning nega og'iz ochirtirmaganiga hech tushina olmayman...

Mana hozir ham buvijonim menga eski odatlari bo'yicha yana bitta she'ni o'rgatmoqchi bo'lyapti.

— O'zi yozganmi yoki birovdan ko'chirib olganmi? — deb so'rayman buvijonimdan. Mana shunaqangi paytda o'ng betimga yo chop betimga tarsaki kelib tushadi.

— Tavba qildim de!

— Demayman!

— Demaysanmi? — buvijonim bu betimga ham bir tarsaki tushirmoqchi bo'lib intilgandi sapchib o'rnimdan turaman-da, shataloq otib qochib qolaman. Nariroqqa borib, ikki qulog'imdan cho'zib, oyoqlarimning uchida turib, boshimni goh o'ngga, goh chapga burib azon aytaman:

— Abdurayo'o'o'm,

— Madrayo'o'o'm,

— Mol qano'o'o', — Ho', mano'o'o',

— He o'o'o'!

Ana shundan keyin desangiz, buvijonim shunaqangi tutaqib ketadiki, qani endi tutib olib sochlarimdan bittalab yulsa!

— Dadang kelsin hali, seni oyog'ingdan ostirmasammi! — deydi buvim ikki qo'lini musht qilib.

— Ostirsangiz ostiravering. Menga baribir. Qayta, narigi dunyoda maza qilib yuraman, — deymanda, boqqami, ko'chagami chiqib ketaman.

— Shuni bilginki, men seni odam qilmaguncha qo'ymayman, — orqamdan baqirib qoladi buvijonim.

Shunday qilib, buvijonimning tarbiyasidan birpasgina bo'shab, katakdan qochib chiqqan tovuqdek, erkin qanot qoqib uzoq-uzoqlarga o'ynagani ketaman.

II b o b

Yo'q, Zokir dangasa emas

Buvijonim otinbuvi xolanikiga "Mushkulkushod" o'qitgani ketgan edi.

Ko'cha eshigimiz oldidagi qum to'kilgan maydonchada ikki qo'limni yerga, oyoqlarimni osmonga qilib shu alfozda oldinga, orqaga yurib singlim Donoxonni qiqirlatib kuldirayotgan edim, ko'chadan Zokir o'tib qoldi. Zokir bilan birinchi sinfdan buyon birga o'qiyimiz. Gavdasini ko'rsangiz o'n birinchi sinfda o'qiydimi, deysiz. Ammo yurak degan narsadan zig'ircha ham yo'q. Hatto o'zi tengi qiz bolalardan ham qo'rqib, bitta-yarimtasi bexosdan tegib ketsa darrov borib o'qituvchimizga chaqimchilik qiladi, direktorga aytishdan ham toymaydi. Qizlar ham aksiga yurib nuqul o'shanga tegajaqlik qilishadi. Maktabdan qaytayotganda to'rtta-beshtasi bir bo'lib, oldilariga solishib, quvalab kelishadi. Tutib olib urishmaydi-yu, ammo uramiz deb bechoraning naq yuragini yorishadi. Buning ustiga Zokirning darsda uxlab o'tiradigan odati ham bor. Uxlaganda ham juda qattiq uxlaydi. Turtkilab uyg'otib:

— Nega uxlaysan? — desangiz, og'zini katta-katta ochib esnaydi-da:

— Qani, uxlaganim, — deb tonib turib oladi. Hatto bir kuni maktabimiz hovlisidagi maydonchada, fizkultura mashqlari o'tkaziladigan yog'ochning ustida og'zida noni bilan yog'ochga posangi bo'lganCHA uxlab qopti. O'qituvchimiz turtkilab:

— Uyat emasmi, yiqilib ketsang nima bo'ladi! — degan edi, Zokir ko'zini uqalab:

— Uxlaganim yo'q, o'zim shunday... dam olib yotuvdim, — deb qo'ya qoldi.

— Ha, Zokirjon, yo'l bo'lsin! — deb chaqirdim uni. Zokir yurishdan to'xtab men tomonga o'girildi-da, negadir o'zida yo'q sevinib ketdi. Chap qo'ltig'ida uch-to'rtta kitob, o'ng qo'lida bodring.

— Iya, sen shu yerdaming, sherik? Men bo'lsam, qaramabman ham. O'zim ham o'ylanib ketayotuvdim-da.

— Nimalarni o'ylayapsan?

— Har narsalarni-da. Zokir qo'lidagi bodringni qarsillatib yeyishga tushdi. Keyin shimining

cho'ntagidan bitta barragina bodringni olib Donoga uzatdi-da, menga qarab: — Yeysanmi? — deb so'radi.

— Ol-chi, — dedim og'zim suv ochib, — o'zi qayoqqa ketayotuvding?

— Dars tayyorlagani.

— Hamma kanikulda yuripti-yu, nega endi sen dars tayyorlar ekansan?

— Eshitganing yo'qmi?

— Nimani eshitaman?

— Men kuzgi imtihonga qolganman. Ona tilidan, rus tilidan, undan keyin algebradan ham... Uchovidan kuzgi imtihon topshirishim kerak. O'qituvchimiz sen o'zing bo'ladigan bolasan, aql-hushing ham joyida, faqat yozda jindakkina hafsla qilsang hammasini beshga topshirasan, dedilar.

— Hali kuzgacha ancha bor-ku, baribir esingdan chiqib qoladi.

— Men ham shunaqa desam, oyim “bugundan boshlab dars tayyorlashga kirishmasang, kechasi uxlatgani qo'ymayman, boshingdan suv quyaman” deyapti... Bilasan-ku, kechasi uxlamasam, men kasal bo'lib qolaman... Bodringdan tag'in bitta beraymi? Ma, olaver, bu cho'ntagimda ham bor. Oyimga bildirmasdan asta bog'ga o'tdim-da, cho'ntaklarimni to'ldirib bodring uzdim. Keyin shimimni yechib devordan irg'itib yubordim. Chiqayotganda oyim “shimingni kiyib ol” degan edi:

— Trusikda ketaveraman, shim kiysam terlab ketib, yuragim qisiladi, — dedim. Ko'chaga chiqsam shim ariqqa tushib jiqqa ho'l bo'пти... Orqamni oftobga to'g'rilab ketyapman. Bilasanmi, hozir men Abboslarnikiga boryapman... U menga ota bo'lgan.

— Ota dedingmi? Qanday qilib ota bo'lar ekan? U sendan kichkina-ku! — dedim hech narsa tushunmay.

— Bilmasam, o'qish tamom bo'layotgan kuni zavuchning kabinetida uchala fandan ham yaxshi o'zlashtirishiga o'zim yordam beraman, ota bo'laman dedi-da.

— Otaliqqa olaman degandir? — deb so'radim.

— Bilmasam, ishqilib shunaqa dedi-da.

Dononi uyga kiritib yuborib, Zokir bilan anchagacha gaplashib o'tirdik. O'ziyam bir-birimizni rosa sog'inib qolgan ekanmiz. U mening yo'g'imda maktabda bo'lib o'tgan voqealarni bir boshdan gapirib herdi. Qizlar unga kun bermay qo'yishibdi. "Uyquchi", "dangasa" deb rosa jig'iga tegishibdi. Zokir bitta-yarimtasini tutib olib rosa do'pposlamoqchi ham bo'lipti-yu, ke qo'y, shularga teng bo'lib obro'yimni to'kib yuramanmi, deb indamapti.

— O'zing ayt-chi, — deb so'radi mendan ketma-ket esnab, — men uyquchimanmi-a?

— Hech ham-da. Dunyoda sendan kam uxlaydigan bola yo'q.

— Buning ustiga meni doim dangasa deyishadi.

— Bo'lmagan gap, seni dangasa deganlarning o'zi dangasa! — dedim do'stimning ko'nglini ko'tarib. Keyin ikkovimiz kuzgi imtihon masalasini ham bafurja o'tirib gaplashib oldik. Aslini olganda buning hech keragi yo'q. Bir yo'la uch fandan yomon baho olgandan keyin, yaxshisi o'sha sinfda qaytadan o'qib, ilmning poydevorini tagidan mustahkamlab chiqqan ma'qul. Tagidan mustahkamlamasang ishlar chatog: yettinchiga o'tganingda imtihonlarda yana yiqilib qolasan, sakkizinchida undan battar bo'ladi, o'ninchi-ni bitirguningcha mana shunaqangi kuzgi imtihonlarga qolaverib naq iyig'ing chiqib ketadi. Undan ko'ra oltinchi sinfda ilmning poydevorini mustahkamlab olish kerak. Ana undan keyin yuqori sinflarda doim beshga o'qiysan, ehtimol, hurmating oshib ketsa, seni sinfkom ham qilib yuborishar, a'lochi sifatida lagerlarga borasan, maza qilasan, deb tushuntirdim do'stinga.

— Qalay bo'larkin-a? — dedi Zokir ikkilanib.

— Qalay-palayi bormi. Bilasanmi, men sayohatda yurganimda bitta bilimdon bola bilan do'stlashib qoldim. O'zi yettinchida o'qiydi-yu, bilimi shunaqangi zo'rki, gaplashsang og'zing ochilib qoladi. Nega siz bunaqangi bilimdonsiz desam, akasi, men har bir sinf-

da ikki yildan o'qiganman, oltinchida uch yil o'qidim, deydi. Shuning uchun ham o'qituvchilar uni sizlab gapirar ekan.

— Rostdanmi-a? — deb so'radi Zokir havasi kelib.

— Rost. Xo'p desang, oltinchida birga o'qiymiz. Hatto bir partada o'tiramiz. Uyqing kelib qolsa, mening tizzamga bemalol boshingni qo'yib xurrakni tortib uxlayverasan...

— Qo'lni ber! — dedi Zokir o'rnidan turib. — Gapingdan qaytmaysan-a?

— Yo'q, qaytmayman.

Shu paytda, negadir, ich-ichimdan sevinib, ishon-sangiz, o'zimda yo'q xursand bo'lib ketdim. Nazarimda, Zokir ham shunaqangi bir holni boshidan kechirdi. Biz beixtiyor bir-birimizni quchoqlab shunaqangi o'pishib ketdikki, uzoqdan ko'rgan odam, bular, albatta, jinni bo'lsa kerak deb o'ylashi mumkin edi.

Buvijonim "mushkulkushod"ga ketayotganida, Dono ikkovlarning shaftolini terib yorib qo'yinglar deb tayinlagan edi. Birpas o'ynay, birpas o'ynay deb, kunni yarim qilgan edim. Zokirni ishlashga ko'ndirgach, shoshilib boqqa kirib bordik. Kun tepaga kelib, ham-mayoqni yondirayotgan bo'lsa ham, bog' salqin, g'ir-g'ir shabada esib turganidan bahavo edi. Gapni ko'paytirib o'tirmay ishga kirishib ketdik. Yo'q, qasam ichib aytamanki, Zokirvoyni dangasa deganlarning o'zi dangasa! Bunaqangi chaqqon ishlaydigan, bunaqangi pahlavon bolani men umrimda ko'rgan emasman...

Bir soat o'tar-o'tmas, yetti tup shaftolining mevasini terib, eson-omon tomga chiqarib oldik.

— Sherik, endi yorib ham tashlaymizmi? — deb so'radi Zokirvoy peshonasidan terini sidirib.

— Yo'q, endi birpas dam olamiz.

— Men charchaganim yo'q, — dedi Zokirvoy, — sen bo'lmasa birpas damingni ol, men yorib turaman.

— Men sen charchab qoldingmi deb o'ylovdim. Charchamagan bo'lsang ishalyveramiz. Men-chi, Zokirjon, charchaganimda yaxshi ishlayman.

Kun biram qizidiki, naq miyamizni qaynatib yuboray dedi. Oyoqning ostidan esa tomning issig'i urib nafas oldirgani qo'ymaydi. Zokirjon xomsemiz bola emasmi, hademay pishillab qoldi. Joni qiynalganidan o'zini qo'yarga joy topolmay, nuqul g'ing'illab ashula aytadi, og'zini katta-katta ochib, men hech tushunmaydigan shakllar yasaydi. Men bo'lsam, badanim sal salqin bo'larmikin degan umidda qahraton qishni, oppoq qorlarni, oyog'im sovuq qotib yaxmalak uchgan paytlarimni eslayman. Nihoyat, peshindan keyin shaftolini yorib bo'ldik. Zokir o'rnidan turib, uyushib qolgan belini changallab, kerishdi-da:

— Yana bormi? — deb so'ramoqchi bo'lgan edi, ovozi chiqmadi.

— Qani, tushdik endi, — dedim gandraklab o'rnimdan turib, — yana birpas o'tirsak o'zimiz ham shaftoli qoqi bo'lib qolamiz.

Boqqa kirib ariq bo'yidagi maysa ustiga yonboshladik. Qorinlar ham rosa ochgan edi. Biroz dam olgach, uydan suzma qatiq bilan non olib chiqish uchun o'rnimdan turdim. Qaytib chiqsam, Zokir allaqachon uxlab qolibdi. Hatto, tush ham ko'rayotganga o'xshaydi, nega desangiz xuddi uyg'oq odamdek, kulimsirab har zamonda lablarini uchirib-uchirib qo'yadi. Kim biladi, tushiga nimalar kirayotgan ekan. Yo bitta-yarimta sinfga allaqachon sinfkom bo'lib oldimikin-a!

Men ham jindak mizg'imoqchi bo'lib shuncha urinsam ham, baribir bo'lmadi — endi ko'zim ilinganda qiziqroq bir voqea esimga tushadi-yu, piqillab kulib yuboraman, uyqum qochib ketadi...

III b o b

Amerikancha fokus

Bilmadim, shunaqangi odat mana bu yonginamda pishillab uxlab yotgan, shirin-shirin tushlar ko'rayotgan Zokirvoyda ham bormi, yo'qmi, bunisini aniq bilmayman-ku, ammo-lekin men biron yaxshi ishni

bajarib qo'ysam, ketidan yana tag'in shunaqangi ish-larni qilgim kelaveradi. Bir marta rahmat eshitgan kunim ikkinchisini ham eshitmaguncha tinib-tinchi-mayman. Mana, shaftolilarni bitta qo'ymay tomga chiqarib yorib tashladik. Buning uchun buvijonimdan rahmatlar eshitishim aniq. Hatto dadam ham yelkam-ga qo'lini qo'yib:

— Obbo Hoshimboy-ey, barakalla, o'g'lim! — deyishi turgan gap. Lekin shunday bo'lsa ham, shu paytda qo'shaloq rahmat eshitgim kelib, sapchib o'rnimdan turib ketdim.

Ko'cha eshigimiz oldidagi qumni uyimizni alebastr suvoq qildirish uchun to'kkanmiz. Dadam bir necha marta shu qumni elab qo'ygin deb tayinlaganu, men o'zimni jo'rttaga eshitmaganga solib yurardim. Sim elak bilan belkurakni olib ishga kirishib ketdim. Endigina ikki-uch elak elagan ham edimki, shu payt, qo'llarini orqasiga qilib kerilganicha Orif o'tib qoldi. Kechadan buyon shunaqangi qilib uchinchi bor o'tishi. Nimanidir aytmoqchi bo'ladi-yu, men gap tashlamaganim uchun bahona topolmay, jimgina o'tib ketaveradi. “Ohbo, nimasiga kerilar ekan, yettinchiga o'tgani uchun bo'lsa kerak-da! Biqiniga ikkita musht-lasamu yettinchisi ko'rinib qoladi-ya...” deb o'ylab:

— Orif, qayoqqa ketyapsan? — deb gapga soldim uni.

— Ishing nima qayoqqa borishim bilan! — qo'lla-rini biqiniga tirab yurishdan to'xtadi Orif.

— O'zim so'rayapman-da.

— Bilasanmi, men lagerga borib keldim.

— Lager, qanaqa lager?

— Lager nimaligini bilmaysanmi hali?

— Yo'q.

— Oh-oh! Lager shunaqangi maza bo'lar ekanki, shunaqangi rohatijon bo'larkanki... Lekin u yerga faqat a'lochi o'quvchilar boradi-da, senga o'xshagan-larni qabul qilmaydi...

Mana shu gapi menga hech ma'qul bo'lmadi. Qarang-a, menga o'xshaganlarni olmas emish.

— Kartoshka terqansizlar-da... — dedim ach-chig'im chiqib.

— Hecham-da... Biz u yerdan yaxshi niyatlar bilan qaytdik.

— Niyat? Qanaqa niyat?

— Niyat degani maqsad degani, bildingmi, shu-niyam bilmaysan-a. O'sha yerdagi rahbarimiz: har bir-laring bittadan maqsad bilan uylaringga qaytinglar. Kelgusi yil mana shu yerda yana uchrashamiz. O'shanda, kim o'zining yaxshi niyatini amalga oshir-di, kim oshira olmadi, surishitirib ko'ramiz. Birinchi o'rinni olgan kishiga mukofot beramiz dedi, bilding-mi! Men uyimizda kutubxona ochmoqchiman.

— Kutubxona?

— Bo'lmasam-chi. O'zim kitob to'plab kutubxona ochaman.

— Shuni o'rganish uchun lagerga bordingmi-a?

— Hecham-da... Biz u yerda voleybol o'ynadik, tog'larga chiqdik, soylarda maza qilib cho'mildik... Undan keyin har xil o'yinlar ham o'rgandik...

Orif o'zi maqtanishni yaxshi ko'radigan bola. Qachon qarasang, maqtangani-maqtangan. Hatto birovdan kaltak yeb kelsa ham, boplab savaladim, deb keriladi. Bir kuni: "Men tog'dan arslonning bolasini ushlab keldim, quloqlari bir qarichdan, tumshug'i naq chelakdek keladi, har qanday bo'rini ham tappa bosa-di", deb maqtanib qoldi. Borib ko'rsak, mushukdan sal katta bir laycha ekan, bizni ko'rishi bilan bog'tomonga qarab vangillab qochib qoldi.

— Arslonning sal yuraksizroq ekanmi?! — desak, o'shanda ham bo'sh kelmay "shoshmay turgin hali, katta bo'lganda ko'rasan!" — deydi.

— Ayt-chi, qanaqa o'yinlar o'rganib kelding? — deb so'radim Orifdan.

— Har xilidan o'rgandik... Xo'p desang, senga amerikancha fokus o'rgatib qo'yaman...

Rostini aytсам, sayohatda yurganimda juda ko'p fokuslarni ko'rganman. Bir xillari shunaqangi qiyin bo'ladiki, aqlingni har qancha ishlatsang ham, baribir

hech narsa tushunolmaysan. Lekin amerikancha fokusni birinchi marta eshitishim. Ehtimol juda qiziqdir, o'rganib olsam bir kun ish berib qolar, deb o'yladim-da:

— O'shaningni menga ham o'rgatib qo'y, — deb iltimos qildim.

Orif to'satdan jiddiylashib, boshini sarak-sarak qildi:

— Yo'q, senga o'rgatmayman.

— O'rgatasan.

— O'rgatmayman dedim, o'rgatmayman!

— Qani, o'rgatmay ko'r-chi.

— Bilaman, o'rgatsam darrov yig'lashga tushasan.

— Men-a?

— Ha, sen.

— Men yig'laymanmi?

— Demak, yig'lamaysan-a?

— Yo'q, yig'lamayman.

— Yo'q, baribir, o'rgatmayman.

Orif paysalga solgan sari amerikancha fokusga bo'lgan qiziqishim oshaverdi. Yolvordim, iltimos qildim, ishqilib ko'ndirmaguncha qo'ymadim-da.

— Bor bo'lmasa, — dedi Orif nihoyat yumshab, — uylaringdan qiyiq bilan bir quloch pishiq arqon olib chiq. Tezroq chiq, bo'lmasa ketib qolaman...

Ko'z yumib-ochguncha arqon bilan qiyiqni olib chiqdim. Keyin Orif ko'rsatib, o'rgatib turdi. Qiyiq bilan ko'zimni mahkam bog'ladim. Orif chilvir bilan qo'llarimni orqamga qilib chandib tashladi.

— Endi yerga cho'kkala! — deb buyurdi u.

Cho'kkaladim.

— O'tgan yili meni urgan eding-a? — so'radi Orif.

— Keyin kechirim so'ragan edim-ku.

— Yo'q, urganing esingdami?

— Esimda. Qani fokusingni tezroq ko'rsat!

— Mana, mana, senga amerikancha fokus!!

Orif yugurib kelib yelkamga zarb bilan shunday tepdiki peshonam bilan yerga urildim. O'rnimdan turay desam, turolmayman. Dodlay desam, og'zimga

qum to'lib qolgan, ovozim chiqmaydi. Bir mahal yelkamga tiralib o'rnimdan turayotgan edim, nimadir, Orifning tepkisidan ko'ra qattiqroq bir narsa qornimga kelib urildi. Ketidan "bezori, boshni yeding-ku!" degan ovoz ham eshilib qoldi...

Keyin u yog'i juda tez ketdi: kimdir avval qo'limni, so'ngra ko'zlarimni yechib tashladi. Motorli velosiped minib muyulishdan chiqib kelgan Odiljon aka bexosdan menga urilib, munkib ketibdi-da, borib miyasi bilan to'ppa-to'g'ri (mo'ljalni to'g'ri olganini qarangi) tutga urilibdi.

— Bezori, boshni yeding-ku! — dedi yana menga qaramay.

Bir nafasda hammayoqni odam bosib ketdi. Shovqin solib, qo'shnimizning uyidan buvijonim ham chiqib keldi. Qayoqdandir oyim ham paydo bo'lib qoldi:

— Nima gap, nima qildilaring, mening bolamni! — dedi oyim yig'lagudek bo'lib.

— Bolangizga jin ham urgani yo'q, — dedi Orifning oyisi. Shundan keyin hammasi meni o'rtaiga olib, bezoridan olib bezoriga solishdi. Oyim bilan dadam meni juda erkalatib yuborishgan emish, shu ketishda ketaversam mendan qip-qizil bezori chiqar emish. Gapni qarang-a, bezorining qizili-yu sarig'i ham bo'lar ekan! Men hamma ayb Orifda degan edim, baloga qoldim. Qilg'ilikni qilib nega tag'in birovga to'nkaysan deb, hatto meni gapirtirgani ham qo'yishmadi, Orif bo'lsa bir chekkada turib tilini chiqarib, meni hadeb ajab bo'ldi degandek masxara qilardi.

— O'zing aytgin, ko'zimni boyladingmi? — deb so'radim undan.

— Hecham-da, — dedi Orif odamlarga qarab. — Uning o'zi meni qistadi, ko'ziniyam o'zi bog'ladi, arqonniyam o'zi olib chiqqan.

Orif yolg'onchilik qilib hamma aybni menga to'nkagani uchun jahlim chiqqanidan sal bo'lmasa yig'lavoray dedim. Hammadan ham boshi yorilgan

Odiljon akaning “seni maktabdan haydatmasammi!” degani oshib tushdi. Nega desangiz, u maktabimizda o‘qituvchi bo‘lib ishlaydi. Otajon Ajizovichga bir og‘iz aytsa — tamom! Kattalar kattalarning gapiga tezroq kiradi-da, men bo‘lsam bu yil yeng shimarib astoydil o‘qimoqchi edim, o‘zimni bir ko‘rsatib qo‘yay, degan orzum bor edi.

Buvijonim kechgacha bir og‘iz ham gapirmadi, qovog‘ini ham ochmadi. Faqat dadam ishdan kelgandan keyin ovqatlanib bo‘lishgach:

— Hoshimingni tartibga chaqirib qo‘yasanmi yoki ustiga kerosin quyib o‘t yoqvoraymi? — deb so‘radi.

Dadam darrov javob qaytarmadi, choy xo‘pladi, yana xo‘pladi. Men bo‘lsam so‘rida chalqancha yotib osmondagi jimir-jimир yulduzlarni tomosha qilaman, amerikancha fokus tufayli yegan tepkidan yelkalarim zirqirab og‘riydi. “ishqilib, maktabdan haydatmasa bo‘lgani, haydatmasa bo‘lgani...” deb o‘ylayman.

— O‘t qo‘ysangiz, o‘t qo‘yavering, — dedi nihoyat dadam.

— Senga doim hazil bo‘lsa-da!

— Hazil emish... Yopishganlaring Hoshim bo‘lib qoldi. Bolani hadeb undoq qil, bundoq qil deyaverish ham yaramaydi. To‘g‘ri ketayotgan mashinaning ruli-ni u yoq-bu yoqqa buraversangiz avariya bo‘ladi, oyi. Bola ham bamisoli mashinaday gap. Uni qil, buni qil deyaversangiz, anqov bo‘lib qoladi. Ishingizga yordamlashyapti. Mana butun shaftolini yorib beribdi.

— Yorgan shaftolisi ham qurib ketsin, — hali ham shashtidan tushmay dedi buvijonim, — xomini terma-gin devdim, keyin qo‘lim tegmaydi deb xomigacha qo‘shib uzibdi.

— Mayli, ishlashga ham sekin-asta o‘rganadi.

Shu paytda o‘choq boshida idish-tovoq yuvib o‘tir-gan oyim ham gapga aralashib qoldi:

— Adasi, Odiljon bugun o‘g‘lingizni maktabdan haydataman, deb ketdi.

— Haydatmaydi, — dedi dadam oyimga ham bo‘sh kelmay, bordi-yu haydatsa, xafa bo‘ladigan joyi yo‘q.

Shuncha o'qigani ham yetar. Injener bo'lmasa, traktorchi bo'lar... Nima, traktorchi bo'lib men kam bo'ldimmi! Kimdan kammiz. Mana, uy-joy qildik, mol-hol qildik, kassada pulimiz bor. Aytgandek, oyisi, xushxabar olib keldim. Qani, choydan quy-chi!

— Qanaqa xushxabar ekan? — oyimdan oldin so'radi buvijonim.

— Cho'lda ishlab kelganlarga mukofot uchun ikkita "Moskvich" ajratishgan ekan. Bittasini bizga beradigan bo'lishdi.

— Voy, mashinami? — hovliqib dedi oyim.

— "Moskvich" mashina bo'lmay, toychoq bo'larmidi, mashina-da... Choydan quy, deyapman!

Shu paytda juda xursand bo'lib ketganimdan naq bo'lmasa urra deb qichqirib yuborayozdim. Ammo o'zimni halidan buyon uxlaganga solib yotganim uchun ovozimni chiqargani gapning ochig'i, jindak uyaldim. Ammo, shodligimni biror yo'l bilan ifodalashim kerak edi-da. Shuning uchun boplab bir xur-rak tortib qo'ya qoldim. Kimdir ko'cha eshigimizni shiddat bilan qoqdi. Oyim borib eshikni ochgan edi, Zokirning oyisi ekan:

— Mabodo Zokir bu yerga kelmadimi? — dedi u entikib.

— Kelgani yo'q, tinchlikmi?

— Osh vaqtida chiqib ketgancha daragi yo'q, — yig'lamsirab dedi Karomat xolam, — qidirmagan joyimiz qolmadi...

— Zokir shu yerda! — deb sakrab o'rnimdan turib boqqa yugurdim. Kunduzi bo'lgan g'alvalar bilan ovora bo'lib, Zokirni paqqos unutib yuborgan ekanman. U ariqning bo'yida, qanday yotgan bo'lsa o'shandayligicha dong qotib uxlab yotardi. Turtkilab uyg'ota boshlaganimda orqamdan oyisi ham kirib bordi.

— Tur-e, odam ham shunaqa qattiq uxlaydimi! — dedim ikkala qulog'idan baravar cho'zib.

— Qani, uxlaganim, — dedi Zokir esnab, keyin tepasida turgan oyisiga ko'zi tushib qoldi shekilli,

shosha-pisha qo'shib qo'ydi: — Og'zingga qarab gapir, qani uxlaganim. Men bu yerda dars tayyorlab o'tiribman, bildingmi!..

IV b o b

Kinna soladigan apparat

Endi o'zingiz ham bilsangiz kerakki, va'da bergandan keyin uni bajarish masalasi ham bor. Kecha Zokirjonga alg'ov-dalg'ov ishlaymiz, deb so'z berganman. Shuning uchun ham u menga ishlashib berdi, yomon ishlamadi, terlab-pishib ishladi. Bugun men unikiga borishim kerak. Ammo buvijonimdan qanday ruxsat olsam ekan? Kechagi gaplardan keyin darrov javob bera qolmas. Ehtimol, Zokirning o'zi u yoq-bu yoqqa o'tib qolar, unda javob olish juda osonlashib ketardi-ya. Shu fikr bilan tez-tez ko'chadan xabar olib turibman.

— Hoshim, tug'adigan tovuqdek buncha betoqat bo'lib qolding? — deb so'radi buvijonim, ke, ignadan mana bu ipni o'tkazib bergin, ko'zim o'tmayapti.

— Betoqat bo'lganim yo'q, — deb tushuntirdim buvijonimga.

— O'tir bo'lmasa, namozlik o'rgataman.

— Yuragim qisilib ketyapti, buvijon.

— Bo'lmasa boqqa chiqib salqinda birpas sabzi o'tagin. Qara, shunday o't bosib ketibdi.

Buvijonimga Zokirga bergan kechagi va'dam haqida yotig'i bilan gapirib bergan edim, avval qoshlarini chimirib o'ylanib turdi-da, keyin sal yumshab:

— Boshimga biror g'alva orttirib kelmaysanmi? — deb so'radi.

— Yo'q, buvijonim, hech qanday g'alva orttirib kelmayman.

— Bora qol bo'lmasa, birpas o'ynab darrov qaytgin.

Oh, mening buvijonim o'zi boshqacha-da. Sho'xlik qilsang qulog'ingdan cho'zishdan ham qaytmaydi. Yotig'i bilan gapirsang, mana shunaqangi ga-

pingga darrov tushuna qoladi. Buvijonim-ey, ming rahmat sizga! Katta bo'lganimda sizga qo'shqavatli ko'zoynak olib berib bir xursand qilmasammi!.. Shu paytda mehrim shunaqangi tovlanib ketdiki, yugurib borib buvijonimning oppoq sochlaridan, tirish bosgan yuzlaridan qayta-qayta o'pdim-da, sakrab-sakrab, irg'ishlab ko'chaga yugurdim. Ostona oldida andak bo'lmasa Donoxonni ko'kragim bilan urib yuborayozdim. Dono ikki bukilib, chap qo'li bilan qornini changallagancha yig'lab kirib kelar edi.

— Kim urdi?

— Qornim og'riyapti, akajon!.. — Dono battarroq yig'lab yubordi. Bechoraning sochlari to'zg'igan, rangi bir ahvol, yuzi kichkina bo'lib ketibdi — rahmim kelib ketdi unga. Darrov qo'ltig'idan oldim. Tikayotgan chokni yerga qo'yib buvijonim o'rnidan turdi. Ichkarida tepki mashinada chok tikib o'tirgan oyim ham chiqib keldi. Xuddi birov chaqirtirib kelgandek idoraga ketgan dadam ham kelib qoldi.

Dononi so'riga avaylab yotqizib bugun ertalab nima yegani, kecha, avvalgi kuni nima yegani to'g'risida surishtirib ketishdi. O'n minutlardan keyin ma'lum bo'ldiki, Dono qorin og'ritadigan hech narsa yemagan ekan. Qaymoqdan, umuman, qorin og'rimas ekan.

— Kinna kirgan bolangga! — dedi buvijonim go'shtsiz, g'adir-budur kaftini dononing peshonasiga qo'yib, — bor, Sora kampirni aytib ke.

Men yalt etib oyimga qaradim. Nazarimda, dadamga qaraganda, oyim ko'proq tashvishga tushib qolganga o'xshaydi — qo'llari bilinar-bilinmas qaltirab, yuzi juda-juda ham g'amgin bo'lib qopti.

— Yugur, — dedi oyim ham, — darrov oldingga solib kel.

Ochiq aytib qo'ya qolay, Sora xolamni jinimdan battar yomon ko'raman. Uyimizdan shaytonning ovozi keladi, deb o'g'li Mirobiddinxo'jani xumga qamab, qo'lga taqinchoqlar taqib ming ko'yga solib o'ynatganini o'z ko'zim bilan ko'rganman. Shar-

manadsini chiqarganman ham. Ammo bu haqda hech kimga aytmaganman, ayta olmas ham edim. Nega desangiz, bu ishlarning hammasini qadrdon do'stim — Sehrli qalpoqcham bilan birgalikda bajarganman-da. Oh, qalpoqcham, qadrdonim, qayerlarda yotibsan, hozir?..

— Oyi, — dedim e'tiroz bildirmoqchi bo'lib.

— Yugur deyapman, haliyam shu yerdamisan? — urishib berdi oyim.

Rostdan ham ikkilanishning payti emas hozir. Bu yoqda jondan aziz singlim azob chekib, chinqirib yotibdi-yu, men bo'lsam qayoqdagi xayollarga borib o'tiribman-a. Ehtimol, Sora xolam rom ochishni yaxshi bilmasu, kinna solishning ustasidir. Hozir borib “kinna soladigan apparatingizni olib darrov yurar ekansiz...” deyman-da. Yo'q, bormayman, baribir, u aldaydi, bechora singlimning joniga ozor beradi.

— Oyi, u aldoqchi-ku! — dedim ko'cha eshik oldiga yetganda orqamga qaytib.

Oyshani yuborishdi. Sora xola bir nafasda hovliqib yetib keldi-da, ayvonda yotgan Donoga ko'zi tushishi bilan og'zini katta ochib esnab yubordi. Xoh ishonning, xoh ishonmang shu paytda meni ham, oyim bilan dadamni ham esnoq tutib qolsa bo'ladimi, og'zimizni kap-kap ochib, naq uch minut chamasi “hay-hay-hay”lashib na'ma qildik-da.

— Toza kul bilan isiriq keltir, — buyurdi Sora xolam. Keyin bir narsalarni pichirlab duo o'qidi. Piyolaga solingan kulning betini ro'mol bilan berkitib Dononing qorniga surkay boshladi:

— Chiq, chiq, chiqmaganingga qo'ymayman, — derdi xolam o'zi ham ketma-ket esnab, — eski tegirmonlarga bor, qorni katta boylarga bor! Chiq, chiqmaganingga qo'ymayman...

Xuddi shu paytda, nazarimda Dononing yuzi yorishganday bo'ldi. Esnab, dadamga qarab kulimsirab qo'ydi. Hammamiz xursand bo'lib ketdik. Oyim kin-nachi xolamga pul, ikki banka qaymoq chiqarib berdi.

Sora xolam ketdi. Men esa so'rida oyoqlarimni

solintirib o'tirganimcha o'ylanib qoldim... Shu Sora xolamga hech tushunib bo'lmaydi-da, o'zi. Bir qarasang, odamlarni aldayotgan bo'ladi, yana bir qarasang, eng og'ir kasallarniyam ko'z yumib-ochguncha davolab qo'yadi... Har qalay, men o'shanda chakki ish qilganga o'xshayman. Bechora Mirobiddinxo'janing yelkasiga igna sanchib jonini qiynabman-a. Yo'q, hoziroq borib undan kechirim so'rayman, velosipedining qosqonini bukib qo'yan edim, haqini to'layman. Velosiped olaman deb, shaftoli sotib pul yig'ib yurgan edim, yarmini oldim-da, Sora xolamning orqasidan yugurdim...

Mirobiddinxo'ja bo'sh chelakni taraqlatib chalib uydan chiqib kelayotgan ekan.

— To'xta! — dedim entikib.

— Aytaver gapingni, — dedi Mirobiddinxo'ja hayajonlanganimdan biroz tashvishga tushib...

— Senga pul bermoqchiman.

— Nega endi menga pul berar ekansan?

— Bergim kelib qoldi-da, to'xta.

Sekin qo'limni cho'ntagimga solgan edim, Mirobiddinxo'ja meni uradi deb o'yladi shekilli, chelakni salanglatib qochib qolsa bo'ladimi! Menam bo'sh kelmay orqasidan quvlab ketdim. Yo'l-yo'lakay pulni ko'rsatib boryapmanu o'shandayam ishonmaydi, deng.

— To'xta! — deb qichqiraman.

— To'xtamayman! — deydi Mirobiddinxo'ja orqa-o'ngiga qaramay.

— Pul bermoqchiman axir, tushunsang-chi.

— Puling o'zingga buyursin, niyatingni bilib turibman, — deydi bechora qo'rqib. Oxiri yetib oldim-da, o'ng qo'lim bilan yelkasidan tortib o'zimga qaratdim:

— Ma, ol!

— O'z-o'zimga beryapsanmi? — ko'zlarini kattakatta ochib so'radi Mirobiddinxo'ja.

— O'z-o'zingga. Dono butunlay tuzalib qolsa yana beraman, xo'pmi? Faqat tuzalib qolsa bo'lgani. Bechora hiram qiynaluvdiki.

Mirobiddinxo'ja mana shu gapimdan keyingina menga ishondi. Pulni qo'lga olib, o'zidayo'q sevinib ketdi:

— Xafa bo'lma, butunlay tuzalib ketadi.

O'zim ham shu paytda xursand edim. Ammo uyga qaytgach, mana shu shodligimdan asar ham qolmadi. Dono o'zini yerga ko'tarib urib chinqirib yig'lar edi.

— Bor, Sora xolangni yana aytib kel, — dedi buvijonim yig'lagudek bo'lib turgan Oyshaga.

Oyim buvijonimning gapini qaytarishga hech botinolmasdi, qo'rqa-pisa:

— Doktor chaqirtirsakmikin-a? — deb e'tiroz bildirdi.

— Doktoringga balo bormi! — urishib berdi buvijonim. — Doktorlar yara-chaqaga tuzuk.

Birzum o'tmay Sora xolam yana yetib keldi. Bu gal kinna solmadi-yu, Dononing u yoq-bu yog'ini ko'rib:

— Qorning og'rimasdan avval qayerda o'ynovding? — deb so'radi.

— Gunning tagida... — yig'lab yubordi Dono.

— Bolaginamga devlar nazar solibdi. Gunning orqasidagi changalzorda har chorshanba kuni devlar bazm qurishadi, changalzor sariq devlarning makoni...

Buvijonim, dadam, oyim, Sora xolam to'rtovlari bir narsalar haqida uzoq maslahat qilishdi. Ulardan ancha narida o'tirganim uchun gaplarini shuncha diqqat bilan quloq solsam ham, baribir, eshitolmadim. Negadir, dadam bir-ikki marta jahl qilib o'rnidan turib ketdi. Buvijonim meni urishgandaqa qilib urishib bergan edi, dadam uf tortib, yana o'rniga o'tirdi. Sariq qo'y, sariq qo'yning kallasi deganlarinigina arang eshitib qoldim. Keyin Oysha ikkovimiz qorilarni aytib keladigan bo'ldik. Dadam mototsiklga minib, qayoq-qadir jo'nab ketdi. Nazarimda yo sariq qo'y, yoki sariq qo'yning kallasini topib kelgani ketgan bo'lsa kerak.

— Oysha, sen eshitdingmi, nima qilmoqchimiz o'zi? — deb so'radim.

— Chilyosin qilmoqchimiz, — tushuntirdi Oysha.

Chilyosin deganlarini ilgari ko'p eshitgandimu, ammo qanaqa bo'lishini, rostini aytsam, hech ko'rmagan edim. Ma'lum bo'lishicha, bu qori pochchamlarning yig'ini ekan.

Qishlog'imizda uchta qori pochcha bor. Uchovlari qishloqning uch chekkasida turishadi. Odamlarning aytishiga qaraganda, yaqinroq turishsa bo'lmas emish — bir-birlarining go'shtlarini yeb qo'yisharmish. Menimcha, bu yolg'on bo'lsa kerak. Axir o'zingiz o'ylab ko'ring, hech jahonda odam ham bir-birining go'shtini yeydimi?

Soy bo'yida turadigan qori pochcha juda-juda ham pakana, semirib dum-dumaloq bo'lib qolgan. Uzoqdan qarasangiz, xuddi Dononing yelim qo'g'irchog'iga o'xshab ko'rinadi. Odamlar uni Danak qori deb atashadi. Uchinchi sinfda o'qiydigan Xanifaning bobosini esa Bodom qori, deb chaqirishadi. Bodom qori Danak qoridan sal novcharog'u, ammo oyoqlari juda-juda ham kalta, qo'llari undan kalta. Uzoqdan qarasangiz ham, yaqindan qarasangiz ham baribir mis samovarning o'zginasi deysiz. Uchinchisini, Yong'oq qori deyishadi. O'ziyam xuddi po'sti archilmagan yong'oqdek dum-dumaloq. Buning ustiga doim boshiga savatdek salla o'rab yuradi. Bir kuni uzoqdan ko'rib qolib, ishonasizmi, bug'doyzorda qo'ziqorin unib chiqibdimi deb, yugurib borib qaragam — qori pochcham engashib o'tirgan ekan.

Mana shu uchovlarini chilyosinga taklif qilib keldik. Eng oxirida Yong'oq qori pochchamnikiga borgan edim. Qaytib kelsam Danak qori bilan Bodom qori allaqachon yetib kelishibdi-yu, ammo ko'cha eshik oldida til uchida bir-biriga mulozamat qilib turishgan ekan.

— Qani, marhamat qilsinlar! — dedi Danak qori qo'li bilan eshikni ko'rsatib.

— Yo'q, yo'q, o'zlaridan bo'lsin, — dedi Bodom qori kalta qo'lini ko'ksiga qo'yib.

— Yo'g'-e, pirim, marhamat, boshlasinlar!

— O'zlaridan bo'lsin, taqsir.

— Yo‘q, yo‘q, pirim...

Xuddi shu paytda ikkovlari ham eshikka baravar yaqinlashib, bir vaqtda yonbosh bo‘lishib ichkari kirmoqchi bo‘lishgan edi, qorinlari katta emasmi, eshikka qisilib qolishdi.

— Qani, taqsir! — dedi bittasi.

— Yo‘q, o‘zlari bir zo‘r bersinlar, — dedi boshqasi. Nazarimda ikkovi tengdan intilgan bo‘lsa kerak, eshikning narigi tavaqasi sharaqlab ochilib ketdi-yu, ichkariga qarab munkib ketishdi.

Hovliga kirsak, Yong‘oq qori pochcham allaqachon uyda o‘tiribdi. Tavba, bu o‘ngimmi yo tushimmi deb yoqamni ushladim. U axir hozirgina uyida edi-ku! Yoki qanot bog‘lab osmondan uchib keldimikin, yo dalama-dala g‘o‘zalarning ichidan yugurib keldimikin?..

Besh minutdan keyin chilyosin deganlari ham boshlanib ketdi. Qozonga yangi so‘yilgan qo‘yning go‘sh tidan to‘ldirib sho‘rva solindi. Men qo‘l-oyog‘i chaqqon bola emasmanmi, yugurib-yelib choy-poy tashib xizmat qilib turibman. Qori pochchamlar cho‘kka tushib kim o‘zarga bosh silkitishyapti. Danak qori amakim menga o‘xshab qaynatma sho‘rvani yaxshi ko‘rsa kerak, nega desangiz, ikki ko‘zi hovlidagi o‘choqda: qozonga kartoshka tushadimi, piyoz tushadimi, hammasini ko‘rib, kuzatib turibdi. Bir mahal bo‘ynini cho‘zib:

— Kelin, ikkitagina garmdori ham tashlavoring! — deb iltimos qilib qolsa bo‘ladimi.

Yong‘oq qori pochcham dadamdan juda qo‘rqar ekan. Nega desangiz, dadam uyga kirdi deguncha, ovozi baland chiqarib qiroat bilan o‘qiydi. Chiqib ketsa, yana ovozi ichiga tushib ketadi-yu, faqat “bay-bay-bay” degandek boshini silkitib o‘tiraveradi.

Peshinga borib, hammasi tamom bo‘ldi. Dadam uchovlariga ham pul, oltitadan chala ko‘pti patir, gazetaga o‘ralgan go‘sh t ulashdi. Yong‘oq qori pochcham ko‘cha eshikka borganda:

— Inshoollo, qizingiz shu soatdan e'tiboran chopqillab ketadi! — deb qo'ydi.

— Iloyo aytganingiz kelsin, taqsir! — dedi dadam qo'lini ko'ksiga qo'yib.

V b o b

Laylatulqadr

Ammo, Yong'oq qori pochchamning aytgani bo'lmadi. Hali pichirlashib bir narsalarni o'qiganda butunlay boshqa narsalar to'g'risida gaplashib o'tirishgan ekanmi yoki qori pochchamlardan Dononing qorniga nazar solgan sariq Dev mutlaqo qo'rqmas ekanmi, ishqilib, Dono tuzalmadi. Qaytaga battar bo'lib ketdi. Biz Oysha ikkovimiz hozir sariq Dev qori pochchamlardan qo'rqib shataloq otib qochib qoladi deb o'ylovdik, bunaqa bo'lmaganini ko'rib, ikkovimiz ham hayron bo'lib qoldik. Bunday qaragam, oyim bilan dadam ham hayron bo'lib, bir-birlariga tikilishib o'tiribdi.

— Dadajon, dadajon-ey! — deb baqirib yubordi Dono qornini changallab.

Dadam sakrab o'rnidan turib ketdi.

— Yana qayoqqa o'tlanib qolding shu paytda? — tashvishlanib so'radi buvijonim.

— Doktor olib kelaman.

— Qo'ysang-chi, bolam bechorani olib ketib qoladi.

— Olib ketsa yana yaxshi, — dadam shoshilib borib mototsiklni ko'chaga olib chiqa boshladi, — bechoraning shuncha qiynalgani ham yetar. Sizning gapingizga kirmay, doktor olib kelganimda allaqachon tuzalib qolarmidi...

Chilyosin degani, rostini aytsam, buvijonimdan chiqdi. U kishining odati o'zi shunaqa. Doim qori pochcha, chilyosin, laylatulqadr degani-degan. Buvijonimning gapiga kirib, huv birda ham butun qishloqqa gap bo'lishimizga sal qoluvdi.

Buvijonim ro'za tutardi. Meni ro'za tutmasang

ham saharlikda turib mening yonimda o'tirsang o'rniga o'taveradi deb, bunday bir miriqib uxlashga ham qo'ymasdi, har kuni uyg'otardi.

Bir kuni biznikiga Buvotin xola, Orifning oyisi Obida kelinoyim, farzand ko'rmagani uchun eri bilan doim qo'ydi-chiqdi bo'lib yuradigan Hojarxon opam hammalari to'planishib bir narsalar haqida rosa gaplashishdi. Keyin bilsam, o'sha kechasi laylatulqadr o'tishi kerak ekan, poylamoqchi bo'lib to'planishibdi.

— Voy o'lay, qanaqa rangda ko'rinadi dedingiz? — deb so'radi Hojarxon opa.

— Odam bo'lib ham ko'rinadilar, — tushuntirdi buvijonim, — o't bo'lib o'zlarini o'choqqa ham uradilar... Nimaniki tilasangiz, o'shani darrov muhayyo qiladilar, aylanay! Laylatulqadrni ko'rgan paytingizda nimaniki ushlangiz o'sha sariq tilloga aylanadi, aylanay...

Buvijonimning aytishicha, o'tgan yili qaysi bir

qishloqda qaysi bir juvon kechasi laylatulqadrni ko'rib, farzand so'ragan ekan, to'qqiz oyu to'qqiz kun deganda qo'chqordek o'g'il tug'ib olibdi. Buni eshitib Hojarxon opam xuddi o'sha bolani o'zi tuqqandek sevinib ketdi.

Saharlikdan keyin hech birimiz uxlamadik. Birimiz ko'chada, birimiz hovlida, hammamizning ko'zimiz osmonga tikilgan — postda turgan soqchidek hushyor turibmiz. Bir mahal ko'chada allaqanday sharpa eshilib qoldi-ku! Hojarxon opam o'ngi-tersiga qaramay, yugurib borib o'sha sharpani quchoqlab oldi.

— Qo'yvoring meni! — dedi sharpa qo'rqib.

— Aylanay, laylatulqadrbuvam! — yig'lagudek bo'lib dedi Hojarxon opam, — birinchi bo'lib sizni men ko'rdim.

— Qanaqa laylatulqadr?.. Men Abduqodir bo'la-man.

— Aylanay ovozingizdan. Tilagim shuki...

— Qo'yvoring meni, uyat bo'ladi!

— Qo'yvormayman, birdan bir iltimosim.

Xuddi shu paytda Obida kelinoyim halloslab kelib, haligi odamning etagidan mahkam ushlab oldi.

— Oling, qo'lingizni! — dedi Hojar opam achchig'i chiqib, — birinchi bo'lib men ko'rganman.

— Voy qo'shni, ikkovimiz teng ko'rdik-ku, — Obida kelinoyim ham qizishib ketdi.

— Qo'yvoringlar, — dedi begona odam silkinib, — men hech qanday laylatulqadr emasman. Bekobodlik Abduqodir bo'laman. Fermadan kelyapman, tushun-sangizlar-chi, fermadan! Mollarga xashak solib kelyapman.

Shunday deb, Abduqodir aka bir silkinib ayollarning qo'lidan chiqdi-da, yo'lto'sar xotinlarga uchradim deb qo'rqib ketgan ekan shekilli, qo'llaridan eson-omon chiqib olganiga shukr qilib qochib qoldi. Ko'ylagining etagi Obida kelinoyimning qo'lida qolibdi...

Hovliga kirsam, buvijonim katta tolni mahkam quchoqlaganicha qimir etmay qotib qolibdi.

— Buvijon, tolimiz sariq tilloga aylanyaptimi? — deb so'radim.

— Ishingni qil, tirmizak, — urishib berdi buvijonim.

Ertasiga bu gapni qo'ni-qo'shnilar eshitib, bizning ustimizdan rosa kulishibdi. Nazarimda, buvijonimning gapiga kirib bugun ham aldanganga o'xshaymiz, bo'lmasa, nega endi sariq Dev haligacha Dononi qyib yubormay qornini changallab, jonini qiynaydi? Rostdan ham gumning oldida devlar yasharmikin-a? Kechasi-ku, o't qalab o'yinga tushishar ekan, kunduzi qayoqqa ketishadi? Changalzorning ichiga berkinib olisharmikin-a...

O'y-xayollarga berilib, hovliga dadam bilan ketma-ket doktor kirib kelganini ham payqamay qolibman. Doktor dardi og'irligidan qora terga botib hushidan ozay deb yotgan Dononi shoshilib u yoq-bu yog'ini ko'rди-da, boshini keskin ko'tardi:

— Ko'richak bo'pti!

— Nima qil deysiz? — Shoshilib so'radi dadam.

— Qani, mashinaga olib chiqdik.

Birinchi bo'lib buvijonim yig'lab yubordi. Ketidan oyim bilan Oysha ham jo'r bo'lishdi. Bemehr deb nomimni yomonga chiqarib qo'yishlaridan qo'rqib, men ham yig'lashga shuncha urinsam ham ko'zimga yosh kelmasa bo'ladimi?

“Tez yordam” mashinasida rayon markaziga — Yaypanga jo'nadik. Dononing o'ng tomonida doktor, chap tomonida dadam, oyoq tomonida men o'tirib olganman. Mashina qushdek uchib boryapti-yu, men bo'lsam negadir nuqul sariq Dev haqida o'ylayman...

Ko'richakni operatsiya qiladigan oriqqina doktor kasalxonaning bufetida ovqat yeb o'tirgan ekan. Chap qo'lida stakanda bug'i ko'tarilib turgan choy, o'ng qo'lida bir burda non ushlagancha yugurib chiqdi-yu:

— Men hozir... — deb yana bufetga kirib ketdi.

Bir zum o'tar-o'tmas xalat kiygan erkak-ayol doktorlar, haligi maktabga komissiya kelganda o'qituvchilar tipirchilab qolishadi-ku, ana shunday tipirchilab qolishdi. Buvijonimga o'xshab ko'zoynak taqib olgan bir kampir dadam ikkovimizni orqasidan ergashtirib har xil dorilarning hidi anqib turgan bir xonaga olib kirdi-da:

— Shu yerda o'tirib turinglar, — deb tayinladi.

— Qalay, qizaloqning ahvoli yaxshimi? — tashvishlanib so'radi dadam.

— Operatsiyaga olib kirishdi.

— Operatsiya?! — dadam beixtiyor o'rnidan turib ketdi. Men ham qo'rqqanimdan o'tirgandan o'tirib qoldim... Bordi-yu yo'q. Yo'q... Unday bo'lmaydi, soppa-soq chiqadi, albatta, sog' chiqadi!

Dono-ey, singilginam-ey! Men bo'lsam doim seni xafa qilaman-a, ish buyuraman-a. Bundan keyin senga hecham ish buyurmayman, hammasini o'zim bajaraman, Hoshimjon bajaradi...

— Yig'lama, — dedi dadam menga o'girilib, — ko'z yoshlaringni artib ol. Erkak kishi yig'lamasligi kerak.

Dadam divanga cho'kib, bolishiga suyangancha jim o'tiribdi, bir narsalar haqida o'ylayotganga

o'xshaydi. Ammo nima to'g'ridaligini hilmayman. Men bo'lsam operatsiya stolida qiynalayotgan singlimning ahvolini ko'z oldimga keltirishdan qo'rqib jo'rttaga Danak qori, Bodom qori, Yong'oq qori pochchalar to'g'risida o'ylab ketdim... Demak, sariq Devni haydaymiz deb yolg'on gapirishgan ekan-da, dadamning mashina olaman deb yig'ib yurgan puliga chang solgilari kelib qopti-da! Mirobiddinxo'ja-chi, Mirobiddinxo'ja! Tishimning kovagida asrab yurgan pulimni olib borib beribman-a. "Qaytib olmay-san-mi?" deydi-ya tag'in... Hammalari ham shoshmay turishsin hali, qaynatma sho'rvaga garmdori solib ichishni ko'rsatib qo'ymasammi ularga!

Eshik ochilib yo'l-yo'lakay qo'lidagi kapron qo'lqopini yechib oriq doktor kirib keldi. Peshonasidan, yuzlaridan ter quyilyapti, juda charchagan ko'rinadi, mast odamdek gandraklab-gandiraklab ketyapti.

— Qalay, tuzukmi? — shoshilib so'radi dadam.

Doktor xiyol kulimsirab, yaxshi degandek, boshini silkitdi-da:

— Besh minut kechikkaningizda... qizchadan ajralib qolaringiz, — dedi dadamga qaramay. Keyin oppoq sochiq bilan yuzlarini artayotib, — nega og'riq tutgan zahoti olib kelmadingiz? — deb so'radi. Dadam o'zi juda kam gapiradi. Ba'zi paytlarda gapirishga gap topolmay kun bo'yi g'ing'illab ashula aytib yuraveradi.

Qarasam, shu paytda ham dadam hali-veri javob beradiganga o'xshamaydi.

— Biz uni chilyosin qildirdik! — deb tushuntirdim doktorga.

— Chilyosin? Qanaqa chilyosin? — qiziqib qoldi doktor amaki. Qiziqib qolgani uchun men ham sal tushunadiganroq qilib gapirdim.

— Qori pochchalarni to'plab yig'in qildik.

Doktor amaki, nazarimda, yana hech narsa tushunmadi. Yelkasini qisib menga boshdan oyoq razm soldi-da, "bunaqangi joyga yosh bolalarni olib kelish yaramaydi", deb tanbeh berdi dadamga.

— Qizaloq tuzukmi o‘zi? — deb so‘radi yana dadam.

— Biror soatlardan keyin kirib ko‘rishlaring mumkin, — shunday deb doktor amaki chiqib ketdi. Aytganidek, roppa-rosa bir soat o‘tgach, dadam ikkovimizga oq xalat berib, ko‘rishga ruxsat etishdi. Kirsak, Dono oppoq choyshablarga o‘ralib mushuk boladek beozorgina pishillab uxlab yotibdi. Uyg‘otgani ko‘zimiz qiymay, oyoq uchida yurib tashqari chiqdik.

— Yur endi, — dedi dadam meni ko‘chaga boshlab, — singling uyg‘onguncha qishloqqa borib kelamiz, oying bilan buvijoningning ko‘nglini tinchitmasak, naq yurak o‘ynog‘i bo‘lib qolishadi-ya.

O‘sha kuni uyda buvijonim bilan oyimning yo‘qligidan foydalanib, Sehrli qalpoqchamni berkitib qo‘ygan joyga borib eski-tuski lattalar orasidan uni yana topib oldim.

— Qalpoqcham! — qichqirib yubordim sevinganimdan...

— Hoshimjon! — dedi qalpoqcham ham quvonchini ichiga sig‘dirolmay.

— Men seni sog‘inib qoldim, do‘stim!

— Men ham qachon kelasan deb kutib yotgandim, azizim.

V l b o b

Sariq devni minib oldim

— Shunday qilib, Donoxonga hamla qilgan sariq Dev bilan olishsam maylimi? — so‘rayman qalpoqchamdan.

— Olish, albatta, olish.

— Yordam herasanmi?

— Berganda qandoq.

— Xo‘sh, seningcha ishni nimadan boshlasam ekan?

— Ko‘zlaring yumilib ketyapti, hozircha to‘yib uxlab ol, — maslahat berdi dono qalpoqcham, — ertaga bir gap bo‘lar.

Chindan ham uyqum kelib qolgan ekan, boshimni yostiqqa qo'yishim bilan pishillab uxlab qolibman. Tong saharda, hali hammayoqda xo'rozlar basma-basga qichqirishayotgan bir paytda buvijonim turtkilab uyg'ota boshladi.

— Tursang-chi, ko'zing ochig'u o'zingni uxlagan-ga solasan-a.

— Hali erta-ku, buvijon, — deyman ko'zimni ochgim kelmay.

— Namoz o'qiymiz, tur, holam.

— Kecha o'qidik-ku, tag'in o'qiymizmi?

— Har kuni o'qiladi. Tur deypaman.

Yo'q, buvijonim bilan hazillashib bo'lmaydi. Oyim bo'lsa boshqa gap, jahli chiqqani bilan urmoqchidek bir hamla qiladi-yu, baribir urmaydi. Ammo buvijonim... bu kishi kelganlaridan buyon quloqlarim cho'zilaverib har bittasi naq supraday bo'lib ketdi-ya.

Sakrab o'rnimdan turib yuvindim, namoz o'qidik. Keyin qaymoq bilan choy ichdik. Nonushta tugagach, dadam o'z ishiga, buvijonim bilan oyim Donoxonning holidan xabar olgani Yaypanga jo'nab ketishdi. Men bo'lsam oyoqni qo'lga olib, Zokirvoynikiga yugurdim.

Lekin borganim ham ko'p yaxshi bo'lgan ekan-da, nega desangiz, bechora do'stim bir o'zi beda o'rgisi kelmay, ertalabki salqinda jindak mizg'ib olsammi, deb o'ylanib turgan ekan. Menga ko'zi tushishi bilan o'zida yo'q sevinib ketdi.

— Men bo'lsam, kelmaysan deb turuvdim, — dedi u nima deyishini bilmay.

— Kecha kelardim-u, Dono kasal bo'lib qoldi-da.

— Aytgandek, Donoga nima bo'ldi o'zi?

— Dev hamla qilibdi unga!

— Dev! Qanaqa Dev?! — Qo'rqqanidan sapchib o'rnidan turib ketdi do'stim.

Kecha uyimizga folbin xola, Danak qori, Bodom qori, Yong'oq qori pochchamlar kelib o'sha Devni quvishga ko'p harakat qilganlarini, ammo hech bir natija chiqarolmay dadamdan pul olib ketganlarini gapirib berdim.

— Men bugun u bilan jang qilmoqchiman, — dedim gapimni tugatib.

— Kim bilan? — shoshilib so'radi Zokir.

— O'sha sariq Dev bilan-da, kim bilan bo'lardi.

Zokir o'zi qo'rqqoq bola emasmi, Devning nomini eshitgandayoq rangi oppoq oqarib ketgan edi. U bilan olishmoqchi bo'lganimni eshitib, ishonasizmi, og'zini ochgancha, angrayib qoldi. Keyin ishga tushib bedani o'rib bo'lgunimizcha ham bu haqda bir og'iz gap ochmadi. Jo'rttaga gapni nuqul boshqa yoqqa buradi deng. Agar biz ikkimiz doim birga bo'lsak, har qanday mushkul ishni ham ko'z yumib-ochguncha bajarib tashlar emishmiz, darslardan ham nuqul besh olarmishmiz, eng bezori bolalardan ham zig'ircha qo'rqqmas emishmiz.

Men mavridi keldi deb o'yladimu Zokirni ham kechasi men bilan bir-ga borasan, Devga qarshi jang qilamiz, deb taklif qildim. Zokir bosh chayqab:

— Men kechasi kitob o'qimoqchiman, — deb ko'nmadi.

Mening g'alati bir odatim bor. Birovga aytmayman, deb so'z bersangiz sizga ham aytib berishim mumkin... Agar bitta-yarimta odamni gapimga ko'ndirolmasam, darrov uni maqtashga tushib ketaman. Maqtayverib, eng qaysar odamni ham bir zum o'tar-o'tmas yog'dek eritib yuboraman. Shu paytda, o'ziga sezdirmasdan, Zokirvoyni ham maqtab yubordim-ku. Botirlarning eng pahlavoni, pahlavonlarning eng botiri sen, dedim. Bora-bora o'zini bu gapga ishontirdim ham.

— Bilagingdagi kuchni qara, — dedim gapimning oxirida, — to'rtta dev bilan ham bemalol olishsang bo'laveradi.

Zokir sal yumshagandek bo'ldi.

— Shunday qilib, sariq Dev bilan olish deysanmi? — bilaklariga ko'z tashlab so'radi u.

— Nega endi sen olishar ekansan. Mening o'zim olishaman. Faqat chanqab qolganimda suv berib tursang bo'ldi.

— Qo'lni ber! — Zokir pahlavonlardek oyoqlarini

kerib o'rnidan turdi-yu, nimadir esiga tushib ketdi shekilli, shoshilib so'radi: — Bordi-yu Dev meni osmonga olib chiqib ketsa nima qilaman?

— Qo'rqma, olib chiqib ketmaydi. Bordi-yu qo'rq-sang arqon olib borib men seni tutga mahkam bog'lab qo'yishim ham mumkin.

— To'g'ri aytasan. Yaxshisi, boylab qo'ya qol meni, — maslahatga ko'ndi Zokir, — tag'in Dev ko'tarib ketsa oyim axtarib yurmasin.

Zokir bilan gapni bir joyga qo'yib, tashqariga chiqdimu qadamim sustlashayotganini sezib qoldim. Bundoq o'ylab qarasam, hazil-hazil bilan katta ishni boshlab yuboribman. Axir Dev Orifning kuchugi emaski, biqiniga poylab turib bitta tepsang vangillab qochib qolsa. Ertaklarda aytilishicha, devlar juda kuchli, juda makkor bo'lishadi. Buning ustiga ularning sehrgarlikdan ham xabari bor. Shunday bo'lgandan keyin men ham tuzukroq tayyorgarlik ko'rishim, iloji bo'lsa, uni g'aflatda bosishim, hech bo'lmaganda maydonga o't qalab o'yinga tushayotgan paytida hujum qilib qolishim kerak.

To'ppa-to'g'ri Sora xolamnikiga yo'l oldim. Avval Mirobiddinxo'jani topib kechagi pulimni qaytarib olaman. Nega desangiz, oyisi kinna solgani bilan, baribir Dono tuzalmadi. Tuzalmagandan keyin birovning pulini cho'zib qo'ysin-da... Undan keyin Sora xolamdan sariq Dev haqida kecha birinchi bo'lib folbin xolam gap ochgan edi-da.

Mirobiddinxo'ja uylarida ko'rinmaydi. Sora xolam g'ir-g'ir shabada esib turgan ayvonda atlas ko'rpa-chalarning ustida maza qilib dam olib yotibdi, har zamonda qo'lidagi bir dasta rayhon bilan xira pashshalarni haydab qo'yadi.

— Assalomu alaykum, xolajon! — dedim kelganimni sezdirish uchun.

— Mulla bo'ling, mulla bo'ling, — deb folbin xolam asta o'rnidan turib o'tirdi, — kel, o'g'lim, kel.

— Mirobiddinxo'ja bo'lsa o'ynaymiz deb keluvdim.

— O'rtog'ing dalaga qovunga ketuvdi-ya. Xabaring yo'qmi, bugun kolxoz qovun uzibdi... Dono tuzukmi?

— Tuzuk. Kecha operatsiya qilishdi. Doktor yaxshiyamki kinna soldirganlaring, bo'lmasa o'lib qolar ekan, dedi.

Shunday deyishim bilan negadir, Sora xolam kulib yubordi. Oyog'iga qo'ngan pashshani rayhon bilan bir urib:

— Obbo o'g'lim-ey, shunday dedimi-a? — deb so'radi.

— Ha, shunday dedi.

— Bundan keyin yolg'on gapirmagin, o'g'lim, xo'pmi?

— Xo'p bo'ladi, xolajon, — dedimu yolg'on gapirganimni sezib qolgani uchun bu yog'ini sal to'g'rilab gapira boshladim. — Undan keyin, buvijonim, gumning oldiga bormanglar, u yerda Devlar makon qurgan, ziyon yetkazadi deyaptilar... Rostdan ham o'sha yerda Dev bormi, xolajon?

— Mana endi o'zingga kelding, bolam. — Sora xola qo'lidagi rayhondan bir shincha uzatdi, — ma, iskab-iskab o'tir, ha dev makon qurgan. Bemahalda u yoqlarga bora ko'rmagin.

— Kechasi-yu kunduzi bo'ladimi-a?

— Yo'q, ko'proq kechasi bo'lishadi.

— Kunduz-chi, kunduzi qayoqqa ketishadi?

— Kunduzi Ko'hiqofga uchib ketishadi, bolam.

Keyin Sora xolam, men yaxshi bola bo'lganim uchun, boshqa narsalar haqida ham gapirib berdi. Devlar goh qanot chiqarib qushdek uchar ekan, goh shamol bo'lib guvillar ekan, goh suv bo'lib shaldirar ekan, goho odamga o'xshab ham ko'rinib qolar emish... Bir kun Sora xolam narigi qishloqdan kelayotgan ekan, yo'lda Mirobiddinxo'jaga o'xshagan bir bola yig'lab o'tirgan emish, nega yig'laysan desa — battar yig'larmish. Yur, uyga olib ketay desa, yurolmayman dermish. Shunda Sora xolam rahmi kelib orqasiga opichib olgan ekan, avval qushdek yengil tuyulibdi, keyin tegirmon toshdek og'ir bo'lib ketibdi. Sora xolam ter bosib:

— Ke, o'g'lim, endi birpas piyoda yuring! — deb bundoq yelkasi osha nazar tashlasa, orqasida bir qop tezak turgan emish.

— Xola, siz qo'rqib ketmadingizmi? — deb so'radim.

— Qo'rqmadim, qo'rqsam zarar yetkazardi, — deb tushuntirdi Sora xolam.

Yuragimga vahima tushib qoldi. Qiziq, vahima kuchaygan sari Dev bilan bo'ladigan olishuvga bo'lgan qiziqishim ham oshaverdi. Oxiri omonsiz jang qilishga qaror qildim. “Mayli, buvijonim namozlik o'rgataman deb naq jonimni hiqildog'imga keltirib qo'ydi. Qulog'imdan cho'zaverib bezor qildi. O'lsam, qayta shulardan bir yo'la qutulaman. Bordi-yu uni o'ldirsam yana shuhratim chiqadi, obro'yim oshadi, yana mulla Hoshim bo'lib ketaman...”

Kun botarga borib hammasi tayyor bo'ldi. Zokirnikiga borib, oyisidan “Zokirjon kechasi biznikida yotsin, kitob o'qiymiz”, deb ruxsat oldik. Biznikiga kelib buvijonimni “Zokirlarnikida yotib ikkovimiz namozlik o'rganmoqchimiz”, deb ko'ndirdik-da, jang bo'ladigan joyga qarab yo'l oldik.

Gum deganimizni sizga tushuntirib bersam, u uyimizdan yarim kilometr narida. Past tomonda paxtazor, tog' tomoni odam o'tib bo'lmaydigan changalzor. Ana shu changalzorlar orasidan yoyilib katta anhor oqib chiqadi-da, paxtazorga yetay deganda uch metr balandlikdan pastga shaldirab tushadi — mana shu yerni gum deb ataymiz.

Qorong'i tushishi bilan o'sha joyga yetib oldik. Darhol u yoq-bu yoqqa ko'z yugurtirib jang bo'ladigan joyni o'zimcha chamalab ham qo'ydim.

— Sherik, ho sherik, — deb meni turta boshladi Zokirjon, — men... men... qaltirab ketyapman.

— Sovqotdingmi?

— Yo'q, sovqotmadim.

— Nega qaltiraysan bo'lmasa?

— Yur, keta qolaylik. Jangni ertaga qilarmiz.

— O'lardek qo'rqqosan-da.

— Kim qo'rqqoq?

— Sen-da, kim bo'lardi.

— Men-a!

— Ha, sen.

— Bo'пти, — dedi Zokir achchig'i chiqib, — qani o'sha Deving kelsin-chi, yakkama-yakka olishmasammi!

Shunday deb, Zokir jim bo'ldi. Ikkovimiz xarsang toshning panasiga yonboshlashib olganmiz. Bu yerdan qishloqdagi uylarning chiroqlari bemalol ko'rinib turadi. Shamol qulog'imizga odamlarning baqirib-chaqirganini, sutga to'ymay qolgan buzoqchalarning erkanib ma'ragan ovozi keltirib uradi, bugun klubda kino bo'layotgan bo'lsa kerak, kimdir "Olg'a!" deb baqiryapti.

Oy chiqib, changallarning uchi yiltirab qoldi, osmon xiralashib atrof yorishgandek bo'ldi. Endi changalzorni ham, paxtazor tomonni ham bemalol ko'rsa bo'ladi.

— Bugungi voqea haqida birovga og'iz ochsang, joningdan umidingni uzaver! — deb pichirladim Zokirga.

— Xo'p, — dedi Zokir ham, — hech kimga aytmayman.

Shu paytda suvning shaldirashi biroz pasaydi-da, to'satdan yana kuchayib ketdi. Changalzor orasida nimadir qichqirmoqchi bo'lgan xo'rozdek qanotlarini tapillatib "huv-huv" deb qo'ydi. Keyin hammayoq yana suv quygandek jimjit bo'lib qoldi.

Bunday qaragam, Zokir allaqachon uxlab qopti. Bechoraga shu paytda negadir juda rahmim kelib ketdi, ohistagina boshini silab qo'ydim. So'ngra va'damga binoan arqon keltirgan edim, o'shaning bir uchini do'stimning qorniga bog'ladim, ikkinchi uchini dev tugul alvasti ham yecholmaydigan qilib tutga chandib tashladim. Sovqotib shamollab qolsa oyisidan baloga qolmay deb ko'ylagimni yechib ustiga yopib ham qo'ydim...

Yolg'iz qolgach, qo'ltig'imdagi qalpoqchamni chiqarib boshimga kiyayotgan edim:

— Nega qaltiraysan? — deb so'radi qalpoqcham.

— Rostini aytsam, qo'rqyapman.

— Qo'rqma. Qo'rqoqlar hech qachon murodiga yetolmaydi. Shu gap esingdan chiqmasin, — ko'nglimni ko'tardi qalpoqcham.

Ko'zga ko'rinmaydigan bo'lib olgach, xanjar bilan miltiqni olib nariroq ketdim... Kutyapman, kutyapman, vaqt yarim kechadan o'tib, uyqularim kelib ketdi hamki, ammo sariq Devdan hamon darak yo'q... Bir mahal ko'zim uyquga ketay deb qolgan ekan, changalzor ichidan shatir-shutur ovoz eshitilib qoldi. Sakrab o'rnimdan turib ketdim... Ana, kelyapti! O'zingni dadil tut, Hoshim. Singling Donoxonning o'chini oladigan payt keldi! O'ng qo'limda yalang'och xanjar, chap qo'limda o'qlangan miltiq, maydonda pahlavonlardek tik turibman. Dev menga qarab bostirib kela boshladi, ana, u yaqin qoldi: yelkasida bir qop yuk. Nazarimda, changalzorda o'tirib olib, 20—30 odamning go'shtini yeb, boshini qopga solib ko'tarib kelayotganga o'xshaydi. Obbo makkor-ey, afti angorini hoptlab o'zgartirib, odamzod qiyofasiga kirib olibdi-ya, xoh ko'ring, xoh ko'rmang, Danak qori pochchamning o'zginasi, deysiz!

— To'xta! — dedim bir odim oldinga tashlab.

Dev to'xtab, u yoq-bu yoqqa nazar tashladi-da, odamga o'xshab:

— Astag'firullo! — deb qo'ydi. Keyin xuddi eski parovozdek pishillab men tomonga yana bostirib kela boshladi. Meni nazarimda, kajava savatdek keladigan qorni bilan bosib o'ldirmoqchiga o'xshaydi.

— To'xta! — deb na'ra tortib yubordim pahlavonlardek.

Dev oyoqlarini kerib to'xtadi-da, yana "astag'firullo!" deb qo'ydi. Keyin pichirlab afsun o'qiy boshladi. Ha, mana endi jang boshlanadi, endi qo'rqoqlik qilishning payti o'tdi, qani olg'a, Hoshimboy!

— Qani ayt, qilichbozlik qilishamizmi, miltiqda otishamizmi yoki kurash tushasanmi?

Dev o'zini mug'ambirlikka solib avval qaltiradi, so'ngra meni chalg'itish uchun:

- Sen kimsan o'zi? — deb so'radi, — ins-u jinmisan yoki dev-u parimi-san?
- Men odamzodman.
- Odamzod? Odamzod bo'lsang nega ko'zga ko'rinmaysan?
- Bu mening ishim... Xo'sh, sening o'zing kimsan? Sariq Devmisan yoki qora Devmisan? Ayt?
- Men Danak qori bo'laman.
- Danak qori?! Nega bo'lmasa changalzorda yuribsan? Nega begunoh odamlarning kallasini ko'tarib yuribsan?
- Kalla emas, bu — qovun. Qovun olib kelyapman.
- Qaysi mamlakatdan o'g'irlab kelyapsan?
- Mamlakatdan emas, o'zimizning brigadadan. Kunduzi borsam mehnat kuningiz yo'q ekan, deb bermadi. Shuning uchun kechasi o'g'irlab kelyapman... Astag'firullo, e xudo, o'zing asragin.
- Dunyoda o'zi devdan ayyori bo'lmas ekan. Meni gapga chalg'itib, xayolimni o'g'irlab sekin-asta tappa bosishning payidan bo'lyapti. Yo'q, Hoshimboy unaqangi osonlikcha aldanadiganlardan emas. Yalang'och pichoqni shartta ko'kragiga tirab:
- Pichoqbozlikmi? — deb so'radim.
- Yo'q, yo'-o'-o'-o'q, pichoqdan qo'rqaman...
- Otishamizmi bo'lmasa?
- Aslo, aslo! E odamzod, qo'rqitma meni! — shunday deb, Dev yelkasidagi qovunni tashlab yubordi. Demak, masala ravshan. U men bilan kurash tushmoqchi. Fursatni qo'ldan bermay, bir sakrab yelkasiga minib oldim.
- Yengilganingni tan ol, bo'lmasa chilparchin qilaman.
- Yengildim. E odamzod, yengildim.
- Bundan keyin odamzodga ziyon-zahmat yetkazmayman...
- Hoshimjonning singlisi Donoxonga nazar solganim uchun tavba qildim de.
- Dam solganim uchun ming tavba qildim.

— Bundan keyin brigada dalasidan qovun o'g'irlamayman, deb so'z berasanmi?

— So'z beraman, qovun o'g'irlamayman, — dedi Dev dag'-dag' qaltirab. Endi nima qilsam ekan, deb o'ylanib qoldim. Ertaklardagi pahlavonlar Devlar bilan olishib, ularni yenggach, o'zlariga qul qilib olishadi. Tog'dan o'tin tashittiradi, xarsanglar keltirib, hashamatli uylar soldiradi. Tomimiz to'la o'tin, uyimiz hali yap-yangi. Shunday bo'lsa ham Devga osonlikcha javob berib yuborgim kelmasdi.

— Qani bir yugur-chi! — dedim Devning jag'iga pichoqning dastasi bilan urib.

— Qayoqqa yuguraman?

— Qishloqni bir sayohat qilib kelaylik.

Dev bir uf tortib oldi-da, lo'killaganicha yugurib ketdi. Lekin o'ziyam rosa maza qildim-da. Qasam ichib aytamanki, umrimda bunaqangi rohatijon bo'lmagan. Men sizga aytsam, velosiped minib kataysa qilgandan Devni minib kataysa qilgan ming marta yaxshi ekan. Oyog'ing ham charchamaydi, o'zing ham terlamaysan, qadami sal susaysa, boshiga bir mushtlab qo'ysang, tamom — zipillab yugurib ketadi.

Qishloqni ikki marta aylanib, Devni yana gumning oldiga qaytarib keldim-da, qopdagi qovunlarni yelkasiga ortib:

— Qani, endi o'sha Ko'hiqofingga qarab jo'nab qol! — dedim, — bundan keyin yana shu atroflarga keladigan bo'lsang joningdan umidingni uzaver!

Dev qushdek uchib ketdi.

Shu paytda Zokirjon esimga tushdi-yu, rostini aytsam, juda ham qo'rqib ketdim. Hali men qari Dev bilan olishayotganimda uning bolalari kelib Zokirni ko'tarib Ko'hiqofga olib ketgan bo'lsa-ya! Yugurib borib qaragam, yo'q, do'stginam o'z joyida ekan — oqshom qanday uyquga ketgan bo'lsa shundayligicha uxlab yotibdi. Qalpoqchamni boshimdan olib qo'ynimga soldim-da, Zokirni turtkilab uyg'ota boshladim. Qani endi qimir etsa. Dev bo'g'ib ketgan bo'lsa-chi, deb o'yladimu shoshilib yuragi uryapgan-urmayapganligini bilish uchun qulog'imni ko'kragiga

bosdim. Xayriyat, bo'g'magan ekan — yuragi gupillab ishlab turibdi. Yuragi duk-duk, dik-dik deb biram chiroyli uryaptiki, eshitgan saring eshitging keladi. Birpas eshitay deb yotib ko'ksiga boshimni qo'yganimcha ko'zim uyquga ketganini o'zim ham sezmay qolibman.

Kimdir qulog'imdan qattiq cho'zganday bo'ldi. Ko'zimni ochsam, tepamda oyim, buvijonim, yana ikki-uch ayol yig'lab turishibdi. Zokirni ham turtki-lab uyg'otishmoqda. Oyisi yig'lab belidagi arqonni yechish bilan ovora. Quyosh ko'tarilib naq tepamizga kelib qolipti.

— Oqshom qayerda yotgan edilaring? — dag'-dag' qaltirab so'radi buvijonim.

Zokir menga qaradi, men unga qarab ko'zimni qisdim-da:

— Zokirlarning tomida, — deb javob berdim.

— Bu yerga qanday kelib qoldilaring?

— Bilmaymiz, — dedik Zokir ikkimiz.

— Miltiq bilan pichoq qayoqdan keldi?

Zokir ikkimiz nima deyishimizni bilmay baravari-ga yelkamizni qisib qo'ya qoldik. "Aytmadimmi, bularni Dev ko'tarib kelgan..." dedi buvijonim vahimali ovozda. Keyin Zokir ikkovimiz Devning qo'lidani eson-omon chiqqanimiz uchun bizga hurmat-u e'zoz-lar bildirishib uy-uyimizga olib ketishdi.

O'sha kuni xunuk bir xabar eshitdim.

Danak qori pochcham "kechasi gumning oldida menga Dev hamla qildi, tong otguncha olishib chiqdim..." deb gap tarqatibdi.

Buni eshitib, peshonam terlab ketdi. Men yang-lishib, sariq Dev o'rniga qori pochchamni kechasi bilan minib chiqqanga o'xshayman...

VII b o b

Qori pochcham pensiya so'rayapti

Uch-to'rt kungacha ko'nglim g'ash bo'lib yurdi. Nimadanligini, o'lay agar, o'zim ham bilmayman. Shu deng, ko'nglim g'ash bo'lgan paytlarda qo'lim hech ishga bormay sal anqovroq bo'lib qolaman.

— Xoshim, sal mashqing pastroq ko‘rinadi, — deb so‘radi dadam ishga jo‘nayotib.

— Nima dedingiz?

— Xafaroq ko‘rinasan deyman.

— Bilmasam.

— Yo men bilan birga borging kelyaptimi?

— Qayoqqa, dada?

— Men ishlayotgan joyga-da.

— Jon deb boraman, rahmat, dadajon! — Sakrab o‘rnimdan turib ko‘ylagimni kiyayotgan edim, gapimizni eshitib o‘tirgan buvijonim:

— Ro‘zi! — deb dadamni chaqirib qoldi.

— Nima deysiz? — dedi dadam mototsiklga minayotib.

— O‘zing ketaver, Hoshimning ishi bor.

— Darrov orqasiga qaytarib yuboraman, — dadam menga qarab ko‘zini qisib qo‘ydi. Yugurib borib mototsiklning orqasiga o‘tirib oldim.

Jo‘nab ketdik.

Toqqa qarab chiqib boryapmizu, sevinganimdan dadajonimni mahkamroq quchoqlagim keladi. O‘zi mening dadam ajoyib-da. Mototsiklni mana shunaqangi uchirib haydaydi, universal haydab paxta chopiq qilishni ham joyiga qo‘yadi, buldozer minib yerlarni tekislab ham ketaveradi. Undan keyin mashinaga o‘tirib olib g‘isht desangiz g‘isht, shag‘al desangiz shag‘al tashib ishingizni birpasda bitirib beradi. Shuning uchun ham dadamni u yoq-bu yoqqa taklif qilishgani-qilishgan. Bolalar lageri qurilayotgan joyning direktori Abdushukurov amaki cho‘lga borib, ataylab dadamni bu yoqqa olib kelgan. O‘ziyam Abdushukurov amaki dadamning boshlig‘i bilan naq ikki soat tortishibdi.

— Yo‘q, Ro‘zivoyni berolmayman, — debdi dadamning boshlig‘i.

— Nega endi berolmas ekansiz? Yuqoridan topshiriq olib kelganman, — deпти Abdushukurov amaki.

— Chunki Ro‘zivoyni biz universal deymiz, universal cho‘lga juda ham zarur.

— Afsuski, berishga majbursiz, — deb ikki boshliq qattiq tortishib qolishibdi-yu, oxiri dadamning o'zidan so'rashga majbur bo'lishibdi.

— Boshqa joyga bo'lsa bormasdim, albatta, — deпти dadam, — ammo lager qurilishi bo'lgani uchun yo'q deya olmayman... bolalarni ham bir xursand qilaylik-da, axir...

Shundan keyin Abdushukurov amaki dadamni o'zining yengil mashinasiga o'tkazib, to'ppa-to'g'ri lager qurilayotgan joyga olib kelibdi-da:

— Ishni bugun boshlaymizmi yoki ertagami? — deb so'rabdi.

— Paysalga solib o'tiramizmi? — deb dadam yenglarini shimarib ishga tushib ketibdi.

Xayollarga berilib, qishloqdan chiqib tog' yo'liga burilganimizni ham bilmay qolibman. Bir kilometr yurilgach, Uzunquloq ota mozori keladi. Bugun chorshanba bo'lgani uchun uzoq-yaqindan kelgan ziyoratchilarning hammasi o'sha tomonga qarab ketishyapti: birov mashinada, birov dadam ikkimizga o'xshab mototsiklda, eshak minganlar-u piyoda ketayotganlar ham ko'p.

Biz ziyoratgohdan yigirma metrcha pastroqdan to'ppa-to'g'ri qurilish bo'layotgan joyga qarab o'tib ketdik. Dadam mototsiklning oldingi g'ildiragini chinorga qadab:

— Tush! — deb o'zi ham sekin tusha boshladi. Chinorning shundoqqina yonboshidan hayqirib katta soy oqyapti. Soyning o'ng tomonidagi yalanglikda g'ishtlar uyumi, qop-qop sementlar, yog'och bilan taxta yer-ko'kka sig'maydi. Chap tomonda esa skreperda adirlarning past-balandini tekislashyapti.

— Dada, tekislab nima qilishadi? — deb so'radim kiyimini almashtirayotgan dadamdan.

— Badantarbiya maydonchasi bo'larmish.

— Nariroqdagi chuqurcha-chi, yerto'la bo'ladimi?

— Yerto'laga balo bormi. Bolalar cho'miladigan sement hovuz bo'ladi u yerda.

— Dada, rostdan ham bolalar uchun qurilyaptimi-a?

— Bo'lmasam-chi.

— Faqat a'lochilar dam oladimi?

— Bo'lmasam-chi.

— Dada, men-chi, bu yil faqat "5" olib o'qimoq-chiman.

— Qani endi qo'lingdan kelsa... Soz bo'lardi-ya... Hoshim, birpas u yoq-bu yoqni tomosha qilginu, darrov qaytib ketgin. Bo'lmasa buvingdan baloga qolamiz.

— Xo'p bo'ladi, dadajon.

Dadam korjomasini kiyib olgach, sekin borib yalanglikda tuproq oladigan cho'michini yerga tiragancha dam olib yotgan buldozerning ustiga chiqib, menga qarab qo'lini bir silkitib qo'ydi-da, ishga kirishib ketdi. Cho'michiga shag'alni to'ldirib oladida, uni osmoni falakka ko'tarib, asta-asta burib, do'nglik orqasiga to'kadi. Keyin yana boshqatdan boshlaydi. Berilib tomosha qilayotgan edim, orqamda kimdir xaholab kulib yubordi — bir cho'chib tushdim. Burilib qarasam Abdushukurov amaki ekan, ikki qo'lini biqiniga qilib turibdi.

— Hoy bola, nega muqom qilasan? — so'radi u.

— Qani muqom qilganim?

— Goh o'ngga burilasan, goh chapga burilasan.

— Men buldozerni tomosha qilyapman, bildingiz-mi?! — dedim achchig'im chiqib.

— Kimning o'g'lisan?

— Ro'zivoy traktorining.

— E, og'aynim ekansan-ku. Qani beri kelchi, tegirmondan topib olgan o'g'li sen bo'lasanmi?

— Hecham-da, meni oyim tuqqan, — dedim bat-tar jahlim chiqib.

Abdushukurov amaki bilan birpasda inoq bo'lib ketdik. Qiziqchi, dadamga o'xshash oq ko'ngil ekan. Ishimning o'ngidan kelganini qarangi, men ham unga juda ma'qul tushib qolibman. Bolalarni jon-dilidan yaxshi ko'rarkan.

— Lagerni bu yil qurib bitirasizlarmi, kuzgi imtihonni topshirgan bolalar kelib dam olib ketadimi? — deb so'ragan edim:

— Bu yil bitirardik-ku... Ammo Yong‘oq qori pochchang ishimizning beliga tepib turibdi-da, Hoshimboy, — deb qo‘ydi Abdushukurov amaki. Keyin yonida o‘tirgan begona bir odam bilan xuddi shu masala haqida gaplasha boshladi. Ma‘lum bo‘lishicha, bolalar lageri Uzunquloq ota mozori joylashgan yerlarni ham o‘z ichiga olishi, xuddi qabrning o‘rniga yozgi kinoteatr binosi tushishi kerak ekan. Yong‘oq qori pochcham bu gapni eshitib, g‘azabga kelib, avliyo-anbiyolarga murojaat qilamanu, sizni to‘ppa-to‘g‘ri do‘zaxga jo‘natib, ikki ming gradus issiqda kuydirib ta‘ziringizni beraman depti. Keyin sal g‘azabdan tushib:

— Bordi-yu, gapingizga ko‘nsam, mening ham kichkinagina bir shartcham bor, bajarasizmi? — deb so‘rabdi.

— Qanaqa shart? — xursand bo‘lib so‘rabdi Abdushukurov amaki.

— Shartim shuki, — depti qori pochcham tomog‘ini qirib, — menga davlatdan jindakkina pensiya undirib berasiz.

— A?! — depti Abdushukurov amaki o‘rnidan turib.

— Ha! — depti qori pochcham ham o‘rnidan turib.

— Axir, siz hech joyda ishlamagansiz-ku?

Ishlasam sizga shart qo‘yarmidim...

Hozir chinor tagida o‘tirib Abdushukurov amaki mana shu gaplarning hammasini oqizmay-tomizmay begona odamga gapirib berdi. Begona odam qo‘lida o‘ynab o‘tirgan lappak toshni soyga otib:

— Menga qolsa, o‘sha qabrga bugunoq buldozer qo‘yib yuboraman, — deb qo‘ydi. Abdushukurov amaki:

— Hay-hay, shashtingizdan qayting. Bunaqa ishda sabr-toqat kerak. Tushunmagan xalq g‘alayonga keli-shi mumkin... Yaxshisi, shoshmasdan tushuntirish kerak... — deb uni fikridan qaytardi.

Bu gaplarni eshitib, men sizlarga yordam berishim mumkin deb aytay ham dedimu, tag‘in o‘ylanib qoldim. Bilasiz-ku, yosh bolalar katta odamlarning

ishiga aralashsa, ularning achchig'i keladi yoki bo'lmasa avval burningni artib ol, keyin bir gap bo'lar, deb ustingizdan kulishadi. Shuning uchun ham indamay qo'ya qoldim.

Abdushukurov amaki bilan begona odam o'rinlaridan turishib, yog'och-taxtalar uyilib yotgan tomonga jo'nashdi. Qurilish ketayotgan joy bilan ziyoratgohning orasi taxta devor orqali ajratib qo'yilgan ekan. Bir sakrab devorga chiqdim-da, narigi tomonga o'tib ketdim.

VIII b o b

O'rgatilgan ilon

Ziyoratgoh bugun ziyoratgoh emas, bamisoli katta sayilning o'zginasi bo'libdi — odam demagani hech joyga sig'maydi: oriq-semiz xotinlar, uzun-qisqa kampirilar, men tengi bolalardan tortib Donoxon tengi qizlargacha, dadamga o'xshash erkaklardan tortib Yong'oq qori pochchamdek salla o'ragan, ikki beti qip-qizil chollargacha — hamma-hammasi shu yerda. Buloqlarning bo'yida, katta tollarning tagida, bo'yi osmonga teng chinorlarning salqinida odamlar to'p-to'p bo'lib qozon qaynatishyapti. Aroqni choynakka quyib yashirib ichayotganlar ham bor, pivo ichayotganlar undan ko'p. Hatto, bittasi butilkadagi pivoni shundoqligicha ko'tarib og'ziga qult-qult quydi-da, labini kafti bilan artib:

— Savobini Uzunquloq otamga bag'ishladim, — deb bo'shagan shishani to'ppa-to'g'ri soyga irg'itib yubordi.

Katta chinordan sal nariroqda Uzunquloq otaning qabri bor. Qabrga tosh zinalardan yurib chiqasiz. Zinaning pastrog'ida Danak qori pochcham, sal yuqorirog'ida Bodom qori amakim, eng tepasida uch xonali tosh uyning eshigi oldida baxmal ko'rpachalar ustida Yong'oq qori pochcham cho'kka tushib olib allanarsalarni o'qiyapti. Odamlar pul berib, xursand qilib ketishyapti.

Ziyoratgohning chekkarog'ida kichkinagina bozor-

cha ham bor. Savdo-sotiq avjida. Yana tag'in qanaqa savdo deng — nuqul ko'tarasiga. Uzumu, chala pishgan qovun deysizmi, shaftoli-yu qurt tushgan olma deysizmi, hatto, ishonasizmi, bitta kampir xaltachada garmdori ham pullab o'tiribdi. Bir mahal Orifga ko'zim tushib qolsa bo'ladimi! Bir xalta qurutni oldiga qo'yib.

— Kep qoling, mazali qurut, yog'li qurut! — deb bulbuldek sayrab yetibdi.

— Quruting sho'r-ku! — dedim bittasini og'zimga solib. Orif meni ko'r-di-yu, xoh ishon-ing, xoh ishon-mang, ixtiyor o'zingizda, ammo bola bechora tar-rakdek qotib qoldi. Bir vaqt o'ziga kelib:

— O'chingni olmoqchimisan-a! — deb so'radi mendan.

— Bo'lmasam-chi! — dedim men ham jo'rttaga jiddiy turib, men endi senga nemischa fokus ko'rsata-man.

— Men... men... axir, o'zing o'tgan yili meni-yam kaltaklovd-ing-ku?

— Bo'пти, kechirdim, — dedim qurutdan yana bit-tasini og'zimga solib.

— Rostdanmi?

— Rost.

— Agar kechirsang, bilasanmi... men bu yil o'zim yomon o'qisam ham, senga yordam beraman, seni a'lochi qilmaguncha qo'ymayman... Ol qurutdan... Men buni oyimdan yashirib tom-da quritganman. Uncha-muncha tuprog'i bor-ku, lekin o'zi shirin... Kep qoling, mazali qurut, yog'li qurut! — deb yana sayrab ketdi Orif. — Bilasanmi, sherik?

— Yo'q, bilmayman.

— Men, mana shu qurutlarning puliga kutubxo-nam uchun yangi kitoblar sotib olmoqchiman... Kep qoling, mazali qurut!

Nariroqqa o'tsam, bozorchaning shundoqqina chiqaverishida chordana qurib o'zimizning Zokirvoy o'tiribdilar. Oldiga gazeta yozib, ustiga yigirmatacha burrak-surrak, oftobda nosqovoqday sarg'ayib ketgan bodringni terib qo'yibdi.

— Nima qilib o'tiribsan? — deb so'radim bodringdan bittani olib.

— Bodring sotyapman, — xursand bo'lib dedi Zokir. Keyin cho'ntagini paypaslab qo'shib qo'ydi: — Bilasanmi, bu pulga men nima olaman?

— Yo'q, bilmayman.

— Miltiq olaman.

— Miltiqni nima qilasan?

— Sen bilan yana Dev ovlashga chiqaman... Bilasanmi, o'sha kundan buyon men ancha botir bo'lib qoldim. Ilgari mozorning oldidan o'tsam, ko'zlarimni chirt yumib, "bismillo, bismillo", deb o'tardim. Endi bo'lsa ikkala ko'zimni ham ochib ashula aytib o'tyapman, hech narsadan qo'rqmayapman.

Ikkovimizning suhbatimiz chala qoldi. Nega desangiz, shu paytda odamlar o'rtasida shov-shuv bo'lib "pirim chiqarmishlar, va'z aytar emishlar..." degan gaplar tarqab qoldi. Hamma katta chinorning tagiga to'plana boshladi. Zokir ikkovimiz ham o'sha tomonga qarab yo'l oldik. Borib yetmagan ham ediki, kimdir:

— Ana, chiqyaptilar! — dedi yig'lamsirab.

Bunday qarajak, qabrning yonidagi tosh uydan Yong'oq qori pochcham chiqib kelyapti. O'ng tomonida Danak qori, chap tomonida Bodom qori amaki. Uchchovining ham boshida har bittasi laylak uyacha-laylak uyacha keladigan oq salla, uchovining ham egnida etagi yerni supurib kelayotgan malla chopon. Nazarimda uchovi ham hozirgina yog'li palov yeganga o'xshaydi — lab-lunjlari yaltirab turibdi.

Yong'oq qori pochchamning qo'lida uzunligi ikki metrcha keladigan hassa. Oyoqlari ostiga qaramay negadir osmonga qaragancha bitta-bitta bosib zinanadan tushib kelyapti. Shu paytda mening yonginamda turgan bitta bolali xotin "pirimdan aylanay"! deb piqillab yig'lab yuborsa bo'ladimi!

— Gunohkor bandalar! — qaltiroq ovoz bilan dedi Yong'oq qori pochcham, — siz bilan biz insonparvar hukumatimizning soyayi davlatida, hazrati Uzunquloq pirimning himoyatida, oblo-taoloning noz-u ne'mati-

dan rizqi-ro'zimizni tergilab yeyapmiz... Iloyo ovmin, yetimparvar ham beva-bechoraga rahmdil bo'lgan hukumatimiz yana ham barqaror bo'lsin, hazrati raykomu, hazrati ispolkomning paxta-yu jun tayyorlash plani ikki yuz poyiz bajarilsin!

— Ovmiin!.. — deb Danak qori pochcham qich-qirib yubordi.

Odamlar ham:

— Ovmiin! — deb fotiha o'qishdi.

Yong'oq qori pochcham davom etadi:

— So'nggi paytda shaytonning vasvasasiga uchib, ro'za tutmay, namoz o'qimay gunohga botayotganlar ko'payib, yurt vazmin bo'lib qoldi. Bundan uch-to'rt kun avval Hoshimjon, Zokirjon degan ikki gunohsiz bo'taloqni ins-u jinslar changalzorga boylab ketishdi. O'sha kechasi hazrati Danak qoriga sariq Dev hamla qildi...

— Voy xudoyim-ey! — deb yig'lab yubordi mening yonimdagi bolali xotin. Zokir bo'lsa meni sekin turtib, labini g'alati qilib burib qo'ydi.

Yong'oq qori pochcham osmonga qaragancha gapida davom etdi:

— Yurt vazmin. Bu nimaning oqibati? Aziz-avliyolar yo'liga xayr-u ehsonni kamaytirib yubordik — bu mana shuning oqibati. Bedinlarning diliga shayton vasvasa solib, shu kecha-kunduzda hazrati Uzunquloq pirimning qabrlarini buzib, o'rniga lager qurmoqchi bo'lishyapti. Bundan pirimning arvohlari bezovta... Yurtimizga ofat yog'ildi, ajdarho paydo bo'ldi...

— Hon!!! — baqirib yubordi odamlardan biri.

Bunday qaragam, chindan ham Uzunquloq otaning qabri yonidan uzunligi besh metr, yo'g'onligi samovar karnaycha, kallasi qumg'oncha keladigan qop-qora ilon buralib-buralib, vishillab chiqib kelyapti. Hammayoq olatasir bo'lib ketdi. Birov dodlagan, birov yig'lagan, mashinaga chopgan qaysi, velosiped mingan qaysi, eshakning to'qimini axtargan qaysi — bilib bo'lmaydi. Birinchi bo'lib hu haligi butilkadagi pivoni paqqos ko'tarib savobini Uzunquloq otaga bag'ishladim, degan yigit qochishga tushdi. Mototsikl-

ga bir sakrab mindi-da, tepkisini bosgan edi, qani endi o't olsa! Motosiklni qoldirib, o'zi shataloq otganча toqqa qarab chiqib ketdi. Bolalar chinqirib yig'layapti. Bozorcha ham ayqash-uyqash bo'lib ketdi. Qovunlar dumalab yuribdi, olmalar har tomonga sochilgan. Kimdir qochayotib, sho'rva pishayotgan qozonni bilmasdan ag'darib yuborgan edi, boshqasining oyog'i kuyib qoldi. Zokirni ham yo'qotib qo'ydim — qush bo'lib osmonga uchib ketganga o'xshaydi.

Danak qori pochcham bezgak tutgandek, dag'dag' qaltirayapti. Bodom qori pochcham qaltiramayapti-yu, ammo maktabimiz hovlisidagi haykaldek qotib qolibdi. Yong'oq qori pochcham bo'lsa ikki qo'lini osmonga ko'tarib:

— E xudo, bu ofatni o'zing yubording, o'zing daf qilgin! E Hazrati Uzunquloq pirim, qo'llab yuboring! — deb tinmay javrayapti.

Qanday qilib qalpoqchamni qo'limga olib boshimga kiyganimni o'zim ham bilmay qolibman. O'shanda juda shoshib qolgan bo'lsam kerak, nega desangiz, uzun tayoq qo'limga qayoqdan kelganini hatto hozir ham eslay olmayman... Bir sakrab qora ilonning yonida paydo bo'ldim. "Kecha Dev bilan olishgan edim, bugun sen bilan jang qilishga tayyorman, ey insu jins!" — dedim-da, tayoqning yo'g'on tomoni bilan tosh zinadan shiddat bilan tushib kelayotgan ilonning boshiga tushirdim. Shoshib qolganim uchunmi, mo'ljalni jindak noto'g'ri olgan ekanman, tayoq ilonning boshiga emas, yelkasiga tegdi. Og'riq zarbidan g'azabga kelgan qora ilon buralib, havoda muallaq yurgan tayoqni quvlashga tushib qoldi-ku! Qochmay ilojim qancha, qochdim. Ammo qochganda ham sal kallani ishlatib qochdim. Ingichka chinorni gir aylanaverdim-aylanaverdim. Bir mahal ilon chinorga o'ralib qolgandek bo'lib ko'rindi. Shartta burildimda, yerda turgan katta tosh bilan qora maxluqning qoq beliga tushirdim. O'zi ilondan joni qattig'i bo'lmas ekan, beli uzilay-uzilay deb qoldi-yu, shunda ham boshini yarim metr ko'tarib, og'zini kappa-kappa ochib, meni quvlab kelyapti-ya! Shu paytda qabrison

tomondan sirklardagi qiziqchilarga o'xshab quroqdan ko'ylak-ishton kiygan bir odam yugurib chiqdi-da, qo'limdagi tayoqqa tashlanib qoldi. Bu ham ins-u jins bo'lsa kerak, deb o'ylab tayoq bilan keltirib turib boshiga bir tushirgan edim, ikki qo'li bilan tayoq tekkan joyini changallagancha qanday tezlik bilan chiqqan bo'lsa, ana shunday tezlik bilan ichkariga kirib ketdi.

Birini yengganim uchunmi, shu nafasda charchog'imni ham unutib, o'zimni yana ham kuchliroq, yana ham chaqqonroq his qilgandek bo'ldim. Yaqinlab kelayotgan ilonning boshiga tayoq bilan uch marta ketma-ket tushirdim. Ilon shilq etib yerga yiqildi-da to'lg'ana boshladi. Keyin yugurib borib o'choq boshida turgan boltani keltirdim-da, qiyma-qiyma qilib tashladim.

Suvsab ketgan ekanman, borib soydan hovuchlab suv ichayotgan edim, bir-biriga suyanishib hang-u mang bo'lib turgan qori pochchamlarga ko'zim tushib qoldi.

— Astag'firullo, kutilmagan voqea bo'ldi-ya! — dedi Danak qori tilga kirib.

— Yo, navizambillo, — deb ko'kragiga tuflab qo'ydi Bodom qori amakim.

— Boring, odamlarni chaqirib keling, — deb buyurdi Yong'oq qori pochcham Danak qoriga, — biz ichkariga kirib anavi injiqni ko'ndiraylik endi, bo'lmasa...

Soy bo'yida o'tirib anchagina dam oldim, odamlar tashlab qochib ketgan qozonlardan go'shtlarni olib maza qilib yedim. Keyin, qani ko'ray-chi, qori pochchamlar nima qilib o'tirishibdi ekan deb, ularning oldiga kirib bordim.

Kirsam, Yong'oq qori pochcham, Bodom qori amakim, undan keyin haligi mendan kaltak yeb qochgan quroq ko'ylakli odam uchovlari bir narsalar to'g'risida gaplashib o'tirishibdi.

— Siz, taqsir, ilonni odamlarga bir ko'rsatasiz, degan edingiz, shundaymi? — so'radi quroq ko'ylakli

Yong' oq qori pochchandan, — buning uchun menga uch yuz so'm va'da qilgan edingiz.

— Va'da qilingan pulni oldingiz-ku!

— Buning uchun rahmat... Lekin siz mening ilonimni o'ldirib qo'ydingiz.

— Men emas, xudoyi taolo o'ldirdi, — tushuntirdi Yong' oq qori pochcham.

— Men bu ilonni besh yildan buyon boqayotgan edim, qo'lga tushirganim-da ikki qarichgina edi... Men uni bugun-erta sirkka topshirib kattagina pul olmoqchi edim, ilonimning xunini to'laysiz.

— Xunini to'laysiz?

— Ha, to'lab berasiz. Bo'lmasa hoziroq chiqib odamlarga hamma gapni aytaman...

Yong' oq qori pochcham Bodom qori amakimga qaradi. Bodom qori amakim tushunmadim, degandek, yelkasini qisib qo'ydi.

— Xo'sh, o'sha sirkingiz qancha pul bermoqchi edi? — qovog'ini osiltirib so'radi qori pochcham.

— Uch ming so'm.

— Yuz so'm beraman.

— Yo'q. Ilonimni topib berasiz.

— Ikki yuz manot olasiz.

— Menga pul kerak emas.

— Yana yuz so'm qo'shdim, ko'ndingizmi? — cho'ntaklarini paypaslab qoldi qori pochcham.

— Ikki mingdan bir so'm ham kamiga ko'nmayman. Bu ilonni deb men besh yil azob chekdim-a!

— Ortiqcha bir so'm ham qo'sho'lmayman.

— Bo'lmasa hozir tashqariga chiqib odamlarga arz qilaman.

— Men ham chiqaman-da, bu odamning gapiga ishonmanglar, bu shayton, bizga ofat keltirdi, deyman. Ana unda sizni olomon qora kaltak qilib o'ldiradi, bildingizmi?

Quroq ko'ylakli bir nafas o'ylanib qoldi. Nazarimda qattiq qo'rqib ketdi shekilli:

— Mayli, taqsir, ming so'm bering bo'lmasa, — dedi shoshilib.

— Menda hozir pul yo'q.
— Ana, besh yuz so'mga ko'ndim, pulni tezroq chiqaring.

— Menda pul yo'q deyapman, qulog'ingiz og'irmi?

— Qancha pulingiz bor bo'lmasa?

— Sariq chaqam ham yo'q. Gapni ko'paytirmasdan tezroq jo'nab qoling. Bo'lmasa sizni hoziroq shayton deb e'lon qilaman.

— Demak, ilonning xunini to'lamaysizmi?

— Yo'q, to'lamayman.

— Insofingiz yo'q ekan.

— Gapingizni qaytib oling, bo'lmasa hozir cho'n-tagingizdagi pulni ham qaytarib olaman.

— Vijdonsiz ekansiz!

— Nima, nima?! — shunday deb Yong'oq qori pochcham o'rnidan turib ketdi. Qattiq g'azablangani shundoqqina ko'zlaridan bilinib turardi. Quroq ko'ylakli odam, qarasa, qori pochchamdan yaxshilik chiqadiganga o'xshamaydi. Ichida so'kinganicha ilon solib kelgan sandiqni yelkasiga oldi-da, tez-tez yurib chiqib ketdi. U chiqib ketishi bilan xonaga pildiratib Danak qori pochcham kirib keldi-da:

— Taqsir, sizni xaloyiq kutyapti! — deb qo'ydi.

Yong'oq qori pochcham tashqariga chiqib, hali nutq so'zlagan joyiga bordi-yu, osmonga qarab shoshmasdan gapira boshladi:

— Xudoning marhamati ulug'. Ko'z oldingizda ins-u jinsni daf qildi. Ana, uning qiymalangan gavadasi, yerda yotibdi. Bularning hammasi hazrati Uzunquloq pirimning qo'llab-quvvatlashlari tufayli bo'ldi. U kishining pokiza ruhlarini shod etmoq uchun nazr-u niyozni ayamaylik, jonlik so'yib is chiqaraylik...

Yong'oq qori pochcham shundayligicha, ya'ni ikki ko'zini osmonga tikkancha, bitta-bitta yurib tosh uyga kirib ketdi. Danak qori pochcham to'nining o'ngiriga odamlardan pul yig'a boshladi...

Lekin pul demagani ham yog'ilib ketdi-da! Haligi butilkada pivo ichgan yigit qori pochchamning etagiga bitta o'n so'mlikni tashlab:

— Savobini Uzunquloq otaga bag'ishladim, — deb qo'ydi.

Bir soatlardan so'ng Zokir, Orif uchovimiz qishloqqa qaytib ketdik.

IX b o b

Ovda

Xuddi o'sha soatdan boshlab Yong'oq qori pochchamning obro'lari shunaqangi oshib ketdiki, shunaqangi oshib ketdiki, asta qo'yaverasiz. Ko'chako'ydan eshak minibmi yoki piyoda yuribmi o'tib qolgudek bo'lsa buvijonimga o'xshash bir xil kampirlar to qori pochchamning qorasi o'chib ketguncha egilib salom qilib turadi, deng. Buning ustiga "Nima deysan, Yong'oq qori Uzunquloq ota mozorida paydo bo'lgan ajdahoni qiymalab tashlagan emish.

— U kishining o'zlari yarim avliyo-da!

— Kechirasiz, yarim avliyo emas, to'liq avliyo!

— O'sha kishi bo'lmaganda Hoshim bilan Zokirni ins-u jinslar to'ppa-to'g'ri osmonga olib chiqib ketar edi.

— Karomatlaridan aylanay, qori pochchamlarning! Danak qori sariq Dev hamla qilganda darrov yordam qo'llarini cho'zibdilar... — degan har xil gaplar ham tarqab qoldi. Qori pochchamning obro'lari mana shunaqa ortavergan sari, ochig'ini aytib qo'ya qolay, mening achchig'im chiqa boshladi. Gapni qarang-a, qo'rqinchli ilon bilan olishib, andak bo'lmasa men o'lib ketayozdimu, maqtanishga kelganda qori pochcham maqtanar ekan-da, yolg'onchilik ham evi bilan-da... Sariq Dev deb yanglishib, Danak qori amakimni kechasi mingan men edim-ku, nega endi hamma aybni Devga to'nkashadi?

Shunday qilib desangiz, Yong'oq qori pochchamni butunlay yomon ko'rib qolganimni o'zim ham sezmay qolibman. Qanday qilib endi u kishini fosh qilsam ekan, deb o'ylanib yurgan kunlarimning birida, ya'ni Dononi kasalxonadan olib kelgan kunimizning ertasi-ga, dadam, oyim, buvijonim uchovlari dasturxon usti-

da nima to'g'risidadir uzoq bahslashib o'tirishdi. Men tomonga tez-tez ko'z tashlab qo'yishlari undan keyin buvijonimning ikkovlarini jerkib-jerkib tashlayotganidan sezdimki, gap mening to'g'rimda boryapti.

— O'qishi-chi, o'qishi? — so'radi dadam.

— O'qishining boshlanishiga hali ikki oy bor, — tushuntirdi buvijonim, — ungacha borib-kelib xizmatlarini qilsin, duolarini olsin. U kishining duolarini olgan odam u dunyo-yu bu dunyo kam bo'lmaydi. Zora, xudo ko'ngliga solib, Hoshimjonginam quyilib, kechalari qochib ketish odatini tashlasa...

— Bilganingizni qiling! — dedi oxiri dadam qo'l siltab.

— O'zim ham tushunolmay qoldim, — dedi oyim ikkilanib.

— Gap bitta. Men nabiramni odam qilmoqchiman, shuning uchun bu yerga kelganman, — dedi buvijonim, keyin oyim bilan dadamga javob berib yubordi-da, meni sekin chaqirib peshonamdan, sochlarimdan silab, yuzimdan ikki marta o'pib ham qo'ydi.

— O'g'lim, esli-hushli bo'lganingdan juda xursandmanda! — deb maqtadi oxirida.

— O'zim ham xursandman, — dedim men taltayib.

— Yong'oq qori pochchangga shogirdlikka bersam borasanmi?

— Jon deb boraman, buvijon!

— Voy tilingdan aylanay, bolaginam, — xursand bo'lib ketdi buvijonim. — Hoy Ro'zi, eshityapsanmi, o'g'ling ko'ndi. Aytmadimmi, xudo ko'ngliga soladi deb.

Bir soatdan so'ng qori pochchamga atab bir savat yog'li patir, bitta avra chopon, oq surpdan yaktak-ishton olib, buvijonim ikkimiz yo'lga tushdik. Shu paytda negadir juda xursandman. Boshimda savat, goh o'ng yelkamni oldinga chiqarib, goh chap yelkamni oldinga chiqarib, ba'zan muqomlar qilib o'ynab boryapman... O'ziyam xo'p omadi kelgan bolaman-da, qaysi ishga ixtiyor qilmay, o'ngidan kelgani-kelgan.

— Assalomu alaykum! — dedim ostonadan o'tishimiz bilanoq.

— Vaalaykum... — deb qori pochcham menga qaramadi-yu, boshimdagi savatga tikilib kulimsirab qo'ydi.

Buvijonim nima maqsadda kelganimizni aytgan edi, omadimning yana bir marta kelganini qarang, qori pochcham savdolashib o'tirmasdan:

— Barakalla, o'g'lim! — deb o'ng qo'li bilan yelkamni siladi. — Inshoollo, mulfa Hoshimni o'zim odam qilaman.

O'sha kuni qori pochcham menga uyga kirib chiqish, hovlida harakat qilish qoidalarini o'rgatib qo'ydi. Chaqirsa "labbay, taqsir", ish buyursa "xo'p bo'ladi, taqsir!" deyishim kerak. Uyga kirayotganimda o'ng qo'limni ko'ksimga qo'yib xiyol egilib, chiqayotganimda orqam bilan yurib chiqishim kerak ekan. Undan keyin bu yerda ko'rgan-bilganlarim, eshitganlarim haqida birovga og'iz ochsam, qornim yorilib o'lar ekanman, shunday deb tayinladi qori pochcham.

Shunday qilib desangiz, shogirdmisan shogird bo'lib qoldim: sochimni oldirib, boshimga oq do'ppi, egnimga ityoqa ko'ylak kiygizib qo'yishgan. O'zim tengi bolalar qori pochchamga shogird tushganimni eshitib, havaslari kelganidanmi yoki alam qilganidanmi, ishqilib, menga ham "Jiyda qori" deb laqab qo'yishgan.

Qiladigan ishim, rostini aytsam, uncha og'ir emas, Qori pochchamga tahorat uchun suv keltirib beraman, ko'k choy damlab beraman, dam soldirgani odamlar keisa, ichkari kirib bu haqda qori pochchamga xabar beraman. Bu kishining ona-bola eshagi ham bor. O'shanga yashirincha borib, kolxozning bedasidan o'rib kelaman, eshaklarning tagini tozalayman. Qori pochchamning katta xotini Eshon oyim qoshiga o'sma qo'yish, pishillab uxlashdan boshqasiga yaramaydi. U kishi uyqudan uyg'ongunlaricha o'choqning kulini olaman, hovli supuraman, idish-tovoq yuvaman... Undan keyin qo'lim bo'shadi deguncha:

- Bo'tam, — deb chaqiradi qori pochcham.
- Labbay, taqsir!
- Qani, belimni ikkita siqib tashlang-chi! — deb buyuradi qori pochcham. U kishini darrov teskari ag'darib, avval belini, keyin oyoqlarini, eng oxirida kalta qo'llarini rosa ezg'ilab uqalayman. Qori pochcham ba'zan juda xursand bo'lib ketib: — Barakallo, bo'talog'im, — deb qo'yadi, — siz asli jannati bolasiz-da, jannati!
- Jannat yaxshimi-a? — deb so'rayman.
- O, nimasini aytasiz, bo'tam!
- Ikkovimiz o'sha yoqqa keta qolsak ho'lmaydimi-a?
- Nima?! — qori pochcham shartta o'rnidan turib ketadi, — tavba qildim de, shaytonbachcha.
- Tavba qildim, taqsir.
- Kel endi, qilgan gunohing uchun tizzamning pastini ham bir uqalab qo'y.
- Oyoqlarini butun kuchimni ishga solib siqib-siqib yana uqalashga tushib ketaman.
- Qattiq og'riyaptimi-a? — deyman jim turolmay.
- Judayam.
- Birovlarga dam solguncha o'zingizga ham bir dam solib olsangiz bo'lmaydimi?
- Sen shaytonbachchaga ming marta aytdim-ku, gap so'ramaguncha og'zingni ochmagin deb. Muncha shakkok bo'lmasang.
- Ba'zan og'riq juda ham zo'rayib ketadi shekilli, qori pochcham qo'linga o'n tiyin berib:
- Yugur! — deb qoladi. Bu — dorixonaga borib kel, degani. Pulni aptekachiga uzatsam:
- Buning oz-ku? — deb so'raydi u.
- Qolganiga qori pochcham duo qilib qo'yar ekan. — deyman-da, dorini olib qaytayotganda yo'l-yo'lakay "Nega endi qori pochcham o'z oyog'i salgina og'risa ham dori ichadi-yu, birovlarniki og'risa dam solib inshoollo, hech narsa ko'rmagandek bo'lib ketasiz", deb qo'yar ekan. deya o'ylanib ketaman. O'ylaymanu, xuddi arifmetikadan berilgan mashqni

yecha olmagandek, buni ham yecha olmay, bor-e, menga nima, deb qo'l siltab qo'ya qolaman.

Bir kun qori pochcham bilan tog' ichkarisidagi olis-olis qishloqlarga ovga boradigan bo'lib qoldik. Buni eshitib, xayriyat, uch-to'rt kun bel uqalashdan qutulib, u yoq-bu yoqni tomosha qilib kelar ekanman, deb o'zimda yo'q sevinib ketdim. Dadamning qo'shtig'ini ko'tarib, hovliqib chiqib ketayotgan edim, buvijonim:

— Miltiqni nima qilasan? — deb jerkib berdi.

— Biz qori pochcham bilan murda ovlagani ket-yapmiz! — dedim achchig'im chiqib. Buvijonim qotib-qotib kuldi-da:

— Murda emas, murid degin, holam, murid, — deb tushuntirdi. Keyin murda bilan muridning farqini ham gapirib berdi. Shoshilib turganim uchun, baribir, hech narsa anglamay, miltiqni tashlab qori pochchamnikiga qarab yugurdim.

Yo'lga chiqdik.

Qori pochcham eshakda, men esa eshakning to'qimidan mahkam ushlab u kishining yonida zipil-lab boryapman. Xo'tikcha goh orqada qoladi, goh yugurib, shataloq otib, mening havasimni keltirib oldinga o'tib ketadi.

Yo'l yurdik, yo'l yursak ham mo'l yurdik. Yetti dovonni ortda qoldirib qancha-qancha soylardan kechib, buloqlardan suv ichib, archazorlarda ag'anab dam olib, kun botay deganda kichkinagina bir qish-loqqa kirib bordik. Magazin oldiga yetganda qori pochcham eshakdan tushayotgan edi. Magazinchi ko'rib qoldi-yu:

— Pirim! — deb baqirib yubordi. Keyin prilav-kadan bir sakrab o'tdi-da, yugurib kelib avval qori pochchamning oyog'idan o'pdi, keyin ko'rishayotib qo'llarini ko'ziga surtdi:

— Zap tashrif buyuribsiz-da, taqsir, zap kelibsiz-da! — derdi u tinmay. Keyin bilsam, mana shu maga-zinchi qori pochchamning muridi ekan — biz o'shani ovlagani kelgan ekanmiz. Bu kichkinagina qishloq-chada qori pochchamning yana uchta muridi bor ekan.

Ertalabgacha uchovini ham boplab ovlab chiqdik: biri qo'y so'ydi, boshqasi echki so'ydi, yana bittasi kiyik go'shti solib boplab qovurma palov tayyorladi.

Ertalabki namozdan keyin qori pochcham dami chiqib ketib kasal bo'lgan kishilarga bismillo deya yenglarini shimarib dam solishga tushib ketdi. Hammalaridan pul oldik, xurjunlarning ko'zini to'lg'izib, go'sht, yog', yong'oq, pista olib yana hayyo-huv deb yo'lga ravona bo'ldik.

Yo'l yurdik, yo'l yursak ham mo'l yurdik. Yam-yashil o'tloqlardan, qo'y-u qo'zilar ha-bulashib o'tlab yurgan keng yaylovlardan o'tdik, tepasiga qarasang do'pping tushadigan baland qoyalarni, usti yam-yashil archalar bilan qoplangan past-baland adirlarni ortda qoldirib, peshin mahalida soy bo'yiga joylashgan yana bir qishloqchaga kirib bordik.

Yo'q, bu qishloqning qanchalik go'zal ekanligini sizga ta'riflab berolmayman. Bilasiz-ku, so'zga juda-juda ham kambag'alman. Qishloqning past tomonidan toshdan toshga urilib, yaylovdagi toychoqdek o'ynoqlab katta soy oqadi. Yuqori tomon esa past-baland adirlar. Adirlarda gurkirab yam-yashil archalar o'sib yotibdi. Uylarning tomilarida yovvoyi gullar, har bittasi chinni piyoladek keladigan qip-qizil lolalar qiyg'os ochilgan, qishloqchani yuzini har kuni ikki mahal yomg'ir yog'ib, yuvib turar ekan. Havosini ayt-maysizmi, biram toza, biram musaffoki... Yo'q, yo'q, bu yerning go'zalligini haribir ta'riflay olmayman, qo'limdan kelmaydi.

Pastakkina uy oldida to'xtab eshakdan xurjunni olayotgan edik, shu payt ichkaridan biri besh yoshlarda, ikkinchisi uch yoshlarda bo'lgan ikkita qip-yalang'och bola otilib chiqdi-da:

— Dadam, dadajonim! — deb charchab turgan qori pochchamning yo'g'on bo'yinlariga osilib olishdi. Qori pochcham hali ularning peshonasini o'pishga ulgurmagan ham ediki, xuddi shu paytda bolalar chiqqan uydan, xamir qorib o'tirgan bo'lsa kerak, tirsaklarigacha oppoq uni bilan 23—24 yoshlardagi bir juvon ham hovliqqancha chiqib keldi:

— Voy, to'ram! Bizni ham yo'qlar ekansiz-a!
— Qalay, eson-omonmisilar? Onang salomatmi?—
so'radi qori pochcham.

— O'n kundan buyon yo'lingizga ko'z tutamiz-a..

— Ish ko'p-da, onasi. Qo'l tegmadi...

Ana shu gaplardan keyin eshakni hovliga boylab, pastqam uylardan biriga kirib bordik. Keyin bilsam, haligi "bizni ham yo'qlar ekansiz-a", degan juvon qori pochchamning xotini, ya'ni mening kelinoyim bo'lar ekan. Kelinoyim xurjundagi sovg'a-salomlarni ko'rib juda xursand bo'lib ketdi. Bitta atlasni ko'kragiga bosib:

— Yarashdimi? — deb so'radi qori pochchamdan.

— Bahorda ochilgan lolaning o'zi bo'ldingiz! — dedi qori pochcham.

Biz bu yerda to'rt-besh kun qolib ketdik. Kunduzlari yana qishloqma-qishloq yurib ov qilamiz, xurjunlarning ko'zini har xil narsalarga liq to'ldirib qaytamiz. Kechqurunlari men haligi yalang'och bolalarni galma-gal yelkamga mindirib ot-ot o'ynataman. Ayniqsa, kattasi juda shilqim ekan. Hatto kechalari ham uyqumdan uyg'otib, tag'in mindirasan, deb xarxasha qiladi deng.

Beshinchi kun ertalab orqamizga qaytdik. Butunlay boshqa yo'ldan yurgan ekanmiz. Yangi-yangi qishloqlarga tushib, yana ziyofatlar yedik, qimizlar ichdik, kaklik go'shtidan kaboblar pishirtirdik.

— Osh bo'lsin, to'yib-to'yib ol, bo'tam! — deb qo'yadi qori pochcham ko'zini qisib.

— Yo'q, endi yeya olmayman, — deyman qor-nimni silab.

— Bu yo'g'ida endi qishloq yo'q. Ochqab qolasan.

— Bir haftalikni yeb oldim, taqsir.

Nihoyat, oxirgi manzilni tark etib yana yo'lga ravona bo'ldik. Eshakdagi ikki xurjunning ham ko'zi liq to'la, olma-yu yong'oq deysizmi, yangi so'yilgan qo'y go'shti, kuvda pishilgan yog' deysizmi, sutda yo'g'rilgan chala ko'pti patiru shisha bankada asal deysizmi — hammasi bor. Xurjunga sig'maganini men orqalab olganman. Mendan ortganini qori pochcham

katta qiyiqqa tugib yelkasiga tashlab olgan. Eshaklarni haydab ikkovimiz sal orqaroqda kelyapmiz, qorinlar to‘q, kayfimiz chog‘, qori pochcham ashula aytib kelyapti, men jo‘r bo‘lyapman:

*Alifni dilga jo qilmoqni hismillodin o‘rgandim,
Shahid qonini to‘kmakni kalomullodin o‘rgandim,
Gunoh qilmoqni man Odami Sayfullodin o‘rgandim!..*

Kutilmaganda qori pochcham ashulani to‘xtatib, og‘izlarini katta-katta ochib entika boshladi:

— Bo‘tam, eshakni to‘xtating! — dedi u kishi yelkasidagi yukni yerga qo‘yib, — men bo‘may ketyapman...

Eshaklarni to‘xtatib, bunday qarasam, chindan ham qori pochcham terga botib ketibdi.

— Qorin shishib ketyapti, qorin... — deb ustozim birovni axtarayotgandek u yoq-bu yoqqa qarab qo‘ydi.

Darrov qori pochchamning ustki kiyimlarini yechib, yerga chalqancha yotqizdim-da, ko‘ylagi bilan yuzini, qorinlarini yelpiy boshladim. Ilgari qorin og‘ri-ganini ham, qorin shishganini ham ko‘rgan edim-u, lekin bunaqasiga hech duch kelmagan ekanman... Hoy, ishonasizmi, qorinning shishgani, sekin-asta ko‘tarilib borayotgani bermalol ko‘rinib turibdi-ya! O‘ziyam ovqat nomi borki, aralash-quralash qilib rosa tushirgan edik-da: so‘lqillatib pishirilgan qatlama, yangi olingan qaymoq, murch sepilgan go‘shtkuydi, har xil dorivor o‘tlardan solinib tayyorlangan qaynatma sho‘rva, kiyik go‘shiti solingan qazi, pista-mag‘iz aralash tuyilgan tolqon, kashnich solingan ikki kosa mastava, bir tog‘ora yog‘liq qatiq, yetti piyola qimiz... Yo‘q, ayb qori pochchamning o‘zida ekan. Axir, bitta qoringa shuncha narsa qayoqdan sig‘sin!

— Hoshim, bo‘talog‘im! Men o‘lyapman! — deb ingradi qori pochcham. Bunday qarasam, chindan ham qorni naq to‘nkarilgan tandirdek bo‘lib ketibdi. Betlari kichrayib, kuygan kulchadek, oyoqlari ham ingichka tortib, xoh ko‘ring, xoh ko‘rmang, xuddi o‘qlog‘idek bo‘lib qolibdi. Qo‘rqib ketdim. Nima qilsam ekan?

— Doktorga yugur! — dedi qori pochcham entikib.

— Yaqin o'rtada qishloq yo'q-ku, taqsir?

— Hu tiling kesilgur! Doktor top deyaрман!

“Nima qilsam ekan? Ey qalpoqcham, ey aqli raso do'stim, yordam ber. Aql o'rgat. Qanday qilib qori pochchamni o'limdan olib qolsam bo'lar ekan?” — deb yolvordim maykamning ichidan taqib olgan qalpoqchamga.

— Qorniga suv quy! — tilga kirdi qalpoqcham.

— Suv yo'q-ku?

— Nariroqda buloq bor.

— Suvni nimada keltiraman?

— Gilam xurjunni bo'shat, o'shanda keltirasan, — aql o'rgatdi qalpoqcham.

Qori pochchamga ustingizdan suv quymoqchiman, degan edim, ko'zini ochmasdan boshi bilan ma'qul degan ishorani qildi. Shoshilib gilam xurjunni bo'shatishga tushdim.

— Ehtiyot bo'l, tuxum sinmasin... — ingradi qori pochcham.

Shundan keyin u kishining do'mbiradek shishib ketgan qorniga buloqning muzdek suvidan roppa-rosa yigirma sakkiz xurjun keltirib quydim. Shundan so'ng qorin sal pasayib, qori pochchamning chehrasi ham ochilgandek, bo'ldi.

— Ofarin, bo'tam, ofarin! Inshoollo, sizni keyinchalik o'zimning o'rnimga shayx qilib qoldirib ketaman.

Ammo bu xursandchilik uzoqqa cho'zilmadi. Sal o'tmasdan qorin yana shisha boshladi. Bu gal xuddi men bilan o'chakishmoqchi bo'lgandek juda tezlik bilan ko'tarilib borardi... Endi nima qilsam ekan? Ilgari oyim fermaga ishga kirmasdan avval, ola sigirimiz bo'lardi. Nafsi yomon bo'lgani sababli ko'p yeb qo'yib, qorni shishib bamisoli do'mbira bo'lib ketardi. Shunda dadam baqaterakning shoxidan kesib sigirning og'ziga kergi solsa, shish qaytardi-qolardi. Buloqning bo'yida baqaterak o'sib yotibdi. O'shandan kesib qori pochchamning og'ziga kergi solsam qalay bo'larkan deb, fikrimni o'ziga aytgan edim:

— Tezroq, bo'tam, tez yuguring! — dedi qori pochcham ko'zlari ola-kula bo'lib.

Yo'g'onligi tesha sopidek keladigan kergi kesib, qori pochchamning og'ziga ko'ndalang soldim-da, sallasi bilan bo'yniga chandib, ikki qo'lini orqasiga qayirib turdim. Ustozim kaltakni chaynab, o'qchib, ko'zlari olayib, ter hosib, besh-o'n minut qiynaldi-yu, bora-bora qorni pasayib, yorilgan koptokdek puch bo'lib qoldi. Keyin qori pochcham toshga boshini qo'yib shiringina uyquga ketdi. Qancha uxlaganini bilmayman. Bir mahal ko'zini ochib:

— Hoshimjon, bugun haftaning qaysi kuni? — deb so'radi.

— Seshanba.

— Seshanba? — sakrab o'rnidan turib ketdi qori pochcham, — ertaga chorshanba deng... Qani, eshaka orting xurjinni!

Qori pochcham ertaga chorshanbada Uzunquloq ota mozorida bo'lishi kerak. Bo'lmasa o'rniga Danak qori pochchammi yoki Bodom qori amakimmi o'tirib oladi-yu, tushgan pulni paqqos cho'ntakka uradi.

Shoshilib yo'lga tushdik.

Asta-asta tezligini oshirgan mashinadek biz ham bora-bora yurishni tezlatib, bir-birimizni ortda qoldirib keta boshladik. Goh choponining etaklarini pirpiratib qori pochcham o'zib ketadi, goh tumshug'ini oldinga cho'zib qari eshak o'zib ketadi, goh oldinga men chiqib olaman, goho xo'tikcha o'tib, shataloq otib hammamizni ortda qoldirib ketadi...

Xufton mahalida Xo'jaqishloqqa eson-omon kirib oldik.

X b o b

Yong'oq qorining ziyofati

Esingizda bo'lsa kerak, qori pochchamning hech kinga ma'lum bo'lmagan sirlarini fosh qilib tashlayman degan niyatda u kishiga shogird tushgan edim. Ammo bora-bora bu niyatimdan qayta boshladim.

Nega desangiz, bu yerga kelganimdan buyon jongi-
nam rohatda bo'lib qoldi. Qori pochcham buvi-
joninga o'xshab qiynamaydi, qulog'imdan cho'zg'ila-
maydi. Birgalashib namoz o'qiymiz, deb qistamaydi.

— Mulla Hoshim! — deb chaqiradi qori
pochcham.

— Labbay, taqsir! — deyman darrov qo'limni
ko'ksimga qo'yib.

— Yuraklar qisilib ketyapti-ku, bo'tam.

— Belingizni uqalab qo'yaymi, taqsir?

— Yo'q, bo'tam, anavi obizamzandan oling.

Obizamzam degani nima ekanligini haligacha bil-
mayman. Ammo uning rangi ham, hidi ham dadam
xumchaga solib chiqaradigan musallasga juda o'xshab
ketadi.

Buyruqni eshitib, darrov o'rnimdan turaman-da,
ko'zadagi obizamzandan bir piyola quyib, ustozimga
uzataman.

— Bay-bay-bay! — deydi qori pochcham piyo-
ladagini simirib, — obikavsarning o'zi-ya!

— Qori pochcha, men ham jindak ichsam mayli-
mi? — deb so'rayman ba'zan, — mening ham yura-
gim qisilib ketyapti.

— Yuragingiz qisilmay o'lsin, bo'tam, — deb
urishib beradi qori pochcham, — bu bolalar uchun
zaharning o'zi-ya!

— Ichsam o'lib qolamanmi?

— Til tortmay o'lasiz, bo'tam. Qani, yana bir piyo-
la quyung-chi... Ha, barakalla... Endi boring, ichkari
kirib eshon oyingizga qarashib yuboring. Odamlar
kelsa, mening yonimga kiritmang, kitob ko'ryaptilar
deng....

Shunday qilib, biz qori pochcham bilan apoq-
chapoq yashab, maza qilib yurgan edik. Hali aytga-
nimdek, u kishini fosh qilishni unutayotgan edim. Bir
voqea sabab bo'ldi-yu, men yana to'nimni teskari
kiyib.

— Ha, shoshmay tursinlar hali! — deb qo'ydim.

O'sha kuni nimadanligini aniq bilmayman-u, lekin

juda xursand edim. Ashula aytib Uzunquloq ota mozoriga, qori pochchamning oldiga ketayotgan edim. Yo'lda Orif bilan Zokirga duch kelib qoldim. Xunob bo'lib nimanidir axtarishyapti.

— Nima yo'qotdilaring? — so'radim sekin.

— Pul. Ko'rmadingmi? — dedi Orif.

— Qanaqa pul?

— Puldaqa pul-da. Qanaqa bo'lardi, — jerkdi Orif.

Ma'lum bo'lishicha, ertalab ikkovlari mana shu yo'ldan yurib, ona tili o'qituvchimiznikiga o'tishgan ekan. Orif Zokirga ona tilidan o'rgatayotgan edi-da. Bugun imtihon topshirgani borishibdi.

— Rostdan topshirdingmi-a? — sekin turtib qo'ydim Zokirni.

— O'lay agar, topshirdim.

— Nechta savol berdi?

— O'nta savol berdi.

— Rostdan-a?

— Rost. Undan keyin mashq daftarimni ham bir boshdan varaqlab ko'rdi. Chakki emas, ancha mehnat qilganing bilinib turibdi, dedi. Ishonmayapsan-a? Ishonmasang, senga ham aytib berishim mumkin. Qani, so'rachi... so'rayver. Gapni aytib beraymi? Gap tugal fikr anglatgan... Tugal fikr anglatgan. Orif, u yog'i nima edi?

— Ishingni qil! — deb urishib berdi Orif. Zokir chap qo'lining ko'rsatkich barmog'ini chakkasiga qo'yib birpas o'ylanib turdi-da:

— Topdim, — dedi hovliqib, — tugal fikr anglatgan so'z yoki so'zlar birikmasiga aytiladi.

— Shunday qilib, ona tilidan qutilibsan-da?

— Qutuldim. Endi algebra qoldi... Ana undan keyin to'ppa-to'g'ri yettinchi sinfga kirib o'qiyveraman... Agar sen bilan yuraverganimda, bilasan-mi, men ham qolib ketar edim.

Negadir shu paytda Zokirning gaplariga quloq solgim kelmay qoldi. Undan shartta yuzimni o'girdim-da:

— Pulingni topdingmi? — deb so'radim ariqning

bo'yiga o'tirib olib o'tlarning orasini titkilayotgan Orifdan.

— Yo'q, — boshini ko'tarmay dedi Orif, — ertalab Zokir kelguncha mana shu yerga o'tirib sanagan edim. Keyin cho'ntagimga solib mana bu tutdan chumchuq bola olib tushgan edim.

— Xafa bo'lma, — deb ko'nglini ko'tardim do'stimning.

— Bilasanmi, men uni kutubxona tashkil qilaman deb bittangalab yiqqan edim. Kelasi bozorga oyim bilan shaharga borib, oynali javon olib kelmoqchi edim...

Shunday deb, hech narsadan hech narsa yo'q, Orif yig'lab yuborsa bo'ladimi. Ko'nglim buzilib ketdi, yupatay desam hech gap topolmayman.

— Ko'pmidi? — dedim nihoyat.

— Yigirma bir so'm edi, — hiqillab dedi Orif.

Uchovimiz yana izlashga tushib ketdik. Kun tepaga kelguncha axtardik hamki, baribir topilmadi.

Uzunquloq ota mozoriga ko'nglim g'ash keldi. Bugun garchi chorshanba bo'lmasa ham odam yana hech joyga sig'may ketibdi. Qori pochcham o'z joyida, duxoba to'shaklarda o'tirib nazr-niyoz qabul qilyapti.

— Nega kech qoldingiz, bo'tam? — deb so'radi asta.

— Bu yoqqa kelish esimdan chiqibdi, — bahona qildim.

— Boring, eshaklaringizdan xabar oling, ertalabdan buyon hech narsa solganim yo'q, — och yotgandir.

Qori pochchamning eshagi ancha narida, pastqam bir joyda turadi. Och yotgan bo'lsa xashak solib, suv ham berib qo'yay, deb o'sha tomonga o'tgan edim, ona-bola eshakni xotinlar, men tengi, mendan kichkina bolalar qurshab olishibdi. Kap-katta bir odam xo'tikchanning boshidan ushlab, besh-olti yoshlar chamasidagi bitta qizchani hadeb mindirmoqchi bo'lyapti.

— Mindirmang, belini sindirib qo'yasiz, — dedim jahlim chiqib.

— Belini sindirsam pulini to'layman, akasi.

— Bo'lmasa avval to'lab qo'ying.

— Qancha olasan?

— Topganingizni beravering.

O'zim ham mana shunaqa ishlarga suyagi yo'q bolamanda. Xo'tikchani ustiga eski to'n tashlab, qizchani mindirib bir aylantirib kelgan edim, boshqa bolalar ham ishqiboz bo'lib qolishdi. Bilasiz-ku, bizning tomonlarda motorli velosiped chiqqandan buyon eshak zoti kamayib, ajoyihxonadagi hayvondek odamlarni qiziqtiradigan bo'lib qolgan. Uch-to'rt so'm ishlab, Orifga bersam zoraki ko'ngli ko'tarilsa, kutubxonasiga kitob olib, xursand bo'lsa degan niyatda darhol yeng shimarib ishga kirishib ketdim. O'zim tengi bir bolani kassir qilib tayinladim. Eshakchaga bir-ikkitasini mindirib soy bo'yiga oborib kelgunimcha kassir bola yangilaridan pul olib, navbat belgilab qo'yadi. Bir borib kelishim bora-bora ellik tiyinga chiqib ketdi. Shunday qilib desangiz, rosa pul ishladim-da. Xo'tikniyam naq bo'lmasa o'ldirib qo'yayozdim, bechora madori qurigandan oxiri ter bosib yuroimay qoldi. Endi ishni yig'ishtirib, tushgan pullarni bir sanab ko'ray-chi, deb turgan edim, o'n sakkiz-o'n to'qqiz yoshlardagi bir qiz kelib:

— Hoy bola, xo'tikchangga meni ham bir mindir, — deb iltimos qildi.

— Yo'q, xo'tikcha charchab qoldi.

— Voy, charchasa nima qipti?

— Xo'p desangiz, qari eshakka mindiraman. Quloqlarini qarang, har bittasi karnaydek keladi...

— Juni hurpaymay o'lsin eshagingni!.. Anvar aka, — deb yonidagi turgan yigitga murojaat qildi qiz, — siz ayting, jo-o-on Anvar aka.

— Kel endi, uka, kelinoyingni bir kataysa qildir! — deb yelkamga qo'lini qo'ydi Anvar aka.

— Yo'q, besh so'm bersangiz ham ko'nmayman.

— Bir so'm bersak-chi? — so'radi qiz.

— Yo'q, to'rt so'mga ham ko'nmayman.

— Ha, ana, bir so'm ellik tiyin!.. Tur endi!

— Yo'q, uch so'mga ham ko'nmayman.

— Ikki so'mga-chi? — qoshlarini chimirib dedi qiz.

“Ha, mayli”, deb o‘yladim ichimda. Ikki so‘mni olsam ola qolay, shunda pulim roppa-rosa o‘n to‘qqiz so‘m bo‘ladi. Orifni rosa quvontiradigan bo‘ldim-da. O‘zim yaxshi o‘qimagandan keyin yaxshi o‘qiganlarga yordam berib turishim kerak-da.

— Avval bersangiz, keyin mindiraman, — deb sekin o‘rnimdan turdim, — lekin o‘ziyam xuddi “Volga”ga tushgandek maza qilasz-da, kelinoyi.

Falokat oyoq ostida deganlari paqqos rost ekan. Kelinoyimni xo‘tikchaga mindirib, tepalikka olib chiqayotganimda, jonivor avval oyoqlarini kerib, ter bosib, qaltiradi. Keyin haqadek yerga yalpayib qoldi — beli uzilib ketgan ekan. Qayoqdandir paydo bo‘lib qolgan qori pochcham qulog‘imdan cho‘zib:

— Nima qilding, badbaxt?! — deb so‘radi.

— Hali o‘lgani yo‘q, — dedim nima deyishimni bilmay. Qulog‘imdan cho‘zganча tosh uyga olib kirib ketdi qori pochcham. Men endi rosa kaltakni ham yesam kerak, deb jonimni hovuchlab turgan edim, yo‘q, qori pochcham to‘satdan yumshab qoldi.

— Qancha pul tushdi, bo‘tam?

— Pul tushgani yo‘q.

— Yolg‘on gapirmang, bo‘tam. Yolg‘onchining joyi do‘zax bo‘ladi. — Avvalgidan ham yumshab, yarim kulib, yarim jiddiy turib davom etdi qori pochcham: — Kira qilayotganingizni ertalabdan buyon kuzatib o‘tirgan edim... Qani, pulni oling-chi, bir sanaylik-chi.

— Men bu pulni Orifga beraman, bildingizmi? Kutubxona tashkil qilmoqchi u, bildingizmi?

— Kutubxonaga balo bormi, qani, pulni chiqaring.

— Bermayman.

— Nima?

— Bermayman, vassalom!

— Nima-nima?! — shunday deb qori pochcham meni tappa bosdi-da, cho‘ntagimdagi pullarning hammasini olib qo‘ydi. Orasidan ikkita besh tiyinlikni tanlab menga uzatdi:

— Mang, bunga xo‘rozqand olib yeng, bo‘tam!

Shunaqangi xafa bo‘ldimki, shunaqangi xafa bo‘lib ketdimki, ishonasizmi yig‘lavorayozdim. Yo‘q,

yig'lagan ham ekanman, buni men qori pochchamning gapidan bilib qoldim.

— Iye, iye, bo'talog'im, nega yig'laysiz? — deb avra choponining o'ngiri bilan ko'z yoshimni artib qo'ydi o'stozim, — bitta xo'tikchaga ham shuncha xafa bo'ladimi odam. O'lsa o'libdi-da. Men sizga unaqasidan ertaga bir yo'la ikkitasini keltirib beraman. Ustiga chiroyli gilam to'qimchalar bosib, peshonasiga ipak popukchalar taqib, ko'zmunchoqlar osib qo'g'irchoqdek yasatib beraman... Siz kirakashlik qilib turasiz, men tushgan pullarni to'plab turaman. Ana undan keyin men sizga yangi "Moskvich" olib beraman... Haydashni bilasizni?

— Yo'q! — dedim burnimni tortib.

— Hechqisi yo'q, inshoollo, o'rganib olasiz. Endi, o'rmingizdan turib mana bu go'shtlarni qassobga topshiring-da, pulini naqd berar ekansiz deng. Inshoollo, sizni o'zimdandan keyin mana shu yerga shayx etib tayinlab ketaman...

Qori pochcham bir so'zli odam ekan. Kechasi qayoqqadir yo'q bo'lib ketdi-yu, ertasiga ertalab o'zi aytgandek chiroylikkina ikkita xo'tikchani yetaklab keldi. Hatto gilam to'qimchalar, uzangi-yu taqinchochlarigacha hamma-hammasini taxt qilib kelibdi. O'sha kuni chorshanba bo'lgani uchun ziyoratgohga kechagidan ham ko'p odam kelib, bamisoli katta sayilning o'zginasi edi.

— Qani, bo'tam, boshlamaysizmi? — deb imo qilib qo'ydi qori pochcham.

— Hozir boshlaymi yoki haliroq boshlaymi?

— Yo'q, yo'q, darhol boshlang!

— Boshlasam boshlayveraman-da... — dedimu shoshilib kechasi o'ylab qo'ygan rejamni amalga oshirishga kirishdim. Xo'tikchalarni odamlar ko'proq to'plangan joyga yetaklab keldim-da, dumining tagiga changal qistirib, ketma-ket qo'yib yubordim. Nariroqdagi bolasidan ajrab shumshayib turgan qari eshakni ham xuddi shunday qildim, u ham bir yayrab olsin dedim-da!

— Qoch, eshak bosib ketadi! — dedi kimdir.

— Oyi! — deb dodladi bir bola.

Bir nafasda hammayoq alg'ov-dalg'ov bo'lib ketdi. Eshaklar ham nuqul odamlar turgan tomonga yugurib shataloq otadi deng. Qiyqirib kulgan kim, chapak chalgan kim, voy-voylab yig'lagan kim — ajratib bo'lmaydi. O'zim ham bu tomoshaga berilib qulog'imning tagiga tarsaki kelib tushganini ham bilmay qolibman.

— Badbaxst!

— Labbay, taqsir? — deb o'girildim qori pochchamga.

— Betavfiq, — qori pochcham bu qulog'imning tagiga ham bir tarsaki tushirdi.

— Xo'p bo'ladi, taqsir, — dedim nima deganlariga tushunmay. Qori pochcham bilagimdan ombir bilan qisganday qisib, dikonglatgancha, oyog'imni yerga tekkizmay hujraga olib kirib ketdi...

Bu yerda qanaqangi voqealar yuz berganini sizga aytmay qo'ya qolay. Faqat shuni aytmoqchimanki, qori pochcham meni boplab ziyofat qildilar. Lekin bu ziyofatda og'ir-og'ir musht, qaynoq-qaynoq tarsaki, yengil-yengil tepkidan boshqa hech narsa yemadim. — Tavba qildim, de, betavfiq! — dedi qori pochcham ziyofatning birinchi qismini tugatib.

— Tavba qilmayman, taqsir, — dedim juftakni rostlab qolish uchun sekin eshikka yaqinlashib, — shoshmay tursangiz hali boshqa sirlaringizni ham ochib tashlayman.

— Nima-nima?!

Bir sakrab ostonadan o'tib ketdim.

X I b o b

Yarash-yarash

Qori pochchamdan kaltak yeganimni eshtib buvijonim rosa xafa bo'lar, degan o'yda bo'lgan voqeani oshirib-toshirib so'zlab bergan edim, buvijonim sevinganidan ko'zlari qisilib;

— Xayriyat-ey! — deb qo'ydi.

— Nega endi xayriyat deysiz, axir, biqinlarim og'rib ketyapti...

— Og'risa yana yaxshi, bolam. U kishining qo'llari tekkan joy do'zaxda kuymaydi. Aylanib ketay pirimdan... Bundan keyin o'ng betingga ursalar, chap betingni ham tutib bergin, bolam...

Xullas, o'sha kuni buvijonim u dedi, men bu dedim, oxiri qori pochcham bilan yarashishga, hoziroq borib kechirim so'rashga ko'na qoldim. Ko'nmas edimu, ammo hali u kishining odamlarga ma'lum bo'lmagan sirlarini ochganimcha yo'q edi-da. Rostini aytsam, u kishining sirlarini ochib tashlash oson ish emas. Qori pochcham shunaqangi puxta, shunaqangi ishbilarmonki, mening o'zimni shaytonning bolasi deb odamlarga tutib berib, o'ldirib yuborishi hech gap emas. Danak qori pochcham bilan Bodom qori amakim u kishining nomini eshitgandayoq zir-zir titrab qolishadi. Hatto bir kuni ikkovlarini qori pochcham shunaqangi boplab savaladifarki, toshkentlik birinchi razryadli boksyor Imomaliyev aka ham bunaqangi chaqqon, bunaqangi kuchli bo'lmasa kerak deb qo'ydim ichimda.

Qori pochchamga shogird tushganimning birinchi haftasimidi, ikkinchi haftasimidi, hozir aniq eslay olmay turibman, ishqilib, chorshanba kuni edi-da. Kech kirib, ziyoratchilar ketib bo'lgan. Men qori pochchamning hujrasini changitib supurayotibman, u kishi eshikka teskari o'tirib olib, kun bo'yi tushgan pullarni ikki oyog'i orasiga to'kib sanash bilan ovora. Hujra eshigini birov avval tirnog'i bilan tirnagandek bo'ldi. Keyin so'roqsiz kirsam kaltak yeyman, deb o'yladi shekilli, qo'rqa-pisa taqillatdi.

— Kimdir u? — oyog'ini birov bosib olgandek og'riq bilan so'radi Yong'oq qori pochcham.

— Bu bizmiz, taqsir, — surnayning ovozigga o'xshash ingichka ovoz eshitildi.

Qori pochcham pullarni shoshilib qiyiqqa solib beliga mahkam bog'lab, ustidan malla choponini kiydi-da:

— Bo'tam, eshikni oching! — deb qo'ydi.

Eshikni ochdim.

— Assalomu alaykum, — deb avval Danak qori pochcham, ketidan Bodom qori amakim ikkovi ham katta qo'llarini ko'ksiga qo'yganча, pakkidek bukilib kirib kelishdi.

— Vaalaykum, — Yong'оq qori pochcham to'satdan qovog'ini uyib oldi.

— Taqsir... — dedi bittasi gapini yo'qotib.

— Biz... — dedi boshqasi ham tutilib.

— Bo'tam, siz chiqib turing-chi, — buyurdi menga Yong'оq qori pochcham.

Tashqariga chiqdimu, darrov qo'ltig'imdagi qalpoqchamni boshimga kiyib, ko'zga ko'rinmaydigan bo'lib olgach, yana orqamga qaytdim. Ichkariga kirishim bilan Yong'оq qori pochcham eshikning zanjirini solib:

— Xo'sh? — dedi ikkovlariga bir-bir qarab, — qulog'im ixtiyorlaringizda.

— Siz boshlang, — dedi Danak qori pochcham.

— Yo'q, o'zlari boshlasinlar, — dedi Bodom qori amakim orqaga tisarilib.

— Belingizdagi pulni arra qilamiz, — deyishdi keyin ikkovlari baravariga.

Yong'оq qori pochcham o'ng qoshini pastga, chap qoshini balandga qilib xo'mraydi:

— Nima?

— Shunday, taqsir! — deyishdi yana ikkovlari, — bugundan boshlab, tushgan pul o'rtada arra qilinadi.

— Arra qilinadi?

— Ha, taqsir, arra qilamiz.

— Siz, Bodom qori, jindak aqldan ozgan ko'rinasiz. Siz, mulla Danak, butunlay tentak bo'lib qopsiz.

— Yo'q, taqsir, — deb bir odim oldinga tashlashdi ikki qori, — biz, xudoga shukur, soppa-sog'miz. Soppa-sog' bo'la turib, kasal odamchalik ham pul ishlay olmayapmiz. Qishloqma-qishloq yurib qavmlarga Yong'оq qori hazratlarining dami o'tkir deb tushuntirgan kim? Biz. Yong'оq qori Uzunquloq pirimning so'nggi avlodi bo'ladi, deb, yana o'sha qavmni ishon-tirgan kim? Biz. Har kim o'z mahallasidan chiqqan

o'likning janozasini o'qiydi, deb kelishib olgan edik. Siz bizdan oldin borib janozani o'qib qo'yyapsiz, pulini olib bizga hech narsa bermayapsiz... Anavi kuni Hoshim degan shogirdingiz tahorat suviga qalampir, tuz solib... bizni ko'p qiynab qo'ydi. Buni kim o'rgatgan, siz!.. Yo'q, taqsir, bugundan boshlab pul arra.

— Nima, ikkingiz isyon ko'tarmoqchimisiz? — g'azab bilan so'radi Yong'oq qori pochcham.

— Ha, taqsir, — deb gapga aralashdi Danak qori pochcham, — biz isyon ko'tarmoqchimiz.

Bodom qori amakim ustozimning belidagi pulga sekin qo'l uzatgan edi, u kishi:

— Nari tur, betavfiq! — deb haqirib berdi.

— Yo'q, taqsirim, o'z ulishimizni berasiz.

Yong'oq qori pochcham og'zini katta ochib, ko'zlarini yumib:

— Apshu! — deya qattiq chuchkirib yubordi, — ana sizlarga pul, bo'lib olinglar!

— Biz hali sizning mishig'ingizga teng bo'ldikmi?

Danak qori bilan Bodom qori amakim jon talvasasida ustozimning belidagi pulga yopishishdi. Yong'oq qori pochcham ikkovini baquvvat qo'llari bilan ikki tomonga itarib yuborgan edi, biri hujraning o'ng devoriga, ikkinchisi chap devoriga borib urildi. Yana qaytib yopishmoqchi bo'lgan edi, ustozim engashib kalla solishni mo'ljallab kelayotgan Bodom qori amakining betiga "bismillohi rahmoni rahim" deb tarsaki tortib yubordi.

Ana shundan keyin desangiz, zo'r mushtlashish boshlanib ketdi, agar televizorda olib ko'rsatsa, "yo tavba, qori pochchalar ham boksga tushar ekan-da", deb yoqangizni ushlardingiz.

Bir mahal Yong'oq qori pochcham ikkovini ham yerga yotqizib, ustiga minib oldi-da, yenglarini shimarib olib:

— Yo Hasan, yo Husan! — deya do'pposlashga tushib ketdi. Urub-urib charchadi shekilli, hushidan ozgudek bo'lib yotgan Bodom qori amakimning qulog'idan buvijonim mening qulog'imdan cho'zgan-daqa cho'zib:

— Pul haqida yana og‘iz ochasanmi? — deb so‘radi.

— Yo‘q, taqsir, minba‘d og‘iz ochmayman.

Ustozim Danak qori pochchamning ham o‘ng qulog‘idan cho‘zib:

— Xo‘sh, mulla Danak, ahvollari qalay? — deb kalta soqolini silkitib, he-helab kuldi. Nazarimda, Danak qori pochcham ham unga o‘xshatib kulmoqchi bo‘ldi-yu, ustidagi yuk og‘irlik qilib:

— He... — deb qo‘ya qoldi.

Yong‘oq qori pochcham ostida hansirab yotgan azamatlarga yana bir mushtdan sovg‘a qilib:

— Tavba qildilaringmi? — deb so‘radi.

— Ming bor tavba qildik!

Uchovlari ham bir-birlaridan hadiksirashib, etaklarini qoqa-qoqa sekin o‘rinlaridan turishdi. Yong‘oq qori pochcham og‘zini katta ochib kulib turibdi. Bodom qori amakimning labi kulyapti-yu, ko‘zi xo‘mraygan, Danak qori pochcham kulishini ham, xo‘mrayishini ham bilmay, entikib, goh unisiga, goh bunisiga qaraydi.

— Lekin taqsir, xudoyi taolo sizga kuchni ham bergan ekan-da, — deb qo‘ydi Bodom qori amakim. Keyin, negadir uchovlari ham baravariga kulib yuborishdi.

— Ho, ho-hoh, — deb qornini silkitdi mening ustozim.

— He-he-he! — deb yelkasini uchirdi Bodom qori amaki.

Danak qori pochcham ho‘lsa xuddi echkinging ma‘rashiga o‘xshatib uzoq kuldi-da:

— Taqsir, biz shunchaki hazillashgan edik, — deb qo‘ydi.

— Men ham hazillashib urdim, — soqolini silab qo‘ydi Yong‘oq qori pochcham, — chinakamiga urganimda biringizni do‘zaxga, biringizni undan nariga jo‘natardim.

Keyin uchovlari yarash-yarash qilib bu gap shu yerda qolishi kerak, odamlar eshitsa sha‘nimizga yaxshi bo‘lmaydi, kulgi bo‘lamiz. Kimki bu xususda

gap ochsa, soch-soqoli to'kilib pes bo'lsin, deb fotiha o'qishdi. Go'yo hech gap bo'lmagandek mehribon aka-ukalardek bir-birini qo'ltiqdashib tashqariga chiqa boshlashdi. Yong'oq qori o'rtada, Bodom qori o'ng qo'ltig'idan, Danak qori chap qo'ltig'idan ko'tarib olishgan.

— Qani, taqsir, marhamat qilsinlar.

— Yo'q, yo'q, o'zlaridan bo'lsin.

— Yo'g'-e, xo'jam, qani, boshlasinlar.

Shu gaplardan so'ng uchovlari eshikdan baravariga qiya bo'lib chiqib ketishdi.

Xullas, Yong'oq qori pochcham hazilakam odam emas. U kishining sirlarini oshkor qilish uchun puxta tayyorgarlik ko'rishim kerak. Tayyorgarlikni esa o'zlari bilan birgalikda olib borishim zarur.

— Shunday qilib, buvijon, borib kechirim so'ra deysizmi? — deb so'radim o'rnimdan turib.

— Oyoqlariga yiqil, — dedi buvijonim, — u kishining dargohlari keng, albatta kechiradilar.

— Qani, ketdik, bo'lmasa.

Bir qiyiq chala qurigan shaftoli qoqi olib buvijonim bilan ustozimnikiga jo'nadik. Haqiqatan ham u kishining dargohi juda keng ekan, menga o'xshab birovga kek saqlashni yomon ko'rar ekan. Buvijonim mendan oldin kirib yotig'i bilan tushuntirgan edi, qori pochcham:

— Bola-da, bola, — deb qo'ydi. Keyin mening boshimni silab, qo'shimcha qildi, — obbo qochqoq-voy-ey, ertaga xo'tikchalarni to'qimlab, ziyoratchilarni xursand qilamizmi?

— Bo'lmasam-chi, taqsir, — dedim xursand bo'lib.

— Barakalla, bo'tam, lekin Bibirobiya, nabirangizdan ajoyib mulla chiqadi-da. Inshoollo, o'rnimga qoldirib ketmoqchiman. Avvalgi gapim gap.

Buvijonim qori pochchamni duo qilib, chiqib ketdi. Ustozim meni yoniga o'tqizib olib, mulla bo'lish juda mashaqqat ekanligi, bu yo'lda ko'p zahmat chekish zarurligini aytib, hatto o'zi Buxoroda roppa-rosa uch yil tuproq yalaganligini ham gapirib berdi.

— Ko'nglingiz aynimadimi? — deb so'radim qo'rqa-pisa.

— Nega endi ko'nglim aynar ekan, bo'tam?..

— Axir tuproq yalabsiz-ku?.. Men tuproq yalasam, darrov ko'nglim ayniydi.

Qori pochcham javob qaytarmadi-yu, qornini sil-kitib kuldi. Kulib bo'lgach:

— Endi, bo'talog'im, sizga andakkina yumush bor, — dedi.

— Buyuring, taqsir.

— Hozir qo'shni qishloqqa, Rafqonga o'tasiz-da, kimlar kasal yotganini, ismi nima, yoshi nechada, qanaqa kasal bilan og'rikan — hammasini bilib qayta-siz. Lekin, bo'tam, zinhor kimligingizni birovga ayta ko'rmang. Kasal qarindoshimiz bor, otini bilmayman, o'shani izlab keldim, deng. Uddasidan chiqa olasiz-mi?

— Qoyillatib tashlayman, taqsir.

— Ofarin, bo'tam, inshoollo, sizga yangi "Moskvich" olib beraman.

Rafqonga borib peshin mahaligacha beshta kasal borligini aniqlab keldim. Kechqurun qori pochcham bolasi o'lgan qari eshakni minib o'sha qishloqqa shoshilinch jo'nab ketdi.

XII b o b

Qochmagan nomard

To'satdan bolalar lageri qurilishi uchun keltirilgan yog'och-taxtalar kuyib ketdi. Kechasi bo'lgani uchun odamlar to'planib to'otni o'chirguncha yog'och-tax-taning ancha qismi yonib tamom bo'ldi.

— Bu mana shu pismiqning ishi, — dedi dadam kechqurun hammamiz so'rida choy ichib o'tirgan edik.

— Pismig'ing kim? — so'radi buvijonim.

— Kim bo'lardi. Yong'oq qori-da.

— Hoy, og'zingga qarab gapir, bolam.

— Og'zimga qarab gapirsam ham, qaramasdan ga-

pirsam ham bu ishda o'shaning qo'li bor. Lager qurilishiga kim qarshi chiqyapti? Yong'oq qori qarshi chiqyapti. Negaki, lager bitsa, qori mo'may daromad-dan mahrum bo'lib qoladi-da. Ba'zi bir go'l odamlarni qurilishdan ketib qolishga undayotgan ham, mana shu pismi, Shu bugundan kechikmay uchastkavoy militsionerni boshlab kelaman.

— Hoy, bolam, astag'firullo de, — buvijonimning achchig'i chiqib ketdi.

— Qo'ying-e, — qo'l siltadi dadam. — Hoshim, bugundan boshlab sen ham o'sha haromxo'rnika bormaysan.

Buvijonim juda xafa bo'lib ketdi shekilli, lablari uchib, shartta o'rnidan turdi:

— Ro'zi, bu gaplarni bilib gapiryapsanmi?

— Bilib gapiryapman. Hozir borib militsiyaga xabar qilaman.

— Menga qara, men seni tuqqan onangman-a?

— Ha, onamsiz.

— Oq sut berib katta qilganman-a?

— Ha, katta qilgansiz.

— Yaxshi yemadim, yaxshi kiymadim, — yig'lam-sirab dedi buvijonim, — otasi yo'q, o'ksimasin, deb, topganimni senga berdim, odam qildim. Oqibat sendan ko'rgan hurmatim shu bo'ldimi?.. Mening ko'z oldimda mening pirimni haqorat qiladigan bo'ldingmi? Bir oyog'i go'rda bo'lib qolgan onangning hurmati shu bo'ldimi?!

Shunday deb, buvijonim ho'ngrab yig'lab yubordi. Shunaqangi bir alam bilan yig'ladiki, rostini aytsam, andak bo'lmasa men ham yig'lavoray dedim. Ichkaridan oyim chiqib dadamga qarab o'qrayib qo'ydi. Xuddi kelishib olgandek, Oysha bilan Dono ham buvijonimga jo'r bo'lib qolishsa bo'ladimi?

Buvijonim yelkasini silkitib-silkitib o'rnidan turdida, ichkariga kirib eski paranjini qiyshiq yopinib chiqdi:

— Men... Men... sig'may qoldim endi bu uyga.

Oyim borib buvijonimning yo'lini to'sdi. Dono bilan Oysha oyog'iga yopishib:

— Buvijon, qayting! — deb battar yig'lay boshlashdi.

— Hoy erkak, nega o'shshayib turibsiz, — jerkib dedi oyim. — Qaysi o'g'il o'z onasini uyidan haydab chiqaradi!

Shu paytda dadam bo'lganicha bo'ldi. Nazarimda aytgan gapiga ham ming bor pushaymon bo'lib ketdi.

— Bo'пти endi, oyi, bir aytdim-qo'ydim-da.

— Tavba qilmaguningcha orqaga qaytmayman, — oyog'ini tirab turib oldi buvijonim.

— Ha, ana, tavba qildim. Ko'nglingiz joyiga tushdimi?

— Anavi uchastkavoyingga bormaysanmi?

— Yo'q, bormayman. Qayting, endi, oyi!

Buvijonim ko'z yoshlarini artib uyga kirib ketdi. Dadam so'rida do'ppisini o'ynab o'tirgandan o'tirib qoldi. O'zi men qiziqman-da! Hozirgina yig'layotganini ko'rib buvijonimga achingan edim... Endi bo'lsa dadamga rahmim kelib o'tiribdi... Dadamga hech kun berishmaydi. Biror narsani o'ylab amalga oshirmoqchi bo'lsa, avvalo oyim qarshilik ko'rsatadi. Oyimning qarshiligini yengib o'tsa, bu yoqda buvijonim yeng shimarib turgan bo'ladi. Shunda dadam:

— Bilganlaringni qilinglar, — deb qo'l siltaydi-da, dalaga qarab jo'nab qoladi. Mana hozir ham bechora juda xafa bo'lib o'tiribdi.

— Dada, issiq choy quyib beraymi? — deb so'radim.

— Ke qo'y, shu topda choy ham tomoqdan o'tmaydi, — dadam do'ppisini kaftiga qoqib, boshiga kiydi-da, qayoqqadir chiqib ketdi.

U juda xafa edi.

Tuni bilan o'ylab chiqdim. Yo'q, endi yeng shimarib kirishmasam bo'lmaydiganga o'xshaydi. Qori pochchamning hamma kirdikorlarini odamlarga aytib berishim, ertadan qolmay uni fosh qilishim kerak. Shunchadan buyon ikkilanib yurganim ham yetar, bas

endi. Ertagayoq ziyoratgohga borib, to'plangan odamlarga hammasini oqizmay-tomizmay aytib bera-man. Qori pochcham g'azablanib meni shaytonning bolasi deb toshbo'ron qildirmoqchi bo'lsalar, qalpoq-chamni kiyib olamanu... u yog'iga yana biror narsa o'ylab topaman. Ammo sirlarini fosh qilib, shataloq otib qochmagunlaricha qo'ymayman...

Ertasiga choshgoh mahalida u kishining chillaxo-nalariga salom bermasdan kirib borgan edim, atlas ko'rpacha ustida biram chiroyli uxlab yotibdilarki... kim biladi, allaqachon jannatga borib olib, hur-u paykarlarga bellarini uqalatyaptilarmi, ammo xur-rakniyam juda keltirib tortyaptilar-da. Sekin turtib uyg'otgan edim, avval xurrak tindi. Keyin qori pochcham ko'zlarini ochib, boshlarini sekin ko'tardi-laru:

— Yo'q, ko'tarolmayapman, — deb tap etkazib yana yostiqqa tashladilar, — la'nati, musallasga spirt qo'shgan ekanda...

— Boshingiz og'riyaptimi? — deb so'radim nima deyishimni bilmay.

— Og'riyapti, qattiq og'riyapti. Mulla Hoshim, bo'talog'im, ichkarida ko'zada obizamzam bor, ana shu zormandadan bir piyola quyib chiqing.

— Xo'p bo'ladi, taqsir.

Ichkari kirib anor suvidek qip-qizil obizamzamdand guruch o'lchaydigan katta piyolada to'ldirib olib chiqdim. Ustozim ko'zlarini yumib, huzur qilib simirdilar-da, kaftlarining orqasi bilan lablarini artib:

— Bay-bay-bay, muzdakligini qarang-a, — deb qo'ydilar.

— Yana bir piyola olib chiqaymi?

— Olib chiqsangiz, olib chiqing!

Yana bir piyolani pok-pokiza urib oldilar. Urub oldilaru, nazarimda Shotursunning dadasiga o'xshab qip-qizil mast ham bo'lib qoldilar. Buni men ko'zla-rini xiyol suzib kulimsirab turishlaridan sezib qoldim.

— Baribir o'lib ketamiz, bo'talog'im. Yana bir pi-yola olib chiqing-chi...

Xiyol o'tmay qori pochcham butunlay mast bo'lib, to'shakka cho'zilib qoldilar.

Kimdir ko'cha eshikni shiddat bilan do'pira-do'piriga olib qoqa boshladi. Yugurib chiqsam, sochlari to'zg'igan, ko'zlari yoshli, oltmish yoshlardagi bir kampir. Yonida uchta devdek-devdek barvasta yigit ham turibdi. Yigitlar aka-uka bo'lishsa kerak, nega desangiz, hammasining afti bir-biriga o'xshab ketadi. Uchovi ham velosipedda, juda tez haydab kelishgan bo'lsa kerak — hansirab turishibdi.

— Yong'oq qorining hovlisi shumi? — so'radi kampir.

— Shu.

— Yer yutkur o'zi uydami?

— Uyda. Lekin o'rnilaridan turolmaydilar, mast bo'lib yotibdilar.

— Mast? — to'rt kishi birdan so'radi.

— Ha, mast. Obizamzandan ko'p ichib mast bo'lib qoldilar.

Shunday deyishimni bilaman, sochi to'zg'igan xotin o'zini eshikka urdi. Ketidan yigitlar ham kirib borishdi. Bir nafasda hovli to'polon, qiy-chuv bo'lib ketdi. Nima gap bo'ldiykin, deb ichkari hovlidan o'sma qo'yib o'tirgan eshon oyim ham bir qoshida o'sma, bir qoshi o'smasiz yugurib chiqdi. Bepul tomosha ko'rish uchun qo'ni-qo'shnilar ham chiqishdi. Bundan to'rt kun avval sochi to'zg'igan xolaning kichik o'g'li o'lib qolibdi.

— O'g'limni topib berasan, nomard, — deb nuqul qori pochchamga tashlanadi deng. Qori pochcham bo'lsalar qattiq mast bo'lib qolgan ekanlar, shuncha surgalashsa ham qani endi bunday ko'zini ochsa — nuqul ruschalab so'kinadi deng. Nihoyat, bir mahal muborak boshlarini ko'tarib:

— Kim u, bemahalda shovqin ko'targan? — deb so'radilar.

— Piyanista, bolamni o'ldirding. Shuhratjonimni topib ber! — deb sochi to'zg'igan xola qori pochchamning soqoliga yopishib qoldi-ku! Odamlar

ajratib qo'ymaganda, kim biladi bu janjal nima bilan tugardi.

Qori pochchamning kayfi uchib, ko'zlari katta-katta ochilib ketdi-yu, gandiraklab sekin o'rinlaridan turdilar:

— Nima gap o'zi?

— Shuhratjonim o'ldi!!

— O'lgan bo'lsa, joyi jannatda bo'lsin, oblovhu akbar!

Shunday deb qori pochcham sekin eshikka chiqib ketmoqchi bo'lgan edilar, ayol u kishining yo'lini to'sdi:

— To'xtang, o'sha kuni bizning uyni qanday topib borgan edingiz?

— Aytdim-ku, xobimda ayon bo'lgan edi...

— Ismi-chi, axir siz, Shuhratjonimning nomini aytib kirib bordingiz.

— Ismi ham, kasali ham xobimda ayon bo'lgan edi, — deb qo'ydilar qori pochcham.

— Axir siz, meni o'sha kuni sariq qo'y so'yishga majbur qildingiz, issiqqina terisiga bolaginamni o'rab yetti xil mevaning novdasi bilan savaladingiz... Endi doktorga ko'rsatmang, inshoollo, o'g'lingiz ertagayoq chopqillab ketadi dedingiz... Bechora Shuhratjonim doktor chaqiring, deb biram zorlandiki, biram zorlandiki, o'ligini ko'rgan doktorlar bir kun avval bilganimizda kasali hech gap emas ekan, olib qolardik deyishdi... Voy bolaginam-ey, voy Shuhratjonim-ey... Shu piyanistaning gapiga kirguncha, onaginang o'zi o'lsa bo'lmasmidi!

Ayol shunday bir alam bilan yig'ladiki, to'planganlar ham o'zlarini tutolmay ho'ng-ho'ng yig'lab yuborishdi. Mehrim qattiqligi bilan nom chiqargan bo'lishimga qaramay, ishonsangiz, shu paytda men ham yig'lab yubordim.

— Shuhratjonim dilida armon bilan ketdi, armoni bilan ketdi, — deb yig'lardi ayol.

Demak, masala ravshan, men ahmoq qori pochchamning gapiga kirib, qishloqma-qishloq yurib

kasallarning kasali qanaqa ekanligini, ismi nima ekanligini bilib kelar ekanma-u, qori pochcham “xobimda ayon bo‘ldi” deb asta borib, bechoralarni shilib kelar ekanlar. Yashavorsinlar-ey! “Bo‘talog‘im”, deb yelkamni silab qo‘yishlarida gap bor ekan-da. Shartta o‘rtaga chiqdim:

— Xolajon, meni taniyapsizmi?

— Yo‘q, seni tanimayman.

— Uyingizga kirib o‘g‘lingizning ismini, kasali nima ekanligini so‘ragan edim-ku?

— Voy esim qursin! Kirgan eding, kasal qarindoshimizni axtarib yuribman, deb eding...

Shundan keyin butun voqeani to‘planganlarga shartta-shartta gapirib berdim. Zodiyon, Makiyon, Elash, To‘lash degan qishloqlarga ham borib, kasallarni surishtirib kelaman deb, yo‘llarda rosa itlarga talangan edim. Ana shulargacha hammasini gapirib berdim.

— Bu betavfiqning gapiga quloq solmanglar! — deb xuddi bo‘g‘ib tashlamoqchidek ikki qo‘lini changak qilib, tishlarini g‘ijirlatib qori pochcham men tomonga qarab bostirib kela boshladilar, — bu aqldan ozgan bola. Buvijoni o‘qib, dam solib odam qiling, deb bergan edi. Mana bunday qilib bo‘g‘ib tashlamoqchi edimu...

Qori pochcham menga tashlangan edilar, lip etib qo‘ltiqlarining tagidan o‘tdim-da, bexavotirroq joyga borib:

— Obizamzamni siz icharkansizu, aqldan biz ozar ekanmiz-da — deb qo‘ydim.

Xuddi shu payt sochi to‘zg‘igan xolaning o‘g‘illari domla pochchamning ikki qo‘lidan mahkam ushlab:

— Qani, oldimizga tushsinlar-chi! — deb qolishdi.

— Qayoqqa borar ekanman?

— Sizni hoziroq prokurorga topshiramiz.

— Prokurorga?!

— Ha, prokurorga! Prokurorga topshirmaguncha o‘lgan ukamizning alamidan chiqolmaymiz.

— Chuchvarani xom sanabsizlar! Uyimga bostirib kirib, meni o'ldirmoqchi bo'lganlaring uchun o'zlarini sudga beraman, — deb shovqin solib qoldilar qori pochcham, — hali sizlar meni bilmas ekansizlar...

Yigitlar qori pochchamning ikki qo'ltig'idan olib, kalta oyoqlarini yerga tekizmay dikonglatganicha olib chiqishayotgan edi:

— To'xtanglar, to'xtanglar! — deb oyoqlarini pitil-latib qoldilar qori pochcham. — Men kiyimimni almashtirib chiqay bo'lmasa... Lekin siz tuhmatchilar bilan o'sha yerda gaplashaman... E parvardigor, qanaqa kunlarga qoldim-a!

Qori pochcham shunday deb, go'yo kiyinib chiqsalar butun dunyoni ostin-ustun qilib yuboradigandek bir vazohat bilan ichkari hovliga kirib ketdilar...

Besh minut, o'n minut, e boringki, yigirma besh minut kutdik hamki, qani endi qori pochcham chiqsalar. Bir mahal ko'cha eshik tomondan hovliqqancha Mirobiddinxo'ja kirib keldi.

— Qori pochcham qochdilar! — dedi u entikib.

— Qochdilar?! — Baravariga so'radi yigirma chog'li odam.

— Katta ariqning bo'yida ko'rdim. Motorli velosipedga minib, tog' tomonga qarab qochib ketyaptilar.

Yopirilib ichkari hovliga kirgan edik, chindan ham hech kim yo'q, bog' tomonga chiqadigan eshik lang ochiq.

— Oldimizga poxol solib ketibdi-yu! — deb baqirdi qasos olgani kelgan azamat yigitlardan biri. Keyin ko'chaga chiqib, uchovlari ham shoshilinch velosipedga o'tirishdi. Men ham ustozim bilan hech bo'lmasa xayrlashib qolay degan yaxshi bir niyatda Mirobiddinxo'janing motorli velosipedini bir soatga so'rab oldim-da, orqalaridan quvib qoldim.

Maktabimizda bo'ladigan velosiped poygalariga ilgari ham ko'p qatnashgan edimu, ammo bunaqa poygani, o'lay agar, birinchi marta ko'rishim. Qasos olgani kelgan yigitlar chinakam pahlavon yigitlar ekan. Yarim

soat deganda qori pochchamni quvib yetishdi. Ustozim avra choponlarining o'ngirini pirpiratib, haybatli bir qushdek ikki yuz metr oldinda uchib borar edilar. Yigitlar butun vujudlaridan ter chelaklab quyilayotgan bo'lishiga qaramay, tinmay pedalni tepib, olg'a intilishadi. Qori pochcham ilgari ham shunga o'xshash quvdi-quvdilarda ishtirok etib, tajribalari ortib ketgan ekanmi yoki Uzunquloq pirim madad qilyaptimi, ishqilib, qochganda ham jo'n qochmay, o'yin ko'rsatib, yigitlarning jig'iga tegib, jahlini chiqarib qochyaptilar. Motorni o'chirib sekinlatib boradilar-da, yigitlar yetay-yetay deganda motorni o't oldirib, yana juda-juda ham oldinlab ketadilar...

Nihoyat, tepalikka chiqayotganda yigitlar holdan toyib ketma-ket velosipeddan yiqilib tushishdi.

— Obbo, mug'ambir-ey! — deb qo'ydi biri entikib.

— Devdek kuchi bor ekan, — dedi boshqasi.

— Qaytdik, — dedi uchinchisi hafsalasi pir bo'lib.

Dovonning tepasiga eson-omon chiqib olgan qori pochcham velosipeddan tushib sallalarining uchi bilan yuz va peshonalaridagi terni artib, menga qarab qo'llarini musht qildilar:

— Sen hali qarab turgin! — degan bo'lsalar kerak. Men ham darrov ikki kaftimni og'zimga ko'vacha qildim-da:

— Oyog'ingizni uqalab qo'yaymi, taqsir! — deb baqirdim.

Tog'dan qaytib kelgunimizcha azamat yigitlar negadir bir-birlariga gap qo'shishmadi...

O'sha kuni qishloqda har xil gaplar tarqab ketdi. Xotinlar, chollar, ilgari qori pochchamga dam soldirib ketgan kasalmand odamlar to'p-to'p bo'lib olishib:

— Yong'oq qori Uzunquloq pirimning qarg'ishiga qolibdi.

— Yo'g'e, u kishi Makkatilloga ketibdi-ku?

— Qip-qizil piyanista ekan, hujrasidan yetmishta butilka chiqibdi.

— O'ziyam ko'hnbisot hoy edi-da.

— To'g'ri aytasiz, qo'shni, qorining tillasi ham bor edi, — singari gaplarning keti uzilmas edi.

Men bo'lsam, hammasidan xabardor bo'lganim uchun odamlarning: "Bu yoqqa kel-chi, bir boshdan gapirib ber-chi", deb chaqirganlariga ham parvo qilmay sovun olib magazindan qaytar edim. Ko'chada taxta qo'ltiqlab ketayotgan Zokirga duch kelib qoldim. Men keyingi paytda, nimagadir, Zokir bilan nuqul ko'chada uchrashadigan bo'lib qoldim. Dars tayyorlayman deydi-yu, doim mana shunaqa ko'cha changitib yuradi.

— Qori pochcha qochib ketibdi, endi nima qilasan? — xuddi "ajab bo'lsin" degandek bir ohangda so'radi Zokir.

— Nima qilardim, endi sen bilan Dev ovlaymiz-da, — dedim jo'rttaga.

— Hecham-da, — Zokir qo'lidagi taxtani yerga qo'yib gapida davom etdi, — endi men hech shunaqa ishlarga yurmayman. Rostini aytsam, sherik, endi sen bilan kamroq bordi-keldi qilaman... Oyim Hoshimga qo'shilsang, odam bo'lmaysan, deyapti... Mana, Orifga qo'shilib odam bo'p qoldim. Sen kuzgi imtihon emas, yaxshisi, oltinchi sinfda ikkinchi yili ham qolib o'qish kerak, deb eding. Mana shu gaplar g'irt yolg'on ekan. Kuratorimizga aytgan edim, "Bu — dangasaning gap", deb meni urishib berdi... Men-chi, sherik, algebraniyam topshirdim.

— Hisobga juda usta bo'lib ketibsan-da, bo'lmasa?

— Rost, sherik, hisobga juda usta bo'lib qoldim. o'qituvchimiz o'zi sen bo'ladigan bolasan, deyapti.

— Hozir biqiningga bitta tepsam, yelkangga ikkita mushtlasamu, shuni uchta ko'paytirsam — hammasi nechta bo'ladi?

— Iya, sherik, meni urmoqchimisan?

— Yo'q, urmayman, qani ayt-chi, nechta bo'ladi?

— Umumiy yig'indisini so'rayapsanmi?.. Hozir... Qo'lingni musht qilmay tur-da, adashib ketyapman... Hozir o'n beshta bo'ladi!

— Topding, qandingni ur! Qani yur endi, taxtangni eltishib beray.

Taxtaning bir uchini Zokir, ikkinchi uchini men

yelkamga qo'yib Oriflarnikiga jo'nadik. Yo'l-yo'lakay Zokir Orif tashkil qilayotgan kutubxona to'g'risida gapirib berdi. Uning aytishicha, bunaqangi kitobga boy kutubxona butun dunyoda ham topilmas emish. Darslikdan boshqa hamma kitobni o'sha yerdan olsa bo'larmish. Hatto qalinligi bir qarich keladigan kitoblar ham bor emish. Mana shu taxtani so'kichak qilish uchun olib borayotgan emish. Umuman, Orifning aytishicha, kitoblarni ozoda saqlash uchun oynali javondan so'kichak yaxshi bo'lar emish.

— So'kichakni kim qilib beradi?

— Kim bo'lardi, men-da...

— Voy-bo'y, sen hali mix qoqishni bilmaysan-ku!

— Orif o'rgatib turgandan keyin... bilaman-da!

— Menga qara, kitoblarni to'plab-to'plab, keyin nima qilasizlar?

— O'qiyimiz-da. Orif, uxlagandan kitob o'qigan yaxshi deydi. Sherik, seni ham ro'yxatga qo'shib qo'ydik. Kitob o'qiging kelsa, kirib avval qo'l qo'lasan-da, istagan kitobingni olaverasan... Biz ikkinchi sinf bolalariga kitob bermaydigan bo'ldik. Bilasan-ku, ularning qo'lga kitob tushsa rasmini qirqib olib qo'g'irchoq yasashadi.

Gap bilan bo'lib Orifjonnikiga kirib borganimizni ham bilmay qolibmiz. Orif qo'lida dastarra, biz ko'tarib kelgandan sal kaltaroq bir taxtani arralayotgan ekan. Bizni ko'rdi-yu, sevinib ketdi. Hammadan ham taxtaga xursand bo'ldi. Darsxonasining to'riga qilayotgan so'kichagi bitay deb qopti. Menga ko'rsatib:

— Qalay? — deb so'radi.

— Taxtasini randalamabsan-ku!

— Shunisi yaxshi. Randalasa silliq bo'lib kitob turmaydigan bo'lib qoladi, — tushuntirdi Orif.

O'sha kuni oyim sovunni tezlik bilan keltirib bergin deganini ham unutib, kun botguncha Oriflarnikida qolib ketdim. So'kichakni bitkazmaguncha, uchovimiz ham uydan chiqmadik.

Qotillar maslahati

Kechasi bilan qo'rqib uxlay olmadim. Ko'zim uyquga ilindi deguncha, qori pochcham orqa tomondan pisib kelib, xuddi tovuqni tappa bosgandek bosadi-da, ikki qo'llab bo'g'ib:

— Ha, hali senmiding meni sharmanda qiladigan? — deb qiynay boshlaydi. Qo'rqib uyg'onib ketaman. Uyg'onsam, yo og'zimga ko'rpa to'g'ri kelib qolgan bo'ladi, yo yerga qarab yotib qolgan bo'laman. Bir mahal tushimda qornim tarsillab yorilib ketgandek bo'ldi. Endi ovqatni qayerimga yer ekanman, deb xafa bo'lib yig'lab, yig'laganimcha uyg'onib ketdim.

Qori pochcham ikkovimiz o'rtamizdagi sirni birovga aysang qorning yorilib o'lasan, degan edi... Demak, endi qornim yorilar ekan-da, deb qo'rqib, ko'zimni ochib o'zimga quloq solib yotdim. Kun chiqib qoldi hamki, qornim yorilmadi. Demak, meni qo'rqitish uchun shunday degan ekan-da, deb ko'nglimni to'q qilib, xursand bo'lib o'rnimdan turdim. Yetti marta kerishib, uch marta esnab muzdek suvda mazza qilib yuvindim. Keyin husayni uzum bilan choy ichdim-da, qori pochcham hoyna-hoy Uzunquloq ota mozorida berkinib yotgandir, qani, bir boray-chi, ehtimol, belini uqalab qo'yishga to'g'ri kelar, degan o'y bilan to'ppa-to'g'ri ziyoratgohga jo'nadim.

Qori pochchamning hujrasiga har kuni chopqillab kirib boraverardim, bugun, negadir, to'ppa-to'g'ri kirib borishga botinolmadim. Tushim o'ngidan kelib qori pochcham bo'g'ib o'ldirib qo'ysa ko'nglimdagi orzularim amalga oshmay qolib ketishidan qo'rqdim. Hamisha mushkulimni oson qiladigan qadrdon qalpoqchamni boshimga kiyib, ichkari kirib bordim... Yong'oq qori pochcham o'tiradigan atlas ko'rpachalar to'shalgan marmar supachada bugun, negadir, rasmga tushayotgandek savlatli bo'lib, xoda yutgandek kekkayib Bodom qori amakim o'tiribdi: boshida

oppoq salla, egnida olacha chopon, tasbeh o'girib bir narsalarni pichirlab o'qiyapti. Hujraga kirishim bilan orqamdan Danak qori pochcham ham kirib bordi.

— Xo'sh, mulla Danak, keldingizmi? — tasbeh o'girishdan to'xtab so'radi Bodom qori amakim, — avvalo eshikni ichidan berkitib qo'ying... Barkalla! Qani endi, beriroq kelib o'tiring-chi. Ko'p ajoyib ishlar bo'ldimi-a?

— Nimasini aytasiz, xo'jam.

— Ammo-lekin xalq Yong'oq qorini toshbo'ron qilib o'ldirganda savobga qolardi-da.

— Qochib qoldi-da, bo'lmasa o'ldirish ham gapmi, terisiga somon tiqardi.

— Endi, mulla Danak, u kishining o'rinlariga bugundan e'tiboran men o'tiraman.

— A? — og'zini va ko'zlarini katta ochganча angrayib qoldi Danak qori pochcham.

Nima, o'zlari ham umidvormidilar? O'ttiz yildan buyon Yong'oq qori hazratlari o'rnimga sizni qoldirib ketaman, deb kaminaning ko'nglini gul-gul yashnatib keladilar... Bugun men murodi maqsadimga yetdim...

— Kaminani kechiring. Ammo bu o'rin shu soatdan e'tiboran meniki bo'lg'ay, — deb sekin Bodom qoriga yaqinlashdi Danak qori pochcham, — avvalambor, Uzunquloq ota hazratlarining avlodlaridan bo'laman. So'ngra, Yong'oq qori bu o'rinni menga o'ttiz besh yildan buyon va'da qilib: "Mulla Danak, helni mahkam bog'lab, xizmatni qilavering, o'zimdan so'ng bu mozorni sizga xat qilib berib ketaman..." — deb ko'nglimni tog'dek ko'tarib keladilar.

— Chuchvarani xom sanabsiz, mulla Danak.

— O'zlari xom sanabdilar, mulla Bodom.

— Bu o'ringa siz noloyiqsiz, — ovozini bir parda yuqorilatib dedi Bodom qori amakim, — sababkim, halqumingiz nopokdir. Kuni kecha qisir g'unajinni bo'g'oz deb pulladingiz va yana kolxozning poliziga qorovul bo'lib turganingizda yetti pud piyozni bir qadoq ko'knoriga almashtirib ichgansiz...

— Yo navzambillo! — yoqasini ushlab o'rnidan

turdi Danak qori pochcham, — halqumi nopok deb o'zlarini atamoq darkorkim, bog'laridan kesib olingan behi tayoqni Makkatillodan kelgan hassayi Muso deb avomni aldab yuribdilar.

Qarasam, ikkovlari o'rtasidagi janjal hali-beri tugaydigan emas. Kechasi uyqudan qolgan emasmanmi, bu yoqda uyqum kelib ko'zlarim yumilib ketyapti. Nariroqdagi bo'sh ko'rpachaga cho'zilib to'satdan uxlab qolibman. Qancha uxlaganimni eslay olmayman. Bir mahal ko'zimni ochsam, ikkovlari bir o'ringa o'tirib olib, xuddi yelimlab qo'yilgandek birbirlariga qapishib yelkalari bilan hadeb biri ikkinchisini itaryapti.

— Qani, nariroq o'tirsinlar-chi! — deydi Bodom qori.

— Yo'q, o'zlari nariroq o'tirsinlar, — deydi Danak qori pochcham.

O'zi uyqudan zo'ri bo'lmas ekan. Shu paytda men o'zimni shuncha hushyor tutishga harakat qilsam ham baribir yana uxlab qoldim. Nazarimda bu gal uncha uzoq uxlamadim shekilli. Nega desangiz, ko'zimni ochganimda ikkovlari hamon bir joyda o'tirishar edi. Endi ular Yong'oq qori hammamizning obro'yimizga putur yetkazib qochdi, endi mana bu lagerni qurayotganlar kuchayib, hech kimdan hayiqmay bugun-erta Uzunquloq pirimning qabrlarini buzib tashlaydi, shuning oldini olishimiz kerak, deb maslahat qilishar edi. Danak qori endi odamlar bizning gapimizga kirmaydi, deb bu taklifga qo'shilmadi.

— Xo'sh, unda nima qilamiz, mulla Bodom?

— Abdushukurovni o'ldiramiz.

Danak qori juda qo'rqqoq ekan, bu gapni eshitib, rangi quti o'chib ketdi:

— Ra'yingizdan qayting.

— Qaror qat'iy. Aks holda, Uzunquloq pirimning qabrlaridan judo bo'lamiz.

— Men bu ishga bosh qo'sholmayman, — qaltirab dedi Danak qori pochcham, — yaxshisi, mozor ham o'zingizga bo'la qolsin. Menga xatmi-qur'on bilan

janozadan tushgan pul ham yetadi... Sizning yuragingiz dadilroq, qo'rboshiga yigit bo'lgansiz, botirsiz!

Keyin ikkovlari Abdushukurov amakini qanday qilib hech kimga bildirmasdan o'ldirish to'g'risida rejalar tuza boshlashdi. Bu ishni, mana shu lagerda tilanchilik qilib o'tiradigan beli bukri, soqoli oppoq oqargan bir darvish bor edi, o'shanga topshiradigan bo'lishdi. Bukri bukri emas, balki "Qizil yulduz" kolxozining omborchisi Sultonov degan yosh yigit ekan. O'n yilga qamalib ketayotganda qochib mening ustozim bo'lmish Yong'oq qoridan panoj so'rab kelgan ekan. Qori pochcham o'z qo'li bilan oppoq soqol yasab berib boshiga ham yasama soch kiygizib, beli bukri bo'lsin deb yelkasiga uvada bog'lab: "Uzunquloqo piringa xizmat qil!" — deb tayinlagan ekan.

— Yong'oq qori ko'p puxta odam edilar, — deb so'zini tugatdi Bodom qori amakim. Danak qoriga tashqariga chiqib darvishni chaqirib keling, deb buyurdi.

Men qora oshqovoqning yarim pallasini bo'yniga osib olgan, bir yildan buyon qo'liga ham, yuziga ham suv tegmaganidan soch-soqoligacha sarg'ayib ketgan juldur kiyimli bu darvishni har kuni ko'raman, gaplashaman. Kun bo'yi tilanchilik qiladi. Aziz avliyolarning she'rlarini aytib, boshini tebratib, paranj yopingan xotinlarni rosa yig'latadi, cho'ntagidagi bor pulini qoqib oladi.

She'rlarini ko'p eshitganimdan ohangi yoqib qolgani uchunmi, hatto uni yodlab ham olganman:

*Bismillodin bayon aylab,
Hikmat aytdim toliblarga,
Durri-gavhar sochdim mano,
Riyozatni qattiq tutib,
Qonlar yutib,
Men daftariy sonin so'zin
Ochdim mano...*

Danak qori darvishni boshlab kirdi. Darvish uzun

irg'ay tayoqqa osilib, Bodom qori amakimga ta'zim qilib, qo'l qovushtirgancha buyruq kutardi.

— Xo'sh, mulla Bolta, ishlar qalay?

— Bir navi, pul yaxshi tushmayapti.

— Pulni qo'ya turing hozircha, — qo'lini siltab qo'ydi Bodom qori, — sizni xavf-xatardan ogoh qilib qo'ymoqchiman.

— Qanaqa xavf? — qaddini rostlab ko'zlarini o'ynatib so'radi darvish.

— Sizni bu yerda ekanligingizdan hech kimning xabari bormidi?

— Xudoyi taolodan boshqa hech kimning xabari yo'q.

— Lager qurilishining direktori Abdushukurovni taniysizmi?

— Taniyman. Lekin u meni tanimaydi.

— Shu odam sizning kimligingizni bilib qolibdi.

— Kecha yonimdan o'ta turib: "Ivirsimay o'!" degan edi-ya, — dedi darvish tashvishlanib.

— Ha, barakallo! — xursand bo'lib dedi Bodom qori amakim.

— Shu odam sizni melisaga chaqib bermoqchi.

— Melisaga?! — qattiq qo'rqib ketdi shekilli, darvishning ko'zlari naq joyidan chiqib ketayozdi.

— Ha, melisaga, — tasdiqladi Danak qori pochcham ham.

— Men hoziroq borib uni chavaqlab tashlayman! — darvish yonini paypaslab pichog'ini axtara boshladi, — ichagini boshiga salla qilaman.

— Hay, hay, o'zingizni bosing. Shaytonga hay bering, — nasihat qildi Bodom qori. Keyin Abdushukurovni o'ldirish yo'llarini axtara boshlashdi. Pichoqlab o'ldirish — bu jinoyat bo'lar ekan. Shuning uchun darvish uni bo'g'ib o'ldiradiganu, qori pochcham ertasiga odamlarga-ya "Yigit bechora Uzunquloq piri mozorrini buzib o'rniga lager quraman" deb o'z joniga jabr qildi. Bu xudoyi taoloning g'azabini keltirdi, xudo o'z omonatini oldi-qo'ydi...

Esizgina, yosh ketdi-da... bolalariga jabr bo'ldi..." — deb hammadan oldin yig'laydigan bo'ldi.

— Kechasi, el uxlaganda qishloqqa tushib borib o'z uyida, uxlab yotgan o'rnida bo'g'asiz, — deb davom etdi Bodom qori amakim.

— Ko'nglingiz tinch bo'sin, taqsirim, — kulib qo'ydi darvish, — hunaqangi ishni birinchi qilayotganim yo'q. Xudoga shukur, ishim doim o'ngidan kelgan.

— Iloyo omin! — qo'l ko'tarib fотиha berishdi qorilar, — hayrli ishingizda Uzunquloq pirim madadkor bo'lsin, ziyoratchilar ko'payib, nazri niyozga baraka kirsin, oblovhu akbar!

Har kuni fотиha o'qib o'rganib qolgan emasmanmi, qayerda o'tirganimni ham unutib men ham ovozimni cho'zib:

— Oblovhu akbar! — deb yuboribman.

Yashirmay qo'ya qolay, shu paytda o'zimni yo'qotgudek shoshib qolgan edim. Nima qilishimni, ishni nimadan boshlashimni bilmayman deng. Qori pochchamning qo'lidagi behi tayoqni olib hammalarini savalab ketay desam, o'zingdan katta odamni urish aqldan emas...

Shartta o'rnimdan turib uchastkovoy militsionerni axtarib ketdim. Uchastkovoy amaki qiladigan ishi bo'lmagani uchun qishlog'imizdagi aptekachi bilan kun bo'yi shaxmat o'ynab o'tiradi. Uni bugun ham xuddi aptekaning o'zidan topdim.

— Amaki, amakijon! — deb yuboribman osongina topganim uchun o'zimdagi yo'q sevinib.

— Sal o'zingni bos, nima gap o'zi? — xavotirlanib o'rnidan turdi uchastkovoy amaki.

— Siz Bolta Sultonovni tanirmidingiz?

— Taniyman. Ikki yil avval qamoqdan qochgan.

— Men uning qayerdaligini bilaman.

— Rost aytyapsanmi? — negadir yonboshidagi naganini paypaslab qo'ydi uchastkovoy amaki.

— Menga qara, sen anavi Ro'zi traktorining o'g'limisan?

— Topdingiz, o'shaman.

— Yong'oq qori uxlab yotganda... ushlab bergan senmiding?

— O'sha men edim-da, — deb qo'ydim yaxshiroq gap eshitsam kerak deb taltayib.

— Agar bu gaping ham rost bo'lsa, men senga... Men seni drujinachilar ro'yxatiga yozib qo'yaman. Yo'q... yaxshisi, militsiya nachalnigiga aytib, katta mukofot olib beraman.

— Amaki, menga mukofot kerak emas, — dedim shoshib-pishib, — menga-chi, kitob soladigan bitta javon olib berasiz. Men uni Orifga sovg'a qilmoqchiman...

— Ketdik! — dedi uchastkavoy amaki qizil shapkasini boshiga kiyib, — gaping rost bo'lsa, bitta emas, ikkita javon olib beraman.

Oradan yarim soat o'tar-o'tmas, diydiyo o'qib xotinlarni yig'latib o'tirgan darvishning qo'lini orqasiga bog'lab, iyagiga yelim bilan yopishtirib olgan uzun soqolini yulib tashladik.

— Qani, yur! — dedi uchastkavoy amaki yelkasiga naganning sopi bilan turtib.

— Javon esingizdan chiqmasin, amaki! — deb qichqirdim orqalaridan.

XIV b o b

Uzunquloq ota yoki urg'ochi eshak qissasi

Yuguraverib rosa holdan toygan ekanman, muzdakkina tosh ustiga o'tirib har narsalar to'g'risida o'ylanib ketdim. O'ylab-o'ylab zerikkanimdan keyin qo'ltig'imda turgan qalpoqcham bilan shiringina suhbat qurdim.

Balli senga, qalpoqcham, hammasi sen tufayli bo'lyapti. Xo'p desang, uchastkavoy amakiga aytib senga ham bir mukofot olib bersam?

— Menga mukofot kerak emas, — tilga kirdi qalpoqcham, — hozir o'rningdan turib, Bodom qorining orqasidan yugur.

— Uni qayerdan topaman?

— Uyiga ketyapti, yoʻldan topasan.

Shartta oʻrnimdan turib qadrdon qalpoqchamni boshimga kiydim-da, nariroqda ziyoratchilar qozonda shoʻrva pishirishayotgan ekan, Yongʻoq qori pochchamning haqlari deb goʻshtining yarmini oldim-da, yoʻl-yoʻlakay yeb Bodom qori amakimning orqasidan yugurdim.

Qorni goʻshtga toʻygan odam yaxshi yugurishini men oʻshanda bildim. Ishonasizmi, yarim soatlik yoʻlni oʻn besh minutda bosib qoʻyibman-a! Qori amakim yoʻl yurganda, men uyqumda gapirib chiqqandek, u ham gapirib yurar ekan. Mana, hozir ham ovozi chiqarib, javrab boryapti:

— E parvardigori olam, marhamatingga ming qatla shukur. Mana, eson-omon kattagina mozorning shayxi ham boʻlib oldim. Kechalari qilgan nolamni, tezroq Yonqoq qorini gumdon qilgin, deb qilgan iltijolarimni inobatga olibsan-da. Mana endi, jaraq-jaraq pullar, nazr-u niyozlar, meva-cheva, oʻz oyogʻi bilan yurib keladigan qoʻ-yu echkilar...

Bir mahal qarasam, Bodom qori amakim, haligi radiodan Mulla Doʻstning ashulasini beradi-ku, xuddi oʻshaning ohangiga moslab ashula aytib yelkalarini uchirib oʻynavorsa boʻladimi!

— *Mullo Bodom, oving keldi,
oving keldi.*

*Davringni sur, doving keldi,
doving keldi.*

Ho, doving keldi... —

deb ashulani vang qoʻyib, yana birov koʻrib qolmadimikan, deya u yoq-bu yogʻiga qarab qoʻyadi deng.

— Juft boʻlsin, qori pochcha! — deb yuborganimni oʻzim ham bilmay qoldim.

Qori amaki atrofiga koʻz yugurtirib hech kimni koʻrmagach, “qornim quldiradi shekilli...” deb qoʻydi oʻziga-oʻzi.

Ashuladan yana eshitaylik, — dedim yana.

— A? Birov gapirgandek bo'ldimi?

— Ha, men gapirdim.

— Tavba, sen kimsan o'zi?

— Men Hoshimjon... Yo'q, men... Dev bo'laman!

— Dev?! E xudo, e xudovando! — qori amakim og'zini katta ochib, ko'zlarini olaytirib qo'lidagi tayoqdek qotdi-qoldi. Anchadan keyin:

— Mendan nima istaysan, e ulug' Dev? — deb so'radi.

— Hozir borib Uzunquloq pirimning mozorini buzasiz.

— Buzasiz?!

— Ha, tekislab tashlaysiz. O'rniga yozgi kinoteatr solinadi.

— Nima, qabrni boshqa yoqqa ko'chiramizmi?

— Ko'chirsak ham bo'ladi. Qani orqaga qayting, — deb qo'lidagi hassani tortib olib o'sha bilan sekin turtib qo'ydim qori amakimni, — bo'lmasa joningizni olaman.

Qori amaki qanaqa voqea yuz berayotganiga aqli yetmay, o'ngimi-tushimi, hatto shuni ham aniqlay olmay, qo'rqa-pisa duolar o'qib mozorga qarab yo'l oldi. Nima qilish kerakligini, ishni avvalo nimadan boshlash zarurligini uqdirib boryapman. Yo'lda boryapti-yu, aroqni ko'p ichib qo'ygan odamdek gandaraklab-gandaraklab ketadi, ikki marta shataloq otib qochmoqchi ham bo'lgan edi, to'sib qo'limdagi tayoq bilan yengil-yelpi turtib qo'ydim.

Ziyoratgohga yetgach, qabrni quchoqlab:

— Ey, Uzunquloq pirim, o'zingiz panohingizda asrang, — deya iltijo qila boshladi, — qabringizni boshqa joyga ko'chirmoqchilar... ins-u jinlar yelkamga tayoq tirab turibdi... Ey pirim!

Qori amakim men nima deb tayinlagan bo'lsam, xuddi shunday qildi. Ziyoratchilarni, tilanchilarni, qassobu choyxonachini, lager qurilishida ishlayotgan ishchilarning hammasini qabr atrofiga to'plab:

— Pirimning xoklarini boshqa joyga olamiz, — dedi qaltiroq ovoz bilan.

Ziyoratchilardan yetti kishi ho'ngrab yig'lab yubordi, besh kishi yuzini teskari o'girdi. Uch kishi bu dargohdan darrov jo'nab qoldi. Ishchilarning ko'pchiligi, nazarimda, qarsak chalib yuborgandek bo'ldi. Qurilish direktori, ertalab qori amakim tomonidan o'limga mahkum etilgan Abdushukurov amaki:

— Qori pochcha, siz o'zi ajoyib odam ekansiz! — dedi sevinib.

— Ajoyib bo'lmay o'lay! — deb qori amakim qabrga ketmon urdi. Keyin ko'plashib ketishdi. Hash-pash deguncha Uzunquloq pirimning suyaklari ham chiqib qoldi.

— Iye, bu eshakning suyagi-ku! — dedi qabrdan suyaklarni olayotgan kishi.

To'planganlar angrayib qolishdi. Bir xili xuddi "apshu" deb aksirmoqchi bo'lgandek og'zini ochib, ko'zini yumgancha; bir xili ham ko'zini, ham og'zini ochgancha; oldingi qatorda turganlar boshini orqaga tashlab, orqada turganlar xiyol oldinga egilgancha qotib turishardi. Nariroqda Bodom qori amakim bilan Danak qori pochcham xuddi jin chalib ketgandek tildan qolib, yoqalarini ushlab, galma-gal yelka qisishyapti.

— Yo'q, otning suyagi, — dedi odamlardan biri nihoyat tilga kirib.

— Kechirasiz, bu xachirning suyagi, — dedi ikkinchisi.

Ziyoratgohning mo'ylovdor qassobi suyaklarni qo'lga olib, ko'zini qisib u yoq-bu yog'iga nazar tashladi-da:

— Eshakniki, — dedi ishonch bilan, — urg'ochi eshakning suyagi...

Odamlar asta-sekin o'ziga kelib qabrni yana ham chuqurroq kovlab ko'rish kerak pirimning suyaklari ehtimol pastroqdadir, deb iltimos qilishdi. Qabr yana kovlandi. Toshdan boshqa hech narsa chiqmadi.

Yigirma chog'li odam o'sha atrofni ilma-teshik qilib yubordi hamki — hech narsa yo'q.

— Xo'sh, taqsir, bu qanaqasi bo'ldi? — deb so'radi ziyoratchilardan biri Bodom qori amakimdan.

— Men... yo'g'-e, yaxshisi, mullo Danak gapirsinlar, — orqaga tisarildi qori amakim, — bu kishi Uzunquloq pirimning avlodi bo'ladilar...

— Yo'q, o'zlaridan ho'lsin, — shunday deb Danak qori Bodom qorining orqasiga o'tib, bekinib oldi.

Odamlar o'rtasida avval pichir-pichir, keyin g'alg'ovur boshlandi. Qorilar bizni laqillatib yurishgan ekan, degan gaplar ham bo'ldi. "Pirimning suyaklarini kofirlar o'g'irlab, o'rniga urg'ochi eshakning suyagini ko'mib ketishgan ekan...", mazmunidagi mulohazalar ham o'rtaga tashlandi. Nihoyat, lager qurilishida ishlayotgan soqolsiz bir chol o'rtaga chiqib: "Tog'ning ichkarisida bir yuz o'ttiz to'rt yoshga kirgan Qobilbobo ismli bir chol yashaydi. Har gal ko'rgani borganimda: "Ha, eshakka sig'inuvchilar", — deb so'rashadi. Ehtimol, o'sha kishidan bir gap chiqar..." — degan edi, ko'pchilik chuvillab:

— O'sha cholni olib kelish kerak!

— Darrov mashina yuborish kerak! — deb qoldi.

Hazil-hazil bilan haligi soqolsiz cholni qurilishda ishlayotgan bir mashinaga o'tqazib toqqa jo'natib yuborishdi.

Pirimning qabridan urg'ochi eshakning suyagi chiqqani to'g'risidagi shum xabar birpasda yaqin o'rtadagi qishloqlarga ham tarqab, to bir yuz o'ttiz to'rt yoshga kirgan cholni olib kelgunlaricha ziyoratgohni odam demagani chumolidek bosib ketdi. Eski paranjini yopinib, hatto buvijonim ham kelib qoldi.

— Sen nima qilib yuribsan, Hoshim? — deb so'radi mendan

— O'zim, shunday... O'ynab yuribman, — tushuntirdim buvijonimga.

Qobilboboni mashinaning kabinasida olib kelishdi. Qo'ltig'idan olib Yong'oq qori pochcham va'z aytadigan tepalikka olib chiqishdi:

— Endi bolalarim... — entikib dedi Qobilbobo, — qarilik qursin, charchab qoldim. Biroz nafasimni rostlab olay... zap to'planibsizlar-da, hammasini gapirib beraman...

Bu voqeaga bir yuzu yigirma yetti yil bo'ldi. O'shanda men yetti yoshli bola edim. Pastki qishloqda Rahim o'tinkash degan bir chol yashardi. Bechoraning bitta urg'ochi eshagidan boshqa hech narsasi yo'q edi. Toqqa chiqib o'tin kesib, o'sha eshagiga yuklab bozorga borar edi. Bir kuni tog'dan archa ortib kelayotganda, eshak mana shu men turgan tepalikdan pastga tushayotib, oyog'i tiyg'onib, yiqiladi-yu, beli cho'rt uzilib ketadi... Chol yig'laydi, siqtaydi, yigirma yil ro'zg'orini tebratishga yordam qilgan bu qari eshakni ko'p hurmat-u e'zoz bilan mana shu yerga ko'madi. Charchab, qabrga suyanib dam olayotganida tog'dan begona o'tinchilar tushib kelishib:

— E, bobo, bu qanaqa qabr? — deb so'rashadi.

Chol yig'lab:

— Valine'matimni ko'mdim, — deydi yarim hazil, yarim chin qilib, — meni yigirma yildan buyon boqib kelgan... Uzunquloq pirimni ko'mdim...

O'tinchilar bechora cholga achinib, bir tanga, yarim tangadan berib o'tib ketishadi.

Chol uch-to'rt yil mana shu yerda tilanchilik qilib o'tirdi...

Rahimqul o'lgandan keyin Azizxon eshon bu yerga kelib dahma soldirdi, tol, chinorlar ektirdi, buloqlarning atrofiga ko'rib turganlaringdek, xarsang toshlar yotqizdirdi. Qabrning ustiga marmar toshdan sag'ana qildirib:

— Uzunquloq pirim katta avliyo edilar. Kofirlar bilan jang qila-qila mana shu tepalik yonida shahid bo'ldilar... — deb boplab ma'ruza qildi.

Shu-shu bo'ldi-yu, Uzunquloq pirimning ovozi yetti muzofotga tarqalib ziyoratchilar bu yerga seldek oqib kela boshlashdi. Kimki, bu gaplar yolg'on desa, uni toshbo'ron qilishga buyurdilar... Eh-he, bu yerda ne-ne eshon, eshonvachchalar boyib davr-u davron

surmadi... qo'rboshi zamonida ne-ne yigitlarning qoni to'kilmadi, bosmachilarga qarshi chiqqani uchun kofir deb atalib, bu qabr atrofida ne-ne azamatlar qo'ydek bo'g'izlanib ketdi...

Bir kun men ham bu yerga eshak ko'milgan, deb baloyi azimga qoldim, toqqa qochib, arang qutuldim.

Bundoq qarasam, odamlar xuddi gipnoz qilingan-dek qotib qolishibdi. Ammo hammalari ham qo'llarini musht qilib, tishlarini g'ijirlatib turibdi. Buvijonim bo'lsa nima qilarini, shuncha yil aldanib kelgani uchun alamini kimdan ularini bilmay, bezgak tutgan-dek dag'-dag' qaltirayapti.

— Endi so'z qorilarga, qorilar gapirsin! — dedi Abdushukurov amaki.

Qori pochchalar Qobil bobo gapirib odamlarni og'ziga qaratib turgan paytda xayr-ma'zurni nasiya qilib sekingina juftakni rostlab qolishgan ekan, hech joydan topib bo'lmadi.

Odamlardan biri ajoyib bir taklif kiritib qoldi. O'sha aqlli odamning taklifi bilan eshakning suyaklarini yig'ib, sim bilan bog'lab, chinorga, eng novcha odamlarning ham qo'li yetmaydigan joyga osib qo'yishdi. Tagidagi bir parcha taxtachada esa birinchi sinf o'quvchilari ham bemalol o'qiy oladigan katta-katta harflar bilan mana bunday yozuv yozilgan edi:

“Bir yuz yigirma yetti yildan buyon sig'inib kelin-gan, beli sinib o'lgan urg'ochi eshak — hazrati Uzunquloq pirimning suyaklari mana shu bo'ladi... Qo'l tekkizilmasin, jarima o'n so'm”.

XV b o b

Yaproqlar qarsak chaladi

Shunday qilib desangiz, ishlarim yana yurishgan-dan yurishib ketdi. Buvijonim meni boplab tarbiyalay-man deb, o'rtoqlarimdan ajratib olib, uyga qamab, eshon pochchamga shogirdlikka berib jonginamni qiy-nayotgan edi. Endi u bu fikridan butunlay qaytganga o'xshaydi.

Buning ustiga xuddi o'sha kuni ertalab uchastkavoy amakim va'dasining ustidan chiqib yuk tashiydigan mashinaga eskiroq bo'lsa ham bitta kitob soladigan javon yuklab kelib qoldi. Mashinaning orqasini to'ppa-to'g'ri Oriflarning ko'cha eshigiga to'g'riladik. O'zimizning uyga tushirsak ham bo'lar edi-yu, lekin gap-so'z ko'payishidan qo'rqdim. Buvijonimning odatini bilasiz-ku, axir har xil savollarni qalashtirib tashlashda algebra o'qituvchimizdan keyin qishloqda ikkinchi o'rinda turadi. "Nega militsioner senga shkaf keltirib berdi, nega boshqaga bermaydi, yo yashirincha aloqang bormi?.." degan savollarga ko'milib ketishim turgan gap. Shuning uchun to'ppa-to'g'ri Oriflarnikiga tushiraverdik.

Uchastkavoy amaki shkafni chertib:

— Taraqlashini qara, — deb qo'ydi, — eski bo'lsa ham, yangisidan yaxshi!

— To'g'ri, — dedim men ham sevinib, — bo'yab, ko'chgan taxtalarini qaytadan qoqsa — yap-yangi bo'ladi.

Orif shunaqangi xursand bo'ldiki, shunaqangi xursand bo'ldiki, shkafning bir chekkasidan ko'tarish o'rniga, mening yelkamdan quchoqlab:

— Sherik, sherikvoy! — deydi nuqul irg'ishlab, — kitoblarimning hammasi sig'adi endi, bermalol sig'adi. Ming rahmat senga!..

— Hatto o'zing ham sig'asan, — deb yana ham xursand qilib yubordim do'stimni, — oying bilan arazlashib qolgan kunlaringda ichiga kirib bermalol uxlayverasan...

Shkafni ko'plashib joyiga qo'yib kitoblarni tartibi bilan terib bo'lgan ham edikki, qovog'ini ayron xaltadek osiltirgancha Mirobiddinxo'ja kelib qoldi. "Senga aytadigan yashirincha gapim bor", deb meni qo'ymasdan tashqariga olib chiqib ketdi:

— Sherik, maslahat so'rab keldim, — dedi u shivirlab.

Xayriyat, mendan ham maslahat so'raydigan odam bor ekan bu dunyoda deb, ishonsangiz shu paytda boshim osmonga yetdi:

— Qanaqa maslahat?
— Hech kimga aytmayman, deb soʻz bergin avval.
— Birovga aytsam, kallamni shartta kesib tashlayman.

— Men, sherik, bugun kechasi qochib ketmoqchiman... Sen menga yoʻl-yoʻrigʻini oʻrgatib qoʻy. Axir sen bunaqa ishlarga ustasan-ku.

— Nima, sen ham qalpoqcha topib oldingmi? — deb yuborganimni bilmay qolibman. Aytishga aytdim-u qoʻltigʻimda turgan qalpoqchamni paypaslab koʻrdim, yoʻq, joyida turgan ekan.

— Qalpoq topganim yoʻq, — dedi Mirobiddinxoʻja, — men, bilasanmi, yangi doʻppimni kiyib qochmoqchiman.

— Nega endi qochmoqchi boʻlding?

— Ishlar chatoq, men rasvo boʻldim, — yigʻlam-sirab dedi Mirobiddinxoʻja, — hech kimga ayt-maysan-a? Xoʻp, ochigʻini aytaman. Men oʻtgan yili Azroil boboni koʻrganman. Xumga qamab olib, meni rosa savalagan. Yana tagʻin yolgʻon gapirib, odamlarni aldasang, joningni olaman degan.

— Rostdan-a? — deb qoʻydim joʻrttaga.

— Rost. Oyim, mana, qorilar rasvosi chiqib qochdi, endi qishloq oʻzimizga qoldi. Tagʻin xumga tushasan, bolam, deyapti. Men endi tushmayman desam, oyim boshimga mushtlab “tushmasang teringga somon tiqaman” deydi. Bu yoqda Azroil bobodan qoʻrqaman, qori pochchalarniyam, oyimniyam — hammasini yomon koʻrib qoldim. Yoʻq, oyim oʻzlari yaxshi-ku, mana shu yolgʻon gapirtirgani yomon-da. Bu yoqda oʻqishim ham rasvo boʻlgan, xumda oʻtirib oʻyinga tushaverib hammayoqni “2” ga bostirib yuborgan ekanman. Koʻchmay qoldim, oltinchida qolib ketganman.

Bir xil vaqtda, nima sababdanligini bilmaymanu, ammo gapga juda chechan boʻlib ketaman. Oʻzimdan katta odamlarni ham ogʻzimga qaratib oʻtirgan paytlarim koʻp boʻlgan. Shu topda ham gapdonligim juda tutib ketdi-yu Mirobiddinxoʻjani ham hash-pash

deguncha uydan qochish to'g'risidagi fikrdan butunlay qaytardim-qo'ydim.

— O'qish masalasida esa tashvishlanma, — dedim, — ikkovimiz birga o'qiymiz. Xo'p desang, derazaning yonidagi katta partada birga o'tiramiz. Men bu yil albatta sinfkom bo'lsam kerak. Seni tozalik komissiyasiga rais qilib qo'yaman. Qara, qo'llaring oppoqqina, tirnoqlaring olingan... Oyingni, hali aytganimdek, shu bugundan qoldirmay o'zim ko'ndiraman. Lekin mening borishimni avvaldan aytma, xo'pmi?

— Xo'p, — dedi Mirobiddinxo'ja xursand bo'lib.

— Demak, kelishdek. Qani, oppoq qo'lingni bir qisib qo'yay-chi, tozalik komissiyasining bo'lajak raisi, — deb qo'llarini qattiq qisib, peshonasidan o'pib, qiqirlatib kuldirib do'stimni kuzatib qo'ydim.

Uyga kirib Sora xolamning odamlarni aldaydigan katta xumini qanday qilib sindirsam ekan, deb har xil rejalar tuzayotgan edim, ko'chadan avval mashinaning signali, ketidan bolalarning qiyqirig'i, Hoshim deb chaqirgani eshitildi. Tashqariga chiqib kelgan buvijonim:

— Hoshimjon, chiq, o'g'lim, o'rtoqlaring keldi, — deb qistadi, — lager qurilayotgan joyga borib, tosh terarmishsizlar.

Besh tonnalik katta mashina liq to'la bola ekan. Meni ko'rishlari bilan qiyqirishib, darrov qo'limdan tortishdi. Qancha vaqtlardan buyon hunaqangi ko'pchilik bo'lib to'planmagan edik. Sevinishib, qarsaklar chalib, ashula boshlab yuborganimizni o'zimiz ham bilmay qolibmiz. Sheriklarim mening o'yinlarimni sog'inib qolishgan ekan, men ham tarang qilib o'tirmay darrov kabinaning tomiga teskari o'tirib, o'ynashga tushib ketdim:

*Bo'sh bola, bo'sh bola,
O'yinlari besh bola,
hesh bola,*

deyishib qarsak chalishganda egilib hammalariga salom berib qo'yaman.

O'yin-kulgi bilan ziyoratgohga yetib borganimizni

sezmay qolibmiz. Mashinadan tushib birinchi qilgan ishimiz chinorga osib qo'yilgan eshakning suyagini tomosha qilishu ostidagi yozuvni o'qish bo'ldi. Orifning fikricha, "eshak" deganda ikkita "sh" yozilar ekan. Men darrov e'tiroz bildirib nega endi, ikki "sh" yozilar ekan, qari eshakka bitta "sh" yozishsa ham bo'laveradi, deb zo'rg'a ko'ndirdim.

Shu atrofda bir yo'la beshta buldozer ishlab, o'nqir-cho'nqirlarni tekislayotgan ekan. Tekislangan yerlardagi tuproqdan chiqib qolgan katta-kichik toshlarni tezroq terib olishda yordamlashishimiz kerak ekan. O'ng-tersini surishtirib o'tirmay, ko'ylaklarni yechib har tomonga uloqtirdikda, ishlash mana hunaga bo'ladi deb, ishga tushib ketdik. Men darrov yigirma chog'li bolani ajratib, alohida brigada tuzib, narigi brigadani o'zaro musobaqaga chaqirdim. Bilasiz-ku, qishlog'imizning bolalari sho'xlik qilib, doim oyilaridan gap eshitib yursa ham, ammo ishga kelganda katta odamlarni ham qochiradi.

Ikki soat o'tar-o'tmas, uch paykal yerning toshini terib, chinorning tagiga uyih tashladik.

— Tag'in ish bormi, ko'rsating? — deb so'radi o'qituvchimiz Abdushukurovdan.

— Biroz dam olib turinglar, hozir buldozer narigi yerga o'tib ketadi.

Endigina ziyoratchilar har kuni maza qilib dam oladigan salqin buloqlar bo'yiga, soy ustidagi bahavo so'rilarga o'tirib, birpas dam olsak olaylik, deb turgan edik, qishloq tomondan xalloslagancha Zokir kelib qoldi:

— Meni chaqirmabsizlar-a! — dedi u xafa bo'lib.

— Chaqirish ham gapmi, — deb qo'ydi tosh tashishda hozircha ikkinchi o'rinni egallab turgan Mirobiddinxo'ja, — mashinaning signalini chalaverib, qishloqni ko'chirib yuboray dedik-ku!

— Men bo'lsam bog'da uxlab yotuvdim, — o'zini oqladi Zokir, — signalni eshituvdimu tush ko'rayotgan bo'lsam kerak, deb yotaverdim. Qani, menga ham ish bormi?

— Bor, — dedi o'qituvchimiz, — qani, bir "Kichkinajon"ga o'ynab yubor-chi.

Sizga aytaman deb, esimdan chiqib qolgan ekan,

Zokir jindak uyquchiroq-ku, ammo qiziqchilik o'yinlariga tushishda undan o'tadigani yo'q. Ayniqsa, "Kichkinajon"ni qiyib tashlaydi.

Hammamiz katta chinor tagiga to'planib, davra olib, Zokirni o'rtaga chiqardik. Avval uyalib turdi-da, keyin qo'llarini yoniga qisib san'atini ko'rsata boshladi Zokir.

*Kichkinajon, kichkina,
Tovuqdan ham kichkina,
Taruvdan ham kichkina
Kichkinajon, kichkina,
Tariqdan ham kichkina,
Kichkinajon kichkina
Qo'noqdan ham kichkina,
Kichkina, kichikkina.*

Yer-u ko'kni qarsak, qiyqiriq ovozi tutib ketdi. Ishonasizmi, xuddi shu paytda xursand bo'lganidan tepamizdagi chinorning yaproqlari ham bizga qo'shilib qarsak chalar edi.

O'sha kuni lager qurilishidan qosh qorayganda qaytdik. Do'stlarim bilan xayrlashib, uyimizga tomon jadal kelayotgan edim, to'satdan qalpoqcham:

— Sheriklaring bilan uchrashganingdan xursandmisan? — deb so'rab qoldi.

— Bo'lmasam-chi?! — deb qo'ydim.

— Bugun-erta o'qishlar ham boshlanadi, xabaring bormi?

— Xabarim bor. Men bu yil yeng shimarib o'qi-moqchiman.

— Unda meni o'z uyimga eltib qo'y, — dedi qalpoqcham, — qachon yordamim kerak bo'lsa, tortinmay boraver, sen uchun hamisha xizmatga tayyor-man...

Shunday qilib desangiz, men o'sha kuni qadrdon qalpoqcham bilan ikkinchi bor xayrlashdim.

— Xayr, qalpoqcham! — dedim ko'zimga yosh olib, — biz yana ko'rishamiz.

— Xayr, quvnoq do'stim, — dedi qalpoqcham ham yig'lab, — albatta, ko'rishamiz.

MENING HAM DO'STLARIM BOR

I b o b

Bir tovoq shirguruch

Yigirma oltinchi avgust kuni, yo'q, kechirasiz, yigirma yettinchi avgust ekan. Yigirma yettinchi avgustmikan-a? Har qalay, o'sha kuni havo juda ham issiq edi-da, qishloq ko'chalari jimjit, zog' ham uchmaydi. Tirik jon borki hammasi o'zini salqinga urgan. Orifning kuchugi ham muzdekkin ariqqa bag'rini berib tilini chiqarib, hansirab yotibdi. Daraxtlar ham qilt etmaydi, butun narsalar turgan joyida qotib qolgandek. Tol shoxiga berkingan chumchuqlar ham chirqillashmay qolishgan, atrof dim, juda ham dim.

Biz bo'lsak, ya'ni Orif, Zokir, Ikromiddin olako'z, Mirobiddan injiq — hammamiz tutdan chumchuq bola olib Mirzabuvaning bog'idan shaftoli o'g'irlab, gumning etagida cho'milishib, maza qilib o'ynayotgan edik. Uzoqdan Dono chaqirib qoldi.

— Beriroq kelsang-chi! — dedim o'rnimdan turgim kelmay.

— Yalang'ochsizlar, uyalaman.

— Bo'lmasa gapingni qattiqroq ayt.

— Sizni yangi muallim so'rayapti.

Suvdan chiqqim kelmasa ham yangi kelgan muallim bilan tanishsam tanishib qo'ya qolay, deb shoshilib kiyindim-da, uyga jo'nadim.

Borsam, chindan ham hovlimizda begona yigit o'tiribdi. Yoshi yigirma ikki-yigirma uchlarda, bo'yi novcha, o'zi oriq, qop-qora sochini silliq qilib tarab olgan, yaqiniga borib tikilgan edim, yuzi cho'ziq, ko'zlari katta-katta, peshonasi do'ng bir kishi ekan.

Menga yer ostidan razm solgan edi, beixtiyor yurishdan to'xtab:

— Assalomu alaykum! — deb yuborganimni o'zim ham sezmay qolibman.

— Hoshimjonmisiz? — yangi muallim bir bosh uzumni cho'qilab yeb o'tirgan ekan, uni laganga qo'yib, sekin o'rnidan turdi-da ikki qo'lini menga uzatdi. Ma'lum bo'lishicha yangi muallimning ismi shariflari Vohid Soliyevich Soliyev ekan. Institutni bu yil bitirib, to'ppa-to'g'ri bizning qishloqqa ishga kelibdi. O'zi algebradan, matematikadan dars berarmish. Bundan uch kun avval, men o'qishim kerak bo'lgan 6-“B” sinfiga kurator etib tayinlanibdi. U, bu gaplarni menga emas, buvijonimga qarab gapirardi. Buvijonimga qarab yana davom etdi:

— Sinf o'quvchilarining shaxsiy delosi bilan tanihib chiqdimu, bir xillari bilan alohida-alohida gaplashib ko'rishga qaror qildim, — dedi u yana uzum yeyishga tushib.

— Yaxshi qilibsiz-da, aylanay, — deb qo'ydi buvijonim ham.

— Endi opoqi o'z sinfingdagi o'quvchilarning ota-onasi, uy sharoiti bilan ertaroq tanishib qo'ygan yaxshi-da... Yolg'iz o'zim turaman. Qiladigan ishimning tayini ham yo'q.

— Ota-onalaringiz qayerda, aylanay? — deb so'radi buvijonim.

— Shaharda... Lekin uzumlaringiz shirin ekan, opoqi.

— Osh bo'lsin, yeyavering, qoqindiq. Uylanganmisiz?

— Yo'g'-e, hali yoshmiz-u, opoqi.

— Kiyim-boshlaringiz kir bo'lsa, tortinmay olib kelavering. Vaqti bemahal issig'ingizdan ham, aylanay, o'zim xabar olib turaman... Ishqilib, mana shu shumshukni sal epaqaga keltirib bersangiz bo'lgani. Dadasi ishdan boshqasini bilmaydi. Oyisi kunbo'yi fermada. Menga bo'yin egmay qo'ydi bu

bola. Qarang, orqangizga o'tib olib, yelkasini uchirib menga muqom qilyapti...

— Qani muqom qilganim, orqam qichiyapti, o'shani qashiyapman, — dedim buvijonim begona odamga meni yomonlagani uchun sal jahlim chiqib.

Yangi o'qituvchi dadamga o'xshab xotin kishilar-ning gapiga ko'pam quloq solvermaydigan bir kishi ekan. Buvijonim gapiryapti-yu, u bo'lsa, nuqul uzum yeydi. Nihoyat, uzum ko'ngliga urdi shekilli, laganni chori bilan nariroq surdi-da, labidagi shirani oppoq sochiq bilan artayotib:

— Qani, Hoshimjon, beriroq keling-chi, — deb qo'ydi. So'rining bir chekkasiga omonatgina o'tirdim. Buvijonim nima ish bilandir boqqa kirib ketdi.

— Kanikulni yaxshi o'tkazdingizmi — so'radi muallim.

— Yaxshi o'tkazdim.

— Qanaqa kitoblar o'qidingiz?

— Kitob o'qimadim, domla.

— Nega o'qimadingiz?

— Kitob o'qisam, shu deng, uyqum kelib, yuragim qisilaveradi.

— Yuragim qisilaveradi? — muallim hayron bo'lgandek menga tikildi, — nega endi yuragingiz qisilar ekan?

— Men o'zi nervinniymandan-da, domla, — dedim jo'rttaga hazilga olib.

— Nervinniyman? Halitdan-a, qanday qilib nervinni bo'la qoldingiz?

— Domlalar uy vazifalarini juda ko'p berishadida, o'shalarni ishlayman deb, nervinni bo'lib qolganman.

Muallim tizzasiga shappalab, kulib yubordi. Qotib-qotib kuldi. Kulganda og'zini katta-katta ochib, osmonga qarab kular ekan. Qahqaha ovozidan toldagi chumchuqlar hurkib har tomonga uchib ketishdi. Yangi muallimning bunchalik xursand bo'lganini ko'rib, men ham gapimni davom ettiraverdim:

— Undan keyin, singlim Oysha ham nervinni,

mendan qo'rqqanidan shunaqa bo'lib qolgan. Eng kichkina singlim Dono bor-ku, hu, ana qarang — so'rining tagida mushuk bolani o'ynatib o'tiribdi, o'sha ham nervinliy.

— Zig'irday qizcha-ya?

— Zig'irdak emas, ikkinchida o'qiydi... u ham nervinliy, bog'chada qo'g'irchoq talashaverib shunaqa bo'lib qolgan... biz hammamiz nervinniymiz.

Muallim yana kulib yubordi. Bu gal ham chin yurakdan kulgan bo'lsa kerak, nega desangiz ko'zlari-dan yosh chiqib ketdi.

— Obbo Hoshimboy-ey, Siz ja qiziqchi ekansiz. Menga ma'qul bo'lib qoldingiz.

— Mana shu qiziqchiligim uchun buvijonim meni tiriklayin ko'mmoqchi bo'lib yuribdi, — arz qildim yangi muallimga.

— Nega ko'mar ekanlar?

— Bilmasam. Ishqilib, tiriklayin ko'mmasam mu-rodimga yetmayman, deydilar.

Muallim menga tikilib, kulimsiragancha jim bo'lib qoldi. Nimalarnidir o'ylab ketdi. Peshonalari tirishib, ko'zlari qisilganini shundoqqina ko'rib turibman.

— Buvijoningizni xafa qilmang. Mening ham ana shunday buvijonim bo'lganda boshimga ko'tarardim. Qarang, kiyimlaringizni yuvib, dazmollab beribdilar. Hovlilaring ozoda, hamma yoq supurilgan, saranjom-sarishta... Xo'sh, darsliklarning hammasi butmi?

— Hammasi tayyor-da, domlajon.

— Qani, olib chiqing-chi.

G'izillib kirib uydan katta papkamni olib chiqdim. Bir xil fanlardan hali darsliklarim yetishmas ekan, buni men papkamni olib chiqayotganimda eslab qoldim.

O'sha kuni muallim meni boshlab borib, maktab-dan darsliklar olishib berdi. Keyin menga o'xshash qoloqroq bo'lgan yana uch o'quvchining uyiga bir-galashib bordik. Soy bo'yidagi Akromlarnikiga ham birrov kirib chiqdik. Hovlilarida hayvon-u qushlar

shunaqangi ko'pki, avvaliga hayvonot bog'iga kirib qoldikmi, deb ikkovimiz ham hayron bo'lib qoldik.

— Domla, boshqa bolalarnikiga ham kiramizmi? — deb so'radim qaytayotganda.

— Yo'q, endi bo'ldi, — deb qo'ydi muallim.

— Nega boshqalarnikiga kirmaymiz?

— Biz uylariga kirgan bolalar beshinchi sinfda yaxshi o'qimagan. O'shalar bilan alohida-alohida shug'ullanishga to'g'ri keladi.

— Demak, men bilan ham alohida shug'ullanasizmi?

— Siz ham o'tgan yili sinfda qolgansiz. Demak, siz bilan ham alohida shug'ullanishga to'g'ri keladi...

Gap bilan bo'lib maktabimiz hovlisidagi muallimlarga ajratib berilgan uyga yetib borganimizni ham sezmay qolibmiz. O'tgan yili bu uyda er-xotin Ryabovlar turishar edi. Eri nemis tilidan, malla sochli xotini rus tilidan dars berardi. Ikkala fandan ham bahom sal chatoqroq bo'lgani uchun bu uyning yaqiniga ham yo'lamasdim. Hatto, o'sha atrofdan o'tganda jo'rttaga teskari qarab o'tardim. Vohid Soliyevich kutilmaganda meni mana shu uyga taklif qilib qolsa bo'ladimi. Ichkariga sal qo'rqibroq kirib bordimu, xoh ishoning, xoh ishonmang, hang-u mang bo'lib qoldim. Bu yerni kitobxonaning o'zginasi deysiz. Tokchalarga ham, javonlarga ham oriq-semiz kitoblarni shunaqangi ko'p terib tashlashibdiki, asti qo'yaverasiz.

— Hammasi o'zingiznikimi? — birinchi savolim shu bo'ldi.

— Yo'q, Ryabovlarniki ham bor, — tushuntirdi muallim.

U, negadir, o'zi juda kam gapiradi-yu nuqul meni gapga soladi. Kunbo'yi mendan, so'ramagan narsasi qolmadi. Nega algebrani yomon ko'raman, qochib ketishimning sababi nima, qaysi bolalar bilan mushtlashganman. Yong'oq qoriga shogird tushishga buvi-jonim nega majbur qildi rosa so'radi-da.

— Jurnallar ham Ryabovlarnikimi? — deb so'radim jo'rttaga gapni chalg'itish uchun.

— Yo'q, bular meniki. O'qimoqchi bo'lsangiz, ola qoling. Keyin keltirib berarsiz.

— Shaxmat-chi, shaxmat ham ularnikimi?

— Yo'q, shaxmat meniki. O'ynaysizmi?

— Men shashkani bilaman-da.

— Qani oling, bir kuch sinashib ko'raylik-chi! Lekin bilib qo'ying. Men qattiq o'ynayman.

— Men ham bo'sh kelmayman, domla.

Shashkani o'ynayotibmiz-u, lekin mening xayolim butunlay boshqa yoqda. Shu kungacha bironta o'qituvchim menga o'zini yaqin olib muomala qilgan emas. Hammasi bezoridan olib, bezoriga soladi, sendan odam chiqmaydi, deb kamsitgani-kamsitgan. Vohid Soliyevich bo'lsa, mana meni odam qatoriga qo'shib, men bilan gaplashgani uyimizga boribdi, yonma-yon o'tirib shashka o'ynayapti.

— Domla, mendan tuzukroq odam chiqmaydimi-a? — deb so'raganimni o'zim ham bilmay qoldim.

— Nega unday deysiz?

— Hamma shunaqa deydi-da.

— Bo'lmagan gap, — dedi Vohid Soliyevich ketma-ket ikkita toshimni olib, — shoshmay tursangiz... hammasi uyalib qoladi.

O'sha kuni har qancha urinsam ham, baribir shashkadan omadim kelmadi: ketma-ket to'rt marta yutqizib qo'ydim. Lekin shunday bo'lsa ham yana to'rt marta yutqizib, Vohid Soliyevichni xursand qilishga tayyor edim. Nega desangiz, hali aytganimday, bu kishini aytoydil yaxshi ko'rib qoldim.

— Hovlingizga suv sepib beraymi? — dedim shartta o'rnimdan turib.

Vohid Soliyevich bosh chayqadi:

— O'zim sepaman. Siz mening ishimni qilib bersangiz, bora-bora men dangasa bo'lib qolaman-ku, Hoshimjon.

— Bo'lmasa picha qatiq olib kelaymi? Judayam shirinda. Xuddi qaymoqning o'zi deysiz.

— Rahmat, uka, qatiqni uncha xushlamayman.

— Bo'lmasa, domla, men Sizga hali yegan uzumingizdan bir chelak keltirib beraman.

— Rahmat, uzum kerak bo'lsa o'zim boraman. Bahonada buvijoningiz bilan birpas gaplashib o'tirib kelaman. Ajoyib kampir ekanlar...

Vohid Soliyevich o'qib, rasmini tomosha qiling deb, menga bir dasta suratli jurnallar berdi. O'zimda yo'q sevinib ketdim. Nega desangiz, surat tomosha qilib tagidagi xatlarni o'qishni joni dilimdan yaxshi ko'raman.

Qo'ltig'imdagi jurnalni ko'rib, hayriyat, sening qo'lingda ham kitob ko'radigan zamonlar kelar ekan, deb buvijonim ham sevinib ketdi.

— Endi meni tiriklayin ko'mmaysizmi? — deb so'radim buvijonimdan

— Voy tentagim-ey, shu gaplarni haliyam eslab yuribsanmi-a? Qani, beriroq kel, bir achomlashib qo'yaylik.

Buvijonim bilan achomlashib bo'lganimizdan keyin so'riga chordana qurib o'tirib olib, singillarim-u buvijonim, dadajonim-u oyijonimga jurnallardagi suratlardan ko'rsatdim. Tagidagi xatlarni sharillatib o'qib berdim. Hammalari o'zlarida yo'q xursand bo'lib ketishdi. Hatto nazarimda shu paytda Oysha ham ich-ichidan sevinib o'tiribdi. Akam o'qishga xavas qo'ysa, uy vazifalarini o'zi ishlab meni jonim ham tinchir ekan, deb sevinayotgan bo'lsa kerak.

Kechqurun so'rida shirguruch yeb o'tirib men yana Vohid Soliyevichni eslab ketdim... Bechora bir o'zi maktabning katta hovlisida zerikib o'tirgandir. Ehtimol, zerikkanidan xushtak chalib u yoq-bu yoqqa yurayotgandir, yo ovqat pishirmoqchi bo'lib, primusga o't qalayolmay qiynalayotganmikin-a?

— Oyi, ovqatingizdan yana bormi? — dedim.

— Dadangga olib qo'yganim qoldi. Yeysanmi?

— Muallimga olib bormoqchi edim.

— Kelin, ustiga sariyog'dan ko'proq solib bering,—

deb gapga aralashib qoldi shu paytda buvijonim ham, — bir parishtalik yigit ekan. Hoshimjon, aytgin, tez-tez kelib tursin.

Bir minutdan so'ng tovoqdagi shirguruchni katta sochiqqa o'rab, maktab tomonga qarab o'qdek uchib borardim. Aytganimdek, Vohid Soliyevich kastyulga sho'ruva solib, o'zi kattaligi xontaxtadek keladigan bir kitobni varaqlab o'tirgan ekan. Meni ko'rib, rostini aytсам, uncha xafa ham, xursand ham bo'lmadi:

— Iye, o'zim ham ovqat qiluvdim-ku, — deb kulimsirab qo'ydi, xolos.

Qaytayotganimda domlamiz yashab turgan uyning hovlisiga ko'zim tushdi-yu, yuragim “shuv” etib ketdi: Ryabovlar ko'chib ketgandan buyon bu atrofga suv kelmapti. Gullar qurigan, rayhonlar so'ligan, marzadagi ajriqlar sarg'aygan, olmalarning pastki shoxi suvsizlikdan quriy-quriy deb turibdi.

Kechasi Vohid Soliyevichga sezdirmasdan sug'orib qo'yishga, u kishini to'satdan juda-juda ham xursand qilishga qattiq ahd qildim. Buvijonim uyquga ketishi bilan katta ketmonni olib, maktabning hovlisiga jo'nadim. Hovliga suv kiradigan quloq, ariqlarni ochib, asta-sekin katta anhorga chiqib bordim-da, yarim tegirmon keladigan suvni ochib yubordim. o'sha yerda, anhorning shundoqqina labida jindakkinna mizg'ib olmoqchi bo'lib, uyqum qurib ketsin, tong otguncha dong qotib uxlab qolibman. Uyg'ondimu oyoqni qo'lga olib maktabning hovlisiga yugurdim. Andak kechikkan ekanman. Hammayoqni suv bosib ketibdi. Vohid Soliyevich tizzasidan suv kechib, nishabini qayoqqa olishni bilmay, garang bo'lib turgan ekan:

— Ketmon kerakmi? — deb so'radim nima deyishni bilmay.

— Tezroq keltiring, tezroq! — dedi muallimimiz entikib.

Ertalabgacha suv bilan olishib chiqdik.

Jarangla, qo'ng'irog'im

Ertaga o'qish boshlanadi, degan kuni kechasi, rostini aytib qo'ya qolay, uxlay olmadim. Har xil shirin xayollar surib, bir mahal uxlab qolibman-u xayolimning bir tomoni sekingina tushga ulanib ketganini o'zim ham payqamay qolibman. Bir vaqt bunday qarasam, Otajon Azizovich jamiki o'quvchilarni to'p-lab, menga maqtov qog'ozini topshirmoqchi bo'layotgan emishlaru men xomkalla bo'lsam, uni olmayman deb, qochib yurgan emishman. Nihoyat, meni ushlab qo'linga maqtov qog'ozini zo'rlab berishdi. Qarsak demagani, hammayoqni qoplab ketdi. O'zim ham qo'shilishib qarsak chalib yuboribman deng.

— Hoshim, tek yotasanmi, yo'qmi? — deb buvijonim sekingina biqinimga turtib qo'ydi.

— Maqtov qog'ozim qani? — so'radim uyqusirab.

— Qanaqa maqtov qog'oz?

— Hozir qo'limda turuvdi-ku?

— Uyqusirama. O'ng tomoningni bosib yot.

O'ng tomonimni bosib yotgan edim, chindan ham dong qotib uxlab qolibman. Qattiq zang ovozidan uyg'onib ketdim. Maktabimizning hovlisidagi qari tutning shoxiga katta temir osib qo'yishgan edi. Kimdir ana o'shani jaranglatib uryapti. Xiyol o'tmay gorn ham chala boshlashdi, yana xiyol o'tmay yoniga childirma ovozi qo'shilib ketdi.

— Salom, maktab, salom, sentabr! — dedim-da, sakrab o'rnimdan turdim. Nonushta ham qilmay papkani qo'ltiqqa olib, o'zimni ko'chaga urmoqchi bo'lgan edim, buvijonim:

— Singillaring bilan ketasan! — deb yo'limni to'sdi.

Bunday qarasam... Obbo, sochlariga lentalar taqib, oppoqqina ko'ylaklarini kiyib, bir dasta gulni bag'riga bosib bir chekkada Donoxon turibdilar!

— Xohladinga boryaptilarmi? — deb sekingina biqinidan chimdib qo'ydim.

Nariroqda Oyshaxon ham yasan-tusanni joyiga qo'yib, tayyorgarlik ko'ryaptilar.

— Qani, maktab tomon shagom-arsh! — dedim-da, ikkovini oldimga solib ko'chaga chiqdim.

Hay-hay, bugun ko'chada chindan ham bayram bo'lyapti, hamma yasangan-tusangan, qo'llarida gul, lablarida kulgi, maktabga shoshishyapti. Maktab tomonda hamon gorn yangraydi, childirma gumburlaydi:

<i>Gumburga gum,</i>	<i>Maktab borar.</i>
<i>Gumburga gum,</i>	<i>A'lo o'qish</i>
<i>Chal tezroq!</i>	<i>Niyati, niyati,</i>
<i>Mulla Hoshim</i>	<i>Algebra,</i>
<i>Ona tili</i>	<i>Chal tezroq.</i>
<i>Hammasi ham</i>	<i>Chal tezroq</i>
<i>Besh bo'lar,</i>	<i>Gumburga gum,</i>
<i>Besh bo'lar.</i>	<i>Gumburga gum!..</i>

Maktab hovlisiga o'yinga tushib, muqomlar qilib kirib bordim. Gornni Asad degan bola-yu childirmani Sulton yig'loqi chalayotgan ekan. Shartta qo'lidan oldim-da, yengni shimarib, barmoqlarimni ho'llab, childirma chalish mana bunaqa bo'ladi, deb savalab ketdim.

*Taka tum-tum, tum taka tum,
Har yonlarni kezib yurdim.
Yaxshi-yomon barin ko'rdim,
A'lo o'qiyman deb keldim.*

Ana shunaqangi gaplarni xayolimdan o'tkazib, childirmani zavq bilan urayotgan edim, kimdir orqamdan kelib bilagimdan mahkam qisdi. Qarasam, Vohid Soliyevich ekan:

— Barakalla, childirmani yaxshi chalar ekansiz!

— Boplab tashlaymiz-da, domlajon!

— Chalavering, qattiqroq chaling! — deb Vohid Soliyevich yana qayoqqadir ketdi. Aksiga yurib xuddi shu paytda qo'llarim charchab qolgan edi. Childirmani yonginamda ko'zni mo'ltillatib turgan Sulton

yig'loqiga uzatdim-da, do'stlarim bilan quchoqlashib ko'rishib ketdim. Maktab hovlisiga birin-ketin yettinchi sinfga bir amallab ko'chib olgan Zokirvoy, kutubxona tashkil qildim, deb kerilib yurgan Orifboy, mendan qo'rqqanidan doim oxirgi soatdan qochib ketadigan Hakimjon, Mirobiddinxo'jalar kirib kela boshlashdi. Bolalar to'p-to'p bo'lib gaplashishar, lagerlarda, sayohatlarda ko'rgan-bilganlarini bir-biriga so'zlab maqtanishar, kulishar edi. Ikrom kemaga tushib, daryoda suzibdi, Shoolim dadasi bilan cho'lda qovun ekishgan ekan, bitta qovunni so'yishsa, ichidan tarvuzning urug'i chiqib kelibdi.

— Yolg'on! — dedi Zokir ishonmay. — Bas boy-lashaman, — dedi Shoolim gapiga hech kim ishonmaganiga yig'lagudek bo'lib.

Yettinchi sinfda o'qiydigan bir oyog'i cho'loq Rafiq shaharda Afrikadan kelgan negrlarni o'z ko'zi bilan ko'rib, o'shalar bilan bitta stolda yonma-yon o'tirib ovqat yebdi. Qorasi kiyimiga yuqarmikan, yo'qmikan deb sinchiklab qaragan ekan, ko'ylagining yoqasi oppoq emish. Bu yil biz bilan o'qiydigan Shohida mening oyim ishlaydigan fermada buzoq boqqan ekan, ferma mudiri: "O'ninchini bitirsang, seni sigir sog'uvchi qilib olaman, rasmingni gazetada chiqartiraman", deb va'da beribdi.

Xuddi shu paytda turnikka chiqa olmaydigan fizrugimiz Odiljon aka baland ovoz bilan, hamma bo'y-bo'yi bilan, sinf-sinfi bilan safga tizilsin, deb buyruq berib qoldi. Bir-birimizni itarishib, turtishib, endigina safga tizilib bo'lgan edikki, ichkaridan mening jonajon muallimlarim — Vohid Soliyevich, algebra o'qituvchisi Qobilov, qadrdon direktorimiz Otajon Azizovichlar birin-ketin chiqib kelishdi. Otajon Azizovich meni ko'rsin, deb oyog'imning uchida turib shuncha bo'ynimni cho'zaman, qani endi bir qiyo boqsa!

Direktorimiz o'quv yili boshlangani bilan bizni tabriklab, hammamiz a'lo o'qishda, a'lo xulqli bo'lishda bir-birimizga namuna bo'lishimiz kerakligi

to'g'risida roppa-rosa 21 minut gapirgandan keyin o'qimagan kishi u dunyo-yu bu dunyo odam bo'lmaydi, degan mazmunda ham yetti minutcha gapirib, oxirida:

— To'g'rimi, Hoshim? — deb so'rab qo'ydi mendan.

— Juda to'g'ri, — dedim men ham shoshib-pishib.

— A'lo o'qish bu senga childirma chalish emas! — dedi bir chekkada turgan Qobilov domla.

— Bu yil algebrani ham childirma qilib yuboraman, domlajon, — dedim men ham gapdan qolmay.

Majlis tugab qiy-chuv, to'polon bilan sinf rahbarlarimiz boshchiligida o'z sinfirmizga qarab yo'l oldik. Mirobiddinxo'ja bilan kelishib, deraza oldidagi partani tanladik. Nega desangiz, bu yerdan ko'chadan o'tgan ketganlarni bemalol ko'rib o'tirsa bo'ladi. Joy-joyimizga o'tirishimiz bilan Vohid Soliyevich:

— Qani, galstuklarni bir to'g'rilab olinglar-chi! — deb buyurdi.

Galstuklarni to'g'rilab oldik.

— Abbosov, nega sen kir galstuk taqib kelding? — so'radi muallim.

— Yangisini taqsam kir bo'lib qoladi-da, — hazilga olib dedi Akrom.

Bolalar sharaqlab kulib yuborishdi. Muallim kulmadi. Akromga qarab shunday bir tikildiki, bolalarning kulgisi bo'g'zida qotib qolgandek bo'ldi.

— O'quvchining intizomi galstukni qanday taqaniga qarab bilinadi. Tushunarlimi?

— Ertaga yangisini taqib kelaman, — sekingina dedi Akrom.

Xuddi shu paytda sinfning eshigi ovozsiz ochilib, ostonada Akromning bu yil birinchi sinfga kelgan singlisi Hojar ko'rindi.

— Aka, mening familiyam nima bo'ladi? — deb so'radi u qo'rqa-pisa. Bolalar yana kulmoqchi bo'lib chog'lanishdi-yu, ammo muallimning haligi qarashi eslariga tushib ketdi shekilli, hech birlari botina olmadi.

— Familiyang Abbosova bo'ladi, — tushuntirdi Akrom singlisiga.

Shundan so'ng muallim yo'qlama bo'yicha o'quvchilar bilan birma-bir tanisha boshladi. Oxirida o'zini ham tanitdi:

— Meni Vohid Soliyevich, deb chaqirasizlar!

— Xo'p bo'ladi, domla, — dedi Mirobiddinxo'ja!

— Domla degan so'z, bugundan e'tiboran ishlatilmasin! — ta'kidladi Vohid Soliyevich, — kimki meni domla deb chaqirsa, javob bermayman. Qani, sinfkom qilib kimni saylaymiz?

Bo'yim novcharoq bo'lgani uchun omadim kelib meni saylab yuborisharmikan, degan yashirin bir umidda negadir o'zimdan o'zim ham xursand bo'lib, ham uyalib qizarib-bo'zarib o'tiribman. Bordiyu saylaymiz, deyishsa, shoshib qolib yo'q, deb qo'ymay deb o'zimni hushyor tutishga tirishib turgan edim:

— Hamroqulning o'zi bo'la qolsin! — deb qoldi kimdir oradan. Shundan keyin butun sinf:

— Hamroqul bo'lsin!

— O'zi a'lo o'qiydi.

— Intizomi ham yaxshi, — deb har tomondan chuvillab yubordi. Bolalar chuvillashgan sari men o'zimdan o'zim battar uyalib, bo'ynimni ichimga tortaman deng.

— Tozalik komissiyasiga raislikka kimni ko'rsatamiz? — so'radi Vohid Soliyevich. Hamma jim. Nazarimda kimni saylasak ekan, deb har biri o'zicha o'ylayotganga o'xshaydi. Shartta o'rnimdan turdim:

— Mirobiddinxo'jani saylaymiz. Qaranglar, bo'yni ham oppoq, kiyimlari ham yuvilgan, dazmollangan. Oyisi dazmol bosishni bilmaydi, o'zi dazmollagan. To'g'rimi? Undan keyin bitta-yarimtalaringni tugmalaring uzilib ketsa, darrov qadab ham beraveradi, do'ppisining ichiga doim igna qadab yuradi, to'g'rimi? — shunday deb do'stiginamning do'ppisini olib, ich tomonini o'quvchilarga ko'rsatgan edim, chindan ham qizagida ikkita ko'rpa qaviydigan igna turgan ekan — bolalar kulib yuborishdi. Hazil-hazil bilan

Mirobiddinxo'ja tozalik komissiyasiga rais bo'lib ko'tarildi.

Ana shundan keyin sinf rahbarimiz o'quvchilar bir-birlari bilan musobaqalashib o'qishlari kerak, a'lochi o'quvchilar qoloq o'quvchilarni musobaqaga chaqirsin, bir-biriga qo'lidan kelgancha ko'maklashishsin, deb qoldi, Hamroqul birinchi bo'lib Akromni musobaqaga chaqirdi. O'qituvchi:

— Ko'ndingmi? — deb so'ragan edi, Akrom o'rnidan turib kafti bilan og'zini bekitdi-da:

— Im... — deb quydi.

— Xo'pmi, yo'qmi? — Yana so'radi muallim.

— Imm, — dedi yana Akrom. Xuddi shu paytda uning ko'zlari olayib, lablari qiyshayib ketdi. Hammamiz qo'rqib ketdik. Yonida o'tirgan bola:

— Vohid Soliyevich tomog'iga non tiqilib qoldi, — dedi shoshilib. Keyin zarb bilan yelkasiga bir musht tushirgan edi, yo'q, do'stimning tomoqqinasiga qurib ketmagur kolbasa tiqilib qolgan ekan, og'zidan bir parcha go'sht uchib chiqdi. Hamma kulib yubordi. Bu gal Vohid Soliyevich ham o'zini tutib tura olmadi. Halidan buyon jiddiy turganini ko'rib, rosa siqib suvimizni ichadigan sinf rahbariga uchrab qoldik shekilli, deb hammamiz ham qo'rqib, yuragimizni hovuchlab turgan edik. Kulganini ko'rib, o'zimizni sal erkinroq tuta boshladik.

— Men u bilan musobaqa o'ynamayman, — dedi Akrom sinfda g'ovur bosilgach.

— Nega o'ynamaysan?

— O'tgan yili varragimni olib, pulini bermagan.

— Hecham-da, — o'rnidan turib ketdi Hamroqul, — men senga uning o'rniga avtoruchka bergan edim-ku!

— Avtoruchkang yozmas ekan, varragimni to'lab qo'y.

Vohid Soliyevich shartta o'rnidan turib:

— Uyat emasmi! — dedi-da, ikkovini ham o'rniga o'tqazib qo'ydi. Keyin musobaqa o'ynagan boshqa

bolalarning familiyasini daftoriga yoza boshladi. Bir mahal navbat menga yetib qoldi-ku.

— Ro'ziyevni kim musobaqaga chaqiradi? — so'radi muallim. Hozir bolalar meni talashib qolishsa kerak, deb o'yladimu, o'zimdanda o'zim xursand bo'lib ketdim. Ammo bir minut, ikki minut... mana o'n minut o'tdi hamki, hech kimdan sado chiqmaydi. Shunaqangi o'sal bo'ldimki, asti qo'yaverasiz. O'tirishimni ham, tikka turishimni ham bilmay, nuqul barmoqlarimni g'ijimlayman deng. — Nahotki, Ro'ziyevga hech kim do'stlarcha yordam berishni istamasa, — hayron bo'ldi muallim. Shundan keyin ham bittasi g'ing demasa-ya, qizarib-bo'zarib endi o'rnimga o'tirayotgan edim:

— Men musobaqaga chaqiraman! — deb qoldi oldingi partada o'tirgan Saddinisa. Avvaliga, o'lay agar, butunlay ishonmadim, meni mazax qilyapti, deb o'yladim. Nega desangiz, anovi kuni Saddinisa boshiga o't qo'yib daladan qaytayotganida ariqning ichiga berkinib olib, it bo'lib vovillab, panalab orqasidan quvib rosa o'takasini yorgan edim. O'sha kuni Saddinisa dadangga aytib bir kaltaklatmasammi, degan edi. Esidan chiqib ketdi shekilli, dadamga aytib kaltaklatmadi. Kaltaklatish o'rniga, bugun, hech kim meni mensimay, odam qatoriga qo'shmay turgan bir paytda xijolatdan qutqarib jonimga ora kirib o'tirsa-ya, bunisi necha puldan tushdi endi, Mullahoshim!

— Hazillashayotganing yo'qmi? — so'radim qo'rqqa-pisa.

— Rost aytyapman, — menga emas, muallimga qarab dedi Saddinisa.

Sal vaqt o'tmasdan qo'ng'iroq chalinib darslar ham boshlanib ketdi. Dars boshlangandan keyin, o'zingiz ham bilasizki, o'qituvchilar ishni darrov savol-javobdan boshlashadi. O'sha kuni to'rtta fan kirdi. Lekin to'rtovida ham yangi dars o'tilmay, nuqul o'tganlarni qaytarishdi, javob bermagan bola qolmadi. Men kamtarlik qilib derazadan o'tgan-ketganlarni tomosha qilib jimgina o'tiraverdim. Nega desangiz, o'tgan yili

safarda bo'lganim uchun hammasi esimdan chiqib ketgan ekan. Geografiya muallimimiz menga ko'zi tushishi bilan:

— I-ye, Hoshim sen ham shu yerdamisan? — deb negadir kulimsirab qo'ydi.

Xullas, oltinchi “B” sinfida men yana o'qishlarimni boshlab yubordim. Darsdan qaytayotganimizda Saddinisa yonimga kelib:

— Hoshim aka, darsni biznikida tayyorlaymizmi yoki sizlarnikiga boramizmi? — deb so'radi.

Bugun men yangi-yangi do'stlar orttirganim, hech qaysi fandan ikki olmaganim, bironta ham o'qituvchimdan dakki eshitmaganim uchun o'zimda yo'q xursand edim. Shuning uchun ham:

— Yo'q, darsni ertaga tayyorlaymiz, — deb qo'ya qoldim.

— O'zingiz bilasiz. Lekin oyingiz anovi kuni biznikiga borib, oyim bilan gaplashib o'tirganlarida yig'ladilar...

— Nima deb yig'ladi?

— Hoshim meni kuydirgani-kuydirgan, deb yig'ladilar.

— Hechqisi yo'q, hozir borib bir kuldiraman, hammasi esdan chiqib ketadi, — dedim-da, tezroq yurib ilgarilab ketdim. Meni Akrom kutib turgan edida.

III b o b

Saddinisa

Endi bu qizning kimligini sizga aytib bersam, ko'zlari katta-katta, yuzlari cho'ziqqina, sochini maydalab o'rib, uchiga o'zimizning paxtadan jamalak qilib, orqasiga tashlab yuradi. O'zi juda nozik, qattiqroq yo'talib yuborsangiz shabadasiga uchib ketadigandek. Yegan ovqati aql bo'lib, to'ppa-to'g'ri miyasiga boradimi, kallasi shunaqangi tez ishlaydiki, uning oldida hozir yettinchi sinfda o'qiyotgan Orif ip esholmaydi. Arifmetika-yu geometriya deysizmi, rus tili-yu

nemis tili deysizmi — hammasidan besh. Faqat bo'lar-bo'lmasga uf tortib burnini jiyiraverishi menga yoqmay qoldi. Uning tirishqoqligini aytib bersam, yoqangizni ushlaysiz. Kunbo'yi tinim yo'q — g'imir-g'imir. Mitti qo'llari charchamaganiga hayronman. Buning ustiga haddan tashqari yopishqoq, haligi, bahorda yomg'ir yoqqanda o'riklardan yelim chiqadiku, xuddi ana o'shaning o'zi deysiz.

— Hoshim aka, qachon dars tayyorlaymiz?

— Hoshim aka, bugun o'ynagani bormaysiz, — deb bir minut bo'lsin holi-jonimga qo'ymaydi.

— Ko'p qiynayverma, puchuq, — deb qo'yaman ba'zan.

— Nega unaqa deysiz? — xafa bo'lgandek so'raydi Saddinisa.

— Axir burning puchuq-da.

— Puchuq bo'lsa sizga nima, — deb Saddinisa arazlagan kishi bo'lib ba'zan teskari o'girilib oladi.

Shu paytda biz Saddinisalarning uyida oftobga qarab tushgan torgina bir xonada dars tayyorlab o'tiribmiz. Hovlida Saddinisaning bog'bon bobosidan boshqa hech kim ko'rinmaydi. Dadasi hisobchi bo'lib ishlaydi, hozir idorada, chiq-chiq qilib cho't qoqib o'tirgan bo'lsa kerak. Oyisi bog'chada tarbiyachi, u ham ishda. Hovli yuzida tuxumdan qolgan tovuqlar timirskilanib yurishibdi. Tepaga baland qilib ko'tarilgan tokning uzumi hali uzilmaganligi uchun zag'chalar chag'-chag'lashib uzum talashishadi.

— Ey, Hoshim aka, muncha angrayasipz? — jerkib berdi Saddinisa.

— Qani angrayganim?

— Meni o'qitib qo'yib, o'zingiz butunlay boshqa tomonlarga qarab o'tiribsiz... rus tilidan nechanchi mashqni bergan edi?

— Esimda yo'q.

— Uch yuz-u ellik birinchi mashq. Bilib turibsizu, o'zingizni bilmaganga solasiz-a, kundaligingizga yozib olgan edingiz-ku.

— Yozishga yozuvidimu. Nina Timofeyevna sharti-

ni tushuntirayotganda yaxshi anglamay qoluvdim, — deb o‘zimni oqlay boshladim. Saddinisa mening kitobimdan 351-mashqni qanday bajarish kerakligini ruschalab dona-dona qilib o‘qib berdi.

— Endi tushundingizmi? — qoshlarini chimirib so‘radi u.

— Yo‘q, butunlay tushunmadim.

— Qani ayting-chi, rus tilida nechta rod bor?

— Oltita... yo‘q, uchta.

— Qani, birma-bir ayting-chi?

— Mujskoy, jenskiy, sredniy.

— Qaysi so‘zlar mujskoy rodga kiradi?

— Mujskiy so‘zlar, — dedim shosha-pisha.

— Yo‘q, qanday tovush bilan yakunlanishini so‘rayapman.

— Jenskiy rodni aytaymi? Jenskiy rodning oxirgi tovushdi a, ya... Topdimmi?

— Topdingiz.

— Endi sredniy rodni aytib ko‘ring-chi?

— Hozir... yo‘q, esimdan chiqib qolibdi.

— Pero qanaqa rod?

— Topdim, — sevinganimdan o‘rnimdan turib ketayozdim, — o, ye bilan tamom bo‘lgan so‘zlar sredniy rod bo‘ladi. Pero, pole, metro...

— Hoshim aka, hammsini bilar ekansiz-ku, — xursand bo‘lib dedi mening kichkina muallimacham, — faqat o‘zingiz dangasasiz-da.

Mana shu maqtovlardan keyin o‘zim ham jindakkina taltayib ketdim-da:

— Puchuqvoy, biz ham chakana emasmiz! — deb o‘rnimdan turib o‘yinga tushib yubordim. Ana shundan so‘ng mening talabchan muallimacham qoshlarini chimirib, kipriklarini pipiratib, 351-mashqning shartlarini tushuntira ketdi. Uch xil roddagi so‘zlar ishtirokida so‘z birikmalari tuzishimiz kerak ekan. Darrov daftarimning bir varag‘ini qalam bilan uchga bo‘lib, har bir bo‘lak ustiga rodlarni yozib qo‘ydimu, ikkovlashib, ishga kirishib ketdik.

— Tovarish qanaqa rod? — deb so‘raydi Saddinisa.

— Mujskiy rod-da, tovarish Saddixon, — deb qo'yaman.

— Yoniga bitta so'z qo'shing-chi.

— Moy tovarish Akram xoroshiy, — dedim yana.

— Molodes, Hoshim aka, — yana maqtab yubordi Saddinisa, — endi shu so'zlarni daftarga yozamiz.

Shunday qilib desangiz, birpasda bir varaq daftarni liq to'ldirib tashlabmiz. Aqlim ko'payib, buning ustiga chidamli ham bo'lib borayotganimdan Saddinisa o'zida yo'q xursand, o'zimni esa asti qo'yaverasiz, har bitta so'zni yozib bo'lganimdan so'ng qo'limni ko'ksimga qo'yib daftarimga salom berib qo'yaman.

— Voybo'y, — dedi bir mahal Saddinisa daftarimga ko'z tashlab, — vij-vij xato-ku!

— Nimasi xato? Hammasi to'g'ri, — dedim jahlim chiqib.

— Zelyoniy so'zi "e" bilan yoziladi. Siz bo'lsangiz "i" bilan "zilyoniy" deb yozibsiz. — Saddinisa daftarimni qo'liga olib, xuddi Nina Timofeyevnaga o'xshab qizil qalam bilan hamma xatolarini ko'rsatib berdi. Narigi betga qayta boshdan yozishim kerakligini aytdi. Gapni ko'paytirsam, Saddinisa sen bilan endi dars tayyorlamayman, ezma ekansan, qani endi jo'nab qol, deyishi mumkin edi. Shuning uchun ham aytganiga darrov ko'na qoldim. Irodamni ishga solib, qiynalib, terlab-pishib bo'lsa ham bir bet yozuvni qayta ko'chirib chiqdim. Umrim bino bo'lib bir o'tirishda mana shunchalik ko'p xat yozmagan edim. Mana shu bugun, quyosh charaqlab yer-ko'kka mo'l-u ko'l nur sochayotgan bir pallada, Saddinisaning sichqonning hidi anqib turgan torgina darsxonasida bu ishni bajardim.

— Saddinisa — dedim boshimni ko'tarib, — hovlingni supurishga yordamlashib yuboraymi?

— Nega endi, boshqa ishingiz yo'qmi?

— Senga yordamlashgim kelyapti-da, — dedim sekin hovliga chiqib, — ochig'ini aytsam, senga biron yaxshilik qilgim kelyapti.

Ammo Saddinisa juda qaysar qiz emasmi, o'z gapida turib oldi. Hech ishga qo'l urdirgani qo'ymadi.

— Agar menga yaxshilik qilmoqchi bo'lsangiz, — dedi u ingichka qoshlarini chimirib, — fizikani takrorlaymiz.

— Fizikadan topshiriq bergani yo'q-ku?

— A'lochi bo'laman desangiz, o'qituvchi topshiriq bermasa ham o'tgan darslarni takrorlab borish kerak.

Boshqa birov shunday deganda ishonmagan bo'lardim. Ammo Saddinisaning hamma gaplariga hech ikkilanmay ishonadigan bo'lib qolganman. Shuning uchun ham darrov fizika kitobini ochib:

— O'tgan darsda "Tarozi" temasini o'tganmiz, — dedim.

— Qani ayting-chi, tarozi deb nimaga aytiladi?

Esimdan chiqib qolgan ekan, kitobdan o'qib berdim.

— Endi esingizda qolganini ayting, — qistab turib oldi Saddinisa.

— Jismlarni tortish uchun ishlatiladigan asbob tarozi deyiladi.

— Tarozi necha turli bo'ladi?

— Laboratoriyalarda analitik tarozi, magazinlarda stol tarozi ishlatiladi, — dedim-da, — u yog'iga o'zimdanda ham jinday qo'shib qo'ydim, — chayqovchilar o'g'ri tarozi ishlatishadi...

Saddinisa kulib yubordi. Uning kulganini ilgari hech eshitmagan ekanman. Ovozi juda tiniq, jaranglab chiqar ekan. Yuzlarida kuldirgich ko'rinib, ko'zlari butunlay yumilib ketdi.

— Kitobda o'g'ri tarozi haqida yozilmagan-ku? — dedi u kula-kula.

— Kitobda yozilmagan bo'lsa, bizning kitobda yozilganda, Saddinisa xonim...

Fizikaning ketidan ona tilini ham tayyorlab bo'lgach, Saddinisa, bas endi, deb kitoblarni yig'ishtira boshladi.

— To'xta, yana birpas tayyorlaylik, — dedim qizishib.

— Dalaga o't terгани boraman, — gapimga quloq solmay dedi Saddinisa.

— Unda dalaga men ham boraman. Senga o't terishib yuboraman. Faqat yo'q dema, yo'q desang, ertaga dars tayyorlagani kelmayman...

O'sha kuni quyosh charaqlab turgan bo'lsa-da, havo uncha salqin ham, uncha issiq ham emas edi. Ariqlar bo'yidagi o'tlar sarg'ayib qolgan, daraxtlarning bargi to'kilib, oyoqlar ostida shildiraydi, osmon shishaday tiniq, olis-olislarda qushlar to'p-to'p bo'lib uchib, oppoq bulutlarni cho'qilab o'ynashadi. Suvi ozayib qolgan anhor bo'ylab dalaga borayapmiz, anhorning suvi shunaqangi tiniq, shunaqangi musaffoki, ostidagi qumlar, shisha siniqlari, yaltiroq toshlar bemalol ko'rinib turibdi.

— Saddinisa, ke, quvlashamiz! — dedim shu paytda negadir zavqim oshib...

Ertasiga oyim kundaligimdagi ikki to'rt bahoni ko'rib sekingina peshonamdan o'pdi-da:

— Dadasi, Hoshimjonga shim-kostum olib bersangiz bo'larkan, qarang, shimi titilib ketibdi, bolam bechoraning, — deb qo'ydi.

Shunday qilib, men ham nihoyat yaxshi o'quvchilar qatoriga qo'shida boshlagan edimu, ammo... qurib ketmagur mana shu "ammo" tufayli doim ishlarim chappasiga aylanib ketaveradi... ammo bir voqea bo'ldi-yu... ha, mayli, qolganini ertaga aytib beraman.

IV b o b

Akrom bo'ri ushlabdi

Papkamni yelkamga osib, Saddinisolarnikiga dars tayyorlagani ketayotgan edim. To'yib qatiqli go'ja osh ichganim uchun kayfim chog', ona tilidan o'tgan kishilik olmoshlarini o'zimcha kuyga solib, "men, sen, u; biz, siz, ular", deb ashula qilib borayotgan edim, chorrahada yigirma chog'li bola to'planganini ko'rib qoldim. Bolalar kimnidir o'rta olib, bir-bir-

lariga gal bermay, nima to'g'risidadir chug'urlashib yotishibdi. Borib qaragam, o'rtaga olganlari Akrom ekan. Bechoraning hammayog'i qon, ko'ylaklari uzilib ketgan, kiyim-boshi jiqqa ho'l. Simyog'ochga tizza barobar keladigan, tumshuqlari uzun, oriqqina bir kuchuk bolani bog'lab qo'yishibdi.

— Kuchuk kimniki? — so'radim Zokirdan.

— Iye, sherik, senmisan? — dedi u negadir sevinib, — bu kuchuk emas, bo'ring bolasi.

— Yo'g'-e.

— Rost, katta odamlar ham ko'rib hayron qolishyapti.

— Kim ushlabdi uni?

— Akrom ushlabdi.

— Yo'g'-e, — dedim yana ishonmay.

— Nega ishonmaysan, bir soatcha bo'пти ushlaganiga.

— Tezroq gapirsang-chi, qanaqa qilib ushlading o'zi? — deb so'rab qoldi shu paytda yettinchi sinfda o'qiydigan bir ko'zi g'ilay Olim. Akrom ikki qo'lini biqiniga qo'yib to'planganlarga bir-bir qarab chiqqida:

— Maktabdan qaytib kelsam, — deya shoshmasdan gap boshladi, — oyim, “jon o'g'lim, dashtga borib piyozga suv tuzab kelgin, yakshanba kuni yulamiz, yo'q demagin, bir do'ppi yong'oq beraman”, — deb qoldi. Mayli, deb ketmonni ko'tarib dashtga jo'nadim. Borib anhordan endi suv ochaman deb engashganimni bilaman, changalzor bilinar-bilinmas shitirlagandek bo'ldi. Boshimni ko'taraman desam, mana shu maxluq belimga tashlanib qolsa bo'ladimi.

— Juda bo'ladi-da, — deb qo'ydi Olim.

— Sen gapga aralashmay turgin-da, adashib ketaman, — jerkib berdi Akrom, — tashlandi-yu, kamarim aralash orqamni tishlagandek bo'ldi... mana ko'ringlar, belimdagi tishing izini...

Akrom so'zlashdan to'xtab ko'ylagini ko'tardi. Chindan ham belining pastrog'idan qon sizib turardi. Buni ko'rib bir xil bolalar hang-u mang bo'lib qolish-

di. Bir xillari xuddi bo'riga yolg'iz o'zi duch kelib qol-gandek, qo'rqib, bir-ikki odim orqaga tisarilib ham olishdi. Akrom maqtanchoqlik bilan so'zida davom etdi:

— Olim, qani ayt-chi, sen bo'lganingda shu payt-da nima qilar eding?

— Menmi, men, — deb duduqlanib qoldi Olim.

— Ana, sen ikkilanyapsan, men bo'lsam, hech ikkilanmay, o'zimni anhorga tashladim. Bo'ri og'ziga, qulog'iga suv kirib, qochmoqchi bo'lgan edi, orqa oyog'idan tortib yiqitdim... bilasizlar-ku, o'lardek itbozman. Uydagi itlarim bilan suvda olishaverib usta bo'lib ketganman... yiqitdimu, kallasi-ni suvga tiqib, tek turaverdim. Oyoqlari bilan tepinib, mana ko'ringlar, ko'kraklarimni qonatib yubordi. O'shanda ham bo'sh kelmadim. Oxiri xushidan keta boshlagan edi, shartta mana bu qopga soldim-da, Cho'tivoy akaning uyiga qarab yugurdim. Cho'tivoy aka avvaliga:

— Qo'yib yubor, onasi hammamizni g'ajib tash-laydi! — deb turib oldi.

— Yo'q, g'ajimaydi, — deb men ham turib oldim.

Oxiri qopdan chiqarib, og'ziga mana shu sim to'rni tutib, endi tezroq jo'nab qol bu yerdan, dedi. Hozir o'sha yoqdan kelyapman.

Akrom so'zlashdan to'xtab, to'planganlarga birma-bir qarab chiqdi. Ochig'ini aytsam, Akrom anovi kuni chaqimchilik qilgani uchun uni jinimdan battar yomon ko'rib qolgan edim. Darsdan kech qolib bildirmasdan sinfga kirib o'rnimga o'tirayotgan edim, Akrom:

— Vohid Soliyevich, domla pochchani qarang! — deb chaqimchilik qildi. Eng orqadagi partada arifmetikadan berilgan uy vazifalarini tekshirayotgan sinf rahbarimiz boshini ko'tarib:

— Domla pochchang kim? — deb so'radi.

— Kim bo'lardi, Hoshim-da.

— Hoshimjon, nega kechga qoldingiz? — so'radi Vohid Soliyevich.

— Suv ichgani o'tuvdim, — deb bahona qildim.

— Nega ruxsatsiz kirdingiz?

— Sizni butunlay ko'rmay qolibman, — deb yana bahona qildim. Bahona qilib, jazodan qutuldimu, ammo chaqimchilik qilgani uchun va meni “domla pochcha” deb chaqirib jig'imga tekkani uchun Akromni jinimdan battar yomon ko'rib qoldim. Tanaffusda hisob-kitobni to'g'rilab olmoqchi edim, yonginamda turgan Saddinisa:

— Qo'ying, direktor eshitib qolsa, beshinchi sinfga tushirib yuboradi, — deb qo'limdan tortib koridorga olib chiqib ketdi.

Shu paytda bir o'zi bo'ring bolasi bilan yakka-ma-yakka olishgan bu bolani, ishonsangiz, jon-u dilimdan yaxshi ko'rib qoldim. Yugurib borib peshonasidan o'pib olmoqchi ham bo'ldimu, ammo yoniga o'tishning hech iloji bo'lmadi...

Shunday qilib, Akrom so'zlashdan to'xtab, ko'rdilaringmi, men qanaqa bola ekanman, degandek atrofga alanglay boshladi.

— Qo'rqmadingmi-a? — so'radi Zokir ko'zlarini katta-katta ochib.

— Nimasidan qo'rqadi uni, — bo'ri bolasini mensimagandek qo'l siltab qo'ydi Akrom, — men katta bo'rini aldab ketganmanu, bu nima bo'пти uning oldida...

— Hecham-da, katta bo'rini aldab bo'larkanmi, — dedi Zokir Akromni ko'proq gapga solish, vahimali gaplardan yana ham ko'proq eshitish maqsadida.

— Aldanganman, ishonmasang, ana, Olimdan so'ra. To'g'rimi, Olim?

— To'g'ri, o'tgan yili qishda aldagan...

— Qanaqa qilib aldading-a? — sal orqasiga tisarilib so'radi Zokir. Shu paytda har qanday ishning bahridan o'tib Akromning hikoyasini tinglashga, gapning ochig'i, mening o'zim ham tayyor edim. Akrom ham tarang qilib o'tirmadi-da, ko'k bo'rini qanday qilib aldab ketganini gapira boshladi.

— Mayli, aysam-ayta qolay... Piyozga suvni ochib

qo'rganman. O'zi qonib ichaveradi... O'zlaring bilasizlar, biz soyning bo'yida turamiz, atrofimizda qo'ni-qo'shnilar yo'q... Bir kuni kechasi xolamnikidan qaytayotgan edim. Xolam o'sha kuni qo'y so'yib kallasho'ruva qilgan edi. Murch sepilgan kalla go'shti-ga rosa to'yib, adam bilan oyimga ham picha olib qaytayotgan edim. Atrof qop-qorong'i. Buning ustiga siyrak tuman ham tushgan. Qo'limda fonus, g'ing'illab ashula aytib kelyapman. Bir mahal yigirma metrcha oldinda bir narsa cho'nqayib menga qattiq tikilib turganini ko'rib qoldim, ko'zlari cho'g'dek yonyapti, tumshuqlari uzun, kalta quloqlari chimirilgan... "Bo'ri" deb o'yladimu, yuragim shig' etib ketdi. Nima qilish kerak? Olim, qani aytchi, o'shanda sen bo'lganingda nima qilgan bo'lar eding?

— Men, men... — duduqlanib qoldi Olim.

— Ana, sen allaqachon qo'rqib ketding... men bo'lsam, o'zimni yo'qotmadim. Chunki, qo'lida chirog'i bor odamga bo'ri yaqinlay olmaydi. Dodlaganim bilan baribir befoyda. Atrofda hech kim yo'q. Oldinga qarab yurishga yuragim dov bermadi. Ikki ko'zim bo'rida-yu, orqam bilan yurib, sekin-asta tisarila boshladim. Ammo, bo'rining ham rosa ochiga uchragan ekanman, yursam yuradi, to'xtasam to'xtab tishlarini mana bunday qilib takillatadi... Tisarilib-tisarilib, bir vaqt yo'lni kesib o'tgan ariqqa borib qolibman, orqam bilan yiqilishimga oz qoldi. Ariqqa tushdim-da, fonusni uning chetiga o'rnatib yoniga boshimdagi charm telpagimni ham qo'ydim. Sekin mo'ralab qarasam, bo'rining ikki ko'zi telpak bilan fonusda. "Seni aldab ketmasam, Akrom otimni boshqa qo'yaman", dedim-da, sekin ariqning ichidan emaklab jo'nab qoldim. Uyga borsam, dadam bilan oyim menga ilhaq bo'lib, uxlay olmay o'tirishgan ekan. Bo'lgan voqeani aytgan edim, dadam ichkari uydan qo'shotarni olib chiqdi-da:

— Qani, yur-chi! — deb qoldi. Oyimning dovoyiga ham qaramay, men kelgan ariqning ichi bilan panalab borgan edik, bo'ri yo'q, fonus ham o'chib,

ag'anab yotibdi. Telpagimning ustki qismi qora xromdan edi. Bo'ri tishlari bilan titkilab tashlabdi. nazarimda aldangani uchun o'chini telpakdan olangga o'xshaydi.

Akrom so'zlashdan to'xtab, yana kimda savol bor degandek, to'planganlarning og'zini poylay boshladi. Ammo bu gal unga hech kim savol bermadi. Nega desangiz, hammaning diqqati bo'rining bolasida bo'lib qolgan edi. U bo'lsa, arqonni uzish uchun bor kuchi bilan intilar, og'zidan ko'piklar oqizib, boshini yerga urar, tishlarini ko'rsatib, irillar edi.

— Konsert tamom... bo'richam sizlardan begonasirayapti, — dedi-da, borib bo'rining bolasini yechib, uyiga jo'nab qoldi. To'rt-besh bola orqasidan ergashgan edi, ularni urishib berdi: — Agar bittang orqamdan ergashadigan bo'lsang, bo'rini qo'yib yuboraman! — deb qo'rqitib ham qo'ydi. Men bo'lsam, xuddi sehrlangandek, uning orqasidan izma-iz boraverdim. — Sen nega kelyapsan, domla pochcha? — so'radi Akrom yurishdan to'xtab. Yo mushtlashmoqchimisan-a?

— Bo'rini yenggan bola bilan mushtlashib bo'larmikan, — deb e'tiroz bildirdim, — babaribir sen zo'rsan-da.

— Yo'q, menga qara, ke, bir kuch sinashib ko'raylik. Yettinchi sinfning bolalari Hoshim balo, unga yaqinlsha ko'rma, ta'ziringni berib qo'yadi, deyishadi. O'zimizning bolalar bo'lsa sen Hoshimdan zo'rsan, deyishadi. Ke, bir kuch sinashaylik.

— Hech ko'nglim bo'lmayapti-da.

— Nega endi?

— Nega desang, men seni hozir jon-dilimdan yaxshi ko'rib qoldim. o'zing ayt-chi, qanday qilib men iyagingga tushira olaman.

— Bo'lmasa, kurash tusha qolaylik, — taklif qildi Akrom.

— Bu boshqa gap, — deb men ham darrov ko'na qoldim.

Xuddi shu paytda biz Akromlarning soy bo'yidagi

katta bog'iga yetib qolgan edik. Hovliga kirib, uri-
naverganidan og'zidan oppoq ko'piklar oqayotgan
bo'ri bolasini o'rikka bog'ladik-da, kuraga tushib ket-
dik. Kurashga tushayotganimizda bo'rini yenggan shu
bolaga yiqilib berib, bir xursand qilay, degan niyatim
bor edi. Ammo, qizishib ketib, yerga chalpak qilib
urganimni o'zim ham bilmay qolibman.

— Darrov yiqitmagin-da, — deb qo'ydi Akrom
o'rnidan turayotib.

— Boshqatdan tushamizmi?

— Bo'lmasam-chi.

Yana olisha boshladik. Akrom belimni buka olma-
gach, asta qo'lini oldi-da:

— Bo'ri bilan olishaverib, kuchim tamom bo'lib
qolganga o'xshaydi, — deb qo'ydi, — sen bilan erta-
ga kurash tushaman.

V b o b

Bo'ringing bolasini aravachaga qo'shmoqchi bo'lganimiz

— Endi buni nima qilasan? — deb so'radim biroz
dam olgach.

— Rostini aytsam o'zim ham bilmay turibman.

— Sen hech sirkda bo'lganmisan?

— Haligi... ot o'yinini aytasanmi?

— Yo'q, sirk boshqacharoq bo'ladi.

— Teatrmi?

— Yo'q, butunlay boshqacha.

— Bo'lmasa men unaqa kinoni ko'rmagan ekan-
man... nima edi? — deb so'rab qoldi Akrom.

— Bilasanmi, men sayohatda yurganimda, — de-
dimda, shu paytda ishonsangiz orzularga shunaqangi
berilib ketdimki, asti qo'yaverasiz. Agar biz mana shu
bo'ri bolani kuchuk bola bilan yonma-yon aravacha-
ga qo'shishni mashq qilsak, aravachaning ustiga qu-
yonga o'xshash biror beozor hayvonni o'tqazib, unga
aravakashlikni o'rgatsak va bu sirkni biz "Hayvonlar
do'stligi" nomli sirk deb atasak, qani aytgin-chi, qaysi

bola buni havas qilmaydi, ko'rganda qaysi bolaning og'zi ochilib qolmaydi. Avval maktabimizda tomoshalar ko'rsatamiz, kanikulda qishloqma-qishloq yurib san'atimizni boshqalarga ham namoyish qilamiz... oxiri bora-bora sirk artistlari bo'lib qolishimiz hech gap emas. Bu yoqda men qiziqchilik qilib odamlarni kuldirib turaman, u yoqda Akrom polvon bo'rini o'ynatib turadi. Ammo o'qishni hecham tashlamaymiz.

Bir mahal bunday qaragam, Akrom og'zi ochilib angrayib qolibdi.

— Qalay? — deb so'radim gapni tugatib.

— Juda mazaku-a! — dedi Akrom kaftlarini bir-biriga ishqab.

— Mazalikka maza-yu, ammo qiyinchiligi ham borda.

— Men qiyinchilikdan qo'rqmayman.

— Bo'lmasa, ishni boshlaymiz.

— Nimadan boshlaymiz?

— Avvalo aravacha yasashimiz kerak... bir yonida it, bir yonida bo'ri bo'ladi. Aravaning ustiga quyonxonni o'tkazib qo'yamiz.

Akromning dadasi mol doktori bo'lib ishlagani uchunmi, hovlilarida katta-kichik itlar, oq-ko'k rangdagi quyonlar, qafaslarga solinib daraxtlarga ilib qo'yilgan sayroqi qushlar juda ko'p edi. Dadasi shahardagi katta institutda sirdan o'qir ekan. Imtixon topshirish uchun bundan uch kun avval o'sha yoqqa ketibdi. Oyisi — Inobat opam hozir ishda. Bo'rini o'rgatish uchun bunaqangi qulay sharoit hech joyda bo'lmaydi. Dadasining eski velosipedi bor ekan, o'shani buzib, g'ildiraklarini oldik-da, qo'pol, xunuk bo'lsa ham ikkita ot qo'shiladigan pirgon aravaga o'xshatib, aravacha yasay boshladik.

Aravachani sudraydigan shotisigacha tayyorlab qo'ydigu, ammo uni qanday qilib birlashtirishni, ochig'ini aytsam, ikkovimiz ham bilmas ekanmiz.

— Xo'sh, endi nima qildik? — so'radi Akrom.

— Avval g'ildirakka o'qni o'tkazamiz, — dedim

men hilag'onlik qilib. G'ildirakka o'qni o'tkazgan edik, u aylanmay, g'ildirakni, sudray boshladi. Akrom menga qaradi, men unga qaradim. Ikkovimiz ham yelkamizni qisganimizcha bir nafas jim qoldik.

— Topdim, — dedi nihoyat Akrom sevinib, — o'qning g'ildirak aylanadigan joyini yo'nib, ingichkaroq qilamiz-da, aftol bilan moylab qo'yamiz.

— Aqlingga qoyil! Ke, peshonangdan bir o'pib qo'yay, — deb yubordim sevinganimdan.

Akrom aytganidek qilgan edik, g'ildiraklar o'q atrofiga ravongina aylana boshladi. O'sha kuni Akromning oyisi ishdan qaytgunga qadar arava deb atash mumkin bo'lmasa ham, har qalay, shotisidan tortsa g'ildiraydigan bir narsa yasadik-da, aravachaning shoti bilan tutashadigan joyiga esa kichikroq bir yashikni mixlab qo'ya qoldik — bu aravakash quyonboy o'tiradigan joy edi. Xuddi shu paytda ya'ni biz o'zimiz yasagan aravachani sinovdan o'tkazish uchun hovlida u yoqdan bu yoqqa sudrab ko'rayotgan bir paytimizda Akromlarning ko'cha eshigi taqillab qoldi.

— Oyim! — dedi Akrom rangi quti o'chib, — darrov aravachani og'ilxonaga olib kir. Tez bo'!! Undan keyin ayvonga borib, kitoblarni ochib o'tir. Tez-tez qimirlasang-chi!

Shu paytda eshik yana taqillab qoldi.

— Hozir... — shunday deb do'stim ko'cha eshik tomon yugurdi. U to eshikni imillab ochib, oyisi bilan boshlashib kirguncha men uning topshirig'ini bajarib, kitoblarni ochishga ulgurgan edim. Inobat opam Akrom bo'ringning bolasini ushlaganini eshitib, yuragi vahm olib, ishdan ertaroq qaytibdi.

— Hayriyat, o'zing salomat ekansan, — dedi Inobat opa ko'ngli joyiga tushib, — qani, bo'ringni menga ko'rsat-chi... Voy, juda kichkina-ku?

— Hechqisi yo'q, o'zim katta qilib olaman.

— Yaxshisi, uni darrov qo'yib yubor, onasi izlab kelib hammamizni nobud qiladi, — dedi Inobat opam tashvishlanib.

— Qo'rqmang, — dedi Akrom kerilib, men bor ekanman, bu uyga bo'ri yaqin kelolmaydi.

Xuddi shu paytda Inobat opam ayvonga ko'z tashlab, meni ko'rib qoldi. Men bo'lsam jo'rttaga ovozimni chiqarib astoydilroq o'qiy boshladim.

— Bu yigitcha kim?

— Hoshim, Ro'zivoy akaning o'g'li, birga o'qiy-miz, — tushuntirdi do'stim. Men asta o'rnimdan turib, odob bilan salom berdim.

— Assalomu alaykum, kelinoyi, hormang!

— Bor bo'ling, barakalla.

— Kelinoyi, biz Akromjon bilan dars tayyorlab o'tiribmiz, — dedim og'ilxona tomonga ko'z qirimni tashlab. Nega desangiz, og'ilxonaning eshigidan aravacha bemalol ko'rinib turgan edi-da.

— Oyi, endi Hoshimjon bilan har kuni birga dars tayyorlamoqchimiz, maylimi? — erkanib so'radi Akrom.

— Lekin o'yinga berilib ketmaysizlarmi?

— Yo'q, — dedik Akrom ikkimiz baravariga, — biz o'yinni yomon ko'ramiz, o'ynasak, darsimiz qolib ketadi-ku!

Shundan so'ng bo'rining bolasini og'ilxonaga olib kirib, kattaroq qafas bor ekan, ana o'shanga kiritdik-da, oldiga bir parcha xom go'sht tashlab, eshigining ustidan zanjirini solib qo'ydik.

Ertasiga, yashirmay qo'ya qolay, ikkovimiz ham darsda o'tirolmay oxirgi soatdan quyon bo'lishga qaror qildik. Kelsak, bo'rining holasi qafasdan chiqib ketish uchun urinaverib, charchab uxlab qolgan ekan. Bizni sezib uyg'ondi-yu kurak tishlarini ko'rsatib, irilab qo'ydi.

— Shoshmay tur, toychog'im, hozir seni aravachaga qo'shamiz! — sekin dumidan tortib qo'ydi Akrom.

U hadeb tishlashga urinavergani uchun og'ziga kecha Cho'tivoy akaning uyidan olib kelgan sim to'rni tutib, arava shotisining bir tomoniga bog'ladi-da, ikkinchi tomoniga Akromning laychasini bog'lashga harakat qildik. Ammo har qancha urinsak ham baribir

foydasi bo'lmadi — bo'riga ko'zi tushishi bilan laycha dumini qisib, orqaga tisarilaverdi.

— Ko'zini boylaymiz, — taklif qildim men, — ko'zini boylasak bo'rini ko'rmaydi.

— Baribir hidini bilib turadi-ku, — e'tiroz bildirdi Akrom, — it bo'ring hidini yetti chaqirimdan ham biladi, deyishadi.

— Bordi-yu, burniga paxta tiqib qo'ysak-chi?

— Unda dami qaytib o'lib qoladi.

Xuddi shu paytda juda qiziq bir voqea yuz berdi, aravachaning shotisiga omonatgina bog'langan bo'ri bir hamla bilan chilvirni uzdi-da. Akromning qo'lida qo'rqqanidan junlarini hurpaytirib, dir-dir qaltirab turgan laychaga jahl bilan tashlanib qoldi.

— Qo'yib yubor, bir urishib olsin, — dedim.

Bo'ringning bolasi bir nafasda laychani piypalab tashladi. Laycha uning tagidan chiqishga harakat qilib, oyoqlarini tipirlatar, angillar xuddi bizni yordamga chaqirayotganday bo'lar edi. Bo'ri bo'lsa, butun gavdasi bilan uni bosib sim to'r tutilgan tumshug'ini bo'g'ziga qo'yib olgan Laycha bir amal-lab uning ostidan chiqdida, qochishga tushdi. Bo'ri negadir uni quvlamadi. Aksincha, o'zi ham hovlining boshqa tomoniga qarab yugura ketdi...

Ikkovini ushlab aravachaga qo'shg'unimizcha naq yarim soat ovora bo'ldik. Nihoyat, ularning boshini eski to'n bilan o'rab:

— Qani endi bir yetakla-chi, — dedim Akromga. Ammo, baribir yana natija chiqmadi. Ikkovi ham oyog'ini tirab turgandan turib oldi. Ularni yonma-yon yurgizish, aravachani sudrashga o'rgatish uchun nima qilish kerakligi haqida yana bosh qotira boshladik.

— Yolg'iz-yolg'iz qo'shib ko'raylik-chi, dedim oxiri nima deyishimni bilmay.

Aqlliroq deb hisoblaganimiz uchun, avval laychani-ning bir o'zini aravachaga qo'shdik. Ammo, u ojizlik qilib aravachani hatto joyidan ham qo'zg'ata olmadi. Shunda yana bir aqlli tadbir xayolimga keldi-yu,

sevinib ketdim. Ya'ni Akromni ham aravachadagi kuchukning yoniga qo'shishga to'g'ri kelardi. Bu fikrni unga aytgan edim, darrov ko'na qoldi. Laycha ikkovlari aravachani hovlining u boshidan bu boshiga sudray boshlashdi. Faqat tezroq haydashning hech iloji yo'q edi, nega desangiz, Akrom emaklab borardi.

— Bo'ldi, tizzalarimning ko'zi og'rib ketdi... — dedi u ikki marta borib kelgandan keyin.

Ikkovlarini aravachadan chiqarib, o'rniga bo'ri bilan men tushdim. Ammo bo'rining bolasidan ahmoq hayvon bo'lmas ekan: yo chappa qarab tashlab qoladi, yo kutilmaganda orqaga tisariladi, ba'zan oldinga shunaqangi tezlik bilan yuguradiki, hech yetolmayman. Ikki marta aravachani ag'darib yubordik.

— Sen chiq endi, ikkovini yana qo'shib ko'raylikchi, — toqati toq bo'lib dedi Akrom.

— To'xta, tumshug'iga bir tepay! — dedim o'rnimdan turib. Bo'ri bilan laychani aravachaga qo'shib ikkovimiz ikki yonidan yetaklab bordik. Ikkovimizning qo'limizda ham kaltak, laycha qochmoqchi bo'lib tipirchilasa, Akrom savalab qoladi, bo'ri irillagudek bo'lsa, tumshug'iga men tushiraman. Kechga tomon ikkala hayvon ham charchab, holdan toyib yiqilgudek bo'lib qoldi-yu, ammo baribir, aravachada yurishga ko'nmadi.

— Men, endi ertaga kelmayman, — dedim nihoyat hafsalam pir bo'lib.

— Nega endi? — qo'rqib ketdi do'stim.

— Zerikib ketdim.

— Hecham-da, ishning qizig'i endi chiqadi. Biz hali "Hayvonlar do'stligi" sirkini maktabga ham olib borib ko'rsatamiz. Bir bolalarning havasini keltir-masakmi...

Ertalab endi maktabga jo'naymiz deb Dono, Oysha uchovimiz taraddud ko'rayotgan edik, kutilmaganda Akrom kirib keldi.

— Qulog'ingga bir gap aytmoqchiman, — dedi shivirlab.

— Ayt-chi?

— Birinchi soatga bormaymiz... Nemis tiliga bording nima-yu, bormading nima, baribir emasmi?!

Akromning gapida ham jon bor — yangi kelgan nemis tili o'qituvchimiz hech yo'qlama o'qimaydi, kim keldi, kim kelmadi, surishtirmaydi ham. Buning ustiga hech kimga yomon baho qo'ymaydigan ajoyib bir odati bor ekan. Faqat uy vazifasini bajarib kelgan o'quvchilardan so'raydi, xolos. Shunday bo'lgandan keyin, bir soat-yarim soat dars qoldirsak hech narsa qilmas, deb o'yladim-da:

— To'g'ri aytasan, — deb do'stim bilan yetaklashib ko'chaga chiqdik. O'sha kuni kechasi bilan yaxshi uxlamay, ajoyib bir reja tuzgan edim. Akromga ayt-sam, sevinganidan qichqirib:

— Aqlingga qoyil! — deb yelkamga urib qo'ydi.

O'sha soatdan boshlab it bilan bo'riga oz-ozdan go'sht berib, shu ovqat bahonasida ularni ishga o'rgatmoqchi bo'ldim. Laychani aravachaga qo'shib hovlining narigi burchagiga yetaklab boramiz-da, oldiga bir parcha go'sht tashlaymiz. Buni och-nahor yotgan bo'ri holasining ko'z o'ngida qilamiz, ishtahasini qo'zg'ab, og'zidan so'lakaylarini oqizib yuboramiz. "Ko'rdingmi, ishlang ovqat yeysan, ishlamasang tumshug'ingga tepki yeysan..." degandek bo'lamiz. Bu ishni to'rt-besh bor takrorlagan edik, bo'riining bolasi kulrang ko'zlarini mo'ltillatib, uzun tishlarini takillatib, tipirchilab qoldi. Ana shundan so'ng uni ham aravaga qo'shdik. Nihoyat, biroz murosaga ko'ngandek bo'ldi. Men bilan yonma-yon yurib, uch marotaba aravachani sudrab bordi.

— Endi ikkovini teng qo'shamiz, — taklif qildi Akrom.

O'sha kuni ikki hayvon bizning ko'magimizda aravachani sudrab hovlini to'rt-besh marta aylanib chiqishdi. Oh, o'shanda bizni ya'ni bo'lajak sirkning artistlari bo'lmish Akrom bilan mening quvonganimizni aytsangiz. Xuddi rosmana sahnada o'yin ko'rsatayotgandek, bir-birlarimizni quchoqlab, yelkalarimizni silashib tabriklashdik.

...Maktabga borish butunlay yodimizdan ko'tarilib ketibdi. Ertasiga ham, indinisiga ham negadir maktabga borgimiz kelmadi. Hayvonlarga har xil o'yinlarni o'rgatishga juda berilib ketdik. Bir hafta deganda laycha bilan bo'rining bolasi aravachani mustaqil o'zlari sudrab yuradigan bo'lishdi...

Akrom ikkimiz sirk artistlarinikiga o'xshatib paxta qoplaydigan qanor qopdan ko'ylak, keng ishton tikdik-da, artistlarnikiga o'xshab olachipor bo'lsin uchun siyoh bilan har joyini bo'yab ham qo'ydik. Men qiziqchi rolini bajarishim kerak edi. Qog'ozdan qubballi qalpoq yasab, uni ham olachipor qilib bo'yab oldim. Yuzimning bir tomoniga un, bir tomoniga siyoh surtdik.

— Qalay? — so'radim do'stimdan.

— Rostini aytсам, seni hech tanib bo'lmaydi, — dedi Akrom.

— Tanimaganing yaxshi bo'пти. Tanisang, mening artistligim qayoqda qolardi... Hech kim tanimasa, o'shanda qiziq bo'ladi.

Ana shundan so'ng ikki hayvonni aft-u angorimizga, ustimizdagi ola-bula kiyimlarga ko'niktirish uchun mashqlarni qaytadan boshlab yubormoqchi bo'ldik.

— Iye bo'ri qani? — deb qoldi Akrom to'satdan hushyor tortib. Bo'rining bolasini hovlidagi o'rikka bog'lab qo'ygan edik. Arqonni uzib, xayr-ma'zurni nasiya qilib juftakni rostlab qolibdi. Bog'ning eshigi ochiq, o'sha tomonga qochgan bo'lsa kerak, deb boqqa chiqdik, qaramagan joyimiz qolmadi. Hech joyda yo'q!

— Tamom! — yig'lagudek bo'lib dedi Akrom, — mana, izni ko'rgin, devorga sapchib chiqa olmagan-dan so'ng mana bu ariqdagi obchindan o'tib ketibdi.

Devordan o'tib paxtazorlarning ichini-yu, soy bo'yidagi changalzorlarni birma-bir titkiladik — bari-bir izini ham topa olmadik.

— Xafa bo'lma, quyon go'shti yegisi kelsa, o'zi qaytib keladi, — ko'nglini ko'tardim Akromning.

Hech narsaga qo'limiz bormay qoldi. It bilan quyonni aravachaga qo'shishning esa hech qizig'i yo'q edi, sekingina uyga jo'nadim.

Ko'cha eshigimizdan shundoq qadam bosishimni bilaman, hovlidagi katta so'rida dadam, sinf rahbarimiz Vohid Soliyevich, meni jinidan battar yomon ko'radigan yetakchimiz Zokirjon aka uchovlari choyxo'rlik qilib o'tirishganini ko'rib qoldim. Orqaga qaytishimni ham, to'ppa-to'g'ri bostirib boraverishimni ham bilmasdim. Orqaga qaytay desam, meni allaqachon ko'rib bo'lishgan, boraveray desam, bir haftadan buyon maktabga bormay, maktabga bordim darsdan so'ng Akromlarnikida dars tayyorlab rosa charchadim, deb uyimizdagilarni ishontirib yurgan edim.

Oldilariga dadil boraverishga qaror qildim. Yaqinlashgan sari uchovlari ham baravar o'rinlaridan turib, bir-birlariga qarab yelka qisishib, orqalariga tisarilaverishdi. Negadir, uchovlarining ham kayfi uchganroq ko'rinadi.

— Assalomu alaykum, Vohid Soliyevich, — deb salom berdim odob bilan.

— Iye, Hoshim, bu senmisan? — deb so'radi dadam.

— Menman, nima? Ovozim o'xshamayaptimi, dada?

— Ovozing-ku o'xshayapti-ku, lekin afting xuddi alvastining o'zi.

Turgan joyimda qotib qoldim. Alvasti degan so'zni eshitganim uchun emas, yo'q, yo'q, unday deb o'ylamang. Sharmanda bo'lganim uchun qotib qoldim. Hali Akromlarning uyida sirk qiziqchilariga o'xshab o'zimga pardozi berganimni bo'rini axtarish bahonasida paqqos esimdan chiqarib yuborgan ekanman. Hatto boshimdagi qubbali qog'oz qalpog'imni olishni ham unutibman...

— Bor, yuvinib chiq, — dedi dadam, keyin gaplashamiz degandek bir ohangda.

Mening ham do'stlarim bor

Yuvinaman deb ko'ylagimni yechgan edim, o'ng qo'lim qo'ltig'imning tagi aralash tirsillab shishib ketganini ko'rdim. Anovi kuni bo'rining bolasini ovqatlantirayotganimda uch-to'rt bor qattiq-qattiq tishlagan edi. Mashg'ulotga berilib ketib, qo'lim gazak olib shishib ketganini ham sezmay qolibman. Shu paytda qattiq og'riyotganini, badanimda isitmam ham borligini payqab qoldim. Shunday bo'lsa ham mehmonlarning oldiga chiqdim.

— Ha, barakalla, mana endi o'zingizga keldingiz, — dedi Vohid Soliyevich, — qani, beriroq o'tiring-chi, shu kelishda qayoqdan kelyapsiz?

— Menmi? — dedimu, u yog'iga duduqlanib qoldim.

— Keyingi kunlarda maktabga qadamranjida qilmay qo'ydilar? — kesatib so'radi yetakchimiz.

— Maktabgami? — deb so'radim men ham.

— Ha, maktabga! — o'shqirib berdi dadam.

Qarasam, ish sal chatoqroqqa o'xshaydi. Uchovlari bekorga to'planishmagan, nima qilish kerakligini avvaldan kelishib olishgan bo'lsa ham ajab emas.

— Kasalman, — dedim yig'lamsirab, — mana ishonmasalaring qo'limni ko'ringlar, shishib ketgan, mana.

Ko'ylagimni yechib bilagimni ko'rsatgan edim hammalari bir-birlariga qarab qolishdi.

— Nimadan shishdi? — mehribonlik bilan so'radi Vohid Soliyevich. Uning chindan ham achinib so'rayotganligi shundoqqina gap ohangidan sezilib turardi. Shunday bir odamni, muallimlar ichida birinchi bo'lib "sendan yaxshi yigit chiqadi", deb ko'nglimni ko'targan, kunora darslarimni surishtirib turgan, mana bugun qimmatli vaqtini sarflab, mendan xabar olgani kelgan bir kiimsani hech aldagim kelmasdi.

— Bo'rining bolasi tishlab oldi... — dedim sekin

boshimni ko'tarib. Keyin bo'lgan voqeani ipidan ignasigacha gapirib berdim.

— Esizgina, qochmaganda biz undan biror gap chiqarardik, — deb afsuslandi Vohid Soliyevich, — menda hayvonlarni qo'lga o'rgatishda nom chiqargan mashhur bir odamning kitobi bor, ana o'sha yerda hamma narsa yozilgan.

Shu paytda ishni yashirincha olib borganimiz, boshidayoq hamma gapni Vohid Soliyevichga aytmaganimiz uchun afsuslandim, alamimdan sochlarimni yulgudek bo'ldim.

— Tentak, — dedi dadam achchig'i chiqib, — mana shunaqa bema'ni ishlarning ketidan quvib, bo'ying terakdek bo'lsa ham o'qishni bitira olmay yurasan... Nega maktabga bormading?

Nima deyishimni bilmasdim.

Xufton mahaligacha uchovlari gaplashib o'tirishdi. Buvijonim darrov palovga unnab ketdi. Men choy-poy tashib xizmat qilib turdim. Oysha bilan Dono bo'lsa bizni odobli bolalar deb atashsin, deb jo'rttaga derazaning ro'parasiga o'tirib dars tayyorlashardi. Vazifa ishlashyaptimi yoki yaxshi gaplardan benasib qolmaylik, deb quloqlarini dikkaytirib gap poylashyaptimi, bilib bo'lmasdi. Mehmonlar direktorimizning uch yashar novvosi kunjaraga bo'kib o'lib qolgani, sinfimizdagi Saddinisa, Hamroqul eng a'lochi bolalar ekanligi, bu yilgi paxta har yilgidan ham mo'l bo'lganligi to'g'risida so'zlashib o'tirishardi. Gap a'lochi bolalar haqida ketganda dadam meni eshitsin deb, jo'rttaga baland ovoz bilan qayta-qayta so'radi:

— Bu Saddinisa yaxshi o'qiydimi-a?

— Bugun o'tiladigan darsni bir hafta avval o'qib qo'ygan bo'ladi, — tushuntirdi Vohid Soliyevich.

— Qiz bola-ya?

— Qiz bo'lsa ham balo!

— Anu kinnachining o'g'li-chi?

Mirobiddinxo'ja bahona bo'ldi-yu, eski urf-odatlar, kinna solish odamni aldash ekanligi, nihoyat,

meni "Yong'oq qori"ga shogirdlikka berib ko'p xato ish qilishganligi to'g'risida gapga tushib ketishdi.

— Hoshim, mehmonlarning qo'liga suv quy, — deb qoldi shu paytda huvijonim.

Oshdan so'ng mehmonlar o'rinlaridan turishdi. Ular o'zi nega kelishdi, axir faqat ovqat yeb ketgani kelmagandir, meni maktabga bormayotganligim uchun nega savol-javobga tutishmadi... Jimgina qaytib ketganlaridan ko'ra ikki og'iz urishib qo'yishganda ancha yengil tortgan bo'lardim-ku!

— Vohid Soliyevich, nega meni urishmaysiz? — deb so'radim oxiri toqat qilolmay.

— Nima deb urishay?

— Axir dars goldirdim-ku?

— Shunga afsuslanayotganingizni bilib turibman... yo afsuslanmayapsizmi?

— Endi hecham dars qoldirmayman.

— Mana bu gapingiz uncha to'g'ri emas, bundan keyin qo'lingizdan kelmagan ishga hecham va'da bermang.

— Qo'limdan kelmaydimi?

— Ehtimol kelar. Lekin Siz, baribir, va'dangizni unutib qo'yasiz.

— Xo'p bo'lmasa, mana dadam, oyim, huvijonim, hammalarining oldida tantanali va'da berib aytaman-ki...

— Qo'ying, bunaqangi tantanali va'dalaringizni... — Vohid Soliyevich biz bilan xayrlashib chiqib ketdi. Alam qilganidan yig'lab yuboray dedim. Endi, maktabimizda menga ishonadigan birdan bir odam ham qo'lini yuvib qo'ltig'iga artadigan bo'lsa... yo'q, bunga toqat qilolmayman.

— Nega simyog'ochdek qotib qolding? Ke endi bu yoqqa! — deb chaqirib qoldi oyim.

— Mazam bo'lmay ketyapti, — dedim negadir o'qchigim kelib. Oyim peshonamga qo'lini qo'yib:

— Dadasi, Hoshimingizning isitmasi bor! — dedi vahimali bir ohangda. Qo'ltig'imning tagiga muzdekkina termometr qo'yishgan edi, haroratim 39

ekan. Isitmam juda tezlik bilan ko'tarilib borayotganini, suyaklarim zirqirab, boshim aylanayotganini sezib turardim. Dadam eri armiyaga ketgan hamshira Sobira opani aytib kelganini, kastyulkaga o'xshash idishda har bittasi mol bog'lanadigan qoziqdek-qoziqdek keladigan shprislarni sharaqa-shuruq qilib qaynayotganlarini sal-pal bilaman. Keyin isitmam 40 dan oshib, butunlay hushdan ketib qolibman.

Bir mahal ko'zimni ochsam, uyda yolg'iz o'zim yotibman. Hurmatimni joyiga qo'yib oppoq choyshabu atlas ko'rpalarga o'rab qo'yishibdi. Tashqarida quturgan bo'ridek uvillab shamol esyapti. Shamol derazalarning oynasiga cho'p-xaslarni, qum-tuproqlarni keltirib zarb bilan uradi, daraxtlarning boshini yerga tekkudek-tekkudek qilib egib qochadi. Xo' naridagi tollar faryod qilib to'lg'anadi, shoxlarini bir-biriga ishqab, g'iyt-g'iyt qilib yig'laydi... Bosh tomonimda, ko'zidan miltillab yosh oqib oyim o'tiribdi.

— Suv! — dedim sekingina.

— Voy, toylog'im, ko'zingni ochdingmi? — shunday deb oyim engashib peshonamdan o'pdi-da, — hoy dadasi, — deb chaqira boshladi. — Hoshimjon ko'zini ochdi.

Xonaga dadam, ketidan ho' birda singlim Donoxonning qornini yorib, ko'richagini olib tashlagan oriq doktor amaki kirib kelishdi.

— Aytmadimmi, isitmasi tushsa ko'zini ochadi, deb. Obbo azamat-ey, — dedi-da, doktor amaki peshonamga qo'lini qo'ydi, — qalay, bosh og'rimayaptimi?

— Sal-pal...

— Hechqisi yo'q, kechga borib, bosh og'riq ham qoladi. Ertaga o'rningizdan ham turib ketasiz... indinisiiga bemalol bo'ri oviga borishingiz mumkin.

— Dadasi, Hoshimjoningiz o'ziga kelganini sinf rahbariga xabar qilaylik. Bechora kechadan buyon adoyi tamom bo'ldi, — deb gapga aralashdi oyim.

— Vohid Soliyevich ham bildilarmi, oyi?

— Uch marta keldi-ya... muncha endi seni yaxshi ko'rmasa!

— Men o'zi yaxshi bolaman-da, oyijon, — deb qo'ydim hazillashgim kelib.

Doktor amaki dadam bilan oyimga har uch soatda bilagimni yechib, tish hotgan joyni avval margansovka bilan yuvib, ketidan mana bu doridan surtib qo'yasizlar, deb tayinladi-da, xayrlashib chiqib ketdi.

Shamol zo'raygandan zo'rayib, xiyol o'tmay, qor ham uchqunlay boshladi.

Hozirgina maktabdan qaytgan Oysha:

— Aka, akajon! — deb oyog'imdan tortqilay boshladi.

— Nima deysan?

— Uyg'oqmisiz, uyg'oqmisiz?

— Uxloqman.

— Ho, aldayapsiz. Ko'zingizni bittasi ochiq-ku.

— Tush ko'ryapman-da, o'shaning uchun bittasini ochib yotibman, — deb qo'ydim.

— Aka, Sizni ko'rgani sinfingizdagi o'rtoqlaringiz kelishar ekan.

— Mening nimamni ko'rishar ekan?

— Tuzalib qolganingizni ko'rishsa kerak-da...

Oysha gapini tugatolmadi. Nega desangiz, xuddi shu paytda eshik tomondan dapir-dupur oyoq tovushi, bolalarning sen kir, sen kir, deb pichirlashayotgani eshitilib qoldi. Men yotgan xonaning eshigini ochishdi-yu, ammo o'shandan keyin ham, sen boshla, sen boshla, deb besh minutcha tarang qilib turishdi. Nihoyat, ostonada kulimsiragancha Hamroqul ko'rindi.

— Tuzukmisan, sherik? — dedi u negadir kulib yuborgudek bo'lib.

— Xayriyat, tuzalib qolibsana, — deb orqasidan Mirobiddinxo'ja mo'raladi. Shundan keyin bolalar uyga yopirilib kirishdi. Bir dasta sovuq urgan gul, popukli qand, o'n dona olma olib kelishbdi. Uni tokchaga qo'yib, biri qo'limni, biri peshonamni ush-

lab har tomondan har xil savollar yog'dira ketishdi. Vohid Soliyevich shoshilib kirib keldi-da, "yo'q, yo'q, kasal ko'rish bunaqa bo'lmaydi", deb hammalarini o'tirishga taklif qildi.

Negadir yuragim xapqirib, ich-ichimdan yig'i kela boshladi. Yashirmay qo'ya qolay, shu kungacha bu sinfga tushib qolganim uchun kishi bilmas hafa edim. Nazarimda bolalarning hammasi ham menga begonadek, biri maqtanchoq, biri mahmadona, biri qo'rqqoqdek bo'lib ko'ringan edi. Sinfga kirsam, xuddi qafasga tushgandek betoqat bo'lib qolardim... Ular bo'lsa men dard bilan olishayotganda ahvol so'ragani, ko'nglimni ko'targani kelishibdi. Demak, yomon bolalar emas ekan-da, demak, o'zim yomon ekanman-da. "Rahmat, hammalaringga rahmat..." deb o'ylardim o'zimcha.

— Isitmang qoldimi? — so'radi orqa partada o'tirib, qizlarning sochini bir-biriga bog'lab qo'yadigan Abdusamat.

— Rahmat, tuzalib qoldim.

— Qori pochcha, o'zingga-o'zing bir dam solib olmabsanda, — dedi G'iyos. Bolalar gur etib kulib yuborishdi.

Orqamdagi partada o'tiradigan Shohida xijolat bo'lganimni sezib qoldi shekilli:

— Ho'kiz minaman deb, boshini yorib olgan odamning gapini qarang, — deb qo'ydi. Bolalar yana sharaqlab kulib yuborishgan edi. G'iyos o'rnidan turib, o'zini oqlay boshladi:

— O'sha ho'kiz juda baland ekan, ustiga shoti qo'yib chiqaman desam, yurib ketdi. Shoti bilan shaloplab yerga yiqildim-da.

Hammadan ham oyim bechora o'zida yo'q xursand edi, o'zini qo'yarga joy topolmay:

— Voy xudoyim-ey, mening o'g'limni ham orqasidan yo'qlab keladigan o'rtoqlari bor ekan, — deb goh uyga kirar, goh eshikka chiqar, nima qilayotganini o'zi ham bilmay choyqutini qo'lga ushlab olib, Oyshadan, "qurib ketmagur, choyqutini ko'rmadingmi", — deb

so‘rar edi. Bolalar turamiz, deb qo‘zg‘alishgan edi, oyim “bir piyoladan qaynoq-qaynoq choy ichirmaguncha hech yoqqa qo‘ymayman”, deb yo‘llarini to‘sib turib oldi. Keyin hammalarini mehmon qila boshladi. Oldilariga shkafda qulflog‘liq turadigan shokoladlardan, mevalardan uyib tashladi. Bolalar qorong‘i tushay degandagina o‘rnilaridan turishdi.

— Hoshimjon, tezroq, tuzaling, sinfirmiz sizensiz huvillab qoldi, — dedi Vohid Soliyevich.

— Yo‘q, hecham tuzalmayman, — dedim betimga ko‘rpani tortib.

— Iye, nega tuzalmaysiz?

— Hammasi meni doim “domla pochcha” deb chaqirishadi. Ana shu odatlarini tashlamaguncha tuzalmayman, cho‘zilib yotaveraman.

Bolalar hazillashayotganimni payqab, kulib yuborishdi.

— Bugundan e‘tiboran hech kim Hoshimjonni “domla pochcha” deb chaqirmasin. Kelishdikmi, bolalar? — so‘radi Vohid Soliyevich.

Kelishdik, — umumiy xor bo‘lib takrorlashdi o‘rtoqlarim.

— Men ham bugundan e‘tiboran tuzaldim bo‘lmasa, — deb sekin betimni ochdim.

Hammalari chiqib ketishgach, ancha mahalgacha oyim peshonamni silab o‘tirdi. Entikdi, keyin yig‘lam-siragandek.

— Biram ajoyib bolalar ekanki, — deb qo‘ydi, — biri biridan quvnoq-a.

— Shular bilan o‘qiyman deb ataylab sinfda qolgan edim-da, oyijon.

— Anovi, o‘rtog‘ing bor edi-ku, oti nima edi, bo‘rining bolasidan ushlagan-chi?

— Akrommi?

— Ha, o‘sha. O‘shaning ham kecha derazaning yonidan ketmadi. Ichkari kir desam, uyalaman deb shataloq otib qochadi... Bechora senga biram tashvishlandiki. Hammalari ham yaxshi bolalar ekan. Shulardan aramagin, etaklarini mahkam ushla.

“Iya, mening kalam qani?”

Bilasiz-ku, men uncha-muncha kasalni parvoyimga ham keltirmayman. Agar hushimdan ketib qolmaganimda, o'lay agar, cho'zilib yotmagan bo'lardim. Uch kun deganda oyoqqa turib, gijinglagan toychoqdek bo'lib ketdim. Oyim bilan buvijonimning hayhaylashiga ham qaramay, maktabga qadrdon sinfimga jo'nadim. Mayli, ikki olsam ham o'sha yerda bo'lganim yaxshi.

Ammo sinfga kirishim bilan ta'bim juda tirriq bo'ldi, bundan ko'ra kasal bo'lib yotaverganim ming marta yaxshi edi. Sinfimizda “A'lochi” degan devoriy gazeta chiqardi. Ana o'shanga Akrom ikkimizni boplab urib chiqishipti. Tanqid qilishgani ozlik qilib, yoniga rasmimizni ham chizib qo'yishibdi: Akrom bo'ringing bolasini minib turibdi, men pakanagina laychani minib olganman. Ikkimizning ham kalamiz yo'q, kallaning o'rnida doira-yu, doiraning ichiga familiyalarimiz yozilgan. Ostiga:

— Iye, nega bularning kallasi yo'q?

— Kallasi bo'lsa o'qishdan qolarmidi! — deb bir chiroyli qilib yozib ham qo'yishibdi. Avvaliga, yashirmay qo'ya qolay, rosa maza qilib kuldim. Nega desangiz rasm o'zimga ham juda ma'qul bo'lgan edida. Keyin boshqalar ham bizning ustimizdan mana shunaqangi qilib kulishgan bo'lsa kerak. Hatto uylariga ham borib kulishgandir, deb o'yladimu, alam qilganidan tishlarim g'ijirlab ketganini o'zim ham bilmay qoldim.

— Kim chizdi buni? — Xuddi rahmat aytmochidek kulimsirab so'radim. Toshtemir degan chaqaqay bola gazetaga redaktor edi. Men gazeta ko'rayotganimda yonginamda turgan edi. Sal tisarilib, maqtangandek:

— Men chizdim, — deb qo'ydi, — apsh-u, nariroq tur, tumovman.

Men bu yoqda uyatdan o'lay deyapman-u, u bo'lsa maqtanib, ikki qo'li biqinida, iljayib tiribdi. Shartta yoqasidan oldim.

— Nega chizding?

— Chizdim, apsh-u...

— Nega deyapman?

— Apshu, apshu...

— Toza ko'rib ol-chi, mening kalam bormi-yo'qmi? — deb boshimni Toshtemirning qorniga ishqab qo'ydim.

— Hozir bor, apshu.

Hey, "apshu", nega bo'lmasa mening rasmimni kallasiz qilib chizding?

— Nega bo'lmasa, apshu... O'zing bo'lar-bo'lmasga davomatni orqaga sudraysan, apshu... Hozir yettinchi o'ringa tushib qoldik, bildingmi!

— Hozir rasmni olib tashlaysan!

— Apshu, olmayman.

— Mana bo'lmasa, — Toshtemirni itqitib yubordim-da, devoriy gazetaning xuddi o'sha kallasiz rasm solingan burchagini yirtib tashladim. Sinf to'sto'polon bo'lib ketdi: birov mening qo'limga yopishgan, birov Toshtemirni o'rnidan turg'azib yelkasidan changini qoqqan, birov chaqimchilik qilib yaxshi ko'rinish umidida direktorning kabinetiga qarab yugurgan. Qayoqdandir yetakchimiz Zokirjon aka paydo bo'lib qoldi.

— Uyat emasmi! — dedi u menga yaqinlashayotib, — qani, joy-joylaringga o'tiringlar-chi... nega yirtiding?

— Bilmay qolibman, — dedim boshimni sekin egib.

— Darsdan keyin hech kim ketmasin... majlis o'tkazamiz.

Zokirjon aka chiqib ketdi. Men qani, xafa bo'ldimikan-yo'qmikan, deb sekin Toshtemirga qaragan edim, u yuzini teskari o'girib oldi. Bir xayolim darmonim qurib ketyapti, deb majlisdan oldinroq juf-

takni rostlab ham qolay dedimu, hamma meni qo'rqoq deb atashidan cho'chib, nima bo'lsa ham peshonamdan ko'rdim, deya qolishga qaror qildim. Akrom:

— Ayb o'zidan o'tdi, — deb ko'nglimni ko'tardi, — men senga guvoh bo'laman, qo'rqma.

Shunday qilib sinf majlisi ham boshlandi. Avval Zokirjon aka, ketidan Otajon Azizovich kirib keldi. Vohid Soliyevich yuqori sinf bolalari bilan rayonga allaqanday kengashga ketgan ekan, majlisga qatnashmadi. Majlisni oriqlikda mendan ham oriqlik, novchalikda mendan ham novcha Mamatjon olib boradigan bo'ldi. Uning o'ng tomoniga qadrdon direktorimiz, chap tomoniga undan ham qadrdonroq bo'lgan yetakchimiz o'tirib olishdi.

— Oltinchi “B” sinfi o'quvchilarining davomat masalasiga bag'ishlangan... — deb Mamatjon mushtiga bir yo'talib olib, stolning qirrasini mahkam ushlaganicha, bilinar-bilinmas qaltirab so'zida davom etdi, — bag'ishlangan majlisi ochiq.

Bolalar eshitilar-eshitilmas qarsak chalishdi. Men chalmay boshimni egib, juda uyalgan kishidek, har zamonda burnimni tortib jimgina o'tirardim. Otajon Azizovich o'rnidan turib, avval xiyol kulimsiradi, keyin qovog'ini solib hammaga bir-bir ko'z tashlab chiqdi-da:

— Xo'sh, bolalar, qani aytinglar-chi, hozir sinflaring davomat masalasida nechanchi o'rinda turibdi? — deb so'radi.

— Yettinchi o'rinda, — har tomondan chug'urlashdi bolalar.

— Nega birinchi o'rinni ololmadilaring?

— Chunki bizda dars qoldiruvchilar ko'p-da.

— Xo'sh, eng ko'p dars qoldirganlar kimlar ekan?

— Hoshim.

— Akrom.

— Umriniso.

— Sherqo'zi, — chuvillab qolishdi bolalar. Men

bo'lsam, xayriyat, ko'pchilik ekanmiz, birgalashib javob bersak osonroq bo'ladi, deb o'yladimu, qadimni rostlabroq o'tirib oldim. Otajon Azizovich so'rashda davom etdi:

— Demak, sinfning davomatini orqaga surib qora doskaga tushib qolishlaringga sababchi bo'lganlar shular ekanda?

— Xuddi shularning o'zi!

— Qani, bu yoqqa chiqinglar-chi, tortinmasdan chiqaveringlar, barakalla! Qaranglar-a, bir-biridan chiroyli bolalar-a... Qanday qilib dars qoldirganlaringga hech aqlim yetmaydi... Mamatjon, endi so'z yana o'zingizga. Majlisni davom ettiravering, men bir chekkada o'tiraman. Qani, oltinchi "B" sinfning o'quvchilari haqiqiy o'quvchilarmi, o'rtoqlarining kamchiliklarini ochib tashlash qo'llaridan keladimi, bir sinab ko'ray-chi.

Mamatjon o'rnidan turib nima deyishini bilmay qo'llarini qisirlatib, angrayib turdi-da, keyin.

— Otajon Azizovich, Akromning qo'ltig'ida kirpi bor, qarang, pitirlayapti, — deb qo'ydi. Yetakchimiz Akromning qo'ltig'idagi xaltachaga solingan kirpining bolasini olib, doskadagi latta ilinadigan mixga osmoqchi bo'lgan edi, direktorimiz "partaning ostiga qo'ying, partaning ostiga!" deb jerkib berdi. Sinf yana suv quygandek jim bo'ldi Mamatjon so'radi:

— Kim gapiradi?

Toshtemir qo'l ham ko'tarmasdan o'rnidan turib gapirmoqchi bo'lgan edi, Mamatjon "avval qo'l ko'tar, ruxsat bersam, keyin gapirasam", deb o'rniga o'tqizib qo'ydi. Toshtemir partaga o'tirdi-yu, arazlab endi gapirmayman, deb turib oldi.

Sinfimizning bolalari mani shunaqangi majlisni anchadan buyon sog'inib yurishgan ekan. Yeng shimarib dars qolduruvchilarni muhokama qilishga, nega uy vazifasini bajarmaysan, nega sinfimizni sharmanda qilasan, deb har xil savollar berishga tushib ketishdi. Oxiri endi qilmaymiz, tavba qildik, agar yana takror-

lasak, mayli, bilganlaringi qilinglar, deb arang qutulishdi.

— Endi navbat Hoshimjon Ro‘ziyevga, — deb qolsa bo‘ladimi bir mahal Mamatjon, — xo‘sh, Hoshimjon haqida kim birinchi bo‘lib gapirmoqchi?

Hamma jim edi. “Ming marta rahmat sizlarga, do‘stlarim”, — deb endigina yonboshimga qarayman, desam xuddi shu paytda Toshtemir qo‘lini ko‘targancha o‘rnidan turdi-da, shu holida, qo‘lini tushirmasdan bidillab gapira boshladi:

— Davomat masalasiga bag‘ishlab, apshu... kechirasizlar, tumovman, devoriy gazeta chiqargan edik. Vohid Soliyevich aytgan edilar. Domla pochcha, yo‘q. Hoshim Ro‘ziyev bezorilik qilib uni yirtib tashladi, apshu... Bizda axir bezorilik qilish man etilgan. Javob bersin! Apshu...

— Hali devoriy gazetani ham yirtdimi? — o‘zini bilmaganga solib so‘radi direktorimiz, — nega yirtiding?

— Niga bo‘lmasa mening rasmimni boshsiz qilib chizadi? — deb so‘radim men ham.

Yo‘q, ish, butunlay chappasiga aylanib ketdi. Majlisga raislik qilishni otajon Azizovich o‘z qo‘liga oldi. Akromni ham mening yonimga turg‘azib qo‘yishdi. Meni endi ham dars qoldiruvchi, ham bezori sifatida muhokama qila boshlashdi. Men sinfdan haydab yuborishlaridan qo‘rqardim. Oyim aytganidek, bunaqangni sinfni, bunaqangi yaxshi bolalarni hech joydan topib bo‘lmaydi.

— Qani, aytinglar-chi, o‘quvchining birinchi burchi nimadan iborat? — sinfga savol tashladi Otajon Azizovich.

— A‘lo o‘qishdan.

— Yana?

— Intizomli bo‘lish.

— Yana?

— Dars qoldirmay o‘qish!

— Barakalla! Demak, o‘quvchi Hoshimjon Ro‘ziyev o‘z burchini ado eta olmayapti. Shundaymi?

— Shunday.

— O‘z burchini ado etolmagan bola maktab o‘quvchilari safida yurishga loyiqmi?

— Yog‘, loyiq emas.

“Tamom, — deb o‘yladim ichimda — hammasi tamom bo‘ldi... nega endi Vohid Soliyevich tezroq kela qolmaydi ekan? O‘sha bo‘lganda meni olib qolarmidi...”

— Xo‘sh, kimda qanday taklif bor?

— Menda, — sakrab o‘rnidan turib ketdi. Mirobiddinxo‘ja, — men aytmoqchimanki, men... umuman aytmoqchimanki...

— Nima demoqchisan o‘zi?

— Men hech narsa demoqchi emasman... men aytmoqchimanki, Hoshim yaxshi bola, o‘zi sal dangasaroq, xolos. Agar uni o‘quvchilar safidan chiqarsalaring men ham o‘qimayman. Gapim tamom.

— Yana kim gapirmoqchi?

Saddinisana o‘rnidan turib sochining jamalagini o‘ynaganicha birpas derazaga tikilib turdi-da:

— Hoshimni maktabdan haydasak, oyisi o‘zini osib qo‘yadi, — deb hammani qo‘rqitib yubordi, oyisining o‘zi aytgan. “Agar Hoshim bu yil ham tuzuk o‘qimasa, o‘zimni-o‘zim osaman, yo ustimga kerosin quyib, o‘t qo‘yaman” degan...

Saddinisadan keyin Toshtemir yana gapirib dars qoldirgani uchun kechirim so‘rasin, devoriy gazetani esa qayta boshdan yozib bersin, meni turtgani uchun keyinchalik hisob-kitobni o‘zimiz to‘g‘rilab olamiz, dedi. Sinfkomimiz Hamroqul: “Hoshim sinfdan tashqari ishlarga hech qatnashmaydi, uni redkollegiyaga a‘zo qilib olish kerak, xati chiroyli”, — deb qo‘ydi. Mamatjon ham mushtiga yo‘talib ancha gapirdi: “Maktabdan haydamaylig-u, unga qanday yordam berish kerakligini kelishib olaylik”, — dedi. Kimdir bittasi, boshiga to‘n yopib, bir savalash kerak, deb taklif kiritdi. Har xil gaplar shunaqangi ko‘payib ketdiki, oxiri qulog‘imga hech narsa kirmay, burnimni

jiyirib, angrayganimcha o'tiraverdim. Esnoq tutib, uyqum kela boshlagan edi, direktor shartta o'rnidan turdi:

— O'quvchilik burchini ado eta olmagani uchun, Hoshimjon Ro'ziyevni kimda-kim o'quvchilar safidan o'chsin desa, qo'lini ko'tarsin.

Direktorimizning mana shu "iliq" gapidan keyin ko'zlarim yarq etib ochildi-yu, uyqum ham o'chib ketdi... Hech kim qo'l ko'tarmayapti. Bir minut, ikki minut, uch minut... Yo'q, hech kim qo'l ko'tarmadi.

— Yaxshi! — dedi Otajon Azizovich, negadir xursand bo'lib, — o'zim ham shunday bo'lishini kutgan edim, barakalla! Endi boshqa bir taklifni o'rtaqa qo'ymoqchiman. Hoshimjon Ro'ziyevni tarbiyalanib, yaxshi o'quvchi, intizomli, yaxshi xulqli bo'lib yetishishiga qo'limdan kelgan yordamni ayamayman, degan o'quvchi qo'lini ko'tarsin.

Bu gal o'ttiz olti bola baravariga qo'lini ko'tardi. Nazarimda, bir xil bolalar ikkala qo'lini ham ko'targanga o'xshadi. Sanashganda ikkita qo'l ortiq bo'lib chiqdi. Sevinib ketganimdan o'sha paytda o'zim ham qo'limni ko'tarib yuborgan ekanman.

— Xo'sh, Hoshimjon, o'zing nima deysan? — so'radi qadrdon direktorimiz.

— O'zimmi, o'zim butun sinfdan kechirim so'rayman, bunaqangi ishlarni endi qilmayman!

— Demak, tantanali va'da berasanmi?

— Yo'q, va'da berolmayman.

— Nega? — o'ttiz olti bola baravariga so'radi.

— Chunki, ilgari va'dalar beraverib, va'damning tuturug'i ketib qolgan, — deb tushuntirdim do'stlarimga, — shuning uchun bu ishni va'dasiz bajarmoqchiman...

Majlis yopildi.

Maktabning bufetidan bir tovoq mastava olib ichdim-da, Toshtemirning yonginasiga o'tirib olib devoriy gazetani boshdan oyoq ko'chirib chiqdim.

— Qalay? — deb so'radim redaktordan.

— Xating chiroyli-ku, lekin xatosi ko‘proq ekan, — deb qo‘ydi Toshtemir, — tayyorlanib yur, yanagi chorshanba kuni gazetaning yangi sonini chiqaramiz.

— Nimaga tayyorlanib yuray?

Dars qoldiruvchilarni, yomon baho olganlarni, bezorilarni hisobga olib yur. O‘shalar haqida boplab maqola yozasan.

Maktabdan xursand qaytdim. Axir men redkollegiya a‘zosi bo‘lgan edim-da. Umrin bino bo‘lib birinchi marta amal tegdi-yu, xursand bo‘lmaymanmi!

VIII b o b

Odam bo‘lay deb qoldim

Ochig‘ini aytsam, men shu kunlarda juda irodali bo‘lib ketganman, yo‘q, kulmang. Rost aytyapman. Ishonmasangiz — oyimdan so‘rang. Bechora men darsdan boshimni ko‘tarmaganim uchun rahmi kelib:

— Hoshimjon, o‘g‘lim, bor, birpas o‘ynab kelgin! — deb qo‘yadi.

— Hecham-da, — deyman bosh chayqab, — men endi charchamaydigan bo‘lib ketganman. Charchasam, bolalardan orqada qolib ketaman, hammaga kulgi bo‘laman.

Bunday deyishimga bir jihatdan ho‘ birdagi devoriy gazetaga yozgan maqolam sababchi bo‘ldi. Esingizda bo‘lsa kerak, Toshtemir, bolalarni kuzatib yur, kamchiligi bo‘lsa devoriy gazetaga urib chiqamiz, degan edi. Men kuzatib yuraverdim. Oxiri bir kuni kattagina maqola yozib xatosini hech kimga sezdirmasdan Saddinisaga tuzattirib oldimda, gazetada bostirib chiqardim. O‘sha katta janjalga sabab bo‘lgan maqolada taxminan mana bunday so‘zlar bor edi: “Akrom yovvoyi hayvonlarni yaxshi ko‘radi, shuning uchun yomon o‘qiydi. Umrinisa darsda non yeb o‘tiradi. Mirobiddinxo‘ja o‘qituvchi bir narsa so‘rasa avval ichida duo o‘qib oladi. Saddinisa juda ko‘p uh tortadi. Hamroqulning ovozi ingichka, bolalar mendan

hayiqsin deb, ataylab ovozini do'rillatib gapiradi. Ikrom yog'ochoyoq darsdan qaytayotganda bo'r bilan birovlarning eshigiga yomon so'zlarni yozib ketadi. Orifjon — chaqimchi. Zarif darsda uxlab o'tiradi. Sharifaning adasi nos chekadi. Shohida bo'lar-bo'lmasga qiqirlab kulaveradi. Adham arifmetikadan beriladigan uy vazifalarini dadasiga ishlatib keladi..." Xullas, o'sha maqolada o'ttiz olti o'quvchining hamma kamchiligini ko'rsatib o'tgan edim-da.

— O'zing-chi, o'zing? — deb hammalari meni qurshab olishdi.

— Menda kamchilik yo'q. Borini ham sizlar tugatdilaring, — dedim bo'sh kelmay.

— Senda kamchilik yo'qmi?

— Yo'q, zig'ircha ham qolmadi.

— Maktabdagi eng katta yolg'onchi, irodasiz bola sen emasmisan?.. Irodang bo'lganda, yomon baho olib sinfni orqaga sudramas eding... Bolalar, kelinglar, o'zini ham gazetaga urib chiqamiz, bir boplab yozaylikki...

O'sha kuni bizning tortishuvimiz hazil-hazil bilan sinf majlisiga aylanib ketdi. Vohid Soliyevich:

— O'rtoqlar, Hoshimjon Ro'ziyev Sizlarni juda to'g'ri tanqid qilgan, — deb mening tarafimni oldi, — kimda-kim shunaqangi kamchiligim yo'q desa, o'rnidan turib o'zini oqlasin. Qani, kim birinchi bo'lib chiqadi?

Vohid Soliyevich ikkovimiz o'n minut chamasi kutib turdik hamki, hech kim o'rnidan qo'zg'almadi.

— Demak, ayblaringga iqrorsizlar? — so'radi sinf rahbarimiz, — o'rtoqlar, bu katta gap. Kishi o'z kamchiligini tan olsa, undan yaxshi odam chiqadi.

— O'zi-chi, o'zi? Yolg'onchiligini bo'yniga olarmikan? — deb, chuvillashib har tomondan savollar bera boshlashdi bolalar.

— Yo'q, bo'ynimga olmayman, — dedim o'rnimdan turib. — Men sizlarga yolg'onchi emasligimni, irodam ham chakana emasligini ko'rsatib qo'yaman.

Butun sinf bilan bas boylashib qoldim. Vohid Soliyevich mening tarafimda edimi yoki u ham bolalar tomonidamidi, buni o'sha paytda aniqlay olmadim. Ammo hammalari bir bo'lib menga ikkinchi chorakning oxirigacha muhlat beradigan bo'lishdi. Ana shu paytda men kim ekanligimni, o'sha iroda degan narsadan bizda ham oz-moz borligini ko'rsatib qo'ymoqchi edim-da...

Mana bugun ikkinchi chorak yakuni o'qib eshittiriladi. Sinf majlisiga har kim o'z otasini yoki onasini birga olib borishi kerak. Vohid Soliyevich shunday deb tayinlaganlar. Kimni olib borsam ekan, oyimnimi yoki dadajonimnimi? Bechora dadam hech xursandchilikni ko'rgan emas. Yo oyimdan, yo buvijonimdan gap eshitgani-eshitgan. Buning ustiga, o'tgan yili xuddi mana shunaqa ikkinchi chorak yakunini eshitgani borganida men u kishini aldagan edim. O'shanda bir yo'la to'rt fandan ikki bahom bor edi-da. Chorak yakuniga negadir dadam boradigan bo'luvdi.

— Adasi, Siz ham boshqa erkaklarga o'xshab, bolalaringizning o'qishiga bunday bir qiziqsangizchi, — deb xafa bo'ldi oyim.

— Qiziqmay nima qilyapman, qiziqish shunchalik bo'ladi-da, — deb qo'ydi dadam ham bo'sh kelmay.

— Qiziqsangiz, bugun sinf majlisi bo'lar ekan, borib keling, — dedi oyim, — suyuqli o'g'lingizning baholarini eshitib kelasiz.

Dadam bilan maktabga boryapmizu, qanday qilib uni yo'ldan qaytarish haqida o'ylayman. Nega desangiz, dadamni jon-dilimdan yaxshi ko'raman. Men tufayli o'sal bo'lishini, odamlar oldida izza tortishini hecham istamayman. Maktabga qadam qo'yguni-mizcha ham biror qarorga kelolmadim. Borsak, majlis boshlanib qolgan ekan.

Qaysi sinfga kiraman? — deb so'radi dadam.

— To'g'ringizdagi sinfga, — dedim-da, hatto qaysi sinfga ham o'qishimni bilmaydigan dadamni uchinchi sinfga kiritib yubordim. Uyga qaytib kelgach, oyim:

— Xo'sh, nima gaplar bo'ldi, gapirsangiz-chi, — deb so'radi.

— Hech qanday gap bo'lmadi.

— Ataylab aytkizib yuboradi-yu, hech narsa demaydimi? Qanaqa sinf rahbari ekan u?

— Birov nega kelding deb so'ramadi ham! — achchig'i chiqib dedi dadam. Keyin boltani olib o'tin maydalash uchun tashqariga chiqib ketdi. O'shandan buyon o'zimdanda o'zim xafa bo'lib yurgan edim.

Mana bugun yana sinf majlisi, yana xuddi o'sha kungidek chorak yakuni eshittiriladi. Ammo, ishonamanki, dadajonim bugun, albatta xursand qaytadi.

— Bugun bizda sinf majlisi bo'ladi, — dedim hovlida qor kurayotgan oyimga.

— Xabarim bor.

— Vohid Soliyevich. dadang, albatta kelsin, dedilar.

— Ehtimol, oying kelsin degandir?

Ishqilib, bittalaring borar ekansizlarda... Dadam boradigan bo'ldi.

— Ishqilib, baholaring tuzukmi? — so'radi u yo'lga chiqqanimizda.

— Borganda bilasiz.

O'sha kuni ertalab qor yoqqan edi. Oppoq qor daraxtlarning novdasida, elektr simlarida, tomlarning bo'g'otida osilib qolgandek. Quyosh charaqlab, nur to'kayotgandan hammayoq tovlanib, ko'zni qamashtiradi. Ko'nglimda shodlik uyg'otadi. Dadajonimning qo'lidan ushlab yugurib ketgim, qichqirgim keladi. Dadam bo'lsa jim, nimalarnidir o'ylab ketyapti.

— Dada, lager bitdimi? — so'radim gaplashib ketish uchun.

— Lager-ku, bitib qoldi-ya, lekin men hozir boshqa narsani xayol qilib ketyapman... nazarimda sendan o'qimishli odam chiqmaydiganga o'xshaydi. Sen tengi bolalar yettinchi, sakkizinchi sinflarda o'qishyapti. Sen bo'lsang, haliyam oltinchida yuribsan... O'qishdan chiqarib olsam nima deysan?

Dadam hech qachon birovga hazillashib gapirmaydi. Shuni o'yladimu, yuragim "shuv" etib ketdi. Endi o'qishga havas qo'yib, yayrab o'qiyman deganimda-ya...

— Dod deyman! — dedim yurishdan to'xtab.

— Axir, o'zingda ham o'qishga havas yo'qqa o'xshaydi-ku?

— Ilgari shunaqa edi. Hozir boshqacha. Majlisga borganingizda bilasiz.

Maktabga yetgunimizcha bir-birimizga gap qotmadik.

Sinfga kirsak, Hamroqulning dadasi, Saddinisaning oyisi, Toshtemirning traktorchi akasi — xullas, ancha-muncha odam to'planib, o'zaro har narsalar to'g'risida suhbatlashib o'tirishgan ekan. Devoriy gazetaning eng keyingi sonida Saddinisa menga bag'ishlab bir maqola yozgan edi.

— Devoriy gazetamizni ko'rmaysizmi? — deb so'radim.

— Gazetangni qo'ya tur hozir, — dadam Toshtemirning akasi Akrom tog'aning yoniga o'tirib oldida; qor bosgan yerni shudgor qildish foydalimi yoki zararmi — shu to'g'rida bahslasha boshladi. Men qanday bo'lsa ham, maqolani dadamga o'qitishni juda ham istar edim.

— Dada, gazetamizning rasmlari juda chiroyli chizilgan-da, — dedim yana.

— Mayli, gazetada rasm bo'lgani ma'qul, — qo'lini siltab qo'ydi Akrom tog'a.

— Lekin Toshtemir ikkovimizni boplab urib chiqishgan...

— Nima?! Urib chiqishgan? — dadam bilan Akrom tog'a o'rinlaridan turib ketishdi, — nega endi urib chiqishar ekan, yomon o'qigandirsizlar-da?

Ikkovlari orqama-ketin borib gazetani bir boshdan o'qiy boshlashdi. Ularning shoshib borganini ko'rib, biron qiziqroq gap borgan o'xshaydi deb boshqalar ham yopirilishdi. Kimdir baland ovoz bilan "Hoshim

tirishqoq bola chiqib qoldi” sarlavhali maqolani o‘qiy boshladi. Ko‘nglim joyiga tushgach, odam degan sal kamtar bo‘lishi kerak, deb o‘yladim-da, tashqariga chiqib eshikning tirqishidan mo‘ralab turdim.

— Ro‘zivoy aka, o‘g‘lingiz chakanaga o‘xshamaydi-ku! — deb qo‘ydi Toshtemirning akasi.

— Bo‘lmasa-chi, kechasi-yu kunduzi o‘qiydi-yu... — maqtanib dedi dadam, — Saddinisa odam qildi uni...

O‘n minutlardan so‘ng sinf majlisi boshlandi. Vohid Soliyevich jurnalni ochmasdan avval oltinchi “B” sinfi qanaqa sinf ekanligi, kimlar o‘qishi, qanday o‘qiyotganlari to‘g‘risida gapirdi:

— Umuman, bu sinfga rahbar bo‘lganimdan xursandman. O‘ttiz olti o‘quvchining hammasi ham qobiliyatli, tirishqoq, bir so‘zli bolalar desam hato bo‘lmas... Bu bolalar bilan har qancha ishlasang, mehnating zoye ketmaydi... Mana, Hoshimjon Ro‘ziyevni olaylik. Olti yillik tabelini ko‘rib chiqdim. Ko‘pchilik fanlardan hamisha uch yoki ikki baho olib kelgan. Ammo, bu chorakda u deyarli barcha fanlardan, o‘zlashtirdi. Fizika bilan geografiyadan to‘rt, ona tilining og‘zakisidan besh baho oldi.

Kimdir, sekingina qarsak chaldi, keyin boshqalar ham jo‘r bo‘lishdi. Yashirmay qo‘ya qolay, o‘zim ham qo‘limni yuqori ko‘tarib qarsak chalib yubordim...

Qarsak bahona bo‘ldi-yu, Vohid Soliyevich so‘zlashdan to‘xtab baholarni eshittirishga kirishdi. Faqat Saddinisagina hamma fanlardan besh olibdi. Hamroqulda oltita besh, Toshtemirda to‘rtta, qolganlarida esa ikkita yoki uchtadan edi. “Hali shoshmay tursalaring, mulla Hoshim o‘zining kim ekanligini ko‘rsatib qo‘yadi. Uchinchi chorakda uchta fandan, to‘rtinchi chorakda eng kamida beshta fandan a‘lo baho olmasam otimni boshqa qo‘yaman...” deb o‘ylar edim. Ammo, xursandchiligim uzoqqa bormadi. Eng yaqin do‘stim Akromni bir yo‘la to‘rtta fandan yomon baho olganini eshitib, dilim xufton bo‘lib ketdi. Qani endi majlis tezroq tugasa-yu, tezroq borib do‘stgi-

namning ahvolidan xabar olsam, deb betoqatlanganligim uchun nima to'g'risida gap bo'lganligini yaxshi anglay olmadim. Faqat qaytayotganimizda, dadam.

— Hoshimjon, nimalarni o'ylab ketyapsan, o'g'lim? — degandagina o'zimga keldim.

— O'qishni tashlab, Sizning yoningizga borib traktorchi bo'lsammikan, deb o'ylayapman, — dedim hazilga olib.

— Esi yo'q, bunaqangi gapni ikkinchi og'zingga olmagin, sendan tuppa-tuzuk odam chiqadiganga o'xshab qoldi.

XOTIMA

Tog' bag'riga joylashgan bolalar lageri. Tepasiga qarasang, do'pping tushib ketadigan azim chinorlar, kishining qulochi ham yetmaydigan sershox tollar soya tashlab turadi. G'ir-g'ir shabada esyapti. Lagerning shundoq biqinidan o'ynoqlab o'tadigan soy bo'yida o'n besh chog'li bola qumlarga dumalab, yelkasini oftobga toblab yotibdi. Hech birining atrofda go'zallik bilan ishi yo'q. Hammalari butun vujudini quloqqa aylantirib, hikoya tinglashyapti. Qotmadan kelgan, yoshiga qaraganda bo'yi novcharoq, timqora ko'zlari chaqnab turgan bola hikoya so'zlashdan to'xtib, o'rnidan turib kerishdi.

— Keyin-chi, keyin nima bo'ldi? — betoqat bo'lib so'rashdi tinglayotganlar.

— Endi charchadim, qolganini ertaga aytaman.

— Yo'q, bugun ayta qol!

— Hadeb cho'zaverasanmi, bugun tugatib qo'ya qol.

— Qalpoqcha nima bo'ldi, o'shandan gapir, — deb bolalar har tomondan savollar yog'dira ketishdi.

Hikoya so'zlayotgan bola Hoshimjon Ro'ziyev edi. U yana bir marta kerishib, o'rniga o'tirdi-da, yalang'och oyog'ini qumga ko'mib, hikoyasini davom ettirdi:

— Xullas, og‘aynilar, do‘stim Akromga juda achindim. Ertalab barvaqt turdim-da, shoshilib ularnikiga jo‘nadim. Borsam, allaqachon changalzorga chiqib tulki tutish uchun qopqon qo‘yayotgan ekan.

— Nega kecha sinf majlisiga bormading? — Birinchi savolim shu bo‘ldi.

— Endi o‘qimayman... — qo‘l siltab qo‘ydi Akrom, — katta bo‘lganimda o‘qirman... Dadam ham 30 yoshga kirgandan keyin o‘qigan ekan. — Akrom biroz jim turdi-da, keyin tulki mug‘ambir hayvon ekanligi, qopqonning ustini cho‘pxas bilan bekitib bilinmaydigan qilib qo‘yilmasa, darrov sezib qolishi mumkinligi to‘g‘risida gapira boshladi.

Do‘stimning tepasida tik turganimcha o‘ylanib ketdim. Fikri xato ekanligini unga qanday tushuntirsam ekan. O‘zi o‘lardek qaysar bola, unga gap tushuntirgandan ko‘ra ho‘kizning qulog‘iga tanbur chalgan ming marta yaxshi.

Oxiri, o‘ylay-o‘ylay sehrli qalpoqchamni unga sovg‘a qilishga qaror qildim. Akrom avvaliga angrayib, hang-u mang bo‘lib qoldi. Ertasiga sehrli qalpoqchani qo‘liga olib, boshiga kiyib, sehrini sinab ko‘rgach:

— Rahmat, yaxshiligingni o‘la-o‘lguncha unutmayman! — dedi-da, shu zahotiyiq ko‘zdan g‘oyib bo‘ldi.

O‘zim bo‘lsam, o‘qishga boshim bilan sho‘ng‘ib ketdim. Uchinchi chorakda uchta fandan besh oldim. Yil oxirida esa bir yo‘la besh fandan a‘lo baholar olganimni, o‘lay agar, o‘zim ham bilmay qolibman. O‘qishlar tamom bo‘layotgan kuni butun maktab xayrlashuv majlisiga to‘plandik. Ana o‘sha katta yig‘inda mening qadrdon direktorim:

— Eng a‘lo o‘qigan o‘quvchilar qatorida Hoshimjon Ro‘ziyev “A‘lochi” bolalar lageriga borish uchun tekin yo‘flanma bilan mukofotlanadi, — deb e‘lon qilib yuborsa bo‘ladimi. Men o‘zimning “Uzunquloq ota”dagi qo‘lbola lagerimizda dam olmoqchiman, desam ham mehribon o‘qituvchilarim hech ko‘nish-

madi. Odam degan o'z obro'yiga yarasha ish qilishi kerak, deb turib olishdi...

Shunday qilib, do'stlarim, mana bugun men sizlar bilan maza qilib bu yerda dam olyapman. Boshimdan o'tgan voqealar mana shular. Gapimning oxirida sizlardan bir narsani iltimos qilmoqchiman: qizishib ketib uncha-muncha yolg'on ishlatib yuborgan bo'lsam, kechirasizlar.

— Akrom nima bo'ldi, Akrom? — deb so'rashdi bolalar.

— Akromning boshidan o'tganlarini keyin gapirib beraman, og'zim charchab ketdi axir... — deb qo'ydi Hoshimjon.

Xuddi shu payt lagerda gorn ovozi yangrab qoldi. Bolalarni peshingi ovqatga chorlar edi u. Hammalari o'rinlaridan turib, bir-birlarini quvlashib, shataloq otishib o'sha tomonga qarab yugurishdi.

Hammadan oldinda Hoshimjon borardi.

**SARIQ DEVNING
O'LIMI**

O'RTOQ POLKOVNIK

Yangi kasb tanladim

Shunday qilib desangiz, ishlarim yurishgandan yurishib ketaverdi, o'zi men shunaqa bolaman-da, qaysi ishni ixtiyor qilsam, albatta maqsadimga yetaman. Yettinchini bitirayotganimda, endi nima qilsam ekan, qaysi maktabga borib o'qiymanu, yana qaysi muallimlarning boshini qotiraman, deb o'ylanib yurgan edim. Baxtim kulib boqqanini qarangi, qimmatli direktorim Otajon Azizovich maktabni bitirish kechamizda bir soatu o'n minut nutq so'zlab, oxirida:

— Shunday qilib, — deb bir piyola choy ichib oldi, — aziz o'rtoqlar, endi ixtiyor o'z'laringda. O'qishni davom ettirmoqchi bo'lganlar, mana, Makarenko maktabiga o'tib o'qishaveradi. Ularning shaxsiy delosini bugunoq o'sha maktabga o'tkazib berishimiz mumkin. Hunar o'rganish payidan bo'lganlar bo'lsa, nima ko'p, shaharlarda hunar maktablari ko'p, o'sha maktablarga kirib o'qishlariga biz qo'limizdan kelgan-cha yordam beramiz. Xo'sh, Hoshim, sen nima qilmoqchisan?

— Men sartarosh bo'lmoqchiman, — dedim hech ikkilanmay.

— A?.. Sartarosh dedingmi?

— Ha, sartarosh bo'lmoqchiman. Buvijonim, o'qiyverib miyang suyulib ketdi, burning oqadigan bo'lib qoldi, deyapti.

— Shu qaroring qat'iymi?

— Qasam ich desangiz, qasam ichaman.

— Yo'q, qasam ichmay qo'ya qol, — dedi hurmatli

direktorim, — shundoq ham gapingga ishonдим. Bu niyatingni tabriklayman, mayli, biringiz sartarosh, biringiz duradgor bo'ling, yana bittangiz elektrga qaraydigan montyor bo'ling. Ishqilib yo ilmi, yo hunarli bo'lish payidan bo'linglar.

Kim nima desa deyaversin. Lekin dunyoda sartaroshlikdan yaxshi kasb yo'q. O'sha har xil uylar qurib, odamlarni xursand qiladigan injenerlar ham, maza qilib she'rlar o'qiydigan shoirlar ham, qiziqchilik qilib hammani qiqirlatib kuldiradigan artistlar ham baribir egilib sartaroshga salom berishadi.

Ho' birda aytuvдим-ku, maktabimizning shundoq-qina qarshisida sartaroshxona bor deb. Tovuqning katagidan sal kattaroq o'sha sartaroshxonada usta buva degan chol ishlaydi. Usta buvam boshqalarga qaraganda meni jon-u dilidan yaxshi ko'radi. Darsdan kechga qolsam yoki darsdan qochib, pana joy axtarsam to'ppa-to'g'ri buvajonimning oldiga kiraman.

— Assalomu alaykum, usta buva! — deyman qo'limni ko'ksimga qo'yib.

— Ey-ha, Hoshimmisan? — deydi usta buvam.

— Ha, menman.

— Yana jurnal o'g'irlagani keldingmi?

— Yo'q, bugun hech narsa o'g'irlamayman, o'zim shunday...

— Senlar hammang shunaqa, fotogazeta chiqarmoqchi bo'lsalaring usta buvani sog'inib qolasizlar... Men, navbat kutayotganlar zerikmay varaqlab o'tirishsin, deb jurnal topib kelaman, senlar suratini qirqib devorga yopishtirasanlar... o'tir, sochingni olib qo'yay.

— Sochim o'sgani yo'q.

— O'tir deyapman. Soching kurk tovuqning patidek xurpayib ketibdi-yu, yana o'sgani yo'q deysan-a.

— Pulim yo'q-da, usta buva.

— Senlarda qachon pul bo'lgan o'zi. Hozirgi zamonning bolalariga hayronsan. Dadasidan, soch

oldiraman, deb pul olib, tanaffusda muzqaymoq olib yeyishadi...

Usta buvam gaplashib turib sochingizni olib qo'yadi. Lekin, ko'pincha atir o'rniga boshingizga suv sepib:

— Oh, oh, oh! Hidini qara-ya buni! — deydi sochiq bilan yuzingizni yelpib.

Shuday qilib, men satarosh bo'lishga qaror qildim. Bilasiz-ku, biror ishga ahd qilsam uni oxiriga yetkazmaguncha qo'ymaydigan odatim bor. Jonimni qiynab bo'lsa ham maqsadimga erishaman.

Bu niyatim mehribon buvijonimga, dadajonim-uyijonimga, hatto jondan aziz singillarim Oyshaxon-u Donoxonlarga — hamma-hammalariga ma'qul bo'ldi. Faqat dadam sal ikkilanib:

— Ishqilib, odamlarning boshini kesib olib, bir baloga yo'liqmasang bo'lgani! — deb qo'ydi. O'sha kuniyoq usta buvamning huzurlariga kirib bordim.

— Assalomu alaykum! — dedim ikki qo'limni baravar ko'ksimga qo'yib.

— Vaalaykum, e ha, Hoshimmisan, tinchlikmi, buncha entikmasang?

— Tinchlik, tinchlik, buvajon.

— Yo orqangdan buvijoning quvlab kelyaptimi?

— Hech kim quvlagani yo'q. Buvajon, sizga bir iltimos bilan keldim.

— Qani eshitaylik-chi?

— Faqat, "xo'p" desangiz aytaman.

— Sen ko'ngli ochiq bolasan. Iltimosingni rad qilolmayman.

— Usta buva, men sizga shogird tushmoqchiman. Satarosh bo'lmoqchiman...

Usta buvam mening gapimni yo eshitmadi, yo juda xursand bo'lib ketganidan nafasi ichiga tushib ketdi. Nega desangiz, o'n minut chamasi menga tikilganча jim qoldi.

— Hoshimjon, bu senmisan? — dedi nihoyat o'ziga kelib.

— O‘zimman, buvajon.

— Beri kel, o‘g‘lim, peshonangdan bir o‘pay.

Usta buvam hozir roppa-rosa 73 yoshga kiribdi. Oltmish yildan buyon sartaroshlik qilar ekan. Shu yillar davomida taxminan 250 ming boshning sochini olib, 250 ming marotaba rahmat eshitibdi. Taxminan 400 ming bor soqol-mo‘ylovga qo‘l urib, yo‘q deganda 350 ming bora rahmat eshitibdi. Usta buvamning aytishlaricha, bu dunyoda sartaroshchalik hurmatli odam yo‘q ekan. Negaki o‘likka ham, tirikka ham sartarosh birdek zarur ekan. Bu shunaqangi ulug‘ kasb ekanki, hatto Makka-yu Madina degan muqaddas shaharlarida ham odamlar sartaroshsiz kun kechirisha olmas ekan.

— Afrika o‘rmonlarida hammi? — jindek hazilga olib so‘radim.

— Hamma, joyda, o‘g‘lim. Kel, peshonangdan yana bir o‘pay, barakalla! Qarib qoldim, do‘konni kimga qoldirib ketaman endi, deb tashvishda edim. Rahmat, rahmat, o‘g‘lim.

O‘sha kuni usta buvam shogird bola nimalar qilishi kerakligi haqida ko‘p narsalar o‘rgatdi. Ish boshlashdan avval, ishdan so‘ng, albatta, sovunlab yuvinishim kerak ekan. Bu — bir, ish boshlashdan avval, ishdan so‘ng asboblarni artib tozalashim kerak ekan, bu — ikki, ish boshlashdan avval, ishdan so‘ng, albatta do‘konni supurish kerak ekan, bu — uch. Ustaxonaga qadam qo‘yishim bilan, bugun odamlarga halol xizmat qilaman, deb uch bor takrorlashim kerak ekan, bu — to‘rt. Usta buvam mana shunaqangi qoidalarni sanab hisobni o‘n oltiga yetkazgan edi, shu payt do‘konga qo‘shni qishloqlik bo‘lsa kerak, o‘rta yoshli bir odam kirib keldi. Usta buvam mehmon bilan holahvol so‘rashib bo‘lgach.

— Hoshimjon, — deb buyurib qoldi menga, — qani, qo‘lingni bir ko‘raylik-chi, amakingni boshlariga ko‘pik surtib, sochlarini bir yumshatib tashla-chi.

— Xo‘p bo‘ladi, buvajon! — yeng shimarib ishga kirishib ketdim. O‘ziyam haligi odamning boshi yetilib

pishgan qo'zivo y tarvuzcha kelar ekan. Qatiq ivitadigan tovoqdek keladigan ko'pikdonda ko'pik tayyorlab asta surtgan edim, sal suyuqroq qilib qo'ygan ekanman, betlaridan oqib tusha boshladi. Ko'zlariga ham jindek kirib ketgan bo'lsa kerak, mehmon sapchib o'rnidan turdi-da:

— Qanaqa holasan o'zing, — deb ko'zini ishqalay boshladi. — Nima, chelaklab quyypsanmi?

— O'zi boshingiz silliq ekan, ko'pik turmayapti, — dedim nima deyishimni bilmay.

Suvga chiqib ketgan usta buvam qaytib kirib ishni darrov o'z qo'liga oldi... Mijoz chiqib keta turib menga, negadir, bir xo'mrayib qo'ydi.

— Parvo qilma, asta-sekin o'rganib ketasan, — ko'nglimni ko'tardi usta buvam.

Avval qaychi bilan ishlashni, keyin mashina qaychi tutishni o'rgandim. Uch oy deganda ustara bilan ishlay boshladim. Hushyorgina bola bo'lganim uchunmi, roppa-rosa to'rt oy deganda, juda zo'r bo'lmasam ham, har qalay, o'rtacharoq usta bo'lib yetishdim. Odamlar Hoshimjonning qo'li yengil ekan deb, orqavoratdan uncha-muncha maqtay ham boshlashdi. Hammadan ham buvijonim o'zida yo'q xursand, qo'ni-qo'shnilarnikiga chiqib maqtangani maqtangan. Faqat do'konimizning mazasi yo'qroq edi. Devorlariga shuncha rasm yopishtirganimiz bilan baribir, kirgan odam diqqinafas bo'lib uzoq o'tira olmaydi. Bir kuni uning ham ilojini qildim.

Usta buvam qo'shni qishloqqa to'yga ketib, do'konda yolg'iz edim. Kolxozimizning raisi hovliqib kirib keldi.

— Usta qanilar? — dedi u ostonada turib.

— To'yga ketganlar, — deb tushuntirdim.

— Sochimni eplab olib qo'yalasanmi?

— Anavi kuni "rahmat" deb chiqib ketdingiz-ku?

— Qani tez bo'l, rayonga majlisga ketyapman.

— Marhamat, o'tirsinar, — deb ishga shunaqangi tez kirishdimki, rais amakimning o'zi ham hayron

bo'lib qoldi. Sochini ustara bilan olishim kerak ekan, yarmi olgach, ishni to'xtatdim.

— Nega o'tirib olding, tez-tez bo'lsang-chi, — deb qistadi rais amakim.

— Ish tashlash e'lon qildim, — dedim beparvogi-na.

— Ish tashlash? Nega endi?

— Chunki ustaxonamiz zax, qorong'i, tor. Bunaqangi joyda endi ishlamayman.

— To'g'ri, mazasi yo'qroq ekan. Kel uka, tezroq bo'l, majlisdan kechga qolyapman.

— Kechga qolsangiz shunday ketavering.

— Esing joyidami?

— Bilmadim.

— Sochni ol deypman!

— Olmayman!

Rais amakim meni urmoqchi bo'lib sekin o'rnidin turayotgan edi, lip etib eshikka chiqdim-da, dera-zadan boshimni suqib:

— Yangi ustaxona soldirib berishga so'z bersangiz, keyin olaman, — dedim.

— Xo'p, ana, so'z berdim.

— Usta buvamga ham o'n yildan buyon so'z bera-siz-u, lekin bajarmaysiz.

— Seni aldamayman, ke uka, endi...

— Yo'q. Tilxat yozib berasiz, keyin olaman.

— Sen esi pastni ertagayoq ishdan haydayman!

— Iloji bo'lsa bugun haydang. Bunaqangi zax joy-da ishlagandan bekor yurganim ming marta yaxshi.

— Xo'p, nima deb yozay?

— Ertadan boshlab yangi sataroshxona qurdirib bermasam rais otimni boshqa qo'yaman, deb yozsan-giz ham bo'laveradi.

Rais amaki, men u kishiga xuddi o'z tengimdek muomala qilganim uchun avvaliga juda tutaqib ketdi. Jahl bilan stolni tepib, chiqib ketmoqchi ham bo'ldi-yu, lekin bu ahvolda ko'chaga chiqsa odamlarga kulgi bo'lishini o'ylab, yana o'rniga o'tirdi. Shoshilib tilxat yozib, deraza orqali menga uzatdi.

— Mana, ko'ngling joyiga tushdimi, tirmizak!

— Yo'q. Ko'nglim joyiga tushmadi, — dedim til-xatni o'ziga qaytarib, — muhr bosmabsiz-ku.

Rais amakim yana qizarib ketdi.

— Agar o'zimning o'g'lim bo'lganingda bo'g'ib tashlardim hozir, — shunday deb shimining soat cho'ntagidan damkaning toshiga o'xshash muhrni olib, qog'ozga bir urdi.

— Ma, tez bo'l endi!

— Xo'p bo'ladi, amakijon.

Rais amakimning boshidagi ko'pik qurib qolgan ekan, sochini qaytadan yumshatdim. Ikkovimiz ham jim, har zamonda ko'zlarimiz uchrashib qoladi. Men, ishqilib, usta buvam bilan meni ishdan haydab yubormasaydi, deb sal qo'rqibroq turibman. Sochni olib, atirlarning ham eng tozasidan sepib bo'ldim. Rais amakim o'rnidan turayotib, to'satdan shunaqangi qat-tiq kulib yubordiki, xoh ishonning, xoh ishonmang, kulgi zarbidan eshiklar ham sharaqlab ochilib ketgan-dek bo'ldi.

— Lekin juda boplading-da, uka, — dedi u boshiga do'ppisini kiya turib. — Shuncha yoshga kirib hech kim meni bunaqangi boplamagan edi... Oting nima?

— Hoshimjon.

— Kimning o'g'lisan?

— Ro'zivoy traktorchining o'g'liman.

— E, o'sha senmisan? Lekin, yoshing sal kattaroq bo'lganida kolxozga ekspeditor qilib olardim-da! Birovdan narsa undirishga juda usta ekansan. Ma, manavi pulni olgin-da, yangi ustara, ko'pikdon bilan atir-upa ham sotib olgin. Yo'q desang, ustaxonani qurdirib bermayman.

Yo'q, rais amakim o'sha kuni aldamagan ekan. Ertasiga kolxozning bosh ustasi kelib, yangi tushadigan sartaroshxonaning o'rnini lenta bilan o'lchab, qanaqa qurilish materiallari kerakligini daftarchasiga yozib ketdi.

O'n besh kun deganda ikki derazali, tagi polli ustaxonamiz bitdi. O'n oltinchi kuni ustam ikkovimiz

kun bo'yi ko'ch tashidik, o'n yettinchi kuni endi ish boshlamoqchi bo'lib turgan edik, to'satdan usta buvamning mazasi qochib qoldi.

Uch-to'rt kun o'zim ishlab turdim. Bir kun ertalab Xayri xolam kelib, "usta buvang seni yo'qlayaptilar" dedi-yu, negadir yig'lab yubordi.

— O'zlari tuzukmilar? — dedim bo'shshib.

Borsak usta buvam ancha o'sal bo'lib qolibdi. Men tengi, mendan kichik nabiralari oyoqlarini uqalab, ko'zlari mo'ltillashib, atrofida parvona bo'lib turishibdi. Usta buvam bir mahal ko'zini xiyol ochib:

— Keldingmi, o'g'lim? — deb so'radi.

— Keldim, buvajon.

— O'g'lim, ustachilikni tashlamagin. Do'kon berkilib qolmasin.

— Xo'p, tashlamayman.

— Hamisha pokiza bo'lg'in.

— Aytganingizni qilaman, buvajon.

— Hech tamagir bo'lmagin, o'g'lim... o'g'illarim... — Usta buvam bir silkindi-yu, jim bo'ldi, boshi bir tomonga qiyshayib ko'zlari olayib ketdi.

— Buvajon!

— Buvajon-ey!!!

Uyni dod-faryod qopladi. Hech qachon shu paytdagidek ich-ichimdan yig'lamagan bo'lsam kerak. Dodlagim, boshlarimni yerga urib dodlagim kelardi. Ichim kuyib, boshim aylanib, tishlarim g'ijirlar, ko'ksimdan esa: "Buvajonim!" degan faryod otilib chiqar edi.

Bir hafta tinmay yig'ladim. Lekin, o'zingiz ham bilsangiz kerakki, g'am-g'ussalarni tezroq unutishda qishlog'imizda menga teng keladigani yo'q. Bir ko'zim yig'lasa, boshqa ko'zim bilan kulib turaveradigan odatim bor. Usta buvamning arvohtarini shod qilish maqsadida tezdin ish boshlab yubordim. Temir taxtachaga: "Marhum usto Akrom bobo nomidagi sartaroshxona" deb yozdirib, do'konning shundoqqina peshanasiga osib qo'ydim. Preyskurant o'rniga quyidagilarni yozdim.

1. A'lochi o'quvchilarning sochi bepul olinadi.
2. Yomon baho oluvchilar ikki hissa haq to'lashedi.

3. Chollar benavbat kiritiladi.

4. Yig'lagan bolalar chiqarib yuboriladi.

Bobojonimga motam tutib yurgan kunlarim do'kon berk bo'lib, soch-soqoli o'sganlar ko'payib ketgan ekan. Qo'l-oyog'i chaqqongina bola emasmanmi, hash-pash deguncha hammalarini tozalab qo'ydim. Lekin, bir qo'pol xatoga yo'l qo'yibmanki, andak bo'lmasa meni tiriklayin ko'mib yuborayozishdi.

Usta buvam tirik ekanligida stakanga pashsha o'ldiradigan zaharli suv quyib qo'ygan ekan. Men kallavaram, uni ustarani chayqab oladigan xlorli suv deb o'ylab, soch yoki soqol olish oldidan ustarani o'shanga chayqab olaveribman.

Katta-kichikning boshi deysizmi, beti-yu bo'yni deysizmi — qayergaki ustara yoki qaychi tekkan bo'lsa, yara bosib ketdi. Unisiga u dedim, bunisiga bu dedim, oxiri bahona topolmay, do'konni qulflab uyga qarab qochib qoldim.

Buvijonim bilan yig'lab-yig'lab xayrlashdim

Issiqqina ko'rpada o'rnimdan turaymi-turmaymi, deb ikkilanib, o'zimcha shirin-shirin xayollar surib yotgan edim, bir mahal ko'cha eshigimizni kimdir xuddi do'mbira chalgandek tapira-tupuriga olib urib qoldi.

— Kim u? — deb so'radim boshimni ko'tarib.

— Sherik, och. Bu menman, — dedi Zokir. Rostini aytsam bu dunyoda Zokirchalik mehribon, sadoqatli do'stim yo'q. Hamisha jonimga ora kiradi u. Urib boshini yorib tashlasang ham o'rnidan turib, "sherik, qo'ling og'rimadimi?" deb yana ko'ngil so'rayveradi.

Yugurib borib eshikni ochdim.

— Uylaringda hech kim yo'qmi? — birinchi savoli shu bo'ldi Zokirning.

— Ishga, o'qishga ketishgan.

— Sen-chi?

— Kasalman.

— Kasal bo'lganing yaxshi bo'libdi. Hoji bo'lsa yana uch-to'rt kun kasal bo'lib yot.

— Nega?

— Hozir aptekaga doriga boruvdim. Menga o'xshab boshiga, betiga yara toshib ketganlar to'plinishib, usta Hoshimning kir ustarasini qo'lidan tortib olib, o'zini rosa tepkilaymiz, deyishyapti.

— Endi nima qilsam ekan-a?

— Aytdim-ku, uch-to'rt kun kasal bo'lib yot, deb.

Do'stginamning chin yurakdan bergan maslahatiga amal qilib, bir haftacha uyda chiqmay "kasal" bo'lib yotdim. Boshiga, betiga yara toshganlarning ahvoli haqida sadoqatli do'stim har kuni axborot berib turdi. Ana shu sadoqatli do'stim bir kuni yana hovliqib kelib qoldi:

— Sherik, ustaxonaga yangi sartarosh keldi! Bor, chaqirib kel, deb meni yubordi.

— Yangi sartarosh?! — shunday degancha ko'chaga otildim. Rost. Sartaroshxonamiz oldida begona odam o'tiribdi. Qo'lida kichkinagina, bir chekkasini sichqon kemirgan qora chamadonchasi ham bor. "Laylum, laylum" ohangida hushtak chalyapti.

— Assalomu alaykum! — deb odob bilan salom berdim.

— Siz Hoshimjon bo'lasizmi? — so'radi haligi odam salomimga alik olmay.

— Xuddi shunday.

— Marhamat qilib, qulfni ochsalar.

— Xo'p bo'ladi.

Yangi sartarosh ichkari kirib, ikki qo'lini shimining cho'ntagiga solgancha hushtak chala-chala, xonaning u yoq-bu yog'iga nazar tashlab chiqdi.

— Xo'sh, yigitcha, avval eshik tepasidagi bema'ni viveskangizni ko'chirib tashlang! — dedi nihoyat hushtak chalishdan to'xtab. Usta Akromning o'zi

kim? Davlat sartaroshxonasi nega endi uning nomiga qo'yilar ekan!

— U mening ustozim bo'ladi, bildingizmi!

— Sartaroshxonaga uning nomini qo'yish uchun maxsus ruxsatnoma oldingizmi?

— Yo'q.

— Bo'lmasa, viveskani tezroq ko'chirib tashlasinlar.

— Ko'chirmayman, — dedim negadir shu paytda yig'lagim kelib.

Yangi sartarosh tashqariga chiqib, o'zining bo'yi ham ikkita narvonni ulagandan balandroq ekan, viveskani yulib, magazinning tomiga otdi. Ichkari kirib, preyskurantning oldida to'xtadi:

— Bu nima maynavozchilik?!

Bir narsa demoqchi bo'lib shuncha urinsam ham, ovozim chiqmadi. Iyagim uchib, lablarim tortishib, gapirolmay turaverdim. Yangi sartarosh, xonaning burchagida yotgan bo'sh yashikka usta buvamdan qolgan jamiki asboblarni joyladi-da, yana ikki qo'lini cho'ntagiga soldi. Keyin, rayon sartaroshxonalar idorasi uni bu yerga sartarosh etib tayinlagani, men bugundan qolmay o'sha yerga borib uchrashishim zarurligini, agar bundan so'ng sartarosh bo'lib ishlashni xohlasam, ma'lum komissiyaning imtihonidan o'tishim shart ekanligi haqida axborot berib:

— Endi sekin jo'nab qolsinlar, — dedi.

Yashikni asta qo'ltig'imga oldim.

— Sog'intirib qo'ymay tez-tez qadamranjida qilib tursinlar, — dedi u zaharxandalik bilan kulib.

— O'zlari... o'zlari... — Yo'q, baribir gapira olmadim. Yashikni ko'tarib, yugurgancha tashqariga chiqib ketdim. Jahldanmi, xo'rligim kelganidanmi, bunisini aniq bilmaymanku, ishqilib, shu yugurganimcha to'ppa-to'g'ri uyga borib to'xtadim. Kechgacha ko'ksimni yerga berib qorong'i uyda yotdim. Kechga tomon qattiq uxlab qolgan ekanman. Singlim Donoxon oyog'imdan tortib uyg'ota boshladi. Ko'zimni ishqalab hovliga chiqsam, ayvondagi so'rida buvijonim, dadam, yana bitta begona odam ham

o'tiribdi. Kim ekan, deb ko'zimni kattaroq ochgan edim, — ishqilib ishning buyog'i pachava bo'lmasa edi-da, — uchastkovoy amaki kelibdi! Demak, masala ravshan. Meni qamashmoqchi. Iflos ustara bilan sochsoqol olib yarani ko'paytirib yuborganim uchun meni qamashga jazm qilganga o'xshaydi. Qochaman, hozir bet-qo'limni yuvmoqchi bo'lib chorvoqqa o'taman-u, Akromdan zo'rg'a qaytarvolib kundaning o'rniga ko'mib qo'ygan qadrdon qalpoqchamni olib boshimga kiyaman-da, juftakni rostlab qolaman. Yo'q. Hoshimjon anoyi bolalardan emas. Uni osontlikcha qamab bo'lmaydi!

— Hoshim, mehmon bilan ko'rishmaysanmi? — deb qoldi dadam.

— Hozir, chorvoqqa o'tib kelay, — dedim chaynalib.

— Avval ko'rish, odobsiz!

Shu payt uchastkovoy amaki o'rnidan turib, ikki qo'lini cho'zganicha, ko'rishish uchun men tomonga yura boshladi:

— O'h-ho', katta yigit bo'lib qolibsiz-ku!

— Ha, aqlning o'rniga ham xudo unga bo'ydan beryapti, — deb qo'ydi buvijonim.

— Yigit kishi mana shunaqa bo'ydor bo'lgani yaxshi, — dedi uchastkovoy amakim men bilan ko'rishib bo'lgach.

“Qochaymi, qochmaymi, aftidan meni qamoqqa oladiganga o'xshamaydi, juda xursand ko'rinadi, qani bir azmoyish olay-chi, qochishga hammavaqt ulguraman”. Shu o'y bilan so'rining chetiga omonatgina o'tirdim. Dadam uchastkovoy amakimga, uchastkovoy amaki dadamga zimdan qarab qo'yishyapti.

— Gapirsang-chi, Ro'zi, yo o'zingning bolangdan ham uyalasanmi! — urishib berdi buvijonim. Bechora dadam-ey. Gapga shunaqangi no'noqki, asti qo'yaverasiz. U kishiga faqat ish bo'lsa-yu, gapni menga qo'yib berishsa-da. Dadam do'ppisini olib, boshini qashidi. Yo'taldi, joylashibroq o'tirib oldida, do'ppisini kaftiga urib, yana kiydi.

- Endi, o'g'lim... Choy ichasanmi?
 - Yo'q.
 - Xo'sh, men yigitligimda kim bo'lishni orzu qilganimni senga aytganman-a?
 - Militsioner bo'lmoqchi bo'lgansiz.
 - Nima uchun meni ishga olishmagan?
 - Qulog'ingiz kar bo'lgani uchun.
 - Kar emas, og'irroq edi. Hozir, mana ochilib ham ketdi. Xo'sh, nima uchun militsioner bo'lishni orzu qilgan edim?
 - Bir militsioner sizni o'limdan qutqarib, o'zi o'lgani uchun.
 - O'lgan emas, qahramonlarcha halok bo'lgan, — deb tuzatib qo'ydi uchastkovoy amaki.
 - Uyning to'riga kimning suratini osib qo'yganmiz? — so'rashda davom etdi dadam.
 - Marhum kapitan Akromovning, — javob berishda davom etdim men ham.
- Dadamning peshanasida yiltirab ter ko'rindi. Cho'ntagini paypaslab ro'molcharni topolmagach, engashib, dasturxonga artmoqchi bo'lgan edi, buvi-jonim jerkib berdi:
- Soqolingga oq kirsam ham aqling kirmas ekanda, Ro'zi?
 - Hadeb soqol-soqol deysiz, — dadam ham bo'sh kelmadi, — bu Hoshimingizga gap tushuntirishi oson bo'lsa ekan. Yo'q deb qolmasin, deb bu yoqda o'zim jonimni hovuchlab turibman.
- Dadam bundan yigirma ikki yil oldin, kech kuzda shaharga uzum sotgani boribdi. Yaxshi pul qilib kelsa, oyim ikkovlarining to'ylari bo'lishi kerak ekan. Uzumni sotib bo'lguncha qorong'i tushib qolibdi. Dadam qo'rqa-pisa qaytayotgan ekan, jar yoqasida o'g'rilar yo'lini to'sib:
- Qani, pulni chiqar! — deyishibdi. Dadam shunaqangi qattiq dodlabdiki, yer-ko'k larzaga kelibdi. Nariroqdan bir militsioner velosipedga qizchasini mindirib o'tib borayotgan ekan. Dam olish kuni bo'lgani uchun yonida to'pponchasi ham yo'q ekan.

Shunday bo'lsa ham, bir zumda yetib kelib, o'g'rilarga tashlanibdi. Dadam unga ko'maklashish o'rniga, eson-omon qutulganiga shukr qilib, qopni qo'ltig'iga urib, soatiga 50 kilometr chamasi tezlikda qochishga tushibdi. Pulni oldirib qo'yishdan qo'rqqanmi yoki o'g'rilar bilan mushtlashib ko'ylagimni yirtib borsam, buvijonim urishadi deb o'ylaganmi, ishqilib, qochib qolgan-da.

Oradan olti kun o'tgach, dadam gazetada bir militsionerning surati bilan ta'ziyanomani ko'rib qolgan. Ta'ziyani o'qib, bu o'sha uni o'limdan qutqargan militsioner ekanini bilgan va yana dodlab yuborgan. Ertasiga marhumning uyiga borib, o'rtoq Akromov meni qutqargan edi, uni oilasi oldida gunohkorman, deb rosa yig'lagan. Shu holda, ya'ni yig'lagancha militsiya idorasiga borib, bo'lgan voqeani ochiqchasiga aytgan va uning o'rniga meni ishga olishlaringizni so'rayman, degan. Lekin, o'sha kuni tayinli javob ololmagan. Tayinli javob olguncha roppa-rosa bir oy qatnagan. Nihoyat, endi niyatiga yetay deganda qulog'i ishning beliga tepgan.

— Mayli, qulog'im og'ir bo'lsa ham ishlayveraman, — deb oyog'ini tirab turib olgan dadam.

— Yo'q, avval quloqni davolating, — deb maslahat bergan militsiya boshlig'i.

Bu voqeani dadam bizga bir necha martalab aytib bergan. Uchastkovoy amakiga ham aytib, iloji bo'lsa, o'g'lim Hoshimjonni militsioner qilmoqchiman, degan ekan.

Yaqinda shaharda yosh militsionerlar tayyorlaydigan o'rta maktab ochilibdi, bizning tomonlardan ham bir bolani tanlab yuborishlarini so'rab, pechat bosilgan xat yuborishibdi. Uchastkovoy amaki mening haqimda, mening Yong'oq qori pochchani fosh qilganim, ashaddiy jinoyatchi Sultonovni qo'lga tushirishga yordamlashganimgacha hammasini yozib yuborgan ekan. O'sha maktabning direktori: "Hoshimjon Ro'ziyevni tezda bizga olib keling", deb tayinlabdi. Uchastkovoy amakim bugun ertalab dalaga — dadamning yoniga

borib, shunday-shunday debdi. Dadam, “Men rozi, kechqurun uyga keling. Birgalashib buvijonisi bilan oyisini ham ko‘ndiramiz”, — debdi.

Uchastkovoy amaki men uxlab yotganda kelgan ekan. Bu masalani oilamizning hamma a‘zolari obdan muhokama qilishibdi. Buvijonim: “Yakka-yu yagona o‘g‘limni o‘limdan olib qolgan o‘sha rahmatli militsionerning arvohini shod qilib Hoshimjonginam militsiyaga kirib, halol xizmat qilsa, men mingdan ming rozi. Lekin, birovni o‘g‘ri to‘ssa yaqiniga bormay, uzoqdan hushtak chalib, to‘pponcha otaversin...”, debdi. Oyim: “O‘zim ham bilmay qoldim, bolaginam ming hunarga qo‘l uryapti-yu, baribir tashlab ketyapti. Ishqilib kechasi navbatda turganda uxlab qolib hammamizni uyatga qo‘ymasa bo‘lgani...” — debdi. Oyshaxon: “Akam militsioner bo‘lsa Ortiq ola ko‘zni qamataman, sochimdan tortib hech dars tinglatgani qo‘ymaydi”, — debdi. Donoxon bo‘lsa: “Urta! Akam militsioner bo‘lsa, kechasi uxlaganda hushtagini o‘g‘irayman-da, maktabga borganimda maza qilib chalib yuraman”, — degan gaplarni aytibdi. Xullas, suyukli o‘g‘illariga, ya‘ni mulla Hoshimga, uning ruxsatisiz, allaqachon militsiya formasini kiygizib, hushtagigacha o‘g‘irlab bo‘lishibdi.

— Mana shunaqa gaplar... — dedi uchastkovoy amaki, suhbatimizning oxirida. — O‘zingiz nima deysiz?

Qiziq... Nimalar bo‘lyapti o‘zi, o‘ngimmi, tushimmi? Men o‘zi qanaqa bolaman? Shu paytda xursand bo‘lishim kerakmi yoki xafa bo‘lib yig‘laymi? Hozirgina qochishga, yana darbadar bo‘lishga tayyor edim. Endi bo‘lsa... Tavba! Militsionerlik! To‘g‘ri, dadam bu haqda ko‘p gapiradi, gapirganda ham shavq-zavq bilan gapiradi. Yigitning xo‘rozi militsiyaga kiradi, deb maqtangani-maqtagan. Bordi-yu, militsiyaga kirib ketsam, unda sartaroshlikni kim qiladi? Axir men usta bobomga bu kasbni hech tashlamayman deb so‘z berganman-ku. Yoki... kechasi militsionerligu, kunduzi sartaroshlik qilsa ham bo‘larmikan?

— Gapir, nega jim bo'lib qolding? — qistadi dadam.

— Sartaroshlik nima bo'ladi? — so'radim uchastkovoy amakidan.

— Yigit kishiga yetmish hunar oz, — dedi uchastkovoy amaki. — Sartaroshlikni o'sha yerda ham davom ettiraverasiz.

— Qachon jo'naymiz?

— Demak, rozimisiz? — bu savolni uchastkovoy amaki berdi-yu, ammo javobini butun oilamiz a'zolari kutardi. Savolni qarang: "Rozimisiz" emish. Hoshimjon yangi kasb tanlash oldida hech ikkilanganmi o'zi? Yo'q, hech qachon! Asta o'rnimdan turdim-da, kaftimni qulog'im ustiga qo'yib:

— Polkovnik Hoshimjon Ro'ziyev buyrug'ingizga tayyor! — deb hammalarini kuldirib yubordim.

Osh suzildi, ketidan tarvuz so'yildi, e boringki, sovib qolgan choylar ham ichib bo'lindi. Ertaga soat 9 da jo'nashga kelishib, dasturxonga fotiha o'qidik. Shu oqshom uydagilar menga biram mehribon bo'lib qolishdiki, asti qo'yaverasiz. Katta singlim Oyshaxon paypoqlarimni yuvgan, kichik singlim Donoxon shimimga dazmol bosgan! Oyim patirga unnab ketdi, dadam pul olib kelgani kassirning huzuriga otlandi.

Kechasi buvijonim ancha mahalgacha uxlamay bosh tomonimda o'tirib, sochlarimdan siladi, peshanamdan qayta-qayta o'pdi.

— Obbo' tentagim-ey, shunday qilib bizni yana tashlab ketar ekansan-da? — dedi u negadir yig'lam-sirab.

— Tashlab ketaman, buvijon.

— Tez-tez xat yozib turgin.

— Xo'p bo'ladi, buvijon.

— Bemahalda ko'chaga chiqmagin.

— Yaxshi.

— Astoydil o'qib, odam bo'lish payidan bo'lgin.

— Aytganingizni qilaman, buvijon.

— Bema'ni bolalar bilan yurmagin.

— Xo'p.

— O'zingdan katta ish buyursa yo'q demagin.
— Hech yo'q demayman.
— Ko'ylaging kir bo'lsa oqshom yuvib qo'ysang, ertalabgacha quriydi. Kir ko'ylak bilan ko'chaga chiqmagin.

— Xo'p bo'ladi.
— Yeyish-ichishdan o'zingni qisma, shukr, dangni topishi yomon emas. Pul jo'natib turamiz.
— Meva-chevadan posilka ham qilib turinglar.
— Bo'lmasam-chi, bolam, topganimiz seniki. Ishqilib, o'lim bo'lmasin...

Buvijonim to'satdan yig'lab yubordi. O'rnimdan turib, yupataman deb shuncha urinsam ham, hech iloji bo'lmadi. Ko'z yoshlari ham to'planib qolgan ekanmi, quyilib kelaverdi.

— Buvijon, siz hali o'lmaysiz! — shunday deb mehribon buvijonimning ajin bosgan betlaridan, ko'zlaridan o'pa boshladim.

— O'lib qolsam-chi?
— Yo'q, o'lmaysiz?
— O'laman.
— O'lmaysiz!
— Bordi-yu, issiq jon-da... Eshitsang, darrov kelib hassa ushlagin.
— Buvijon!
— Bolaginam! Tentagim!

To'satdan ich-ichimdan bir xo'rsinish keldi-yu, ho'ngrab yig'lab yubordim. Nazarimda buvijonimdan ayrilib qolayotgandek, onamdan ham aziz bo'lgan, meni deb o'zini o'tga ham, suvga ham urgan mehribonimdan ajralib qolayotgandek bo'lib ketdim.

— Yig'lama, bolam! — endi buvijonim meni yupata boshladi.

— Yo'q, bormayman, o'lib qolasiz.
— O'lmayman!
— Bordi-yu... issiq jon-da...
— Unday dema. Xudo xohlasa, hali seni bolangni ham katta qilib beraman.
— Lekin uning qulog'idan cho'zmaysiz.

— Cho‘zaman...

Shu yo‘sin buvijonim ikkimiz goh yig‘lashib, goh kulishib, chaqchaqlashib tong ottirdik.

Ertalab uchastkovoy amaki bilan shaharga jo‘nab ketdim. Odamlar meni militsioner olib ketayotganini ko‘rib: “Hoshimni qamagani olib ketishyapti. Essizgina, yaxshi o‘qimasa ham, har qalay, yaxshi bola edi. Qayoqdan ham shu sataroshlikka qo‘l urdiyu, baloga qoldi...”, — deyishibdi.

Serjant Ro‘ziyev ish boshladi

Qasam ich desangiz, qasam ichib aytamanki, uch yilning qanday o‘tganini mutlaqo sezmay qolibman. Bu orada buvijonim bir necha marotaba shaharga kelib, meni ko‘rib ketdi. Men ham bir necha marotaba qishloqqa borib, ularning hol-ahvolini bilib qaytdim. Men asli militsionerlar o‘rta maktabining o‘quvchisimidim yoki o‘zim ochgan “marhum usta Akrom bobo nomidagi” bepul ishlaydigan sataroshxonaning sataroshimidim, ishonsangiz, keyinchalik o‘zim ham unutib yubordim. Aytgandek, sizga aytaman deb, esimdan chiqib qolibdi. Men maktabga eson-omon kirib olgach, yotoqxonamizning shundoqqina biqiniga hurmatli ustozim nomida ustaxona ochdim. Avval o‘zimga o‘xshash kamxarj kursant bolalarning soch-soqolini olib yurdim. Keyinchalik muallimlarimiz ham, leytenantdan tortib, to polkovniklargacha kirib turadigan bo‘lishdi. Bir kuni, ishonsangiz, bitta generalning ham soqolini olib qo‘ydim. Komissiya bo‘lib kelgan ekan, yotoqxonalarining ahvolini tekshirib yurib, to‘satdan mening sataroshxonamga ham kirib qoldi. Darrov ikki oyog‘imni juftlab chest berdim:

— Kursant Hoshimjon Ro‘ziyev!

— Yaxshi, — dedi general, — “usta Akrom” deganingiz kim?

— Ustozim bo‘ladi, o‘rtoq general.

— Militsionermi?
— Yo‘q, o‘rtoq general, sartarosh bo‘lgan.
— Tekinga ishlaydi, deganingiz nimasi?
— Ustozim shunday deb vasiyat qilgan, o‘rtoq general.

— Soqolni yaxshi olasizmi?
— Sinab ko‘rishingiz mumkin, o‘rtoq general.
— Qani, sinab ko‘rsak, ko‘raylik-chi.

O‘ziyam o‘sha kuni boshqacha bo‘lib ketdim-da. Sochig‘u choyshablarning eng tozasidan ishlatdim. Ustaraning ham shunaqangi o‘tkiridan tanladimki, haligacha o‘zim o‘zimga hayron qolaman. Xushbo‘y atir-upalardan sepib, beozorgina massaj ham qilib qo‘yganimdan so‘ng general o‘rnidan turib...

— Barakalla. Sendan qanaqa militsioner chiqishini aytolmayman-ku, lekin yaxshi sartarosh chiqishi aniq, — deb yelkamga urib qo‘ydi.

Xullas, o‘qishni tugatib, har kim har yoqqa yo‘llanma ola boshladi. Meni shaharning Kattasoy rayon militsiyasi ixtiyoriga jo‘natishdi.

— Qaysi bo‘limga lozim topishsa, o‘sha bo‘limda ishlayverasiz, xohlasangiz militsionerlarning soch-soqolini olib yuraverasiz, — deb jindak hazil ham qilib qo‘yishdi.

Avval ishga joylashay, keyin qishloqqa borib, besh-o‘n kun o‘ynab, yor-u do‘stlarimni ko‘rib kelarman, deb xayol qildimu militsiya bo‘limiga jo‘nadim. Bo‘lim boshlig‘i Ali Usmonovning qabulxonasiga kirib, shapaloqdek keladigan oynaga tikilganча labini bo‘yab o‘tirgan sekretar qizga nima maqsadda kelganligimni aytdim. Qiz ichkari kirib, darrov orqasiga qaytdi:

— Kirishingiz mumkin ekan.

Ichkari kirib, qoidaga qattiq rioya qilgan holda tovonlarimni bir-biriga urishtirib, baland ovoz bilan chest berdim.

— Sartarosh Hoshimjon Ro‘ziyev huzuringizga keldi!

Polkovnik xiyol o‘rnidan turib.

— Nima? — deb so'radi.

— Kechirasiz, o'rtiq polkovnik, yanglishib ketibman. Serjant Hoshimjon Ro'ziyev huzuringizga keldi.

— Bu boshqa gap. Xo'sh, xizmat?

Polkovnik men uzatgan yo'llanmaga ko'z yugurtirib chiqqach, shoshmasdan o'rniga o'tirdi. Kursda qanaqa o'qiganligim, kimlar dars berganligi, qayerlik ekanligim, ota-onam nima ish bilan mashg'ulligi to'g'risida yarim soatcha surishtirdi. Keyin kattaligi kichikroq xontaxtachadek keladigan, surg'uchlangan konvertni ochib, mening shaxsiy delom bilan ham shoshmasdan tanishib chiqdi. Nihoyat, ma'qul bo'ldi shekilli, boshini ko'tarib:

— Chakki emas, — deb qo'ydi. — Xo'sh, qaysi bo'limda ishlamoqchisiz?

Xo'sh, qaysi bo'limda ishlasam ekan? Xabaringiz bormi, yo'qmi, militsiyada bo'limlar juda ko'p bo'ladi: jinoyat qidiruv bo'limi, jamoat mulkini talon-taroj qiluvchilarga qarshi kurashish bo'limi, aybiga iqror qildirish bo'limi, xizmat bo'limi, avtoinspeksiya bo'limi, qorovullar bo'limi, o't o'chirish bo'limi, e boringki... shunaqangi bo'limlar-da. Bir xayolim o't o'chirish bo'limiga kirib olib, oshxo'rlik qilib elektr choynakda achchiq-achchiq choy damlab ichib, maza qilib yuraverayin ham dedim-u, negadir, bu fikrimdan darrov qaytdim. Xo'sh, qaysi bo'limda ishlasam qimmatli dadajonimning orzularini tezroq ro'yobga chiqarar ekanman, qahramonliklar ko'rsatib, Orif, Zokir, Mirobiddinxo'jalarni hayratda qoldirar ekanman?

— Nega o'ylanib qoldingiz? — so'radi boshliq.

— O'rtiq polkovnik, buvijonim yetti o'lchab bir kes, deb aytardi.

— Demak, o'lchayapman deng?

— Ha, o'rtiq polkovnik, o'lchayapman.

— Lekin, o'rtiq serjant, juda uzoq o'lchar ekansiz.

— Yo'q, javobim tayyor. Qaysi bo'limni lozim topsangiz, o'sha bo'limga o'tib ishlayveraman.

— Rahmat, o'rtiq serjant. Mana bu chinakam

militsionerning javobi. Militsioner, ya'ni davlat kanselyariyasining xodimi egarlangan otdek hamisha shay turishi kerak. Qaysi ishga yuborsak bo'yin tovlamay, uni qoyillatish payidan bo'lishi kerak. Men hozir sizni polkovnik Salimjon Otajonovga topshiraman. U kishidan ish o'rganasiz. Respublikamizning eng atoqli militsiya xodimlaridan biri u. Halol, sadoqatli, xalq, davlat ishiga jonini tikkan tengi yo'q odam. Undan ish o'rganishga harakat qiling. Keyin qaysi bo'limda ishlashingizni yana o'ylashib ko'ramiz.

Boshliq knopkani bosgan edi, ostonada sekretar qiz ko'rindi:

— O'rtoq Otajonovni chaqiring.

Xiyol o'tmay xonaga novcha bo'yli, ko'kraklari keng 55—60 yoshlardagi bir odam bosh yalang kirib keldi. Ali Usmonov bilan so'rashib, menga bir ko'z tashlab qo'ydi. Yuzi cho'zinchoqdan kelgan, o'ng betida chandig'i bor, peshanasi keng, tepa sochi tushib ketibdi. Ko'zlari, negadir sal g'alatiroq boqadi. Bir qarashda kishini erkalatayotgandek, yana bir qarashda: "To'xtab tur, sen o'zing kim bo'lasan?" — deb so'rayotgandek tuyuladi. Ikkala ko'zi bilan haravar tikilsa, xuddi birov ko'kragingga to'pponcha qadagandek, qo'rqib, beixtiyor o'rningdan turib ketasan. Lablari kulib turibdi-yu ammo yuragining qa'rida senga nisbatan yashirin qazabi borga o'xshaydi. Men negadir qaltiray boshladim. Ali Usmonov qisqagina tushuntirib:

— O'rtoq Ro'ziyev sizning qo'lingizda ishlaydi, — dedi.

Polkovnik Otajonov:

"Mening bo'limimni bola bog'cha qilib yubor-dinglar-ku", — deb kulib qo'ydi. O'rtoq Usmonov ham kulib: "Chunki siz mehribon murabbiysiz-da", deya javob qaytardi.

Men jimgina yangi boshlig'imning orqasidan ergashdim. Bay-bay-bay, bo'ydan ham bergan ekan-da, xuddi devga o'xshaydi-ya. Gursillatib qadam tashlaganda-chi, ishonsangiz, pollar lapanglab ketyapti-

ya. Eshiklarning hammasidan engashib o'tdi. Xonaga kiringach, divanga o'tirib, meni ham yoniga taklif qildi.

— Xo'sh, oting nima, o'g'lim? — deb to'satdan senlab gapira boshladi.

— Hoshimjon!

— Iye, mening amakim bilan adash ekansan-da. Militsionerlar tayyorlaydigan o'rta maktabning birinchi bitiruvchilaridanman degin? Yaxshi. Xo'sh, militsionerlikni tanladingmi yoki birovning tavsiyasi bilan keldingmi?

— Dadam tavsya qildi.

— O'zing bu ishni yaxshi ko'rasanmi?

— Yaxshi ko'raman.

— Unda ishimiz soz ekan. Bir xillar militsionerlikka formasi bilan hushtagiga ishqiboz bo'lib kiradi. Bunaqalar uzoqqa bormaydi. Ikki-uch yilda postni tashlab qochib ketadi. Turadigan joying bormi?

— Hozircha, o'rtoq polkovnik, kursantlarning yotoqxonasida turibman.

— Meni Salimjon aka deb chaqiraver, rasmiyatchilikni yomon ko'raman. Lekin, raport berayotganingda, o'rtoq polkovnik deb murojaat qilmasang, naq tilingni sug'urib olaman... Hozir o'sha yerda tura tur. Keyin bir ilojini qilarmiz. Ehtimol uyimga olib ketarman... Bizning bo'lim qanaqa bo'lim ekanligini bilasanmi?

— Yo'q, bilmayman.

— OBXSS bo'limi deyiladi. Juda og'ir bo'lim. Nima ko'p desang, hozir jamoat, davlat mulkiga ko'z olaytiruvchilar ko'p. Ular shunaqangi ustaki, hushyor bo'lmasak, sen bilan mening boshimizga qalpoq kiygizib ketishadi. Men ularga nisbatan qattiqroq turish tarafdoriman. Lekin Ali Usmonovich tarbiyalash kerak, deb ko'pincha ko'ngilchanlik qiladi... Ha mayli, bular haqida keyin yana bafurja gaplashamiz... Nima bo'lganda ham militsiya qattiqqo'l bo'lishi kerak.

Mening Salimjon aka haqidagi fikrim o'sha kuni tez-tez o'zgarib turdi. Hali boshliqning huzurida bo'lganimda, ochig'ini aytsam, undan qo'rqib ketgan edim. Hozir esa, dilkashlik qilgani uchun sal-pal

yaxshi ko'rib qolgandek bo'ldim. Kechga tomon mening ko'z oldimda yosh bir leytenantni qattiq urishganini, leytenantning dag'-dag' qaltirayotganini ko'rib, bu odamni yaxshi ko'rishni ham, yomon ko'rishni ham bilolmay, lanj bir tushuncha bilan yotoqxonamga qaytib ketdim.

Oradan o'n uch kun o'tgach, meni polkovnik Otajonov o'z huzuriga chaqirtirdi.

— Xo'sh, o'rtoq Ro'ziyev, endi ishni boshlasak ham bo'lar deyman?

— Bo'ladi, o'rtoq polkovnik.

— Mana bu shikoyatni o'qib chiqing-da, tezda chora ko'rishga kirishing.

— Xo'p bo'ladi, o'rtoq polkovnik.

Mehnatkashlar yozgan shikoyat xatni olib, o'z xonamga chiqib ketdim. Ish boshlandi! Serjant Hoshimjon Ro'ziyev ish boshladi! Mana endi, jamoat mulkiga ko'z olaytiradiganlar bo'lsa navbati bilan ta'zirini yeyaveradi!

Oshxonaning baxti qaro direktori

Birinchi topshiriq juda g'alati bo'larkan. Bir tomondan, quvonchim ichimga sig'may, sakrab, o'yin tushvoray-o'yin tushvoray deyman. Ikkinchi tomondan, bordi-yu ishni buzib qo'ysam-chi, deb o'zimdan o'zim andak qo'rqib ham turibman. Yuragimni hovuchlab, shikoyatni qayta-qayta o'qiyman.

“Kattasoy rayon militsiya bo'limining boshlig'i polkovnik o'rtoq Usmonovga. “Rohat” oshxonasida ovqatlanib, hamisha joni azobda yuruvchi bir gruppaga xo'randalardan

Sh i k o y a t

Biz, siz hurmatli boshliqqa shuni yozib ma'lum qilamizki, 12-sonli oshxonada institut studentlari, poliklinika va dorixona xizmatchilari, mahalla ahlining kattakichik mehnatkashlari ovqatlanib kelamiz. Bu oshxona emas, azobxona! Ovqatlari shunaqangi bemazaki,

ta'rifini hech keltirib bo'lmaydi. Buning ustiga cho'michdan ham qoqib qolishadi. Shu oyning boshida shahar savdo inspeksiyasiga shikoyat qilgan edik, u yerdan kelib tekshirish o'tkazishuvdi, xo'randalarning haqidan 30—35 foizini urib qolinayotgani ma'lum bo'ldi. Biz, mana endi qo'li egri oshpazlar ta'zirini yeydi, deb turgan edik, yo'q, bunaqangi voqea yuz bermadi. Hammalariga bittadan hayfsan ulashib chiqishdi. Agar shunaqangi hayfsandan mingtasini ipga tizib, bo'yniga osib qo'rganingizda ham bu tovlamachilarga zig'irdek ta'sir qilmaydi. Negaki, bular uchun hayfsan bilan tashakkurning farqi yo'q.

Biz, bir gruppaga o'qituvchilar, vrachlar, studentlar va boshqa ko'ngli to'lmay yurgan xo'randalar, siz boshliqdan oshxonada tartib o'rnatishga yordam berishingizni so'raymiz.

Qambarov, Qosimov, Qodirov va boshqalar”.

Bu shikoyatni kechasi bilan qayta-qayta o'qiyverib, ishonsangiz, paqqos yodlab oldim. Yodlab oldim-u, ertasiga kunduz soat birgacha ishni nimadan boshlashni bilmay garang bo'lib o'tiraverdim. Nihoyat: “Avval borib, shu oshxonada ovqatlanaman, mazali-mazasizligini o'zim sinab ko'raman. So'ngra taomlarning hamma xilidan oz-ozdan olib, shaharning bosh laboratoriyasida tekshirtirib ko'raman”, — degan qarorga keldim.

Oshxona “G'alaba” xiyobonining shundoqqina yonginasida, ko'p qavatli uyning ostida ekan. Odam shunaqangi ko'pki, xuddi vokzalning chiptaxonasiga o'xshaydi. Avval taomlar qo'yilgan vitrinalarni ko'zdan kechirdim. Kotlet — 42 tiyin, lag'mon — 38 tiyin, palov — 63 tiyin — hammasi joyidaga o'xshaydi. Bufetga o'tdim. Boshiga oq surpdan xaltacha kiyib olgan, burni, peshanasi terlab turgan baqaloq bir yigit qo'li-qo'lga tegmay xizmat qilyapti: birovga aroq, birovga perashka, yana bittasiga konfet uzatyapti — norozilik yo'q, hammasi siz-u biz. Kassani ham ko'zdan kechirmoqchi bo'ldim. O'n yetti-o'n sakkiz

- yoshlardagi bitta qizcha o'tiribdi. Shunangangi ozg'in, shunangangi nimjonki xuddi shu oshxonaga kirgandan buyon ovqat berishmaganga o'xshaydi. Ammo nozik barmogchalari shunangangi tez, shunangangi aniq ish- tayaptiki, xuddi sehrarga o'xshaydi.
- Eshitaman, — deb so'radi mendan yaqiniga borganimda.
- Bir porsiya lag'mon, — dedim shoshilib.
- Non ham olasizmi?
- Yo'q.
- O'ttiz sakkiz tiyin, — dedi qiz chek uzatib.
- Qirq tiyin ola qoling, — deb iltimos qildim go'lga tushirmoqchi bo'lib.
- Rahmat, yig'ib yursangiz morojenoe olib yey- sizi — shunday deb qizcha ikkita bir tiyinlik uzatdi.
- Lag'moni olib, chekkaroq bir yerga o'tirdim. Endi yeya boshlagan edim, 55—60 yoshlardagi bir odam bir go'lida kotlet, boshqasida shavla kelitirib yonimga o'tirdi. Yuragim "shuv" etib ketgandek bo'ldi, bu odamning nimasidir Yong'oq qori pochchamga, velosiped minib qochgan o'sha ustozim- ga juda o'xshab ketardi. Yo'g'-ey, qori pochchamning moshguruch sogollari ko'ksilariga tushib turardi, go'llarida rasbeh, boshlarida savatdek salla bo'lardi. Bu odamda bo'lsa, sogol degan narsa yo'q — qip-qizil ko'sa. Boshida shlyapa, ko'ksida tuguni mushlumdek keladigan gulli galstuk. Yo'q, yo'q. Bu butunlay boshqa odam.
- T'ru! — dedi yonimda o'tirgan odam, qoshiq bilan tarelkani bir urib. — Shu ham ovqat bo'ldi-yu! — Kostini aytisam men ham yeya olmay o'tirib- man, — dedim boshimni ko'tarib, — lag'mon emas, mag'zava.
- Men kotlet deb olsam, bilimadim nimani solib berishibdi, — deb yomonladi yana yonimdagi xo'randa.
- Qaylasiga go'sht o'rninga baqajon solishibdi, — dedim men uni ko'proq gapga solish uchun.

— O'g'ri bo'l, insofli bo'l-da, nomard! — dedi begona odam battar tutaqib.

Taomlarning bemazaligi xususida ikkimizning fikrimiz bir joydan chiqib qoldi. O'n minut chamasi oshpaz-u, kassir-u, direktorigacha aralashiga yomonlab, go'riga g'isht qaladik.

— Mana, siz militsiya xodimisiz, — dedi suhbatdoshim qizishib, — nega shunaqangi yulg'ichlarga chora ko'rmaysizlar?

— Ehtimol ko'rarmiz.

— Yo'q, sizlar chora ko'rmaysizlar, shikoyatni eshitib, chakkanglarni qashib, teskari qarab ketaversizlar.

— Aksincha, men chora ko'rgani keldim.

— Ishonmayman.

— Ishoning. Mana, cho'ntagimda mehnatkashlarning shikoyati ham turibdi.

— Demak, chora ko'rasizmi?

— Ko'ramiz.

— Bo'lmasa, yuring, ichkariroqqa kiramiz. Alohida xona bor. O'sha yerda bafurja gaplashamiz.

Men ishingga yordami tegadigan sherik topilganidan o'zimda yo'q sevinib ketdim. O'zi omadi bor yigitman-da, biror ishga qo'l urgudek bo'lsam mana shunaqa o'z-o'zidan yurishib ketaveradi!

Zalning to'rida kichkinagina xona bor ekan. O'sha yerga kirib, eshikning ichidan berkitib oldik.

— Avvalo tanishib olaylik: ismim — Odil, familiyam — Abbosov. O'zlarining ism-shariflari?

— Hoshimjon Ro'ziyev.

— Hoshimjon, men bu oshxonaning baxti qaro direktori bo'laman.

— A?! — beixtiyor o'rnimdan turib ketdim.

— Qo'rqmang, — sekingina yelkamdan bosib qo'ydi baxti qaro direktor, — men sizning ishingizga xalaqit bermoqchi emasman. Aksincha, yordam bermoqchiman... Men, ukaginam, bu yerda yakkanlanib qoldim. Menga yordam kerak, yordam bering! Direktor bo'lib kelganimga olti oy bo'ldi, olti oydan

buyon ovqatlarni lazzatli qilish uchun kurashaman. Ammo bu yerda ikkita pixini yorgan, g'irrom oshpaz bor. Biri milliy taomlar bo'yicha, ikkinchisi yevropacha taomlar bo'yicha bosh oshpaz bo'lib olishgan. Har birining beshtadan shogirdi bor. O'nta shayton birlashib olsa, direktorning qo'lidan hech ish kelmas ekan. Men chiday olmaganimdan yaqinda xo'randalarga aytib, shahar savdo inspeksiyasiga shikoyat yozdirdim... Afsuski, undan ham naf chiqmadi — bittadan hayfsan bilan qutulib ketishdi... O'rtoq serjant, sizga to'liq ishonam bo'ladimi?

— Militsiyaga ishonmasangiz, unda kimga ishonasiz? — dedim sal achchig'im chiqib.

— Rahmat. Ming rahmat sizga, ukam. Sizga aytadigan sirim shuki, haligi oshpazlar har kuni 100 so'mdan pul ishlab ketishadi, Shogirdlari 25 dan olishadi.

— Yo'g'-ey! — dedim ishonmay.

— Rost aytyapman. Bu baloxo'rlar har qanday odamni darrov sotib olishadi. Lekin... sizdan ham qo'rqib turibman.

— Hoshimjon Ro'ziyev sotiladiganlar xilidan emas! — stolni mushtlab o'rnimdan turib ketdim.

— Baribir, sizni ham tuzlab jo'natishadi. Har ehtimolga qarshi ogohlantirib qo'yapman.

— Ko'ramiz, kim kimni tuzlar ekan!

— Siz hushyor yigitga o'xshaysiz. Ko'zlaringiz chaqnab turibdi. Yoshsiz-da, olovsiz, olov! Yaqinda yeng shimarib ishga astoydil kirishdim. Mehnatkashlarga aytib, yana shikoyat yozdirdim. Militsiyaga jo'natinglar, xalq davlat manfaatini o'sha yerda himoya qilishadi dedim... Shikoyat haligacha bormabdi-da?

Cho'ntagimdan shartta shikoyatni chiqarib, baxti qaro direktorga uzatdim. U shikoyatnomani o'qiyapti-yu, men bo'lsam: "Bechora Odil aka-ey, bitta o'zingiz o'nta shaytonga qarshi nima ham qila olardingiz, og'ir ahvolga tushib qolgan ekansiz, nega darrov mening boshlig'imga uchrashmadingiz. Ha,

mayli, hali ham kech emas. Ta'zirini berib qo'yamiz...”, deb o'ylayman. Unga rahmim keladi. Ko'nglini tog'dek ko'taradigan biror gap aytmoqchi bo'laman.

— Bu vrachlarni taniyman, — dedi Odil aka shikoyatni menga uzatib. — Mana bu Qambarov degani tish doktori bo'lib ishlaydi. Qo'li juda yengil, har qanday baquvvat tishni har bir siltaganda sug'urib oladi. Qodirov bo'lsa — xirurg. Xuddi sizga o'xshash adolatparvar, hushyor yigit! Bo'lmasa endi amaliy ishga o'tsak.

— Men tayyorman.

— Tekshirtirib ko'rish uchun taomlardan qachon olasiz?

— Ertaga olsammi deb turibman.

— Yo'q, yo shanba, yo yakshanba kuni olasiz. Negaki, shanba va yakshanba nazorat qiluvchi jamiki idoralar berk bo'ladi, Sulaymon o'ldi, devlar qutuldi, deb bu shaytonlar o'g'irlikni uch-to'rt baravar ko'paytirib yuborishadi. Keyin, o'roq serjant, bunchalik soddadillik qilmang.

— Nima qilibman?

— Oshxonaga kirib vitrinadagi taomlarning narxini tekshirib yuribsiz. Sizning nima maqsadda kelganingizni men darrov sezdim. Oshpazlar mendan oldinroq sezishgan bo'lsa kerak. Tezroq bormasam, ichkariga tortib ketishadi, deb darrov oldingizga keldim... O'rtoq serjant, iloji bo'lsa, o'zingizdan oldin oshxonaga begona odamlarni kiritib, taomlarni o'shalarga oldiring-da, keyin tappa bosing.

— Bu maslahatingiz ham ma'qul, — dedim ich-ichimdan sevinib.

— Keyin, o'rtoq serjant, yana bir narsani aytmoqchiman. Bu yerda shikoyat daftari ikkita yuritiladi. Bittasiga faqat maqtovlarini yozdirishib, mukofot olishadi, ikkinchisiga faqat shikoyatni yozdirishib, uni hech kimga ko'rsatishmaydi. Ikkovi ham bufetchida turadi. O'rtoq serjant, yana bir iltimosim bor. Lekin, yo'q demasangiz aytaman.

— Yo‘q demayman.

— Bufetchini ham qo‘shib tekshirsangiz, — dedi Odil aka. Garchi xonada ikkimizdan boshqa odam bo‘lmasa ham, gapimizni birov eshitmayaptimi, degandek u yoq-bu yog‘iga qarab oldi, keyin shivirlab davom etdi: — Aslida o‘g‘riboshi shu! Mehnatkashlarning yonini olganim uchun meni ishdan oldirib tashlamoqchi. Birorta to‘g‘ri ishi yo‘q. Arog‘-u konyak — hammasi yasama. 20 gramm aroqqa 80 gramm suv qo‘shmasa, kechasi uxlay olmay chiqadi.

— Juda ochko‘z ekan-ku!

— Ochko‘z ham gapmi? Hozir sinab ko‘rishimiz ham mumkin. Chiqib ikki stakan aroq keltiring, men chiqsam tozasidan beradi, xumpar!

— Qalay bo‘larkin?

— Yana soddalik qilyapsiz-a! — urishib bergandek bo‘ldi baxti qaro direktor. “Sodda” degan gapni eshitib, juda ham unchalik emasligimni isbotlash uchun shartta chiqib, burni terlab turgan baqaloq bufetchidan ikki stakanni to‘ldirib aroq keltirdim.

— Barakalla, mard yigit ekansiz! — xursand bo‘lib dedi direktor. — Endi bir stakanini ichib ko‘ring-a, zig‘ircha maza topsangiz, betimga tupurib yuboring.

— Men umrimda aroq ichgan emasman, — e‘tiroz bildirdim.

Odil aka qo‘l siltadi:

— Bu aroq emas-ku!

— Baribir, icholmayman.

Odil aka hafsalasi pir bo‘lgandek o‘rnidan turib, tez-tez yurib chiqib keta boshladi:

— Men sizni mard yigit deb, sirlarimni oshkor qilib o‘tiribman-a...

Ish boshlash oldidan ishonchli yordamchidan ajralib qolishdan qo‘rqib bir stakan aroqni shartta ichib yubordim.

— Qalay? — Orqasiga qaytib so‘radi direktor.

— Juda bemaza narsa ekan, — dedim aftimni bujmaytirib.

— Ofarin! Hushyor yigitsiz-da darrov sezdingiz.

Boshqa joyda aroq ichsangiz huzur qilasiz, kayf qilasiz. Bu bo'lsa odamning ko'nglini aynitadi. Nomard, o'g'ri bo'l, insofli bo'l-da! Mang, bunisini ham ichib yuboring, oshqozon to'lsa, ko'ngil aynashingiz bosiladi, bo'lmasa kechgacha o'qchiysiz.

— Boshim aylanib ketyapti.

— Shuning uchun ham iching deyapman-da, mard yigit! Ko'ngil bosiladi. Barakalla, ofarin! Lekin azamat yigit ekansiz! Siz bilan har qanday ishni bajarsa bo'larkan. Qani, endi militsionerlarning hammasi sizda bo'lsa.

Bir nafasdan so'ng chindan ham boshimning aylanishi to'xtadi-yu, ko'nglim tog'dek ko'tarilib, ashula aytgim kela boshladi. Odil akaning peshanasidan o'pib:

— Sizing bu xizmatlaringizni militsiya hech qachon unutmaydi, — deb xitob qildim. — Ashula aytib beraymi?

— Shoshmay tursangiz hali o'yinga ham tushib berasiz, uka! — degandek bo'ldi Odil aka. Keyin nima bo'lganini bilmayman.

Tushimmi, o'ngimmi

Ko'zimni ochib, o'zimni boshlig'imiz o'rtoq Otajonovning xonasida ko'rdim, divanda cho'zilib yotibman. Boshimdan suv quyishgan bo'lsa kerak, kiyimlarim ho'l. Xonada boshlig'im, meni bolakay deb chaqiradigan — bo'limimizning eng keksa xizmatchisi — leytenant Ortiqov, tergov bo'limidan kapitan Qoraboyevlar o'tirishibdi. Hammalari qovoqlarini solib olishgan... Tushimmi, o'ngimmi, nega men bu yerga kelib qoldim. "Rohat" oshxonasining baxti qaro direktori qayerda qoldi. "Assalomu alaykum!" deb sekin o'rnimdan turmoqchi bo'lgan edim, boshim tegirmon toshi osilgandek og'ir, chayqalib ketdim. Hech kim javob qaytarmadi. Demak, tush ko'rayotgan ekanman, deb o'ylab yana divanga cho'zilmoqchi bo'lgan edim. Salimjon aka:

— Tirildingmi? — deb so‘radi.

— Tirildim-u, lekin...

— Tur o‘rningdan! — buyurdi boshlig‘im. — Tashqariga chiqib bet-qo‘lingni muzdek suvga yuvib kel.

Bet-qo‘limni yuvib keldim, boshimning guvillashi bosilgandek bo‘ldi, ko‘zlarim ham yaraqlab ochilib ketdi.

— Qani, bir boshdan gapirib ber-chi! — yana buyurdi boshlig‘im.

— Nimani gapiray? — hayron bo‘lib so‘radim.

— Oshxonada qilgan bezoriligingni gapir.

— Bezorilik, qanaqa bezorilik?

— Gapni cho‘zma! — Salimjon akam bu so‘zni shunday bir ohangda aytdiki, beixtiyor o‘rnimdan turib ketdim. Oshxonada bo‘lgan voqeani o‘zimdanda hech narsa qo‘shmay, hech narsa olib tashlamay, qanday yuz bergan bo‘lsa shundayligicha so‘zlab berdim. O‘tirganlar, tavba degandek, yelkalarini qisib, bir-birlariga ma‘noli qarab olishdi. O‘rtoq Otajonov Ortiqovga so‘z berdi.

— Soat beshlarda, — o‘rnidan turgani erinib, sekin gap boshladi Ortiqov, — oshxonadan telefon qilib bizga o‘rtoq Otajonov kerak, deyishdi. Men u kishi yo‘q dedim. Unda o‘zingiz keling, xodimlaring serjant Ro‘ziyev to‘polon qilib, hammamizni qiynab yubordi, dedi. Darrov yetib bordim. O‘rtoq Ro‘ziyev divanda uchib yotibdi, direktor qo‘limga mana bu akti berdi.

— Akti o‘qing! — buyurdi Otajonov. Leytenant akti xuddi meni o‘sidirish haqidagi hukmni o‘qiyotgandek, g‘amgin bir ovozda dona-dona qilib o‘qib berdi:

“Bizlarkim, tubanda qo‘l qo‘yib, akt tuzuvchilar: “Rohat” oshxonasining direktori Odil Abbosov, oshpazlar O‘roz Haydarov, Karim Tursunov, bufetchi Zokir Zaripovlar tuzamiz ushbu akti shu mazmundakim, militsiya serjanti Hoshimjon Ro‘ziyev oshxonaga kirib, alohida xonada ziyofat qilishimizni so‘radi, yarim litr aroq keltirilsin deb buyurdi. Aroqni paqqos ichib olib, cho‘ntagidan shikoyat chiqarib,

hammangning joning mana shu qog'ozda, g'ijimlasam o'lasan, dedi. So'ngra, agar 300 so'm naqd pul bersalaring ishni bosti-bosti qilib ketaman, dedi. Maslahatlashib, so'ragan pulini berishga va tegishli organlarni xabardor qilib qo'yishga qaror qildik. Serjant pulni olgach, shikoyatni bizga berdi (ushbu aktga shikoyatni ham qo'shib topshiryapmiz) va "esizgina, shikoyatning bahosi 500 so'm turardi, men uni juda arzon pullab yubordim. Yana hech bo'lmasa 100 so'm topib berasizlar", deb to'polon ko'tardi.

Ushbu aktni to'g'ri deb..."

— Yolg'on, tuhmat!! — ich-ichimdan bir hayqiriq otilib chiqdiki, hayqiriq zarbidan, ishonsangiz, dera-zalar zirqirab ketgandek bo'ldi.

— O'zingni bos, — go'yo hech narsa bo'lmagan-dek, bir ohangda dedi Salimjon aka. — O'rtoq Ortiqov, o'sha paytda Ro'ziyevning cho'ntagini qarab ko'rdingizmi?

— Yo'q.

— Hozir qarang-chi, pul bormikan.

— Xo'p bo'ladi.

Ortiqov cho'ntaklarimni titkilab gimnastyorkam-ning ko'krak cho'ntagidan bir dasta pul oldi.

Ko'zimdan o't chiqib ketdi.

— Sanang! — buyurdi polkovnik.

Ortiqov barmoqlarini ho'llab, pulni negadir shosh-masdan sanay boshladi. O'zim ham, tag'in adashib ketmasin, dedim shekilli, ko'zimni lo'q qilib tikilib turdim.

— Roppa-rosa uch yuz so'm ekan, — dedi ley-tenant boshini ko'tarib.

Men, tuhmat, deb yana baqirmoqchi bo'lgan edim, negadir ovozim chiqmadi. Tishlarim-tishlarim-ga kirishib ketibdi. Qo'lfarim musht bo'lgancha qotib qolibdi. Og'zimdan oppoq ko'pik chiqayotganini sez-gan polkovnik:

— Suv beringlar! — degandek bo'ldi. Suv ichgach, sal o'zimga keldim.

— Ehtimol maxsus uyushtirilgan tuhmatdir, —

xuddi o'ziga-o'zi gapirgandek, bir ohangda dedi polkovnik, — ehtimol rostdir. Nima bo'lganda ham bugun Hoshimjonga dam beraylik.

Leytenant Ortiqov qo'ltiqlab yotoqxonamgacha eltib qo'ydi. U ko'pni ko'rgan keksa xizmatchi edi. Har xil gaplar aytib, ko'nglimni ko'tarmoqchi bo'ldi. Bizning ishimizda mana shunaqa tuhmatlar ham tez-tez bo'lib turadi, qayg'urma, hammasi joyiga tushib ketadi, degan gaplarni aytdi.

Nimalar bo'ldi o'zi, o'ngimmi-tushimmi, bu? Qanaqa tuhmatlarga qoldim. Odil Abbosov baxti qaro emas, ichi qora ekan-ku. Meni shunaqangi bopladiki, shunaqangi ustalik bilan qo'lga tushirdiki, nima deyi-shimni ham bilmayman. Menga hech kim ishonmaydi endi!

Bir xayolim shartta ishxonasiga borib, ko'pchilikning oldida og'zidan ko'pik kelguncha savalay dedim. Unda chinakam jinoyatchi bo'lib qolaman-ku, yo'q, bunisi ketmaydi. Yo panada poylab turib boshiga tosh bilan urib, asfalasofinga jo'natib qo'ya qolsammikan? Yo'q, bunisi ham ketmaydi.

Oh, mening maslahatchim, sehri qalpoqcham, qayerlarda yotibsan, axir sen yonimda bo'lsang bunalik malomatlarga qolmas edim-ku!

O'n kungacha bo'limga kelib-ketib beish yurdim, hech qanday topshiriq berishmadi. O'n birinchi kuni bo'lim boshlig'i Ali Usmonov huzuriga to'plandik. Mening masalam ko'rilar ekan. Ma'lum bo'lishicha, baxti qaro direktor OBXSS ustidan ministrlikka "Jinoyatchi, poraxo'r militsionerga nega chora ko'rilmaydi" degan mazmunda shikoyat yozibdi.

Komissiya kelibdi.

Majlis qisqa bo'ldi.

Avval mendan eshitishdi. Bo'lgan voqeani qanday yuz bergan bo'lsa, shundayligicha so'zlab berdim. Lekin, nazarimda, mening gaplarimga hech kim ishonmadi. Komissiya boshlig'i esnab o'tirgandek bo'ldi. So'ngra Odil Abbosov bilan ikki oshpazga so'z berishdi. Voy-bo'y, shunaqangi gapga chechan ekanki

ular, og'zim ochilib qoldi-ya! Baxti qaro direktor gapira turib, ikki marta yig'lab yuborsa bo'ladimi...

Ikki xil taklif tushdi: biri — meni o'z vazifamni suiiste'mol qilganim va pora olganim uchun O'zbekiston jinoyat kodeksining bir yuz-u qirq to'rtinchi moddasiga binoan jinoiy javobgarlikka tortish, ikkinchisi — men hali yosh bo'lganligim va bunday ishni birinchi bor qilayotganim sababli militsiyadan haydash bilan cheklanish.

— Ovozga qo'yaman, — dedi polkovnik Ali Usmonov o'rnidan turib.

— To'xtang, — shunday deb mening boshlig'im ham o'rnidan turdi. — Jinoyatchilar bilan olishamiz, tartibbuzarlar bilan olishamiz, ishimiz qaltis. Biz ko'pincha tuhmat-u ig'voni darrov anglab yetolmaymiz. Menimcha, bu ishda ham g'oyat usta, tajribakor tuhmatchining qo'li borgan o'xshaydi. Men shu kunlar davomida ba'zi bir narsalarni o'rganishga harakat qilib ko'rdim. Ikki yil ichida "Rohat" oshxonasi ustidan yuqori idoralarga yigirmata shikoyat yozilgan, bu shikoyatlar yigirma xil yo'l bilan yo'qqa chiqarilgan. Yigirma birinchi shikoyat ham, mana ko'rib turibsizlar, yo'qqa chiqib turibdi. O'rtoqlar, men maxsus komissiya tuzilishini talab qilaman, toki bu ish sinchiklab o'rganilsin.

Ko'pchilik ovoz bilan so'nggi taklif qabul qilinib, shu yerning o'zida darhol komissiya ham tuzildi. O'rtoq Otajonov unga boshliq etib tayinlandi.

Majlisdan ko'nglim tog'dek ko'tarilib chiqdi. "Xayriyat, — deyman o'zimga-o'zim, — yaxshi odamlar ham bor ekan. Endi qo'limdan kelgancha yaxshi xizmat qilganim bo'lsin".

Koridorda baqaloq bufetchi bilan baxti qaro direktorga duch kelib qoldim, majlisning natijasini kutib o'tirishgan bo'lsa kerak. Ikkovlarining orasidan o'ta turib, go'yo qoqilib ketgandek bo'ldim-u, tirsagim bilan direktorning biqiniga turtdim, bechoraning ko'zlari olayib ketdi.

— Ey, to'xta! — dedi ingrab.

— Shikoyat daftarining ikkovi ham bufetchida, bit-tasiga maqtov, bittasiga shikoyat yoziladi, — shunday deb baqaloqning qorniga ham bir turtdim. Keyin raport bergani borayotgan militsionerga o'xshab, tap-tup qadam tashlaganicha tashqariga chiqib ketdim.

Yotoqxonamga bordim-u, baribir, yuragim siqilib o'tira olmadim. Buvijonim shaftoli qoqi sotib, yig'ib yurgan puliga maktabni bitirishim munosabati bilan kostyum-shim olib bergan edi, o'shani kiydim-da, tashqariga chiqdim. Negadir ovqat ham yegim yo'q, kinoga jo'nadim. Qiziq, bu yerda ham g'ashligim tar-qamadi. O'zi men juda g'alatiman. Bir xil paytlarda dunyoga sig'may ketaman, to'xtamay yurgim yoki ashula aytgim kelaveradi. Shaharda, o'zingizdan qolar gap yo'q, ashula aytib bo'lmaydi. Qishloqda bo'lsa, boshqa gap, kaftingni og'zingga likopcha qilib bir-ikki baqirib yuborsang g'ashliging tarqaydi-ketadi.

Uyqum kelguncha ko'chalarda tentirab yurdim. Zokirni esladim. Fermada molboqar bo'lib ishlayapti u. Ishqilib dalada uxlab qolib mollarni yo'qotib qo'ymasa, degan fikr o'tdi boshimdan. Mirobid-dinxo'ja-chi, qarang-a, shu ham ishini o'nglab ketdi, politexnika institutida o'qiyapti.

Bir mahal qorong'i ko'chadan o'tib borayotgan edim, jarlik tomondan qiz bolaning: "Yordam, yor-dam bering!" degan qichqirishi eshitilgandek bo'ldi. Beixtiyor o'sha tomonga yugurdim, lekin ovoz qayer-dan chiqdi ekan?

— Voy, voydod! — bu gal ovoz chinorning orqasi-dan chiqdi, to'rt hatlab yetib bordim. Ob-bo', nomardlar-ey! To'rt barzangi yigit nozikkina bir qizni o'rtaga olib turishibdi. Mana endi, mulla Hoshim, o'zingni ko'rsatishing kerak. Qo'rqma, chekinma! Butun ayblaringni yuvadigan payt keldi. Ha, sening ham kimligingni bilib qo'yishsin. Sen poraxo'r emas, balki jasoratli militsionersan. Bugun sen dadajoningni ham o'chini olasan. O'sha kamsuqum, kamgap, oyingdan hamisha gap eshitib yuradigan dadang ham xursand bo'ladi. Dadil bo'l:

— Nima gap? — dedim ularga yaqinlashib.
— Mana bularni qarang, — yig'ladi qiz.
— Qo'yvoringlar uni, — shunday deb qizning bilagidan tortmoqchi bo'lgan edim, qiz aksincha mening qo'limdan tortib davraga olib kirdi-da, o'zini bir chekkaga olib:

— Kostumni yech! — deb buyurdi.

— Iye, ha! Axir o'zing dodlading-ku!

G'azabdan qaltirab ketdim. Bilmadim, bu g'azabmidi, qo'rquvmidi, har qalay qaltirab tizzalarim buki lib ketayotganini sezdim.

— Dodlasam chopib kelaverasanmi, laqma! Kostumni yech! — yana buyurdi qiz. Bunday atrofimga qarasam, to'rt barzangi har bittasi yarim metrdan keladigan pichoq o'qtalib, davrani qisib kelyapti. Demak, qiz o'zlarining odami ekan, nayrang ishlatishgan ekan. Mushtlashsammikan? Nari borsa ikkitasiga kuchim yetadi, qolgani-chi? Hammasida yalang'ochlangan pichoq! Yo'q, nima bo'lganda ham mushtlashaman, osonlikcha taslim bo'lmayman! O'ldirib ketishsa, yana yaxshi, anovi tuhmatchilardan ham bir yo'la qutulib qo'ya qolaman... Kostumimni yechmoqchi bo'lib xiyol orqaga tashlandim-da, qarshimdagi barzangining qorniga tepdim... Yo'q, bo'lmadi, har qalay, besh kishi besh kishi ekan-da! Yerga hosib, og'zimga kir latta tiqib, yechintirib ketishdi, bir oyog'imdagi paypog'im qolibdi, xolos.

Ha, mayli, buvijonim omon bo'lsa, shaftoli qoqi sotib yana bir kostum olib berar... Ammo obro'chi! Shaftoli qoqi sotib, puliga obro' olib bo'lmaydi-ku!..

Jinnixonaga tushib qoldim

O'rnimdan turib chang-chunglarimni qoqdim-u, ketishimni ham, ketmasligimni ham bilmay serrayganimcha turib qoldim. "Yotoqxonaga qanday yetib oldim-a?" — deb o'ylardim. Yuragimni vahima bosa boshladi. Bitta tursikda shahar ko'chalarida yurib bo'lmaydi. Es-hushli odam shunday yursa hamma

kuladi, jinni yursa hamma achinadi. Odamlarning kulgisiga qolgandan ko'ra o'zimni jinnilikka solib, ularda o'zimga nisbatan rahm-shafqat uyg'otganim yaxshi emasmi. Yoki dodlab o'tgan-ketganlarni yordamga chaqiraymi? Militsioner uchun bu uyat. O'zing militsioner bo'la turib, birovlariga yordam berish o'rniga shu ahvolda talanib o'tirsang. Militsiyaning sha'niga isnod keltirasan. Bordi-yu, panalab chopib qolsam-chi? Yo'q, unda hamma seni o'g'ri deb o'ylaydi. Ushlab, ertalabgacha zax uyga qamab qo'yishlari hech gap emas. Yaxshisi, haligi yo'lim yo'l. O'zimni jinnilikka solib ketaveraman!

O'rta ko'chaga tushib, xuddi qizil maydondan tantanali parad bilan o'tayotgan askar boladek oyoqlarimni ko'tarib-ko'tarib tashlab, qo'llarimni qulog'imgacha silkitib jadal ketaverdim. Mashinalar signal bersa ham parvo qilmayman, ko'zlarimni chirt yumib olganman. Bir xil mashinalar meni chetlab o'tishadi. Shofyorlar:

— Karmisan! — deb qo'yadi ba'zan. Bir xillari:

— Bechora jinni bo'p qopti! — deb achinadi. Uchinchi biri bo'lsa:

— Bo'sh kelma, yigitcha! — deb kulib qo'yadi.

Bir mahal orqamdan kelgan mashina cho'zib-cho'zib ketma-ket signal berdi-da, shundoqqina taqimimga qadalib to'xtatdi. "Uvaz" mashinasi ekan. Biqinidagi eshigi ochilib, ikki militsioner ketma-ket tushib keldi. Biri haddan tashqari novcha, oriq. Ikkinchisi haddan tashqari pakana, semiz. Xuddi qiziqchilik uchun birga yurishganga o'xshaydi.

— Yo'l bo'lsin, grajdanin? — deb so'radi novchasi.

— Qovun sayliga, — dedim orqamga qaramaslikka harakat qilib.

— A?! — dedi pakanasi.

— Dushman qo'shinlari parokanda bo'lib qochmoqda, olg'a! — deb yo'limda davom etdim.

— To'xtang! — novchasi bilagimdan ushladi.

— Tegmang, portlab ketaman, bombaman! — deb qo'ydim.

Pakanasi sherigining etagidan tortib “qip-qizil jin-
niku, nima qilasan, qo‘ysang-chi”, dedi. Novchasi:
“Senda o‘zi rahm-shafqat degan narsa bormi,
bechorani mashina urib ketsa nima bo‘ladi. Qara,
yoshgina yigitcha ekan, xuddi mening ukamga
o‘xshaydi... Ehtimol do‘xtiri axtarib yurgandir”, dedi.
Pakanasi: “Xizmatdan kechikypmiz axir”, dedi.
Novchasi: “Yo‘q, men bu sho‘rlikni shunday tashlab
ketolmayman, vijdonim yo‘l qo‘ymaydi”, deb oyog‘i
ham uzun emasmi, ikki qadam tashlab menga yetib
oldi.

— Uka, otingiz nima? — Shunday bir mehribon
ohangda so‘radiki, Hoshim deb yuborishimga sal
qoldi. Darrov o‘zimni qo‘lga oldim-u, yana pala-par-
tish javob qaytara boshladim:

— Otim — Napoleon!

— Yaxshi, yaxshi! Familiyangiz?

— Bonapart.

— Yaxshi, yaxshi! Ana, tanishib ham oldik, shu
ketishda janobi oliylari qayoqqa ketyaptilar?

— Yevropani zabt etgani.

— Ofarin, ofarin!

Yo‘q, ortiq chiday olmadim. O‘zimni qancha jin-
nilikka solib aljizam, militsioner shuncha rahmdillik
ko‘rsatyapti. Oqko‘ngil odamni aldash qo‘limdan kel-
mas ekan. Yurishdan to‘xtab novcha militsionerga
o‘girildim. Keyin ikkovimizning o‘rtamizda mana
bunday suhbat bo‘lib o‘tdi:

— Kechirasiz, o‘rtoq serjant, men jinni emasman.

— Men ham sizni jinni deyayotganim yo‘q, graj-
danin.

— Unda sizdan bir iltimosim bor.

— Bajonidil.

— Agar malol kelmasa, mashinangizda meni yo-
toqxonamga eltib qo‘ysangiz. Shu ahvolda yurish uyat.

— To‘g‘ri aytasiz. Juda uyat. Qani, mashinaga
marhamat.

Novcha militsioner, negadir, mashinaga chi-
qishimga yordamlashib ham yubordi. So‘ngra o‘rtog‘i
ikkovi ikki yonimga jipsroq o‘tirib olishdi.

— Qani, hayda, — buyruq berdi pakana militsioner shofyorga.

— Qayoqqa hayday? — so'radi shofyor.

— Ruhiy kasallar shifoxonasiga, — tushuntirdi novchi militsioner.

— Jinnixonagami?! — sapchib o'rnimdan turmoqchi bo'lgan edim, militsionerlar kuchli qo'llari bilan pastga bosishdi, xuddi mixlab qo'yilgandek, o'rnimdan qo'zg'alolmay qoldim.

— Tashvishlanmang, uka, — mehribon, shu bilan birga yupatuvchi ohangda dedi novcha militsioner, — o'z uyingizga eltib qo'yamiz. Xo'sh, uylari qaysi tomonda?

— Militsionerlar yotoqxonasida turaman, — deb tushuntirmoqchi bo'ldim.

— Yana boshlandi... — Gapimni bo'lib dedi pakana militsioner.

— Ishonmayapsizlar-a? Ochig'ini aytsam, men ham militsiyada xizmat qilaman. Starshiy serjant Xoshimjon Ro'ziyev bo'laman.

— Ehtimol polkovnikdirsiz? — kulib dedi pakana militsioner. Men ham hazilga-hazil bilan javob qaytardim:

— Chindam ham yaqinda polkovnik bo'lmoqchiman.

Shundan so'ng jinni emasligimni isbotlash uchun ko'p harakat qildim. Birga ishlaydigan militsiya xodimlari, boshlig'im o'rtoq Otajonovning nomini tilga oldim. Lekin, nima sababdan ko'chada bitta tur-sikda ketayotganligimni aytmadim. Qo'rqqoq degan nom olishdan or qildim.

— Bugun chiqqanmidingiz? — yana haligidek yumshoq bir ohangda so'radi novchasi.

— Qayoqdan?

— Shu kasalxonadan-da.

— Men, kechirasiz, soppa-sog'man deyapman. Faqat...

— Nima faqat?

— Faqat o'g'rilarga uchrab qoldim: xoh ishoning,

xoh ishonmang, gapning ochig'i shu: ular meni yechintirib ketishdi.

— Qo'rqmang. Men davolovchi vrachingizga yotig'i bilan tushuntiraman. Axir siz bezorilik qilganingiz yo'q, to'polon ko'tarib, birovlarining oynasini sindirganingiz yo'q. Shunchaki shaharni aylangani, tomosha qilgani chiqqansiz. Shunday emasmi?

— Aslida shunday edi, shaharni aylangani chiquvdim.

— Ana endi o'zingizga keldingiz, uka.

— Lekin men jinni emasman.

— Men ham sizni jinni deyayotganim yo'q. Soppa-sog'siz.

— Sog' bo'lsam qo'yvoringlar, axir!

— Baqirma! — jerkib berdi chap tomonimda mudrab ketayotgan pakana militsioner.

Ish rasvo bo'ldi. O'zimga-o'zim qildim. Uyi kuygan yolg'onchining o'zginasi bo'lib qoldim. Siz o'qigansizmi yo'qmi, lekin men to'rtinchi sinfdagiligimda bir she'r o'qigan edim. So'zlari esimda yo'g'-u, lekin mazmuni taxminan mana bunday. Bir odam qo'ni-qo'shnilarining o'ziga bo'lgan sadoqatini sinab ko'rmoqchi bo'lib, uyiga o't tushmagan bo'lsa ham, "o't tushdi, yordam beringlar", deb dodlahdi. Qo'ni-qo'shnilar to'planib kelishsa, o't yo'q. Nega dodlading, deb so'rashsa, uy egasi "hazillashdim", debdi. Qo'ni-qo'shnilar xafa bo'lib tarqalishibdi. Ertasiga haligi odamning uyiga chindan ham o't tushibdi. Tomga chiqib shu dodlarmish, shu dodlarmish, qani endi birov yordamga kelsa. "Yana aldayapti bizni", deb hech kim loqal uyidan ham chiqmabdi. Yolg'onchining uyi kuyib kul bo'libdi.

Men ham hozir o'sha yolg'onchining ahvoliga tushib qoldim. O'zimni ming ko'yga solmay, baribir ishonishmaydi endi. Hoshimjon Ro'ziyev — jinni tamom-vassalom! Bo'lar ish bo'ldi. Xo'sh, yana bir-ikki soat jinni bo'lsak nima bo'пти dedim-da, yana har xil qiliqlar ko'rsata boshladim. Maqsadim ularni

g'aflatda qoldirib, darvoza oldida mashinadan tushayotganda qo'llaridan chiqib qochish.

— O'yinga tushib beraymi? — deb so'radim.

— Iye, hali o'yinga tushishni ham bilasizmi?

— Andijon polkasini qiyib yuboraman.

— Hozircha qo'ya turing. Keyin o'zimiz alohida kelamiz. Mana, uyingizga ham kelib qoldik.

Mashina darvoza oldida to'xtadi. Darvozaning tepasiga katta-katta harflar bilan: "Shahar ruhiy kasallar shifoxonasi" deb yozib, ikki tomoniga lampochka osib yoritib ham qo'yishibdi. Darvozaning qanotlari ovozsiz ochilib, mashina ichkari kirdi.

Novcha militsioner ancha mahal yo'q bo'lib ketdi. Nihoyat, pastakkina uydan oq xalat kiygan bir ayol bilan chiqib kelishdi. Mashinadan tushirishayotganda:

— Voy oyog'im! — deb qichqirdim.

— Nima bo'ldi?

— Bosib oldingiz — pakana militsioner beixtiyor yerga engashdi. Bir siltanib qo'lidan chiqdim-u, o'zimni qorong'ilikka urdim. Bir soat chamasi berkin-machoq o'ynadik. Kasalxonaning ichi bir gektarcha keladigan bog' ekan, daraxtzor orasida rosa quvlashdik. Uchovlariga-ku, tutqich bermasdim-a, ammo ko'pchilik bo'lib ketishdi-da. Yana ikkita vrach, ikkita qorovul, beshta o'zimga o'xshagan jinni qo'shildi. Ayniqsa, jinnilarning bittasi — men bilan tengquri xuddi tozi itdek chopog'on ekan. Chopganda ham uloqni yoppa qilgan chavandozdek "He-he-hee!" deb qiyqirib chopadi deng. Ana shunisidan hech qutulolmay, oxiri ko'lga tushdim. Ikki qo'limni orqamga qayirib, qabulxonaga olib kirishdi. To'rt kishi qo'l-oyog'imdan bosib turdi. Katta singlim Oyshaxondek keladigan, ikki beti tarang olmadek qip-qizil bir qizcha yumshoq joyimga ukol qilgandi, butun vujudim jimirlashib ketdi-yu, to'satdan uxlab qoldim.

Qanotli odamlar

Ertasiga uyg'ondimmi, indinisiga uyg'ondimmi, ehtimol bir haftadan so'ng uyg'ongandirman, bunisini aniq aytolmayman-u, har qalay, tong pallasida uyg'ondim, yig'i-sig'i, dod-voy, shovqin-surondan uyg'onib ketdim. Uyg'ondim-u, dastlab qayerda yotganimni bilib olish maqsadida atrofimga nazar tashladim: xonani xuddi tong g'ira-shirasiga o'xshab ketadigan ko'kimtir nur yoritib turibdi. Meniki bilan to'rt karavot bor, sheriklarim uxlab yotishibdi. Bir kishi xona o'rtasida osmonga tikilganча qotib qolibdi. Xonaning devorlariga chiroyli suratlar solingan, bittasida dengiz sohili tasvirlangan. Dengiz suvi to'lqinlanib qirg'oqqa uryapti. Qirg'oq bo'yida yamyashil archalar gurkirab o'sib turibdi, ko'm-ko'k osmonda qushlar charx urib uchadi... Boshqa bir rasmda ikki tog' orasidagi keng vodiy tasvirlangan, yo'q, vodiy emas, poyonsiz lolazor! Lolalar qiyg'os ochilgan, tog' ortidan endigina ko'tarilib kelayotgan quyosh lolalarga qizil nur to'kyapti, butun vodiy alvon nur ichida, yal-yal yonayotgandek. O'n-o'n bir yoshlardagi bir qizcha lola terib yuribdi. Negadir shu paytda yuragimga shodlik, quvonch to'lgandek bo'ldi. O'sha qizchaga o'xshab lolazor oralab chopqillab ketgim kelib qoldi. "Bu yer o'zi jinnixonami yoki kurortmi?" degan fikr o'tdi boshimdan.

Haligi odam xona o'rtasida hamon qotib turibdi, nazarimda xurрак ham otayotganga o'xshaydi.

Tashqarida shovqin-suron yana kuchaydi. Oppoq choyshabga o'ralib o'sha yoqqa oshiqdim. Katta chinor daraxti ostida besh-olti kishi cho'zilib yotibdi, chinorning baland-past shoxlarida ham to'rt-besh kishi — birovi ko'ylagidan, birovi ishtonidan osilib qolgan. Do'xtirlar har tomonga yugurgan, hamshiralar shoshgan, kimdir chinorga narvon tirayapti.

— Voy, siz uyg'ondingizmi? — dedi orqamdan kimdir. O'girilib qaradim, — menga ukol qilgan hamshira qiz kulib turibdi.

— Uygʻondim. — dedim men ham kulishga harakat qilib.

— Oʻzingizni yaxshi sezyapsizmi?

— Otdekman. Koʻp uxladimmi?

— Ikki sutka, xolos.

— Rosa maza qilibman-da... Bu yerda nima boʻlyapti oʻzi?

— Soʻramang, fojia yuz berdi, — yigʻlamsirab dedi qiz. — Yuring, palataga kiramiz. Katta doʻxtirlar koʻrsa ikkovimizni ham urishib berishadi.

— Yoʻq, avval bilaylik, nima boʻlyapti oʻzi?

— Oʻzim ham bilmayman hali, qani, yuring tezroq.

Bu voqeaning tafsilotini ertasiga bildim. Men yotgan palatadan toʻrt xona narida oʻn kishilik yana bir palata bor ekan, rejimi biznikiga qaraganda qattiqroq ekan. U yerdagi kishilarning bir xillari ikki yil, bir xillari uch yildan buyon shu yerda davolanishar ekan. Oxiri qochib ketmoqchi boʻlishibdi. Tolib aka degan odam qochish rejasini puxtalab tuzib chiqibdi. Qanot chiqarib uchib ketamiz, toʻppa-toʻgʻri oyga borib qoʻnib, u yerda magazin ochib, faqat teshikkulcha bilan savdo qilamiz, debdi. Har kim oʻziga oq choyshabdan qanot, adyoldan qirqib uzun-qisqa dum yasabdi. Yotish oldidan Tolib aka tayyorgarlikni tekshirib, osmonda yorugʻ yulduz koʻrinishi bilan, uni moʻljalga olib parvoz qilamiz, deb tayinlabdi. Navbatchi vrach uxlagach, sharpasiz daraxtga chiqib, yorugʻ yulduz koʻrinishini poylab oʻtirishibdi. Nihoyat yulduz ham koʻrinibdi.

— Parvoz! — deb qichqirib buyruq beribdi Tolib aka.

Yettitasi shaloplab yerga tushibdi, uchtasi daraxt shoxiga ilinib qolibdi. Xayriyatki, chinor osti, vodoprovodning suvi toshib, uch-toʻrt kundan buyon loy boʻlib yotgan ekan, hech biri oʻlmabdi.

Hali nima deyotgan edim, ha, hamshira palataga kiring deb qistadi, deyotgan edim, shekilli. Shunday

qilib, hamshira meni palataga qaytarib olib kirib ketdi. Xonaga kirayotganimizda qulog'imga pichirlab:

— Bu odam tikka turib uxlaydi, — deb qo'ydi.

— Nega? — dedim men ham shivirlab.

— Yotsa og'ziga ilon kirib ketarmish... Qorningiz ham ochgandir?

— Ochganda qandoq.

— Menda ozgina patir bor, yeysizmi?

— Agar bir piyola choy ham bo'lsa... — dedim tortinibroq.

Qiz hozir dedi-yu, chiqib ketdi. Xiyol o'tmay menga kiyim-bosh keltirdi-da, "kiyib, orqamdan yuring" deb buyurdi. Hamshiralar xonasiga o'tdik. Non, boshbarmoqdan sal kattaroq termosda choy keltirdi. Bitta kichikroq piyolachadek keladigan apelsin bilan ikkita qurtlab qolgan shokolad ham uzatdi. O'ziam ochqab qolgan ekanman, ko'z yumib ochguncha berganlarini tushirib bo'ldim. Qiz nariroqda zimdan meni kuzatib o'tirardi. Men birpas gaplashmoqchi edim, ammo u ko'nmay, hali turadigan vaqtingiz bo'lgani yo'q, o'rningizga qirib yoting, deb iltimos qildi.

O'rninga kirib yotdim. Haligi odam hamon haykaldek qotib turibdi, oyog'i tolmadimikan? Bechoraga juda qiyin ekan, bordi-yu, yiqilib tushsa unda nima bo'ladi?..

Uxlab qolibman. Tushimga avval Zokir kirdi. Ho'kiz minib mol boqib yurgan emish. Ho'kizning usti shunaqangi keng emishki, men bir chekkasiga sarta-roshxona qurmoqchi emishman. Keyin Mi-robid-dinxo'jani ham ko'rdim. Boshiga o'ttiz chelak suv ketadigan xum kiyib olibdi. Nega bunday qilding desam, bolalar boshimga uraverib rosa qiynab yuborishdi, xum kiysam urisholmaydi deydi. Oyijonimni ham ko'ribman. U meni rosa kutibdi-da, oxiri, men boravermagach, shu men yotgan kasalxonaga vrach bo'lib ishga kiribdi, sochlarimni silarmish, oyoqlarimni uqalarmish...

— Oyi, oyijonim! — deb baqirib yubordim.

O'zimning ovozimdan o'zim uyg'onib ketdim. Yo'q, tushim emas ekan, o'ngim. Oyoq tomonimda yelkasiga oq xalat tashlab, boshiga chuchvara nusxa xalta kiyib olgan, aft-angori oyijonimga juda, juda ham o'xshab ketadigan bir ayol o'tiribdi.

— Oyijon! — dedim uni quchoqlab olmoqchi bo'lib talpinib. Ayol sapchib o'rnidan turib ketdi. Yo'q, oyim emasga o'xshaydi. Oyim bo'lganda bunaqa qilib qochmagan bo'lardi.

— Uyg'ondingizmi, yangi mehmon? — eshik oldida turgancha qo'rqa-pisa so'radi ayol.

Men angrayib qoldim.

— Kirib yuvining, nonushta mahali bo'lib qoldi, — dedi yana ayol.

Keyin bilsam bu ayol — mening davolovchi vrachim Fotima Salohiddinovna ekan, nonushtadan so'ng kabinetiga kirganimda bildim. Onam deb yanglishmagan ekanman, negaki onamdan ham mehribonroq muomala qildi u. Bir soat chamasi gaplashib o'tirdik. Boshqa do'xtirlarga o'xshab kasallik varaqasiga bo'lar-bo'lmas narsalarni yozib savol ustiga savol yog'dirib, boshimni ham qotirib o'tirmadi. Qayerlik ekanligim, oilamizda kimlar borligi, oyim bilan dadajonim qanaqa kasal bilan og'rganligi, ko'proq nimadan qo'rqqanim, nimani yaxshi ko'rishim — tamom, vassalom. Oxirida analiz uchun ko'rsatkich barmog'imdan uch tomchi qon, ozgina tupuk olib, miyamni suratga tushirdi.

— Lekin, opajon, meni tezroq chiqazib yuboring. Ko'rib turibsiz-ku, soppa-sog'man! — deb yolvordim.

— Men ham shu fikrdaman. Sizda hech qanday kasallik yo'qqa o'xshaydi, — ko'nglimni ko'tardi Fotima Salohiddinovna. — Bugun-erta chiqarib yuboraman.

Palataga qaytib kirib, xoh ishonimg, xoh ishonmang, ajoyib bir voqeaning guvohi bo'ldim — hamxonalarim konsert qo'yishmoqda edi. Kechasi tikka turib uxlaydigan amaki, asli childirmachi bo'lganmi deyman, boshidagi marg'ilon nusxa do'ppisini qo'liga

olib, "Vohay, bola"ga urib turibdi. Eshik tagidagi karavotda uxlaydigan qari amaki qo'llarini qisirlatib, yelkalarini uchirib, muqomlar qilib o'yinga tushyapti. Bir ko'zi sal qisiroq, o'ttizlar atrofidagi yigit alyumin qoshiq bilan karavotning poyasiga urib, baqirib ashula aytyapti:

Magazinchiga qiz bermang, vohay bola!

Rastrati bor ekan, vohay bola!

Ochig'ini aytsam, uch-to'rt kundan buyon dili siyohlik ustiga dili siyohlik bo'laverib, yuragim qon bo'lib ketgan edi, beixtiyor o'yniga qo'shilib ketdim. Pollarni do'pillatib, o'yinni endi avjga chiqarmoqchi bo'lib turgan edim, kechasi tikka turib uxlaydigan amaki:

— Qoch, ilon keldi! — deb baqirib yubordi-da, bir sakrab koridorga chiqib ketdi. Qari amaki karavotga yotib, boshini adyol bilan o'rab oldi. Ko'zi qisq yigit o'tirgan o'rmda bir nuqtaga tikilib, xuddi sehrlangandek qotib qoldi. Shu ko'yi yarim soatcha o'tirgach, nihoyat menga yuzlanib:

— Oting nima? — deb so'radi.

— Hoshimjon.

— Ko'rinishingdan kasal emasga o'xshaysan.

— To'g'ri, kasalim yo'q.

— Unda nega yotding?

— Yanglishib olib kelishdi.

— Olma yeysanmi?

— Mayli.

Yigit ikkita olma olib mening karavotimga tashladida, engashib qulog'imga shivirlay boshladi:

— Senga ishonsam bo'ladimi?

— Bo'ladi.

— Sotqinlik qilmaysanmi?

— Yo'q.

— Quloq sol bo'lmasa, — yigit gapimizni hech kim eshitmayaptimikan degandek, atrofga bir nazar tashlab oldi, — mana shu kasalxonani mening otam qurgan. Uylardan birining shipiga, panerning ostiga bir

xalta oltin berkitgan. O'layotganda bu simi menga aytib ketgan edi. Ana shu oltinni olish uchun yotibman bu yerda.

— Shu uydaligini qayerdan bilasiz?

— Boshqalarini qarab ko'rdim.

— Topilmadimi?

— Yo'q.

— Demak, shu uyda ekan-da?

— Shu uyda.

— Oltinni topsangiz nima qilasiz?

— Sotqinlik qilmaysanmi?

— Yo'q, dedim-ku.

— Ikkovimiz qochib Afg'onistonga o'tib ketamiz.

— U yerda nima qilamiz?

— Yengil mashina ishlab chiqaradigan zavod quramiz.

— Yo'q, men borolmayman, — dedim uzil-kesil qilib.

— Borasan.

— Bormayman!

— Hali shunaqami!!!

Yigit shartta o'rnidan turib, yoqamga yopishib, mahkam siqa boshladi. Nafasim chiqmay xirillab qoldim. Jon achchig'ida bir silkingan edim, yoqam yirtilib, bir parcha latta yigitning qo'lida qoldi. Yana hezlanib kelayotgan edi, yuragini mo'ljallab kalla urdim, shilq etib karavotiga yiqildi. Yotgan joyida xonani boshiga ko'tarib kulib yubordi.

— Hazillashgan edim, jinni.

— O'zing jini ekansan.

— Lekin, Hoshim, meni sotmaysan-a.

— Sotmayman.

— Oltinni olishga yordamlashasanmi?

— Yordamlashaman.

— Olma yeysanmi?

— Olmang boshingdan qolsin! — deb xalbatimni yelkamga soldim-da, koridorga chiqib ketdim.

Ammo sariq oltin jinnisi niyatiga yetolmadi. Kechqurun oblast militsiyasining jinoyat-qidiruv

bo'limidan ikkita xushbichimgina leytenant kelib, uni kiyintirib, olib chiqib ketishdi. O'n minutilardan so'ng eshik yonidagi karavotda yotadigan qari amaki ham men bilan qo'l berib xayrlashib, jo'nab ketdi.

Men kechasi bilan o'ylab o'yimga yetolmadim. Ko'zi qisq yigitni militsionerlar nega olib ketishdi, nega anovi amaki ham to'satdan yo'q bo'lib qoldi, shu haqda rosa o'yladim-u, lekin, baribir, javob topa olmadim. Bu savollarga ertasiga hamshira qiz Faridadan javob oldim. Farida negadir menga uylaridan ovqat olib kelibdi.

— Iye, nega bunday qildingiz? — deb so'radim o'zimni jindek noqulay sezib.

— O'zim, shunday... — dedi qiz yerga qarab.

— Chuchvarani yaxshi ko'rishimni qayoqdan bilasiz?

— Voy, rostdan ham chuchvarani yaxshi ko'rasizmi?

— Jon-dilim chuchvara. Oyim chuchvara qiladigan kuni ertalabdan ashula boshlayman.

— Mening dadam ham chuchvarani yaxshi ko'radilar.

— Bo'lmasa qaynatam ham o'zimga o'xshar ekan-da! — deb xonani boshimga ko'tarib huzur qilib kuldim.

Farida kulmay:

— Siz shu yerlikmisiz? — deb so'radi.

— Yo'q. Farg'ona tomondanman.

— Bu yerda o'qiysizmi?

— Militsiyada ishlayman.

— Palatanglar o'zi militsionerlar palatasi bo'lib qopti.

— Nega unday deysiz?

— Anavi eshikning yonidagi karavotda yotadigan Orif aka ham militsioner ekan, — shunday deb Farida menga hamma gapni aytib berdi.

Bir ko'zi qisq yigitning oti Olim bo'lib, o'zi mashhur jinoyatchi, ashaddiy tovlamachi ekan. Uch bor qamalib, har gal qamoqdan chiqqanda mehnat daftar-

chasini yangilab, xuddi qamalmagandek ish boshlayverar ekan. Oxiri u rayondagi kattakon vino zavodiga omborchi bo'lib olibdi-yu, shaykalari bilan birlashib, vino deysizmi, spirt-u aroqlar deysizmi, hammasini tashqariga pullayverabdi. Juda usta bo'lgani uchun betayinroq bir vrach bilan til topishib, o'zini ruhiy xasta sifatida unga ko'rsatib boribdi. Kasallik tarixiga, falon yildan buyon shu kasal bilan og'riydi, deb qayd qildirib qo'yibdi. Omborda o'g'irlangan ichimlikning qimmatini sakson ming so'mga yetganda haligi vrachning yordami bilan shu kasalxonaga joylashibdi. Bu nayrangdan militsiya xabardor ekan. G'ilay chindan ham ruhiy kasalga chalinganmi, chalingan emasmi, u kimlar bilan muomalada bo'ladi, sheriklari qanaqa odamlar o'zi ana shularni aniqlash uchun oblast militsiya boshqarmasining xodimi Orif aka Asomov ham o'zini ruhiy kasal qilib ko'rsatib, shu kasalxonaga joylashibdi va olti oy davomida haligi ko'zi g'ilay jinoyatchini rosa o'rganishibdi, sheriklarini aniqlabdi. Bir ko'zi g'ilayning oltin haqidagi gaplari shunchaki bir aldov ekan.

— Buni kimdan eshitdingiz? — shoshilib so'radim Faridadan.

— Fotima Salohiddinovna aytdilar, — shunday deb Farida u yoq-bu yog'iga qarab oldi. — Sizni ham shunaqangi bir ish bilan kelganga o'xshaydi deyaptilar.

— Ehtimol... — deb qo'ydim men ham mujmalroq qilib.

— Militsionerlar shunaqangi irodali bo'lishar ekan-a! Bechora Orif aka jinniligi to'g'risida shubha tug'dirmaslik uchun, men otman, deb olti oy davomida xonama-xona to'rt oyoqlab chopib yurdilar, ba'zan kechalari kishnab, yer tepinib, hammani uyg'otib yuboradilar... Sizning ham shunaqangi irodali bo'lishingizni istardim.

— Buning uchun har kuni bir tog'ora chuchvara yeb turish kerak! — deb hazillashdim Faridaga. Lekin uning javobini eshitolmadim. Nega desangiz, xuddi

shu paytda palataga Fotima Salohiddinovna kirib keldi, qo'lida tugun. "O'rtoq Ro'ziyev, kiyinib bosh vrachning xonasiga kirar ekansiz" dedi-yu, yana orqasiga qaytib chiqib ketdi u.

Shoshilib tugunni yechdim, qiziq! Yangi kostyumshim, yangi ko'ylak, yangi tufli, yangi botinka, yangi do'ppi, yangi mayka, yangi paypoq — hammasi yangi.

— Voy Hoshim aka, tinchlikmi? — hayron bo'lib so'radi Farida.

— Siz ham tez kiyining, hozir ZAGSga boramiz — dedim jo'rttaga qovog'imni solib.

— Hazilingiz qursin! — Farida uyaldi shekilli, chopqillab tashqariga chiqib ketdi.

Apil-tapil kiyinib, bosh vrachning kabinetiga yugurdim. Hoynahoy yo oyim, yo buvijonim kelgan. Bechora buvijonim-ey! Mehribon oyijonim, bekorga tushimga kirmagan ekansiz, hozir borib bag'ringizga otilaman, yuzingizdan, ko'zlaringsizdan o'paman, to'yib-to'yib hidlayman; hidingizni yaxshi ko'raman!

Bosh vrachning xonasiga kirib, to'satdan o'ti o'chgan motordek taqqa to'xtadim. Qaynoq bir hayajon vujudimga yoyildi-yu, tomirlarim lovillab yonib ketgandek bo'ldi. Yuragim urib ketdi, tomog'imga nimadir tiqilib, ko'zimga yosh keldi. Yig'lab yubordim. Qarshimda qulochini keng yozib, kulimsiragancha Salimjon aka Otajonov turardi!

— Yig'lama, tentak! — dedi u men tomon yurib, — ke bir achomlashaylik. O', barakalla! Endi Sur'at akang bilan ko'rish. U sendan kechirim so'ragani keldi. Borib aytmaganida, men seni qochib ketdiga chiqarib yuraverar ekanman.

O'zimga kelib qaragam, bosh vrachning shundoqqina yonginasida iljaygancha tunov kungi novcha militsioner o'tiribdi. Ko'rishib hol-ahvol so'rashdik, birgalashib kulishdik. Bir piyoladan issiq-issiq ko'k choy ham ichdik.

Nihoyat, Sur'at aka o'rnidan turdi:

— Ketdikmi?

Yuragim shuv etib ketdi:

- Qayoqqa?!
- Yevropani zabt etgani! — dedi kulib Sur'at aka. Men ham o'rnimdan turdim:
- Yo'q, men endi bormayman!
- Nega? — kulimsiradi Sur'at aka.
- Jinnixonani zabt etganim ham yetar!
- Yana kulishdik.

Mehmonga bordim

Shunday qilib, mana, o'zingiz ham ko'rib turibsiz-ki, ishlarim yana yurishdi-ketdi. Omadimni qarangki, Sur'at aka vijdonli va men ta'rifini hech keltira olmaydigan darajada rahmdil bir kishi ekan. Meni jinnixonaga eltib qo'ygach, ehtimol, chindan ham o'g'ri talagandir, ehtimol chindan ham militsiya xizmatchisidir deb o'ylab, rosa uch kun o'zi bilan o'zi munozara qilindi. Va, nihoyat, bugun ertalab mening boshlig'im huzuriga kirib: "Shunday-shunday yigit sizda ishlaydimi", deb so'rabdi.

- Ishlaydi, — degan javob bo'libdi.
- O'zi sog'midi? — deb so'rabdi yana.
- Sog'likka-yu, sog' edi-ya, tinchlikmi? — degan javob bo'libdi yana. E, boringki, ishim o'z-o'zidan o'nglanib ketibdida.

Osma ko'prik oldiga yetganimizda Sur'at aka, o'g'limni bog'chadan olmoqchiman, deb mashinadan tushib qoldi.

— O'rtoq Ro'ziyev, yana bir marta uzr so'rayman, — dedi u qo'limni siqib xayrlasharkan.

— Men esa sizga yana bir marta rahmat ayta-man, — dedi Salimjon aka mening o'rnimga javob qaytarib. — Siz chinakam militsioner ekansiz!

Salimjon aka bilan ancha mahalgacha jim ketdik. "Volga" mashinalarni quvib o'tib, silliq yo'ldan uchib boryapti. "Rostdan ham o'g'rilarga uchrab qoldingmi?" — xuddi o'zi bilan o'zi gaplashgandek ohangda so'radi boshlig'im.

- Uchrab qoldim.

— Yechin desa yechinaverdingmi?
— Yo‘q, avval mushtlashdim.
— Mushtlashib yaxshi ish qilibsən. Haqiqiy milit-ioner osonlikcha taslim bo‘lmaydi.
— Ular besh kishi edi-da.
— Besh kishi dedingmi? — hushyor tortib qayta so‘radi boshlig‘im. — Oralarida ayol kishi ham bormi-di?
— O‘sha ayolni qutqaraman deb shu balolarga qoldim-da.

— Shu hafta ichida sen bilan ikki kishini talashdi. Ular har qalay bizning shahardan emas — gastrolga kelishganga o‘xshaydi... Ha, mayli qo‘lga tushib qolishar. Shofyor bola, to‘ppa-to‘g‘ri biznikiga haydayver.

Salimjon aka boshqa gapirmadi, o‘rindiqning orqa suyanchig‘iga boshini qo‘yib, ko‘zlarini yumib oldi. Kim biladi, nimalar haqida o‘ylab ketdiykin? Haligi o‘g‘rilarni ushlab rejasini tuza boshladimi yoki men bilmagan boshqa narsalar xususida o‘ylayaptimi, bilib bo‘lmasdi.

Mashina shag‘al to‘kilgan torgina ko‘chaga burilib, ko‘rimsizgina, rangi o‘chgan ko‘k darvoza oldida silkinib to‘xtadi. Boshlig‘im ko‘zini ochib, qani tush, dedi menga. So‘ng shofyorga, ertalab soat yettida kelgin, yana uxlab qoldim deb bahona qilsang taloningni teshib beraman, deb hazil qildi.

Qo‘ng‘iroq tugmasini galma-gal olib uzoq bosdik. Nihoyat darvozaning bir tabaqasi ochilib, 45 yoshlardagi, oq lo‘ppi yuzli bir ayol ko‘rindi. “Sigir sog‘ib o‘tiruvdim, eshitmabman”, dedi-da, salom berib, ko‘rishish uchun yelkamga ikki qo‘lini baravar tashladi.

Ichkari kirdik. Sakkiz so‘tixcha keladigan hovli, hovlida bir tup ham daraxt ko‘rinmaydi. Ammo ikki ming desam-ku, lof bo‘lib ketar, har qalay bir yarim ming tup keladigan rang-barang atirgullar gurkirab o‘sib yotibdi.

— Polkovnik o‘rtoq Otajonovning kulbayi oliy maqomi shu bo‘ladi, — dedi Salimjon aka kulib.

— Lekin, gullarni rosa xillabsiz!

— Yur, avval yechinib chiqaylik, gul haqida bafurja gaplashamiz.

Shu payt qo'shni hovlidan o'rtadagi kichkinagina eshikchani sharaqlatib ochib, bir-birini itarishib, bir yo'la besh bola yugurib chiqdi. Kattasi, yetti yoshlardagi malla soch bola oldinda, eng kichigi, ikki yoshlardagi, xuddi yelim qo'g'irchoqqa o'xshab ketadigan qizcha orqada chopib kelardi. Polkovnik hammalarini galma-gal achomlab, shokolad ulashib chiqdi.

— Bahrom, sen nega kelmayapsan? — deb chaqirdi so'ngra.

Gulzorning orasidan yosh bolaning ovozi eshitildi.

— Mening ishtonim yo'q-ku.

— Sen hech ishtonga yolchimading-da, — kuldi Salimjon aka. — Avvalgi kuni shim olib beruvdim-ku?

— Uningizni ho'l qilib qo'ydim.

Salimjon aka unga ham bitta shokolad berib yubordi.

— Qo'shnimizning bolalari, — deb tushuntirdi Salimjon aka menga. — Bechoraning o'n bitta bolasi bor. o'zi magazinchi, ammo juda halol, pok yigit! Boshqalar bir-ikki yil magazinda ishlasa, dang'illama uchastka qurgan, mashina olgan, bosar-tusarini bilmay qoladi. Bu bo'lsa, yigirma yildan buyon magazinda-yu, bolalariga ishton olib berolmaydi!

Polkovnik o'rtoq Otajonovning kulbayi oliy maqomi to'rt xonali uy va bir oynavand ravondan iborat. O'n metrcha keladigan, tramvayning vagoniga o'xshash ravonning kunga betgay tomoniga ham har xil tuvaklarda gullar qo'yilibdi. "Gul jinnisi ekan" deb o'yladim ichimda. Lekin, menga o'xshab bolalarni ham yaxshi ko'rar ekan, degan fikr ham o'tdi boshimdan. Buvijonim, bolajon odamning yuragi toza bo'ladi, shunaqa kishini uchratsang etagidan mahkam ushla, der edi. "Etagidan mahkam ushlayman", deb o'yladim yana.

Salimjon aka ichkaridan ola-bula shalvor kiyib,

xuddi Afrika o'rmonlarida yashaydigan zebra qiyofasiga kirib chiqdi-yu:

— Boshlig'im nega meni uyiga olib keldi, deb o'ylayotgandirsan? — deb so'radi.

— To'g'ri, xuddi shunday deb o'ylab turuvdim, — dedim shoshilib.

— Yolg'iz turaman. So'qqaboshman. Uy olguningcha men bilan tura tur. Senga o'xshagan o'g'lim, juda mehribon xotinim bor edi... Yur, ularni senga ko'rsataman.

Ichkari uyda, yaltiroq stol-stullar, yaltiroq shkaflar, rang-barang vazalar qo'yilgan xonada ikki surat yonma-yon osig'lik turardi.

— Kelinoying, — dedi Salimjon aka ovozi qaltirab, — qara, xuddi o'lmagandek! Nega kechga qoldingiz, qorningiz ham ochgandir, deb so'rayotgandek. Bunisi o'g'lim — Karimjon! Hozir qamoqda.

Boshlig'imning ko'zlarida miltillab yosh tomchilari ko'rindi, ovozi bo'g'ilib gapirolmay qoldi. Shoshilib tashqariga yurdi. Men ham orqasidan ergashdim.

Tokqaychi bilan gullarning eng chiroyli ochilganlaridan qirqib kattaligi non qutichadek keladigan dastali savatni to'ldirdi-yu, indamasdan ko'chaga chiqib ketdi. Haligi oq lo'ppi yuzli ayol katta qora patnisda har xil qand, tandirdan yangigina uzilgan non, bug'i ko'tarilib turgan choy olib chiqib, ravonga qo'ydi-da:

— Ichib o'tiring, tortinmang. Salimjon akam gabristonga ketdilar chog'imda. Orasi yaqin... Bechoraga juda jabr bo'ldi-da, har kuni boradi... — deb yana iziga qaytdi.

Xotini nega o'ldi? Xo'sh, u-ku qarib qolgan bo'lsa, o'z ajali bilan o'lgandir, o'g'li-chi, nega qamaldi ekan? Tavba, militsiya polkovnigining o'g'li ham qamaladimi? Butun shaharda uni tanimaydigan militsioner yo'q, hamma uni ustoz deb chaqiradi. Hammalari birlashib, o'g'lini qamoqdan chiqarib yuborishsa bo'lmaydimi?.. O'g'lini qamagan odam meni ham qamashi hech gap emas-ku! Anavi oshxo-

naning baxti qaro direktori yozgan shikoyat tasdiqlanib qolgan bo'lsa-ya.

— Hoshimjon, zerikib qolmadingizmi? — degan ovoz eshitildi hovlidan. Salimjon aka qaytib kelibdi, haligi g'amginligidan asar yo'q, yuz-ko'zi charaqlab kulib turibdi. Yo'l-yo'lakay magazinga ham kirib chiqqanga o'xshaydi — savat to'la mayda-chuyda.

— Palov qilishni bilasanmi?

— Bilaman.

— Yechin bo'lmasa. Bir qo'lbola osh damlaylik.

Ikkovlashib oshga unnab ketdik. Zirvakni pishirgach, boshlig'im, tarelkada ozgina go'shtdan olib kel, deb buyurdi. O'zi haligi savatchadan bitta konyak chiqardi.

— Ichasanmi?

— Yo'q, og'zimga ham olgan emasman.

— Yaxshi qilasan, og'zingga olma bu zaharni! Men ham ellik yoshimgacha og'zimga olmadim. Keyin tantanali kunlarda dilxushlik uchun uncha-muncha tatib ko'radigan bo'ldim... Xo'p mayli, o'lim bo'lmasin! Bay-bay-bay, buncha badxo'r-a, bu! Shuni pulga olib ichamiz-a... Rahmatli kelinoyingning menga qilgan yaxshiliklaridan bittasi shu bo'ldiki, meni ichkilikdan saqladi. Mana endi, meni yetimcha qilib tashlab ketdi. Go'ring to'la nur bo'lgur, ajoyib ayol edi!.. Ke, tag'in bir ichay, bunisi sen uchun, militsiyada unib-o'sishing, polkovnik bo'lishing uchun ichaman.

— Kelinoyimning vafot etganlariga ancha bo'ldimi?

— Bir yilcha bo'ldi, o'g'lim.

— Karim akam nega qamaldilar?

— Aytaman, hammasini aytaman. Aytsam dardim yengillashadi. Ob-bo', Hoshimjon-ey, nechaga kirding?

— O'n sakkizga.

— Karim yigirmaga kirdi hozir. O'zimga o'xshagan pahlavon, zabardast yigit bo'luvdi. Yelkalari keng, ko'kragi irg'ib chiqqan, xipcha bel... bor, qozonning o'tini tortib qo'y. Barakalla! Ichasanmi?

— Yo‘q.

— Ichma bu zaharni! Men ham, hali aytdim-ku, ellik yoshimgacha yaqiniga yo‘lamadim... Karimni o‘zim qamadim. Kelinoying uni deb o‘lib ketdi. Demak, u bechoraning o‘limiga ham men sababchi bo‘ldim. Farishtadek bezor ayol edi-ya! Tabiatimdagi yumshoqlik, rahmdillik o‘shandan yuqqan. Qattiq-qo‘liligim, nazarimda otamdan yuqqanga o‘xshaydi... Bechora, yosh ketdi! U meni odam qiluvdi, buzilishdan adolatsiz bo‘lishdan saqlab, o‘ttiz yil tarbiyaladi. Men endi odam bo‘ldim deganimda u meni tashlab ketdi... Mayli, senga gapirib beraman, hammasini gapirib beraman. Gapirsam yengil tortaman.

Polkovnik o‘z o‘g‘lini nega qamadi?

— U paytlarda tog‘li rayonda yashardik, tergov bo‘limida ishlardim. Rayon markazidagi pilla qabul qiladigan bir punktda katta jinoyatlar bo‘layotganini sezib qoldik. Uni fosh qilishni menga topshirishdi, sezdirmasdan ish olib borish kerak edi. Ko‘p ovora bo‘ldim. Nihoyat, bir kun jinoyatchilarning iziga ham tushdim. Shahardagi shoyi to‘qiydigan kichkina artellar bilan aloqalari bor ekan. Artellar, o‘z navbatida, magazinlar bilan muomalada bo‘lib, yashirincha to‘qilgan atlaslarni o‘sha magazinlarga chiqarib pul-lashar ekan. Yigirmaga yaqin odam qamalishi kerak edi. Men militsiya xizmatiga kirganimdan buyon bunaqangi katta jinoyatni ochishga hech qo‘l urmagan edim, ilhom bilan juda berilib ishlardim. Bir kun pochtdan xat kelib qoldi. “Salim, bizni tinch qo‘y, bo‘lmasa avlodning bilan qirib yuboramiz. Axir, hammamizni qamay olmaysan-ku!” deb yozilibdi unda. Boshlig‘imiz Makarov degan chol edi, uni Makar buva deb chaqirardik... Qozonning o‘tini o‘chirib qo‘yganmisan?

— O‘chirib qo‘yganman.

— Xatni Makar buvaga ko‘rsatdim. O‘qib, ko‘zla-

rini yumgancha, barmoqlari bilan stolni chertib, uzoq mulohaza qildi:

— Qoʻrqyapsanmi? — dedi nihoyat koʻzini ochib.

— Qoʻrqyapman — dedim ochiq iqror boʻlib.

— Qoʻrqma, sen bilan meni butun xalq, qudratli hukumat himoya qilib turibdi, — deb Makar buva koʻnglimni tinchitgan boʻldi.

Oʻsha kechasi shahar militsiyasidan yordam chaqirib, jinoyatchilarning hammasini qoʻlga oldik. Endi meni ishim asosan tugagan edi. Tergovni oblast militsiyasiga oʻtkazdik. Kelinoying oʻsha paytlarda ham hamshira boʻlib ishlar, uyimiz medpunktning shundoqqina biqinida edi. Ikkita qizimiz bor edi. Biri uchda, ikkinchisi — beshda, biram chiroyli, biram doʻmboq ediki, tillarining biyronligini aytmay-sanmi! Ishga bormay, kun boʻyi gaplashib oʻtirsam derdim.

Xufton mahalida begona bir odam hakkalab uyga kirib kelibdi, aft-basharasi, tizzalari qop-qora qon emish.

— Siz hamshiramisiz? — soʻrabdi u entikib.

— Hamshiraman, — debdi kelinoying.

— Tez boʻling, buloq boshida mashina avariya boʻldi hammayoq qon, odamlar oʻlyapti.

— Voy, toʻxtang! Qizlarimni qoʻshnimnikiga olib kirib qoʻyay! — debdi bechora kelinoying. Begona odam: “Oyogʻim singanga oʻxshaydi, yurolmayman. Siz kelguncha uyni poylab turaman, keyin menga ham dori-darmon qilasiz” debdi. Kelinoying koʻp oq koʻngil ayol edi, laqqa tushibdi! Besoraga oʻsha paytda yangigina velosiped olib bergan edim. Oʻshani minib buloq boshiga joʻnab ketibdi. Haligi yovuz qizchalarimni uyga kiritib, ustidan qulflab, kerosin quyib, oʻt qoʻyib qochibdi. Oʻsha kuni men navbatchi edim. Kimdir menga telefon qilib, “qanaqa odamsiz, uyingizga oʻt qoʻyishdi-yu, yalpayib oʻtirishingizni qarang-a”, dedi. Mashinamiz yoʻq edi. Otga minib uchib bordim.

Qishloqqa yetguncha hoʻl anhor yoqalab boradi, oʻng tomon qir, oʻrikzor. Bir mahal ostimdagi ot

munkib ketdi-yu, nimagadir osilib qoldim. Chilvir! Meni yiqitish uchun yo'lni chilvir bilan to'sishgan ekan. Hali o'zimga kelmasimdan turib, odamlar ustimga yopirilib, boshimga ho'l chakmon yopishdi. Ayni yetilgan paytim, o'zimniyam ho'kizdek kuchim bor edi. Boshimdagini olib tashlash uchun ko'p harakat qildim, bo'lmadi! Qo'l-oyog'imni chilvir bilan bog'lab tashlashdi. Chuqurga irg'itishganini, ustimdan shaldirab suv tusha boshlaganini ham es-es bilaman... Qiziq, o'zim o'lib boryapman-u, bechora qizlarim o't ichida qolmadimikin, onasiga nima bo'ldiykin, deb tashvishlanaman... Keyin o'zimdanda ketib qolibman.

Bir mahal ko'zimni ochsam, tepamda entikib, o'n to'rt-o'n besh yoshlar chamasidagi bir bola turibdi.

— O'zingizga keldingizmi? — dedi u shivirlab.

— Kimsan? — deb so'radim.

— O'rningizdan tura olasizmi? — dedi bola yana.

Turmoqchi bo'lgan edim, gandraklab yuzim bilan yerga yiqildim. Yiqildim-u qiziq, negadir darrov o'rnimdan turib ketdim.

O'rikzor orlab qishloq tomonga yugurdik. Bola qo'shni qishloqdan, Odiljon muallimning o'g'li ekan, tegirmonga yuk tashlab qaytayotgan ekan. Men uning oldidan ot choptirib o'tibman. Meni darrov tanib, ot urib ketmasin deb o'zini chetga olibdi. Ikki yuz metrcha narida men to'satdan yiqilibman, borib yordamlashmoqchi bo'lgan ekan, odamlar meni har tomondan qurshab, qo'l-oyog'imni bog'lashayotganini ko'rib, qo'rqib o'zini chetga olibdi. Chuqurga tashlashganini, ustimga suv ochib yuborishganini ham ko'rib turibdi. Keyin haligi odamlar otga minib, o'rikzor oralab toqqa qarab ketishibdi. Bola bir amallab meni chuqurdan chiqarib, yonidagi pichoq bilan chilvirni qirqib, yuragimga quloq solsa, tirik emishman. Oyog'imdan sudrab o'rikzorga olib o'tibdi.

— O'sha bola hozir hayotmi? — deb gapni bo'ldim.

— Hayot. Hozir qishloq Kengashining raisi. — Shunday deb, hikoyasini yana davom ettirdi Salimjon

aka. — Daraxtzor oralab uyga yetib borsak, atrofga odam degani sig'may ketibdi... Bechora qizchalarim butunlay kuyib ketibdi... Kelinoying... qo'shnimizning uyida behush yotardi... Ertalabgacha sochim oppoq qarib ketdi.

— Uyg'a o't qo'ygan odamni topdinglarmi?

— Afsuski, topilmadi.

— Yo'lto'sarlarni-chi? Ularni ham topisholmadi-mi?

— U paytda militsiya hozirgidek kuchli emasdi.

— Keyin-chi, keyin nima bo'ldi?

— Keyinmi, keyin kelinoying kasal bo'lib yotib qoldi. Uni davolataman deb shaharga keldim-u, o'zim ham shu yerda qolib ketdim. Militsiyadan ketmoqchi bo'luvdim, rahmatli kelinoying ko'nmedi. Ichki dushmanlar bilan olishish o'rniga ulardan qo'rqib, ishni tashlab ketish yigitning ishi emas, dedi bechora. Jinoyatchilarni fosh qilib, bevaqt o'lib ketgan qizchalarimizning ruhini shod qilasiz deb turib oldi... Shuning uchun ham men jinoyatchilarga nisbatan shafqatsizman, qattiqqo'lman! Mendan zirillashlari-ning boisi ham mana shunda. Meni berahm deyishadi, yolg'on! Yuragim rahm-shafqat bilan limmo-lim to'la!.. Ammo jinoyatchini ko'rganimda, u otam bo'lsa ham, ayamayman, zarur bo'lsa o'g'limni ham qamayman!

Salimjon aka katta mushti bilan stolga bir urdi-yu, o'rnidan turib ketdi. Vodoprovodga shlanga ulab, gulzorga suv ochdi, o'choq boshiga borib, qozonga o't yoqdi.

— Tur, guruchni yuv! — dedi negadir menga zarda bilan.

Fe'li aynab qolganini ko'rib, hikoyaning davomini so'ragani botina olmadim.

Salimjon aka oshni damlab, qaytib o'rniga o'tirdida, yarim bo'lgan butilkani qo'lga olib, negadir, chayqatib ko'rdi.

— Qolganini ichib qo'yganim ma'qulmi yoki endi bas qilaymi? — deb so'radi mendan.

— Endi ichmay qo'ya qoling.

— Har kuni ichadigan odatim yo'q, — deb boshlig'im ichimlikning qolganini stakanga qulqullatib quya boshladi. — Ba'zan bir oyda, ba'zan ikki oyda ko'ngil qurgur mana shunaqa tortib qoladi. Ichsam yig'layman, yig'lasam, ko'nglim bo'shaydi. Lekin, hammaning oldida ham ko'z yoshi to'kib bo'lmaydi. Chayqovchining oldida yig'lab ko'r-chi, eshak qilib yelkangga minib oladi. Sen o'g'limni eslatib yubor-ding. U ham senga o'xshab sal yolg'onchiroq edi. Qo'ldan kelmaydigan ishni buyursang ham "xo'p bo'ladi" deyaverardi. Osh qilishni bilmas ekansan-u, qiyib yuboraman deysan. Nazarimda, guruchni ham yuvmasdan solding.

— Chelakda suv tugab qolgan ekan, — deb o'zimni oqlamoqchi bo'ldim.

— Ha, mayli, lekin oqko'ngil bola ekansan... Hikoyamiz nimaga kelib to'xtagan edi? Ha, shaharga ko'chib keldik deyayotgandim, shekilli... Xalqqa, hukumatga sodiq o'g'il bo'lishga harakat qildim. Oblast militsiya bo'limida avval tergovchi, keyin bo'lim boshlig'i bo'lib ishladim. Boshqarmaga boshliq etib tayinlamoqchi bo'lib turishgan edi, kimdir ustim-dan tuhmat yozib qolsa bo'ladimi. Haq joyida qaror topguncha bir yilcha fursat o'tib ketdi, o'g'lim.

Bu orada Karimjon tug'ilib, onasi ikkovimizga ovunchoq bo'lib qoldi. Yakka o'g'il emasmi, uni shu-naqangi e'zozlab, shunaqangi papalab katta qildikki, oxiri bola rasvo bo'ldi. Injiq, sirkasi suv ko'tarmaydi-gan, ishyoqmas, hali aytganimdek, jindek yolg'onchi-roq bo'lib o'sdi. Shunday bo'lsa ham uni onasi ikkovimiz yer-u ko'kka ishonmas edik, hadeb erkalatardik. Sakkizinchi sinfni tugatgach, o'qishni butunlay tashlab yubordi. Uch yilcha salanglab bekor yurdi. Shu bekor yurgan paytlarida bola tamom bo'lgan ekan, sport to'garagiga qatnashib boksni o'rganyapman deb, bizni laqillatib yurgan ekan.

Bir kun ertalab tursam, yotoqxonamdagi yozuv stolining tortmasi ochilib qopti. Bu yerda mening

shaxsiy to'pponcham saqlanar edi, uni menga marhum ministrimiz o'sha pilla punktidagi jinoyatni ochgan yilim mukofot sifatida taqdim etgan edi. Kalit menda-ku, tortmani kim ochdi ekan deb o'yladim. Lekin to'pponcha o'rnida-yu, bitta o'q yetishmaydi. Yuragim urib ketdi. Hovliqib Karimning xonasiga kirdim.

Uxlab yotibdi. Shimiga ko'zim tushdi! Pochasiga loy yopishgan, loy hali qurimagan. Demak, u yaqinda qaytibdi. To'pponchani shu olgan! O'qni kimga otdi ekan?!

Yutinib, orqamga qaytdim. Nonushta mahalida o'zimni hech narsa bilmaganga solib o'tirdim. Karim, negadir nonushta qilmadi, mazam bo'lmayapti deb yotoqxonasiga kirib yana yotib oldi... Ishxonada tilla magazin qorovulini magazinning yonida emas, Egarchi mahallasida, jarlikka tushaverishda otib ketishganini eshitdim. Kechga tomon qorovul to'pponcha o'qidan o'lganligi ham ma'lum bo'lib qoldi. Butun shahar militsiyasi qotilni axtarishga tushdi.

Kechqurun Karimni yotoqxonamga chaqirib, tortmamdan to'pponchani oldim-u, oldiga tashladim.

— Ma, qolgan o'q bilan avval meni, so'ngra onangni ham ot!

Karim boshini egib oldi.

— Yaxshiyamki, qorovul o'lmabdi, — dedim sekin gap olish uchun. Karim yalt etib menga qaradi. Ko'zida ta'rifga sig'mas bir dahshat bor edi.

— Qorovul seni tanib qolibdi... — dedim yana.

— Men otganim yo'q! — qichqirib yubordi Karim.

— Kim otdi?

— Tolib!

— Nega otdi?

— Cho'ntagida yigirmata oltin tanga bor edi.

— Oldilaringmi?

— Olishdi.

— Qani oltinlar?

— Tolibda.

— To'pponcha nega uning qo'liga tushib qoldi?

— Karta o'ynovdik. Agar yutqizsam bir kechaga sizning to'pponchangizni o'g'irlab olib borib berishim kerak edi.

— Yutsang-chi!

— Menga tranzistorini berardi.

— Hozircha bu haqda onangga hech narsa dema!

— Yaxshi!

Kechasi bilan uxlayolmay, ilon chaqqan kishidek to'lg'anib chiqdim. Onasining yuragi kasal, eshitsa, chiday olmay bir gap bo'lib qolishi mumkin. Bu sirni berkitib yuborish ham mumkin emas, vijdonim yo'l qo'ymaydi bunga... Ehtimol qotilni topisha olmas, axir undan hech bir nishona qolmagan-ku? Sirni oshkor qilsam, Karim qamaladi. Uning alamiga chidayolmay onasi bechora ham... farzand dog'ini endi ko'tarolmaydi u.

Ertalab voqeani onasiga aytdim. Bechora jim o'tirib tingladi-yu, oqarib ketdi. Dori ichirdim, o'ziga kelib:

— Ko'pga qamashmaydimi? — deb shivirladi...

Yana ikki kun azobda o'tdi. Oxiri bo'lmadi, vijdon qo'ymadi, o'g'lim!

Karimni yetaklab, ministrimizning huzuriga chiqdim.

Ozod Azimovich ham xuddi senga o'xshab mening qo'limda tarbiya topgan, rahmatli kelinoyingni ham yaxshi bilardi. Oldiga ishdan bo'shatishlarini so'rab yozgan arizamni, to'pponchamni qo'ydim, bo'lgan voqeani og'zaki so'zlab berdim.

— Juda xunuk ish bo'пти! — dedi Ozod Azimovich boshini chayqab. — Hozircha Karim ochiqda yura tursin. Lekin siz ishdan ketmaysiz.

— Ketaman, endi ishlay olmayman.

— Ishdan ketish-ketmasligingizni siz emas, ministrlilik hal qiladi.

— Yo'q, men vijdonim buyurganini qilaman! — Shunday deb xayrlashmasdan ham chiqib ketdim, uzoq o'tirishga yuzim chidamadi.

Lekin, Karimni sudgacha qamashmadi, ministrning buyrug'i shunday bo'lgan ekan. Bechora o'g'lim ostona hatlab ko'chaga chiqmay, uch oy bemor onasining yonida o'tirdi. Biror marta bo'lsa ham betimga qaray olmadi sho'rlik. Qilgan ishiga ming bor pushaymon bo'lgan edi u. Ammo jazolanishi kerak edi! Har qanday jinoyat qaysi asosda yuz berishidan qat'i nazar, jinoyatchi jazolanishi kerak! Eshit-yapsanmi, jazolanishi shart!

Sud belgilangan kuni kelinoyingning ahvoli ancha og'ir edi, borolmadi. O'zim bordim, besh yil berishdi. Qaytib kelsam, bechora kelinoying, mening maslahatchim, hamdardim, yotgan o'rnida o'lib qolibdi!.. Xayrlasholmay qoldim, eshityapsanmi, Hoshimjon, qirq yillik qadrdonimning oxirgi so'zini eshitolmay qoldim-a!

— Qo'ying, yig'lamang! — deb, negadir o'zim ham yig'lab yubordim.

— Qo'y, o'g'lim, bir yig'lab olay, to'yib-to'yib yig'lasam yozilaman. Yoshlikdagi kuch-g'ayratim yana qaytgandek bo'ladi. Ertaga yana chayqovchi, tovlamachi, yulg'uchlar bilan jangga kirishib ketaveraman, haqiqat uchun kurashaveraman. Haqiqatni bilasanmi, o'g'lim?

— Bilaman.

— Bilsang, haqiqat bitta bo'ladi. Ammo uni chayqovchi o'zicha tushunadi. Yulg'uch ham birovning cho'ntagini mo'ljalga olib turadi-yu, ammo men haqman, haqiqat men tomonda deb o'ylaydi. Qo'lga tushib qolsa, militsiya bilan tikkama-tikka olishadi! Biz haqiqatning yuziga dog' tushiruvchilarga qarshi urishamiz, to'g'rimi?

— To'g'ri.

— Ozgina quyib beraymi?

— Men ichmayman.

— Barakalla, ichma! Kel, o'g'lim, bir achomlashaylik. Hiding ham, tavba qildim-ey, xuddi Karimning hidiga o'xshaydi! Karim kelguncha men bilan birga turasan, endi sen ham o'g'limsan. Ikkovingni bir kunda uylantiraman, uylanasanmi?

— Buvijonimdan so‘rashim kerak!

Salimjon akam kulib o‘rnidan turdi-da, oshni suzish uchun o‘choq boshiga qarab ketdi.

Jinoyat kodeksining 197-moddasi

Yuragim g‘ash, ko‘ngil tashvishda. Bugun-erta qamab qo‘yishlari ham mumkin. Axir, o‘rtoq Ortiqovning aytishicha, ba‘zan tuhmat bilan qamalib ketganlar ham bo‘lgan-ku! Polkovnik o‘z o‘g‘lini qamagan, kerak bo‘lsa otamni ham qamayman deyapti. Ehtimol, meni chuqurroq o‘rganish uchun o‘z uyiga olib borgandir? Menga ko‘rsatilgan mehribonchiliklarning hammasi yasama bo‘lsa-ya?!

Komissiya uch kundan buyon rosa tekshir-tekshir qilyapti. O‘sha baxti qaro direktor-u, oshpaz Tursunov-u, baqaloq bufetchigacha rosa so‘roq qilishdi, o‘sha-o‘sha gap — o‘rtoq Ro‘ziyev pul so‘radi, berdik, tamom-vassalom!

Bugun komissiyaning ikki a‘zosi kelmadi, qarang, ikkovi ham gripp bo‘lib qolibdi. Polkovnik bo‘g‘ilib, garchi kabinetining bo‘yi bilan eni qancha ekanligi o‘ziga avvaldan ma‘lum bo‘lsa ham, oyog‘ini metr qilib, yana o‘lchashga tushib ketdi. Nazarimda ellik martacha o‘lchab chiqdiyov! Nihoyat, bu mashg‘ulot joniga tegib ketdi shekilli, yurishdan to‘xtab:

— Qani ketdik! — dedi shoshilib.

— Qayoqqa?

— Oshxonaga boramiz. Ko‘nglimga bir gap kelib qoldi, — dedi boshlig‘im ko‘tarinki bir kayfiyatda. — Umuman sen, men qanday ish olib borishimni ko‘rganing yaxshi. Bu senga bir maktab bo‘ladi. Kerak bo‘lsa, men qo‘ydek yuvosh bo‘laman, kerak bo‘lsa, tulkidek ayyor bo‘laman, sharoit taqozo qilsa, sherdek hamla qilaman... Oralarida bittasi sal oqko‘ngilroq... O‘shandan ish chiqishi mumkin.

Oshxonaga soat o‘n birlarda yetib bordik. Negadir xo‘randalar juda oz. Ozig‘in kassir ish yo‘qligidan bo‘lsa kerak, qalamtarosh bilan tirnog‘ini tozalab

o'tiribdi. Direktorning xonasiga o'tdik, yo'q ekan. Bu-fetchi orqali oshpaz O'roz Haydarovni chaqirtirdik. O'roz xuddi Zokirga o'xshab oq lo'ppi yuzli, qo'y ko'zlari doim kulib turadigan, yigirma ikki-yigirma uch yoshlardagi yigit bo'lib, kishi bilan gaplashganda uyning shiftiga qarab turar ekan.

— Xo'sh, O'rozboy, hali ham kechagi gapingda turibsanmi? — so'radi polkovnik.

— Men haqiqatni aytdim, — dedi O'roz.

— Ko'zlaring esa “yolg'on!” deb turibdi.

— Yolg'on bo'lsa tekshirib ko'ring.

— Shunday qilib, yuz so'm berganmisan?

— Ha.

— Maoshing qancha?

— Sakson so'm.

— Maoshing sakchon so'm bo'lsa, yuz so'm cho'ntagingga qayoqdan kelib qoldi.

— Men uni yig'ib yuruvdim.

— Biror narsa olmoqchimiding?

— Televizor olmoqchi edik.

— Anchadan buyon yig'ayotganmiding?

— Uch oydan buyon.

— O'sha poraga bergan yuz so'ming qanaqa pullar edi, uch so'mlikmi, besh so'mlikmi, yo o'n so'mlik-midi?

— Qanaqa deysizmi?

— Ha, qanaqa pullar edi deyapman.

— Qanaqaligi... hozir esimda yo'q.

— Uch oy yoningda saqlaysan-u, qanaqa pullar ekanligini bilmaysanmi? O'rozvoy, ko'rib turibmanki, halol, rostgo'y yigitsan, yolg'on gapirib o'rganma-gansan. Shuning uchun ham ko'zingni olib qochayap-san. Ko'zlaring esa, hamma gapni aytib turibdi. Qani, ko'zingni olib qochmay tur-chi, ha, barakalla!

— Bolalaring bormi?

— Fotima-Zuhra qizlarim bor.

— Ota-onang hayotmi?

— Ha.

— Qamalsang, shularga jabr bo'ladi! Ochiq iqrор

bo'lsang, qamoqdan saqlanib qolishing mumkin. Sheriklaringdan bittasi hamma gapni yozib berdi. Ma, o'qib ko'r. Faqat imzosini men berkitib turaman, sir saqlashga va'da berganman.

Oshpaz xatni bir emas, ikki marta o'qib chiqdi. o'qib chiqdi-yu, bu gal ko'zini shiftga emas, yerga qadab:

— Bilib qolsa, direktor meni tiriklayin ko'madi! — deb pichirladi.

— Sen direktorni emas, qizlaringni, xotiningni, qari ota-onangni o'yla!

— Sir saqlashga so'z berasizmi?

— So'z beraman.

— Oshxonadan eson-omon bo'shab ketishimga yordamlashasizmi?

— Yordamlashaman.

— Menga qog'oz bering bo'lmasa.

O'rozvoy ikki yildan buyon oshxonada yuz berib kelayotgan barcha kirdikorlarni, menga qilingan tuhmatni, direktor nima deb tayinlaganigacha — hamma-hammasini batafsil yozib berdi. Chiqib ketgach, men boshlig'imdand:

— Uning sherigi chindan ham biror narsa yozib berganmidi? — deb so'radim.

— Yo'q, bu qalbaki xat edi, o'zim yozuvdim, — kulib dedi Salimjon aka. — Senga hali aytdim-ku, shu bola ko'nglinga sal ma'qul tushib qoldi deb... So'roq boshlash oldidan avval odamning psixologiyasini o'rganish kerak. Bufetchi bo'lsa, tajribali, uni aldab bo'lmaydi. Unga temir qopqon tayyorlab keldim. Boshqasiga ilinmaydi u.

Baqaloq bufetchi ikki qo'lini ko'ksiga qo'yib xiyol egilib, odob-nazokat bilan kirib keldi. Kirdi-yu, qo'llarini ko'ksiga qo'yganicha, o'tirmay tik turaverdi. Xona uncha issiq bo'lmasa ham, avval burni va peshanasida, so'ngra semiz, sergo'sht yuzida ter ko'rinib, bora-bora xuddi hammomga tushgandek pishillab ketdi. U goh menga qarab qo'yadi, go boshi-

ni ko'tarmay, hamon bir narsalarni yozib o'tirgan polkovnikning yelkasiga salom beradi.

— O'tiring! — buyurdi polkovnik.

— Rahmat. Men hurmatli boshliqlar huzurida tik turishga o'rganganman.

— Ismingiz?

— Kecha aytuvdim-ku, hurmatli boshliqqa zarur bo'lsa, yana aytishim mumkin.

— Ismingiz deyaрман?!

Bufetchi bir sakrab tushdi:

— Zokir Zaripov, xuddi shunday.

— Graжданin Zaripov, siz qamoqqa olindingiz!

Bufetchi bir chayqalib ketdi. Uch minut chamasi og'zi ochilgancha, qoshlarini kerib, angrayib turdi. So'ngra "qamoqqa" deb pichirladi o'ziga-o'zi. Uning butunlay dovdirab qolganini ko'rib, polkovnik o'z hujumini yana ham shiddatliroq davom ettirdi. Kecha men Salimjon akani juda dilbar, rahmdil bir qiyofada ko'rgandim. Hozir u shunday bir vajohat va vahshat bilan boqardiki, ishonsangiz, bu boqishlardan o'zim ham dovdirab qolayotgandek bo'ldim.

— Kechiradilar, — dedi nihoyat bufetchi tilga kirib, — qamalishimning sababini bilsam bo'ladimi?

— Shu yilning 22-martida shahar savdo inspeksiyasi bufetingizdan o'n to'rt butilka qalbaki konyak topgan, shundaymi? — metindek og'ir bir ohangda so'radi polkovnik.

— Yo'q, yo'q, bir anglashilmovchilik bo'lgan edi!

— Mana akti! — Salimjon aka akti uzatmoqchi bo'luvdi, bufetchi yana dovdirab qoldi shekilli, negadir, orqasiga tisarilib, yelkasini devorga urib oldi.

— Ha, aytganday, shunday bo'luvdi, lekin chora ko'rishgan. Hayfsan olganman.

— Siz O'zbekiston jinoyat kodeksining bir yuz-u to'qson yettinchi moddasiga asosan jinoiy javobgarlikka tortilishingiz kerak.

— Lekin, men halol mehnatim bilan o'z aybimni yuvganman.

— O'ninchi fevral kuni drujinachilar tomonidan

tekshiruv o'tkazilganda, bir xaridorni bir so'm yigirma ikki tiyinga aldagansiz.

— Yo'q, yo'q, o'rtoq polkovnik, men yanglishib ketganman. O'sha kuni kasal edim, isitmam bor edi!

— Mana, o'zingiz qo'l qo'ygan akt.

— Lekin, men o'rtoqlik sudida uzr so'raganman, hayfsan berishgan.

— Siz O'zbekiston jinoyat kodeksining bir yuz-u yetmish yettinchi moddasi bilan jinoiy javobgarlikka tortilishingiz kerak. Grajdanim Zaripov, siz qamoqqa olindingiz!

Baqaloq bufetchi nazarimda, shu paytda juda, juda ham ingichka tortib ketgandek bo'ldi. Dadasidan qo'rqqan yosh boladek burchakka tiqilib, tizzalari dag'-dag' qaltiray boshladi. Haligi ter bosgan sergo'sht yuzi endi sovuq urgan pomidordek gezarib ketdi. "Ke-ke-ke..." dedi-yu, tili tutilib, yana jim bo'ldi. Yig'lamsiragancha, xuddi yordam kutgandek bir menga, bir derazaga qarab ko'zlarini mo'ltiratib turaverdi. Nihoyat, kostumi ichida yo'q bo'lib ketgan bo'ynini sal cho'zib:

— Kechirasiz, bir narsa so'rasam maylimi? — deb so'radi.

— So'rang! — jerkib bergandek bo'ldi polkovnik.

— Shu aktlarni qayerdan olganligingizni bilsam bo'ladimi?

— Kecha kechqurun direktoringiz Odil Abbosov olib borib berdi.

— Nomard!

— Gap tamom. Bufetni qulflang! — shunday deb, Salimjon aka o'rnidan turib, stol ustidagi qog'ozlarini yig'ishtirib, portfeliga joylay boshladi.

— To'xtang! Bir narsa aytmoqchiman! — shoshilib dedi bufetchi.

— Keragi yo'q. Kecha hamma gapni aytgansiz, — eshikka tomon yura boshladi mening boshlig'im.

— Yo'q, yo'q, kecha men sizni va butun komissiya a'zolarini aldagan edim, yolg'on so'zlagandim. U meni sotganda, men qarab turamanmi? Men o'rtoq

Ro'ziyevga tuhmat uyushtirilganidan xabardorman. Odil emas, kazzob, muttaham u, uchiga chiqqan poraxo'r u. Shahar savdo inspeksiyasiga ham, drujinachilarga ham tuhmat qilgan. Bechoralar tekshirgani kelgani bezillashadi...

E, ha, hamma gap bu yoqda ekan-ku, deb o'yladim.

Baqaloq bufetchining aytishicha, baxti qaro direktor uchiga chiqqan tuhmatchi, uchiga chiqqan poraxo'r ekan. Shaharning ikki mavzeyida ikkita dang'illama uchastkasi, birovning nomiga olingan qora "Volga"si bor ekan. Har kuni bosh oshpazlardan ellik so'mdan, shu ko'ksiga mushtlab so'zlayotgan bufetchidan 60 so'm olar ekan. So'ralgan pulni bermasa oshpazlarni kechasi olib qolib, perashka pishirtirib, vozkalga olib chiqib sottirarkan. Rayon oshxonalar trestining boshlig'i baxti qaro direktordan shunaqangi qo'r qar ekanki, boshqa oshxonalar direktor tayinlanayotganda shu bilan maslahatlashar ekan.

Baxti qaro direktordan bufetchi ham qo'r qar ekan, o'g'rilikka o'rgatgan ham, qalbaki konyak tayyorlashga majbur qilgan ham shu yebto'ymas direktor bo'пти. Agar bufetchi uning qo'lidan eson-somon chiqib ketsa, avval elektromontyor bo'lgan ekan, yana o'z kasbiga jon-jon deb qaytishga tayyor ekan...

— Bolalaring bormi? — to'satdan gapni bo'ldi polkovnik.

— Oltita qizim bor, o'rtiq boshliq.

— Xotining ishlaydimi?

— Ishlamaydi, o'roq boshliq. Kasal, nafasi qisadi.

— Aytgan gaplaringni yozib bera olasanmi?

— Yozib beraman. U nomard meni sotibdi: endi men ham ochib tashlayman hammasini! Qo'lingizdagi aktlarni bosti-bosti qilaman, deb mendan pul olgan. Xotinimni kurortga jo'nataman, deb bir amallab putyovka topuvdim, nomard, drujinachilarga beramiz, deb o'shani ham olib qo'ydi. Men... men...

— Yig'lama! — dedi Salimjon aka hamon avvalgi vahshatidan tushmay.

— Yo'q, men...

Bufetchi Salimjon akaning o'rniga o'tirib, tushuntirish xati yoza boshladi. Avval qo'llari qaltirab, ishi yurishmadi, yozganining ustidan o'chiraverdi. Keyin bir stakan suv ichib olgach, qaltirog'i bosilib, ravon yoza ketdi. Nihoyat, o'rnidan turib:

— O'rtoq boshliq, agar, ruxsat bersangiz, qizlarim bilan xayrlashib kelsam, — deb iltimos qildi.

— Hozircha seni ochiqda qoldiraman, — deb Salimjon aka chiqib ketish uchun unga ruxsat berdi.

— Rostdan qamamaysizmi?

— Faqat halol ishlagin, qalloblik qilmagin.

— Halol ishlayman, qalloblik qilmayman!

— Lekin, o'rtamizda bo'lgan bu gaplarni direktoringga aytma.

— Aytmayman, peshanamga to'pponcha qadashsa ham aytmayman.

Baqaloq bufetchi oyog'i yechib yuborilgan parrandadek sakrab-sakrab chiqib ketdi. Salimjon akadan o'sha aktlarni chindan ham direktor eltib berganmidi, deb so'ragan edim, u kulib: "Sen direktorni o'zingga o'xshagan laqma deb o'ylayapman shekilli", deb meni andak koyib ham berdi. Aktlarni u shahar savdo inspeksiyasi bilan militsiya idorasidan olgan ekan, bufetchidan gap olish uchun ataylab, direktoring aytib berdi, degan gaplarni aytgan ekan.

Direktordan hamon darak yo'q. Oshpazlardan biri kirib, u kishi kelmas ekanlar, gripp bilan og'rib qolibdilar, deb chiqib ketdi. Ikkinchi oshpaz Karim Tursunov tungi smenada ishlarkan, uni kutmay bugungi ishni tugatib qo'ya qoldik.

Ko'nglim biroz taskin topgandek bo'ldi. Hayriyat, haq joyida qaror topadigan bo'ldi, bu g'alvadan ham eson-omon qutulib ketadigan bo'ldim, deb o'yladim. Boshlig'imga, sizga mingdan ming rahmat, sizga, militsiyaga o'la-o'lguncha sodiq bo'laman, dedim.

— Rahmat deyishingga hali erta, — dedi Salimjon aka o'yga tolib.

— Nega endi, hammasi besh qo'ldak ayon bo'ldi-ku?

— Odil Abbosov qari tulki, uni osonlikcha qo'lga tushirib bo'psan. Sen bilan men to'plagan faktlarni, bir hamla bilan yo'qqa chiqarib qo'yishi mumkin! Bilaman, u bugun kasal emas, uyida ham yotgani yo'q. Shahar prokuraturasida og'aynisi bor, o'sha bilan maslahat qilgani ketgan. Qani endi sehrgar bo'lsamu, ko'zga ko'rinmaydigan bo'lib olib, ovoz yozadigan apparatimni qo'ltiqlab ularning huzuriga kirib, hamma gaplarini oqizmay-tomizmay yozib olsam... Afsuski, sehrgarlik qo'limdan kelmaydi-da. Ammo bu sariq shaytonlar bilan oxirigacha olishish qo'limdan keladi! Nima deding, Hoshimjon, olishamizmi?

Men indamadim. Negaki, shu paytda sehrlı qalpoqcham haqida o'ylardim. Bordi-yu, Salimjon akamga ochig'ini aytсам-chi... Yo'q, yaxshisi, aytmasdan borib olib kelaman. Bu g'alvalar tinchisin, uch-to'rt kunga javob olamanu, borib albatta olib kelaman. Ana undan so'ng sariq shaytonlaru, sariq devlarning ta'zirini beraveramiz.

— Qorin qalay? — so'radi boshlig'im.

— Juda och!

— Yur, bir kabobxo'rlik qilaylik.

Polkovnikning o'n bir nabirasi

Ertasiga Salimjon akam ham gripp bilan og'rib qoldi. Magazinchining xotini — o'n bir bolaning onasi Lutfi xola unga qarab turadigan, men idoraga borib, yozuv-chizuv ishlari bilan mashg'ul bo'ladigan bo'ldim.

Kechqurun qaytsam, qo'shnimizning Botir, Bobur, Sobir, Bahodir, Bahrom, Baxtiyor, Sevar, Savri ismli bolalari mening ustozimni har tomondan o'rab, chug'urchiqdek chug'urlashib boshini qotirishyapti.

— Amaki, oyog'ingizni uqalab qo'ysam menga roгатka olib berasizmi? — deydi ishtonsiz yuradigan Bahrom.

— Olib beraman, — deydi Salimjon akam ham ko'zini ochmay.

— Amaki, bo'lkaning yumshoq joyidan chaynab, kaftimda dumalatib, qurt yasab beraymi? — deydi to'rt yoshli Baxtiyor.

— Mayli, yasab ber, — degan jvob qaytardi unga ham.

— Amaki, peshanangizga latta ho'llab bosaymi? — deb so'raydi Bahodir.

— Hozir bosding-ku?

— Tag'in bosgim kelyapti-da.

— Ha, mayli, bossang-bosa qol.

Sakkiz yoshli Sevar bilan to'qqiz yoshli Savri yenglarini shimarishib olib, hammayoqlarini ho'l qilib, pishillashib pol yuvishyapti. Botir hovliga shlankada suv sepish bilan mashg'ul.

Suvni hovliga sepyaptimi, boshidan quyayaptimi, bilib bo'lmaydi, nega desangiz, xuddi suvga tushgan mushukdek hammayog'i shalabbo.

— Amaki, menga nima olib berasiz? — deb so'raydi Savri.

— Sochingga lenta olib beraman.

— Menga-chi? — erkalanadi Sevar.

— Sen kimsan o'zing?

— Men Sevarman-ku.

— E, anovi dadasi magazindan sotib olgan qizmi?

— Yo'q, meni oyim tuqqan.

— Ha, mayli, senga yelim qo'g'irchoq olib beraman.

Salimjon aka shu yotishda kasalga emas, qishlog'imizdagi bog'chaning enagasiga o'xshardi, katta-kichik bolalar chug'urlashib, u yoq-bu yog'idan tortqilashib, unga hech tinchlik berishmasdi. Achchig'im chiqib: "Qani, uylaringga jo'nab qolinglar, — deb urishdim ularni, — bo'lmasa gripp yuqib qoladi". "Biz gripp bo'lib o'tganmiz, endi yuq-

maydi”, deb chug‘urlashdi bolalar. Qo‘limga supurgi olib, xuddi urmoqchi bo‘lgandek o‘dag‘aylab ham-malarini haydab solmoqchi bo‘luvdim, Salimjon akam: “Qo‘y, haydama, o‘zim chaqirtirib chiqdim, shularni ko‘rsam kasalim yengillashadi”, deb ko‘nmadi. Hamshira ukol qilgani kelgan edi, unga ko‘zimni qisib: “Avval bolalarga nina tiqarkansiz, Salimjon akam aytyaptilar”, dedim.

Bolalar shataloq otib qochib qolishdi, hovli suv quygandek jimjit bo‘lib qoldi. Ikkita chinni kosada mastava ko‘tarib, magazinchi Ne‘mat aka chiqdi.

— Tuzukmisiz? — dedi u Salimjon akaning oyoq tomoniga o‘tirayotib.

— Istimam tushdi shekilli, o‘zingning ishlaring qalay?

— Bugun yana mushtlashib ketishimga oz qoldi.

— Bo‘lar-bo‘larmasga mushtlashaverar ekansan-da.

— Bo‘lar-bo‘lmasga emas. Hoshimjon, bor, ikkita qoshiq olib chiqqin... Salimjon aka, shu mastavani iching, terlaysiz. To‘xtang, mana bu dorini avval ichib yuboring, buyam terlatadi shekilli, menam shundan tuzaldim... Bo‘lar-bo‘lmasga mushtlashma deysiz. Shu battollar bilan mushtlashmay bo‘larkanmi. Ertalab yuz qop un kelib qoldi. Ekspeditor unni tushirmay, qopiga bir so‘mdan berasan, deb turib oldi. Bir tiyin ham bermayman desam, bo‘lmasa bir qop ham un olol-maysan, dedi. Olaman dedim, ololmaysan dedi. Oz qoldi mushtlashib ketishimizga.

— Unni tashlab ketdimi, axir? — g‘ijinib so‘radi polkovnik.

— Bermadi. Sizga yuz marta aytdim, shularning popugini bir silab qo‘ying deb.

— Ulgurmayapmiz-da.

Salimjon akam mastavani qaynoq-qaynoq ichib, o‘ralib yotib oldi. Magazinchi bo‘shagan kosalarni olib chiqib ketdi. Men bo‘lsam boshlig‘im haqida o‘ylay boshladim. Bechoraga juda qiyin, hatto kasal yotganida ham poraxo‘rlar haqida shikoyat qilishib,

tinchlik berishmaydi. Jinoyatchilar bo'lsa, kuchaygandan kuchayib boryapti. Uch kunda o'n to'rtta shikoyat tushdi, hali bittasiga ham qo'l urganimiz yo'q. Birini tugatsang, ikkinchisi chiqadi. Kim biladi, hozir anovi baxti qaro direktor meni javobgarlikka tortish uchun qanaqa tadbirlar ko'rayotgan ekan. Ishqilib, Salimjon akam tezroq tuzalsinlar-da, bo'lmasa, ular meni naq asfalasofilinga jo'natishlari hech gap emas.

Salimjon akamning eski, shalog'i chiqqan, uzoqdan qarasangiz o'rmalab ketayotgan qo'ng'izga o'xshab ko'rinadigan "Moskvich"i bor ekan. Raysobesning shofyori ikkovimiz uch kun unnab, uni oyoqqa turg'azdik. Shanba kuni edi. Salimjon akam kasaldan butunlay sog'ayib, yana avvalgidek quvnoq, avvalgidek hazilkash bo'lib qoldi. Ne'mat akaning bolalarini sirkka olib boradigan bo'ldi.

— O'zimiz boraversak bo'lmaydimi? — deb so'radim. Salimjon akam, sen nimani tushunasan, degandek bir ohangda kulib qo'ydi.

— Dadasiga achinmaysanmi? — deb so'radi oxirida.

— Nega achinar ekanman, soppa-sog'-ku!

— Sog'liqqa-yu sog'-a, lekin unga juda qiyin. O'n bitta bolani katta qilaman deb, har kuni ikki smenada ishlaydi bechora, — shoshmasdan tushuntira boshladi boshlig'im. Ularni sen bilan men o'ynatmasak, stadionga borib, butilka yig'ishadi, bezorilarga qo'shilib ketishadi. Karim akangga o'xshab, rasvo bo'ladi... Undan keyin, hali senga aytdimku, shu bolalar bilan birga bo'lsam, o'zim ham yayrayman. Karimning qamalganini, kelinoyingning vafot etganini biroz bo'lsa ham unutaman... Ne'mat akang yaxshi odam... Rahmatli kelinoying ham bu chug'urchiqlarni jon-dilidan yaxshi ko'rardi. Hammasini o'zi tug'dirgan, kindigini ham o'zi kesgan. Rahmatli, xo'p ajoyib ayol edi. Sen bolalarning sochini olib tur.

— Siz-chi?

— Magazinga boraman. Bolalarga ko'ylak olib

bermoqchiman. Bu pullarni saqlab qabristonga olib ketarmidim? To'g'rimi, o'rtoq serjant?

— To'g'ri aytasiz, o'rtoq polkovnik. Iloji bo'lsa menga ham bitta ko'ylak olib bering, — deb qo'ydim.

Bolalar mening sartarosh ekanligimni bilishmas ekan. Avvaliga boshimizni kesib olasiz deb, ko'nishmadi. Men kim sochini oldirmasa Salimjon akam sirkka olib bormas ekan, degan edim, qiziq tomoshadan mahrum bo'lishdan qo'rqishdi shekilli, oldin men oldiraman, oldin menikini olasiz, deb navbat talashib qolishdi.

— Amaki, siz militsiyada sartarosh bo'lib ishlaysizmi? — deb so'radi Botir.

— To'g'ri, sartarosh bo'lib ishlayman.

— Amaki, siz soch bo'yashni ham bilasizmi? — deb so'radi Bobur.

— Bilaman.

— Mening sochimni qoraga bo'yab bering.

— Nega endi qoraga bo'yar ekanman?

— Hammasi meni mallavoy deb chaqiradi.

— Seni kim mallavoy desa, o'tkir ustaram bor, o'sha bilan shartta qulog'ini kesib tashlayman.

— Ikkala qulog'ini ham kesasizmi?

— Ikkovini ham kesaman.

Bu gapdan Bobur juda xursand bo'lib ketdi shekilli, ishlatilmaganidan zanglab, tishlari o'tmaslashib qolgan mashina qaychi sochlarini yulib olsa ham, bo'ynini ichiga tortganча, jim o'tiraverdi.

Bir soat o'tar-o'tmas chug'urchiqlarning boshini tarashlab tashladim. Bu orada Salimjon akam ham oladiganini olib qaytib keldi. Yangi ko'ylaklarni ko'rib, bolalar shunaqangi sevinib ketishdiki, bu cheksiz quvonchlarni men hech ta'riflay olmasam kerak. Hamisha ishtonsiz yuradigan Bahrom o'ziga atalgan yangi shimni qo'ltig'iga qisganicha irg'ishlay boshladi. "Nega kiymaysan?" desam: "Kerak bo'lganda tugmasini yecholmasam, shimimni ho'l qilib qo'yaman", deb sirkka ishtonsiz jo'nash payidan bo'ldi.

Yo'lga chiqdik. Men rulda, polkovnik oldingi o'rindiqda, chug'urchiqlardan yettitasini orqa o'ringa o'tkazib, bitta sal kattarog'ini bagajnikka yotqizdik; bagajnikda u o'tgan yili ikki marta lola sayliga ham borib kelgan ekan. Yo'lga chiqishimiz bilan men negadir juda, juda ham xursand bo'lib ketdim. Butun shahar militsionerlari ustoz deb hurmat qiladigan e'tiborli bir odam bilan mana shunday yonma-yon o'tirib, tomoshaga ketayotganimdanmi yoki o'zim ham bilmagan boshqa biror sababdanmi, har qalay o'zimda yo'q xursand, qalbim g'urur, iftixor hislari bilan limmo-lim to'lgan edi.

— Bolalar ashula aytishni bilasizlarmi? — deb so'radim orqamga o'girilib.

— Yo'q, she'r o'qishni bilamiz, — deyishdi chug'urchiqlar.

— Qani boshlanglar bo'lmasa!

Uzumlar, uzumlar,

Lazzatli, sharbatli uzumlar...

deya bir-biriga gal bermay she'r o'qib yuborishdi bolalar. Mashina yo'lning qoq o'rtasida pat-pat qilib tutun chiqardi-yu, taqqa to'xtab qoldi. Startyorni shuncha bossam ham o't olmadi. Benzin kelmayapti-mikan deb, karburatorni qaragan edim — hammasi joyida. Ehtimol, tok uzilgandir, deb babinani paypasladim — tok ham bor.

Salimjon aka ham tushib, mashinaning u yoq-bu yog'ini ko'zdan kechirgan bo'ldi-yu, "hammasi joyida-ku" deya yelkasini qisib qo'ydi.

— Akkumulator kuchsizlanibdi, itarish kerak, — deb taklif qildim. Maslahatim polkovnikka ham ma'qul bo'ldi. Bolalar tushib xuddi shirali bir narsaga yopishgan pashshadek har tomondan mashinaga yopirilishib, uni choptirib ketishdi. Besh metr, o'n metr... Mana, ikki yuz metrcha yurib qo'ydik hamki, qani endi zormanda o't olsa! Boshlig'im bolalarni olib yo'lovchi mashinada sirkka jo'naydigan, men

mashinani tuzatib, orqalaridan yetib boradigan bo'ldim.

Yana ko'p unnab ko'rdim. O'tkinchi mashinalarining menga qaraganda xiyla tajribaliroq shofyorlari ham bir ish chiqarisholmay, "bu shaloq aravani temir-tersaklar do'koniga topshirib, o'rniga ov militig'i olsa yaxshi bo'lardi..." deb maslahat berib, o'tib ketishaverdi. Oxiri ko'mir tashiydigan aravaga sudratib, uyga qaytib ketdim. Gullarga suv quygan bo'ldim, cho'ltoq supurgi bilan hovlini supurib chiqdim. Lutfi xolam bir lagan moshkichiri olib chiqqan edi, uni pok-pokiza tushirib olgach, kayfiyatim yana o'z-o'zidan ko'tarilib ketdi. O'zi men doim shunaqaman, biror narsadan xafa bo'lib turganimda to'yib ovqatlanib olsam, xafagarchiligim tarqaydi-ketadi. Hushtak chalib, xonani aylanishga tushdim. Biror narsa o'qish niyatida javonni ochgan edim, Salimjon akamning yozuvlariga ko'zim tushib qoldi. Birovning xatini o'qish aslida odobdan emasku-ya... lekin men begona emas, Salimjon akamning tutingan o'g'liman-ku, nega endi o'z dadamning yozganlarini o'qishga haqqim bo'lmas ekan!

Boshlig'im yosh militsionerlar uchun kitob yoza-yotganini eshitgan edim. Bu yozuvlar o'sha kitobning qo'lyozmasi ekan. Tozaroq yozilgan bir joyini topib o'qiy boshladim:

"Sen militsiyaga ishga keldingmi, demak xalqqa, hukumatga xizmat qilishga bel bog'labsan.

Endi, mulohazang chuqur, o'zing sovuqqon bo'l. Mehrli, shafqatli, qalbi qaynoq bo'l. Sof bo'l, egri qo'l bo'lma!

Sen, hukumat nomidan gapirasan, endi shunga loyiq bo'l.

Odamlarga ishon, odamlardan yordam kut.

Adashganlar ko'p, yordam qo'lingni tut.

Maqsading qamash emas, qamoqdan olib qolish.

Odamlarga baho berishga shoshma, baho berdingmi, so'zingdan qaytma.

Sening obro'ying — militsiyaning obro'yi. Mili-

tsiyaning obro'yi — hukumatning obro'yi. Obro'yinga ehtiyot bo'l.

O'zing tartibli bo'lmasang, o'zgan tartib kutma.

Qattiqqo'llik qilu, odil bo'l. Shunda hurmatli bo'lasan".

Bilasiz-ku, ko'p o'qisam uyqum keladigan odatim bor, qo'lyozmaning u yog'ini o'qiy olmadim. Faqat bu menga bag'ishlab yozilganga o'xshaydi, deb pichirlashga ulgurdim, xolos. Peshanamni qo'lyozmalarga qo'yganimcha dong qotib uxlab qoldim.

Baxti qaro direktor yana hujumga o'tdi

Jang qizib ketdi. Bir tomonda baxti qaro direktor boshliq tuhmatchilar yenglarini shimarib, tinim bilmay ishlab turishibdi. Bir tomonda polkovnik o'rtoq Otajonov boshliq adolat komissiyasi ish ko'ryapti. Adolat komissiyasi o'rtoq Ro'ziyevga, ya'ni menga tuhmat qilgan oshxonada direktori va uning qora qilmishlari xususida ikki papka hech rad qilib bo'lmaydigan hujjat yig'di. Mehnatkashlar tomonidan yuqori idoralarga yozilgan yigirma bir shikoyatning asl nusxasi so'rab olindi, oshxonadagi qalloblikni qayd qiluvchi shahar savdo inspeksiyasi, militsiya va xalq kontrolidan olingan aktlar, bir oshpaz, baqaloq bufetchining tilxati va yana men bexabar bo'lgan qanchadan qancha aktlar-u, faktlar jamuljam qilinib, papkalarga joylandi.

Bularning hammasini rad qilish uchun baxti qaro direktor ham bir papka material to'plab, quyidagi da'volarni o'rtaga tashladi.

Birinchidan, militsiya bo'limi qattiq turib himoya qilayotgan serjant Ro'ziyev aslida ruhiy kasal, yaqinda besh sutka jinnixonada yotib chiqdi. (Spravkaga qaralsin).

Ikkinchidan, adolat komissiyasiga boshchilik qilayotgan polkovnik Otajonovning o'zi ham pok emas, o'g'li ashaddiy jinoyatchi bo'lgan. Qamoqxonada yotibdi. (Spravkaga qaralsin).

Uchinchidan, poraxo'r serjant Ro'ziyev polkov-

nikning tug'ishgan jiyani bo'ladi. Uni o'z uyiga olib borib olgan. (Mahalla komissiyasi bergan spravkaga qaralsin).

To'rtinchidan, polkovnik o'rtoq Otajonov komissiya a'zolarining kasal bo'lib qolganligidan foydalanib, oshxonaga borib, o'z xizmatini halollik bilan o'tab turgan bufetchi Zokir Zaripovning peshanasiga to'pponcha qadab: "O'rtoq Ro'ziyevga tuhmat qilgan edim, direktor yomon odam, tuhmatni o'sha uyushtirdi..." deb yozib berasan, bo'lmasa otib tashlayman, deb do'q urgan. (Bufetchi Zokirovning ijroqo'm raisi muovini nomiga yozgan shikoyatini ilova qilamiz).

Xullas, ana shunday da'volardan yana yettitasi keltirilib, oxirida, biz bu adolat komissiyasiga endi ishonmaymiz, boshqa, chinakam adolatli komissiya tuzilishini so'raymiz, deb yozishibdi.

Mana bugun adolat komissiyasi o'zining eng oxirgi majlisiga to'plandi. Yana bir necha soatdan so'ng mulla Hoshimning ishi yo u yoqli, yo bu yoqli bo'ladi. Bu yoqli bo'lsa, nur ustiga nur, yana o'ynab-kulib, sheriklarini ham kuldirib, militsiyada ishini davom ettiraveradi. Bordi-yu, u yoqli bo'lsa-chi, tamom. Mehribon huvijoni qamoqxonaga sovg'a-salom tashiyverib, oyoqdan qoldi deyavering.

Salimjon aka bugun har kungidek quvnoq emas, g'amgin o'tiribdi. Ko'zlari o'ychan, sertashvish boqadi. Aftidan, baqaloq bufetchining ikkiyuzlamachiligi uni o'ylantirib qo'yganga o'xshaydi. Adolat komissiyasining ikkinchi a'zosi kapitan Karomat Hoshimova avval qanday bo'lsa bugun ham shunday, qovog'idan chakillab zahar tomib turibdi. Uni juda qattiqqo'l deyishadi, o'zi militsiya bo'limidagi jamiki yoshlarning boshlig'i. Shuncha vaqt ishlab bir marta ham kulganini ko'rgan emasman. Ishga yangi kelgan mahalimda unga "kelinoyi" deb murojaat qilib, naqd baloga qolganman.

Adolat komissiyasining uchinchi a'zosi Jamol Qoraboyev xuddi kechasi yaxshi uxlamagan kishidek mudrab, ahyon-ahyonda esnab qo'yayapti. Uning

g'alati odati bor — hech qachon, hech kimga e'tiroz bildirmas ekan. Salimjon akam biror fikrni o'rtaga tashlasa:

— To'g'ri, ajoyib fikr, — deb qo'yadi u.

Kapitan Hoshimova Salimjon akamga e'tiroz bildirib, boshqa fikrni bayon qilsa:

— To'g'ri, bunisi ham ajoyib fikr, — deb qo'yadi Qoraboyev. Goho mening boshlig'im bo'g'ilib:

— Sizda tayinli bir fikr bormi o'zi? — deb so'raydi.

Jamol Qoraboyev beozorgina kulib:

— Adolatga ozor yetmasin deyman, — deydi.

Shunday qilib, uchovlari jamuljam bo'lib o'tirishibdi. Kapitan Hoshimova baxti qaro direktorning papkasini uzoq varaqladi, nihoyat boshini ko'tarib:

— Yotib qolguncha otib qol, qabilida ish tutishyapti. Xo'sh, Salimjon aka, endi nima qildik? — deb so'radi.

— Menimcha, bufetchini chaqirish kerak.

— To'g'ri, — dedi Hoshimova. So'ng Qoraboyevga murojaat qildi. — Siz qanday fikrdasiz?

— Men ham chaqirish tarafdoriman, — deb sekingina esnab qo'ydi Qoraboyev.

Baqaloq bufetchini telefonda chaqirishgan edi, qanot bog'lab uchib keldimi, o'n besh minutdan so'ng ostonada hozir bo'lib, ikki qo'li ko'ksida egilib salom berdi.

— Sen nega o'z fikringdan qaytding? — so'radi polkovnik. — Menga direktoringning kirdikorlarini yozib bergan eding-ku. Mana bu xat senikimi?

— Meniki, hurmatli boshliq.

— Nega fikringdan qaytding?

— Siz o'sha kuni meni qo'rqitdingiz.

— Nima deb qo'rqitdim?

— Otaman dedingiz.

— Men umuman to'pponcha taqmayman-ku?

— O'sha kuni qo'lingizda o'qlangan to'pponcha bor edi.

Polkovnik qaltirab ketdi. Hayajonlansa oq oralagan

qalin qoshlari past-baland bo'lib, bir ko'zi xiyol qisilib, boshqasi olayib ketardi. Hozir ham shunday bo'ldi. Salimjon aka boshini keskin ko'tarib:

— Qani, mening ko'zimga to'g'ri qara-chi, barakalla! Ana shunday turib javob berasan. O'sha kuni mening qo'limda to'pponcha bormidi? — dedi.

— Bor edi! — baqrayib turib dedi bufetchi.

— Qanaqa to'pponcha edi? Ko'zingni olib qochma, qanaqa to'pponcha edi, deyapman?

— Qanaqaligi... esimda yo'q.

— Rangi oqmidi, sariqmidi?

— Esimda yo'q.

— Ehtimol oqdir?

— Ha, oq edi, shekilli.

— Yolg'on! Men doim sariq to'pponcha taqaman.

— Ha, ha, sariq edi!

— Yolg'on! Hamma to'pponchalarning rangi qora bo'ladi!

— Qo-qo, qo-qo... — bufetchi Salimjon akaning yuziga qaragancha dag'-dag' qaltirab, xuddi tuxum qilishga ketayotgan ona tovuqqa o'xshab, "qo-qo"lay boshladi. Unga suv ichirmoqchi bo'lishgan edi, tishlari stakanni taraqlatib, suvni to'kib yubordi. O'tqazib qo'yishuvdi, qaltirog'i bosilish o'rniga battar kuchayib ketdi, stollarni ham qisirlata boshladi. Nihoyat, o'ziga kelib:

— Meni otmoqchi bo'lib qo'rqitgansiz, boshqa gapim yo'q, — dedi-da, shartta o'rnidan turib, xuddi birov orqasidan quvlayotgandek, yugurib chiqib ketdi. O'tirganlar sharaqlab kulib yuborishdi.

— Bechoraga juda qiyin! — dedi kapitan Hoshimova chindan ham rahmi kelib. — U yoqqa borsa, boshlig'i qo'ymaydi, bu yoqda sizning ko'zingizdan qo'rqadi... Lekin Salimjon aka, xafa bo'lmang-ku, ko'zingizda allaqanday bir kuch bor. Ochig'ini ayt-sam, astoydil tikilib qarasangiz, men ham qo'rqib ketaman.

— Men ham qo'rqaman, — deb yana esnadi Qoraboyev.

— Bu ko'zlarimda yaxshilar uchun shafqat, yomonlar uchun dahshat bor, — kulib qo'ydi polkovnik. — Astoydil tikilsam, irodasi bo'shroq odamni uxlatib qo'yaman... Lekin bufetchi boplab qochib qoldi... Baribir haqiqatni aytishga majbur qilaman uni.

Maslahatlashib, oshpaz O'rozni ham chaqiradigan bo'lishdi. O'roz kabinetga kirishi bilan darrov uyning shiftiga qarab, o'sha yerdan ko'zini uzmay:

— Siz borgan kuni kechasi direktorning uyida hammamiz to'plandik. Men o'rtoq polkovnikka hech narsa yozib berganim yo'q, dedim.

— Direktorning uyida yana kimlar bor edi? — shoshilib so'radi Hoshimova.

— Ikkita begona odam ham bor edi.

— Siz ularni tanimaysizmi?

— Yo'q. Har qalay obro'li kishilar bo'lsa kerak. Yaxshi kiyinishgan edi. Yana bir narsa aytmoqchiman.

— Xo'sh?

— Bog'ot ko'chasidagi qirqinchi uyda direktorning yuz qop o'g'irlangan uni bor.

— Shuncha unni nima qiladi u?

— Kechasi perashka pishirtirib, vokzalga chiqarib sottiradi.

Polkovnik xursand bo'lib ketdi shekilli, o'rnidan turib, hamon shiftga tikilib turgan oshpazga yaqinlashib, uning yelkasiga qo'lini tashladi.

— Sening vijdonli yigit ekanligingni birinchi uchrashuvdayoq sezgan edim. Sen bu iflos odamlar orasiga tasodifan tushib qolgansan. Halol yigit bo'lganing uchun mukofot tariqasida boshqa oshxonaga o'tishingga yordamlashaman. Oshxonaga bosh oshpaz bo'lib o'tasan.

— Men ketsam maylimi? — so'radi oshpaz.

— Sizlarda boshqa savol yo'qmi? — komissiyaning boshqa a'zolaridan so'radi polkovnik. Ma'lum bo'lishicha, ikkovlarida ham hech qanday savol yo'q ekan.

O'rozdand so'ng baxti qaro direktorni chaqirtirishdi.

Qiziq, men bu odamga ilgari sinchiklab qaramagan ekanman. U doim ko'zlarini qisib, kishiga xuddi mazax qilayotgandek boqar ekan. Lablari bir-biriga mahkam yopishib, oldiga xiyol cho'chchayib turganidan, xoh ko'ring, xoh ko'rmang, xuddi oyoq ostida qolib ezilgan anjir shaftolining o'zginasi deysiz. Do'ng peshanasining yiltirab turishi, yuzining sergo'shtligi, burnining baqaga o'xshab yalpoqligi aftini xuddi dovuchcha chaynab olgandek hujmayib turishi, bir qarashda, odamning rahmini keltirib yuboradi. Yana bir qarashda esa, achchig'ini chiqaradi. Savol-javob uzoqqa cho'zilmadi. Baxti qaro direktor "men bu komissiyaga javob bermayman, adolatliroq komissiya tuzilishini talab qilaman", deya xayrma'zurni nasiya qilib chiqib ketdi.

— Sizning fikringiz? — Hoshimovadan so'radi polkovnik.

— Bu osonlikcha taslim bo'ladigan xilidan emas, — dedi Hoshimova.

— Siz nima deysiz? — Qoraboyevga murojaat qildi mening boshlig'im.

— Men ham shu fikrga qo'shilaman, — degan javob qaytdi kapitandan.

Uzoq maslahatlashishgandan so'ng nihoyat oshpaz bergan ma'lumotga asosan, uchta operativ gruppaga tuzib, oshxonani, vokzaldagi perashka sotuvchi g'ildirakli aravachalarni, Bog'ot ko'chasidagi qirqinchi nomerli uyni tekshirishdan o'tkazadigan bo'lishdi. Tekshirish kech soat o'nga belgilandi.

Drujinachi yigit-qizlardan, keksa pensionerlardan ko'proq olishdi-yu, negadir, meni hech qaysi gruppaga qo'shishmadi.

— Men-chi? Men kim bilan boraman? — so'radim boshlig'imdan.

— Sen shu yerda shtab boshlig'i bo'lib qolasan, — dedi Salimjon akam. Hazillashib aytdimi, chindan aytdimi, bunisini surishtirib o'tirmay, o'sha kuni tungi soat o'n ikkilargacha idorada qoqilgan qoziqdek

qimirlamay o'tirdim. Birinchi bo'lib Salimjon akamning operativ gruppasi qaytdi.

— Telefon qilishmadimi? — hovliqib so'radi polkovnik.

— Yo'q, — dedim uyqusirab.

— Hoshim, meni tabriklasang bo'ladi. Juda katta ishni ochib keldim. Un, yog', shakar, qop-qop mayizlar deysanmi! Bu hazilakam gap emas, o'g'lim!

Ikkinchi bo'lib Karomat kelinoyimning gruppasi qaytdi.

— Ishlar zo'r! — dedi u o'zini divanga tashlab. — Mingtacha perashka, olti yuztacha korjik, hammasi fakturasiz! Voy nomardlar-ey! Voy nomardlar-ey! — Salimjon aka, endi men boray, emizikli bolam bor. Yig'layverib, dadasi sho'rlikni qiynab yuborgandir. Mana aktlar, sotuvchilardan faqat bittasi qo'l qo'ymadi... Men ketdim.

Eng oxirida kapitan Qoraboyev boshliq gruppaga qaytdi. U ikkita ishbilarmon, tajribali pensioner chol bilan oshxonadan oshpazlarning tugun ko'tarib chiqishini poylashgan ekan. Oshpaz buni sezib qolib, orqa eshikdan chiqib, juftakni rostlab qolishibdi.

— Ishni rasvo qilibsiz! — dedi polkovnik bo'g'ilib.

— O'zim ham shu fikrdaman, — afsuslanib bosh chayqab qo'ydi kapitan.

Yurakka xanjar urishdi

Mana endi, qimmatli do'stlarim, hamma narsa kundek ravshan bo'ldi hisob. Mulla Hoshimjonning bo'yniga qo'yilgan ayblarni olib tashlash soatlari ham yaqinlashdi. Baxti qaro direktorning o'zi o'g'riboshi ekan, yashirinchi pishirilgan taomlarning pulini paqqos cho'ntagiga urarkan. Bugun adolat komissiyasi doklad yozib, ikki nusxada ko'chirtirib, birini boshlig'imiz o'rtoq Usmonovga, ikkinchisini ministrlikka jo'natib yuborsa ham bo'lardi-yu, ammo o'rtaga bir xayrli ish tushib qoldi-da.

Nu'monjon Nasimov degan leytenant uylanadigan

bo'lib qolibdi, to'y komissiyasi tuzilib, kapitan Hoshimova unga rais bo'libdi. Men ilgari militsionerlarning to'yini hech ko'rmagan edim, hammayoqni pogonlilar bosib ketib, bir-birlariga chest berishaverib, to'y ham to'ydek bo'lmas, deb qo'rqqan edim, yo'q, unaqa bo'lmadi. Mehmonlarning hammasi naftalin bilan atirning aralash hidi anqib turgan chiroyli kostumlar, yiltiroq tuflilar kiyib kelishibdi. Men Salimjon akamning topshirig'iga ko'ra, to'yxonada yugurib-yelib xizmat qilar edim. Qo'l-oyog'i chaqqongina yigit emasmanmi, goh oshxonaga yuguraman, goh o'choq boshida paydo bo'lib qolaman, goh samovarga o't qalab ketaman. O'rganib qolgan ekanman, unvoni o'zirnikipidan kattaroqlarga hadeb g'oz turib chest beravergan edim, to'yboshi kapitan Hoshimova:

— To'yda chest berilmaydi, Hoshimjon! — deb shivirladi qulog'imga.

— Xo'p bo'ladi, kelinoyi! — deb unga ham chest berib qo'ydim.

Ammo-lekin, to'yxonani ham qoyilmaqom qilib bezab yubordik-da! Buvijonim ishlatadigan angishvonek keladigan lampochkalardan rang-barang gullar yasab, chor tomonga osib qo'rganmiz. Salimjon akamning hovlisidan keltirilgan quchoq-quchoq anvoyi gullar noz-ne'matlar to'la stollarga husn berib turibdi. Bir militsioner yigit ola-bula tarvuzlardan chiroyli savatchalar yasarkan, o'sha savatchalarning yonlariga ham atirgullardan sanchib, stollarga terib qo'rganmiz. Bizning qishloqlarda to'ppa-to'g'ri qovurib yoki pishirib yeyilaveradigan qo'y go'shtlarni ham tarelkalarga yulduzsimon qilib terishib, o'rtasiga allaqanday narsalar qo'yisharkan bu yerda.

Noz-ne'matlar mo'lligidan uzun stollarning beli naqd egilay deb turibdi.

Nihoyat, mehmonlar kelib bo'lgach, to'yboshi Karomat opa bazmni ochib, kuyov-kelinlar baxtiga qadah ko'tarishlaringizni so'rayman, dedi. Men qadah degan so'zni eshitib, bir qadah aroq tufayli boshimga qanday tashvishlar tushganini esladim-u, yugurganim-

cha tashqariga chiqib ketdim. Eshik oldida bir kishiga qornim bilan urilib ketdim. Bunday boshimni ko'tarib qarasam, yopiray, o'ngimmi-tushimmi, qarshimda kulimsiragancha, o'sha jinnixonada tanishganim — kechasi bilan ot bo'lib kishnab chiqadigan Orif aka turibdi.

— Assalomu alaykum! — dedim ko'rishish uchun qo'limni uzatib. — Qani, ichkariga marhamat.

— Yigitcha, sizni qayerdadir ko'rganga o'xshayman? — so'radi amakim. — Tag'in Napoleon Bonapartning o'zi bo'lmang!

— Yo'q, men qirchang'i otman, bir kishnab beraymi? — deb kulib yubordim. Kulisha-kulisha, Orif akani ichkari olib kirib, o'z obro'yi, o'z mavqeyiga mos bir joy tanlab o'tkazdim.

Uni tinchitgunimcha bo'lmay, hurmatli mehmonlar kelishyapti, deb hamma g'ur etib o'rnidan turdi. O'girilib qarasam, Salimjon akam bilan shahar militsiya bo'limining boshlig'i, ho' birda men soqolini hafsala bilan olib qo'yganimda “sendan qanaqa militSIONER chiqishini aytolmayman-ku, ammo yaxshi sarta-rosh chiqadi”, degan general kirib kelyapti. Shoshmasdan boshlarini qimirlatishib, goh o'ngga, goh chapga salom berishib, kuyov-kelinning o'ng tomoniga o'tib o'tirishdi.

Shoshib qoldim. O'zimning sarta-roshxonada emas, balki militsiyada ishlayotganligimni hurmatli generalga bir ko'rsatib qo'ygim kelib ketdi. Oldilariga qanday borsam ekan? Ha, topdim, oshxonaga kiraman-da, qovurilgan, qaynatilgan, dimlangan go'shtlardan bir lagan bosib chiqaman...

Laganni oldilariga qo'yayotib, odob bilan salom bergandim, general boshini ko'tardi.

— Soqolingizni olib qo'ygandim, esingizda bormi?

— Bu, haligi kursant bola-ku! — deb general kutilmaganda menga qo'l uzatib qoldi. — Qalay, o'qishlarni tugatdingmi?

— Tugatdim, o'rtoq general.

— Sartaroshxonada ishlayapsanmi?

— Yo'q, menda ishlayapti, — gapga aralashdi Salimjon akam, — birga ishlayapmiz.

— Juda g'o'r-ku, — dedi general.

— G'o'rlikka g'o'r-a, lekin o'zim pishirib olaman.

— Adash, sening shu odating yaxshi, hammaga umid bilan qaraysan.

Xuddi shu paytda to'y kechasiga raislik qilayotgan Karomat kelinoyim mikrofonga yo'talib, shirin suhbatimizni bo'lib qo'ydi.

— Navbat sozandalarga!!

Shahar militsiyasi boshqarmasi qoshidagi yigirma ikki kishidan iborat badiiy havaskorlik to'garagi a'zolari tashrif buyurishib, ikki karavotni liq to'ldirib, sozlarini sozlashib, tomoqlarini ham oz-ozdan moylashib o'tirishgan edi. Ashula boshlab yuborishdi, ashula ketidan ashula, mashq ketidan mashq ulanib ketaverdi. Hammaning ko'z-qulog'i, butun diqqat-e'tibori karavotlarda bo'lib qoldi.

Bir mahal, so'rida o'tirgan sozandalardan biri she-rigining tizzasiga qo'lini tirab o'rnidan turdi-da, mehmonlarga qarab negadir, bir kulib qo'ydi:

— Ruxsatingiz bilan, navbat serjant Sur'at Oripovga! Sur'atjon ajoyib iste'dod egasi, ham she'r yozadi, ham kuy yaratadi, ham ashula aytadi. Sur'atjon, mehmonlar sizni kutib qolishdi!

E-ha, hamma gap bu yoqda ekan-ku, deb o'yladim ichimda. Shu paytda negidir juda xursand bo'lib ketdim. Sur'at aka faqat kechasi yo'ldan adashganlarni jinnixonaga eltib qo'yish bilangina shug'ullanmas ekan, she'r yozarkan, kuy yaratarkan, qani bir eshitaylik-chi!

*El uchun, xalqim uchun, tun-u kun xizmatdaman,
Shul sabab qadrim oshib, e'zozdaman, shuhratdaman.
Yong'in chiqsa suv bo'lib, suv toshsa g'avvos bo'lib,
Elda tartib o'rnatib, har kuni hurmatdaman.
Niyatim shu, intizom har yerda barqaror bo'lsa,
Katta-kichik, siz-u biz — hurmatda barohar bo'lsa,*

*Sokin o'tsa postimiz ham g'alvasiz o'tsa tunlar,
Ko'ngillar ham misli tong — begardu beg'ubor bo'tsa.*

Sur'at aka tanbur chertib, shunaqangi bir zavq bilan kuylardiki, yoqimli to'lqinlar hatto o'choq boshidagi oshpazlarni ham sehrlab qo'ydi. Ular qo'llaridagi kapgir-u chovlilarni qozonga tashlab, bo'yinlarini cho'zishib, o'rtaga tikilganlaricha shamdek qotib qolishdi. Kuy hammadan ham generalni mahliyo qilib qo'ygandi. U o'zi ham sezmagani holda, ashula balandlasa sekin o'rnidan turadi, pasaysa yana sekin o'rniga o'tiradi. Ashula to'xtashi bilan shunaqangi bir qarsak yangradiki, nazarimda, tepamizdagi lampochkalar-u daraxtlarning yalang'och novdalari ham odamlarga qo'shilib qarsak chalib yuborgandek bo'ldi.

— Ofarin, uka, ming ofarin! — General o'rnidan turib, Sur'at akani chaqirib yonidan joy berdi. Haligi Sur'at akaga nomer bergan sozanda yana o'rnidan turib:

— Qimmatli mehmonlar! — deya odamlarni o'ziga qaratib oldi. — To'yda o'yin-kulgi, xursandchilik yarashadi deyishadi. O'ynagani, kulgani to'plangan-miz bu yerga. Mana, davramizda hurmatli akaxonimiz Jamol Qoraboyev o'tiribdilar. Navbatni shu kishiga bersak. Jamol akaning sozandalar bilan o'tirganini ko'ruvdimu, ammo u ham shularning gruppasidan ekanini bilmagan ekanman. Men shunchaki choy-poy quyib berib, ularga xizmat qilib o'tirgan bo'lsa kerak, deb o'ylovdim.

Kapitan o'rnidan turib, qo'llari bilan ikki sonini shapalab:

— Qu-qu-qu! — deya qichqirib yubordi. Odamlar avvaliga ovoz qayoqdan kelganini payqamay, bir xillari tomga, yana bir xillari daraxtlarning shoxiga ko'z tashlab olishdi. Kapitan ikkinchi marta qichqirgan edi, davrada gur etib kulgi ko'tarildi.

Kulgi bosilguncha kapitan o'rtaga chiqib oldi va:

— Onam tovuqboqar bo'lib ishlardi, bolaligim

tovuqlar orasida o'tgan, — deya mehmonlarga murojaat qildi. — Tovuqlarning ovozigiga taqlid qilishni o'shanda o'rganganman... Mana, dakang xo'roz don topib, makiyonlarni chaqiryapti...

Nazarimda, shu paytda Jamol aka chinakam xo'rozga aylanib qolgandek bo'ldi. Uning ovozi va harakatlari odamlarning ko'z o'ngiga haqiqiy xo'rozning o'zginasini keltirib qo'ydi.

Qarsak, yangradi.

— Ferma mudiri tovuq sho'rva ichgisi kelib, ona tovuqni ushlamoqchi bo'lyapti, ona tovuq lapanglab, mana bunday qilib qochyapti...

Davrada avval kulgi, qiyqiriq, so'ng yana qarsak yangrab ketdi.

— Fermamizda ikkita kaklik ham bo'lar edi, bir kuni yonlaridan o'tib keta tursam, mana bunday qitib sayrashayotgan ekan...

Yana kulgi, yana qarsak, yana ofarinlar yog'ildi! Jamol aka chinakam san'atkor ekan. Nazarimda uning qorniga har xil parrandalar joylashib olib, galma-galdan sayrashayotganga o'xshaydi. Goh bulbul nolish qilyapti, goh bedanalar "bitbildiq" otib ketishyapti... Yo'q, siz nima desangiz deng-u, lekin men bunaqasini hech ko'rmaganman. Mehmonlar qotib-qotib, tizzalariga urib-urib kulishardi. Kulib bo'lishgach, raislik qiluvchi:

— Kuyov-kelinni tabriklash uchun hurmatli mehmonimiz Salimjon aka Otajonovga so'z beriladi! — deb e'lon qildi.

Sadimjon aka ikki qo'lini stolga tirab kulimsiragancha o'rnidan turayotgan edi, ko'cha eshik yonidagi uzun skameykada mahalla ayollari davrasida o'tirgan yoshgina bir juvon, qo'lidagi chaqalog'ini chinqiratib o'rtaga chiqdi-da, Salimjon akani mo'ljalga olib kelaverdi.

Hammaning ko'zi chaqaloq ko'targan juvonda bo'lib qoldi.

— To'xta, gapirma! — dedi juvon boshlig'imga

do‘q urib. — To‘ylarda gapirguncha avval bolangni boqib olsang, bo‘lmaydimi?

Shunday deb, noma‘lum ayol ingalab yig‘layotgan chaqaloqni Salimjon akamning oldiga tashladi. So‘ng odamlarga o‘girilib, ko‘ksiga mushtlab, dard-alam bilan gapira ketdi...

— Odamlar, nega qarab turibsiz, nega bu zolim xotinbozni tartibga chaqirib qo‘ymaysizlar?! Bola shu-niki! Aliment bermasa, kiyim-bosh olib bermasa, bu qanday bedodlik axir! Xotinim o‘lsa, uyimga olib borib olaman degan edi, mana, xotining o‘lganiga ham bir yildan oshdi... Hamon tutqich bermay qochib yuribdi... Ol endi, bola kerak bo‘lsa o‘zing boqib ol!

— Siz kimga gapirayapsiz?! — hayron bo‘lib so‘radi Salimjon aka.

— Hali tonarsiz ham! — Salimjon akaning yuziga baqrayib turib dedi juvon.

— Jinnimi bu! — Yelkasini qisib atrofiga qaradi Salimjon aka. — Men seni umrimda ko‘rgan emas-man-ku.

— Ol, bolangni o‘zing katta qilib ol!

Ayol ikki qo‘li bilan yuzini berkitib, yig‘lagan cha ko‘chaga yugurdi.

Ana to‘y-u yana tomosha! Odamlar hang-u mang, to‘yxonada faqat chaqaloqning yig‘isigina eshitiladi. Haligi ayol bamisoli hammani sehrlab qo‘ygandek. Barchaning boshi xam, katta-yu kichik sukutda!

Birinchi bo‘lib to‘yboshi Karomat Hoshimova o‘ziga keldi. U, go‘yo tez yursa, odamlarni uyg‘otib yuborishdan qo‘rqqandek, bitta-bitta bosib, chinqirib yig‘layotgan chaqaloqqa yaqinlashdi. Qo‘liga olib, “boringlar, onasini qaytarib kefinglar”, deb buyurdi.

Besh azamat bir-birini quvlashib, ko‘chaga chiqib ketishdi. Yo‘q, ayol allaqachon g‘oyib bo‘lgan ekan, azamatlar shalvirab qaytib kelishdi.

To‘y azaga aylandi. Odamlar, negadir, bir-biriga qovusholmay qoldi. Bir xillar achingandek yer ostidan Salimjon akaga qarab-qarab qo‘yishadi, bir xillar bo‘ynini cho‘zib, o‘choq boshida akillayotgan

chaqaloq tomonga nazar tashlashadi, boshqa bir xillari pichirlashib, o'zlaricha har xil taxminlarni aytishadi:

— Polkovnik ham qariganda aynibdi-da!

— Men bu odamni juda pokiza deb yurardim.

— Odamning olasi ichida, deb shuni aytishsa kerak-da.

— Be, bu qip-qizil tuhmat-ku!

— Tuhmatligini qayoqdan bila qolding?!

— Men bu shallaqi ayolni taniyman. Chorsudagi oshxonada ofitsiantka bo'lib ishlardi.

— Menimcha, juda o'ylab qilingan tuhmat bu.

— Lekin, nima bo'lganda ham bechora Salimjon akaning yuragiga xanjar urishdi-da!

— Men ham achinyapman.

— Hammaga yordam qilardi-u.

— Lekin, o'zining bolasiga aliment bermagani chakki bo'libdi-da! — shunday deb mehmonlardan ikkitasi, ovoz chiqarmaslik uchun og'zini yumib, qornini silkitib kula boshladi.

— Valerianka bormi? — deb qichqirdi kimdir. Qarasam, Salimjon akam o'ng qo'li bilan yuragini changallaganicha, o'tirgan stulining suyanchig'iga boshini qo'yib, o'zidan ketib qolibdi.

Zarba ustiga zarba

Boshlig'im tuni bilan uxlamadi.

O'ylayapti, tinmay o'ylayapti. Nimalar haqida o'ylayotgan ekan? Hoynahoy tuhmatchilar haqida o'ylayotgandir...

Qiziq, oqshomgi ayol kim o'zi, nega bunaqa qildi?

Salimjon akam to'yda nega o'zidan ketib qoldi?

Jumboq, hammasi jumboq...

Uxlab qolibman. Bir mahal ko'zimni ochsam, tashqarida tong yorishay deb qolibdi. Salimjon akam o'rnida yo'q. Shoshilib hovliga chiqdim — bu yerda ham ko'rinmadi. Qiziq, bu mahalda qayerga ketdi ekan? Yo magazinchi olib chiqib ketdimikan?.. Eshikchadan Ne'mat akanikiga o'tdim. Derazadan

asta mo'ralab qaragam, katta-kichik bolalari birining oyog'iga bir boshini qo'yib, pishillab, quyon bolalari-dek beozorgina uxlab yotishibdi...

Ne'mat akani turtkilab uyg'otdim. Avvaliga uyqusirab, meni katta o'g'li deb o'yladi shekilli, uxlatasanmi, yo'qmi, deb bir poy botinkani qo'liga olib urmoqchi bo'ldi, keyin men ekanligimni bilgach, kulib, yelkasini qashidi.

— Tinchlikmi?

Salimjon akam yo'q bo'lib qolganlarini aytdim.

— Qabristonga ketgandir, — dedi Ne'mat aka og'ziga kaftini tutib esnab. — Ba'zan shunaqa odati bor. Kechasimi, kunduzimi, xotining oldiga boradi... Yur-chi...

Ketma-ket qaristonga yugurdik. Shinamgina ishlangan shiyponga uzoqdan sim tortib kelib lampochka tushirilgan ekan. Salimjon aka ana shu shiypon ostida o'tirardi. Gulzorga qo'yilgan marmar kursichada boshini ikki qo'li bilan changallab, butun borliqni unutib o'yg'a tolib o'tirardi u. Bizni ko'rib, gunohkor odamdek kulimsirab o'rnidan turdi:

— Sizlarni tashvishga qo'yibman-da?

— Tashvishga-ku qo'yganingiz yo'g'-a, lekin mana shunaqa paytda bir og'iz aytib ketsangiz yaxshi bo'ladi, — ta'na ohangida dedi Ne'mat aka.

— Bu yerga qanday kelib qolganimni o'zim ham sezmay qolibman... Kelinoying bilan bir ishni maslahatlashgani keluvdim. Boshimga qanaqa mushkul tushsa, hamisha menga hamdard bo'lardi, aqlli maslahatlar berardi. Ruhingiz tushmasin, dadil bo'ling, derdi!

— Qanaqa mushkul ish tushdi yana? — tashvishlanib so'radi magazinchi.

— Hoshim aytib bermadimi?

— Hech narsa degani yo'q.

— Aytmagan bo'lsa keyinroq bilib olarsan, qo'shni, lekin boplashdi meni! Bu hammasi Odil Abbosovning ishi, ofarin, tan berdim unga! Olishsang, mana shunaqasi bilan olishsang-da! "Pus" desang tovuqqa o'xshab pusaveradigan jinoyatchini uncha xushlamay-

man. Bunaqangi jinoyatlichilar militsiyani dangasa qilib qo'yadi... Pistafurush ham jinoyatchi bo'libdi-yu! To'g'rimi, o'rtoq serjant?

— To'g'ri aytasiz, o'rtoq polkovnik, — dedim shosha-pisha, — qurtfurushlar ham jinoyatchi emas.

Gap bilan bo'lib uyga yetib kelganimizni ham sezmay qolibmiz. Nonushtaga Lutfi xolam jizzali non yopdi, yangi olingan qaymoqlar keltirdi, kulisha-kulisha nonushta qildik. Salimjon akam hiror qarorga kelib olgandan so'ng, mana shunaqangi dilbar, qiziqchi, harakatlari keskin, jiddiyroq bo'lib qoladi. Shoshilib ishxonaga jo'nadik. Boshlig'im shunday tez va katta qadam tashlardiki, men uning ortidan deyarli yugurib borardim. Yo'lovchilar "tinchlikmi" degan-dek orqamizdan qarab qolishardi.

Kabinetga kirgach, boshlig'im po'lat sandiqni ocha turib, xuddi tok urib olgandek sapchib o'rnidan turib ketdi:

— Seyf ochilib qolibdi-ku, Hoshim!

— A! — men ham bir sapchib tushdim.

— To'xta, to'xta, hujjatlar ham yo'q!

— Qanaqa hujjatlar?

— "Rohat" oshxonasiga tegishli jami hujjatlar sariq papkada edi. Sariq papka yo'q! Yugur, odamlarni chaqir!!!

Hovliqib koridorga chiqdim. Avval katta boshlig'imiz polkovnik o'rtoq Usmonovga xabar berdim. U ham, nazarimda, xuddi tok urgandek bir sakrab tushdi. Keyin o'zimni kapitan Karomat Hoshimovaning kabinetiga urdim. Qiziq, bu shum xabarni kim eshitsa, bir sapchib tushaverdi.

Kabinetimizga qaytsam allaqachon besh-olti chog'li odam to'planib qolibdi. Salimjon akamni, negadir, divanga cho'ziltirib yotqizib qo'yishibdi. Rangi dokadek oqargan, qo'llari ikki tomondan shalvirab osilib yotibdi... Nima bo'ldi o'zi? Nahotki.. nahotki dadamdan ham mehribon bir kishimdan ayrilib qolgan bo'lsam!

— Salimjon aka! — dedim-u, ho'ngrab yig'lab yubordim.

SARIQ DEVNI QUVIB

Baxti qaro direktorning xazinasi

Qishloqdan qaytyapman. Chamadonimda ikki banka qaymoq, olti bosh husayni uzum, sakkizta qatlama, bir hovuch jiyda, bir hovuch shaftoli qoqi, bir hovuch turshak — bularning hammasini buvijonim berib yubordi, boshlig'ingga bergin, kasalxonadan tuzalib chiqquncha yonidan jilmagin, yaxshi kishi ekan, odam bo'lguningcha etagini mahkam ushlagin, deb tayinladi.

Xursand qaytyapman. Oyijonim, dadajonim, jondan aziz singillarim bilan maza qilib dam oldim. O'zlarियam rosa sog'inishgan ekan, yuz-ko'zlarimdan o'paverib, naq hamma yog'imni shilib yuborishdi-ya! Ammo qimmatli do'stim Zokirni ko'rolmaganim chakki bo'ldi. Oblastga ilg'or buzoqboqarlar kengashiga ketgan ekan. Qaytayotganda avtobusda uxlab qolib, yana o'sha avtobus bilan oblastga qaytib ketib qolibdi bechora.

Shaharga tushishim bilan qimmatli qalpoqchamni boshimga kiyib, o'zimni bir sinab ko'rmoqchi bo'ldim. Mana, kiydim... mana, ko'zdan g'oyib ham bo'ldim.

— Salom, qalpoqcham! — dedim quvonib.

— Salom, Hoshimjon, — dedi do'stginam.

— Meni rosa kutdingmi-a?

— Betoqat kutdim, Hoshimjon.

— Menga yana yordaming kerak.

— Niyating yaxshi bo'lsa hech narsani ayamayman.

— Men jamiki jinoyatchilarni tugatmoqchiman, aziz qalpoqcham!

— Men hamisha yordamchingman, quvnoq Hoshimjon!

— Ishni nimadan boshlay, dono maslahatchim?

— Baxti qaro direktorning orqasidan bor, qiziqchi do'stim.

— Rahmat, qalpoqcham.

— Arzimaydi, Hoshimjon.

Ha, ha, deb yenglarimni shimarib, kaftimga tufurib, g'ayratim jo'shib, o'zim ham ruhlanib Salimjon akamning uyiga qarab yugurdim. Sovg'a-salomimni uyga qo'yib chiqqanimni Lutfi xolamga ma'lum qildim-u, to'ppa-to'g'ri "Rohat" oshxonasini mo'ljalga oldim. Kech kirib qolgani uchun oshxonada ham ishlar tugab, bosh oshpazlar hisob-kitob qilish uchun baxti qaro direktorning huzuriga yig'ilishgan ekan.

— Hech kim shikoyat qildimi? — so'radi direktor.

— Shikoyat qilganning tishini qoqib, qo'lga ber-yapmizku! — dedi oshpazlardan biri.

— Barakalla, bundan keyin ham xuddi shunday qilinglar! — ko'ngillarini ko'tardi direktor. — Majlis yopiq.

Odil Abbosov hammaga javob berib, xonaning ichidan berkitdi. Po'lat sandiqni ochib, bir dasta o'n so'mlik, bir dasta besh so'mlik, bir dasta uch so'mlik olib, portfeliga joyladi-da, keyin shoshmasdan tashqariga chiqdi.

Uning ham, qishlog'imizdagi Bodom Qori amakiga o'xshab, yo'l yurganda o'zi bilan o'zi gaplashib yuradigan odati bor ekan. Mana hozir ham xilvat ko'chalardan ketyapti-yu, xuddi tushida aljigan odamga o'xshab javrab horyapti:

"...Ha, Salim, ahvoling qalay endi? Polkovnik emish! Mening qo'limda o'yinchoqsan-ku. Istagan kuyimga o'ynatishim mumkin seni, yo'q, o'ynatmayman, tiriklay ko'maman seni. Yo'q, ko'mmayman, avval rosa joningni qiynayman! Sen oqko'ngilsan, soddasan. Men tulkiman, ayyor tulkiman! Bundan o'ttiz besh yil oldin men pilla zavodida tarozibon

bo'lib yurganimda mening ikki akamni, otamni qamading! Uch tonna pilla o'g'irlaganimiz uchun butun oilani vayron qilding. O'shanda biz seni ogohlantirgan edik, o'ch olamiz deb qasamyod qilgan edik. Ammo sen, hukumatning erka o'g'li, bizning yo'limizga yurmading, uyingga o't qo'ydirib, ikki qizingni kuydirgan men bo'laman! Qamoqda o'lgan akam, o'ligi janozasiz ko'milgan marhum otam haqi, senga tinchlik yo'q, hech qachon...

Sen oqko'ngilsan, soddasan. Meni tanimaysan. Men bo'lsam seni o'ttiz besh yildan buyon quvaman, oromingni o'g'irlab baxtingga chang solaman. O'g'ling Karimni jinoyatchilarga qo'shgan, uyingdan to'pponcha o'g'irlatib, o'sha to'pponcha o'qi bilan qorovulni ottirgan ham men bo'laman!

Sen hukumatga sodiqsan, men jinoyatchilarga sodiqman. Sen jinoyatchilarni tugatish payidansan, men ularni parvarishlab, boshini silab, ko'paytirish payidanman. To'g'ri jinoyatchilar oz qoldi. Oz-u, lekin sozi qoldi!.. To'yda qo'lingga chaqaloq tutqazib, el o'rtasida sharmandangni chiqargan ham, po'lat sandig'ingdagi hujjatlarni o'g'irlatgan ham men bo'laman!.. Yo'q, men seni hali-veri o'ldirmayman, joningni azoblayveraman! O'ligi janozasiz ko'milgan otam haqi, sendan o'ch olaveraman!..

Umrbo'yi qo'limda jaraq-jaraq pul o'ynadi; qo'sha-qo'sha uchastkalar qurdim, qo'sha-qo'sha mashinalar oldim, bir sandiq oltin yig'dim. Qani, qo'lga tushira olmading-ku! Chunki, men yovuzman. Men jamiki sarqitlar yig'indisidan tashkil topgan Odil battol bo'laman..."

Yo'q, aziz do'stim, ortiq chiday olmadim. Vujudimni qaltiroq bosib, ixtiyorimni yo'qotdimu, aljib borayotgan Odil battolning beliga qarab tepib yubordim. To'g'ri, xato qildim, juda katta xato qildim. Militsiya xodimi uchun bironi urish qat'iyman etilgan. Lekin, boshqa ilojim yoq edi. Qo'ltig'idan olib, o'rnidan turishiga ko'maklashib yubordim. Odil battol, "tavba" degandek, u yoq-bu yog'iga qarab

yelkasini bir qisdi-yu, etagini qoqib yo'lida davom etdi. Ammo qaltirog'im hamon bosilgani yo'q, ishqilib, yana tepib yubormasam go'rga edi, deya o'zimdanda o'zim qo'rqibroq boryapman.

Odil battol qo'shqanotli temir darvoza oldida to'xtab, tepadagi sariq tugmachani bosgan edi, darvozaning eshikchasi ochilib, yigirma besh yoshlardagi xushro'ygina, kiyim-boshidan muattar atir-upalar hidi ufurib turgan bir juvon ko'rindi.

— Assalomu alykum! — dedi u boshi yerga yetguncha ta'zim qilib.

— Hech kim yo'qlab keldimi? — so'radi baxti qaro direktor.

— Yo'q, hech kim kelmadi, — dedi juvon darvozaning ichidan berkitayotib. — Daragingiz bo'lmasdi, juda xavotir oldim.

— Katta kundoshingnikida edim, — jerkib dedi direktor.

Yo'lakda men ayolga boshdan oyoq razm solib chiqdim. O'ttiz ikkita tishini ombur bilan sug'urib olib, o'rniga tilla tish qo'yishibdi. Qulog'ida, har bitasi chaqaloqning shapalog'idek keladigan oltin sirg'alar, o'n barmog'ida o'n uzuk — o'novi ham tilladan, ko'zlari yoqut bo'lsa kerak, yal-yal yonib turibdi. Oppoq bilaklaridagi tilla bilakuzuklarning sanab sanog'iga yetolmadim. Bunday egilib qaragam, yopiray, oyoqlaridagi xushbichim kavushchalari ham tilla suvi yuritilgan zardan tikilgan ekan... Yo'q, kechirasiz, men baxti qaro direktorning kichik xotini turadigan uyga emas, buvijonim aytib bergan ertaklardagi podsholarning qasriga kelib qolganga o'xshayman. Ha, ha, xuddi qasrning o'zi! Sakkiz xonali uyga sakkiz rangda bo'yoq berilgan, uylarning shiftiga oltin suvi yuritib, rango-rang rasmlar solingan. Shiftlarning to'rt burchiga, men nomini bilmaydigan, lekin billurga juda ham o'xshab ketadigan yaltiroq oynalar qo'yilgan. Qandillarni aytmaysizmi! Sakkiz uyga sakkiz rangli billur qandillar osilgan. Qora-qizg'ish shkaflar, qimmatbaho vazalar, to'rt uyda to'rt xil televizor,

qizil-sariq gilamlarning sanog'i yo'q, shkaflarda qimmatbaho oltin suvi yugurtirilgan choynak-piyolalar, lagan-u taqsimchalar — bamisoli yengil sanoat buyumlari ko'rgazmasi tashkil etilganga o'xshaydi.

— Oyog'imni uqalab qo'y! — dedi direktor atlas ko'rpachaga o'tirayotib.

Ayol uning oyog'ini uqalay boshladi.

— Belimga yostiq qo'y, — buyruq bo'ldi yana.

Ayol beliga yostiq qo'ydi.

— Ovqatingni olib kel!

Shoshilinch ovqat keltirildi.

— Bir piyola konyak quy.

Konyak quyildi.

Jimgina ovqatlanishga tushdi. Men ham, ochqab qolgan ekanman, tovoqdagi bug'i chiqib turgan mantini ko'rib, o'zimni tutolmay, cho'kkalab bir boshdan tushira boshladim.

— Sal sekinroq yesang o'lasanmi?! — o'shqirdi direktor.

Xotini bir cho'chib tushdi.

— Voy, men yeganim yo'q-ku!

— Yana yolg'on gapiradi-ya. Bor, yana suzib kel, — ko'zining paxtasi chiqib dedi direktor. Xotini g'izillab borib, yana bir tovoq manti keltirdi, uni ham birgalashib yedik.

— Darvozani qulflab kel, — buyurdi direktor.

Darvozaga qulf solindi.

— Itni qo'yib yubor! — buyruq bo'ldi yana.

It ham qo'yib yuborilgach, hovlidagi chiroq o'chirildi, atrof go'ristondek qop-qorong'i bo'ldi-qoldi...

Odil battol ko'mirxonaga qarab yo'l olgan edi, har qalay bir shum niyati bor-ku, deya sekin uning orqasidan ergashdim. Qo'l fonar bilan yo'lini yoritib, ko'mirxonadagi latta-luttalar bosilgan oxurni uzoq paypasladi. Nihoyat, bir tugmachani topib bosgan edi, uy o'rtasidagi ko'mir bir tomonga surilib, yuz kilogrammli choy yashigidek keladigan, to'rt burchakli chuqurcha paydo bo'ldi. Chuqurchaga tushib kafti bilan devorning bir chetini qattiq bosgan edi, ichkari-

ga eshik ochilib, yana to'rt burchakli bir eshikcha paydo bo'ldi. Qo'l fonari yorug'ida Odil battol tepadan osilib turgan arqonchani arang topdi. Arqonchani yechib, chap tomondagi ipni uch bor tortgan edi, nazarimda, qarshimizdagi devor ichkariga qarab qulab tushgandek bo'ldi. O'ng tomondagi ipni uch bor tortgan edi, lampochka yonib, ichkari yorishib ketdi. Zax hidi kelib turgan yerto'laga kirdik. Yerto'la uncha katta emas, nari borsa o'quvchi bolalarning darsxonasicha keladi, xolos. Yashiklarda konyak, aroqlar. Bitta yashikda liq to'la shoyi atlas, yana bir yashikda yuz metrcha qora baxmal. Yerto'laning devorlari sement suvoq qilingan. Tagi negadir sementlanmagan, tuproq. Odil battol eshik oldidan yigirma poy o'lchadi-da, engashib, qo'llari bilan tuproqni bir tomonga sura boshladi. Yana yiltirab turgan knopka ochildi, knopkani o'rnidan sug'urib, teshikchaga sim tiqib buragan edi, yerto'laning chap tomondagi devori asta-sekin yerga yota boshladi. Ichkarida katta-kichik o'ntacha tokcha bor ekan. Bir tokchadagi chamadonni olib ochgan edi, angrayib qoldim: ichi to'la 50 so'mlik, 100 so'mlik pullar! Umrin bino bo'lib, bunaqangi ko'p pulni ko'rgan emasman. Odil battol hali ishxonasida sumkasiga solib olgan pullardan taxminan yarmini chamadonga joyladi-da, uni o'rniga qo'yib, boshqasini ochdi. Bunisi liq to'la oltin ekan. Besh so'mlik, o'n so'mlik so'lkavoylar, har xil taqinchoqlar, yaxlit oltin parchasidan yasalgan, og'irligi ikki kilocha keladigan guldor lagan ham turibdi... Uch dona oltin tanga olib, chamadonini yana o'rniga qo'ydi.

Uchinchi chamadon ochilganda, ishonsangiz, men haddan tashqari qo'rqib ketdim. Chamadonda xuddi Salimjon akamnikiga o'xshab ketadigan uchta to'pponcha sovuq yaltirab turardi... Yuragim urib ketdi. Qo'rqaymanmi, unisini aniq bilmayman-ku, lekin dag'-dag' qaltiray boshlaganimni sezib turibman. Bir xayolim battolning beliga yana bir tepib, qo'l-oyog'ini bog'lab, to'g'ri militsiyaga olib borayin ham

dedim-u, ammo katta bir jinoyat ochilishi oldida ishning pachavasini chiqarib qo'yishdan qo'rqdim.

Battol to'pponchalardan birini olib, cho'ntagiga soldi. Salimjon akam aytgandek, og'ir bo'lishga harakat qildim, tishimni-tishimga bosib, izma-iz uning orqasidan chiqdim. Yarim soatlardan so'ng ikkimiz taksiga o'tirib, noma'lum tomonga jo'nadik.

— Rahmat, qalpoqcham! — deb shivirlayman.

— Rahmatga hali erta, — deydi qalpoqcham ham shivirlab, — ishning kattasi mana endi ochiladi...

Yerto'ladagi maxfiy kengash

Taksida shahar chekkasiga qarab uchib borardik. Qing'ir-qiyshiq, pastqam ko'chalardan, o'g'ri topmas tor yo'llardan yurib, nihoyat, jarlik yoqasiga borib to'xtadik. Baxti qaro direktor mashinadan tushib shofyorga bitta o'n so'mlik uzatdi:

— Soat birda, xuddi shu yerda meni kutasiz.

Shofyor men tengi yigitcha ekan o'n so'mlikni ko'rib, surati bor tomonidan o'pdi-yu, cho'ntagiga soldi:

— Aytgan vaqtingizda kelaman!

Atrof shunaqangi qorong'i, shunaqangi vahimaliki kim biladi, boshimda sehrli qalpoqcham bo'lmaganda, dodlab qochib qolarmidim. Axlal to'kilgan tepalikdan o'tib, suvi qurib qolgan anhor ichidan yarim kilometrcha yurib borib, o'ng qirg'oqqa chiqdik. Katta jarlikning tubida atrofi paxsa devor bilan o'ralgan kichkinagina qo'rg'oncha bor ekan, o'shanga kirdik. Uy eshigini yoshi yetmishda desammi, to'qsonda desammi, ishqilib, nechaga kirganini hech aniqlab bo'lmaydigan bir kampir ochdi. Kampir qaddi bukilib, hassaga suyalib qolibdi. Yurganda xuddi emaklayotganga o'xshaydi. Og'zida bitta ham tishi bo'lmagani uchun gapirganda hushtak chalib yuboradi. Xoh ko'ring, xoh ko'rmang, ertaklardagi yalmog'iz kampirning o'zginasi deysiz.

— Kechga qolding, bo'talog'im?

— Taksi topib bo'lmadi, — dedi Odil battol, — hammalari kelishganmi?

— Seni kutib o'tirishibdi, bo'talog'im.

Yalmog'iz kampir bizni dahlizga olib kirib, umivalnikni bir tomonga sekin surgan edi, pastga yo'l ochildi. Zinadan gilamlar bilan bezatilgan katta yerto'laga tushdik. Xona issiq bo'lgani uchunmi, mehmonlar ko'ylaklarini yechib, maykachan atlas ko'rpachalar-u paryostiqlarda yonboshlashib yotishibdi. Bu shubhali odamlarni birinchi bor ko'rayotganim uchun, keyinchalik yana uchratsam yanglishib o'tirmay deb, militsiyaga xos ziyraklik bilan hammalarini ko'zdan kechirib, asosiy belgilarini, yuz tuzilishlarini yodda saqlab qolishga harakat qildim.

To'rdan barmog'i bilan bodom chaqib yeb o'tirgani, yoshi qirqlarda, o'zi xuddi Ivan Poddunbniyga o'xshatgan pahlavon, bo'ynidagi go'shtlari irg'ib chiqqan, bag'baqalari osilib ketgan, qoshlari xuddi jundan to'qilgan arqonga o'xshab, haddan tashqari quyuq; gapirganida pishillab qo'yayapti u. Pahlavonning o'ng tomonida beti xuddi yog'ochdan yo'nilgandek sip-silliq, sochi ham qirtishlab olingan, uzoqdan qarasangiz ham xuddi yelim qo'g'irchoqqa o'xshab ko'rinadigan bir odam o'tiribdi. Yuz-ko'zlariga moy surtgan bo'lsa kerak, peshanasining ikki chakkasi xuddi xiragina lamopchka osib qo'ygandek yiltirab ko'rinyapti. Pahlavonning chap tomonida o'tirgan o'ttiz yoshlardagi yigit bokschimi deyman, bilagidagi muskullari dirkillab o'ynab turibdi. Betida uzun chandig'i bor, boshi xuddi otning kallasidek cho'zinchoq, badanida bo'sh joy qolmagan, hammayog'iga tush bilan har xil rasmlar solingan: bo'g'ma ilon deysizmi, pichoq o'qtalib turgan yigit deysizmi...

O'ng yelkasiga esa bir ayolning surati chizilib, ostiga "Ne zabudu mat rodnuyu", deb yozib qo'yilibdi. Bu yigitdan quyiroqda bir semiz odam o'tiribdiki, bay-bay-bay, haligi biz tushgan teshikka qanday siqqaniga o'zim ham hayronman. Qorni shunaqangi

kattaki, bir aravaga bemalol yuk bo'ladi. Bechora nafas olmay, burnidan xushtak chalyapti.

Eng poygakda cho'kka tushib, yana bir yigit o'tiribdi. Shu darajada ozg'inki, bechoraning o'n ikki qovurg'asi o'tirganlarga bemalol ko'rinib turibdi. Olmaning savog'idek ingichka bo'yni katta kallasini ko'tarolmayapti shekilli, u xuddi qo'g'irchoq o'yna-yotgandek boshini silkitib o'tiribdi.

— Ana, ustoz ham keldilar! — deb hammalari “duv” etib o'rnilaridan turib, qo'llarini ko'ksilariga qo'yib, hoshlarini egib, ta'zim bajo keltirishdi. Odil battol hammadan yuqoriga, baxmal ko'rpachalar to'shalgan o'rindiqqa o'tirgach, boshqalar ham o'tirib, haligi oriq odam fotiha uchun qo'l ko'tardi:

— Militsiya hamisha g'afolatda qolsin!

— Oblohu akbar! — deyishdi hammalari.

Shundan so'ng ular bir-birlaridan hol-ahvol so'rashga, bola-chaqalarining sog'ligini surishtirishga tushib ketishdi. Gap aylanib borib, shahardagi yangiliklar, odamlar o'rtasidagi mishmishlarga taqaldi. Semiz kishi burnidan hushtak chalib, hozir militsiya kuchayib, yoniga drujinachilaru, xalq kontroli vakillarini to'plab, jamiki jinoyatchini yo'q qilishga astoydil bel bog'laganligi, ketma-ket tadbiriy choralar ko'rayotganligini aytib zorlandi. “Bizga juda qiyin bo'lib qoldi” deb uf tortdi.

— Qo'rqqoqlik qilaverma! — urishib berdi Odil battol. So'ng yonidagi yigitga buyurdi:

— Mutal, tur o'rningdan!

— Xo'p bo'ladi! — sapchib o'rnidan turdi Mutal.

— Men aytgan ishni bitirdingmi?

— Bitirdim, sarkor.

— Hujjatlar qani?

— Portfelimda, sarkor.

Mutal deraza yonidagi kattaligi lo'labolishdek keladigan qizil portfelni olib, ichidan “Rohat” oshxonasiga tegishli jamiki hujjatlarni chiqargan edi, o'zimni yo'qotib qo'yay dedim. Bu o'sha Salimjon akamning po'lat sandig'idan o'g'irlangan hujjatlarning

aynan o'zginasi edi. Nima qilay, papkani qo'lidan tortib olib, g'izillaganimcha Salimjon akam yotgan kasalxonaga borib, boshlig'imdan suyunchi olsam-mikan? Yo'q, sabr qilishim kerak. Bizning ishimizda sabr-toqat hamma narsani hal qilib beradi.

— Gapir! — buyurdi battol.

— Nimani gapiray, ustoz? — shoshilib so'radi Mutal.

— Hujjat o'g'irlash operatsiyasini qanday bajarganingni gapir, do'stlaring eshitsin.

— Xuddi siz o'rgatgandek bo'ldi, sarkor. Kechasi militsiya mayori formasini kiyib militsiya bo'limiga bordim. Keksagina bir serjant navbatchilik qilayotgan ekan, o'zimni oblast militsiya boshqarmasidan deb tanitib, guvohnomamni ko'rsatgan edim, serjant:

— Xizimatingizga tayyorman, o'rtoq mayor! — deb chest berdi. Men navbatchilik qanday o'tayotganligini surishtirgan bo'ldim. Xuddi shu paytda sherigim — u ham militsiya formasida edi, qo'lida bir quchoq gul, oldimizga kirib keldi-da:

— Kechirasizlar shu atrofda bir militsioner uylanayotgan edi, to'yxonani topolmay turibman, ko'rsatib qo'ya olmaysizlarmi? — deb so'radi. Serjant:

“Men postdaman, borolmayman”, — degan edi. Men:

— Darrov birga borib, to'yxonani ko'rsatib qo'ying, bir-birlaringga yordam berishni o'rganinglar, tokaygacha sizlarga o'rgatish kerak, deb urishib berdim. Keyin, serjant qaytib kelguncha, polkovnikning po'lat sandig'ini ochib, hujjatlarni olib qo'ydim.

— Ofarin! — sekingina qarsak chalib qo'ydi Odil battol. — Endi polkovnikning qo'lga chaqaloqni qanday topshirganingni gapir.

— Uni Sharifa bajardi.

— Sharifa, qaysi Sharifa?

— Siz uni taniysiz, mening gruppamda ishlaydi. Ilgari oshxonada ofitsiantka edi, hozir idorama-idora yurib, palto o'g'irlaydi. Ersiz tug'ib qo'yib, isnodga qolib, boshi qotib yurgan edi. “Shahar markazidan

ikki xonali uy olib beramiz, uch ming so'm pul ham beramiz", deb siz aytganingizdek taklif qilgan edim, darrov ko'ndi.

— Sharifa hozir berkindimi? — so'radi baxti qaro direktor.

— Ha, berkindi.

— Ayt, ochiqqa chiqsin. Bo'lmasa ish rasvo bo'ladi. Har kuni militsiyaga borib, aliment talab qilaversin — topshiriq berdi Odil battol. — Biz hali polkovnikdan pul ham undiramiz, uni xonavayron qilamiz!.. Mana bu, Sharifaga va'da qilingan pul. Mana bu oltinlar — seniki. Tilla tish qo'ydirasanmi, xotiningga uzuk yasatib berasanmi, ixtiyor o'zingda. Men o'z do'stlarimni hech qachon aldamayman, va'da qildimmi — bajaraman... Sallabodroq, tur o'rningdan!

Sallabodroq deganlari haligi pahlavon ekan, shosh-masdan, inqillab o'rnidan turdi.

— Aravang g'ildirab turibdimi?

— Yurib turibdi, sarkor.

— Ularni eltib berdingmi?

— Aytganingizdek bo'ldi, sarkor.

— Shakarni-chi?

— Olib chiqishning iloji bo'lmadi.

— Shu kechasi tinchit.

— Xo'p bo'ladi, sarkor.

— Shoyi arteliga bordingmi?

— Bordim.

— Oldingmi?

— Siz aytgan joyga eltib tashladim.

— Ma, mukofotingni ol! — Shunday deb baxti qaro direktor sumkasidan bir dasta pul chiqarib, Sallabodroqqa uzatdi.

“Qanaqa joyga kelib qoldim o'zi, bular kimlar? — deb o'ylanib qoldim. — Nahotki, hozir ham shu-naqangi odamlar yashab kelayotgan bo'lsa. Biri o'g'ri, biri poraxo'r, biri tuhmatchi, jamiki sarqitlar makoni ekan, bu yer. Demak, men odamlarning halovatini

o'g'irlab, militsiyaga tunu-kun tinchlik bermaydigan sariq devlar huzuriga kelib qolibman-da!"

— Chayqovchilar boshlig'i, Orif, tur o'rningdan!

Ozg'in yigit qo'lini yerga tirab, arang o'rnidan turdi, turayotib bir munkib ham ketdi.

— Gapir!

— Ishlar chatoq sarkor.

— Nimasi chatoq?

— Chayqovchilar kamayib ketyapti.

— Nega?

— Militsiya, chayqovchi urug'i borki, ushlab qamayapti.

— Sen o'z kadrlaringni saqlab qolish choralarini ko'rmayapsanmi?

— Ko'ryapman. Mahsifurush xotinlar nomidan tuhmat uyushtirib, uchastkovoy militsionerni ishdan oldirtirdim.

— Yaxshi, shunga o'xshash ishlarni yana davom ettir. Kadrlarni ehtiyot qil. Xo'sh, bozorda narx-navo qalay?

— Ko'ngildagidek, sarkor. Yigirma bir so'mlik atlas ellikka ketyapti!

— Eshitdingmi, semiz? — so'radi Odil battol. Semiz kishi o'tirgan o'rnida "imm" deb qo'ydi.

— Bir yuz ellik so'mlik gilam ikki yuz ellikdan pul-lanyapti, — axborot berishda davom etdi chayqovchilar boshlig'i.

— Buni ham eshit, semiz! — yana buyurdi Odil battol. Semiz kishi yana "imm" deb qo'ydi.

— Andatra qalpog'ining bahosi hozir oltmishga... — Chayqovchilar boshlig'ining so'zi og'zida qoldi; baxti qaro direktor birov oyog'ini bosib olgandek sapchib o'rnidan turib ketdi. Borib, xo'ppa semiz amakining yoqasidan tortib, o'rnidan turg'izdi-da, bo'g'ib:

— Sen semizga qachon aql kiradi? Qalpoqning bahosi yuz so'mga chiqquncha omborda saqlab tur, degan edim-ku, nega magazinlarga chiqarib yubor-ding, men u mollarni osonlik bilan topib kelgan-

midim... — deb uning betiga tarsaki tortib yubordi...

— Axir, magazinchilar to'polon ko'tarishdi-da, — o'zini oqlamoqchi bo'lib dedi xo'ppa semiz amaki.

— Nima deb to'polon ko'tarishdi?

— Molni ber, bo'lmasa OBXSSga boramiz deyishdi.

— OBXSSdan endi qo'rqmasang ham bo'ladi! — tutaqib dedi baxti qaro direktor. — Uning boshlig'i hozir o'lim to'shagida yotibdi. Xudo xohlasa, yaqinda hammamiz janozasiga boramiz... Va'da qilingan pulni olib keldingmi?

— Yarmini. — Shunday deb, yana tarsaki tushib qolishidan cho'chib, ikki qo'li bilan ikki betini berkitib oldi xo'ppa semiz amaki.

— Qolgani-chi?

— Aytdim-ku, pora olish qiyinlashib ketyapti deb.

— Yolg'on aytyapsan, itvachcha! Pora olishni ikki barobar kuchaytirganingdan xabarim bor. Tushgan pullarni shahar tashqarisidagi uyingga berkitib qo'yganingni ham bilaman... Mutal!

— Labbay, sarkor?

— Bugun kechasi tintuv o'tkazasan.

— Xo'p bo'ladi, sarkor.

— Kechirasiz, ustoz, — xo'ppa semiz amaki oyog'i kuygan tovuqdek pitillab qoldi, — pullarning hammasini olib kelgan ekanman, endi esimga tushdi. Chap cho'ntagimda edi, ha, ha, chap cho'ntagimda...

Semiz amaki shosha-pisha cho'ntagidan beliga ensizgina oq qog'oz yopshirilgan ikki dasta pul olib sarkorning oldiga qo'ydi.

— Laxtak magizining tadbirkor direktori Qayum, tur, do'stlaringga hisob ber.

Peshanasi yiltiroq amaki dik etib o'rnidan turib, buyrug'ingizga tayyorman, degandek qo'l qovushtirdi.

— Firmalardan kelgan mollarni sotdingmi?

— Yarmini sotdim.

— Yarmi-chi?

— Filiallarimga chiqarib yubordim.

— Qo'lga tushib qolishsa-chi?

— Chorasini ko'rdim. Avval laxtakka bo'lib, so'ng chiqardim.

— Ofarin! — qarsak chalib qo'ydi sarkor. — Bizga tegishli pulni olib keldingmi?

— Olib keldim, ustoz...

Xuddi shu payt yerto'laning qopqog'i ochilib, inqillaganicha yalmog'iz kampir tushib kela boshladi. O'n beshtacha bilqillab pishgan tovuqni katta tog'orada arang ko'tarib kelardi u.

— Chiq bittang, konyakni olib tush! — dedi Odil battol tamshanib. Peshanasi yiltiroq amaki g'izillaganicha tepaga chiqib, o'n butilka konyak olib tushdi.

Ziyofat boshlandi. Xuddi qaroqchilarga o'xshab, har bittasi bittadan tovuqdan butunicha qo'lga olib, chinni kosalarga to'ldirib konyaklardan qulqillatib quyib, lablarini chaplatishib, pishillashib, bir-birlariga hazil-mutoyiba so'zlar aytishib, ovqatlana boshlashdi.

Ora-chora dasturxonga men ham qo'l uzatib turdim.

Bora-bora o'tgan-ketgan gaplardan, qiyinchiliklardan ham gapira boshlashdi. Gaplaridan shu narsa ma'lum bo'ldiki, shaharda jinoyatchilar kamayib ketavergach, militsiya ta'qibidan bir amallab jon saqlab qolgan mana shu jinoyatchilar bir-birini himoya qilish, bir-biriga suyanish, bir-biriga ko'maklashish, bir-biriga foydali, foydasiz maslahatlar berish maqsadida bir necha oy muqaddam birlashib olishibdi. Odil battol hammasining boshlig'i bo'lib, uning har bir so'zi ham mana shu chapillatib tovuq go'shti yeyayotganlar uchun qonun ekan. Tarsaki yegan xo'ppa semiz amaki rayon matlubot jamiyatining omborchisi, oriq yigit — Orif bozorda pattachi, Mutal yigirma ikkinchi bazada shofyor, peshanasi yiltiroq Qayum laxtak do'konining direktori ekan.

Boshliq militsiyadan ehtiyot bo'lish, drujinachilarga qanday qilib chap berish haqida foydali maslahatlar berdi. Shubhali tuyulgan har bir kishini iloji boricha qo'lga olish, qo'lga olib bo'lmasa undan qan-

day qilib qutulish yo'llarini o'rgatdi: "Tuhmat qilish, mishmishlar tarqatish eng yaxshi qurolimiz bo'lsin", degan gaplarni aytdi.

— Navbatdagi uchrashuvimiz shu oyning yigirma yerttinchisi chislosida soat o'nda bo'ladi, — deb gapini tugatdi Odil battol. — Eng muhimi hushyor va dalil bo'laydik, hushyorlik va dadillik shiorimiz bo'lsin. Orifjon, qani uka, shu yerdan o'tgan-ketganlarning arvofiga bir tilovat qilib yubor.

Chayqovchilar boshlig'i cho'kka tushib, xuddi bolasini yo'qotib qo'ygan ona echking ma'rashiga o'xshash ovozlari chiqarib, tilovat qila boshladi. Oxirida:

— Iloyo omin! — dib ikki qo'lini chiroqqa yetgudek qilib baland ko'tardi. — G'animlar g'aflatda bo'lsin, ishimizga rivoj bersin, tadbirkor boshlig'imiz Odiljon akamlar hamisha salomat bo'lsinlar!

— Oblohu akbar! — deb hammalari o'rindan turishdi.

Hujjatlarni qayerga berkitishini ko'rish maqsadida, men Odil battolning orqasidan ergashdim. Boyagi taksi kutib turgan ekan. O'tirishimiz bilan mashina qushdek uchib ketdi.

Baxti qaro direktor orqa o'rindiqda yonboshlab, haddan tashqari xursand bo'lsa kerak, o'zicha xirgoyi qilib boryapti. Men bo'lsam Salimjon akamning so'zlarini eslayman. "Bilasanmi, Hoshimjon — derdi ba'zan u, — yuz minglab vijdonli, halol yashayotgan kishilar ichida ba'zan bitta-ikkita turqi sovug'i ham uchrab qoladi-yu, hammaning dilini siyoh qiladi, oromini o'g'irlaydi. Sen bilan mening vazifamiz ana shu turqi sovuqlarni topib, yaxshi yo'lga solish, yo'limizga yurmasa, boplab ta'zirini berishdan iborat..." "Xayriyat, deb o'ylayman yana o'zimcha, — rayonimizda turqi sovuqlar uncha ko'p emas, bor-yo'g'i oltita ekan. Mana, men ularning iziga tushib ham oldim. Navbati bilan hammasini qo'lga olamiz..."

Baxti qaro direktor oshxonaga tegishli hujjatlarni

yer ostidagi xazinasiga berkitganini o'z ko'zim bilan ko'rgach, ko'nglim tinchib, yarim tunda uyimizga jo'nab ketdim.

Uyqusiz o'tgan bir kecha

Qo'ng'iroqni har qancha jiringlatganim bilan Lutfi xolam baribir uyg'onmasa kerak, deb o'ylab, Salimjon akamning hovlisiga devordan oshib tushdim. Hovliga tushgach, boshimdan qalpoqchamni olib, ko'zga ko'rinadigan bo'lib oldim. Qiziq, tushimmi, o'ngimmi?! Salimjon akam gulzor oralab, toqqaychi bilan gul qirqib yuribdi. Axir, u men ketayotganda shahar kasalxonasida yotuvdi-ku, do'xtirlar ahvoli ancha og'ir, deb aytishayotgan edi-ku!

— Assalomu alaykum! — dedim yaqiniga borib.

— Iye, Hoshimjonmisan? — dedi boshlig'im qad-dini rostlab. — Osmondan tushdingmi, yerdan chiq-dingmi?

— Devordan oshib tushdim, — dedim, — o'zingizchi? o'zingiz qayoqdan paydo bo'lib qoldingiz? Oqshom yo'q edingiz.

— Kasalxonadan qochdim, — deb Salimjon akam negadir o'zini-o'zi oqlay boshladi. — Bilasanmi, o'g'lim, men umrimda kasalxonada yotgan emasman. U yerda kasalim og'irlasha og'irlashadiki, lekin tuzal-maydi. Do'xtirlarga bu gapni hech tushuntirolmadim. Bu yoqda, ko'rib turibsan-ku, ishlar chalkashib yotib-di... Bunaqa paytda kasalxonada yotib bo'larkanmi... Hammasini uxlatib, sekin qochib qoldim. Bilasanmi, Hoshimjon, men qanday xulosaga keldim?

— Yo'q, bilmayman.

— Mening po'lat sandig'imdagi hujjatlarni o'g'irlashni Odil Abbosov tashkil qilgan.

— To'g'ri aytasiz.

— Chunki, bu hujjalarni yo'qotishdan faqat shu odamgina manfaatdor. Lekin o'g'irlikni o'zi qilmagan.

— To'g'ri aytasiz. O'g'irlikni o'zi qilmagan.

— Bu odam sen bilan men o'ylaganchalik sodda

emas. Tuzalmaydigan xilidan ekan... Yaxshi yo'lga tushib olar, deb men unga qancha yaxshiliklar qildim. U bo'lsa doim meni aldash payida.

— Siz Odil Abbosovni ko'pdan taniysizmi?

— O'n yilcha bo'ldi taniganimga.

— Pilla zavodidagi jinoyatchilar orasida u ham bormidi? Eslay olasizmi?

— Esimda yo'q, o'g'lim. Sal kam qirq yillik gap yodimda turadi deysanmi. Nega bularni so'rayapsan?

— O'zim... Shunday...

Yo'q, baxti qaro direktordan eshitgan gaplarimni hozir aytishning mavridi emas. Boshlig'imning yuragi kasal, yana yotib qolishim mumkin. Unga faqat xursand qiladigan gaplarnigina aytishim kerak. Hujjat qayerdaligini aytsam, hoynahoy, sevinganidan kasali ham tuzalib ketishi mumkin.

— Salimjon aka, divanga o'tiraylik, — dedim mumkin qadar jiddiy bo'lishga harakat qilib.

— Biron muhimroq gaping bormi?

— Muhimdan ham muhim!

Ketma-ket ayvonga chiqib, divanga o'tirdik. Sehrli qalpoqcham haqida hech narsa demay, qishloqdan qaytib oshxonaga bordimu direktorning ketidan tushdim, deb sekin gap boshladim. So'ngra shu kechasi nimani ko'rgan bo'lsam, nimani eshitgan bo'lsam, oqizmay-tomizmay so'zlab berdim.

— Nahotki, seni sezishmagan bo'lsa? — gapimga ishonqiramay so'radi polkovnik.

— Men ko'zdan g'oyib bo'lish yo'lini bilaman.

— Yo'g'-e! — yana ishonmadi boshlig'im.

— Rost aytyapman. Ishonmasangiz sinab ko'rishingiz mumkin. Ko'zingizni yuming-a...

Polkovnik istar-istamay ko'zini yumdi. Boshimga qalpoqchamni kiyib, g'oyib bo'ldim. O'rnimdan turib:

— Endi meni ko'ryapsizmi? — deb so'radim.

— Rostdan ham ko'rinmay qolding! Ovozingni eshityapman... Tavba... Bu qanaqasi bo'ldi? Tag'in sen sehrgar bo'lmagin?

— Yo'q, men sehrgar emas, serjant Hoshimjon Ro'ziyev bo'laman.

- Tavba, tavba! Qani, yana ko'zga ko'rin-chi!
- Bo'lmasa ko'zingizni yuming.
- Mana yumdim.
- Endi oching.
- Ey, tavba, ey, tavba! Hoshim, bu o'zingmisan!

Yo men tush ko'ryapmanmi! Ey, tavba! Sen qip-qizil fokuschi ekansan-ku. Qanaqa qilib, ko'zdan g'oyib bo'lding-a?

- Dorisini ichdim.
- Qani, o'sha doridan bir kap menga ham berchi.

— Bu dorini boshqa odam ichsa, til tortmay o'ladi.

— Yo'g'-e!

— Rost. Keyin bu sirni uchinchi bir kishi eshitsa, eshitgan zahoti uchovi ham o'ladi.

— Tavba, men tush ko'rayotganim yo'qmi?

— Yo'q, o'ngingiz, Salimjon aka.

— Bo'lmasa fokusingni yana bir takrorla-chi.

— Ko'zingizni yuming.

O'n-o'n besh minut chamasi ayvonda berkinmachoq o'ynadik, ovozim chiqqan joyga horib, meni topa olmagach, Salimjon akam xonani boshiga ko'tarib, kulib yuborardi.

Nihoyat yana divanga o'tirdik.

— Bu dorini sen qayerdan topding? — hamon hayrati oshib borardi boshlig'imning.

— Buvijonim berdi.

— Buvijoning alximikmi deyman?

— Nima dedingiz?

— Katta olimmi deyapman.

— Shunaqaroq.

— Buvijoningni bu kashfiyoti uchun, menimcha, davlat mukofotiga taqdim etish kerak.

— Mumkin emas.

— Nega endi mumkin bo'lmas ekan? — biroz ranjigandek bo'ldi boshlig'im. — Axir, bir xil odamlar otashkurak yasasa ham, mukofot berasan, deb to'polon ko'taradi-ku, sen bo'lsang...

— Bu sir oshkor bo'lgan kuni buvijonim ham o'ladi.

— Yo'g'-e!

— Rost aytyapman.

— Demak, bu sirni birovga aytib bo'lmaydi degin?

— Ha.

— Qiziq... — Boshlig'im o'rnidan turib, xonada u yoqdan bu yoqqa yura boshladi. — Xalq orasida qadim zamonlardan buyon sehrgarlik ilmi yashab keladi, deyishadi. Men bo'lsam, ishonmas edim. Bundan uch yil oldin Leningradga seminarga bordik. Bir qizchani ko'rsatib, ko'zi shunaqangi o'tkirki, yetti qavat po'lat sandiq ichidagi narsalarni ham bermalol ko'ra oladi deyishdi. Men ishonmadim. Qizcha yonimga kelib: "Sinab ko'rishingiz mumkin, amaki", dedi. Cho'ntagimda pasportimu, kelinoying bilan Karim birga tushgan rasm bor edi. "Qani, cho'ntagimda nima bor, top-chi", dedim. Qizcha ko'ksimga tikilib turib: "Pasport bilan ikki kishining birga tushgan rasmi turibdi", desa bo'ladimi!.. Kim biladi, sening buvijoningda ham hali fanga ma'lum bo'lmagan biror ilm bordir...

— Salimjon aka! — murojaat qildim boshlig'imga.

— Nima deysan? — ham so'zlashdan, ham yurishdan to'xtadi boshlig'im.

— Siz meni yaxshi ko'rasizmi?

— O'g'limdan ham a'lo ko'raman.

— Men o'lib qolsam og'ir ahvolga tushib qolasizmi?

— Unday dema, tentak! Shu gapingni eshitiboq, yuragim o'ynab ketdi.

— Unda bu sirni birovga ayta ko'rmang. Sir oshkor bo'lgan kuni avval men o'laman...

— Sir saqlashda menga teng keladigani yo'q, o'g'lim. Qirq yildan buyon militsiyada ishlab, qirq yildan buyon odamlarning sirini saqlab kelaman. Lekin, o'g'lim, sendagi bu sehr bilan mendagi tajriba qo'shilsa, jinoyatchilarga qiron kelardi-da!

— Shuning uchun ham qishloqqa borib keldim-da.

— Barakalla, o'g'lim! Endi ishga kirishaylik. Hozir men hujjatlar qayerda turganini polkovnik Ali Usmonovga xabar qilay. Lekin qo'rqma, siringni ochmayman, bu sir endi men birlan birga qabrga ketadi.

Soat uchdan oshib qolgan edi. Salimjon akam telefon qoqib, Ali Usmonovning xotinidan, eringni uyg'otib, ber, deb iltimos qildi. Biroz vaqt o'tgach, telefonga Ali Usmonovichning o'zi keldi shekilli, Salimjon akam: "Kasalxonadan emas, uydan gapiryapman. Qochib kelganim yo'q, do'xtirlar ruxsat berdi. Senga muhim bir gap aytmoqchiman, o'g'irlangan hujjatlar qayerdaligi aniqlandi. Hozir boraman deysanmi, yaxshi bo'lardi..." deb gaplashdi.

Yarim soatlardan so'ng, polkovnik Usmonov o'zi bilan birga jinoyat qidiruv bo'limining boshlig'i hali yosh bo'lishiga qaramay sochlari oppoq oqarib ketgan mayor Xoliqovni boshlab, hovliqqancha kirib keldi.

Ravonga dumaloq stol qo'yib, to'rtovimiz uning atrofiga o'tirdik.

— So'z sizga, o'rtoq Ro'ziyev! — dedi polkovnik Usmonov.

O'rnimdan turib, nima ko'rgan bo'lsam, nima eshitgan bo'lsam — haligi jinoyatchilarning ism-familiyasigacha hamma-hammasini so'zlab berdim.

— Aqling bovar qilmaydigan gaplar-a... — o'ylig'iga tolib dedi polkovnik Ali Usmonov.

— Men o'rtoq Ro'ziyevning gaplarini to'liq tasdiqlayman, — kutilmaganda mening foydamga gapirib qoldi mayor Xoliqov. — Jarlikda shubhali odamlar onda-sonda yig'ilib turishi haqida bizda ma'lumot bor. Laxtak magazini esa, hozir bizning nazoratimizda. Shoyi arteli bilan aloqada bo'lgani uchun ishni ochmay turibmiz. Men o'rtoq Ro'ziyevning ma'lumotlarini to'liq tasdiqlayman va bu yosh yigitchani jasorat ko'rsatgani uchun tabriklayman!

Shu gapdan so'ng jinoyatchilarni qanday qo'lga olish planini tuzishga kirishdik. Men, bu kechasiyoq baxti qaro direktorning uyiga borib, hujjatlarni olish

kerak degan edim, bu rejam hech birlariga ma'qul bo'lmadi. Sheriklarini hurkitib qo'yamiz, deyishdi. Jinoyatchini jinoyat ustida qo'lga tushirish zarurligini aytishdi. Qolgan besh jinoyatchining iziga tushishi, ularning qora qilmishlarini puxtalab o'rganish, yana sheriklari bo'lsa, ularni ham aniqlash va navbatdagi yig'inlarida hammalarini o'sha jarlikdagi yerto'laning o'zida qo'lga olishga qaror qildik.

— Xo'sh, bu operatsiyaga rahbarlik qilishni kimga topshirsak ekan? — so'radi Ali Usmonov.

— Serjant Ro'ziyevning o'ziga toshiramiz, — dedi to'satdan mening boshlig'im.

— Serjant yoshlik qilib qolmasmikanlar? — ikkilanib qoldi Ali Usmonov.

— Seni o'z o'rnimga rayon militsiyasiga boshliq qilib tayinlashlarini so'raganimda, — qoshlarini kerib, har bir so'zini ta'kidlab gapira boshladi Salimjon akam, — boshqalar ham, “bu ona suti og'zidan ketmagan yigitcha nima karomat ko'rsatarkan...” deb kulishgan edi. Lekin men senga ishongan edim, yanglishmagan ekanman. Mana, leytenantlikdan polkovnik darajasiga ko'tarilding. Rayonda tartib o'rnatding. Odamlarga ishonish kerak, polkovnik! Men Hoshimjonga xuddi o'zimga ishongandek ishonaman.

— Salimjon aka, siz mening ustozim bo'lasiz, — kulib qo'ydi Ali Usmonov, — militsiyaning alifbesini sizdan o'rganganman. Har bir so'zingiz men uchun qonun! O'rtoq Ro'ziyev, sizni birinchi mas'uliyatli topshiriq bilan tabriklayman.

— Xizmatga tayyorman, o'rtoq polkovnik! — dik etib o'rnimdan turib, chest berdim.

— Lekin, — so'zida davom etdi polkovnik, — har bir qadamingizni men va Salimjon akangiz bilan maslahatlashib tashlaysiz.

— Xo'p bo'ladi, o'rtoq polkovnik.

Tong otib qolgan edi, samovarga tarasha tashlab, stol ustiga buvijonim berib yuborgan noz-u ne'matlarni keltirib qo'ydim.

Chaqchaqlashib o'tirib nonushta qildik.

Ishning bu yog'i juda tez yurishib ketdi, ha, ha, juda tezlashib ketdi. Salijon akam bilan ikkovlashib, operatsiyani qanday amalga oshirish rejasini tuzib, unga shartli ravishda "Sariq devni quvib" deb nom berdik.

— O'rtoq serjant, — dedi boshlig'im o'rnidan turib, — endi xo'ppa semiz poraxo'ning izidan tushasan.

— Baxti qaro direktor-chi, o'rtoq polkovnik?

— Uni nazorat qilish uchun ham ishxonasiga, ham uyiga qorovulni o'zim qo'yaman.

— Juda soz, o'rtoq polkovnik.

— Oq yo'l, serjant bolam!

Fotoapparatni yelkamga osdim, miliitsiya xodimlari uchun maxsus ishlangan ixchamgina magnitofonni qo'ltig'imga qisdimu, qayerdasan xo'ppa semiz poraxo'r, deb rayon matlubot jamiyatining omborxonasiga jo'nab ketdim.

Ana boylig-u, mana boylilik! Uzunligi ikki yuz metr, balandligi 20 metr keladigan katta omborxona har xil mollar bilan limmo-lim to'la! Ipak gilamlar-u devorga qoqiladigan gilamchalar, gulli shoyilar-u rangbarang tovlanib turgan — "Qizi kiyib, kelini kuyib o'lsin" deb nomlanadigan atlaslar, buvijonim hech yoqtirmaydigan xolodilnig-u oyijonim izlab topolmay yurgan yaltiroq javonlar... Yo'q, yo'q, bilasiz-ku, men so'zga uncha chechan emasman, barchasini nommanom aytib berolmayman, yosh bolalarning bejirim kiyim-boshlarini aytsam, jersi paltolar qolib ketadi. Paxta gulli choynak, piyolalardan gap ochsam, uyulib yotgan andatra qalpoqlari-yu toy-toy qilib bog'langan jun ro'mollarga navbat kelmaydi.

Omborga shundoqqina kiraverishda yuk tashiydigan mashinaning kabinasidek keladigan kichkinagina bir xona bor ekan, ochiq eshigidan bunday qaragam, xo'ppa semiz amaki shu yerda o'tiribdi. Boshida shlyapa, bo'ynida tuguni mushtdek keladigan gulli galstuk. Qovog'i ayron xaltadek osilgan. Iyagini ko'kragiga tirab, kirgan odamni suzib olmoqchidek,

pešanasini eshikka o'xtalib, cho't qoqyapti. Tashqarida o'n-o'n besh chog'li magazin mudirlari, ichkari kirgani yuraklari betlamay, sen boshla, sen boshla, deb bir-birini itarishib turibdi.

Magnitofonni ovoz yozishga shay qilib, fotoapparatimni ham tayyorlab turdim.

— Assalom alaykum! — dedi nihoyat bittasi ichkari kirib.

Javob bo'lmadi.

— Qalay, kayfiyatingiz yaxshimi? — yana so'radi kirgan kishi.

Xo'ppa semiz amaki nihoyat boshini ko'tardi. Uning shu paytdagi vajohatini ko'rib, magazinchi u yoqda tursin, mening o'zim ham qo'rqib ketdim, bay-bay-bay, bir odamning vahshati ham shunday bo'ladi-mi!

— Men, men... — deb magazinchi duduqlanib qoldi.

— Nima "men", "men" — jerkib berdi xo'ppa semiz amaki.

— Molga keluvdim.

— Mol yo'q.

— O'tgan safar ham ololmovdim.

— Xudo xohlasa bu safar ham ololmaysan.

— Jon xo'jayin, besh-o'n ming so'mlik berib turing. Planni hech bajarib bo'lmayapti.

— Nima kerak o'zi?

— Kecha atlas, gilam kelibdi deb eshitdim.

— Ularning xarajati bor.

— Xarajatiga biz ham sherik, xo'jayin.

— Qancha berasan?

— Yuz so'm.

— Yuz ellik, cho'z, o'nta gilam beraman.

— Yuz o'n berayin, xo'jayin.

— Ha, mayli, yuz qirq bera qol, sen o'zimning ukamsan.

— Yuz yigirma beray, axir akamdek bo'lib qolgan-siz.

Aka-ukalar bozordagi ziqna chayqovchi bilan puli oz-u, lekin molni yoqtirib qolgan xaridorga o'xshab

rosa talashib-tortishishdi. Oxiri biroz yigirma besh so'mga kelishib, magazinchi pulni uzatdi, xo'ppa semiz amaki qo'lini cho'zdi. Xuddi shu paytda mulla Hoshimjon ularni esdalik uchun suratga ham tushirib qo'ydi.

Odob, nazokat bilan salom berib, yana bir magazinchi kirdi. Hali pora olayotganida xo'ppa semiz amakining chehrasi gul-gul yashnab, labida iljayish desa iljayishga, tabassum desa tabassumga o'xshamaydigan allaqanday ifodalar paydo bo'lgan edi. Ular hozir qayoqqadir yo'q bo'ldi-yu, o'rnini dovuchcha chaynab olganda paydo bo'ladigan bujmayishga o'xshash bir ifoda qopladi.

- Assalomu alaykum! — dedi magazinchi yigit.
- Nima? — boshini ko'tarmay so'radi amaki.
- Salom deyaрман.
- Gapingni aytaver.
- Biz ham molga keldik.
- Shakar beraman.
- Shakar magazinda tiqilib yotibdi.
- Yuz qop tuz ol bo'lmasa.
- Tuzni boshimga uramanmi?
- Boshqa hech narsa yo'q.
- Kecha apelsin, hind choyi kelibdi, deb eshitdim.

O'shalardan bering. Xaridorlarni bir xursand qilay.

- Men-chi? Meni kim xursand qiladi?
- Kelinoyi xursand qilsinlar.
- Sen aytgan narsalar yo'q.
- Bor. Kecha kelgan.
- Ularning chiqimi bor.
- Bo'lmagan gap.
- Yo'qol!
- Ustingizdan arz qilaman, OBXSSga boraman!!!
- Yo'qol deyaрман! Sen xalq dushmani, savdoga

dog' tushirib yurgan tovlamachisan! — Shunday deb xo'ppa semiz amaki stolni mushtlab, o'rnidan turib ketdi. Ikki qo'lini ikki tomonga yozib, xuddi xo'jasini himoya qilgan ona tovuqdek hurpayib, magazinchining ustiga bostirib bora boshladi. — Sen tayyor mol-larni olib borib sotmasdan davlat planining bajarilishi-

ga zarba beryapsan. Sen yo't unsur, ichki dushman. Seni javobgarlikka tortish kerak, qamash kerak! Sen xaridorlar haqiga xiyonat qiluvchi ashaddiy yulg'ichsan!

— Baqirma, senga pora beradigan ahmoq yo'q, — dedi yigit ham, mushtlashsam mushtlashay dedi shekilli, qo'lini musht qilib.

— Yo'qol deyapman!

— Mening yigitlarim halol ishlashadi, ulardan bir tiyin so'rashga or qilaman. Mol berasanmi, yo'qmi?

Yigit azamat ekan, xo'ppa semiz amakining do'qidan qo'rqmay, qo'lga stol ustida turgan cho'tni oldi.

— Hozir boshingni yoraman.

Omborchi amaki orqasiga tisarildi-da, o'rniga o'tirib qoldi. Keyin kutilmaganda xaholab kulib yubordi.

— Hazillashdim, tentak Qancha choy kerak?

— To'rt yashik.

— Apelsindan-chi?

— Berganinigizcha.

— Ob-bo tentag-ey, hazilni ham bilmaysan-a?

Bolalaring yaxshimi?

— Yaxshi.

— Kelin bola o'qiyaptimi?

— O'qiyapti.

— Lekin, uka, hech bo'lmasa yigirma so'm berasan. Irimi shunaqa, bo'lmasa kasal bo'lib qolaman.

— Bir tiyinin ham yo'q.

— Hech bo'lmasa bir so'm ber, tushlik ovqatim chiqsin.

— Yonimda avtobusning abonementidan boshqa hech vaqo yo'q.

— Ha, mayli, o'shani bera qol.

Yigit ikki dona abonement uzatib, mol yozilgan fakturani olib chiqib ketdi. Omborchi amaki: "Bo'shman, lattaman!" — deb negadir o'z biqinini chimdib-chimdib ola boshladi...

Keyingi kirgan magazinchi uncha savdolashmay,

omborchi so'ragan pulni uzatib, aytgan mollarini olib chiqib ketaverishdi. Omborchi ham xursand magazin-chilar ham xursand, magnitafonu fotoapparati yaxshi ishlab turgani uchun Hoshimjon ham xursand, xayrli ishga yordami tegib, militsiya oldidagi o'z burchini o'tayotgani uchun sehrli qalpoqcha ham xursand.

Hammayoq xursandchilik!

Xo'ppa semiz amaki kimdan qancha pora olgani, qanaqa mol berganini daftariga qayd qilib borarkan. U yozib boryapti-yu, men bo'lsam daftarni suratga tushirish bilan ovoraman. Omborchi pulni sanayotib, xirgoyi ham qila boshladi. So'ng pul solingan sumkani bag'riga bosib, bir-ikki o'pdi. Po'lat sandig'ini ochish uchun engashgan edi, sekingina sumkasini olib qo'ydim. Bu pullar poraga tushgan, olishga haqqi yo'q uning. Shu bilan birga, ularni olib ketish uchun menga ham ruxsat berilmagan. Salimjon akam bilan maslahatlashaman, ungacha omborxonaning tomiga berkitib qo'yganim yaxshi.

Pulni tomga berkitib tushsam, xo'ppa semiz amaki omborxonada oyog'i kuygan tovuqdek, har tomonga zir yugurib yuribdi. Mol taqsimlayotgan yigitchani yoqasidan bo'g'ib, oyog'ini yerga tekkizmay, zing'illatgancha o'z xonasiga olib kirdi.

— Pulni ber! — dedi so'ng negadir kulib.

— Qanaqa pul? — yelkasini qisdi yigitcha.

— Hozir olding-ku!

— Tavba!

— Yelkangni qisma, ko'rib turuvdim.

— Xudo ursin, agar pulingizni olgan bo'lsam, — deb yigitcha yig'lab yubordi.

Xo'ppa semiz amaki kechgacha o'zining xonasi-yu, omborning ichkarilarini titkilayverib, garang bo'lib ketdi. Boshlariga mushtlab, biqinlarini chimchilab, "endi xotiningga nima deyman?" — deya, ishonsangiz, jindek ko'z yoshi ham qilib oldi.

Salimjon akam jinoyatning iziga tushdingmi, uni oxiriga yetkaz, deb ta'lim bergan. Boshlig'imning ana shu so'ziga amal qilib, xo'ppa semiz amakining uyi-

gacha kuzatib borishga ahd qildim. Baxti qaro direktorning yer ostidagi xazinasiga o'xshash, ehtimol, buning ham berkitib qo'ygan xazinasasi bordir.

Xotini Odil battoldan qo'rqardi, xo'ppa semiz amaki xotinidan qo'rqar ekan.

— Bo'rimi, tulki? — deb so'radi xotini omborchi uyiga qadam bosishi bilan.

— Tulki... — chaynalib dedi xo'ppa semiz amaki.

— A, tulki? Bekorlarni aytibsiz! — yenglarini shimarib eriga qarab o'dag'aylab kela boshladi xotini. — Kecha mol kelmadi, deb bahona qildingiz, bugun tulki deysiz. Yo'q, bunaqasi ketmaydi...

— O'g'irlatib qo'ydim, axir, ishonsang-chi.

— Siz bo'lasizu, pul o'g'irlatasizmi?! Yo'q, uyga qo'ymayman. Ovqat ham yemaysiz. Bu yoqda qovoqlarim bo'shab yotibdi-yu, topgan bahonalarni qarang-a.

Qovoq, nega qovoq bo'sh qolarkan? Chindan ham bu hovlida bedana qovoqlar shunaqangi ko'pki, olmalarga, so'rilarga qatorlashtirib ilib tashlagan. Yigirma chog'li bedana bir-biriga gal bermay, "vovolag'u bitbiliq"ni avjiga chiqarishyapti. Qiziq, nahotki, bedana pul yesa! Yo'q, nima bo'lganda ham bir tekshirib ko'rish kerak. Militsiya xodimining vazifasi — shubhali tuyulgan har bir narsani tekshirib ko'rishdan iborat. Ayvonga yigirma beshtacha gulli to'rqovoq osilgan, ikkitasida bedana borligi aniq. Negaki, to'rqovoqlar bilinar-bilinmas silkinib turibdi. Qolganlar-chi? Narvonni qo'yib, bittasining yopqichini ko'tarib, sekin mo'ralagan edim, ana xolos, ana hangoma-yu, mana hangoma! Yashavorsinlar-ey! Ketma-ket boshqalarini ham ko'zdan kechirdim. Olmalarga, qari tutning ustiga ham chiqib tushdim. Ellik to'rqovoqning yigirmatasida sayroqi bedana-yu, qolganida liq to'la pul, oltin taqinchoqlar, tangalar!

Baxti qaro direktor boyligini yer ostida saqlasa, bedanavoz kelinoyim osmonda, to'rqovoqlarda saqlarkanlar!

Yashavorsinlar-ey!

Jamiki to'rqovoqlarni shoshilinch suratga tushirib, it quvgan soqovdek, kechirasiz, juda shoshilib demoqchi edim, halloslaganimcha idoraga qarab yugurdim.

Laboratoriyaga kirib, kun bo'yi olgan suratlarimni chiqardim. Keyin o'ttizta surat, har xil suhbatlar yozilgan 18 metr plynkani ko'tarib, boshlig'imning huzuriga kirib bordim.

— Ishlar qalay, serjant? — o'rnidan turib so'radi Salimjon akam.

— Ko'ngildagidek, o'rtoq polkovnik.

Keltirgan sovg'a-salomimni boshlig'imga uzatdim. Ularni ko'rib, avval Salimjon akam, o'n besh minutlardan so'ng polkovnik Usmonov sevinganlaridan andak bo'lmasa qichqirib yuborayozishdi. Magnitafonni qo'yib, polkovnik Ali Usmonov bir nafas yoqimli muzika tinglayotgandek chayqalib o'tirdi-yu, oxirigacha chiday olmadi shekilli, o'rnidan turib:

— Ofarin, o'rtoq serjant! — deb xitob qildi. — Salijmon aka, siz, to'rqovoqli uyni darrov nazoratga oling.

— Xo'p bo'ladi! — O'rnidan turib dedi mening boshlig'im.

— O'rtoq Ro'ziyev, ombordagi eng ko'p molni o'n oltinchi magazin direktori oldi dedingizmi? — so'radi Ali Usmonov.

— O'ziyam poraning ko'pini o'sha berdi-da.

— Magazinni kuzating! Lekin, o'rtoq Ro'ziyev, yana bir marta rahmat. Siz favqulodda talant egasi ekansiz. Sizga rayon militsiya bo'limi nomidan tashakkur e'lon qilaman va unvoningizni oshirishlarini so'rab, bugunoq ministrlikka tavsiyanoma yozaman.

Mahsum pochcha, qalaysiz?

Men sal uyquchiroq bo'lganim uchun o'rnimdan hamisha kech turaman. Boshimni ko'tarsam, Salimjon aka yo'q — allaqachon ishga ketib bo'libdi.

Boshlig'im doim shunaqa. Ikki soat oldin bormasa, ko'ngli joyiga tushmaydi.

Apil-tapil nonushta qilib, idoraga jo'nadim. Koridordan o'tayotganimda yoshlar tashkilotining sekretari kapitan Hoshimiovaning xonasidan Salijon akam ikkovlarining qattiq-qattiq gapirishayotgani eshitilib qoldi, nima gap ekan, deb sekin mo'ralagan edim, Hoshimova:

— Kiravering, — deb taklif qildi.

Kirib, bir chekkaga o'tirdim. Kapitan so'zida davom etdi:

— Shunday qilib o'sha sizga chaqaloq topshirgan juvonning iziga tushdim. Oti Sharifa ekan. Bundan uch yil oldin Chorsudagi oshxonada ofitsiantka bo'lib ishlab yurgan paytida kamomad keltirib u yerdan qochgan. Bir yilcha poyezda provodnik bo'lib ishlagan. Keyin betayin odamlarga qo'shilib, sayoq yura boshlagan.

— Siz u bilan yuzma-yuz uchrashdingizmi? — betoqat bo'lib so'radi Salimjon akam.

— Uchrashdim, ikki marta uchrashdim, — davom etdi kapitan. — Keyingi uchrashganimizda, singlim, chaqaloqning qoni bilan polkovnikning qonini solishtirib ko'rdik, hech qanday o'xshashlik yo'q, demak, chaqaloqning otasi boshqa odam. Menga ochig'ini ayt, men ham onaman, senga yordam beray, axir, — dedim.

— U nima dedi? — yana so'radi polkovnik.

— Yig'ladi, uzoq yig'ladi. Mana qog'oz, mana qalam, hammasini yozib ber, dedim. U juvon, uyda yozib kelaman, hammasini yozib beraman, dedi.

— Xo'sh, nima deb yozibdi.

— Afsuski, u qochib ketdi.

— Qochdi?!

— Ha!

— Ish yana chalkashibdi, kapitan. Chaqaloq qayerda?

— Bolalar uyida.

Suhbat xuddi shu yerga yetganda, men qo'lim

bilan “hozir kelaman” degandek ishora qilib, tashqariga chiqib ketdim. Chunki, mening zimmamga bundan ham muhimroq vazifa yuklatilgan. Uni tezroq bajarsam, ehtimol Sharifaning tuhmati o‘z-o‘zidan ochilib qolar.

Boshimga qalpoqchamni kiyib, ashqol-dashqollarimni ko‘tarib, aralash mollar magaziniga yo‘l oldim. Borib birinchi qilgan ishim omborxonaga o‘tib, kecha katta pora evaziga keltirilgan mollar butmi, but emasmi, shuni tekshirib ko‘rish bo‘ldi. Xayriyat, hammasi joyida ekan.

Direktorning xonasiga kirdim. Direktor ellik yoshlardagi qosh-ko‘zi qop-qora, yuzi ham qora to‘rdan kelgan, o‘zi yoqqa pishirilgan bo‘g‘irsoqdek dum-dumaloqqina bir kishi ekan. Sochini tarashlab ustarda oldirib, boshiga qora duxoba do‘ppi kiyib olibdi. Kichkinagina mo‘ylovchasiga yiltiroq moy surtgan bo‘lsa kerak, uzoqdan qarasangiz, ustki labida ikkita qora qo‘ng‘iz o‘rmalab ketayotganga o‘xshaydi. Kecha xo‘ppa semiz amaki unga “Mahsum pochcha” deb murojaat qilgan edi, ishi ham nomiga munosib ekan, pichirlab har xil duolardan o‘qib o‘tiribdi.

— Iloyo omin, — dedi bir mahal Mahsum pochcha qo‘l ko‘tarib, — el-yurtga qutu baraka ato qilginki, yuqi bizga ham tegib tursin. OBXSSga insof berginki, uch-to‘rt kun magazinni bosmay tursin. Qaytim olmaydiganlar ko‘payib, shikoyatchining qo‘li kalta bo‘lsin, oblohu akbar!

— Oblohu akbar! — deb yuboribman men ham beixtiyor.

Mahsum pochcha cho‘t qoqib, bir narsalarni hisoblashga tushdi. Men magazinga o‘tdim. o‘ttizta sotuvchining hammasi xotin-qizlar, savdo shunaqangi avjiga chiqibdiki, qo‘l-qo‘lga tegmaydi. Bitta qog‘ozga: “Dugonajon, hushyor bo‘ling, bugun OBXSSdan tekshiruv bor”, deb yozdim-da, ikki beti naqsh olmadek qip-qizil bir sotuvchining oldiga tashladim. Sotuvchi, xatni o‘qib, rangi sal oqarinqiragandek bo‘ldi. Sherigiga bir narsa deb pichirlagan edi,

sherigi o'ng tomonidagi ayolning qulog'iga shivirladi. Ko'z ochib-yumguncha o'ttiz sotuvchi bir-biriga nimalarnidir shivirlab chiqishdi. Shu paytda deng, sotuvchilarning hammasi ta'riflab bo'lmaydigan darajada samimiy, sertakalluf, serjilva bo'lib qolsa bo'ladi-mi! Bir xillari ichkaridan xalat kiyib chiqqan, bir xillari sochini tuzatgan, bittasi negadir, labiga chaplab qizil bo'yoq ham surtib oldi. Eshik oldida xaridor ko'rinsa, hammalari birdan egilib, salom berishadi deng. Xaridorlar chiqib ketayotganda qo'llarini ko'ksiga qo'yib:

— Xush ko'rdik!

— Kelib tursinlar!

— Pulni begona qilmasinlar! — deb kuzatib qo'yishadi.

Mahsum pochcha magazinga kirib, seksiya mudirlari navbati bilan mening xonamga kirsin, deb qoldi. Direktorning huzuriga birinchi bo'lib, trikotaj seksiyasining mudiri, o'zi ayol bo'lsa ham, mushtlashib qolgudek bo'lsa, ikkita erkakni bemalol yumaloq yostiq qilib tashlaydigan pahlavonnamo Anvara opa kirdi.

Magnitafonni o'rnatib, fotoapparatimni shay qilib turdim.

— Savdo qalay, Anvaraxonim?

— Yomon emas, Mahsum pochcha.

— Qovog'ingiz osilganroq ko'rinadi?

— O'zim shunday...

— Sizni bir xursand qilaymi?

— Ixtiyoringiz.

— Bo'limingizga besh ming so'mlik mol chiqarib beraman.

— Rahmat.

— Uch yuz so'm chiqimi bor.

— Qo'ying shunaqa gaplarni, jonimga tegdi! —

Pahlavon Anvara opa o'rnidan turdi. — U yoqda OBXSS, bu yoqda siz. O'rtada qolib, qaytaga yurak o'ynoq bo'lib qoldim. To'g'rima-to'g'ri ishlatsangiz ishlayman, bo'lmasa yo'q. Xudoga shukr, erim fan

kandidati, topish-tutishi yomon emas, davlatimiz to'rt xonalik uy berib qo'ygan... Yo'q, endi chiqimli ishga hech yurmayman.

— Esingiz joyidami? — hayron bo'ldi Mahsum pochcha.

— Joyida.

— Quruq oylik bilan ishlab bo'larkanmi?

— Boshqalar ishlayapti-ku!

— Bor, chiqib ket! — baqirib berdi Mahsum pochcha. Pahlavon Anvara opa chiqib ketgach, o'yinga tushayotgandek barmoqlarini qirsillatib boshqa juvon kirdi.

— Ke, qizim, — yumshoqqina qilib dedi Mahsum pochcha.

— Keldim, dadajon. — Eshik yonidagi stulga omonatgina o'tirdi juvon.

— Savdo qalay?

— Rasvo, dadajon.

— Nega rasvo bo'larkan, opoq qizim?

— Xaridorbop mollarni omborga qulflab o'tiribsiz-ku, opoq dada.

— Shaddodsan-da, Shohista, shaddodsan! Lekin, bugun seni xursand qilaman. Jersi paltolar keltirdim.

— Jersi! — xursand bo'lib o'rnidan turib ketdi Shohista.

— Andatra qalpog'idan besh yuzta.

— Voy dadajonim-ey! — Shohista yugurib kelib, Mahsum pochchanning peshanasidan ikki marta cho'pillatib o'pib oldi, qo'llarini qirsillatib o'yinga tushdi.

— Besh yuz so'm chiqimi bor, ona qizim.

— Yo'q, yo'q, yo'q! — Shohista qaytib borib, o'rniga o'tirdi. — Jinoyatdan qo'rqaman, qamalib ketsam, erimga Nigora tegib oladi. Meni tinch qo'ying, dadajon.

— Valdirama!

— Yo'q, yo'q, dadajon, OBXSSdan qo'rqaman. Qamalsam, erginam shimiga dazmol bosolmay yig'lab yuradi.

— OBXSS, OBXSS! — direktor jahl bilan oʻrnidan turib ketdi. — Hammangning ogʻzingdan shu gap tushmay qoldi. OBXSSning boshligʻi mening choʻntagimda!

— Qani, dadajon, koʻrsating-chi! — qiziqib qoldi Shohista.

Direktor choʻntagidan bir dasta pul olib, “tap” etkizib stol ustiga tashladi.

— Mana, OBXSSning boshligʻi!

— Shu pullaringizni yeb, maza qilib yuravering, dadajon.

Shohista oʻrnidan turib chiqib keta boshladi. Ajoyib qiz ekan u. Bu yoqda direktor alamidan sochini bittalab yulgudek boʻlib oʻtiribdi-yu, u boʻlsa qoʻllarini qirsillatib:

“Magazinga mol keldi,

Bir dunyo gʻalva keldi,

Taram-tararam...” deb, ashula aytib chiqib ketdi.

Quvnoq qiz ekan.

Direktor uchinchi ayolni chaqirib:

— Ehtimol, sen ham noz qilarsan? — deb piching qildi.

— Chiqimi boʻlsa, kerak emas! — Gapning oxirini ham kutmay chiqib ketdi ayol.

Direktor tutaqib, quturgan sherning oʻzginasi boʻldi-qoʻydi. Pechka oldidagi koʻmir toʻla chelakni shunaqangi bir zarb bilan tepdiki, chelak taraqlaganicha eshiklarni ochib, hovliga chiqib ketdi. “Oʻzim ahmoqman, — deb Mahsum pochcha xona oʻrtasida tik turib, artistlarga oʻxshab, monolog oʻqiy boshladi, — boʻsh qoʻydim, taltaytirib yubordim hammasini. Taʼlim-tarbiya ishlari susayib ketdi... Halol ishlarmish, halol ishlab boʻpsan. Chiqimsiz ishlarmish. Chiqimsiz mol bor ekanmi bu dunyoda...”

Mahsum pochcha yarim soatcha monolog oʻqigach, nihoyat, charchadi shekilli eshikni qiya ochib:

— Xoltoʻrayeva! — deb chaqirdi.

— Labbay, — degan ovoz eshitildi narigi xonadan.

— Bu yoqqa kiring.

Ostonada keksagina bir ayol ko'rindi.

— Tushki ovqat mahalida hamma sotuvchilarni mening xonamga to'playsiz. Anvara Odilovani ishdan bo'shatish haqida buyruq tayyorlang. Planlarni bajar-may kelayotganligini ko'rsatib o'ting.

Tushki ovqat mahaligacha direktor g'azabdan tushib, yana avvalgidek mo'min-qobil, quyon bolasidek beozorgina bo'lib qoldi. Kabinetiga to'plan-gan ayollarning har biri bilan qo'l berishib, alohida-alohida so'rashib chiqdi. Keyin shoshmasdan juda uzoqdan gap boshladi: — Savdoda ishlash hozir juda og'ir bo'lib ketganmish, bazada shunaqangi katta ajdarho o'tirgan emishki, og'zi g'ordek kelarmish... Unga bir narsa hermasdan mol olish juda mushkul emish... Bir magazin mudiri ishga yangi kelgan sotuv-chisiga: "Akasi, menga ikki kilogramm go'sht tortib bergin", debdi. Yosh sotuvchi go'shtni olib kelgan ekan, mudir uni tortib ko'rsa, roppa-rosa ikki kilo-gramm emish. "Yo'q, akasi, mendanki yuz gramm urib qololmadingmi, sendan sotuvchi chiqmas ekan", deb ishdan bo'shatib yuboribdi.

— Mana shunaqa gaplar, — dedi Mahsum pochcha, ta'lim-tarbiyaga bag'ishlangan nutqining birinchi qismini tugatib.

Ayollardan hech qanday sado chiqmadi, boshlari-ni egib olishgan, uxlab qolishganga o'xshaydi. Mahsum pochcha chiroyli nutqining ikkinchi qismini boshlab yubordi. Masalan, bir sotuvchi kuniga, o'rta hisobda, ikki yuz xaridor bilan muomala qiladi. Har biridan molning bo'yi va enidan chegirib, qaytimini bermay, o'rtacha hisobda, besh tiyindan olganda ham, kuniga o'n so'm bermalol ishlaydi. Buni na OBXSS sezadi, na xalq kontroli. Ishlashni bilish kerak, muomalangiz yoqimli, so'zlaringiz shirin, harakatlaringiz nazokatli bo'lsa, xaridor sizga mahliyo bo'lib, bir-ikki so'm ortiq tashlab ketganini o'zi ham sezmay qoladi...

— To'g'rimi, qizim?

— Noto'g'ri! — dedi Mahsum pochchaning qizi.

— Nima, nima, nima?! — sekin o'rnidan tura boshladi direktor.

— Ha noto'g'ri! — umumiy xo'r bo'lib takrorlashdi qizlar. Direktor o'rnidan turib ketdi, qizlar ham qo'zg'alishdi. Siz biryonda, biz biryonda degandek, direktor bir taraf, jamiki sotuvchilar bir taraf, o'rtalarida tortishuv boshlandi.

D i r e k t o r. Nima, nima?

Q i z l a r. Hech qaysi magazinda yulg'ichlik yo'q, faqat siz o'rgatyapsiz?

D i r e k t o r. Bo'lmagan gap.

Q i z l a r. Qarshimizdagi magazin-chi? Ular hech qanday chiqimsiz ishlashadi-ku?

D i r e k t o r. Shuning uchun ham hech planlari to'lmaydi.

Q i z l a r. Yolg'on! O'tgan oyda oylik mukofotni ham olishdi.

D i r e k t o r. Jim bo'linglar, zaxchalar! Men aytganni qilasanlar.

Q i z l a r. Qilmaymiz! Halol ishlaymiz!

D i r e k t o r. Hali shunaqami? Xolto'rayeva, buyruqni o'qing.

X o l t o' r a y e v a. O'qimayman.

Tortishuv xuddi shu yerga yetganda, qizlar direktorni har tomondan qurshab kela boshlashdi. Beshtasi qo'lidan, beshtasi oyog'idan, beshtasi belidan ko'tarib, hovliga olib chiqishdi—da, tuzlangan baliq solinadigan kattakon bochkani avvaldan tayyorlab qo'yishgan ekan, direktorning dod-voyiga ham qaramay, qo'l-oyog'ini bog'lab, bochkaga solishdi.

— Bizni yulg'ichlikka o'rgatadigan hali sizmisiz? — deyishdi qizlar.

— Hammangni ishdan bo'shataman! — baqirdi direktor.

Qizlar chug'urlashib, qiqirlashib kulishib, bir-birini itarishib bechora Mahsum pochchaning ustidan chelaklab suv quya boshlashdi. Direktor dodlagan edi, haligi shaddod qiz, Shohista yugurganicha ichkaridan

terisi burishgan bir childirmani olib chiqdi-da, do‘pilatib chala ketdi. Qizlar bochkani o‘rtaga olib, sakrashib, o‘ynashib, ashula aytib, direktorning ovozi ni yo‘q qilib yuborishdi:

Mahsum pochcha qalaysiz?

Qaymoq bersa yalaysiz!

Chiqimsiz mol ber, desak,

Bobov bo‘lib talaysiz!..

— Qizlar, — buyruq berdi bittasi, — kechgacha tegmanglar! Bir ta‘zirini yesin. Endi yuringlar, magazinni ochaylik, tanaffus ham tugadi.

Qizlar qilgan ishlaridan mamnun bo‘lishib, kuli shib, bir-birlarini chimchilashib, magazinga kirib ketishdi. Mahsum pochcha, tomog‘igacha suv ichida, dag‘-dag‘ qaltirab, bochkaning ichida qolaverdi. Asta oldiga borib:

— Iloyo omin, — deb o‘ziga o‘xshatib fotiha o‘qidim, — mana shunaqa shaddot qizlar ko‘payib, sizga o‘xshagan ta‘magirlarning ta‘zirini beraversin, OBXSSning ishi yengillashaversin, oblohu akbar!

Ochqab qolgan ekanman. Ko‘chaning narigi yuzidagi oshxonaga qarab yugurdim.

O‘g‘ri bilan chayqovchi militsiyaga chap berdi

Oshxonada o‘tirib, cho‘zma lag‘mon yeyapmanu, nazarimda, men lag‘monni emas, lag‘mon meni yeyayotganga o‘xshaydi. Xayolim Mahsum pochchada. Havo ayoz, izg‘irin shamol esib turibdi. Bechora muzlab qolsa nima bo‘ladi, deb o‘ylayman. Xullas, ovqat yeganday bo‘lmadim.

Magazinning hovlisiga chiqsam kimdir Mahsum pochchani bochkadan olib, quruq kiyim-bosh ham keltirib beribdi. Idorasida o‘tirib, tishlari taraqlab, “me-me-me”, “se-se-se”, “ke-ke-ke”, — deydi-yu qaltiroq zo‘rligidan gapini eplab gapirolmaydi. Nazarimda: “Men senlarga ko‘rsatib qo‘yaman”,

demoqchi bo'lyapti shekilli. Bochkadan chiqarib olgan odam kosada qaynoqqina sho'ruva bilan bir stakan aroq keltirib:

— Tezroq ichib oling, — deya maslahat berdi. Lekin, juda boplashibdi-da!

— Ku-ku-kulma! — o'shqirib berdi Mahsum pochcha.

Aroqni bir ko'tarishda ichib, sho'rvani ham pok-pokiza tushirib olgan Mahsum pochchaning rangiga qon yugurdi.

— Senlarga bir so'mlik ham mol bermayman! Magazin tomonga qo'lini musht qilib, o'dag'ayladi u. Keyin po'lat sandiqlarni qulflab, magazinning orqa eshigi bilan ko'chaga chiqdi. Bir shum niyati borku, deb o'yladimu, sekin orqasidan ergashdim.

Direktor chayqov bozoriga borib, qo'lda to'kilgan jun paypoq sotib yurgan semiz kampirdan: "Pattachilar boshlig'i Orifni qanday topsam bo'larkan", deb so'ragan edi, kampir kulib: "Orqangizda turibdi-ku, bolam", dedi.

Pattachi bilan suvga pishilgan magazinchi quchoqlashib uzoq so'rashishdi, negadir bir-birlarini yerdan ko'tarib ham qo'yishdi.

— Senga hech et bitmadi-da, novcha terak! — deb gornini silkillatib kuldi Muhsum pochcha.

— Go'shtini o'zlaring yeb, suyagini menga tashlaysizlar, qanday qilib et bitsin. Vah-vah-vah! — Osmonga qarab og'zini katta ochib kuldi Orif.

— Xudo xohlasa, bugun xursand bo'lasan.

— Xushxabar olib keldim deng?

— Bir chekkaga chiqaylik...

Holiroq joyga borib olgach, Mahsum pochcha ko'zini baqraytirib turib, yolg'on gapira boshladi. "Kecha bazadan 20 ming so'mlik kamyob, xaridorgir mol keltirdim. Sotuvchilarim, tezroq bizga bering, ikki-uch ming so'm chiqarib beramiz, deb holi-jonimga qo'ymay, orqamdan quvlab yurishibdi... Lekin, uka, senga bir yaxshilik qilay dedim. Bu dunyoda bir-birimizga qilgan oqibatimiz qoladi..."

— Men o'g'il bolaman, birovning yaxshiligini unutmaysan, — deb qasam ichib yubordi Orif chayqovchi. Keyin, “birovning yaxshiligini unutmaydigan o'g'il bola” bilan hozirgina suvga pishilgan magazinchi o'rtasida savdolashish boshlandi. Mahsum pochcha har o'n so'mlik molga bir so'mdan foyda berasan dedi, chayqovchi uncha emas, buncha bera-man, dedi. Magazinchi yo'q, meni juda yerga urib yubording, deb jo'nab ketayotgan edi, chayqovchi uning etagidan tortib:

— Oltmish besh tiyindan! — dedi.

— Yo'ldan qo'yma meni, — etagini siltab tortib dedi magazinchi.

— Oltmish yetti tiyindan.

— Jersi paltolar, andatra qalpoqlari!.. Xayr, salomat bo'l!

— Yetmish!

— Ob-bo' sen-ey, qo'ymading-da. Bor, baraka.

Magazinning omborida turgan mollar shu yo'sin chayqov bozorida pullanadigan bo'ldi. Pattachi Orif soat beshlarda, magazinda savdo ayni avjga chiqqan bir pallada orqa darvozadan mashina olib keladigan bo'ldi.

Lekin, o'zi aytgandek, bir so'zlik yigit ekan u. Va'da qilgan vaqtida ustiga brezent qoplangan yuk mashinasini darvozadan olib kirdi. Rulda... yo'g'-e, ehtimol yanglishayotgandirman, yo'q, o'sha, xuddi o'shaning o'zginasi! Kuni kecha ko'rgandim, yelkasi-ga “Ne zabudu mat rodnuyu” deb yozdirib olgan Mutal! Shapkasini peshanasigacha bostirib kiyib olib-di, hamma narsaga beparvo, loqayd qarab, bir kelib keting qishlog'imizga ohangida hushtak chalyapti.

Hozir bularni qo'lga olib bo'lmaydi, ishni buzib qo'yaman. Polkovnik Ali Usmonov aytganidek, hozir mening vazifam esdalik uchun suratga tushirish, ovozlari-ni yozib olish, kuzatish, kuzatish va faqat kuzatishdan iborat. Qani, molni qayoqqa olib borisharkin, shuncha gazmol, shuncha kiyimlikni bu chayqovchilar boshlig'i qayerga joylar ekan. Lekin, yurakdan ham bor ekan-da, zig'ircha tap tortmaydiya, qoyil-ey!

Mashinaga chiqib Mutal bilan Orifning gaplari eshitib ketish niyatida kabinkaga yaqinroq o'tirdim. Omadimni qarangi, mashinaning orqa oynasi singan ekan, ularni bemalol ko'rish, ovozlarini ham baralla eshitish mumkin. Bir kilometrcha yurgan edik. Mutal:

— Izimizdan bir mototsikl yo'lga chiqdi! — deb qo'ydi.

Orif chayqovchi eshikni qiya ochib, orqaga mo'ralahdi:

— Militsioner! — dedi u kabinkaning eshigini qar-sillatib yopib.

— Grajdan kiyimida-ku?

— U ko'pincha formasiz yuradi, — tushuntirdi chayqovchilar boshlig'i.

Men, qani kim kelayotgan ekan deb, orqaroqqa borib brezentni sal ko'targan edim... nimalar bo'lyap-ti o'zi, nima balo, bugun barcha og'aynilarim bilan ko'rishadigan kunmi deyman!.. Mototsiklda boshini egib peshanasi bilan havoni suzib kelayotgan mening tanishim, yaqinda unvoni oshirilib, shu atrofga uchastkovoy etib tayinlangan Sur'at aka edi.

“Demak, u ham chayqovchining iziga tushibdi-da. Xayriyat, yolg'iz emas ekanman, zarur bo'lsa, ikkovlashib harakat qilamiz”, deb o'yladimu, o'zim-dan o'zim sevinib ketdim.

— O'ngga bur! — qichqirdi chayqovchi.

— Ko'chani boshi berk! — o'sha ohangda javob qaytardi shofyor.

— Chapga ol bo'lmasa.

— Yo'l tor, mashina sig'maydi.

— Gaz ber, gaz!

— O'zingni bos, o'pka! — parvosiga ham keltirmay dedi o'g'ri.

Tekis, ravon yo'lga chiqqach, mashinaning spidometri yuzni ko'rsata boshladi. Chayqovchi qo'rqqanidan dastmolqovoqdek burishib boryapti, Mutal bo'lsa pinagini ham buzmay, hushtak chalib ketyapti.

— Hozir miyasini anjirdek ezaman! — dedi hush-tak chalishdan to'xtab u.

— Urmoqchimisan?

— Yo'q mototsiklini yaqinroq keltiraman-da, to'satdan tormoz beraman.

— Tadbirkor yigitsan, Mutal.

— Bunaqa ishni birinchi bor qilayotganim yo'q.

Shoshib qoldim. Nima qilsam ekan? Yaqinlashib kelayotgan xavfdan, men uchun juda qimmatli bo'lgan Sur'at akani qanday ogoh qilsam bo'larkan? Boshimdan qalpog'imni olib, o'zimni tanitib, ehtiyot bo'ling, deb baqiraymi, ha, ha, shunday qilaman, shunday!

— G'iiyyyg'g'! — teskari ag'darilib tushdim. — Demak, tormoz berildi. Kech qoldim, kech! Bechora Sur'at aka-ey! Jonholatda brezentni ko'tardim, qiziq. Sur'at aka yo'q. Sakrab pastga tushdim. Uchastkovoy ikki yuz metrcha oldinda mototsiklini o'qdek uchirib boryapti. Behuda tahlikaga tushgan ekanman. Sur'at aka men o'ylaganchalik sodda emas ekan. To'satdan tormoz berib qolishlarini hisobga olib mototsiklini sal chaproqdan haydab kelayotgan ekan. Qoyil! Sur'at aka! Bekorga uchastkovoy qilib ko'tarishmagan ekan.

— Orqaga! — entikib dedi Orif chayqovchi.

— Baqirma. Sen aytmasang ham bilaman.

Mashina ko'z ochib-yumguncha orqasiga burildi. Men ham ko'z yumib-ochguncha ustiga chiqib oldim. Yuz metrcha yurgach, o'ngga burilib, sertuproq yo'ldan keta boshladik. Orqadan burqsab shunaqangi chang ko'tarildiki, hech narsani ko'rib bo'lmay qoldi. Sur'at aka biz tomonga burildi-yu, nazarimda yurolmay, turgan joyida to'xtab qoldi. Yarim soat chamasi qing'ir-qiyshiq ko'chalardan yurgach, kutilmaganda shahar chekkasidagi asfalt yo'lga chiqib oldik. Ilon izi bo'lib, buralib-buralib chang ancha joygacha bizni quvib kelgandek bo'ldi. Bir mahal Sur'at akaga ko'zim tushib qolsa bo'ladimi! Mototsikli yo'q. Piyoda. Halloslagancha asfalt yo'l tomon intilardi u. Aslida unga mototsiklning keragi ham yo'q ekan. Nega

desangiz, bechora mototsikldan tezroq, soatiga taxminan 100 kilometruga teng keladigan tezlik bilan yuguryapti... Ana, asfaltga ham chiqib oldi. Ustiga taxta yuklangan pritsepli mashinaga qo'l ko'tardi! E, attang, mashina to'xtamadi. Sur'at aka taxtaning uchini ushlab, biroz yugurib bordi-da, sakrab, mashinaning ustiga chiqib oldi. Qorni bilan surilib, kabinaga yaqinlashib kelyapti, ana, kabinkaning tomi-ga kafti bilan urdi. Mashina to'xtadi. Sur'at aka kabinkaga tushib oldi. "Xayriyat, xayriyat!" — deb qichqirib yubordim. Pritsepli mashina sherdek o'kirib bizni quvib kela boshladi.

— Gaz ber, — yolvordi chayqovchi.

— Motor eski bundan ortiq tortmaydi! — tishlari-ni g'ijirlatib dedi Mutal.

— Qo'lga tushdik!

— Tirik qo'lga tushadigan ahmoq yo'q.

— Rasvo bo'ldik, tamom bo'ldik!

— Yig'lama, hajiqiz! — shunday deb Mutal chayqovchining ko'kragiga tirsagi bilan bir turtgan edi, uning yuragiga tegdi shekilli, ko'zlari olayib, ovozi ichiga tushib ketdi.

Pritsepli mashina yonimizdan pishqirib o'tdi-yu, yo'lning o'rtasiga tushib, orqa chiroqlarini barobar yoqib, "to'xta" degandek, ketma-ket signal bera bosh-ladi.

— Yonidan borib uraman! — qora terga borib dedi o'g'ri.

— La iloha illollohu... — kalima keltira boshladi chayqovchi.

— Yo Jamshid! — degan hayqiriq eshitildi. Mo'jiza yuz berdi, ha, ha, mo'jiza! Qattiq tormoz qilingan mashina chirpirak bo'lib bir aylandi-yu, orqasiga o'girilib qoldi. Chayqovchi ko'zini ochib:

— Hazrati Bahovuddinga yetti tanga atadim! — deb qo'ydi.

— Menga-chi? — so'radi o'g'ri.

— Sening kira haqingga yana ellik bola qo'shdim... Faqat nomerini bilib olgani chakki bo'ldi-da.

- Bo'lmasa, yana ellik so'm qo'sh.
- Nega?
- Men mashinaning nomerini o'zgartirib olganman.
- Rost aytyapsanmi, akasi bo'yidan?
- Orqa va oldingi nomerlar qalbaki, boshqa oblast mashinasining nomeri.
- Bo'yingdan o'rgulay, tadbirkor ukam! Yana yuz so'm qo'shdim.

Orqaga qaytib, yana bir soatcha yelib-yugurdik. Nihoyat, mashina to'xtadi. Shofyor kabinkadan sakrab tushib, nomerlarini o'zgartirib oldi. Kuzov ustiga yozilgan brezentni surib, mollarning ustiga yopdi-da dala yo'lidan shaharga qarab kirib bordi.

Mollarni chayqov bozori yonidagi chaqaloqlarga beshik yasab sotadigan ko'rimsizgina bir do'konchaga tushirishdi.

Polkovnik Ali Usmonovning rejasi

- O'rtoq Ro'ziyev, qani suratlarni ko'rsating-chi?
 - Marhamat.
 - Qani, magnitafonni qo'ying-chi.
 - Marhamat, eshitishlaringiz mumkin.
- Ikki polkovnik bilan mayor Xoliqov Mahsum pochchani suvga pishayotganlarida yozib olingan yo'g'on-ingichka ovozlarni eshitib, avvaliga jim turishdi-yu, keyin uchchovlari baravar kulib yuborishdi.
- Obbo, shaytonlar-ey, suvga pishishdimi-a? — zavqi oshib so'radi Ali Usmonov.
 - Xuddi shunday, suvga pishishdi.
 - Lekin boplashibdi, ofarin!
 - Azamat qizlar ekan! — deb qo'ydi Salimjon akam ham. Gap aylanib borib, beshik yasaladigan do'konga berkitilgan molga taqaldi. Ma'lum bo'lishicha, mendan bir soat oldin uchastkovoy Su'at aka jinoyat qidiruv bo'limiga telefon qilib, aralash mollar bilan savdo qiluvchi magazindan olingan kiyim-bosh va gazlamalar qo'shni oblastga o'tib ketdi, ruxsat

bersangiz orgasidan bormoqchiman, degan ekan. Mening gaplarimni eshitib, mayor hang-u mang bo'lib qoldi. Bu gaplarga ishonishni ham, ishon-mashligini ham bilmay, biroz ikkilandi-da, nihoyat, ishonishga qaror gjidi shekilli, sekin o'rnidan turib:

— Barakallo, o'troq Ro'ziyev! — deb yana o'rniga o'tirib oldi.

Beshik yasaladigan do'konga berkitilgan molni shu kechasiyoq tappa bosib, chayqovchi bilan o'g'ri-ni qo'lga olish kerakmi yoki sabr qilish to'g'ritroq bo'ladimi, shu xususda bahs boshlanib ketdi. Agar mol bugun qo'lga olinsa, biz iziga tushgan boshqa jino-yatchilar hushyor tortib, yashirin qo'yyan tuzoqqa ilinmay qolishlari mumkin. Bordi-yu, unga tegilmasa, bir mashina xaridorgir, noyob atlasu shoyilar, paltoyu kiyimliklar chayqovchilar qo'lga o'tib ketishi mumkin.

— Men bu chayqovchilarga bir metrini ham bermayman! — qizishib dedi mening boshlig'im.

— To'g'ri, chayqovchiga sharoit yaratib berib, tomoshabin bo'lib o'tiraverishimiz o'rinli emas, — shoshmasdan gapira boshladi Ali Usmonov. — Lekin shu bir mashina molim deb, katta bir ishni barbod qilib qo'ymasmikannmiz, men shundan qo'rg'yapman.

— Ba'zan mehnatkashlarning kayfiyatini ham hisobga olishimiz kerak, polkovnik!

— Biron gap eshitingizmi, ustoz?

— Jinoyatchilar yallo qilib yurishadi-yu, millitsiya ko'rib ko'rmaslikka oladi, deyishyapiti...

— Salimjon aka, siz meni hamisha sovuqqon bo'lishga o'rganib kelardingiz, shundaymi? — kulib so'radi Ali Usmonov. — Lekin bu gal o'zingiz qizishyapsiz.

— To'g'ri aytding.

— Chunki, — deb davom etdi Ali Usmonov, — sizga tuhmat qilishgan. Tezroq uni fosh qilib, el oldi-da yuzim yorug' bo'lsa deysiz.

— Bu gaping ham to'g'ri. Ochig'i, shu kunlarda ko'chaga chiqolmay qoldim.

— Lekin, sabr qilishdan o'zga choramiz yo'q. Keyin, hurmatli Salimjon aka, — biroz o'ylanib qoldi rayon militsiya bo'limining boshlig'i, — ochiq aytganim uchun xafa bo'lmang. kuzatuvchilaringiz landovur ekan. Odil Abbosov uch kundan buyon shaharda yo'q, qayerdaligini hech kim bilmaydi.

— Komandirovka qog'ozi bo'yicha aytadigan bo'lsak, — gapga aralashdi mayor, — direktor oshxonaga go'sht olish uchun oblast markaziga ketgan.

— Shaharda go'sht tiqilib yotibdi-ku, — e'tiroz bildirdi Ali Usmonov.

— Go'sht bir bahona, — o'z fikrini bayon qildi Salimjon akam, — aslida o'g'rilik mol axtarib ketgan.

— To'g'ri aytasiz, — tasdiqladi Ali Usmonov, — aftidan uning hamma shaharlar bilan aloqasi borga o'xshaydi.

— Men ham shuni aytmoqchi edim, — tasdiqladi mayor Xoliqov.

Xullas, beshik yasaydigan do'konga berkitilgan mollarga qorovul qo'yiladigan bo'ldi. Ya'ni, do'konning yaqinida bir militsiya xodimi hech yoqqa jilmay, shu bilan birga do'konda mol borligidan mutlaqo bexabar bir kishidek, har xil narsalarni bahona qilib, shu atrofda o'ralashib yurishi kerak, degan xulosaga keldik. Xo'sh, bunday vazifani kim uddalay olishi mumkin?

— Shu kechasi o'sha do'konning qarshisiga avtoinspeksiyaning posti tashkil etilsa qanday bo'larkin?

— Shu soatda, shu soatning o'zida! — deb sevinganidan o'rnidan turib ketdi Salimjon akam. — Lekin, Ali Usmonovich, topqir yigitsan-da! Rejalaring hamisha kutilmagan, favqulodda rejalar bo'ladi.

O'sha kungi kengashimizda yana bir narsani muhokama qilib chiqdik. Kapitan o'rtoq Hoshimovanning aytishicha, chaqaloqning onasi Sharifa to'satdan yo'q bo'lib qolgan. Uni sir ochilishidan qo'rqib, o'ldirib biron chuqurga ko'mib yuborishgan bo'lishlari ham mumkin... Lekin, oshxona direktori ham uch-to'rt kundan buyon yo'q. Bordi-yu, qayoqqa

bo'lsa ham, birga ketishgan bo'lishsachi... Birga ketdi, deb faraz ham qilaylik, unda ikkovlari birlashib qanaqa ish bajarishlari mumkin? Nima bo'lganda ham, oshxona direktori ustidan nazorat olib borayotgan kishi ishni rasvo qilgan, endi unga bunaqangi mas'ul vazifani ishonib topshirib bo'lmaydi.

— O'rtoq Ro'ziyev! — menga murojaat qildi Ali Usmonov.

— Eshitaman, o'rtoq polkovnik!

— Siz...

— Bu ishning ham uddasidan siz chiqasiz, demoqchimisiz?

— Hushyor yigitsiz-da, Hoshimjon!

— Salimjon akamning tarbiyasini olganman-da.

— Rahmat, uka, ishonamanki...

— U sariq dev hozir qaysi tog'da makon qurgani- ni ertagayoq bilib beraman, ketsam maylimi?

— Koridorga chiqib turing, lekin ketib qolmang.

Koridorga chiqdimu, o'ylanib qoldim. Nega endi meni chiqarib yuborishdi yoki mendan yashiradigan biron gap chiqib qodimikan? Eshikka yaqin kelib, kalitning o'rniga qulog'imni tutdim. Ali Usmonovich:

— Bu yigit keltirayotgan qimmatli hujjatlar meni dovdiratib qo'ydi. Esimni taniganimdan buyon biron militsiya xodimi ishni bunaqangi qoyillatganini bilmayman. O'zingiz o'ylang. Jinoyatchining har bir odimini suratga tushirish, har bir so'zini yozib olish, bu oson ish emas! Axir ular ham anoyi odamlar emas-ki, rasmini oldirib qarab turaversa! Yo'q, bu yigit yo sehrgar, yo favqulodda talant egasi... — degan edi, Salimjon akam:

— Gaping to'g'ri, Hoshimjon katta iste'dod egasi. Esingda bormi, avvalgi yili Leningradda bir qizni ko'rdim, ko'zi shunaqangi o'tkirki, yetti qavat po'lat sandiq ichidagi hujjatlarni ham bemalol ko'ra oladi, degan edim. Hoshimjonda ham o'shanaqangi, sen bilan mening aqlim yetmaydigan bir qobiliyat bor. Yaxshisi, unga ishonib, undan foydalanib qolalik, — dedi.

Shu payt bir qiziqchilik qilgim kelib qoldi. “Kun bo‘yi peshanalarini tirishtirib, tartibbuzarlaru jinoyatchilar haqida o‘ylab, yuraklari qon bo‘lib ketadi, tushlarida ham jinoyatchilar bilan olishib chiqishadi. Bir kuldirib charchoqlarini tarqatay”, dedim-da, boshimga qalpoqchamni kiyib, huzurlariga kirib bordim. Uchovlari ko‘ksilarini berib suhbatlashayotgan stol ostiga kirib, boshimdan qalpog‘imni olib, chaqirishlarini kutib turdim.

Salimjon akam eshikni qiya ochib:

— Hoshimjon! — deb chaqirib qoldi.

— Men bu yerdaman! — deb stol ostidan chiqib keldim. — Ovozlarinigizni yozib o‘tiruvdim...

Avval haykaldek qotib qolishdi, keyin bir-birlariga qarab yelka qisishdi, oxirida, xaholab, baravariga kulib yuborishdi.

Mayor Xoliqov juda qattiq kularkan, o‘ziyam tug‘ilganidan buyon mana shunaqangi tizzalariga shappalab urib, ko‘zlaridan yosh chiqib, huzur qilib kulishi birinchi marta bo‘lsa kerak.

Sharifa o‘limga hukm etildi

Bugun, negadir, barvaqt uyg‘ondim. Uyg‘onishga uyg‘ondimu, o‘rnimdan turgim kelmay, shirin-shirin xayollar surib, qiladigan ishlarimning rejalarini tuzib, jimgina yotaverdim. Siz qanaqaligingizni bilmaymanku, lekin mening miyam yurayotganimdagiga nisbatan, oyog‘imni uzatib yotganimda yaxshiroq ishlaydi. Mana hozir ham ajoyib bir fikr boshimga kelib qoldi. Bordi-yu... ha, ha, xuddi shunda qilaman. Lutfi xolam stolga qo‘yib ketgan sutni, o‘ziyam qaynoqqina ekan, bankasi bilan ko‘tarib ichdim-da, yo‘l-yo‘lakay lab-lunjimni artib, telefonga yugurdim.

Rayon matlubot jamiyatining omborchisi, xo‘ppa semiz amakining nomerini topib, qo‘ng‘iroq qildim.

— Eshitaman! — xuddi burnidan chiqqanga o‘xshash manqa bir ovoz bilan dedi amaki.

— Assalomu alaykum! — dedim cho‘zib.

— Gapingni aytaver, kimsan?

— Ana shunaqa ovozimizni ham tanimay qolasiz-da, — deb o'pkalandim.

— Har kuni mingtang telefon qilasan, qaysi biringni ovozingni eslab qolaman.

— “Rohat” oshxonasining soyayi davlatingizda o'ynab yurgan bufetchisiman.

— Zokir baqaloqman degin? Lekin ovozing juda ingichka-ku!

— Xo-xo-xo-xo! — qotib-qotib kulgan bo'ldim jo'rttaga. — Askiyalaringizni yaxshi ko'raman-da, akaxon!

— Ha, nima gap!

— Odil akam men kelguncha biron muhim gap chiqsa, shu akaxoning bilan maslahatlash degan edilar...

— O'zi bugun qaytadi-ku! — Xo'ppa semiz amakining yoniga birov kelib qoldi shekilli, past ovoz bilan “birpas chiqib tur, ahmoq”, deb urishdi-da, so'ng yana menga gapira boshladi: — Kechasi telefonda gaplashdik... Oshni qachon yeymiz?

— Qanaqa osh? — dedim hech narsa tushunmay.

— OBXSSdan eson-omon qutilganingga osh qilib bermaysanmi, xasis!

— Osh ham gapmi, — deb xaxolab kuldim yana, — shohona ziyofat qilib beraman!

Shunday deb, xayr-ma'zurni ham nasiya qilib, trubkani o'rniga qo'ydim.

Tushdan so'ng olis safardan qaytayotgan baxti qaro direktorni izzat-hurmatini joyiga qo'yib kutib olish uchun aeroportga yo'l oldim. Andak bo'lmasa, kechikib qolayozibman. Odil battol taksiga o'tirmoqchi bo'lib turgan ekan, birgalashib oshxonaga qaytdik. Xodimlari bilan qo'l uchida so'rashdi-da, charchadim, birpas mizg'ib olay, deb eshikning ichidan berkitib, allakimga telefon qila boshladi. So'ragan kishisi yo'q ekan, jahli chiqib:

— Itvachcha! — deb qo'ydi.

Keyin xona o'rtasida tik turganicha, bir ko'zini xiyol qisib, ostki lablarini tishlab, o'yg'a tolib ketdi.

Telefon jiringladi.

— Kim kerak? — so'radi Odil battol ovozini tishlarining orasidan chiqazib.

— Eson-omon qaytdingizmi? — quvnoq ovoz eshildi trubkadan.

— Eh, omborchi, senmisan? Qalay, ishlaring yaxshimi? Mollarni tarqatib oldingmi? — Bahri-dili ochilib ketdi direktorning. — Shahar tinchlikmi?

— Juda tinchlik ham emas, juda betinch ham emas.

— Tushunarli.

— Qalay bo'ldi ishlaringiz?

— Bizning oshig'imiz hamisha olchi-da! — ko'zlarini qisib, yengilgina kulib qo'ydi direktor. — O'n besh kundan so'ng omboring molga to'lib ketadi. Suyunchini tayyorlayver...

Xo'ppa semiz amakidan so'ng Mutal o'g'ri telefon qilib, "juda muhim maslahat bor, telefonda aytib bo'lmaydi, uyingizga borsam maylimi", degan edi, Odil battol biroz o'ylanib turdi-da: "Bo'lmasa kech soat to'qqizda Muqimiy parkining orqa eshigi oldida uchrashamiz, o'zing bilan Sallabodroqni ham olib kel", deb tayinladi. Shundan so'ng uch-to'rt joyga qo'ng'iroq qilib, allakimlar bilan hech tushunib bo'lmaydigan qilib gaplasha boshladi. "Somonxonaga xashak tashlayman", dedi, "hamma joyda shamol", "ko'z ochib bo'lmaydi" dedi, "quruq qoshiq og'iz yirtadi" degandek ham bo'ldi...

Men sabrsizlik bilan qorong'i tushishini, Sallabodroq, Mutal o'g'rilar bilan bo'ladigan uchrashuvni kutardim. Har qalay, muhim bir gap bo'lsa kerak. Odil battol ancha-muncha joyga boradigan bekorchilardan emas, u har bir qadamini o'lchab bosadi, foydasi tegmaydigan joyga otib yuborsangiz ham bormaydi.

Kech kira boshladi. Maydalab yog'ayotgan yomg'ir qorga aylanib, daraxtlarning yalang'och novdasi, tom-lar oppoq oqarib qoldi. Birgalashib chiqib taksi kuta

boshladik. Shamol turib, daraxtlarning shoxini bir-biriga ishqab, qorlarni to'kib, ko'z ochirtirmay qo'ydi. Elektr simlari uzildi shekilli, ko'chada lampochkalar o'chib, atrofga shunaqangi bir qorong'ilik tushdiki, tag'in yo'qotib qo'ymay, deb qo'rqqanimdan baxti qaro direktorning o'ngiridan ushlab olishga majbur bo'ldim. Havo sovuq, ikkimiz ham dag'-dag' qaltirab turibmiz.

Parkning orqa darvozasi oldida taksidan tushdik. Odil battol sumkasidan to'pponcha olib, o'qi boryo'qligini tekshirib ko'rdi-da, otishga shay qilib, qo'ltig'iga solib qo'ydi. Ana, huv narida ikkita qora ko'rindi. Devdek bahaybatlisi, hoynahoy, Sallabodroq bo'lsa kerak. Yonidagisi, sovuq qotganidan bo'ynini ichiga tortib kelayotgani Mutal, albatta.

Sovuqqina ko'rishib, bir-birlaridan hol-ahvol so'rashgan bo'lishdi.

— Sallabodroq, — murojaat qildi Odil battol.

— Eshitaman, ustoz.

— Bugun kechasi somonxonaga yem-xashak kelib tushadi, — direktor u yoq-bu yog'iga nazar tashlab oldi, — ertaga yarmini katta sigiringga olib borib berasan.

— Xo'p bo'ladi, ustoz.

— Qolgan yarmini ikkiga bo'lib, bir qismini buzoqchangga eltib tashla.

— Qolganini-chi? — shoshilib so'radi Sallabodroq.

— Qolganini ho'kizingga ber.

Qiziq, nega bular bunaqa qilib gaplashishadi. Axir, baxti qaro direktor buzoqchalar hoqiladigan ferma-ning mudiri emas, boshqa shaharlarga ham xashak tayyorlagani borgani yo'q-ku. Axir, mana bu qora dev ham hech molboqarga o'xshamaydi!

— Xizmat haqini qachon olaman? — sal tortinibroq so'radi Sallabodroq.

— Yigirma yettinchida, — deb direktor yana u yoq-bu yog'iga qarab oldi. — Endi nariroqqa borib tur. Mutal bilan gapimiz bor, sharpa sezsang, hushtak chal.

Odil battol Mutal o'g'rini qo'ltiqlab parkka kirib ketdi. Ustini qor bosgan temir skameykaga o'tirib, portfelini tizzasiga qo'ydi-da, sovuqqotgan qo'llarini bir-biriga ishqalab, andak isitgan bo'ldi. Shamol kuchaygandan kuchayib qor uchqunlarini yuzko'zlarimizga urib turibdi. Daraxtlarning shoxi bir-biriga tegib, allaqanday vahimali ovozlari chiqaradi, sim yog'ochlarga tarang tortilgan elektr simlari, nazarimda hushtak chalayotganga o'xshaydi. Butun borliq vahima ichida qolgandek.

Magnitofonni naq tumshuqlarining ostiga keltirib turdim. Qani endi ovozlari radioga ulab, butun oblastga eshittirsang, degan fikr o'tdi boshimdan.

— Tinchlikmi? — paltosining yoqasini ko'tarayotib so'radi Odil battol.

— Sharifani qamab qo'ydim, — axborot berdi Mutal.

— Qayerga?

— Toshbuloq ko'chasidagi yigirma ikkinchi uyga, ikkinchi qavatning oltinchi xonasida turibdi hozir.

— Nega qamading?

— Fe'li aynagan.

— Sotmoqchimi?

— Shunga o'xshash...

— Nega aynab qoldi, sababini surishtirmadingmi?

— Nazarimda, kapitan Hoshimova yo'ldan urganga o'xshaydi. Aytishlaricha, kapitan birovlarining ko'ngliga qo'l solishga juda usta emish. Sharifa bilan ikki-uch bor uchrashdi-yu, ishning rasvosini chiqardi. Sharifani ishga kiritishga, hamma ayblarini bo'ynidan olib tashlashga, kelasi yil bir xonali uy ham olib berishga va'da qilibdi. Hatto, bolangni bog'chaga joylab, o'zingni kechki maktabga o'qishga kiritaman, degan gaplarni ham aytibdi.

— Niyati buzilganini qayerdan bilding?

— Kechasi uyiga kirib, mana bu xatni topib oldim.

— Ko'p narsa yozibdimi?

— Ha.

— Agarda u iqror bo'lsa, hammamiz rasvo bo'lamiz!

— Shuning uchun qamab qo'ydim.

— Uni... tinchitish kerak! — o'rnidan turib ketdi Odil battol. — Xoinning jazosi — o'lim!

Mutal o'g'ri ham o'rnidan turdi:

— Men ham shu fikrdaman, ustoz!

Ikkovlari bir-birlariga tikilishib jim qolishdi. Entikib, chuqur-chuqur nafas olishyapti. Qani endi, ularning sirini ochmoqchi bo'lgan Sharifa shu yerda bo'lsa-yu, go'shtini tiriklayin yeyishsa!

— O'ldirish kerak, — xuddi o'ziga-o'zi gapirgandek g'o'ldiray boshladi baxti qaro direktor, — shu kechasidan qoldirmay gum qilasan. Iloji bo'lsa, bo'g'ib o'ldirib, so'ng anhorga tashlaysan. Lekin, shoshmay tur... Bordi-yu, uning o'limidan foydalanib qolsak-chi, ha, foydalanamiz! Uning nomidan polkovnikka xat yozib qoldiramiz.

— Xat yozishga ko'nmasa-chi? — tashvishlanib so'radi o'g'ri.

— Xatni sen yozasan, ikki nusxa yozasan. Bir nusxasini cho'ntagiga solib qo'yasan. Ikkinchi nusxasini ministrlilik nomiga bitib, shu kechasidan qoldirmay, pochta qutisiga tashlaysan.

— Nima deb yozaman?

— Nima deb yozsa bo'lar ekan-a... Nima bo'lganda ham ishonarli qilib yozish kerak. Hamma aybni polkovnikka to'nkab: "Mana, nomard er, murodingga yetding! Bolangni boqmasang, menga qaramasang, el o'rtasida sharmandayi sharmisor bo'ldim! Bunday benomus bo'lib yashagandan o'lganim ming marta yaxshi! Xayr, ey yaxshi odamlar. Hamma umidim sizlardan, men uchun, o'n gulidan bir guli ochilmay isnodga qolib o'lgan yetimcha qiz Sharifa uchun polkovnik Salim Otajonovdan o'ch olinglar! Uning gaplariga ishonmanglar, menga o'xshab sizlarni ham aldab qo'yadi... Xayr, ey bevafo dunyo!" deb yozasan.

— Bu gaplaringiz esimdan chiqib qoladi.

— Ishqilib, shunga o'xshatib yozasan-da.

— Yaxshi.

Magnitofonim lentasi uzilib, hushtak chalganga

o'xshash g'alati ovoz chiqargan edi, bu hushtakni Sallabodroq chalyapti, deb o'ylashdi shekilli, battol bilan Mutal o'g'ri ko'z yumib-ochguncha skameykani ostiga kirib ketishdi. O'sha yerda yotib, bir-biriga peshanasini tirab, gaplasha boshladi:

— Ministrlikka yozgan xatni ishni bitirganingdan keyin pochta qutisiga tashla.

— Xo'p.

— Lekin, xatni shu kechasi, albatta tashla.

— Yaxshi.

— Xatni qayerda yozasan?

— Uyda.

— Demak, Sharifaning oldiga soat o'n birlarda borar ekansan-da?

— Ha.

— Anhor bo'yiga olib chiq.

— Yaxshi.

— Anhor bo'yiga yetguncha niyatingni sezdirma. Bazmga boramiz, o'ynatib kelaman, de.

— Xo'p.

— Hushyor bo'!

— O'rgatmang.

Engashib, o'g'rining cho'ntaklarini kovlagan edim, o'ntacha kalit topib oldim. Birortasi Sharifa berkingan xonaga to'g'ri kelib qolar deb o'yladimu, parkning darvozasiga qarab yugurdim.

“Yodgorbegim tirikmi?”

Nima qilish kerak, nima qilsam, Sharifani o'limdan qutqarib qolishim mumkin? Avval idoraga borib, bu shum xabarni Ali Usmonov bilan hurmatli boshlig'im Salimjon akamga yetkazaymi yoki avval Sharifa qamalgan uyga yuguraymi? Tavba qildim-ey. Buncha shoshib, entikmasam!

— Xo'sh, qalpoqcham, sen qanday fikrdasan? — deb so'radim qadrdonimdan.

— Toshbuloq ko'chasiga qarab yugur! — maslahat berdi qalpoqcham.

— Bemaslahat ish tutib, boshliqlarimni ranjitib qo'ymaymanmi?

— Aksincha, xursand bo'lishadi sendan.

— Rahmat, qalpoqcham!

— Tezroq, tezroq yugur, Hoshimjon!

Taksi to'xtaydigan bekatga yugurdim. Ana xolos, bunisi necha puldan tushdi endi! O'g'ri Mutal mendan oldin yetib kelibdi-ku! Nima balo, u ham menga o'xshab sehgarmi, deyman. Shartta boshimdan qalpog'imni olib, o'g'riga yaqinlashdim:

— Grajdanin, soat necha bo'ldi?

Mutal o'ng qo'lini cho'ntagiga soldi. Nazarimda, to'pponchasi borgan o'xshaydi, o'shani paypaslab:

— O'rtoq serjant, kechirasiz, soat taqmayman, — deb o'rni bo'lmasa ham, xi-xilab kulib qo'ydi.

— Taksi kutyapsizmi? — so'radim yana.

— Ha, aeroportga chiqishim kerak edi.

Ustida oppoq qori bilan "Volga" kelib to'xtadi. Ikkovimiz baravar eshikka intilgan edik, Mutal:

— O'zingiz militsiya xodimisizu, tartibni buzasiz-a, — deb o'qraydi menga. — Avval men ketaman!

— Kechirasiz, men ham aeroportga bormoqchiman.

— Unda bemalol, men boshqasida ketsam ham bo'ladi, — deb Mutal menga yo'l berdi.

Qor yog'ib, shamol esib turgani uchun Toshbuloq ko'chasidagi yigirma ikkinchi uyni topguncha naq ona sutim og'zimga keldi. So'ray desam, ko'chada zog'yo'q, o'zim topay desam, bu atrofdagi uylar yangi tushgani uchun hali nomer osilmagan ekan. Bu yoqda esa, vaqt yaqinlashib qolyapti...

Hamma uylarda chiroq bor, ikkinchi qavatdagi bir xona qop-qorong'i. Tavakkal qilib, o'sha xonaning eshigini qoqdim. Javob bo'lmagach, meni o'g'ri deb militsiyaga ushlab berisha berisha qolsin, dedim-da, haligi kalitlardan biri bilan eshikni ochdim. Ichkari ham go'ristondek qop-qorong'i, paypaslab chiroqni arang topdim.

— Voy! — bir ayol divanda yotgan ekan, qo'rqib choyshabni tortib oldi boshiga.

— Kechirasiz, Sharifa Usmonova emasmisiz? — yaqiniga borib so'radim.

— Tanimayman uni,— battarroq o'ralib oldi ayol.

— Ey attang, — dedim go'yo tarvuzim qo'ltig'imdand tushgandek bo'lib, so'ng orqaga qayta boshladim. — Bechoraning o'g'ilchasi militsiyaning bog'chasida edi. O'lib qoldi! Shuni xabar qilgani keluvdim...

— Yodgorbegim o'ldimi?! — Ayol bir qalqib, boshini ko'tardi. Oq choyshabga o'ralib olgani uchunmi, shu turishida, u xuddi tobutdan boshini ko'targan murdaga o'xshab ko'rinardi. “Ha, qo'lga tushmay ko'r-chi!” deb o'yladimu:

— Men kelayotganda tirik edi, — deb yana orqamga qaytdim.

— Tirik edi, nima qildi unga?

— Bir militsionerning to'pponchasini o'ynab o'tirgan ekan, o'zini-o'zi otib qo'yibdi.

— Voy sho'rim!

— Qo'rqmang, to'pponcha o'yinchoq to'pponcha ekan, hech narsa qilmabdi...

Borib eshikni ichidan qulflab keldim. Divanning bir chekkasida o'tirib, Mutal o'g'ri bilan Odil battol uni o'ldirishga qaror qilganlarini aytgan edim, ayol men unaga odamlarni tanimayman, baxtsiz bir ojizaman, meni tinch qo'yib, marhamat qilib chiqib keting, deb turib oldi.

— Ishonmayapsizmi? — andak bo'lmasa baqirib yuborayozdim.

— Iltimos, meni tinch qo'ying.

— Ovozlarini magnitofonga yozib olganman. Marhamat, eshiting.

Magnitofonni qo'yib bergan edim, ayol jim yotib eshitdi. Tugagach, nozik qo'llari bilan boshiga mushtlab: “Muncha baxtsiz bo'lmasam!” — deb ingradi. Ishonsangiz, bu ovozdan o'zimning ham yurakbag'rim ezilib ketgandek bo'ldi, o'lim oldida aytilgan so'z juda ham ayanchli eshitilar ekan.

— Turing o'rningizdan! — buyurdim.

Ayol boshidagi choyshabni olib, nari irg'itdi... Yo'q, hali to'g'ri aytgan ekanman, ayolning aftiga chindanam murdaning nusxi urib qolibdi: haddan tashqari ozib, yuzlari sarg'ayib ketgan, sochlari to'zg'igan, ich-ichiga botib ketgan ko'zlarini aytmay-sizmi, shu turishida tirik odamga hech o'xshamaydi u.

— Ochiq ayting, Yodgorbek tirikmi? — g'alati bir ohangda so'radi Sharifa.

— Men sizga hazil qiluvdim...

— O'rtoq serjant, mening bu dunyoda shu boladan boshqa hech ovunchog'im yo'q.

— Tezroq kiyining bo'lmasa.

— Olib ketmoqchimisiz?

— Bo'lmasa o'ldirib ketishadi.

— Nomardlar, nomardlar-ey! Hamma qora ishlari bironlarning qo'li bilan qilib, o'zlari oppoq bo'lib yurishaveradi... Yodgorbegim tirikmi?

— Maza qilib uxlab yotibdi.

— Hozir borib ko'rsam bo'ladimi?

— Bo'ladi, faqat tezroq qiyining.

Nima bo'lganda ham ona ekan-da, Sharifa shoshib, entikib qoldi. Ayol kishi o'zi juda g'alati bo'lar ekan, bir nafas kechiksak, biror korihol bo'lishi aniq bo'lib turibdi-yu, u bo'lsa, toshoyna oldida turib olib, goh u ko'ylagini kiyib ko'radi, goh bunisini... Tavba qildim-ey, hatto shu paytda labiga qizil surtib o'tiribdi-ya!

— Men tayyorman, — dedi nihoyat, qora sumkasini qo'lga olib.

Mutal bilan Odil battol qalbaki xat yozib, militsiyani, odamlarni chalg'itmoqchi bo'lishdi, bordi-yu, biz ham Sharifa nomidan qalbaki xat yozib ketsakchi?

— Qog'ozingiz bormi?! — so'radim Sharifadan.

— Nima qilasiz?

— Xat qoldirib ketamiz.

— Kimga?

— Qotillarga!

— Hozir mening miyamga hech narsa kelmaydi.

— Men aytib turaman. Yozing: “Qimmatli M. Bu xatni senga qoldiryapman. O‘g‘limdan ayrildim. Sening ishonchingdan mahrum bo‘ldim, endi yashadim nima-yu, yashamadim nima! Sir ochiladigan bo‘lsa, hammamiz nobud bo‘lamiz! Senga va boshqa do‘stlarimga bo‘lgan sadoqatimni isbotlash uchun o‘zimni o‘ldirishga qaror qildim. Hammalaringga xayr endi! O‘limim oldidan sendan bir narsani iltimos qilmoqchiman, o‘zimni anhorga tashlayman, o‘ligim topilsa, hurmat bilan ko‘minglar! Xayr, ey bevafo dunyo! Sharifa”.

Xatning ostiga bugungi chisloni qo‘yib, stol ustiga tashladik-da, eshikni qulflab, ketma-ket ko‘chaga otildik. Chunki soat roppa-rosa o‘n bir bo‘lgan edi. Bu atroflarga avtobus kelmas ekan, markazgacha piyoda ketishga to‘g‘ri keldi. Sharifa mening oldimda jimgina boryapti. Negadir, indamaydi. Men bo‘lsam uning haqida o‘ylayman. Bechoraga qiyin, juda qiyin. Hech kim mana shunaqa yo‘ldan adashmasin, adashdimi tamom, yomon odamlar qo‘lida o‘yinchoq bo‘lib qoladi. Qabih ishlarga buyurishadi, o‘linga mahkum etishadi...

— Meni ko‘pga qamashadimi? — to‘satdan o‘g‘irilib so‘radi Sharifa.

— Salimjon aka o‘z aybini bo‘yniga olgan kishini qamashga ruxsat bermaydi.

— Kapitan Hoshimova ham shunday degandi.

— Nima degandi?

— O‘rtoq Otajonov senga o‘xshab yo‘lidan adashganlarning ko‘piga yordamlashdi, bir xillari yaxshi odam bo‘lib ketishdi, ba‘zilari bilan haligacha bordikeldi qiladi. Bag‘ri keng, saxovatli odam. Aybingga iqror bo‘lsang, boshingni silaydi, degandi.

— Ota-onangiz bormi?

— O‘lib ketishgan, — xo‘rsinib qo‘ydi Sharifa, — bolalar uyida katta bo‘lganman. Ota mehriga ham, ona mehriga ham qonmadim...

— Bo‘lmasa, Salimjon akam sizga chinakam ota

bo'lishga arziydigan odam. Karomat opani esa onam deyavering.

— Kechirasiz, sizni qo'ltiqlab olsam maylimi, yurolmayapman. Rahmat... To'g'ri aytdingiz, mehribon ayol ekan, ishga kiritib qo'ymoqchi edi.

— Haliyam o'z fikrida turibdi.

— Endi foydasi yo'q.

— Nega?

— Baribir, meni o'ldirishadi, — yana xo'rsindi Sharifa, — Mutal bilan Odil akaning qamoqxonada odamlari bor. Qamoqdaligimni eshitmaydi deysizmi, ertagayoq eshitishadi.

— Militsiya sizni ehtiyot qiladi.

— Militsiya oldida yuzim qora-ku! Tuhmat qildim-ku!

— Shuni bilingki, militsiya kek saqlamaydi, odamlardan o'ch olmaydi, balki tarbiyalaydi. Bizning ustavimizda shunday deb yozilgan.

— Siz ham kek saqlamaysizmi?

— Nega endi kek saqlar ekanman?

— Biz sizni, esingizda bo'lsa kerak, kechasi yechintirib ketgandik.

— Esimda yo'q.

— Familiyangiz Ro'ziyevmi?

— Ha.

— O'sha kechasi grajdan kiyimida edingiz.

— Qo'ying, shularni eslamaylik... — O'g'rilarga talangan kunimni ko'z oldimga keltirib, ishonsangiz, shu paytda etlarim jimirlashib ketdi. Demak, yordam bering, deb dodlab meni aldagan shu ayol ekan-da...

— O'sha ishni ham mana shu qotil Mutal topshirgan edi. Sizni ikki kun izma-iz yurib, poylagan edik, obro'yingizni to'kishmoqchi ekan...

— Sheriklaringiz shu yerlikmidi?!

— Boshqa shahardan kelishgan edi...

— Men allaqachon unutib yubordim, endi siz ham unuting.

— Yo'q, hech unutilmayman, hammasini ochiq

aytaman endi. Jonimga tegdi!! Men ham boshqalarga o'xshab yashasam deyman. Na uyqungda halovat bor, na yegan-ichganingda... o'rtoq Ro'ziyev, ezmalik qil-mayapmanmi?

— Yo'q, gapiravering.

— Rahmat... — Nimanidir o'ylab Sharifa biroz jim qoldi. — Men ularga xizmat qildim, ular bo'lsa, mana, meni o'limga mahkum etishdi. Militsiyaga tuh-mat qildim, militsiya bo'lsa meni o'limdan qutqaryap-ti... Buning uchun kimga rahmat aytishimni ham bilolmay qoldim.

— Hukumatga rahmat deng.

Idoraga yetgach, Sharifa o'g'limni bir ko'rsating, deb talab qila boshladi. Men kechasi bolalar uyiga borish noqulay bo'ladi degan edim, u hiqillab yig'lashga tushdi. Kapitan Hoshimovanning uyiga tele-fon qilib, shundoq-shundoq degan edim, "navbatchi mashinadan foydalaning, darhol mushtipar onaga o'z o'g'lini ko'rsating", deb topshiriq berdi. Xizmatchilik ekan, yo'q deyolmay, kechasi borib, tarbiyachilarning shirin uyqusini buzib bo'lsa ham, chaqaloqni olib ke-lishga majbur bo'ldim.

Sharifa yig'lab turgan o'g'ilchasini qo'liga oldi-yu, ho'ngrab "onaginang o'rgilsin!" deya yuz-ko'zlaridan o'pa boshladi. Butun vujudi to'lqinlanib ketgandek bo'ldi. U tishlarini g'ijirlatib, bolani bag'riga mahkam bosar, to'yib-to'yib hidlar, o'par "onaginang o'rgilsin, tirikmisan! Endi seni hech kimga bermayman, bermayman!" deya entikar, yig'lar edi...

Shu paytda negadir mehribon oyijonimni esla-dim-u, men ham o'zimni tutolmay yig'lab yubordim.

— Bolam, bolaginam! — deb yig'laydi Sharifa.

— Oyim, oyijonim! — deb yig'layman men ham.

Qonun bo'yicha bolali ayolni qamab bo'lmaydi. Shuni hisobga olib, ertalabgacha Sharifa ikkimiz boshlig'imning xonasida o'tirib chiqdik.

Sallabodroq amaki

— Oshxona direktori somonxonaga xashak keladi dedimi?

— Ha, shunday dedi.

— Somonxonasi qayerda ekan?

— Bilolmay qoldim.

— Sallabodroqni ilgari bilarmiding?

— Yo‘q.

— Uyi militsiya idorasining orqasida-ku!

— Bilmas ekanman.

— Ammo, buni ham qo‘lga tushirganingda antiqa ish bo‘lardi-da, o‘g‘lim.

— Albatta tushiraman.

Salimjon akam ikkovimiz shu yo‘sin gaplashib o‘tiribmiz. Kechagi shamol tingan, hovlilar, tomlar, devorlarning usti oppoq qor. Asta-sekin ko‘tarilib kelayotgan quyosh nurlari qor ustida o‘ynab, ko‘zni qamashtiradi, dillar quvonadi. Tashqariga chiqib, qorbo‘ron o‘ynaging, yugurging, chopging keladi.

Ko‘nglim tog‘dek ko‘tarilgan, kayfim chog‘. Ishlarim yaxshi ketayotgani uchun katta-yu kichik menga havas bilan qaraydi, qo‘limni qisib, rahmat aytadi. Polkovnik Ali Usmonovning po‘lat sandig‘ini yashirincha olingan suratlaru, magnitafon lentalaru bilan to‘ldirib yuborayotganim uchun, endi menga katta ishonch va umid bilan qarab: “o‘rtoq Ro‘ziyev kelajakda katta qahramonlik ko‘rsatadi...” deya sheriklariga ikki-uch bor maqtab ham qo‘ydi.

Sallabodroq, Salimjon akamning aytishicha, ilgari ko‘mir olib-sotib, chayqovchilik ustida bir qo‘lga ham tushgan ekan. Hozir bog‘chada aravakashlik qilib, bo‘sh vaqtlarida ko‘chama-ko‘cha yurib, sallabodroq sotarkan.

— Lekin... — somonxona deganlarida bir sir bor-ku, to‘g‘rimi, Hoshimjon? — deb sekin o‘rnidan turdi boshlig‘im.

— To‘g‘ri aytasiz, — deb men ham o‘rnimdan turdim.

Sallabodroqni tezroq topib, jumboqni tezroq

yechish uchun shoshilib uning uyiga jo'nadim. Chindan ham hovlisi militsiya idorasi bilan tutash ekan. Kirsam issiqqina tanchaga bag'rini berib, nonushta qilib o'tiribdi. Oldida bir tog'ora tuxum, xotini bir boshdan archib beryapti, u og'ziga solib, xuddi don tiqilib qolgan xo'rozdek, bo'ynini bir cho'zib, tuxumni butunicha yutib turibdi. Elliktacha tuxumni eson-omon yutib olgach, xotini tog'orada elliktacha somsa keltirdi. Somsadan so'ng yana o'sha tog'orada limmo-lim qilib ilitma moshxo'rda olib chiqdi — hammasi katta qoringa tushib ketdi. "Yo'q, bu odam emas, dev! Buvijonim aytgan ertaklardagi qora devning o'zginasi, — deb o'yladim, — bo'lmasa odam bolasi ham ovqatni shunaqa ko'p yeydimi?"

Devqomatli pahlavon o'rnidan turib, qo'llarini kerib, uch marta kerishdi, buzoqchanning ma'rashiga o'xshatib, cho'zib-cho'zib kekirdi, so'ng tikka turgan-cha, yarim chelak suvni ichib, aravasini qo'shib, yo'lga tushdi.

Mol egasiga o'xshamasa harom o'ladi, deganlari paqqos rost ekan. Sallabodroqning oti ham xuddi devlarning otidek bahaybat, oyoqlari shunaqangi yo'g'onki, naq Afrika o'rmonlarida daydib yuradigan fillarning xartumidek keladi. g'ildirak o'rniga mashinaning balonini qo'ydirib olgan usti ochiq aravasining ichi shunaqangi kattaki, bir mahallaning ko'ch-ko'roni bemalol joylashib ketadi, desam ishonavering.

— Chu, toychog'im! — deb qamchi urdi otiga devqomatli pahlavon.

Aravada uch savat sallabodroq, yarim qop pufak, yarim qop loydan xo'rozga, qushchaga o'xshatib yasalgan, ichiga suv quyib chalsangiz bulbul bo'lib sayraydigan har xil hushtaklar, yarim qop katta-kichik yelim qo'g'irchoqlar, bir qop o'yinchoq childirma, xullas, oyisi hovliga qamab, o'zi bozorga tushib ketganda bolalarga ermak bo'ladigan har balolar bor edi.

Arava shahar markazidan chiqib, shag'al to'kilgan tor yo'lga burilgach, devqomatli pahlavon qo'liga

do'ppidek keladigan childirmachani olib, chalib,
uning ohangiga moslab, ashula ham ayta boshladi.

— *Kep qoling, sallabodroq,
Tugadi, qoldi ozroq
Makkani qovurganman,
Qiyomga yo'g'irganman.*

*Shirin-shakar oq bodroq,
Tugab qoldi, chop tezroq,
Shishalardan olib chiq,
Puldan ko'proq solib chiq...*

Ko'z yumib-ochguncha ko'chani bola demagani bosib ketdi: birining qo'lida shisha, boshqasining changalida tanga. Biri yalangoyoq yugurib kelyapti, boshqasi oyisi bilan dadasining kovushini poyma-poy kiyib, chap qo'li bilan ishtonini ushlab chopyapti, uchinchi bir xillari akasining orqasidan dodlab kelyapti.

Savdo aviga chiqib ketdi, shisha bilan tangalar tepaga-yu, bodroqlar pastga tushib ketaverdi.

— Shirin-shakar oq bodroq.

— Tugab qoldi, chop tezroq! — deya childirmasini chalib qo'yadi devqomatli pahlavon.

— Amaki, menga ham bitta bering! — deb yolvordi oxirida bir bola.

— Bor, shisha olib chiq, — dedi devqomatli pahlavon.

— Shisha yo'q ekan... — yig'lab yubordi bola.

— Pul olib chiq, pul!

— Uyda hech kim yo'q.

— Bekorga berilmaydi.

— To'xtang, bo'lmasa, — bola g'izillagancha uyiga kirib, bir tovoq tuzlangan go'sht ko'tarib chiqdi. Devqomatli pahlavon engashib, go'shtni tovoq-povog'i bilan oldi-yu, bolaga ikkita sallabodroq uzatdi. So'ng:

— Chu, toychog'im! — deb otiga yana qamchi urdi.

Ot yo'rtib ketdi, bolalar orqada qoldi, childirma yana ishga tushib, ashula ham boshlandi:

*Qushlarim bor sayroqi,
Qo'g'irchog'lar o'ynoqi.
Mana bunday o'ynaydi,
Mana bunday o'ynaydi —*

degancha devqomatli pahlavon yelkalarini uchirib, bellarini burab, hushtaklar chalib, o'yinga ham tusha boshladi. Birpasda orqamizdan qo'g'irchoq olaman deb dadasidan pul olgan qizchalar, roгатka yasab, chumchuq ovlayman, deb bugun maktabga bormay muyulishda berkinib o'tirgan bolalar ergashib qolishdi.

*— Surnaycha-yu, surnaycha,
Ko'proq olgin, hoy qizcha!
G'u-g'u surnayim,
Vag'-vag' surnayim...*

Devqomatli amakim mahalladagi jamiki bolalar-ning yuragiga o't yoqib, sotganiga sotib, sotmaganiga qoshini qoqib, muqomlar qilib ketaverdi.

Bir mahal bunday qaragam, shahar tashqarisiga chiqib qolibmiz. Kolxozlararo bo'rdoqichilik fermasining katta devor qo'rg'oni oldida turibmiz. Mollarga yem tarqatadigan qo'sh darvozali ombor yonida echki soqolli bir odam o'ralashib yurgan ekan, bizni ko'rishi bilan:

— Pahlason, ho' polvon! — deb chaqirdi.

Devqomatli pahlavon otning boshini o'sha yoqqa burdi. Yaqiniga borgach, aravadan tushib, echkisoqol bilan bir narsalar to'g'risida gaplasha boshladi. Men gaplarini yaxshi eshitolmay qoldim. Nega desangiz, xuddi shu paytda ularni suratga tushirish bilan ovora edim-da. Devqomatli pahlavon aravani katta darvozali keng omborxonaga haydadi. Men sezmagani ekanman, aravaning ichi ikki qavatli bo'lib, o'yinchoqlar tepasida-yu, osti bo'm-bo'sh ekan. To'rt tomoni tekis qirqilib, simlar bilan mahkam o'rab bog'langan, og'irligi taxminan yuz kilocha keladigan bir toy somonni devqomatli pahlavon dast ko'tarib, aravaning tag qavatiga joyladi, ustki qismiga esa yana haligidek qilib o'yinchoqlarini terib qo'ydi.

— Bugun yana keladilarmi? — so‘radi eskisoqol.

— Soat uchlarda, — javob qaytardi devqomatli pahlavon.

— Xudo yor bo‘lsin.

— Aytganingiz kelsin!

Biz yana yo‘lga tushdik. Lekin, men bir narsaga juda haron bo‘lib qoldim. To‘g‘risi, shubhaga tushib, o‘zimni o‘zim aldaganim uchun andak xafa ham bo‘ldim. Somonxona deganlari ham to‘g‘ri ekan, xashak deganlari ham to‘g‘ri ekan, mana, olib ketyapmiz-ku, axir! Bekorga Salimjon akamning ham ko‘ngliga shubha solgan ekanman... “Yo‘q, yo‘q, to‘xta, mulla Hoshim, — deb o‘ylay boshladim yana, — nega endi toy qilib bog‘langan somonni yashirincha olib ketyapti, ochiq olib ketaversa bo‘lmaydimi?! Yo‘q, bunda bir sir bor. Nima bo‘lganda ham boraveray-chi, tayini chiqib qolar axir. Hech bo‘lmasa baxti qaro direktor tilga olgan katta sigirni ko‘rib kelarman. Yashirincha somon yeydigan sigir qanaqa bo‘lar ekan, ehtimol qisir yoki bog‘ozdir, ehtimol chelaklab sut berayotgan govmishdir!

Qushlarim bor sayroqi,

Qo‘g‘irchoqlar o‘ynoqi.

Mana bunday o‘ynaydi,

Mana bunday o‘ynaydi! —

deb devqomatli pahlavon yana childirmasini chalib, o‘yinga tushib, muqomlar qilib, orqasidan bolalarni ergashtirib keta boshladi.

Soat roppa-rosa bir yarim bo‘lganda eski shahardagi laxtak magizinining oldiga yetib keldi. Peshanasi yiltiroq amki shu yerda direktor ekanligini bilardim. Shu haqda o‘yladim-u, negadir, yuragim shig‘ etib ketdi. Axir, bu magazinni siz kuzatmang, jinoyat qidiruv bo‘limi nazorat olib boryapti, deb menga ming marta tayinlashgan edi-ku. Intizomsiz deb, hayfsan e‘lon qilib qolishsa-ya! Ha, mayli, bo‘lgancha bo‘ldi, endi orqaga qaytish yo‘q. Shuncha rahmatlar eshitganda, bitta hayfsan ham olsak, olibmiz-da...

Magazin direktori tushlikka o'tirgan ekan, qo'lida somsa, lunji to'la ovqat, yugurib chiqdi-da:

— O-o... — deb ko'zlari olayib, bir yutib oldi. — Orqaga! Orqaga olib o'ting.

— Yaxshi, — deb qo'ydi devqomatli pahlavon somsaga qarab yutib. Aravani orqaga olib o'tib, haligi toy qilib bog'langan somonni ehtiyotlik bilan magazinning omboriga tushirdi.

— Qorin qalay, polvon? — so'radi peshanasi yiltiroq amaki.

— Ochman!

— Shuhrat, yugur, ellikta kabob buyurib kel.

O'n minutlardan so'ng, kabob tayyor bo'ldi shekilli, men tengi bir yigit kelib, devqomatli pahlavonni boshlab chiqib ketdi. Shu paytda juda ochqab, qornim quldirab turgan bo'lsa ham, poylab, omborxonada o'tiraverdim.

Peshanasi yiltiroq amaki eshikni ichkaridan qulflab somon o'ralgan simlarni jon-jahdi bilan bo'shata boshladi. Simlar yechilgach, somon har tomonga to'kilib, o'rtasidan qora choyshabga o'ralgan sandiqdek bir tugun chiqdi. Direktor qora choyshabga pichoq soldi-yu:

— Xayriyat! — deb, nazarimda, kulib yuborgandek bo'ldi. Men bo'lsam "Yo'q-e!" deb o'rnimdan turib ketdim, ha-ha, o'rnimdan turib, hang-mang bo'lganimdan besh minut chamasi angrayib qoldim. Ko'z o'ngimda ming metrcha namozshom gulli atlas yal-yal yonib turardi... Boshqa shaharlarda qanaqaligini bilmayman-ku, lekin bizning shaharda namozshom gulli atlas hozir shunaqa rasm bo'lganki, ba'zi bir ayollar shu atlasni deb, eri bilan qo'ydi-chiqdi bo'lib yurishibdi..."

Ana hiylakorligu, mana hiylakorlik! o'g'irlik mollarni olib kelishning mana bunaqa yo'llari ham bo'lar ekan-u! Katta sigir bo'lmay ketsinlar-ey, yeganlari namozshom gulli atlas bo'lsa, qaymoqlari ham xo'p yog'li bo'lsa kerak! Shunday deb, kamoli g'azabim oshganidan, o'zimni yo'qotib qo'ydim shekilli, peshanasi yiltiroq amakining yoqasidan bo'g'ib oldim.

Bo'g'dimu, lekin nachora, xizmatchilik ekan, qovun tushirib qo'ymay deb qo'rqib, darrov qo'yib yubordim. Ketma-ket beshta surat olib, yugurib tashqariga chiqib ketdim.

O'sha kuni kechgacha devqomatli pahlavon bilan aravada kataysa qildim. O'ziyam, childirma ovozidan naq quloqlarim batang bo'lib ketdi-da. Shunday bo'lsa ham, buzoqcha bilan ho'kiz deganlari kimligini aniqlab, o'g'irlik mollar yonida ularning ham suratini olmaganumcha aravadan tushmay yuraverdim.

Buvijonim meni militsiyadan bo'shatmoqchi

Bugun oyning yigirma yettisi! Shuncha kundan buyon apparat qo'ltiqib yugurib-elganim, uyqusiz o'tkazgan tunlarimga katta yakun yasaladi. Bu kunni, avvalo, sabrsizlik bilan baxti qaro direktor kutyapti. Jarlikdagi yerto'laga o'zining jinoyatchilarini to'plab, yaxshi ishlaganlariga mukofot beradi, yomon ishlaganlarining yoqasidan bo'g'ib, yuziga tarsaki tushiradi, jinoyatlar qilish uchun yana yangi-yangi rejalar tuzadi, ha-ha, bu kunni u sabrsizlik bilan kutyapti. Militsiyaga tuhmat toshini otish uchun u hamtovoqlari bilan maslahat qilib olishi, ularga ish taqsimlashi kerak. Bu kunni xo'ppa semiz amaki ham kutyapti, pulimni o'g'irilatib qo'ydim, ros aytyapman, xudo ursin, deb qasam ismoqchi. Devqomatli pahlavon bugun, juda ehtiyotlik bilan ishlagani uchun sarkorning maqtovini eshitadi, eng muhimi, yalmog'iz kampir pishirgan tovuqlardan besh-oltitasini maza qilib yeb, uch-to'rt kosa konyak ham ichadi.

Chayqovchi Orif bilan o'g'ri Mutal militsiyani qanday aldab ketganlarini aytib, maqtanishmoqchi: "Ish degan mana bunday bo'пти!" — deb sheriklariga dashnom berishmoqchi. Peshanasi yiltiroq amaki bugun ataylab o'ng tomonini bosib turdi, shuncha kun ishim o'ngidan keldi, bugun ham o'ngidan kelib, sarkor yana ming metr atlas hadya qilsin, deb orzu qildi.

Ha, bugun qariq devlarning bayrami. Qadim-qadim zamonlarda devlar Ko'xiqof tog'ida bayram qilisharkan, endi bo'lsa jarlikdagi yerto'lada hayram qilishadi.

Bugungi kun Yangibog' militsiyasining ham bayrami, yo'q, kechirasiz, shoshqaloqligim qursin, jindek oldinga ketib qolibman. Bugun bayramga tayyorgarlik, chinakam bayram ertaga — jinoyatchilar qo'lga olingandan keyin bo'ladi. Bugungi kun qanday yakunlanishini, ishonsangiz, shahar militsiya boshqarmasida, ministrlikda ham sabrsizlik bilan kutib turishibdi. Bugun, protokollarda nomi O'g'irlik, Tuhmatchilik, Poraxo'rlik, Chayqovchilik, Ta'magirchilik deb qayd qilingan illatlar bilan militsiya o'rtasida so'nggi jang bo'ladi. Janggoh jarlikdagi yerto'la. Kim biladi, qurbonlar ham bo'lar, ehtimol Hoshimjonga daydi o'q tegib, u buvijoni bilan hayrlashaolmay nobud ham bo'lib ketar...

Biz oxirgi majlisga to'planganmiz. "Sariq devni quvib" operatsiyasiga ishtirok etayotganlar: men, ya'ni serjant Hoshimjon Ro'ziyev, hurmatli boshlig'im, ya'ni polkovnik o'rtoq Otajonov, rayon militsiyasining boshlig'i, ya'ni polkovnik o'rtoq Ali Usmonov va nihoyat jinoyat qidiruv bo'limining g'oyat tadbirkor rahbari o'rtoq Xoliqov — hammamiz butun diqqat-e'tiborimizni to'plab, jinoyatchilarni bezarar qo'lga olish rejasi ustida bosh qotirib o'tiribiz. Rejani g'oyat puxta tuzishimiz va shahar militsiya bo'limini bu haqda kunduz soat o'n birgacha albatta, xabardor ham qilib qo'yishimiz kerak.

Shoshilish, faqat shoshilish kerak!

— Hoshim, Hoshim-u-u-u-u! — degan ovoz eshilib qoldi to'satdan qulog'imga.

Bir sapchib tushdim, yuragim urib ketdi, axir bu buvijonimning ovozi-ku! Ha, buvijonimniki!!! U yoq-bu yoqqa o'ynagani ketsam, tomga chiqib, kafini og'ziga ko'yacha qilib, ana shunday ovoz bilan chaqirardi u... Lekin hozir men qayoqda-yu, buvijonim qayoqda. Ehtimol, menga shunday tuyulgandir. Axir,

ba'zan sog'inganingda mehribon kishingning ovozi qulog'ingga eshitiladi, deyishadi-ku.

— Hoshim-u-u-uu! — degan ovoz keldi yana.

— Buvijonim! — deb o'rnidan turib, yugurib koridorga chiqsam, ha-ha, buvijonim, belini oq doka bilan mahkam bog'lab boshiga lakkisini o'rab olibdi. Qo'lida safarga chiqqanda olib yuradigan irg'ay has-sasi! Yo'lakdagi skameykaning ustiga chiqib, qo'lini og'ziga ko'vacha qilib, tinmay chaqiryapti. Bir milit-sioner "Xolajon, bu yer unaqa shovqin soladigan joy emas", desa ham, "nari tur, hamma joy xudoning joyi", deb siltab tashlab yana chaqirdi:

— Hoshim-u-u-uu!

— Buvijon! — deb baqirib yubordim.

— Hoshim toylog'im!

Yomon sog'inishib qolgan ekanmiz, achomlashib ko'rishib ketdim. Entikamiz, o'pishamiz, yana achomlashamiz.

— Tirikmisan, toylog'im?

— Tirikman, buvijon!

— Ke, tag'in bir achomlashaylik, bolaginam, ko'zimning nuri, nega xat yozmaysan?

— Xizmatchilik, buvijon.

— Xizimating boshingda qolsin! Yuragimni ezib yubording-ku! Bor, dadang bilan ko'rish endi.

Qaramagan ekanman, dadam nariroqda turgan ekan. Egnida qunduzli palto, oyog'ida katta kerzi etik, boshida quloqchin. Paltoni shunaqangi uzunidan olib-diki, etagi polga tegay-tegay deb turibdi, yelkasida ikki ko'zi liq to'la xurjun.

— Dadajon!

Dadam yelkasidagi xurjunni ehtiyotlik bilan yerga qo'ydi-yu, ko'rishayotib, negadir, piqillab yig'lab yubordi. "Dada, dadajon!" dedim-ku, men ham o'zimni tutolmadim. Bechoraga juda qiyin, oyim bilan buvijonim ko'z ochirgani qo'ymaydi. Kunbo'yi dalada. Boshqalarga o'xshab bunday bir dam olganda ham savat to'qib o'tiradi.

— Yig'lamang, dada! — dedim nihoyat o'zimni qo'lga olib.

- Qara-ya, katta yigit bo'lib ketibsan, — dedi dadam qadoq kafti bilan ko'z yoshlarini artib.
- Oyim yaxshimilar?
- Jin urarmidi uni?!
- Oysha, Donolar-chi?
- Chopqillashib yurishibdi.
- Zokir-chi? Ishlari yaxshimi?
- Yaxshi. Senga rezinka tayoq berib yubordi.
- Uni nima qilar ekanman?
- O'g'rilar bilan mushtlashganda kerak bo'ladi, dedi.
- O'b-bo, Zokir-ey!
- Medal oldi, paltosining ustidan taqib yuribdi. Xuddi shu payt buvijonim bizga yaqinlashib:
- Ro'zi, ko'tar xurjunni, shuncha yalashganing ham yetar, — deb buyruq berib qoldi.
- O'rtoq Ro'ziyev! — deb chaqirdi koridorning narigi boshida turib Ali Usmonov. Ovoz chiqqan tomonga horayotgan edim, buvijonim:
- Hoshim! — deb to'xtatdi. Buvijonimga o'girilgan edim, orqamga qaytayotganini ko'rib, Ali Usmonovich:
- O'rtoq Ro'ziyev! — dedi zarda bilan. Bir sakrab tushib, beixtiyor o'sha yoqqa yura boshladim.
- Qayt bu yoqqa! — buvijonim qo'lidagi irg'ay hassa bilan polni bir urib qo'ydi.
- Shundan keyin, koridorda goh o'ngga, goh chapga burilaverib naq garang bo'lib ketayozdim. Rahbarim oldiga boray desam, buvijonim qolib ketyapti, buvijonimga boray desam, ko'rib turibsizki, u yoqdan qo'yishmayapti.
- Ali Usmonovich kirib ketdi-yu, Salimjon akam chiqib kela boshladi. “E, ha, mehmonlar kelib qoliptiku!” deb, dadam bilan qo'l berib ko'rishdi, so'ngra buvijonim bilan ko'rishmoqchi bo'lib yaqinlashayotgan edi, “sehrgarlik ilmidan xabari bor” deganim yodiga tushib qoldi shekilli, kutilmaganda orqasiga tisarildi.
- Tutingan dadang shu bo'lmasin tag'in! — deb

buvijonim ko'rishish uchun qo'lini xuddi otashkurakka o'xshatib cho'zib, Salimjon akamning yelkasini mo'ljalga olib, unga yaqinlasha boshladi. Salimjon akam shoshilib:

— Assalomu alaykum, xolajon! — deb negadir, orqasiga tisarildi yana.

— Xayriyat, musulmon odamning bolasi ekansiz, — buvijonim boshlig'imning yelkasiga urib ko'rishgan bo'ldi, qisqagina hol-ahvol so'rashdi, hol-ahvol so'rashyapti-yu, boshlig'im, negadir ko'rqibroq turganga o'xshaydi, goh buvijonimga, goh menga nazar tashlab qo'yadi. "Hoshimjon bilan ikkovimizning maslahatimiz bor" degan edi, buvijonim: "shuncha yil majlis qilganlaring ham yetar. Hoshimni olib ketaman, o'zimizning qishloqda ham sataroshligini qilaveradi..." deb turib oldi.

— Xolajon, axir... — dedi boshlig'im.

— Hoshim, bor, bularning shapkasini topshirib chiq! — deb buvijonim hassasini yerga bir urib qo'ydi. Tamom, endi buvijonimga gap uqtirib bo'psan, polkovnik emas, general kelganda ham hassasini do'qillatib turaveradi.

— Shuncha ishlatib loaqal bitta to'pponcha bermabsizlar-a, bolamga! Soch-soqollaringni oldirgani boshqa odam qurib ketganmidi?

— Nimalar deyapsiz, xolajon? — yelkasini qisib so'radi boshlig'im.

— Butun qishloqda gap, nima deysan, Bibi-robiyaning nabirasi shaharda ish topolmay, militsionerlarning soqolini olib yurganmish, deyishadi. Uyat-ey!

— Yolg'on! — dedi boshlig'im.

— Gapirmang! — xuddi dadamni urishgandek urishib berdi buvijonim. — Nega bo'lmasa, loaqal bitta to'pponcha bermadilaring? Bolam sho'rlik qishloqqa ikki qo'lini burniga tiqib bordi-ya! Xotinlarning ichiga kirolmay qoldim: "Voy, qo'shni, Hoshim sizni yana aldab ketibdi, militsiyada bo'lsa to'pponcha taqib kelmasmidi!" deb ko'z ochirtirishmayapti.

Bilasiz-ku, Salimjon akam kulganda juda qattiq kuladi, hozir ham deraza oynalarini zirqiratib yubordi. U kulyapti-ku, buvijonimning jag'i ochilib, ko'zlari olayib boryapti. Endi butunlay tamom bo'ldim, kengashni mensiz o'tkazishaversa ham bo'ladi. Agar buvijonimning aytganini qilmay ichkoriga kirib ketsam, orqamdan kirib "hali sen mening gapimni ikki qiladigan bo'ldingmi" deb, ko'pchilikning oldida hassasi bilan savalab qolishi ham hech gap emas. Eh, buvijon, buvijon-ey! Yoshligimda-ku, "sen odam bo'lmayсан" deb qulog'imdan cho'zaverib shal-pang quloq qilib qo'ygan edingiz, mana endi odam bo'lib, qo'limdan ish kelib qolganda hassa ko'tarib kelishingizga balo bormi!

Salimjon akam ham hushyor odam emasmi, gap nimada ekanini, buvijonim kampirlarning ig'vosiga uchib, g'azabnok bo'lib kelganligini darrov payqadi. Kulimsiragancha ichkari kirib, majlisni to'xtatib chiqdi.

— Qani bo'lmasa, mehmonlar, uyga boramiz, — deb taklif qildi. — Mashina chaqirdim. Xurjunni menga bering, otingiz Ro'zivoymidi?

— Ha, — dedi nihoyat dadam tilga kirib, ammo xurjunni bermadi. Tashqariga chiqsak, idoramizning qora "Volga"si xizmatga tayyorman deb, shay bo'lib turgan ekan, o'tirib uyga jo'nadik. Buvijonim o'qib yurganimda ham ko'p kelgandi-yu, lekin bugundaqangi do'q qilmagandi: butun boshli kengashni to'xtatib qo'ydi-ya! Bordi-yu, ishingni yig'ishtir, deb turib olsa nima qilaman...

— Lekin, Ro'zivoy, ajoyib o'g'lingiz bor ekan! — sekin gap boshladi Salimjon akam.

— Ha, endi... — mushtiga yo'talib, gapirsam maylimi degandek, buvijonimga qarab qo'ydi dadam.

— Ajoyib bo'lmay ketsin — gapni ilib ketdi buvijonim, — gap sotib hammani ishdan qo'yib yurgandirda... Gapgga ishonmang buni, ko'pincha yolg'on gapiradi...

— Hoshimjonga hammaning havasi kelyapti ho-

zir! — shunday deb Salimjon akam meni maqtashga tushib ketdi. Shunaqangi maqtab yubordiki, eshitib, huzur qilganimdan, andak bo'lmasa, buvijonimning tizzasiga boshimni qo'yib, uxlab qolayozibman. Men buvijonimning nasihatlarini qulog'imga olib shunaqangi xayrli ishlar qilayotgan ekanmanki, bu kunlarda obro'yim shunaqangi zo'r ekanki, hatto butun boshli bir majlis men bo'lmaganligim uchun to'xtab qolgan emish...

— Ana, aytmadimmi, Ro'zi! — dedi buvijonim to'satdan o'zgarib, — shu Hojar manqaning gapiga kirmaylik deb...

— Butun g'alvani o'zingiz boshladingiz-ku, — deb qo'ydi dadam qo'rqa-pisa.

— Nima qilay axir, tentagimni ko'rgim keldi-da, — deb buvijonim meni bag'riga bosib, peshanamdan o'pib qo'ydi. Qara, suqsurdek yigit bo'libdi! Inim, otingiz Salimjonmidi? Ochig'ini ayting, rostdan ham sataroshlik qilayotgani yo'qmi?

— Hoshimjon hozir davlat ahamiyatiga ega bo'lgan ishlarni bajaryapti, — tushuntirdi Salimjon akam.

— Xayriyat, Hoshim haqida ham yaxshi gaplar eshitarkanmiz.

— Siz nima deb o'ylovdngiz bo'lmasa? — deb qaddini sal rostlabroq oldi dadam.

— Sen jim ket, — urushib berdi buvijonim. — Sening gapingga kirib-ku, kecha kunbo'yi sarson bo'ldim.

Kecha ertalab yo'lga chiqib, stansiyaga kelishsa, bo'sh avtobus turgan ekan, dadam surishtirmay-netmay, darrov ikkita bilet olib chiqibdi. Avtobus ularni butunlay boshqa shaharga olib borib tashlabdi. Yo'lda buvijonim: "Ro'zi, boshqa tomonga ketayotganga o'xshaymizmi?" deb so'ragan ekan, dadam, "boshingiz aylanib, ko'zingiz tinayotgandir, jindek mizg'ib oling" debdi. Xullas, kecha kunbo'yi sarson bo'lishibdi. Bechora dadam shuning uchun qo'rqib gapirolmay o'tirgan ekan.

Bora-bora buvijonim jahlidan tushib, mening ham

sartaroshlik qilmayotganligimga astoydil ishonib, “eson-omon qishloqqa borsam, Hojar manqaning tilini sug‘irib olaman”, deb qasamyod qildi.

— Lekin, inim, bundan keyin Hoshim qishloqqa borsa to‘pponchasiz jo‘natmang, — deb iltimos qildi oxiri.

— Xo‘p bo‘ladi, xolajon, — va‘da berdi boshlig‘im, — iloji bo‘lsa, ikkita to‘pponcha taqib jo‘nataman.

— Xudoyo umringiz uzoq bo‘lsin! — duo qildi buvijonim.

Uyga borgach, Salimjon akam choy qo‘ymoqchi bo‘lgan edi, buvijonim ko‘nmadi. Bitta choy bo‘lsa, bir amallab qaynatib icharmiz, xizmatdan kechga qolmanglar, Hoshimimga gap tegib qolmasin tag‘in, dedi. Chiqib ketayotganimizda, qulog‘imga shivirlab:

— Hoshim, shu mashina o‘zingnikimi? — deb so‘radi.

— O‘zimniki! — dedim men ham maqtangim kelib.

— Qishloqqa minib borgan. Hojar manqa bir ko‘rsin!

— Xo‘p bo‘ladi, buvijon!

Baxti qaro direktorning maslahatchisi

Ishimizning ba‘zi bir tomonlari mutlaqo maxfiy bo‘lganligi uchun bugungi majlisimizda qanaqa masalalar ko‘rilganligini, qo‘lga olish, tintiuv o‘tkazish bo‘yicha kimlardan iborat operativ guruppalar tuzganligimizni, kechirasiz, men ham sir tutmoqchiman. Faqat butun operatsiyaga polkovnik Ali Usmonov boshchilik qilishni o‘z zimmasiga olganligini qulog‘ingizga shivirlab qo‘yishim mumkin. Agar juda, juda ham qiziqayotgan bo‘lsangiz, shuni ham asta shivirlashim mumkin: qo‘lga olish gruppasiga boshliq etib meni tayinlashdi. Jamoatchilik vakillari drujinachilar va militsiya xodimlaridan ibrat yigirma kishilik otryad tuzish haqida ko‘rsatma ham olidm. Kunduz soat uchlargacha otryadni tuzib bo‘ldim.

Pensionerlardan Muslim bobo bilan tovlamachilarga qarshi kurashda nom chiqargan Mergan ota, drujinachilardan aka-uka bokschilar Hasan bilan Husan, militsionerlardan uchastkavoy Sur'at aka, xullas, tanlagan kishilarimning hammasi azamat, bos desa bosadigan xilidan. Hammasini to'plab, operatsiya planini g'oyat maxfiy saqlashga so'z berganim uchun, soat o'nda shu yerda to'planamiz, oblast markaziga konsert ko'rgani boramiz, deb qo'ya qoldim.

Ixtiyorimda hali yetti soat vaqt bor. Uyga borib, buvijonim-u dadajonim bilan, iyagimizni iyagimimga tirab olib, gaplashib, oq jo'xoridan tuyub kelishgan bo'lsa, serqatiq go'ja oshi qilib ichib, maza qilib yotishim ham mumkin edi. Ammo allaqanday bir g'ashlik paydo bo'lib yuragimga g'ulg'ula sola boshladi. Bordi-yu hamma ish tayyor bo'lib, katta-kichik oyoqqa turgan bir mahalda Odil battol qochib qolsa-ya! Sharifa, uning hamma joyda odami bor, degandi, militsiyaning rejasidan xabar topishi ham hech gap emas-ku, axir! Yo'q, nima bo'lganda ham uni ko'zdan qochirmasligim, orqasidan soyadek ergashishim kerak.

— Nima deding, qalpoqcham? — maslahat so'radim dono maslahatchimdan.

— Yaxshi o'ylading, Hoshimjon, — ko'nglimni ko'tardi qalpoqcham.

“Rohat” oshxonasiga jo'nadim. Har kungidek bugun ham odam gavjum, navbatning oxiri cho'zilib, naq ko'chagacha chiqib ketibdi. O'tirgani joy yo'q, bir xil xo'randalar tikka turib ovqatlanishyapti...

Oshpazlarning oldiga o'tdim. Qo'li-qo'lga tegmaydi, entikishib, peshanalaridan chakillab ter oqib, goh cho'michni, goh kapgirni ishga solib, ovqat taqsimlashyapti. O'roz oshpaz ko'rinmaydi. Salimjon aka o'z va'dasining ustidan chiqib, uni ishchilar oshxonasiga o'tkazib jamiki oshpazlariga boshliq qilib qo'yganga o'xshaydi. Bufetchining ishlarini ko'rib, ochig'ini aytsam, unga havasim kelib ketdi: biram chaqqon, biram tez ishlayaptiki, asti qo'yaverasiz. Aroq deganga suv, konyak deganga pamil choy uzatib:

— Tez bo'ling, stakanni kutib qolishdi, — deb qistab ham qo'yadi.

Baxti qaro direktor ko'ksini stolga berib, cho't qoqib, pul sanab o'tiribdi. Yirigini portfeliga-yu, maydasini stolning tortmasiga joylayapti. Xuddi shu payt eshikni kimdir qo'rqa-pisa chertgandek bo'ldi.

— Eshik ochiq-ku! — o'shqirdi direktor.

Xiyol o'tmay ostonada o'ttiz besh yoshlardagi ozg'ingina bir ayol ko'rindi. Orqasidan, magazinchi qo'shnimiz Ne'mat akaning o'g'illariga o'xshagan bolalar, yoshi taxminan olti, yetti, sakkizlarda bo'lgan, sovuqqotishgandan dildirashib turgan uch bola ko'rindi. Men bu ayolni darrov tanidim. Vokzalda perashka sotardi. Huv birda kapitan Hoshimova uni jinoyat ustida qo'lga ham tushirgan.

Baxti qaro direktor qovog'ini osiltirib, go'yo ayolni ko'rmagandek, o'z ishini davom ettiraverdi.

— Men yana keluvdim... — dedi ayol xuddi “uh” tortgandek bir ohangda.

— Kelgan bo'lsang nima qilay, ashula aytib beraymi?

— Axir, rahmingiz kelsin!

— Menga kimning rahmi keladi? Trestga bor.

— Bordim, sizning ruxsatingizsiz hech narsa qilishmas ekan, — ayol piqillab yig'lab yubordi. — Hech bo'lmasa, mana bu yetimlarning rahmini yeng.

Odil battol boshini ko'tarib, zaharxanda bilan “xe-xe”lab kuldi. “Bolalarimni olib borsam, rahmi keladi, deb o'ylagandirsan-da pismi” deb yana ishini davom ettiraverdi.

Ikki tomon ham o'n minutlar chamasi jim qoldi.

— Eshikni topolmayapsanmi? — so'radi nihoyat direktor.

— Jon Odil aka, bola-chaqalaringizning havasini ko'ring.

— O'rningga xaridor chiqdi, sotib yubordim.

— Axir o'sha pulni men ham berardim-ku?

— Xo'sh, qancha olib kelding? — to'satdan boshini ko'tarib tabassum qildi Odil battol. Ayol:

— Uch oydan buyon ishsizman, menda pul nima qilsin, eson-omon ishinni boshlab yuborsam topganim sizniki, — degan edi, baxti qaror direktor haligidan ham achchiqroq bir tabassum bilan:

— Bilagingda oltin bilaguzuk, barmog'ingda tilla uzuk, pul yo'q degani uyalmaysanmi? — dedi. Ayol avval bilaguzugini, so'ngra biroz ikkilanib turgach, "ha, mayli, bosh-ko'zimdan sadaqa", deb o'yladi shekilli, barmog'idagi yoqut ko'zli uzugini ham chiqarib berdi.

— Ertaga ishga tushsam bo'ladimi? — so'radi oxirida.

— Ishgami? — uzukning u yoq-bu yog'ini ko'zdan kechirib dedi baxti qaror direktor. — Ishga deysanmi? Ishga hali erta.

— Voy nega? — qo'rqib ketdi ayol.

— OBXSS bosgani esingdami? O'sha materiallar sudga oshirilgan. Bir yoqli bo'lsin, keyin tushasan...

"Yolg'on! Mutlaqo yolg'on! — baqirib yuborishiga oz qoldi. — Materiallar sening o'zingda — yer ostidagi xazinangga berkitib qo'ygansan! Shoshmay tursang, bugun-erta sud ham boshlanib qolar..." O'zimni qo'lga olib, tishimni tishimga bosib, ovozlarni yozib olishda davom etdim. Chiqillatib suratlarini ham olaverdim.

— Bu ishlarni tinchitdim, devdingiz-ku? — butunlay o'zini yo'qotib dedi ayol.

— Ha, tinchitmoqchi bo'luvdim... Lekin juda katta pul so'rashyapti...

Ayol goh direktorga, goh ko'zlari mo'ltillab yig'lavoray-yig'lavoray deb turishgan o'g'illariga qarab, "koshki edi, pulim bo'lsa!" deya tizzalari huki-lib dag'-dag' qaltiray boshladi.

— Uyat, uyat-ey, — deb boshini chayqab qo'ydi Odil Abbosov, — og'zing to'la tilla tish-u, pulim yo'q deysan-a!..

Ayol yana bolalariga qaradi, qamalib ketsam, bu sho'rtumshuqlarning ahvoli nima kechadi, deb o'yladi shekilli, tishi ham omonatgina qo'yilgan ekan, pastki tomondagilarini shartta olib, stolning ustiga qo'ydi.

— Shu bilan bosti-bosti bo'ladimi?

Baxti qaro direktor xuddi nordon bir narsa chaynab olgandek, aftini burishtirib:

— O'nta tish bilan yuristni qo'lga olib bo'larkanmi? — deb chala qolgan ishini davom ettirishga tutindi.

Ayol tepa tishlarini ham sug'urib, stol ustiga tashladi.

— Endi bitadimi?

Odil Abbosov xiyol kulimsirab:

— Qachon ishga tushasan? — deb so'radi.

— Hozir desangiz ham tayyorman, — sevinigidan entikib ketdi ayol.

— Ertaga tusharsan. — Shunday deb Odil Abbosov o'rnidan turib, po'lat sandig'idan qotib, po'panak boylab ketgan bir patirni olib ayolga uzatdi. — Ma, qasamyod qil!

Ayol cho'kka tushib, peshanasini nonga tegizib, tayyor bo'lib turdi.

— Bu yerda bo'lib o'tgan gaplarni birovga aytsam non ursin, de! — buyruq berdi baxti qaro direktor.

— Bu yerda bo'lib o'tgan gaplarni birovga aytsam non ursin!

— Tushgan foydaning yarmini bermasam non ursin, de!

— Tushgan foydaning yarmini bermasam non ursin!

— Va'dalarimni bajarmasam boshim ketsa mayli, de!

— Va'dalarimni bajarmasam boshim ketsa mayli!

Shuncha yoshga kirib, bunaqangi voqeani hech ko'rmagan, hatto eshitmagan edim. Poraxo'rning bunaqangi qasamyodlari bo'lar ekan-ku! Yo'q, bu chinakam battol. Ta'riflab bo'lmaydigan darajadaa battol ekan! Yordam so'rab kelgan bir ayolning og'zidagi tishlarini qoqib oldi-ya. Bu voqeani birovga aytsam, o'lib qolsa ham ishonmaydi. Xayriyatki, bu g'amgin ovozlarni yozib, hayajonli yuzlarni suratga tushirib turibman. Bo'lmasa, bir nafasdan so'ng o'zim ham

ishonmay qolardim. Kamoli g'azabim oshganidan, qaltirab, tashqariga chiqib ketdim. Suv ichib, o'zimni bosishga harakat qildim.

Soat oltalarda direktor ikkimiz noma'lum tomonga qarab yo'q oldik. Qayoqqa boryapmiz, bilmayman. Aslida buning menga ahamiyati ham yo'q. Faqat uning ortidan qolmay, har bir odamini suratga tushirib, har bir so'zini yozib olsam bas.

Eshigining tepasiga "Yuridik konsultatsiya" deb yozib qo'yilgan ko'rimsizgina bir idoraga kirdik. Xuddi Odil battolning o'ziga o'xshash og'zi haddan tashqari katta, yalpoq yuzli, serajin peshanasi eski mahsidek tirishib ketgan, ellik besh-oltmish yoshlardagi bir odam i-iy lab, sekin o'rnidan turdi:

— Qanday shamol uchirdi, Odiljon?

— Do'stlarimni tez-tez sog'inib turaman, — ko'rishish uchun qo'l uzatdi baxti qaro direktor. — Kecha un eltib tashlashibdimi?

— Bir yo'la uch qop! Saxiysiz-da, Odiljon.

— Do'stlarimdan jonimni ham ayamayman.

— Umringiz ziyoda bo'lsin. Xo'sh, xizmat, do'stim?

Ikkovlarining suhbatlaridan shu narsani bilib oldimki, bu odamning oti Shokir bo'lib, Odil battolning qonundan tashqari jamiki xatti-harakatlariga yo'l-yo'riq ko'rsatib turuvchi qonunshunos ekan. Salimjon akam Odil Abbosovning shahar prokraturasida maslahatchisi bor, deb noto'g'ri taxmin qilib yurgan ekan. Battolning maslahatchisi mana shu xonada, egasi ko'chib ketgandek huvillab qolgan ko'rimsizgina idorada o'tirar ekan.

— Mana bu kelinga, bizdan sovg'a... — dedi Odil Abbosov haligi uch bolali ayolning barmog'idan sug'urib olgan yoqut ko'zli uzukni uzatib.

Maslahatchi sevinganidan ko'zlari chaq nab, o'rnidan turib ketdi. "Qo'ying, meni uyaltirib qo'yyapiz" dedi-yu, tag'in qaytib olib qo'ymasin deb qo'rqdi shekilli:

— Hotamtoysiz-da, hotamtoy! — deya shoshilib

uzukni cho'ntagiga soldi. Bu orada baxti qaro direktor portfelini asta ochib, Sharifaning o'limi oldidan yozib qoldirgan vasiyatnomasini ko'rsatdi.

— Mana bu xushxabarni ko'ring!

Maslahatchi vasiyatnomani qoshlarini chimirib, ovoz chiqarmasdan o'qib chiqdi-yu, xuddi birov bo'g'ayotgandek, xirillab kuldi:

— Tabriklayman, tabriklayman! O'lgani aniqmi?

— Aniq.

— Demak, polkovnikning kuni bitibdi endi!

— Koshki edi-ya...

— Uni ishdan olib, javobgarlikka ham tortishadi, — sevinganidan o'rindan turib ketdi maslahatchi. — Mana, mening maslahatimga yurib kam bo'lmadingiz. Vasiyatnomani o'z qo'li bilan yozganmi?

— O'z qo'li bilan yozgan.

— Endi bu yog'ini menga qo'yib bersinlar. Shu kechasiyoq ministrlilik nomiga imzosiz ariza yozamiz. O'n gulidan bir guli ochilmagan Sharifani isnodga qo'yib o'ldirgan, poraxo'r Salim Otajonov qachongacha yallo qilib yuraveradi, deb yozamiz. Mehnatkashlar nomidan yozamiz!

— Yozgan shikoyatingizni menga ham, albatta, ko'rsating.

— Bo'lmasa-chi, do'stim.

— Go'sht-po'sht kerak emasmi?

— Qo'ying, odam uyaladi.

— Ertalab berdirib yuboraman. Xayr, men ketdim.

— Omon bo'ling, hotamtoy do'stim, — deganicha, ko'chagacha kuzatib chiqdi maslahatchi.

Soat o'nlarda baxti qaro direktorni jarlik tubidagi paxsa devorli qo'rg'onchaga kiritib yubordimu, o'z gruppamni tezroq boshlab kelish uchun idoraga yugurdim.

Qo'rqinchli tun

— Qo'rqyapsanmi, Hoshimjon?

— Qo'rqyapman.

— Qo‘rqma o‘g‘lim, sening orqangda butun xalq, hukumat turibdi.

— Shundayku-ya...

— Nashani oldingmi?

— Oldim.

— Eng muhimi, shoshma, o‘zingni yo‘qotma.

— Xo‘p.

— Hamma ishni men aytgandek qil.

— Yaxshi.

— Oq yo‘l, o‘g‘lim! — deb Salimjon akam meni yo‘lga kuzatib qoldi. O‘zi ham birga bormoqchi edi-yu, lekin nachora, xizmatchilik ekan, borolmadi. Uning zimmasida ham menikidan og‘irroq vazifalar turibdi. U ham tuni bilan uxlamay yugurib-yelib chiqadi.

Yigirma kishi usti berk mashinada yo‘lga tushdik. Shundan so‘nggina men hamrohlarimga qayoqqa borayotganligimiz, bizni qanday xavf-xatarlar kutayotganligi, bajarishimiz kerak bo‘lgan ish g‘oyat mas‘uliyatli ekanligini tushuntirdim.

— U ochopatlarni allaqachon qo‘lga olish kerak edi, — g‘ijinib qo‘ydi pensioner Muslim bobo.

— Xayriyat, baloxo‘rlarning ildiziga bolta uriladigan kunlarni ham ko‘rar ekanmiz, — xursand bo‘lib dedi Mergan ota.

— Hammasi sakkiz kishi dedingizmi? — tashvishlanibroq so‘radi Sur‘at aka. — Ancha og‘ir bo‘larkan...

— Qo‘rqmang, — deb qo‘ydi drujinachi Hasan boksyor. U o‘z kuchiga ishonadi shekilli.

— Ikkitasini o‘zim tinchitib beraman, — dedi ukasi Husan ham.

Axlatxona yonida mashinadan tushdik. Boshqa joylarda ehtimol bunday emasdir-u, ammo, bizning shaharda qish tushishi bilan irillab shamol esgani-egsan. Bugun ham qattiq shamol turib, ko‘kdagi qora bulutlarni goh o‘ngga, goh chapga haydab tunni yana ham vahimaliroq, yana ham qo‘rqinchliroq qilib ko‘rsatyapti. Atrof shunaqangi qorong‘iki, burningdan narini ko‘rib bo‘lmaydi. Aksiga olib, suvi qurib qolgan

anhorga shu oqshom suv ochib yurishibdi. Pensioner Muslim bobo bilan Mergan ota shaloplab suvga tushib ketishdi.

— Zarari yo‘q, — shivirladi Mergan ota, — dushmanlar bilan olishganimizda bundan og‘irroq kunlarni ko‘rganmiz.

— To‘xtanglar, mening kalishim oqib ketibdi, — deb qattiq gapirib yubordi Muslim bobo.

— Jim! — shivirladi Sur‘at aka.

— Kampirimdan baloga qoldim endi! — Muslim bobo kutilmaganda xaxolab kulib yuborsa bo‘ladimi, hammamiz qo‘rqib ketdik. Bir xillarimiz yerga yotib oldik.

Goh emaklab, goh panalab chopib, jar tubidagi paxsa qo‘rg‘onga yetib, avval kelishib olganimizdek, uni har tomondan qurshab oldik. Men ichkari kirib hamma ish joyida bo‘lsa gugurt chaqib, bostirib kirishga signal beradigan bo‘ldim.

Bir sakrab devordan oshib o‘tdim. Hovli xuddi go‘ristondek qorong‘i, jimlik, tiq etgan ovoz eshitilmaydi. Faqat uyning mo‘risidan ahyon-ahyonda jon-siz uchqunlar otilib chiqib, qorong‘ilik qa‘rida yo‘q bo‘lib ketyapti. Uyning eshigi berk, derazaga parda tutilganga o‘xshaydi — tirqishdan nursiz yorug‘lik ko‘rinib turibdi. Uyga qanday kirdim endi? Eshikni kim ochib beradi? Salgina ovoz chiqsa, hammalari hushyor tortib, rejamizni chippakka chiqarishi mumkin! Shu paytda qo‘g‘irchoq teatrida artist bo‘lib ishlaganligim juda qo‘l kelib qoldi-da. Boshimga qalpoqchamni kiyib ko‘zdan g‘oyib bo‘ldimu, eshikka yaqinlashib, xuddi sovuqqotib qolgan mushuk bolaga o‘xshatib zorlanib, miyovlay boshladim, qo‘llarim bilan taxtani tatalab tirnadim. Xayriyat, yalmog‘iz kampir qulog‘ini ding qilib o‘tirgan ekan, darrov eshikta qoldi.

Eshikni qiya ochib:

— Hmm, sovuq badaningdan o‘tib ketdimi, — dedi. Bu paytda men lip etib uyga kirib oldim. — Kir, kira qol tezroq... Qo‘rqyapsanmi, ha, mayli,

sovuqqotsang yana kelarsan, — deb, kampir eshikni ichidan berkitdi.

Dosh qozonda biqirlab sho'rva qaynayapti. O'ziyam naq yigirmatacha tovuqning boshi uzilganga o'xshaydi. Nega desangiz, qozon shunchalik katta bo'lishiga qaramay, go'shtlar bir-biriga tiqilib qolibdi. Xushbo'y hid xonani tutib ketibdi. Ishtaham qo'zg'ab, tamshanib, bir-ikki bor "qult-qult" etib yutindimu, "bor-ey, birpas kutishsa kutishar", deb chala pishgan bir tovuqni qo'limga olib, tikka turganimcha, puf-puflab, pok-pokiza tushirdim.

Salimjon akam ko'p tadbirkor odam-da. "Borayotgan joying juda xavfli, gapingga qaraganda, hammasi qurollanganga o'xshaydi. Ortiq urinishning nima hojati bor, ilojini topsang, taomlariga nasha qo'shib ber, garang bo'lib qolishadi, qo'lga olish osonlashadi", deb o'rgatgan edi. Hatto cho'ntagimdagi chaqaloqning mushtidek keladigan nashani ham o'zi topib berdi. "Baniyati shifo bo'lsin", deb uni qozonga tashladimu assalomu alaykum deya sekin yerto'laga tushib bordim.

Ana tomosha-yu, mana tomosha! Hammalari avvalgidek shirakayf, ko'zlari biyo-biyo. Maykachan bo'lib olishibdi. Taglarida atlas ko'rpachalar, shishalar ochilgan, maylar qadahlarda gul-gul yashnab turibdi. Devqomatli pahlavon o'rtada, yelkalarini uchirib, baquvvat bilaklaridagi mushaklarini o'ynatib, goh o'ngga, goh chapga shox tashlab o'yinga tushyapti, qolganlari qarsak chalib, ashula aytishyapti:

*Besh kun ekan bu dunyo
Ko'raringni ko'rib qol.
Yoshligingda xo'b o'ynab
Davri-davron surib qol...*

Xo'ppa semiz amaki qarsakni negadir, erinibroq chalyapti, ashulaga ham qo'shilmayapti. Faqat ahyon-ahyonda, xuddi omonatini topshirayotgan bemorga o'xshab, iyak qoqib qo'yayapti, xolos. O'g'ri Mutal bo'lsa, go'yo birov unga qarsakni qattiqroq chalib,

ashulani ham baqiribroq aysang mukofot olasan, deb shipshitib qo'ygandek, sheriklaridan o'zib ketyapti. Peshanasi yiltiroq amakining jazavasi tutib qolibdi: hamma narsani unutib, qora terga botib, og'zini kappa-kappa ochib, qarsakni ham boshqalardan ko'proq uryapti. Orif chayqovchi ashula boshi ekan. Ko'zlarini chirt yumib, bo'ynini cho'zib, huzur qilayotgandek boshini chayqab, ashulani tobora avjiga chiqarayapti:

*Davron keldi sur, begim!
Qandingni ham ur, begim!
Omad keldi ot chopgin,
Savlati zo'r, zo'r hegim!..*

— Yashavor, Bodroq! Besuyak bo'lib ketibsa-ku!
— Qiyib tashlading, uka! — deb ora-chora qiyqirib ham turishibdi. Sallabodroq amaki charchab, boshi aylandi shekilli, chayqalib ketdi-yu, o'yinni to'xtatib, baxti qaro direktorning qo'lidan torta boshladi.

— Turing, ustoz!

— Ha-ha, qani-qani!

— Qo'ymaysan, Bodroq! — deb har tomondan qiyqirib qolishdi. Yo'q, Odil Abbosov uncha tarang qilib o'tirmadi, labini cho'chchayatirib, ko'zlarini qisib o'rnidan turdi-da ikki qo'lini laylakning qanotidek keng yozib: “Qorasochim”ga chalinglar bo'lmasa”, deb iltimos qildi.

*— Qorasochim o'sib qoshimga tushdi.
Na savdolar meni boshimga tushdi-ey! —*

deb Orif chayqovchi ashulani boshlab yubordi. Tavba qildim-ey, nahotiki bu o'sha butun shaharga jinoyat urug'ini sepib, mevasidan sheriklarini ham bahramand etib yurgan baxti qaro direktor bo'lsa! Axir u tuppatusuk o'yinchi ekan-ku. Qo'llarini chiroyli o'ynatishini qarang, oyoqlarining ashula ohangiga mos tushayotganini aytmysizmi. Nima balo, yoshligida estrada teatrining o'yinchisi bo'lganmi deyman!

— Qoyil!

— Ofarin, ustoz!

— Bekorga sizni sarkorim demaganman, axir! — deb olqishlay boshlashdi sheriklari.

O'yin to'xtadi. Charchab qolishganga o'xshaydi, chuqur-chuqur nafas ola boshlashdi.

— Mutal! — xitob qidi baxti qaro direktor.

— Labbay, ustoz!

— Qadahlarni to'ldir, ukam, bugun mening eng baxtli kunim. Dushmanimning oyog'iga yana bir bolta urdim...

Biri stakanda, boshqasi kosada, biri oqidan, boshqasi qizilidan otib olishgach, ko'zlarini suzishib chala-chulpa so'zlar aytishib, har xil narsalar to'g'risida gaplasha boshlashdi. O'tgan safargidek, bu gal ham sarkor tobelaridan pul yig'ib, o'g'ri Mutal bilan Sallabodroqqa oz-oz berib, qolganini portfeliga joyladi. Chayqovchini tayyorgina mollarni haligacha bozorga chiqarib sota olmaganligi uchun koyidi. Beshik yasaydigan do'konchi oldidagi avtoinspeksiya xodimlarini chalg'itish uchun uch yuz metr narida avariya uyushtirish kerak edi, deb maslahat berdi.

— Bu fikringiz juda ma'qul, ustoz, — qo'lini ko'ksiga qo'yib qulluq qildi chayqovchi.

— Mashinani o'zim topib beraman! — va'da berib yubordi o'g'ri Mutal. Peshanasi yiltiroq amaki bilan xo'ppa sezmiz amaki, bizga yana ham ko'proq xashak bering, bozor juda avjida, deb iltimos qilishdi.

— Ovqat pishdi! — e'lon qilib qoldi shu payt yalmog'iz kampir. Chayqovchi bilan Mutal yuqoriga chiqib, bilqillab turgan tovuqlarni katta tog'oraga bosib tushishdi. Birozdan so'ng tovuq suyaklarining qirsillab sinishi, lablarnig chapillashi, pasti-baland pishillash ovozlari, ora-chora kekirishlar ham quloqqa chalina boshladi.

— Mutal!

— Buyuring, ustoz!

— Quy, to'ldirib quy! Bugun men baxtliman!

— Sizning baxtingiz bizning baxtimiz, — chaynalib gapga qo'shildi chayqovchi.

— Siz bo'lmasangiz biz allaqachon qo'lga tushgan bo'lardik! — deb minnatdorchilik bildirdi peshanasi yiltiroq amaki.

— Men borman, hech qaysing qo'rqma, — kimnidir otib tashlamoqchi bo'lgandek ko'rsatkich barmog'ini o'qalib gapira boshladi baxti qaro direktor, — chunki men ayyorman, tulkiman! Hammasiga chap beraman... OBXSSmi, u mendan qo'rqadi! Yuragini olib qo'ydim, xudo xohlasa, yaqinda hammasi ishdan ketadi. Hali ko'p davri-davron suramiz. To'g'rimi, Mutal?

— Haq gapni aytdingiz, ustoz. Ularni hali ko'p o'ynatamiz.

— Mening tushimga har kuni OBXSSning boshlig'i kiryapti, — yutinib qo'ydi chayqovchi.

— Men ham shunaqa tushlar ko'ryapman, — asta boshini ko'tardi xo'ppa semiz amaki. — Hozir ham tush ko'rayotganga o'xshayman, boshim aylanib ketyapti...

Peshanasi yiltiroq amaki:

— Aylanish... — dedi-yu, gapini yo'qotib qo'ydi shekilli, biroz jim qoldi. — Hammamiz aylanyapmiz, tovoqlar, shishalar, shishalar aylanyapti, yerto'la aylanyapti...

Nasha asta-sekin o'z kuchini ko'rsata boshladimi, bir-birlariga qarab iljayib, tillari kalimaga kelmay qoldi.

— Xi-xi-xi! — kuldi bittasi.

— Ha-ha-ha! — jo'r bo'ldi boshqasi.

— He-he-he! — deya davom ettirdi uchinchisi.

Vaqtni qo'ldan boy bermaslik uchun shoshilib ularni quolsizlantira boshladim. Baxti qaro direktor bilan o'g'rida o'qlangan to'pponcha, chayqovchi bilan devqomatli pahlavonda xanjar bor ekan. Qolganlarida yo hech narsa yo'q, yoki topolmadim.

— Nasha! Tovuqdan nashaning hidi kelyapti!!! — baqirib o'rnidan turib ketdi devqomatli pahlavon.

— Nasha!

— Ha, ha, nashaning hidi bor! — deb yumilib

borayotgan ko'zini kattaroq ochmoqchi bo'ldi baxti qaro direktor. — Mutal, sen qildingmi bu ishni?

— Xudo ursin! — qasam ichdi o'g'ri.

— Chayqovchi, sendan shubham bor.

— Til tortmay o'lay, ustoz!

— Hozir til tortmay o'lasan! — baxti qaro direktor kostumining cho'ntagini paypaslab ko'rди, tatalab portfelini ochdi, oxiri shimining cho'ntagiga qo'l suqib "to'pponcham!" deb baqirib yubordi. Turmoqchi bo'luvdi, munkib ketdi.

— Bodroq, ushla o'g'rini! — dedi yotgan o'rnida xirillab.

Bir nafasdan so'ng yerto'lada, tomosha qilsang arziydigan mushtlashish boshlandi. Devqomatli pahlavon o'g'rini, baxti qaro direktor chayqovchini, peshanasi yiltiroq amaki, negadir omborchini bo'g'ib oldi. Hammasi ham garang, tuzukroq mushtlashay desa, bosh aylanayotganidan qo'lni ko'targani madori kelmaydi. O'n minutlardan so'ng bir-birlarini bo'g'ishgancha cho'zilib qolishdi.

Baxti qaro direktor boshliq jinoyatchilarning eng so'nggi bazmi shu yo'sin bir-birlarini bo'g'ish, iyaklariga mush tushirish bilan yakunlandi.

— Lekin o'g'lim, dovyurak yigit ekansan! — dedi Muslim bobo jinoyatchilarni mashinaga yuklab qaytayotganimizda. — Mana bu pahlavonning yotishini qara, loaqal shundan ham qo'rqmadingmi-a?

— Sal-pal qo'rqdim ham, — dedim kamtarlik qilib.

Ertasiga ertalab Odil battolning yer osti xazinasidagi behisob boyliklar-u, o'g'irlangan hujjatlarining ham keltirib bergach, o'zim boshchilik qilgan "Sariq devni quvib" operatsiyasini shu bilan tugatgan bo'ldim. Ikki ming to'rt yuz metr lentani boshliqlarimga topshirdim. Tergov ishlarini mendan ko'ra o'nbarobar tajribaliroq bo'lgan mayor Xoliqov olib boradigan bo'ldi. O'sha kuni kechga tomon idoramizning qora "Volga"sida qishloqqa jo'nab ketdik.

SARIQ DEVNING O'LIMI YOKI OLAM GULISTON BO'LGANI

Qishloqda o'tgan kunlarim

Shunday qilib... nima deyayotgan edim, buvijonim bilan qishloqqa jo'nab ketdik deyayotgan edim shekilli, ha, xuddi shunday deyayotgan edim... O'ziam qishlog'imizni juda sog'inib qolgan ekanman. Zokir, Orif, Mirobiddinxo'jalar ham meni intizor bo'lib kutishayotgan ekan. Agar yana bir hafta kelmasam, Zokir meni ko'rgani bormoqchi, qaytayotganda to'yga taklif qilib kelmoqchi ham ekan.

Yo'q, yaxshisi bir boshdan gapiray. Oriq, semiz jinoyatchilaru, ularning qora qilmishlarini isbot qiluvchi ashyoviy dalillarni topshirgan kunim ertasiga rayon militsiya boshqarmasida polkovnik Ali Usmonov rahbarligida meni, ya'ni sariq devlarni qo'lga tushirishda katta jasorat ko'rsatgan serjant Hoshimov Ro'ziyevni qanday rag'batlantirish masalasi ko'rib chiqilibdi. Kimdir, o'rtoq Ro'ziyevga pul mukofoti bersak yaxshi bo'lar edi degan ekan, ustozim: "Menimcha, Hoshimjonga pulning hojati yo'q, nega ki pulni yomon ko'radi. Sarflashni ham bilmaydi, olgan maoshini bir kunda xarjlab, ertasiga yana qarz so'rashga tushadigan odati bor..." deb e'tiroz bildiribdi. Shundan so'ng Ali Usmonovich: "Agar qarshilik bo'lmasa Hoshimjonni Qrimga, militsionerlarning dam olish uyiga jo'natib, borish-kelish, yeyish-ichish xarajatlarini o'z bo'yimizga olsak", degan ekan, bu taklif kamoli ma'qul bo'lganidan o'tirganlar qarsak chalib yuborishibdi.

Shunday qilib men Qrimga jo'naydigan bo'lib qoldim.

— Nima-nima?! — dedi buvijonim qoshlarini pasti-baland qilib. — Qanaqa Karim chiqdi yana?

— Karimmas, Qrim!

— U yerda nima qilasan?

— Dam olaman.

— Ho'kizdek yigit karavotning poyasiga oyog'ingni tashlab yotgani uyalmasanmi?

— Yo'q, uyalmayman.

— Hech yoqqa bormaysan. Qishloqq olib ketaman, tappi dumalatasan.

— Tappi?!

— Bo'lmasa, to'nka yorasan.

— To'nka?!

— O'tgan yili otpuskaga bormading, avvalgi yili aldab qochding. Uyda bir cho'p o'tin yo'q, bolam. Dadangga achinmaysanmi? Bir o'zi qaysi biriga ulgursin?

— Baribir tappingizni dumalatmayman, obro'yimga to'g'ri kelmaydi endi... Oysha bilan Dono qilishsin. Ular qoshiga o'sma, qo'liga xina qo'yib maza qilib yurisharkanu, biz tappi dumalatarkanmiz-da!

— Gap qaytarma! — o'shqirib qo'ydi buvijonim.

— Baribir nachalnigimiz ko'nmaydi, — deb oyo-g'imni tirab turib oldim men ham. O'zingiz bilasiz-ku, buvijonim bilan tortishib o'tirishning foydasi yo'q. Baribir aytganini qildiradi. "Hozircha men tirik ekanman, nachalniging o'zim bo'laman, mendan keyin ixtiyoring o'zingda!" deb o'rnidan turib mening kiyim-boshlarimni yig'ishtirib, chamadonga joylay boshladi. Paradga kiyib chiqadigan shapkam bor edi, uni dadamning xurjuniga soldi. Baxtimdan o'rgilayki, suhbatimizni Salimjon akam ayvonda eshitib o'tirgan ekan. Chiqishim bilan kulib, bosh chayqab: — Kampir zo'r-a! — deb qo'ydi.

— Ko'rib turibsiz-ku! — dedi yig'laguday bo'lib.

Birgalashib borib, Ali Usmonovichga Qrimga bora olmasligimni yotig'i bilan tushuntirdim. Lekin, kim nima desa deyaversin-ku, men shu yoshga kirib Ali Usmonovichdek mard, hotamtoy boshliqni hech

ko'rgan emasman. Mening gapimga kirmading, deb xafa bo'lish o'rniga ko'nglimni tog'dek ko'tarib yubordi. "Hali yoshsiz, dam olishga ulgurarsiz" deb, boshqarma fondidan ikki yuz so'm pul mukofoti ajratdi, o'zi minib yurgan qora "Volga"ni ixtiyoriga berib:

— Yuzimizni butun ministrlk oldida yorug' qilgan yigitdan jonimni ham ayamayman, — dedi.

Kunduz soat uchlarda qishloqqa jo'nab ketdik.

Rulda o'zim, yonimda dadam mudrab ketyapti, orqa o'rindiqda yayrab ketayotgan buvijonim javrab, meni odam bo'lmaydi deb butun qishloqqa gap tarqatgan Hojar kelinoyimning go'riga g'isht qalayapti.

Dalalarda bahor boshlanib qolibdi: ariqlar bo'yidagi o'tlar ko'kargan, daraxtlar novdasi bo'rtib, kurtak chiqarishga moyil bo'lib turibdi. Traktorlar gurillab yer haydaydi, yer tekislayotgan, ariq ochayotgan erkag-u xotinlar bizga tikilib, bir xillari qo'l siltab qolishadi. Qushlar eson-omon bahorga chiqib olganlariga sevinib, osmon-u falakda g'ujg'on o'ynashadi... To'satdan, kutilmaganda, qalbimga quvonch, shodlik to'lib, ashula aytib yuborganimni o'zim ham sezmay qolibman. Buvijonim dag'al qo'llari bilan sochimni silab: "Obbo, tentagim-ey, ashula aytishni qachon o'rgana qolding?" deb erkalab qo'ydi.

— Militsiya xodimi hamma narsani bilishi kerak, buvijon!

— Xudoyo seni odam qilgan militsiya u dunyo bu dunyo kam bo'lmasin, — qo'lini ochib fotiha o'qidi buvijonim. — Zokir o'rtog'ing uylanyapti, eshidingmi?

— Kimga?

— Ovsar tegirmonchining nabirasi bor-ku. Haki-ma.

— E, turnikdan yiqilib, oyog'i cho'loq bo'lib qolgan qizgami?

— O'shanga. Fermada sut sog'uvchi bo'lib ishlayotgan edi.

Zokir andak bo'lmasa sharmanda bo'layozdi.

Hakimaga ishq tushib qolgan ekan. Nuqul fermaning tomiga chiqib ashula aytarmish, bir-ikki marta Hakimani poylab borib, ko'cha eshiklari oldida uxlab qolibdi...

Qishloqqa namozgar mahalida kirib bordik. Xuddi sirk tomoshasi kelgandek, bolalar orqamizdan quvib uygacha ergashib borishdi. Bechora oyijonim-ey, goh yig'laydi, goh kuladi. Meni o'tqazgani joy topolmay, nuqul mashina signalini eshitib, bir cho'chib tushganini gapiradi. Singillarim Oyshaxon bilan Donoxon bo'lsa sevinganlaridan irg'ishlashib, negadir, men bu yoqda qolib, bir-birlarini achomlashishadi, betlarimdan o'pishadi.

Ko'z yumib-ochguncha hovlimizga odam sig'may ketdi. Bir xillari men bilan omonatgina so'rashib, ko'proq men minib kelgan mashina bilan qiziqqa boshlashdi. Hatto bittasi: "O'g'irlab kelganga o'xshaydi, qarang, Hoshimning ko'zi bejo!" degan gapni ham aytibdi. Dadam Umurzoq qassobni chaqirib kelib qo'y so'yirdi, katta qozonda sho'rva pishirishdi. Kechqurun, negadir, kolxozimizning raisi, buxgalter, agronom Anorboy tog'alar ham kelishdi. Uchastkovoy amakiga bola yuborib, uni ham chaqirtirib keldik. Bu yoqda maktabdosh do'stlarim Zokir, kanikulga kelgan Mirobiddinxo'ja, oltinchi sinfdan o'qishni tashlab ketib, hozir traktorchi bo'lib ishlayotgan Akrom, Toshkentda qaysi bir institutda sirtidan o'qib, kolxozda bosh tabelchilik qilayotgan Toshpo'lat, tish doktorligi texnikumini bitirib kelib, hech kimga gap bermay yurgan xumkalla Orif... e boringki, hamma og'aynilarim ham to'planib qolishdi. Garchi hammalari meni ko'rish, hol-ahvol so'rash uchun kelishgan bo'lsa ham, gap butunlay boshqa yoqqa burilib ketdi. Erkaklar bu yil qish cho'zilib, xashak tamom bo'lib qolgani, bozorda qo'y-molning bahosi tushib, bir bog' bedaga bitta qo'zi berayotgani haqida gaplasha boshlashdi. Ayollar magazin mudiri gardishi hallangan chinni kosa bilan paxta gulli piyolani chayqovga chiqarayotgani, xudo xohlasa, topgani

o'limligiga buyurishi to'g'risida bahslashishga tushishdi. Oynisa kampir kelinini ko'z ochirmasmish, To'ponisa kampir kuyovini o'ziga isitib olish uchun domlaga qatnayotgan emish, Xolnisa kampirning eri, qariganda buzilmay o'lgur, xotining o'limlikka yig'ib qo'ygan pulini beliga tugib, kurortga ketib qolgan emish... Xullas, xotinlar bir-biriga gap bermay, bir-birlari bilan mana shunaqangi shivir-shivir qilishardi. Biz, ya'ni sinfdoshlar, o'zingizdan qolar gap yo'q, kim qayerda o'qiyotgani, kim qanaqa ishga kirgani, kim ishni uddalay olmay qochib ketgani, kim uylangani-yu, qaysi qiz erga tekkani haqida suhbatlashdik. Donga to'ymay qolgan xo'rozlar qichqira boshlaganda hamma uy-uyiga tarqaldi. Dadam niyat qilib qo'ygan ekan, uchastkovoy amakiga boshdan oyoq sarpo kiygizdi, o'g'limni yaxshi yo'lga boshlaganingiz uchun o'la-o'lguncha xizmatigingizda bo'laman, deb yolg'ondan bo'lsa ham qasam ichib qo'ydi.

Oxiri ko'chada Zokir ikkovimiz qoldik.

— Ke, yana abir ko'rishaylik, — dedi u to'satdan qo'llarini yozib.

— Hali ko'rishdik-ku!

— Bir quchoqlab o'pmasam to'ymaydiganga o'xshayman, sherik. Ke, bir o'pishaylik...

Achomlashib, bir-birimizni o'pishib, yalashib, oxiri kurash ham tushib, ayiq bolalaridek rosa puy-palashib oldik. Charchab eshigimiz oldidagi supachaga o'tirdik.

— Sherik, sendan bir narsani so'rasam ochiq javob berasanmi? — Shunday deb, Zokir negadir, u yoq-bu yog'iga ko'z tashlab oldi. Nima so'rashini yuragim sezib turibdi. Uylanmoqchi bo'lganini aytib, shu ishim to'g'rimi yoki noto'g'rimi, deb mendan albatta maslahat so'raydi.

— Menga qara, ochiq ayt, sen hech kimni sevasanmi? — dedi Zokir biron nojo'ya gap aytib qo'ygandek qo'rqib.

— Yo'q, sevmayman, — deb javob qaytardim.

- Men rasvo bo'ldim...
- Yo'g'-e!
- Rost, ovsar tegirmonchining nabirasi bor-ku...
- Hakimami?
- Ha, o'sha. Fermamizda sut sog'uvchi bo'lib ish-

laydi.

- U cho'loq-ku!

— O'sha cho'loq oyog'ini yaxshi ko'rib qoldim-da... Bilasanmi, Hakima sog'adigan sigirlarni ham yaxshi ko'raman. Sut quyadigan chelaklari-yu, yuradigan ko'chalarini, ko'cha eshiklari oldidagi teraklargacha — hammasini yaxshi ko'raman...

- Yo'g'-e!

— Rost, sherik. Kechalari, agar ishonsang, yig'lagim keladi. Kunduzlari bo'lsa, hadeb ashula ayt-sam deyman... O'zini ko'rsam, oyog'im qaltirib, tilim aylanmay qoladi...

- Chatoq bo'pti-ku!

- Oxiri chidolmay xat yozishga qaror qildim.

- Nima deb yozding?

— Nima deb yozganimni qo'yaveru, sherik, bu yoqi juda rasvo bo'ldi-da. Bilasanmi, men Haki-maning familiyasini Shokirova deb yurar ekanman. Xatni yozib, pochta qutisiga tashlab yubordim. Besh kun kutdim, o'n kun kutdim, bor tavakkal, deb yana yozdim. Tegirmon boshida qahraman ona Hakima opa bor-ku, bilasan-a, xatlarim borib o'shaning eriga tegaveribdi. Bir kun ertalab mollarni endi dalaga hay-dayman deb tursam, molxonaga Turon tog'a kirib keldi. Hech narsadan hech narsa yo'q, qamchi bilan savalab ketsa bo'ladimi. "Nega urasiz?" desam, "ahmoq, bu xatni sen yozdingmi?" deydi. Bunday qaragam, men yozgan xatlar. "Ishqingda kuyib yongan molboqar Zokir", deb imzo qo'rganman. Tek turaverdim. Charchaguncha savalab oxiri: "Nega yozding, — deb so'radi, — o'z tenging qurib ketgan-mi, o'nta bolasi bor xotinni boshingga urasanmi?"

— Sizning xotiningizga yozganim yo'q uni! — dedim.

— Kimga yozding bo'lmasa?

— Ovsar buvaning nabirasiga yozgandim, — deb ochiq iqrор bo'lib qo'ya qoldim.

— Ahmoq — dedi sal jahlidan tushib Turon tog'a.

— Dadangga o'xshamay o'! Opa-singillarning qaysi biriga oshiq bo'lganini bilolmay dadang ham sovchilarni bir yil qiynagan edi. Anqovning bolasi ham anqov bo'larkan-da.

Turon tog'a jahl bilan xatlarni yirtib, qog'oz pachalarini betimga otdi-da, "bobong ham shunaqa edi", deb javragancha chiqib ketdi. Bu gap ikki-uch kun ichida butun qishloqqa ovoza bo'ldi. Bechora Hakima kasal bo'lib yotib qoldi... Oxiri o'zlari sovchi yuborishdi.

— Sengami?

— Menga.

— Teskarisi bo'пти-da?

— Shunaqa, teskari bo'ldi. Sen bo'lganda bunaqa bo'lmasdi, maslahat berarding...

— Xo'sh, keyin o'zi bilan gaplashdingmi?

— Gaplashdim, yig'ladi... Keyin menam yig'ladim, rosa yig'lashdik... Rasmini ham berdi... Sherik, sendan bir iltimosim bor, lekin yo'q demaysan.

— Xo'p, yo'q demayman.

— To'ydan so'ng Hakimani shahardagi katta do'xtirlarga olib boramiz, yordam berasan. Bitta oyog'i sal kalta, mening etimdan olib, ulasa bo'larkan. Aptekachi aytdi. Ikkovimizni bitta karavotga yonboshlab yotqizib, oyog'imizni oyog'imizga ulab qo'yishsa, uch oyda soppa-sog' bo'lib ketar ekan...

— Hakima ko'narmikan?

— Ko'nadi?

— To'y qachon?

— May bayramiga qilamiz, o'yinchini shahardan o'zing olib kelasan.

Tong otib, birin-ketin yulduzlar so'na boshlaguncha gaplashib o'tirdik. Lekin, shunda ham bir-birimizga to'ymadik. Hali aytdim-ku, oqko'ngil do'stimni juda-juda ham sog'ingan edim.

Shu yo'sin qishloqda maza qilib yuraverdim.

Bugun Zokir bilan dardlashgan bo'lsak, ertasiga humkalla Orif bilan hasratlashdik. Tish doktori bo'lmay ketgur, tish qo'yib berib bir bahona bo'libdi-yu, huv birda, oltinchi sinfda o'qib yurganimizda menga darslardan yordam bergan Saddiniso bor ediku, o'shaning boshini aylantirib qo'yibdi. Yozda, otpuska pulini olsa Saddinisoning oyisiga ham tilla tish qo'yib berarmish.

Hammadan ham qishloqda bo'lgan kunlarimda buvijonim maza qildi. Ertadan-kechgacha mashinadan tushmay kataysa qilgani-qilgan. Ko'pincha mashina oynasidan boshini chiqarib yuradi deng. Hojar kelinoyining uyi nari borsa 400 metr keladi xolos, ishonsangiz, o'shanikiga elak yoki xamirturush so'ragani chiqsa mashinada boradi. "Nega bunday qilasiz, buvijon" desam, "ishing bo'lmasin, manqani ko'zini kuydirmoqchiman", deydi.

Qari o'rikni kesib g'ola qildik. Tappi dumalatib, tomlarni to'ldirib tashladik. Sandiqdagi turshagu shaftoli qoqilarni tekin mashinada bozorga olib borib sotib ham keldik. Dadam ikkovimiz boqqa chiqib ertangi pomidor ekish uchun yer chopayotgan edik, buvijonim tarelkada turshak, qorindor choynakda choy ko'tarib kelib qoldi. Dadam choy ichgani o'tirdi. Men jon-jahdim bilan ketmon urishda davom etdim.

— Hoshim, choy ichmaysanmi, toylog'im? — juda mehribon bir ohangda so'radi buvijonim.

— Hozir suv ichib oldim, — deb qo'ydim.

— Nima qilay, Hojarnikiga sovchilarni chiqarave-raymi? — haligidan ham mayinroq, mehribonroq bir ohangda so'radi buvijonim.

— Kerak emas, — dedim negadir xuddi qitig'im kelgandek bir kayfiyatga tushib. — O'ziyam manqa, qizi ham manqa.

— Halcha buvining qizi-chi?

— O'rdakka o'xshab lapanglab yuradi-ku?!

— Rashidani kelin qilaylik bo'lmasa?

— Men ashulachini olmayman.

— Kimni tanlaysan bo'lmasa?

— Faridani!

— A, qanaqa Farida?

— Menga chuchvara qilib bergan Farida.

Buvijonim qoshlarini chimirib, qo'liga kesak olib, sekin o'rnidan turayotgan edi, shu payt boqqa qishloq kengashining sekretari hovliqqancha kirib keldi.

— O'rtoq Ro'ziyev, shahardan telefon qilishdi, zudlik bilan yetib borar emishsiz... — dedi u entikib.

“Salimjon akamga bir gap bo'lib qolgan bo'lsa-ya”, deb o'yladim-u, allanechuk bo'shshib ketdim.

Voy otamlab yig'ladim

Shaharga uchib kelyapman. “Volga” qancha tezlik bilan yura olsa, shuncha tezlik bilan haydayapman. Nazarimda yo'lim hech unmayotgandek, shahar mendan qochayotgandek tuyuladi. Ehtimol o'lmagandir... Yo Odil battol qamoqxonadan qochdimikan, bordiyu... battol pichoq urgan bo'lsa-chi!.. Ustozimning ko'chasiga burilganimcha bir-biridan qo'rqinchli o'ylar, poyonsiz xayollar menga tinchlik bermadi...

Salimjon akamning ko'cha eshiklari oldi tozalab supurilgan, suvlar sepilgan, katta-kichik odamlar uzun-qisqa bo'lib kirib chiqib turishibdi... Yuragim urib ketdi. Nahotki, nahotki men uchun dunyoda eng qimmatli bo'lgan, bag'ri keng, saxovatli bir odam omonatini topshirgan bo'lsa, nahotki men uning oxirgi so'zini eshitolmay qolgan bo'lsam! Yo`q!!! E, la'nati o'lim, dedim-u, dodlab yubordim... Qishloqli emasmanmi, o'zimizning odatimizga rioya qilib, “otamma, otamma!” deb o'kirib, ostonaga yaqinlashaverdim. Kuyib ketgan ko'ksimdan:

— Oxiratga safar qilgan otamma! Bizni yetim qilib tashlab ketgan voy otam! — degan faryodlar otilib chiqaverdi. Ostona yaqinida rang-ro'yi o'chib ketgan magazinchi qo'shnimiz yo'limni to'sib:

— Hoshimjon, o'zingizni bosing! — deb yolvordi.

— Yurak-bag'rim ado bo'ldi, otamma! — deb yana avjiga chiqdim.

— O'zingizni bosing deypman, — deb Ne'mat aka meni to'smoqchi bo'luvdi, uni nari itardim-da: "Mehribonim voy otam"lab ichkari kirib bordim va ostona o'tida o'chgan motordek taqqa to'xtab qoldim... Hovli to'la odam. Qo'ni-qo'shnilar, mahal-laning tekin ziyofat daragini eshitsa tomdan tashlash-ga tayyor turgan bekorchilari. Salimjon akamning uzoq-yaqindagi ori,q, semiz oshna-og'aynilari... Haligi tramvayning vagoniga o'xshab cho'zinchoq ravon bor edi-ku, ana o'sha yerda pogonlarini yiltiratishib, savlat to'kishib militsiya xodimlari o'tirishibdi. Karavotda o'zimizning sozandalar mashq chalishyapti... "Nima qildim endi, rosa sharmanda bo'ldim-ku... Yo'q, shar-manda bo'ladigan anoyi yo'q! Hozir o'zimni mastlik-ka solaman, hamma bema'ni ishlar mastlikda qilina-di. Hamma mast bo'lganda militsioner ham bir marta bo'lsa nima qilibdi!.." Qo'llarimni yozib, dir-dir qaltirab turgan oyoqlarim bilan yerni gurs-gurs tepib o'yinga tushib ketdim.

— Ie, Ro'ziyev kepti.

— Qip-qizil mast-ku!

— Qarang-a, mastlik Hoshimjonga juda yara-sharkan.

— O'yna, yigitcha, o'ynab qol!

— O'zlari ichib olib, ko'chalarda "otamlab" yuri-shadi-yu, sen bilan men yuz gramm ichsak, o'n besh sutka berishadi... — degan gaplar qulog'imga eshilib turibdi. Men bo'lsam parvoyimga ham keltirmay, nuqul o'yinga berilaman. Avval shahar militsiyasi pas-port bo'limida ishlaydigan ikkita qizni, ketidan ikkita begona yigitni o'yinga tortib, boshqalarni ham qarsak chalishga da'vat etdim. Bir nafasda butun mehmonlar qarsak chalishib, chayqalishib, bir jon-u bir tan bo'lib ketishdi. Sekin bir chekkaga o'tirib oldim.

— Hoshim, o'g'lim! — degan ovoz eshilib qoldi orqamdan. Bunday qarasam, odamlarni oralab, meni mo'ljalga olib quchog'ini yozgancha Salimjon akam kelyapti.

Meni yerdan dast ko'tarib, negadir peshanamdan o'pdi:

— Karim keldi, akang keldi, o'g'lim!

Karim aka, ilgari ustozim aytib bergandek, chinakam pahlavon yigit ekan, bay-bay-bay, qomati kelishganini qarang! Xuddi odamlarga ko'z-ko'z qilish uchun qo'l bilan yasalganga o'xshaydi.

— Yanglishmasam, Hoshimjon bo'lsangiz kerak, shundaymi? — dedi Karim aka menga yaqinlashib.

— Xuddi shunday, — deb qo'ydim. O'zi men juda g'alatiman. Bir xil vaqtlarda bulbuligo'yo bo'lib gapiraverib odamlarning miyasini qoqib qo'lga beraman. Hozir bo'lsa, tavba, og'zimga "alif" ham kelmasa bo'ladimi! Xayriyat, o'zi gap boshlab qoldi.

— Dadamning yolg'izligini bildirmay juda yaxshi qilibsiz. Hoshimjon!

— Ha, ha, shunaqa bo'ldi.

— Dadam ikkovlaring yozgan xatni olib turdim, rahmat!

— Arzimaydi.

— Hazilni ham boplar ekansiz.

Tavba, nimalar bo'lyapti o'zi. Nega bunday bo'lib qoldim?

Yo'q, og'zimga talqon solgandek jim o'tiraversam, Karim akam uchun noqulay bo'ladi, yo turib ketishim kerak, yo gaprishim kerak! Axir, u mening iljayishimni tomosha qilish uchun yonimga kelgani yo'q-ku.

— Karim aka, hali siz bilan to'yib-to'yib gaplashamiz, — dedim nihoyat o'zimni qo'lga olib, — ruxsat bersangiz, mehmonlarga xizmat qilsam...

Ichkari uydan kiyimimni almashtirib chiqdimu, yengimni tirsagimgacha shimarib, xizmat qilishga tushib ketdim: kabob tashidim, choy keltiridim, bo'sh tarelkalarni yig'ib oldim, besh-o'ntasini sindirib ham qo'ydim, xullas, tungi soat birgacha mehmonlar ketib, hammayoqni yig'ishtirib olgunimizgacha hech tinmadim. Salimjon polkovnikning chinakam sadoqatli o'g'li ekanligimni mehmonlarga ham, Karim akamga ham bir ko'rsatib qo'yay dedim-da.

“Yo‘q, menga otalik qilmadingiz!”

Ertasiga men bir yo‘la uchta, yo‘q, kechirasiz, to‘rtta xushxabar eshitib, andak bo‘lmasa quvonchdan gangib qolayozdim. Soat o‘nda Ali Usmonovichning kabinetiga yig‘ildik. Mana shu yerda men ketma-ket yangiliklar eshitdim va hali aytganimdek, oxiri jindek gangib ham qoldim. Birinchidan menga, ya‘ni Hoshimjon Ro‘ziyevga kichik leytenant unvoni berilibdi. Ikkinchidan, polkovnik Ali Usmonov oblast militsiyasiga boshliqlikka tayinlanib, ministrlkni tasdig‘idan ham o‘tib kelibdi. Uchinchidan, mening ustozim rayon militsiya boshqarmasiga boshliq bo‘lib o‘tib, roppa-rosa bir hafta ishlab ham qo‘yibdi. To‘rtinchidan... Kechirasiz, ochig‘ini aytsam Hoshim maqtanyapti, ba‘zan juda oshirib yuboradi-da, deysiz, ochig‘ini aytmasam, haqiqatni berkitgan bo‘laman... To‘rtinchidan, kichik leytenant o‘rtoq Ro‘ziyevni OBXSS bo‘limiga boshliq qilib tayinlashibdi.

Ali Usmonov biz bilan xayrlasha turib, yig‘lab yubordi. Rostdan yig‘ladimi yoki jo‘rttaga yig‘ladimi, bunisini aniq ayto olmayman-ku, ammo ko‘zlaridan duv-duv yosh to‘kilganini hammamiz ko‘rdik.

— Men sizlar tufayli odam bo‘lib obro‘ topdim, oddiy ishchi edim. Salimjon akamning tavsiyasi bilan militsiyaga keldim. Bu kishi men uchun chinakam murabbiy, chinakam ustoz bo‘ldi. Men yoshlar yetakchisi, kapitan Karomat Hoshimova, kasaba qo‘mitamizning raisi o‘rtoq Holiqov va butun kollektiv oldida bir umr qarzdorman. Ish paytida ko‘p kamchiliklarga yo‘l qo‘ydim, xatolar qildim, meni to‘g‘ri yo‘lga solishdi, tarbiyalashdi. Men Sur‘at Oripov, Odil Sharipov, Hoshimjon Ro‘ziyev singari yosh xodimlarimizga ta‘zim qilaman. Shularning sadoatli mehnatlari tufayli mening rejalarim amalga oshdi. Men... men... bu yerdan ketish men uchun juda og‘ir... — xuddi shu yerga kelganda, hali aytganimdek, Ali Usmonov ko‘zlaridan duv-duv yosh to‘kb yig‘lab yubordi.

Shu kuni garchi men uchun har tomonlama quvonchli bo'lsa ham, bu xushxabarlarning qaysi biriga quvonishni bilmay gangiganimdan yoki odamlar ichida: "E o'l, o'zing ham zo'rg'a turgan ekansan, buncha taltayib, buncha ataladek suyulmasang!" deb aylishmasin deya qo'rqqanimdan jo'rttaga qovog'imni solib, biron muhimroq narsa haqida o'ylayotgan kishidek peshanamni tirishtirib xonada jim o'tiraverdim. Kunning ikkinchi yarmida esa, odamlar: "Obbo, amal tegmay o'lsin, qovog'ini solib, xoda yutgandek kekkayib o'tirishini qarang, amaldorlik kursisini buncha yaxshi ko'rmasa-ya!" deyishlaridan cho'chib, xonama-xona yurib latifalar aytib, hamkasblarimni rosa kuldirdim.

Kechqurun uyga qaytsam Salimjon akam o'g'li bilan ravonda o'tiribdi. Oralaridan gap qochganga o'xshaydi, ikkovlari ham boshlarini egib olgan, birbirilariga qaramaslik payida. Xona o'rtasida chamadon bilan Karim akaning qamoqxonadan kiyib kelgan plashi ham turibdi. Ichkarigi uyga kirib yechinib chiqdim. Tarasha maydalab, samovarga o't soldim, so'ng yonlariga kelib o'tirdim.

— O'g'lim, o'ylamay ish qilyapsan, — dedi Salimjon akam uf tortgandek.

— Boshqa ilojim yo'q, — dedi o'g'li teskari qarab.

— Har holda qari otangga ham jindek achinsang bo'lardi, bir oyog'im go'rda bo'lib qoldi...

— Siz-chi? — Karim aka o'rnidan turib ketdi, — Meni qamatayotganingizda men ham sizning o'g'lingiz ekanimni o'ylaganmidingiz? Boshqalar o'g'lining boshiga tashvish tushsa, yugurib-yelib yordam berishadi, qutqarib qolishga harakat qilishadi. Siz-chi? Siz qo'l-oyog'imni bog'lab ushlab berdingiz.

— Men o'z burchimni ado etdim, o'g'lim!

— Xalq oldida, hukumat oldida yuzim yorug' bo'lsin, vijdonimga dog' tushmasin deb o'ylagansiz, shundaymi?

— Shunday, o'g'lim.

— Demak, siz o'z obro'yingizni o'ylagansiz-u,

mening kelajagimni, o'lim to'shagida yotgan onam bechoraning hayotini o'ylamagansiz. Onamning hayoti bilan mening kelajagimni o'z obro'yingizga qurbon qilgansiz!

— Lekin, sen jinoyat qilgan eding-ku! — Stolni mushtlab, Salimjon akam ham o'rnidan turib ketdi. — Sen qilmishingga yarasha jazo olishing kerak edi. Har qanday jinoyatchi jazolanishi kerak!

— Yolg'on gapiryapsiz.

— Tilingni tiy!

— Men siz bilan oxirgi marta gaplashyapman, — deb Karim aka sekin o'rniga o'tirdi, — shuning uchun hamma gapni ochiq aytib ketishim kerak. Siz har qanday jinoyatchi jazolanishi kerak deyapsiz. Men yolg'on deyapman. Chunki siz o'zingizga tuhmat qilgan, o'g'rilariga sherik bo'lgan Sharifa Usmonovani qamoqdan chiqarib yuborgansiz.

— Chunki u aybiga iqror bo'lgan.

— Men-chi, men ham iqror bo'luvdim-ku.

— Sen jinoyatingni men, ya'ni militsiya xodimi fosh qilgandan keyin iqror bo'lgansan.

— Baribir emasmi?

— Yo'q, baribiri emas, o'g'lim. Qonunchilikda majbur bo'lganda iqror bo'lish bilan, majbur bo'lmagan bir sharoitda vijdon amri bilan iqror bo'lish o'rtasida yer bilan osmoncha farq bor... Keyin Sharifaning emizikli bolasi ham bor edi.

— To'g'ri, ukam borligini bilmagan ekanman!..

— Tilingni tiy! — Salimjon aka o'g'liga yaqinlashib, bir hamla bilan yoqasidan bo'g'ib oldi. Otabola tikkama-tikka bo'lib ketishdi. — Bu gaplarni kimdan eshitding?

— Yoqamni qo'yib yuboring!

— Gapir!..

— Qo'yib yuboring deyapman! — Karim aka ham baquvvat yigit emasmi, bir silkinib, dadasining qo'lidan chiqib ketdi, ammo ustozim uni yana bo'g'ib oldi.

— Kimdan eshitding deyapman?

— Qamoqxonada xat oldim.
 — Kimdan?
 — Imzo qo'ymabdi.
 — Qachon olding?
 — Chiqayotgan kunim.
 — Nima deb yozibdi?
 — Otang seni qamatgan edi. Ammo o'ynashini saqlab qolishdan uyalmadi, deb yozibdi.
 — Qani o'sha xat?
 — Yirtib tashladim.
 — Ahmoq!
 — Yoqamni qo'yib yuboring.
 — Sen baribir odam bo'lmabsan. — Salimjon akam o'g'lining yoqasidan qo'lini oldi-yu, bo'shshib divanga o'tirdi. Boshini ikki kafti orasiga olgancha jim qoldi. U jim bo'lishi bilan o'g'li kuchayib ketdi. Xona o'rtasida tik turgancha, ikki qo'lini shop qilib gapira boshladi:

— Meni odam bo'lmabsan deyishga haqqingiz yo'q! Men qamoqxonada o'tirib, o'ninchi sinfni a'lo baholar bilan bitirishga harakat qildim, kecha attestatimni ko'rib, o'zingiz peshanamdan o'pdingiz. Men qamoqxonada, boshqalarga o'xshab bekor yotmadim. Qilgan gunohimni hech bo'lmasa mehnatim bilan yuvay deb, romsozlik kombinatida ikki-uch normadan ish bajardim. Kecha maqto'v qog'ozlarimni ko'rib o'zingiz rahmat aytdingiz. Odam bo'lmabsan deyishga haqqingiz yo'q... Dada, meni to'g'ri tushuning, baribir, sizni kechira olmayman. Onam o'lmaganda ham ehtimol kechirib yuborgan bo'larmidim... Bechora onam meni deb o'ldi, meni esa siz qamadingiz...

— Yig'lama! — o'shqirib berdi Salimjon akam.

— Dada, meni kechiring. Ba'zan sizga rahmim keladi, dadam bechoraga ham qiyin deb o'ylayman. Ba'zan tishlarimni g'ijirlatib, axir u menga yaxshi tarbiya bera olmadi-ku, shu tufayli og'ir ahvolga tushib qolganimda yordam qo'lini cho'zish o'rniga obro'yimga putur yetmasin, deb meni qamatdi-ku, deb o'ylaymanu sizdan nafratlanaman... Yaxshisi men ketay, birga yashay olmaymiz...

- Yig'lama deyapman!
- Dada!
- Qayoqqa ketmoqchisan?
- Cho'lda romsozlik kombinati ochilibdi. O'sha yerga ishga kirmoqchiman.
- Yo'lkirang bormi?
- Yo'q.
- Pul bersam olasanmi?
- Yo'q.

Karim aka ichkari uydan marhum onasining ramkaga solingan suratini olib chiqdi-da, bag'riga bosgan-cha yum-yum yig'lab, jo'nab ketdi.

Tashqariga chiqsam, samovar qaynagan ekan, achchiqqina choy damlab keldim. Salimjon akam boshini ikki qo'li orasiga olib, divanning bir chekkasida jimgina o'tirar edi.

Ovoz chiqarmasdan, ko'z yoshi to'kmasdan yig'lar edi u.

“Mustaqil bo'l, o'g'lim”

Ertalab idoramizda jindak dilsiyohlik bo'lib o'tdi. Kasaba qo'mitasining raisi mayor o'rtoq Xoliqov mening OBXSS bo'limiga boshliq bo'lib o'tishimga juda qattiq norozilik bildiribdi. Salimjon akam bilan g'ijillashib olib u: “Hoshimjon har qancha jasorat ko'rsatgani bilan, hali yosh, boshqarmada ishalyotganiga ko'p ham bo'lgani yo'q. Bu yerda o'n besh yillab ishlayotgan tajribali xodimlar bor. Bo'limga o'shalardan birini o'tkazamiz, degan ekan Salimjon akam “Aql yoshda emas, boshda, degan hikmatni unutmang, o'sha o'n besh yillab ishlab, biron jinoyatni ocholmagan xodimlaringizning xatosini Hoshimjon tuzatdi” debdi. o'rtoq Xoliqov “men yuqoriga arz qilaman” desa, Salimjon akam “men yuqoridagilar bilan maslahatlashib, ish tutganman” debdi. O'rtoq Xoliqov “yuqoridagilar haqiqiy ahvoldan bexabar bo'lishsa kerak” debdi. Salimjon akam “bo'lmasa borib, ularning xatosini tuzatib keling” debdi. O'rtoq Xoliqov

“baribir men o‘z fikrimda qolaman” degan ekan, Salimjon akam: “Men ham o‘z fikrimni o‘zgartirmoqchi emasman” debdi. O‘rtoq Xoliqov “ko‘ramiz” desa, Salimjon akam “ko‘rsak, ko‘raveramiz” debdi.

Bir mahal o‘rtoq Xoliqov xonamga qovog‘idan qor yog‘ib, meni bo‘g‘ib tashlagudek bir alfozda kirib keldi. Ustozim bilan o‘rtalarida bo‘lib o‘tgan gapdan xabardor edim. Shuning uchun men ham qovog‘imni undan battarroq solintirib, stolni “Olmacha anoringga balli” ohangda chertib jim o‘tiraverdim.

— Shu ishingiz yaxshimi? — dedi nihoyat o‘rtoq Xoliqov tutaqib.

— Yaxshi, — deb qo‘ydim beparvogina.

— Uyalmaysizmi?

— Yo‘q, uyalmayman.

— Vijdon bormi o‘zi sizda?

— O‘zingizda-chi?

— Maynavozchilik qilmang.

— Qilaveraman, — deb yana bo‘sh kelmadim.

Shundan so‘ng o‘rtoq Xoliqov suv quyib ichdi. Divanga o‘tirib:

— Bu yerda xizmat ko‘rsatgan mayorlar, kapitanlar oddiy vazifada o‘tirsayu, kechagina kelib siz bo‘lim boshlig‘i lavozimini egallab olsangiz, uyat! Men sizning o‘rningizda bo‘lganimda vijdon azobida qolgan bo‘lardim, — dedi. U bosiq gapirgani uchun men ham bosig‘lik bilan:

— Shu lavozim sizga kerak bo‘lsa, ola qoling. Rostini aytsam, o‘zimga ham yoqmayroq turibdi. Siz bilan amal talashgandan ko‘ra, qishloqqa borib, tappi dumalatganim ming marta yaxshi, — dedim.

— Rost aytyapsizmi? — hovliqib so‘radi o‘rtoq Xoliqov.

— Rost aytyapman.

— Yozing bo‘lmasa!

— Nima deb yozay?

— Kasaba qo‘mita raisi o‘rtoq Xoliqovga, men o‘zimni bu vazifaga noloyiq bilaman, deb yozing.

Xuddi shu payt, ya‘ni men ariza yozish uchun

ruchkaga endigina qo‘l cho‘zgan paytimda sekretar qiz kirib, “sizni Karomat Hoshimova chaqiryapti” deb qoldi. O‘rtoq Xoliqovni kabinetimda yolg‘iz qoldirib, Karomat kelinoyimning huzuriga shoshildim. Kelinoyim, qizchasi bugun bog‘chaga bormayman, deb yo‘lda xarxasha qilmaganga o‘xshaydi, o‘zicha kulib mamnun o‘tiribdi.

— Xo‘sh, o‘rtoq bo‘lim boshlig‘i, ishlar qalay? — deb so‘radi o‘tirishim uchun qo‘li bilan joy ko‘rsatib.

— Chakki emas.

— Ishni nimadan boshlamoqchisiz?

— Ariza yozishdan.

— Ariza, qanaqa ariza?

— Shu... ishdan bo‘shash haqida.

— Sizning ham hech jiddiy gapirgan vaqtingiz bo‘ladimi?

— Hozir jiddiy gapiryapman... O‘rtoq Holiqov: “Senda vijdon bormi o‘zi” deyapti.

— Demak, sizning oldingizga ham kiribdi-da. — Karomat kelinoyim o‘rnidan turib, sekin mening yonimga o‘tdi. — Parvo qilmang. Kecha shu haqda menga ham aytuvdi, urishib berdim... O‘zi alamzada, Salimjon aka o‘rniga boshliq bo‘lmoqchi edi. Raykom tasdiqdan o‘tkazmadi. Alamini kimdan olishini bilmay yuribdi... Bugun-erta o‘ziga kelib qoladi. Aslida o‘zi yomon odam emas, tajribasi zo‘r... Xo‘sh, plan tuzdingizmi?

— Bugun tuzmoqchiman.

— E‘tiboringizni ko‘proq jinoyatning oldini olishga, kishilarni tarbiyalashga qarating. Qonunchilik asoslarini tushuntirishga harakat qiling. Hozir talab ana shunday.

— Aytganingizdek qilaman.

— Endi ketsam maylimi?

— Mayli...

Xonaga qaytib kirsam, o‘rtoq Xoliqov hamon meni kutib o‘tirgan ekan.

— Nimaga chaqirtiribdi? — qiziqsinib so‘radi u.

— Vijdonimni tekshirib ko‘rgani, — piching bilan javob qaytardim.

— Xo'sh, bormikan?

— Javobini kecha olgan ekansiz!

Shu gapimdan so'ng kulimsiraganicha bir-birimizga tikilishib qoldik. O'rtoq Xoliqov sekin o'rnidan turdi. "Bir oy o'tar-o'tmas ishni rasvo qilib, muhokamaga tushmasang, otimni boshqa qo'yaman" dedi-yu, javob berishimni ham kutmay, polni teshib yuborgudek gursillatib tepib, chiqib ketdi. Anchagacha xomush o'tirdim. Goh kulгим qistaydi, goh jahlim chiqadi. O'ylaymanu, lekin nima haqida o'ylayotganimni o'zim ham bilmayman. Xayolga berilib, Salimjon akamning xonasiga kirib borganimni sezmay qolibman. "Xo'sh, kichik leytenant, eshitaman" degandan keyingina o'zimga keldim. Bo'lgan voqeani oqizmaytomizmay so'zlab berdim. Ustozim ko'pni ko'rgan, og'ir, bosiq odamda. Bu gaplarni parvosiga ham keltirmadi. Aksincha, kishi har qanday sharoitda ham mustaqil bo'lishga intilishi zarurligi, agar o'zingni haq deb bilsang, butun dunyo qarshi turganda ham bilganingdan qolmasliging kerakligi haqida gapirdi va oxirida bir hikoya ham aytib berdi...

Bir bor ekan, bir yo'q ekan, o'tgan zamondami yoki shu kunlardami, ishqilib, bizning Farg'ona tomonda bir chol bilan nabirasi bo'lgan ekan. Nabirasi: "Bobojon, bir xil odamlar uni qil deydi, bir xil odamlar buni qil deydi, nima qilishimni bilmay garang bo'lib qoldim, maslahat bering", debdi. Chol: "O'g'lim, eshakni to'qimlab chiq bo'lmasa", debdi. Chol eshakka o'zi minib, nabirasi piyoda, guzardan o'tib borayotgan ekan, o'tirganlar:

— Obbo, berahm chol-ey, o'zi eshakka minib, yosh bolani piyoda olib ketyapti-ya, mindirib olsa asakasi ketarmikan! — deyishibdi. Chol narigi guzarga yetganda nabirasini eshakka mindirib, o'zi piyoda ketaveribdi. O'tirganlar:

— O'z qadrini bilmagan tentak chol-ey, ho'kizday yigitni eshakka mindirib, o'zi piyoda ketyapti-ya. Mingashib olsang, eshaging o'lib qolmaydi-ku! — deyishibdi. Chol nabirasi bilan yo'l yurishda davom

etibdi. Yo'l yurishibdi, yo'l yurishsa ham mo'l yurishibdi. Nihoyat yana bir guzarga yetishganda eshakka ikkovlari harobar mingashib olishibdi. Choyxo'rlar bo'ynilarini cho'zib:

— Mushuk boladek eshakka ikki kishi minib olibdi-ya, biri minib, biri piyoda ketsa bechora eshakka buncha jabr bo'lmasdi, — deyishibdi.

— Mana o'g'lim, — debdi chol uyga qaytganda, — odamlarga unday qilsang ham yoqmaysan, bunday qilsang ham yoqmaysan. Yaxshisi, yomon bo'lsa ham o'z bilganingdan qolmagin...

Salimjon akam hikoyasini tugatib, go'yo bu hikoya menga qanchalik ta'sir qilganini ko'zlarimdan bilib olmoqchi bo'lgandek, tikilganicha, jim qoldi. Shu payt qabulxona sekretari, hamisha ustki labiga qizil surtib, ostki labiga surtishni esdan chiqarib yuradigan Liliyaxon kirib:

— O'rtoq Ro'ziyev, sizni bir qiz anchadan buyon kutib o'tiribdi, — deb negadir achchiq qilgandek, eshikni tarsillatib yopib chiqib ketdi.

— Qiz, qanaqa qiz?! — “o'hu, ishlar katta-ku!” degan ohangda so'radi ustozim.

— Kelingiz kelgandir... — deb hazilga olib, o'rnimdan turdim.

Yuragimni o'ynatgan qiz

Qabulxonada... yopiray, bu o'ngimmi yo tushimmi! Ko'pincha qo'lida bir tog'ora chuchvara bilan tushlarimga kirib chiqadigan, buvijonim shu yozdan qoldirmay seni uylantiraman, deb qiyin-qistovga olganda ko'z oldimdan nari ketmay yuragimni o'ynatgan... Farida o'tiribdi, Farida! U meni yo'qlab kelibdi!..

Qo'l-oyog'im qaltirab, yuzimni ter bosdi. Entikib ketdim. To'lishib, yuzlari taram olmadek qip-qizarib, o'zi ham gul-gul yashnab ketibdi... gapir, Hoshim! Farida kelibdi! Tezroq gapir axir, o'rtoq kichik leytenant!

— Hoshim aka, meni tanimadingiz-a? — dedi qiz.
“Ovozlari ham bir mayin, yumshoq, erkalovchi”,
degan fikr o'tdi boshimdan.

— Tanidim, faqat nega chuchvara olib kelma-
ganningizga hayron bo'lib turibman! — dedim nihoyat
o'zimni qo'lga olib.

— Voy, haliyam hazilkashligingiz qolmabdi-ya, —
dedi Farida negadir ko'zini mendan olib qochib.

Mening kabinetimga kirib, divanga yonma-yon
o'tirdik. Qiziq, nega men to'satdan bunaqangi
uyatchan bo'lib qoldim, umrim bino bo'lib, birovdan
uyalgan bola emasdim-ku! Qo'lim, oyog'im, burnim —
butun borlig'imdan uyalib ketyapman. Qo'lim qurg'ur
tinmay qaltirayapti, qaltiragan qo'lni qizlar yoqtirmay-
di deyishardi. Hayajonlansam burnim terlaydigan oda-
tim bor. Qani endi o'tkir pichoq bo'lsa-yu, shu zor-
manda burnimni ham shartta kesib tashlasam...
Qo'ng'ir sochlari biram mayin, xushbo'y hid anqib
turibdi. Ko'ylagi, jemperlari o'ziga biram yarashgan.
Yo'q, go'zal, juda go'zal u. Qishlog'imizdagi hech bir
qiz unga o'xshamaydi. Gaprishim kerak... Nima deb
gapirsam bo'lar ekan-a?..

— Men, bir iltimos bilan kelgan edim, — xayriyat,
sekin gap boshlab qoldi Faridaning o'zi.

— Jonim bilan, — dedim-ku, yo'tal aralash
chiqqan ovozim o'zimga yoqmay, battar uyalib ket-
dim.

— Devoriy gazeta chiqarayotuvdik... Bitta she'r
yozib bersangiz. She'r yozishni bilaman degan edin-
giz-ku...

— She'r, haligi o'qiladigan sher'mi? — dedim yana
g'o'ldirab. Chindan ham jinnixonada yotgan maha-
limda Faridaga bag'ishlab hazilnamo bir narsalar yoz-
gan edim. Bir xillarini o'ziga o'qib berib rosa
kuldirkanman. Yana bittasi bor, o'shani hozir oq
qog'ozga ko'chirib hersam-chi.

*Jinnixona xodimi,
Juda katta odimi,*

deb o'qigan edim, Farida kulib yubordi. Qotib-qotib kuldi. She'rim ma'qul bo'lganiga sevinib, o'zim ham kulgiga qo'shilgan bo'ldim. Farida "obbo Hoshim aka-ey, siz aslida sirkda ishlasangiz bo'larkan" deb hazil qilgan edi, men ham "to'ydan keyin ishlayman" deb hazilga hazil bilan javob qaytardim. Shunday deyishim bilan Farida yalt etib menga qaragan edi, ko'zlarimiz uchrashdi-yu va tamom... Men yana o'zimni yo'qotib qo'ydim. U yer ostidan menga qarab, shahlo ko'zlarini suzib, timqora qoshlarini chiroyli chimirib qo'yadi. Men bo'lsam og'zimning tanobi qochib, nimadandir sevinib, nimadandir andak qo'rqib, bo'lar-bo'lmasga iljayaman. Nihoyat, Farida o'rnidan turib:

— Men boray endi... — dedi bilinar-bilinmas entikib. Shu paytda uning butun vujudi yengil qaltiraganini, shahlo ko'zlari namlanganini ko'rib qoldim. Men ham shoshilib o'rnimdan turdim:

— Kuzatib qo'yaman.

Orqama-orqa ko'chaga chiqdik. Yo'lakda yonmayon borayotirmiz. Qurib ketmagur tilim yana tanglayimga yopishib qolsa bo'ladimi. Aksiga olib, odamlarning ham ikki ko'zi bizda.

— Ha, ha, yaxshi qiz, axir qo'lga tushibsan-ku!

— O'rtoq militsioner, mana shu qiz o'g'ri bo'ladi, kecha bizning hovlimizdan o'sma o'g'irlagan!

— Xafa bo'lmang, oppoq qiz, o'zim uylaringga xabar qilib qo'yaman!

— Hoy qiz, kalta ko'ylak kiymagin, militsiya qamab qo'yadi, demabmidim!.. — deb o'tgan-ketganlar hazil-mutoyiba ham qilib ketishyapti... Men battar uyalaman. O'zimdan, Faridadan, daraxtlardan, mashinalardan uyalaman. Nuqul chakkamni qashlab, birov kelib "vah" deb qo'rqitib yuborayotgandek o'girilib orqamga qarayman...

Lekin nima bo'lganda ham Faridalarning uyiga

yaqinlashib qoldik. Baxtimdan o'rgilayki, xuddi shu biz yashaydigan ko'chaning oxirida turishar ekan, dadasi un tortadigan kombinatning direktori bo'lib ishlar ekan.

Kuzatib qaytayotibmanu, negadir, quvonchimni ko'ksimga sig'dirolmay, baqirib ashula aytgim, yo'lovchilarni quchoqlab, peshanasidan o'pgim, yugurib, ariqlardan sakrab o'tgim keladi. Shirin-shirin entikaman. Oxiri bo'lmadi, ko'chada onasining oldida pildirab kelayotgan bir go'dakni dast ko'tarib, peshanasidan o'pdim-da:

— Farida meni yo'qlab keldi, ukajon! — deb qichqirdim.

Idoraga kelsam, hammayoq ola-tasir bo'lib ketibdi. Xodimlar u yoq-bu yoqqa chopgan, telefonlar jiringlagan, qabulxona sekretari Liliyaxon yo'limni to'sib:

— O'rtoq Ro'ziyev, Odil Abbosov qochibdi! — deb xabar qildi.

— Yaxshi, — dedim hech narsaning fahmiga bormay.

— Esingiz joyidami, jinoyatchilarning boshlig'i qochibdi deyapman.

— Meni tabriklang, — dedim Liliyaxonga qo'limni uzatib.

— Ushladingizmi? — hovliqib so'radi qiz.

— Haligi kelgan qiz Farida edi! — dedim sevinchimni berkitolmay.

Liliyaxon menga qarab angrayib turdi-da, “bekorga jinnixonaga tushmagan ekansiz”, deb orqasiga burilib chiqib ketdi.

Men bo'lsam nasha chekkan bangidek hamon garang, ta'riflab bo'lmaydigan darajada mast edim.

Odil battolning qochishi yoki xayolparastlar majlisi

Baxti qaro direktor boshliq jinoyatchilar ustidan tergovni o'rtoq Xoliqov rahbarligida ikki leyenant

olib bo'ryotgan edi. O'rtoq Xoliqov bundan oldin ham mana shunaqangi katta jinoyatchilarning ustidan tergov ishlarini olib borib, eng ashaddiylarining ham aybini bo'yniga qo'yib tavbasiga tayantirgan, odil va qattiqqo'lligi bilan shaharda nom chiqargan edi. Shuning uchun ham odamlar: "Ishing uning qo'lga tushsa yo o'lib qutulasan, yo bo'yningga olib qutulasan!" — deb yurishar edi. Odil battol bo'lsa, mana eshitib turibsiz, qochib qutulibdi.

...Tergov bo'limining boshlig'i battolga burama savollar tashlab, uning butun sir-asrorlarini bilib olayotganda qo'shni xonadan bir kishi chiqib: "O'rtoq mayor, sizni rayijrokomdan so'rashyapti", debdi. Xoliqov, o'zimga telefon qilsin degan ekan, haligi odam: "Shunday degan edim, urishib berdi", debdi. Tergovchi Odil battolni xonaga qamab, ustidan qulflab chiqib ketibdi. Betayin bir odam o'rtoq Xoliqovni o'n besh minut chamasi gapga tutib, oxiri, "jun tayyorlash plani bajarilmasa, siz boshingiz bilan javob berasiz" degan gapni aytibdi. Trubkani qo'ygach, Xoliqov rayijrokomning sekretariga telefon qilib, "Ravshanov sizlarda kim bo'lib ishlaydi" deb so'ragan ekan, sekretar, bunaqa odam bizda ishlaymaydi, debdi. Tergovchining yuragi bir narsani sezib, yugurib xonasiga chiqsa... Yuragi sezgan narsa allaqachon yuz berib bo'lgan ekan. Derazalar lang ochiq emish, stol ustida, "xudo xohlasa, Otajonov ikkovlaringning janozangizni bir kunda o'qiyimiz!" degan yozuv turganmish.

Rayon va shahar militsiyasi oyoqqa turdi, hamma yelib-yugurdi. Kechasi butun respublikaga qidiruv e'lon qilinib, battolning suratidan nusxalar jo'natildi.

Bugun soat o'nga rayon militsiya boshqarmasining oylik, kvartal planlarining tasdiqlashga bag'ishlangan majlisi bo'lishi kerak. Bu haqdagi e'lon uch kundan buyon osig'lik turibdi. Majlisga, go'yo hammamizning otamiz o'lganu, u bilan oxirgi marta vidolashish uchun to'planayotgandek g'amgin bir kayfiyatda yig'ildik. Odil battolning qochishi hammamizni

tashvishga solib qo'ygan. Hammamiz o'zimizni gunohkordek bilib, boshimizni xam qilib o'tiribmiz. Boshqarmamizda yigirma olti militsiya xodimi bor ekan, biron kishi ham tashqarida qolmadi. Hali majlis boshlangani yo'q, pichirlashib, Odil battolning qochish tafsilotlari haqida har xil fikrlar bayon qilib o'tiribmiz:

— Battol deganlaricha bor ekan.
— Men uning qochishini oldindan sezgan edim.
— Tashqarida odamlari bor ekan-da?
— Ehtimol oramizda ham bordir.
— Og'zingga qarab gapir!
— Lekin, qoyil! Qochish planini juda puxtalab tuzishgan ekan.

— Baribir qo'lga tushadi.
— O'rtoq Ro'ziyev o'zini yana bir ko'rsatar ekan-da!

— Ro'ziyevdan ustaroqlari ham bor.
— Har qalay, sha'nimizga yomon bo'ldi.
— Yuzimizga qora dog' tushdi desang-chi!
— Ehtimol, Xoliqovning o'zi uyushtirgandir?
— Be...
— Har qalay, shubham bor.
— Xoliqov sadoqatli odam. Peshanasiga to'pponcha tirasang ham bu ishni qilmaydi u.

— To'g'ri, juda achinaman unga.
— Ishqilib, ishdan olishmasin-da...

O'tirganlar ana shunaqangi gaplardan gaplashishyapti, birovi Xoliqovga achinadi, boshqasi "ajab bo'lsin, juda kekkayib ketgan edi!" deydi. Xoliqovning o'zi bo'lsa, boshini ikki kafti orasiga olib, o'y suryapti, odamlardan ko'zini olib qochyapti. Avvaliga unga juda achinib ketdim, yoniga borib:

"Xafa bo'lmang, mana men yordam beraman, istasangiz bugunoq topib berishim mumkin..." degim ham keldi-yu, lekin anovi kuni, senda vijdon bormi, degani esimga tushib, yuzimni teskari o'girib oldim.

Majlisni kapitan Karomat Hoshimova ochib, prezidium saylashlaringizni so'rayman, kimda qanaqa

taklif bor, deb so'radi. Men shosha-pisha qo'l ko'targan edim, parvo ham qilmadi. Oldindan tayyorlab qo'ygan odami bor ekan, o'sha o'rnidan turib, Salimjon akamning, Karomat kelinoyimning, o'zini va uchastkovoy Sur'at akaning nomzodini ko'rsatib yubordi. Men o't o'chirish komandasining boshlig'i, qiziqchi, hammada birday mehribon, o'tgan-ketganining yo'lini to'sib, yong'inning oldini olish haqida hech erinmasdan gapiraveradigan mayor Samad aka Qodirovni prezidiumga ko'rsatmoqchi edim, qo'limni ko'targanimcha qolaverdim.

Sur'at aka majlisga raislik qiladigan bo'ldi. U, kun tartibini tasdiqlatib olgach, birinchi so'zni kapitan Hoshimovaga berdi. Kapitan mana shunaqangi ko'pchilik ishtirok etadigan majlisni sog'inib qolgan ekanmi, shoshmasdan, gapni juda uzoqdan, hali men va mening dadam ham tug'ilmagan davrlardan boshladi. Shu rayonda ishlab, allaqachon omonatini topshirib ketgan militsioner bobolarimizning nomini birma-bir sanab o'tdi. Bizning boshqarmamizning esa, shu kecha-kunduzga yuksak talab darajasida ishlayotganligidan afsuslandi. Pirovardida:

— Xalqqa, keng jamoatchilikka tayanish o'rniga biz ulardan qochamiz, jamoatchilikni aralashtirsak, ishni buzib qo'yadi, deb qo'rqib, ishni aslida o'zmiz buzyapmiz, — dedi. — Oylik, kvartal ish planlari juda bo'sh tuzilgan, omma o'rtasida tarbiyaviy ish olib borishga e'tibor bermaymiz, planlarimizda qonunchilik asoslarini tushuntirishga, shu yo'l bilan yuz berishi ehtimol bo'lgan jinoyatlarning oldini olishga qaratilgan tadbirlar deyarli ko'rinmaydi. Xullas, o'rtoqlar, o'zimizga ortiqcha baho berib va ortiqcha ishonib, jamoatchilikdan ajralib qolganmiz, asosiy yordamchilardan mahrum bo'lganmiz. Xullas, o'rtoqlar, biz rahbariyatning ishni tubdan o'zgartish kerakligi haqidagi ko'rsatmalarini yomon bajaryapmiz, — degan gaplarni gapirib turib, to'satdan meni tanqid qilib qolsa bo'ladimi!

— Mana, OBXSS bo'limi, — deb kelinoyim bir

stakan suvni ichib olib, menga emas, o'tirganlarga qarib gapira boshladi. — O'rtoq Ro'ziyevdan umidimiz katta edi. Lekin, uning tuzgan plani shaxsan meni o'ylantirib qo'ydi. Juda havoyi, hayotdan uzoq. O'zimizning rayonda qilinadigan ishlar boshdan oshib yotibdi-yu, u bo'lsa, qo'shni rayondagi obyektlarni nazorat qilishni planga kiritibdi. Ko'n zavodi, konditer fabrikasi, trikotaj firmasi... Axir, o'rtoqlar, bu korxonalar bizning rayon territoriyasida emas-ku!

O'rtada "gurr" etib kulgi ko'tarildi. Nazarimda, o'rtoq Xoliqov hammadan qattiqroq kulayotganga o'xshadi. O'zim bo'lsam, xuddi shu paytda, tarrakdek qotib qoldim... Kallavaramligim, anqovligimdan uyalib ketdim. Kecha shuncha miyamni ishlatsam ham, baribir plan tuzolmadim. Ustozimdan so'ragani, gapning ochig'i, istihola qildim. Qo'shni rayon OBXSS bo'limining boshlig'i Mashrab aka Nazarovning planidan foydalangandim, korxonalarining nomini o'zgartirib qo'yish xayolimdan ko'tarilib ketibdi...

— O'rtoq Ro'ziyev, nega bunaqa plan tuzdingiz? — dedi bir mahal kaptian Hoshimova. Sekin o'rnimdan turdim. Hammaning ko'zi menda, biri mazax qilgandek kulib turibdi, boshqasi, "e, attang" degandek bosh chayqayapti. Nima desam ekan? Ochiq iqror bo'laymi yo biror bahona topsammikan? Bunaqa paytda ochiq iqror bo'lsang ham baloga qolasan, bahona topsang ham yana bir gap qilishadi.

— Biz o'zaro tekshirish o'tkazmoqchi edik, — dedim nihoyat sal mujmalroq qilib. Yana "gurr" etib kulgi ko'tarildi. "Bor-e, nima bo'lsa bo'lar" deb o'zim ham qo'shilishib kulvordim. O'rtoq Xoliqov o'rnidan turib:

— Shogirdingizga plan tuzishni o'rgatmagan ekan-sizda? — deb piching qildi ustozimga. Salimjon akam javob qaytarmoqchi bo'lib, bir taraddudlandi-yu, negadir indamay qo'ya qoldi. Oradan xiyol fursat o'tgach, mayor mendan ham og'irroq bir ahvolga tushib qoldiki... Men planni birovdan ko'chirgan bo'lsam, u o'zidan o'zi ko'chirar ekan. Kapitan

Hoshimova uning besh yillik palanini solishtirib bergan edi, shunaqangi kulgi ko'tarildiki, asti qo'yaverasiz. Tergov bo'limining boshlig'i menga qaraganda o'n chandonroq dangasa ekan. Plan tuzayotganda faqat kunlarini o'zgartirib qo'yarkan, xolos. Mazmun bir, qilinadigan ish bir xil, yangilik yo'q. Xoliqov izza bo'lganidan boshini tuzzasining orqasiga berkitib oldi.

Militsiya ishiga jamoatchilik vakillarini ko'proq tortish niyatida Salimjon akam bilan Karomat Hoshimova bir anketa tuzishgan ekan. Anketani majlis raisi Sur'at aka, xuddi o'zining she'rini o'qiyotgandek, yoqimli bir ovoz bilan to'lqinlanib o'qib berdi.

Anketa

1. Ism-familiyangiz.
2. Kasbingiz.
3. Ish joyingiz.
4. Yoshingiz.
5. Ma'lumotingiz.
6. Rayon militsiyasi ishidan mamnunmisiz?
7. Sizningcha, qanday tadbirlarni amalga oshirsa militsiyaning ishi yanada yaxshilangan bo'lardi?
8. Jinoyatchi va tartibbuzarni tugatishda siz qanday yordam berishni istardingiz?
9. Militsiya ishiga jamoatchilik asosida kimlar yaxshi yordam bera oladi, deb hisoblaysiz?
10. Savdo shoxobchalarida ba'zan uchrab turadigan tartibsizliklarni tugatish uchun siz qanday choralar ko'rilishini istar edingiz?..

Hozir charchab turganim uchun anketadagi savollarning hammasini sanab o'tirmayman, vaqti bilan qolganlarini ham aytib berarman. Faqat shuni aytmoqchimanki, anketa bir bahona bo'ldi-yu, o'rtoq Xoliqov bilan Salimjon akam andak bo'lmasa yoqalashib ketayozishdi. O'rtoq Xoliqov so'z olib:

— Militsiya ishini muhokamaga tashlash — bu dushmanning ishi, bu, albatta, o'rtoq Otajonovdan chiqqan bo'lsa kerak! — dedi.

Salimjon akam:

— Bo'lmasa o'zimizni o'zimiz maqtab yurav-
rishimiz kerak ekan-da, — deb qo'ydi.

O'rtoq Xoliqov:

— Siz o'zi ish qilishdan ko'ra ko'proq maqtanish-
ni yaxshi ko'rarkansiz! — degan edi, Salimjon akam:

— Kasaba qo'mitasi va yoshlar tashkiloti bilan
maslahatlashib qilyapmiz bu ishni, — dedi.

Mayor Xoliqov butunlay qizishib, o'zini yo'qotib
qo'ydi:

— Siz tashkilotlar orqasiga berkinib, zararli fikr-
laringizni targ'ib qilib kelyapsiz!

Salimjon akam negadir, qizishib, stolni mushtlab
o'rnidan turib ketish o'rniga, "obbo sen-ey, tiling
buncha zaharli bo'lmasa" deb qo'ya qoldi. Mayor
Salimjon akam past kelganini ko'rib, demak, men haq
ekanman, deb o'yladi shekilli, hali kapitan
Hoshimova stakanda suv ichib doklad qilgan minbar-
ga chiqib, qo'li bilan havoni kesib, kuyib-pishib, gapi-
ra boshladi:

— Xalq o'rtasida har xil tushunchadagi kishilar
bo'ladi. Do'stimiz ham, dushmanimiz ham bor.
Dushmanlarimiz anketa bahonasida bizni qoralab
tashlaydi. Bir xil bema'nilar bo'lsa, bizga yor-
damlashish bahonasida oramizga kirib olib, ishning
pachavasini chiqaradi. Militsiya idorasi — bu muqad-
das dargoh, ham kimning bostirib kirishga haqi yo'q...
— dedi-da, suv ichmoqchi bo'lib grafinga qo'l
cho'zgan edi, suv tugab qolgan ekan, bo'sh grafinning
bo'g'zidan mahkam ushlagancha pastga, odamlar
orasiga tushib ketdi. o'rniga o'tirayotib:

— Anketabozligu, majlisbozlikka chek qo'yib,
amaliy ishga o'tishimiz kerak! — deb qo'ydi.

Minbarga rayon o't o'chirish komandasining bosh-
lig'i mayor Samad aka Qodirov chiqib, gapni nimadan
boshlashni bilmay, cho'ntagidan ro'molcha olib, ter-
lamagan bo'lsa ham, avval yo'g'on, go'shtdor
bo'ynini, keyin olchadek qizarib turgan yuzlarini
artdi. Kulib bosh chayqab qo'ydi.

— O'rtoglar, mana meni ko'rib turibsizlar, — dedi u nihoyat, — xuddi kecha kurortdan qaytgandek semirib, to'lishib turibman. Yuzimdan chakillab qon tomay deydi. Chunki men hamisha yallo qilib yuraman — o't o'chirish ishlarining hammasini xalqning zimmasiga yuklab qo'yanman. Xalq bilan birga bo'lgan kishining ikki beti menga o'xshab hamisha qip-qizil bo'ladi... Biron joyda yong'in chiqsa biz yetib borguncha, olomonning o'zi o'chirib bo'ladi... Xalq katta kuch, o't qo'yadigan ham o'zi, o'chiradigan ham o'zi. Xalqdan foydalanish kerak, o'rtoglar! Shunda, Xoliqov, senga ham sal jir bitib rangingga qon yuguradi. Qara, tuvakda o'sgan guldek sarg'ayib ketibsan. Kamroq "uh" tortib, peshannangni qamroq tirishtirib, odamlardan foydalanishga harakat qil. Ana o'shanda menga o'xshab har kuni oshxo'rlik qilib, shaxmatingni ham o'ynab yuraverasan. O'rtoglar, mening taklifim shu, anketani tezroq tarqatish kerak. Endi, o'rtoglar, o'zimning ham majlis ahliga aytadigan ozgina dardim bor... Rayonimizdagi ko'ngilli o't o'chiruvchilar o'rtasida muallaq narvonga tez chiqish bo'yicha musobaqa o'tkazgan edik. O'rtog Hoshimova, siz mukofot va'da qilgandingiz, qani o'sha mukofot? Yo o't o'chiruvchi mashinalarni mukofotga berib yuboraveraymi? Respublika ko'ngilli o't o'chirish komandalari o'rtasida bo'lgan shaxmat musobaqasida birinchi o'rinni egalladik. Siz, o'rtog Hoshimova, komandirovka xarajatlarini to'layman degan edingiz, qachon va'dangizning ustidan chiqasiz?

Bugungi majlisda qarsakning ko'pi Samad akaga chalindi. Mayor minbardan tusha turib, artistlarga o'xshab qarsak chalayotganlarga qayta-qayta qulluq qildida, Xoliqovga:

— Sal qovog'ingni ochibroq o'tir, birov arpanгни xom o'rgani yo'q! — dedi.

Majlis kunduz soat uchgacha davom etdi. Notiqlar birin-ketin minbarga chiqib, biri ikkinchisini inkor qilib, rosa nutqbozlik qildi. Yetti grafın suv ichilgach,

oxiri masalani ovozga qo'yishdi. Anketani tarqatish tarafdori bo'lib o'n to'qqiz kishi ovoz berdi, yetti kishi qarshi chiqdi. O'rtoq Xoliqovning, negadir rangi-quti o'chib, labi sovuq urgan pomidordek gezarib ketdi:

— Yo'q, men ministrlikka arz qilaman, — dedi u mushtini qisib, — militsiyani soddalashtirishga yo'l qo'ymayman.

— Otajonovning o'zi shuhratparast odam ekan! — dedi yonida o'tirgan sherigi.

— Qariganda nom chiqarmoqchi! — dedi qarshi ovoz berganlardan yana bittasi.

O'n bir ming yordamchi

Ish qizib ketdi, hazil emas, chindan ham qizib ketdi. o'ttiz ming anketaga o'n to'rt ming javob xati olindi, hali keti tugagani yo'q. Ba'zi kunlari uch yuz, ba'zi kunlari to'rt yuztagacha xat kelib turibdi. Ularni o'qish, mazmuniga qarab har xil yashiklarga solish uchun maktab o'qituvchilaridan olti kishi yordamga kelishgan. Hasharchilar xatlarni o'n uch gruppaga bo'lib taxlashyapti. Takliflarga bir javon, tanqidlarga bir javon, mamnuniyat so'zlari bitilgan xatlarga bir javon, iltimoslarga bir javon degandek, hammasi bo'lib, o'n uch javon ajratib qo'yganmiz. O'n bir ming kishi, militsiya ishiga yordam berishga tayyormiz, deb yozibdi. Sotuvchilarning hammasi, oshpazlarning to'qson foizi, militsiyamiz ishidan mamnunmiz, militsiya xodimlariga ming ofarinlar bo'lsin, deb maktub yo'llashibdi. Yog'och omborining direktori militsiya nachalnigi bilan OBXSS bo'limining boshlig'iga bo'lgan cheksiz muhabbatini hech qanday so'z bilan izhor qilolmagach, yigirma qatordan iborat she'r yozib, oxirida, to'satdan bo'ladigan tekshiruvlarni kamaytirsangiz, deb iltimos qilibdi. Yigirma to'rtinchi go'sht do'konining azamat qassoblari yoppasiga drujinachi bo'lishga qasamyod qilib, yeng shimarishibdi. O'z maktublarining so'nggida, go'shtlarni sortlarga bo'lib sotishni yo'q qilishga yordam berishlarigizni va

xaridorlarga bu yilgi go'shtlar haddan tashqari ser-suyak ekanligini tushuntirib qo'yishlaringizni o'tinib iltimos qilamiz, deyishibdi. O'n birinchi bog'chaning tarbiyachisi, surunkasiga aroq ichgan erkak zoti borki, bitta qoldirmay qamab yuborish kerak, degan fikr bildiribdi. Kechki ishchi-yoshlar maktabining fizika o'qituvchisi, agar xotinimning tilini tiyishga yordam bersalaring, o'la-o'lguncha sizlardan minnatdor bo'lardim, deb yozibdi. Shunaqangi hazil aralash yozilgan xatlar orasidan foydali maslahatlar ham birin-ketin chiqaverdi. "Vagrem" deposining ishchilari: "Ichkilikbozlikka qarshi olib borayotgan kurashlaringizdan mutlaqo norozimiz. Ichib ko'chada balchiqqa qorishib yotgan kishini hushyorxonaga olib borib, kuyov bolani e'zozlagandek oppoq choyshablarga yotqizib, boshiga paryostiqlar qo'yib berib, ertalab vannada ham yuvintirib hurmatlashning nima hojati bor? Bunaqa odamlarni eshakka teskari mindirib, bo'yniga bo'sh shishalardan besh-o'ntasini osib, shaharning gavjum ko'chalaridan olib o'tib, sazoyi qilish kerak..." deb taklif kiritishibdi. Shoyi artelining bir gruppaga to'quvchi ayollari ham hech kutilmagan bir taklifni o'rtaga tashlashibdi: "Drujinachilarni militsiya tayinlamasin, balki xalq ishxonada bo'ladigan umumiy majlislarda, mahalla ahli kengashlarida ma'lum muddat bilan saylab, vaqti-vaqti bilan hisobini ham eshitib tursin".

E, boringki, ana shunga o'xshash xatlarning keti hech uzilmayapti, bamisoli laylakqordek yog'ilib turibdi. Men, Salimjon akam kuchdan qolib boryapti, deb behuda tashvishlangan ekanman, bu odam fildan ham kuchli ekan. Ishonsangiz, o'sha kunlari u ba'zan o'n besh, ba'zan o'n olti soatlab ishladi-ya! Kunbo'yi xat o'qiydi. Bo'limlarga tarqatib chiqadi: xodimlarning fikri, mulohazasini surishtiradi. Liliyaxonni takliflarni maxsus daftarga yozib borishga majbur qiladi. O'n kuncha uyga kelmay, idorada divanda yotib kechalari ham tinmay ishladi, ovqatni ham qorovullar bilan birga yedi. Kastrulda qaynatma sho'ruva qilib

ichaverib, naq bo'lmasa sovug'i ham oshib ketayozdi.

Yigirma kun deganda olti bo'lim qoshida jamoatchilik asosida ish olib boradigan yigirma to'rtta bo'lim tuzildi, bo'lim boshliqlarini o'zlari ishlayotgan tashkilot majlisida tasdiqdan o'tkazib ham olishdi: ko'cha-ko'yda tartib o'rnatuvchilar gruppasi, ichkilik-bozlariga qarshi kurashuvchilar gruppasi, mashina haydovchilar ustidan nazorat olib boruvchilar gruppasi, telefon budkalarini buzib, gaz suv apparati yonidagi stakanni o'g'irlyadigan, simyog'ochdagi lampochkalarga panada turib tosh otadigan, mashinalar to'xtab turganda orqasidagi rezinkasini kesib qochadigan bezori bolalarning tanobini tortib qo'yuvchi muallimlar gruppasi... Xullas, mana shunaqangi "u qiluvchi", "bu qiluvchi" gruppalar, bo'limlar, angishvonadek kichkina-kichkina bo'limchalari tuzilgandan tuzilaverdi.

O'rtoq Xoliqov bir xonaga kirib:

— Meni aytdi dersiz, hammasi qog'ozda qolib ketadi, esizgina qog'ozlar! — desa, boshqa bir xonaga kirib:

— Ishimiz endi xotinlarga qolibdi! — deb dovuchcha chaynab olgandek aftini bujmaytirib chiqib ketadi. Mayor Samad aka Qodirov bo'lsa xuddi katta o'g'liga to'y qilayotgandek sevinib, o'zini qo'yarga joy topolmay:

— Militsiyaning joni kirdi. Mana endi Qumloqdagi choyxonada oshxo'rlik qilib yotaveramiz! — deb duch kelganga maqtanadi.

Liliyaxon Salimjon akam chaqirtirganini aytib qoldi. Shoshilib kirsam, boshlig'im bir xatni o'qib, ba'zi so'zlarining ostiga qizil qalam bilan chizib o'tirgan ekan.

— Ke, mulla Hoshim, ishlar qalay? — dedi boshini ko'tarib.

— Juda yomon! — dedim o'zimni divanga tashlab.

— Xo'sh, nimasi yomon ekan?

Kecha men pensioner Muslim boboni shtatsiz OBXSS bo'limiga boshliq etib tayinlashlarini so'rab,

varaqa to'ldirib kirganimda, Salimjon akam, yaramaydi, deb qaytargan edi. Shuni nazarda tutib:

— Chunki menga o'gay ko'z bilan qarayapsiz, — deb o'pkalandim.

— Nega endi o'gay ko'z bilan qarar ekanman?

— Men tanlagan odamni tasdiqlamadingiz-ku.

— Chol, shubhasiz, militsiyaga sadoqat bilan yordam berishi mumkin, — o'z odatiga ko'ra qoshlarini chimirib, bir ko'zini xiyol qisib gap boshladi ustozim, — lekin, OBXSS bo'limining shtatsiz boshlig'i bo'ladigan odam avvalo yurist bo'lishi kerak. Muslim bobo yurist emas-ku. Menga araz qilib, lab-lunjingni osiltirguncha, yaxshisi mana bu xatni o'qib chiq!

Mamaroziq Mamaraimov degan bir odam biz tarqatgan anketani to'ldirib, OBXSS bo'limiga yordam berish istagini bildiribdi. Yoshi 68 da, Jahon urushi ishtirokchisi, ikki oyog'ini Berlin ostonasida tashlab kelgan, oblast militsiya bo'limida yigirma sakkiz yil ishlab, yaqinda pensiyaga chiqqan bir kishi ekan. Salimjon akam uni shunaqangi maqtab ketdiki... og'zim ochilib qoldi. Cho'loq bo'lishiga qaramay, Moskvadagi yuridik institutni a'lo baholar bilan tugatganmish. Besh tilda bemalol tergov olib hora olar emish, Moskva, Leningraddagi katta majlislarda bir necha nutq so'zlab, ikki oyog'i butun polkovniklarning havasini keltirgan emish... Agar men u bilan bir-ikki yil hamkorlik qilsam, ko'p narsaga ega bo'lishim mumkin emish.

— Garajdan mashinani olgin-da, uni darrov olib kelgin! — buyurdi gapini tugatib Salimjon akam. O'rnimdan otilib turdimu, sal ijirg'anib:

— Lekin, nima bo'lganda ham cho'loq ekan-da, — dedim. — U yoq-bu yoqqa borsak, to'shakka o'rab, ko'tarib yuramizmi uni?

— Militsiyada oyoq emas, kalla ishlaydi, jo'na tezroq! — urishib berdi ustozim.

Mamaroziq aka Mamaraimov shahar chekkasida, opasining tashqari hovlisida turar ekan, surishtirib arang topdim. Oldiga kirib, shundoq-shundoq degan edim, betimga tikilib turdi-da:

— Moshxo‘rda ichasizmi? — deb so‘radi.

— Agar qatig‘i ham bo‘lsa... — dedim labimni chapillatib.

Ishtaha qurg‘ur ham karnay bo‘lib turgan ekan, ko‘z ochib-yumguncha ikki kosa moshxo‘rdani pok-pokiza tushirib oldim. Mamaroziq aka yog‘och oyoqlarini bog‘lab, eski aravadek g‘ijirlatib, mashinaga chiqa boshladi.

— Agar yanglishmasam, siz Ro‘ziyev bo‘lasiz, shundaymi? — deb so‘radi mashina qo‘zg‘algach.

— Qayoqdan bildingiz?

— Ovqatdan qaytmaganligingizdan, — kulib qo‘ydi cho‘loq hamrohim, — sizni menga shunday ta‘riflashgan edi.

— To‘g‘ri aytishibdi, joni-dilim ovqat.

— Ochig‘ini aytsam, uka, siz bilan tanishishni orzu qilib yurgan edim.

— Yo‘g‘-e, — dedim sap-pal uyalib.

— Odil Abbosov gruppasini qo‘lga tushirganingizdan keyin, uka, siz bilan tanishishni orzu qilmagan bironta militsiya xodimi qolmagan bo‘lsa kerak.

— Rostdanmi?

— Rost. Chinakam qahramonlik ko‘rsatdingiz. Lekin mana bu ishlaring undan ham qolishmaydi.

— Qaysi ishimiz?

— Jamoatchilikni qo‘zg‘ash uchun ko‘rgan tadbirlaring-da.

— Bu Salimjon akamdan chiqdi.

— Yo‘q, uka, bu hukumatning talabi.

— Bir xillar, foydasi bo‘lmaydi, deyapti.

— Keyin uyalib qolishadi...

“Yulg‘ichlarga urush e‘lon bo‘libdi”

Salimjon akam cho‘loq pensioner bilan divanga o‘tirib olib, uzoq suhbatlashdi. Yoru do‘stlaridan qaysi biri tirig-u qaysi biri vafot etganligi, bundan o‘ttiz besh yil ilgari seminarda birga bo‘lgan Romanovskiy degan bir ko‘zi ko‘r og‘aynilari hozir Tambov oblasti-

da ishlayotganligi, o'zbek tilini suv qilib ichib yuborgan Palmin militsiyadan ketib, oblast prokuraturasida xizmat qilayotganligi to'g'risida ham gaplashib olishdi. Keyin Salimjon akam:

— Roziq, sen Hoshimga yordam berasan, ish o'rgatasan, kerak bo'lsa, xonani ichidan berkitib olib, remen bilan yumshoq joyiga savalab ham qo'yasan. Bugundan e'tiboran OBXSS bo'limining shtatsiz boshlig'isan. Hozir tasdiqdan o'tib kelasan, seni o'rtoq Umarov kutyapti... — dedi.

Mamaroziq aka Umarov xonasida uzoq o'tirmadi. Aftidan, sog'u cho'loqlar tasdiqqa boraverib, Umarovning ham joniga tekkan bo'lsa kerak, darrov orqasiga qaytarib chiqarib yuboribdi. Tasdiqlashmagan bo'lsa-ya, degan fikr boshimga keldi-yu, tajribali yordamchidan mahrum bo'lib qolishdan qo'rqib:

— Ko'nishmadimi? — deb so'radim.

Mamaroziq aka kulimsirab, “quchoqlab tabrikladiyu, muvaffaqiyat tiladi”, dedi. Yog'och oyoqlarini g'ijirlatib mashinaga o'tirib olgach: “Umarov militsiyadan chiqqan. Meni yaxshi taniydi”. deb qo'shib qo'ydi.

Idoraga qaytgach, o'ziga ajratilgan stol yonidagi stulda, go'yo stul uni qancha muddat ko'tarib turishini sinab ko'rmoqchi bo'lgandek uzoq o'tirdi. Bir mahal jonlanib, rasmiy, faqat idoralardagina gaplashiladigan bir ohangda:

— O'rtoq Ro'ziyev, — deya menga murojaat qildi, — agar mumkin bo'lsa, sizdan uchta narsani iltimos qilmoqchiman.

— Eshitaman, o'rtoq Mamaraimov! — men ham undan battarroq rasmiy ohangda javob qaytardim.

— Iltimosimning birinchisi shuki, o'rtoq Ro'ziyev, OBXSS bo'limiga ko'maklashuvchi ko'ngillilarni mening o'zim tanlab olsam.

— Lekin, o'rtoq Mamaraimov, men tasdiqlashim kerak.

— Albatta. Busiz mumkin emas, o'rtoq Ro'ziyev.

— Xo'sh, o'rtoq Mamaraimov, ikkinchi iltimosingiz nimadan iborat?

— Ikkinchisi shuki, o'rtiq Ro'ziyev, besh yildan buyon bo'limga tushgan shikoyatlarning hammasini mening qo'limga bersangiz. O'qib, xarakteri bilan tanishib chiqsam.

— Juda soz! — dedim rasmiy til bilan gaplashishga toqatim chidamay.

— Uchinchisi shuki, o'rtiq Ro'ziyev, rayondagi jamiki davlat korxonalarining ro'yxatini bersangiz.

— O'rtiq Mamaraimov, bu iltimosingiz ham bajo keltiriladi. — Sakrab o'mimdan turib, ishi boshidan oshib yotsa ham bir ko'zini yumib, hamisha mudrab o'tiradigan, ko'pam jonini kuydiravermaslik haqida katta-yu kichikka birdek nasihat qilishni yaxshi ko'radigan qo'shni xonadagi kekxa xodimimiz Karim akani chaqirib chiqdim. "O'rtiq Mamaraimov nimani so'rasa hammasini muhayyo qiling" deb topshiriq berib, ikkovlarini narigi xonaga chiqarib yubordim.

"Texuchiliye"da KRU reviziya o'tkazib, anchagina kamomadni aniqlagan ekan. O'shaning aktlarini olish uchun telefon qilmoqchi bo'lib endi qo'limni ko'targan ham edimki, eshik ochilib, o'yinga tushgancha, qabulxona sekretari Liliyaxon kirib keldi.

— O'rtiq Ro'ziyev, sizga xat bor! — dedi-da, konvertni tap etkazib stolga tashlab o'zi yalpayib divanga o'tirib oldi... Qiziq, anovi kuni Farida kelib ketgandan buyon bu quvnoq qiz menga sal g'alatiroq muomala qiladigan bo'lib qoldi. Har bir odimimni poylaydi, bo'lar-bo'lmas narsalarni bahona qilib, oldimga besholti marta kirib ketmasa ko'ngli joyiga tushmaydi. Mana hozir ham, ko'rib turganingizdek, divanning yostiqchasiga yonboshlab, yuzini yelpib, bermalol o'tiribdi... Konvertning tepasiga... "Shaxsan polkovnik Otajonov yoki kichik leytenant Ro'ziyevga tegsin" deb yozilgan ekan. Xatni shosha-pisha ochib, endi o'qiy boshlagan edim, Liliyaxon bo'ynini cho'zib:

— Nima deb yozishibdi? — deb so'radi.

— Xozmagga labga surtadigan pomada kelibdi, shuni xabar qilishibdi, — deb qo'ydim.

— Hazilingiz qursin, — dedi Liliyaxon o'ziga hech

yarashmaydigan bir noz-istig'no bilan. — Tag'in nima deb yozishibdi?

— May oyidan boshlab qosh qalamning narxi oshar ekan.

— Voy, rostdanmi? — bu gal chippa-chin ishonib so'radi Liliyaxon. — Tag'in nima deb yozishibdi?

— Tag'inmi, tag'in... xo'sh, qizlar hadeb yuziga upa-elik surtishaverishmasin, upa-elik surtilgan yuz...

Hali gapimni tugatmasimdanoq, Liliyaxon shartta o'rnidan turib:

— O'ling iloyim, sizdan hech qachon jiddiy gap chiqmas ekan, — deb, jahli chiqdi shekilli, eshikni tarsillatib yopib chiqib ketdi.

To'g'ri, kamina jiddiy gapni kamdan kam gapiradi. Lekin, qimmatli do'stim, qo'limdagi mana bu xat chindan ham jiddiy, chindan ham samimiy edi. Uni qayta-qayta o'qiy boshladim.

"Hurmatli Salimjon aka, qimmatli do'stimiz Hoshimjon! Bizni ham odam qatoriga qo'shib, uyimizga anketa yuborganlaringiz uchun mingdan ming rahmat. Sizlar mendan, militsiya ishidan mamnunmisiz, deb so'rabsizlar. Bir men emas, qari otam, nuridiyda onam va kelingiz Muborak nomidan aytamanki, biz o'la-o'lguncha mamnunmiz. Qimmatli Salimjon aka, siz meni dahshatli ajdaho og'zidan — Odil Abbosovning changalidan qutqarib olib, to'g'ri yo'lga solingiz. Gunohimni kechirib, boshimni siladingiz. Onam xudojo'y ayol, har kuni homdod namozidan so'ng: "Xudoyo xudovando mening yakka-yu yagona o'g'limning xaloskori Salimjon Otajon o'g'lini balo-yu ofatlardan o'zing asragin, umrini ziyoda qilgin..." deb duo o'qiydilar. Otam omiy, savodsiz bir odam. Jinoyatchilarga ilashib yurgan paytlarimda ilon chaqqan kishidek to'lg'onib, uh tortib chiqardi. Siz bilan bo'lgan uchrashuvlarimni aytib berganimda, hechora ko'ziga yosh olib: "O'g'lim, Hizr buvamga uchrabsan, etagini mahkam ushlagin" deb yolvordilar menga...

Biz butun oilamiz bilan sizlardan minnatdormiz, tunu-kun duolaringizni qilamiz.

Militsiya ishiga qanday yordam berishingiz mumkin, deb so'rab sizlar. Ma'qul ko'rsanglar, vaqti-vaqti bilan oshxonamizdagi voqealardan xabardor qilib tursam deymen. Odil Abbosov ta'siridagi oshxonalariga solishtirganda, bu yerda o'g'rilik yo'q, desam bo'ladi. Lekin, umuman olganda ba'zan xo'jayindan yashirib, unchamuncha go'sht, yog' olib ketib turishadi. Yaqinda direktorimiz hammamizni to'plab, hozir butun shahar bo'ylab yulg'ichlarga qarshi urush e'lon qilindi, agar bittayarimtang xo'randalarning haqiga ko'z olaytirsang, tishingni sug'urib olaman, dedi.

Qimmatli Salimjon aka, hurmatli Hoshimjon! Men ulfat ko'rgan yigitman. Choyxonaga tez-tez chiqib tura-man. Hozir jamiki choyxo'rlar, militsiyaning otasiga balli, ilgariroq shunday qilishi kerak edi, lozim bo'lsa mana, biz choyxo'rlar ham yordam beramiz, deyishyapti. Choyxonada aroq ichish taqiqlandi. Xususiy nonvoylar, chakana qassoblar, popirosfurushu pista sotuvchi mayda-chuyda chayqovchilar shahardagi vahimadan qo'rqib in-inlariga kirib ketishdi. Mana shuning uchun ham el-yurt sizlarga rahmat aytyapti.

Xullas, meni o'zlaringga agent qilib olsalaring va iloji bo'lsa, menga ham bitta guvohnoma bersalaring.

Sizlarga tabiatning eng go'zal joyidan salom yo'llab, Chorsudagi ishchilar oshxonasining oshpazi O'roz".

Xatni qayta-qayta o'qidimu, biror xulosaga kelolmay, Salimjon akam ham o'qib chiqsin, agar bizga agent kerak bo'lsa, maslahatlashib chaqirtirarmiz, degan o'y bilan xatni ustozimning kabinetiga qo'yib chiqdim.

Bunday qaragam, soat olti bo'lib qolibdi. Karim akam aytgandek, ish bo'lsa bir gap bo'lar dedim-da, Faridaning yo'lini poylash uchun, zora shuncha kundan buyon nasib qilmagan uchrashuv bugun nasib qilib qolsa, degan shirin orzular bilan ko'chaga otildim.

Vaslingga zor yigitning hurmati shunchamidi?

Butun qishlog'imizda mendaqangi uyqusi qattiq, seruyqu bola yo'q edi. Buning ustiga uyqum kelib qolsa, joy ham tanlab o'tirmasdim. Ko'pincha ovqatlanib o'tirib, dasturxonning ustida, ko'pincha shundoqqina televizorning qarshisida ham uxlab qolaverardim. Mana endi bo'lsa, bir haftadirki, na kechasi uxlay olaman, na kunduzi. O'ylayveraman, o'ylayveraman. Qiziq, nimani o'ylasam ham oxiri borib Faridaga taqalaveradi. Qayoqdan ham uning bir tog'ora chuchvarasini yegan ekanman. Mening nafsım balodur... deb shuni aytishsa kerak-da... Ba'zan, xayolan, Farida bilan anhor bo'ylab kechki salqında sayohat qilib qolamiz. Anovi kundagidek gaplashgani gap topolmay jim ketaveramiz, ketaveramiz. Shunda nima falokat yuz beradi-yu, Farida anhorga yiqilib tushadi. Anhor esa, to'satdan, daryodek kengayib ketadi. Yovvoyi otdek o'ynoqlab o'tayotgan to'lqinlar qizni chirpirak qilib daryo o'rtasiga surib ketadi. Men juda usta suzuvchi bo'lganim uchun, formani ham yechmay, o'zimni suvga otaman. Faridani o'ng qo'limda dast ko'tarib, chap qo'lim bilan suzib qirg'oqqa olib chiqaman. Shunda Farida bo'ynimga osilib:

— Hoshim aka, rahmat, ming rahmat sizga! O'la-o'lguncha unutmayman! — deb betlarimdan cho'pilatib o'pib oladi.

Men bo'lsam kamtarlik qilib:

— Rahmat deyishning hech hojati yo'q. Axir bir har bir militsionerning burchi-ku, — deb qo'yaman...

Ba'zan xomxayollar Faridaning dadasi oldida ham mening obro'yimni ko'tarib yuboradi... Bir kun Faridaning dadasini mashina bosib ketishiga oz qoldi. Uni dast ko'tarib, yo'ldan oldimu, ola turib, o'zim yiqilib tushdim. Mashina oyoqlarimni cho'rt kesib o'tib ketdi. Bir necha kundan so'ng Faridaning dadasi meni ko'rgani kasalxonaga borib:

— Meni deb, o'zingiz cho'loq bo'lib qoldingiz-a!

Endi istasangiz ham, istamasangiz ham sizni o'zimga kuyov qilaman! — deydi. Men bo'lsam qizarib-bo'zarib:

— Hojati yo'q, mening o'rnimda bo'lsa har bir militsioner shunday qilardi, — deymanu, shirin-shirin entikaman.

Faridani uchratish uchun (jinnixonaga borishga yuragim dov hermaydi), uylarining oldiga to'rt-besh marta poylab bordim. Ko'cha eshiklari oldida katta chinor bor ekan. Ishga ketish vaqtida, qaytayotganida, zora ko'zi tushib qolsa, deya chinor panasida poylab turdim. O'zini-ku, uchratmadim-a, aksiga yurib, ikki-uch bor dadasiga duch kelib qoldim. Hatto bir marta, u eshikning ortida, men chinorning panasida bir-birimizga mo'ralashib, yosh bolalarga o'xshab "aji-aji" o'ynashib ham oldik.

Bir kun to'satdan, hech kutmaganimda Faridaning o'zi qo'ng'iroq qilib qolsa bo'ladimi! Xoh ishoning, xoh ishonmang, o'rnimdan turib, kamoli sevinganimdan, andak bo'lmasa baqirib yuborayozibman.

— Farida, bu sizmisiz? — dedim entikib.

— Ha, menman, — dedi Farida ham.

— Xayriyat, xayriyat!

— Hoshim aka, sizdan bir narsa so'ramoqchi edim.

— So'rang. Istaganingizcha so'rang.

— Telefonda aytib bo'lmaydi.

— Bo'lmasa oldingizga boraman.

— "Mars"ning yonida kutaman.

— Hozir uchib boraman.

— Formada kelmang.

— Nega?

— Kelganingizda aytaman.

— Xo'p bo'ladi. — Trubkani qo'ydimu, o'ylanib qoldim.

Ie, nega endi Farida menga formasiz keling, dedi? Bu o'sha Faridami o'zi? Axir u: "Hoshim aka, sizga forma biram yarashadiki, hamisha forma kiyib yurishingizni istardim" deb, bir emas, bir necha bor aytgan edi-ku! Yo'q, bu yerda bir sir bor... Axir, anovi

kuni Odil battolni qochirishganda ham yasama ovoz bilan qo'ng'iroq qilishgan edi-ku. Formasiz borsam, demak, to'pponchasiz ham borgan bo'laman, to'pponchasiz borsam... Butun shahar bo'ylab yaxshilik bilan yomonlik, to'g'rilik bilan egrilik, yulg'ichlik bilan halollik, tartibsizlik bilan osoyishtalik o'rtasida oxirgi jang ketayotgan bir pallada bekordan bekorga qurbon bo'lib ketish... Yo'q, mulla Hoshim ham unchalik sodda yigitlardan emas, bekorga uni OBXSSning boshlig'i qilib qo'yishgani yo'q. Boraman, lekin formada, to'pponchamni ham taqib boraman!

Navbatchi mashinada "Mars" kinoteatrining yoniga o'qdek uchib bordim. Farida bilet sotadigan kassaning yonida, xuddi bilet olmoqchi kishidek, talpinib turgan ekan. O'zi ham nimadandir qattiq qo'rqayotganga o'xshaydi, ko'zlari alang-jalang, tashvishlanayotganligi shundoqqina yuzidan ham bilinib turibdi...

— Nega formada keldingiz? — birinchi savoli shu bo'ldi uning.

— Men... shunday o'zim...

— Yaqinimga kelmang, — yig'lamsirab dedi Farida, — ko'rib qolishadi.

— Ko'rsa nima qipti?

— Meni tiriklayin ko'mishadi.

Kinoteatrning orqasi xilvat ekan, o'sha yoqqa o'tdik. Farida narida, men berida, achchiq-tiziqdan iborat savol-javoblar, o'pkalashu, ginixonliklar boshlandi.

— Biznikiga borganmidingiz? — atrofiga qo'rqa-pisa ko'z tashlab so'radi Farida.

— Borish ham gapmi, chinorning tagida ko'rpa-to'shak qilib yotib oldim-ku.

— Demak, siz... siz!

— Ha, men.

Oshiq bo'lmay o'lay men, ishni rasvo qilib qo'yibman. Erta-yu kech Faridalarning uyini poylab boraverganimdan dadasi shubhaga tushib:

— Onasi, sezyapsanmi, bir militsioner bizni qattiq nazorat qilyapti! — debdi.

Onasi:

— Kecha ertalab ham poylagan edi, — debdi.

Dadasi:

— Ustimizdan chaquv tushganga o'xshaydi, — debdi.

Onasi:

— Bu Hakim nonvoyning ishi, — debdi.

Dadasi:

— To'g'ri, bu ochko'z hech unga to'ymadi, — debdi.

Onasi:

— Esingizda bormi, avvalgi yili Hasan magazin-chining uyini ham avval militsiya poylab, keyin tappa bosgan edi, — debdi. Shunday debdi-yu, “voy sho'rim”, deb yig'lab yuboribdi. Dadasi:

— Yig'lama, bir ilojini toparmiz, — deb qovog'ini solib olibdi. Kechasi bilan er-xotin uylarida ko'zga tashlanadigan narsa borki, hammasini qo'shnilarnikiga tashishibdi. Loaqal tish cho'tka bilan sovun qutini ham qoldirishmabdi. Hozir dadasi mashinalarini birovning nomiga o'tqazish uchun zir yugurib yurgan emish...

Men Faridaga:

— Bo'lajak qaynotamga o'zimni tanitay, mashinani mening o'zimga bera qolsin, — degan edim, u “meni tiriklayin ko'mishadi” deb battar yig'lashga tushdi. Shaytonim qurg'ur zo'r emasmi, u yig'layapti-ku, men bo'lsam qotib-qotib kulaman. Bir mahal Farida:

— Endi mening nomimni tilga olmang, ko'chamizga qadam ham bosmang! — dedi-yu, hech narsadan hech narsa yo'q arazlab jo'nab qoldi.

Ana xolos, endi bu yog'i necha puldan tushdi! Men u bilan to'yib-to'yib gaplashmoqchi, mabodo anhorga qulab tushsa, o'ng qo'limda dast ko'tarib chiqmoqchi edimku!.. Vaslingga zor yigitning hurmati shunchamidi, deb kinoteatrning orqasida qolaverdim.

Ishxonaga yig'lagudek bir alfozda qaytdim. Stolga o'tirib, hoshimni ikki kaftim orasiga olib o'y surib ket-

dim. Negadir shu paytda Zokirni ko'z oldimga keltirib, ishq savdosiga muhtalo bo'lgan do'stinga ich-ichimdan achinib xo'rsindim.

— Ko'p xo'rsinavermang, tirik qolibdi-ku, — dedi bir mahal Karim aka. O'y bilan bo'lib uning xonaga kirganini ham sezmay qolibman.

— Nimalar deyapsiz? — dedim hushyor tortib.

— Sharifani aytyapman.

— Qanaqa Sharifa?

— Eshitmadingizmi?

— Yo'q.

— Siz o'limdan qutqargan Sharifa Usmonovani bugun ertalab pichoqlab ketishibdi-ku.

— A? — tok urgandek sapchib o'rimdan turib ketdim.

— Orqasidan poylab kelib urishibdi...

Karim aka yana bir narsalar dedi-yu, ammo qulog'imga hech narsa kirmadi...

Tobutxonadagi suhbat

Odil battolning qochishi idoramizga katta tashvish keltirdi. Shahar militsiya boshqarmasi o'rtoq Xoliqovga ishonchsizlik bildirib, Odil Abbosov grup-pasi ustidan olib borilayotgan tergovni o'z qo'liga oldi. Go'yo battolni Xoliqovning o'zi qochirgan emish, Xoliqov Otajonovni yomon ko'rarmish, undan o'ch olish uchun shunday qilganmish, degan tuhmat desa tuhmatga, ig'vo desa ig'voga o'xshamaydigan mish-mishlar ham tarqab qoldi. Mana shunaqangi past-u baland gaplar bo'lib turgan bir pallada Sharifaning pichoqlanishi, buvijonimning iborasi bilan aytadigan bo'lsak, o'lganning ustiga tepgan bo'ldi.

Sharifa Usmonova kapitan Hoshimovaning mehri-bonligidan foydalanib, paypoq to'quv fabrikasiga ishga joylashib, yotoqxonadan bir xonali joy olib, suyukli o'g'li Yodgorbek bilan yoshini yashab, oshini oshab maza qilib yurgan edi.

Mana endi, u bechorani pichoqlab ketishdi. Bir

xillar bu Odil battolning ishi deyishdi, bir xillar eski sheriklari qilishgan deyishdi. Uchinchi bir xillari uchinchi bir taxminni ham o'rtaga tashlashdi... Ertalab soat beshlarda Sharifa ishga ketayotganda orqasidan bildirmay kelib, yelkasiga pichoq san-chishibdi... Sharifa hozir chalajon bo'lib yotibdi. Butun shahar oyoqqa turgan, drujinachilar, yotoqxonada yashaydigan qiz-u juvonlar, mahalla ahli ham-mayoqni kov-kovlab yuribdi. Lekin qotilni topishning hech iloji bo'lmayapti.

Sharifaga achinib ketdim. U yig'lab, "endi boshqalarga o'xshab yashamoqchiman", degani, o'g'lini bag'riga bosib faryod chekkani ko'z o'ngimdan hech nari ketmay qoldi.

— Oh, qalpog'cham, yana yordamingga muhtojman, — dedim bir kuni ishdan qaytayotganimda.

— Men hamisha ixtiyoringdaman, — ovoz berdi qo'ltig'imda turgan qalpoqcham.

— Odil battolni topishim kerak.

— Unda meni hoshingga kiy, Hoshimjon.

— Aytganingni qilaman, maslahatchim. — Shunday deb qalpoqchamni o'pib, chiroyli popuklarini ko'zlarimga surtib, boshimga kiydim-u, ko'zdan g'oyib bo'ldim.

— Qani boshla, qalpoqcham.

— Masjidga yur, Hoshimjon.

— Namoz o'qiyimizmi?

— Odil battol bilan ko'rishamiz.

Eshigining ustiga "Mantipazlik" deb yozib qo'yilgan bir oshxonaga kirib, qasqonning tepasiga o'tirib olib, to'ygunimcha mantixo'rlik qilidim. Ko'chaning narigi yuzidagi choyxonaga o'tib, shopirib-shopirib ko'k choy ichdim. Bu orada qorong'i ham tushib, o'n metr naridagi odamni tanib bo'lmaydigan bo'lib qoldi. Sekin o'rnimdan turib, Jome masjidini mo'ljalga olib, yo'lga tushdim. Xufton namozi tugab, qari-qartang namozxonlar bir-birlarini suyashib, Buxorodan kelgan yosh mutavallining ilmi zo'rligi, nafasi o'tkirligi xususida gaplashib, asta-sekin chiqib kelishayotgan ekan.

— Mana, masjidga ham keldik, — shivirladim qalpoqchamga.

— Endi biroz sabr qil, — maslahat berdi qalpoqcham.

Eng oxirgi namozxon — bechoraning ichiga piston qadalgan yap-yangi kalishini kimdir eski kalishga almashtirib ketgan ekan, o'sha odamni qarg'ay-qarg'ay, u ham chiqib ketdi. Bir oyog'i cho'loq, bir qulog'i yo'q, oq yaktak kiyib boshiga kichkinagina sallacha o'rab olgan 55—60 yoshlardagi barvasta kishi masjid darvozasini ichidan qulfladi. Biroz tashqariga quloq solib turgach, hech kim poylamayotganligiga ishonch hosil qildi shekilli, asta-sekin, sharpasiz qadam tashlab, tobutxonaga qarab yura boshladi. Bu odam haqida uncha-muncha eshitganman. Kishilar uni Go'rkov So'fi deb chaqirishadi. Go'rkov So'fi bu yurtga men tug'ilmasdan oldin kelib qolgan ekan. Avval go'rkovlik, keyin so'filik qilgan. Shu kechakunduzda esa ham go'rkov, ham so'fi ekan... Go'rkov tobutxona eshigidagi qulflarni ochib, "Bismillohu rahmonu rohim" deb sekin ichkari kirdi. Sham yoqib, tobutxonaning eshigiga qora parda tutdi. Tobutxonadan eski qabristonning mog'or hidi kelib turibdi. Xona o'rtasida yangigina bir tobut. Nariroqda, devor tagida ham ikki tobut. Birini ikkinchisining ustiga qopqoq qilib qo'yishibdi. Go'rkov sekin borib, ustidagi tobutni oldi. Pastki tobutdan bir murda asta boshini ko'targan edi, qo'rqqanimdan bir sapchib tushdim. Tobutdan murda emas, ingillagancha Odil battol bosh ko'tardi! Ha, ha, o'sha peshanasi keng, afti sakrashga chog'lanib turgan baqani eslatadigan sariq dev bosh ko'tardi... Yuragim urib ketdi, beixtiyor orqamga tisarildim.

— Ha, Go'rkov, keldingmi? — dedi battol og'zini katta ochib esnab.

— Qalay, xaloskorim, yaxshi uxladilarmi? — deb qo'lida ko'tarib kirgan tugunchani uzatdi Go'rkov.

— Shamni o'chir! — buyurdi battol.

— Eshikka parda tutdim, xudo xohlasa...

— O'chir deyaрман!

Qarang-a, battol murdadek bo'lib tobutada yotibdi-yu, ammo buyruqlari hamon amrona, ovozi hamon avvalgidek salobatli, qilichdek o'tkir, xuddi o'z quliga muomala qilayotgan podshoga o'xshaydi-ya!

Sham o'chirilgach, xona go'ristonning o'zginasi bo'ldi-qo'ydi. Xayriyatki, boshimda qalpoqcham bor, bo'lmasa kim biladi ahvolim ne kechgan bo'lardi.

— Tugunda somsa bor, — pichirladi Go'rkov.

— Ahmoq, topganing somsa! — o'shqirdi battol. Og'zi ham ajdarhoning og'zidek katta emasmi, lablarining chapillagani, yutingani, termosdan qultillatib choy ichayotgani bemalol eshilib turibdi. Battol har yutinganda ko'zini bir yumib-ochayotgan bo'lsa kerak, ahyon-ahyonda xonada ikkita nursiz cho'g'yonib-o'chdi...

— Gapir, — dedi battol xo'rillatib choy ho'plab.

— Nimani gapiray, xaloskorim? — itoatkorona so'radi Go'rkov So'fi.

— Shaharda nima gap?

— Xudo shukur, tinchlik... Sharifa hali o'lmabdi, — afsuslangannamo ohangda dedi Go'rkov.

— Baribir o'ladi, — ishonch bilan dedi battol. — Uning yuragini mo'ljalga olib, xarjar urganman. Xo'sh, yana qanaqa gaplar bor?

— Shu har kungi gaplar, xaloskorim. Avvalambor sizni axtarishyapti. Inshoollo, iznigizni ham topisha olmaydi. Qolaversa, shahar ko'chalarini yengiga qizil bog'laganlar bosib ketgan... Tartib o'rnatisharmish.

— Tartib o'rnatishib bo'пти! Xo'sh, anovi ishlar-chi?

— Chatoq, xaloskorim, gapirgani botinolmay turuvdim.

— Nimasi chatoq?

— Avval katta xotiningiznikiga bordim.

— Xo'sh, — cho'kkalab o'tirib oldi battol.

— Xaloskorim kasallar darmonga kirgunlaricha besh-o'n kun boshpana bersangiz, dedim. Bu gapni eshitib, jufti halolingiz shaytonlab qoldi... Keyin, xudo

til ato qilib, shunday dedi: “O‘ttiz yildan buyon ustimga xotin olib, xotin qo‘yaverib, el-yurt ichida meni sharmandayu sharmisor qildi, kuydirib ado qildi... Endi hukumatdan qochoq bo‘lganda men kerak bo‘libman-da! Yo‘q, hali ham o‘sha arzanda xotinlarining uyiga boraversin...” Xaloskorim, xafa bo‘lmang. Xotin zoti o‘zi shunaqa bo‘ladi. Mashoyixlar it vafo, xotin jafu, deb bejiz aytmaganlar. Shuning uchun ham, kamina qulingiz xotinim bilan qizimni so‘yganman-da... Xudoga ming qatla shukur, xaloskorim, o‘sha paytda siz meni qutqarib qolmaganingizda, allaqachonlar otilib ketardim... Jufti halolingiz shunaqa nonko‘r ekan, kelmasin dedi.

— Obbo alvasti-ey, shunday dedimi-a?

Nazarimda battol o‘rnidan turib ketgandek bo‘ldi.

— Shunday dedi, xaloskorim.

— Sen uni chavoqlab tashlamadingmi?

— Yo‘q, xaloskorim, unday qilmadim. Qo‘limga pichoq ushlayman, deb qasam ichganman.

— Xo‘sh, keyin-chi?

— Keyin, xaloskorim, xuddi siz aytganday qilib eng kichik jufti halolingizning uyini topdim. Siz qurib bergan dang‘illama imoratni davlatga topshirib yuboribdi. O‘rniga bog‘cha ochilibdi. O‘zi shu bog‘chada tarbiyachi bo‘lib ishlayotgan ekan. Avvaliga, nahotki xaloskorimdan bir yo‘la qirqta chaqaloq qolgan bo‘lsa deb yoqamni ushladim. Keyin gapning tagiga yetgach, xuddi siz aytganday qilib:

— Qizim, men besh yuz chaqirim yo‘ldan keldim, umr yo‘ldoshingiz yubordi. Kelsa, besh-o‘n kun qarab, parvarish qilasizmi? — dedim. Bu gapdan so‘ng, jufti halolingiz ko‘p beandisha ayol ekan, militsiyaga xabar qilish uchun telefonga yopishdi.

— Nomard! — yer tepinib qo‘ydi battol.

— Labbay? — shoshilib so‘radi Go‘rkov So‘fi.

— Tezroq gapir! — tishlarini g‘ijirlatib dedi battol.

— Xudoga shukur, bir amallab qaytardim, shaytonga hay bering, dedim. Xotin kishi-da, yig‘lashga tushsa bo‘ladimi! Baxti qaro ekanman, o‘n olti

yoshimda uning oshxonasiga ofitsiantka bo'lib borib shu balolarga giriftor bo'ldim, yoshligim qari cholning qo'ynida o'tib ketdi, deb yig'ladi...

— Ahmoq!

— Labbay?

— Keyin nima dedi?

— Keyin, xaloskorim, yig'lashdan to'xtab, shartta o'rnidan turib, bu yerdan tez keting, bo'lmasa sizni ham militsiyaga ushlab beraman, dedi.

— Pul so'ramadingmi?

— So'radim, xaloskorim, o'sha nontepki xotiningiz, harom pullarni militsiyaga topshirib yuborganman, dedi.

— Yolg'on!

Odil battol qorong'i uyda paypaslanib tobut bormi, termos bormi — duch kelgan narsani tepa boshladi. Nazarimda, yanglishib, Go'rkov So'fining qorniga ham tepib yubordi shekilli:

— Bu menman, xaloskorim! — degan ovozi eshiltildi uning. Battol quturgan sherdek, o'n minut chamasi qorong'i xonada aylangach, nihoyat jahldan tushib, tobutning chekkasiga o'tirdi. Hali chiroq o'chganda xona juda qorong'idek tuyulgan edi, hozir ko'zim qorong'ilikka o'rganib qoldimi, yoki daydi tepki tushib qolishdan qo'rqqanimdan ko'zlarim ravshanlashib ketdimi, harqalay xonadagi narsalarni bemalol ko'ra boshladim. Battol xonaning burchagiga tikilib, biroz tinch o'tirgach, yerda pachoq bo'lib yotgan termosdan choy quyib ichdi-da:

— Papirosing bormi? — so'radi So'fidan.

— Men nos chekaman, xaloskorim.

— Bir kaft ol.

Odil battol nosni tilining tagiga tashlab olgach: "Xafa bo'lma, go'rkov, qizishib ketdim" deb qo'ydi. So'fi:

— Nega xafa bo'lar ekanman, bir tepki ekan-ku, jonimni olganingizda ham g'ing demayman, axir siz tufayli tirik yuribman, siz bo'lmaganingizda yo allaqachon o'lib ketardim, yo umrim qamoqxonada

o'tardi, — deb o'rni bo'lmasa ham hiringlab kulib qo'ydi.

— O'ziam sadoqatli do'stim bitta sen qolding! — iljaydi Odil battol ham.

— O'la-o'lgunimcha vafodor itingizman, — deb og'ziga nos otdi So'fi ham. — Xudo xohlasha naygi duyyoda ham sijni deyman.

Ikkovlari ham og'izlaridagi nosni oyoqlari ostiga tuflab, yenglari bilan lab-lunjlarini artishib, chala qolgan suhbatni davom ettirishdi. Go'rkov yuridik konsultatsiya idorasida ishlaydigan, ho' birda Odil battol bir yo'la uch qop un va'da qilganda, "hotamtoysiz, hotamtoysiz" deb ko'chagacha ta'zim qilib chiqqan Shokir maslahatchining uyiga ham borib kelibdi. Maslahatchi kechasi soat ikkilarda qabristonda, Shayx Odil sag'anasida uchrashishga so'z berib, "va'da qilgan narsasini olib kelsin, qayta uchrasha olmaymiz", debdi.

— Mayli... oltinlarni bugun berolmayman, — o'ziga-o'zi gapirganday dedi battol. — Meni qutqargani uchun oltinlarimni oladi-yu, ertaga militsiyaga zimdan xabar berib, u yoqdan ham mukofot undiradi. Shokirni yaxshi bilaman... U hech kimga do'st bo'lmagan, bundan keyin ham do'st bo'lmaydi.

Odil Abbosovning iltimos bilan So'fi bir qoshiqqina achchiq qaynatma sho'rva qilish uchun o'rnidan turdi.

— Ichkilikka vino bo'lsa ham maylimi? — so'radi u eshikning pardasini tushirayotib.

— Konyak topolmasang, aroq ol! — buyurdi battol.

Shayx Odil sag'anasidagi tirik murdalar

Qabriston hidi anqib turgan tobutxonada Odil battol ikkovimiz qoldik. U paypavslanib, tobutlardan biriga chalqancha yotib oldi, ko'zlarini mo'ltillatib, nimalar to'g'risidadir o'ylab ketdi... Nima qilsam ekan, hozir qo'l-oyog'ini bog'lab militsiya idorasiga

haydab boraymi yoki bir-ikki kun sabr qilaymi? Nazarimda, keyingisi ma'qulga o'xshaydi, biroz sabr qilib, eng so'nggi jinoyatchilarni ham qo'lga olib, hammasini haydab borganim yaxshi. Shaharda jinoyatchilar bilan eng oxirgi jang ketyapti, shu olishuvning ham qahramoni o'zim bo'la qolay... Battol qamoqxonadan bekorga qochmagan, tashqarida anchamuncha ishlari, uchrashadigan odamlari bo'lishi kerak, ehtimol, berkitib qo'ygan boyliklari ham bordir... Nima bo'lganda ham tishni-tishga bosib, sabr qilishim kerak.

Go'rkov So'fi kastyulda sho'ruva bilan yarimta sasiq aroq ko'tarib kirib keldi:

— Bay-bay-bay! — dedi u kastyulni to'ntarilgan tobutning ustiga qo'yib, — yarimta aroqni bitta otning puliga olsam-a!

— Qorovullardan so'ramabsan-da? — degancha Odil battol shishaning tiqinini tishi bilan sug'ira boshladi.

— Bu drujinachilar qorovullarning ham yuragini olib qo'yibdi, — uh tortdi Go'rkov, — qaysi biriga borsam, siz aytgan zamonlar o'tib ketgan, deydi-ya... Taksida butun shaharni aylanib chiqdim...

— Bu polkovnikning ishi, o'ziyam ichmaydi, birovni ham ichirmaydi! — tishlarini g'ijirlatib dedi battol. — Xudo xohlasa, uni mana shu tobutga tiqaman!

— Xudoyo, aytganingiz kelsin, xaloskorim.

Biri piyola, boshqasi termosning pachaqlangan qopqog'ida aroq ichishdi. "Xudo xohlasa g'animlar yer bilan yakson bo'ladi, ishlarimiz yana yurishib ketadi, hali ko'p davr-davronlar suramiz", degan gaplarni aytishdi. Go'rkov erkalanib: "Xaloskorim, agar yana xudo sizga omad berib, ishlaringiz rivojlanib ketsa, shu masjidning imomligini o'zimga olib berasiz", deb iltimos qildi. Battol aroqning qolganini simirib:

— Inshoollo! Senga ko'p yaxshiliklar qilaman, — degancha, kastroyuldan xo'rillatib bir-ikki ho'plab sho'ruva ichib oldi. — Lekin, Go'rkov, sen yana bir ishga yordamlashishing kerak.

Go'rkov ko'ksiga qo'lini qo'yib:

— Jonim sizga sadaqa! — deya ta'zim qildi.

— Polkovnikni yo'qotishimiz kerak... O'shanda shahar yana o'zimizga qoladi.

— Xudoyo niyatingizga yeting! — qo'llarini ochib fотиha o'qidi Go'rkov So'fi.

— Lekin, sen yordamlashasan.

— Xaloskorim, men qo'limga pichoq olmayman, deb qasam ichganman.

— Xudo xohlasa, uni o'zim o'ldiraman. Faqat se-ning yordaming kerak. Sen, Go'rkov, polkovnikning uyini o'rganasan. Yerto'lasi bormi, yo'qmi, uyi kun-ning qaysi vaqtida kimsasiz bo'ladi, shularni bilib bersang bas. Uni kechasi uyqusida bosaman. Yetmish joyiga pichoq urib alamimdan chiqmasam, bu dunyo-dan armon bilan ketaman!.. — Lekin, hozircha vaqt bor. Avval pasportni to'g'rilaylik... Ana undan keyin, ey xudo!

— Yaratgan egam, — So'fi chaqqon bir harakat bilan cho'kka tushdi-yu, qo'lini fotihaga ochib iltijo qila boshladi, — xaloskorimning ishlariga rivoju kushoyish ber! Oblohu akbar!

— Oblohu akbar! — deb qo'lini yuziga surtdi bat-tol ham. So'ng cho'ntagidan zanjirli soat olib, uchrashuv vaqti bo'lganligini ma'lum qildi. Yana bir fотиha o'qib, Xudodan yana bir madad so'rashib, birin-ketin qabriston tomon yo'l olishdi...

Qabristonga, ishonsangiz, kunduzi borgani ham qo'rqaman. Jin, alvasti, arvoq bor, degan gaplarga uncha ishonmaymanu, lekin shunday bo'lsa ham baribir qo'rqaveraman. Hozir yarim tun, butun shahar ahli shirin uyquga ketgan. Qabriston jimjit, tiq etgan ovoz eshitilmaydi. Bu jim-jitlik atrofni yanada vahimador qilib yuborayotgandek. Har zamonda boyo'g'lining xunuk ovozi eshitiladi. Sutdek oydin bo'lgani uchun daraxtlarning soyasi har xil shaklda ko'zga tashlanib, yurakka g'uluv soladi. Bir mahal ko'zimga quloqcha sig'maydigan katta bir terak ostida ellik-oltmish chog'li murda yerga o'tirib olib, majlis

qilayotganga o'xshab ko'rinib ketdi. Murdalarning hammasi kafanda, bir xili boshini silkitadi, boshqa bir xili qo'lini havoda o'ynatib chapak chaladi. Bitta novcharog'i o'rtaga tushib, o'ynayotganga ham o'xshaydi...

Qo'rqib ketdim, ha-ha, haddan tashqari qo'rqib ketdim. Yuragimning gurs-gurs urganini bemalol eshitib turibman. Beixtiyor Odil battolning yelkasiga tirmashdim.

— Tavba, — dedi battol yurishdan to'xtab, — So'fi, gavam og'irlashib ketyapti-ya?

— Xayolot, xaloskorim, bu xayolot! — dalda berdi So'fi. — Ko'pincha menga ham shunday bo'lib tuyuladi.

Haligi murdalar raqsga tushayotgan katta terak ostiga kelib to'xtadik... Soyalar qimirlab, uzoqdan menga murdadek bo'lib tuyulgan ekan, qarsak chalayotgan murdaning qo'li emas, terak barglari ekan...

Uchchovimiz ham tik turibmiz. Qabriston jim, tuproq ostidagi minglab, balki o'n minglab kishilar ham jimgina yotishibdi. Hech uyg'onmaydigan uyquga ketishgan. Dunyoning hamma tashvishlarini: birovda qolgan qarzni, bitmay qolgan uyini, dadam komandirovkaga ketgan, kelsa bo'yniga osilaman, deb ko'cha eshik oldida ko'zini mo'ltillatib o'tirgan o'g'ilchasini — hamma-hammasini unutilib, maza qilib uxlashyapti. Oy ipakdek mayin, sutdek oq nurlar to'kib, bu uyquga yana ham ko'proq orom bag'ishlayapti. Boyo'g'li qayg'uli bir ovozda alla aytyapti. Sukunat butun borliqni bag'riga olib, mayin qo'llari bilan silab-siypalab "uxla, uxla, uxla" deb past va g'amgin bir ovozda kuylayapti...

Uch kishi uyg'oqmiz, uch niyat bilan bir-birimizni poylab turibmiz. Nihoyat, qabristonning etak tomonidan o't yonib o'chgandek bo'ldi. Battol ham gugurt chaqib, yonib turgan cho'pni boshi uzra uch marta aylantirib qo'ydi.

— Go'rkov, har ehtimolga qarshi sen hushyor bo'lib tur, — shivirladi battol.

— Tashvishlanmang, xaloskorim, — qasam ich-gandek bir ohangda dedi Go'rkov.

Battol qabristonning o'rtarog'idagi kichikroq uydek keladigan Shayx Odil sag'anasiga qarab yura boshladi. Yo'l-yo'lakay cho'ntagidan to'pponcha olib, otishga shaylab, yana solib qo'ydi. Qamoqdan qochganiga hech qancha vaqt bo'lgani yo'g'u, to'pponchani darrov qayoqdan topa qoldiykin, degan fikr o'tdi boshimdan. Sag'ananing pastakina eshigidan avval battol, ketidan Shokir maslahatchi ikkovimiz kirib bordik. Odil Abbosov cho'ntagidan sham olib yoqqan edi, sag'ananing ichi yorishib ketdi. Burchakka rahmatli Shayx Odilning suyaklarini to'plab, ustiga chirib, ilvirab qolgan kafan parchasini yopib qo'yishibdi. Bu yerda oldin ham uchrashuvlar bo'lganga o'xshaydi: oyoq ostida belomor papirosining qoldig'i, aroqdan bo'shagan shisha yotibdi.

Shokir maslahatchi, bu yerga kelgani uchun had-dan tashqari qo'rqayotgan bo'lsa kerak, rangi-quti o'chib, bilinar-bilinmas qaltirab ham turibdi.

— Obbo, Odiljon-ey, salomat ko'rishdik-a! — dedi nihoyat u. Og'zini katta ochib, kulmoqchi bo'lgan edi, negadir kulolmadi, iljayib qo'ya qoldi.

— Buning uchun sizga rahmat aytmoqchiman, — deb Odil battol ham bazo'r jilmayib qo'ydi. Iljayishganicha, go'yo kim ko'p iljayishga musobaqa o'ynayotgandek, bir-birlariga tikilib qolishdi.

— Obbo, Odiljon-ey, — dedi yana maslahatchi.

— Obbo, Shokirjon-ey — dedi battol ham.

Gaplarining mazmunidan shu narsa ma'lum bo'ldiki, bundan bir necha yil muqaddam Odil Abbosov, mabodo qamalib qolsam, kimki meni qamoqdan eson-omon olib chiqsa yoki uddasidan chiqib qochirsa, o'shanga bir kilogramm Buxoro oltini atab qo'rganman, degan ekan. Shokir maslahatchi o'sha oltinlarning umidida jonini jabborga berib, hayotini xavf ostida qoldirib, mahbusni qamoqdan qochirishga muvaffaq bo'libdi.

— O'sha va'dangizda turibsizmi? — so'radi oxirida maslahatchi.

— Turibman, — tomog'ini qirib qo'ydi Odil Abbosov.

— Demak, mening harakatlarim bekorga ketmabdi.

— Xudo xohlasa bundan keyingi harakatlaringiz ham bekorga ketmaydi.

— Bo'lmasa, oltinlarni bering, men keta qolay.

— Hozir berolmayman... — Shunday deb battol qiyomatli do'stidan uzr so'ray boshladi. Hammasi bo'lib uch joyda xazinasi bor ekan. Bittasi hukumat ixtiyoriga o'tib ketibdi. Qolgan ikkitasi boshqa yurtida, avlod-ajdodlarining qabriga berkitilgan ekan. Buning ustiga hamma joyda qidiruv ketayotganligi uchun o'sha yerlarga borolmabdi. Go'rkovga qoldirib ketgan bir hovuch oltinini xarjlab turgan emish, xudo xohlasa, shu hafta ichi xazinaning bittasini bir amal-lab olmoqchi emish. Ammo o'sha yoqqa borib kelish uchun, albatta pasport kerak ekan.

— Men pasportning uddasidan chiqolmayman, — to'satdan jonlanib qoldi maslahatchi.

— Pasportsiz men oltinlarni olib kelolmayman, — bo'sh kelmadi battol ham, juda hushyor odam bo'lgani uchun maslahatchining fe'li aynab qolganini darrov sezdi-yu, cho'ntagidan beshta oltin tanga chiqarib, uning oldiga qo'ydi. — Bittasiga har qanday pasportni sotib olsa bo'ladi, — deb kulimsiragancha so'zida davom etdi yana. — Shokirjon, men hech qachon do'stlarimni aldagan emasman.

Maslahatchi oltinlarni qo'lga olib, tag'in qalbaki bo'lmasin, deb qo'rqdi shekilli, bittasini tishlab ko'rdi. Shundan so'nggina murdadek oqarib ketgan rangiga sal qon yugurgandek bo'ldi... Pasport masalasini muhokama qila boshlashdi, har xil yo'llarini o'ylab ko'rishdi. Oxiri Jome masjidining bundan o'n besh yil avval o'lib ketgan imomi Qudrat Mahsum nomiga pasport tayyorlashga qaror qilishdi. Chunki Qudrat Mahsumning aft-basharasi Odil battolga juda o'xshab ketarkan. Buning ustiga undan na bola-chaqa, na qarindosh-urug' qolgan ekan. U so'qqaboshning bu dunyoda yashab o'tganligini Odil battoldan boshqa

kishilar allaqachon unutib yuborgan ekan. Haligi oltinlar suhbatga iliqlik kiritdi. Shokir maslahatchi juda samimiy, serhazil bo'lib qoldi. Qiyomatli do'stiga foydali, foydasiz maslahatlar bera boshladi.

— Hozircha boshqa shahardan ko'ra siz uchun shu yerning o'zi bexavotirroq. Amerikada qalbaki pul yasovchilar qalbaki pul yasovchilarga qarshi kurashadigan idoraning yerto'lasida ishlashar ekan, — dedi.

Odil battol kulib:

— To'g'ri aytasiz, pashsha o'ldirgich pashsha uchun xavfli, ammo pashsha uning o'ziga qo'nib olsa, uncha xavfli bo'lmay qoladi. Men yaqinda doimiy yashash uchun polkovnikning yerto'lasiga o'tmoqchiman, — dedi.

Ikkovlari ovoz chiqarmasdan, qorinlarini silkitib kulishib, xudo xohlasa yanagi chorshanba kuni, tungi soat ikkida mana shu yerda uchrashishga va'dalashishdi.

Go'rkov daraxtning panasidan chiqib:

— Xo'sh, xaloskorim, ishlar bitdimi? — deb so'radi.

— Xudo xohlasa, hammasi joyida bo'ladi, — mamnunlik bilan dedi battol. Keyin ikkovlari shivirlashib, bir narsa haqida uzoq maslahat qilishdi. Maslahat tugagach, So'fi battolga bir kunlik yegulik ovqat, pachoq termosda choy berib, Shayx Odil gabrisoniga tiriklayin tiqib sag'ananing eshigini ustidan mixlab tashladi.

Tergovchilik san'ati

Kech yotganim uchun o'rnimdan ham kech turdim — soat o'n birlar bo'lib qolibdi. Salimjon akam yo'q, ishga ketib bo'пти. Hovlida qo'shnimizning ishtonsiz yuradigan o'g'li bir ona tovuqni qaqag'latib quvib yuribdi, tovuqning ovozidan uyg'onib ketibman.

— Bahrom, nima qilyapsan? — so'radim esnab.

Bahrom javob qaytarmadi-yu, tovuqni ushlab qanotlarini silkitgancha mening oldimga olib keldi.

— Hoshim aka, mana buning orqasini paypaslab ko'ringchi, tuxumi bormikan?

— Tuxumi bo'lsa nima qilasan?

— Uyda bitta bor, ikkovini qo'shib, ragatkaga cho'zma olaman.

Bahromga cho'zmani o'zim olib kelishga va'da berib, yolg'iz nonushta qilgim kelmay, yo'l-yo'lakay ichak-chavoqdan tayyorlanadigan arzon somsadan to'rttasini olib yeb, ishxonaga shoshildim. Tunda ko'rganlarimni tezroq ustozimga aytishim, bundan so'ng nima qilishim kerakligi haqida ko'rsatma olishim kerak edi. Qabulxonaga kirib:

— Salimjon akam yolg'izmilar? — deb so'radim modalar jurnalini varaqlab o'tirgan Liliyaxondan.

— Karomat Hoshimova bilan Toshkentga ketdilar, — xuddi meni ko'rmagandek boshini ko'tarmay dedi sekretar.

— Toshkentga? Toshkentda nima qilishar ekan?

— Sizdan beruxsat kengash chaqirib qo'yishibdi.

— Salimjon akamda maslahatli ishim bor edi.

— Hamma ishni menga topshirib ketdilar. — Liliyaxon nihoyat boshini jurnaldan ko'tarib ikki qo'lini biqiniga tirab, yasama bir jiddiylik bilan davom etdi: — Xo'sh, o'rtoq Ro'ziyev, eshitaman?

— Nikoh uyining ochilishi marosimi bo'larmish, — hazilga hazil bilan javob qaytardim men ham, — bizdan ikki kishi borib, nikohdan o'tishi kerak ekan.

— Demak, ikkovimiz borar ekanmiz-da?

— Yo'q, yigit ham, qiz ham militsioner bo'lsa to'g'ri kelmasmish.

— Nega endi to'g'ri kelmasmish?

— Mabodo o'g'il tug'ilsa, qip-qizil hushtakboz bo'lib tug'ilar ekan.

— Mabodo qiz tug'ilsa-chi?

— Mabodo qiz tug'ilsa... modalar jurnalidan boshini ko'tarmaydigan bo'p qolarkan.

Liliyaxon xandon otib kulib yubordi. Kula-kula: "Hoshim aka, aslida siz qiziqchilik uchun tug'ilgan ekansiz..." deb qo'ydi.

Qiziq bo'ldi-ku, Odil battolni nima qildik endi? Yo Xoliqov bilan maslahatlashib qo'ya qolsammikan? Yo'q, u alam ustida hozir borib tappa bosadi-qo'yadi... Bunaqa paytda aroqni uzunroq tashlash kerak. Axir Odil battol tirik tuzoqning o'zginasi-ku. Bu tuzoqqa berkinib, pana joylarda pisib yotgan yana qanchadan qancha jinoyatchilar ilinishi mumkin... Yo'q. Odil battolning qochgani bir jihatdan yaxshi ham bo'ldi. Uning bahonasida shaharda qolgan-qutgan jinoyatchilarni ham yig'ishtirib olamiz. Salimjon akam aytgandek, sabr-toqat qila bilish — bizning ishimizda yarim g'alaba hisoblanadi.

Bo'limda ish boshimdan oshib yotgani uchunmi, yoki shtatsiz o'rinbosarim Mamaroziq akamga haddan tashqari mahliyo bo'lib qolganim uchunmi, o'sha kuni Odil battol haqida qayta o'ylamadim. Ustozim to'g'ri aytgan ekan, militsiyada oyoq emas, ko'proq kalla ishlar ekan. Mamaroziq aka, ochig'ini aytsam, oyog'i bilan emas, kallasi bilan ishlaydigan, bundan ham ochiqroq qilib aytadigan bo'lsam, men orzu qilgan yordamchining naq o'zginasi ekan. O'n besh-yigirma kun ichida butun bo'limning ishlarini tartibga soldi. Yigirma to'rt azamatni yoniga olib, shubha ostiga olingan davlat korxonalarini, oshxonalariyu magazinlarni yoppasiga tekshiruvdan o'tkazib chiqdi! Ha, ha, u OBXSS ishining chinakam piri, ustayi kaloni ekan. Qarang-a, shunday bir iste'dodli mutaxassis, Salimjon akam tavsiya qilmaganida, pensiya puliga choyxonada osh damlab yeb, archaning cho'pi bilan tishini kovlab yotaverar ekan.

“Texuchiliue” xo'jalik bo'limi mudiri ustidan jinoiy ish qo'zg'ab, tergovni o'zim olib borayotgan edim. Gaplashganda xo'mrayib, ko'kragiga mushtlab gapiradigan Mursalimovni bugun birinchi tergovga chaqirgan edim. U chiqib ketishi bilan xonamga yog'och oyoqlarini g'ijirlatib, Mamaroziq aka kirib keldi:

— Hoshimjon, bir narsa aytsam xafa bo'lmaysizmi?

— Yo‘q, sizdan hech qachon xafa bo‘lmayman.
— Siz hali tergovga tayyor emasga o‘xshaysiz.
— Qayoqdan bildingiz?
— Hamma gapni eshitib o‘tiribman.
— Ehtimol, tayyordirman, — dedi ochiq iqror bo‘lgim kelmay.

— Yo‘q, tayyor emassiz, — Mamaroziq aka ham bo‘sh kelmay turib oldi. — Siz Mirsalimovni tergov qilganingiz yo‘q, u sizni tergov qildi. Demak, sizga qaraganda u o‘n barobar ko‘proq narsani biladi...

Mamaroziq aka divanga o‘tirib, agar malol kelmasa, tashqari xonada stul ustida sovib qolgan choy bor, shundan bir piyola quyib chiqsangiz, deb iltimos qildi. Choyni ichgach, kaftining orqasi bilan labini artib, o‘bbo‘, Hoshimjon-ey, deb qo‘ydi.

Tergov ishi ham o‘ziga xos bir san‘at ekanligi, tergovchi ham hamisoli o‘z askarlarini hujumga boshlab boradigan komandirga o‘xshab ish tutishi zarurligi haqida gapira boshladi. Komandir dushmanning kayfiyatini, kuchini, taktikasini, asosiy kuchlari qayerga joylashganligini, nihoyat, jang maydonining sharoitini: qayerda pastlik, balandlik bor, qayerda anhor yoki qiyalik bor, qayer botqog‘u qayer taqir, tekislik — mana shularni o‘rganmasdan jangga kirsam, yenga olmaganidek, tergovchi ham qaysi obyektida tergov olib borishi zarur bo‘lsa, o‘sha obyektini tergovdan oldin sinchiklab o‘rganishi, tergov berishi kerak bo‘lgan shaxslarni chuqurroq tekshirib chiqishi, jinoyat bor deb gumon qilinsa, bu jinoyat qaysi sharoitda yuz berganligi va uning tabiati qanaqaligini puxta, juda puxta o‘rganishi zarurligi haqida gapirdi. Ana shundan so‘nggina tergov boshlansa, tergovchi hukmron bo‘larkan. Tergov berayotgan kishi qochgani joy topolmay dovdirab qolarkan. Keyin mening shtatsiz yordamchim o‘zining boshidan kechirgan voqealardan ham bir-ikkitasini so‘zlab berdi.

— Shunday qiling, uka, hozircha tergovni to‘xtating, — dedi oxirida va yana bir piyola choy keltirib berishimni so‘radi.

— To'g'ri aytdingiz, — dedim choyni keltirib bergach, — ishni hali puxtaroq o'rganganimcha yo'q edi.

— Kamchiligingizni darrov bo'yingizga olar ekansiz, — bu yaxshi odat. — Mamaroziq aka choyni shoshmasdan ichib so'zida davom etdi. — Dunyodaa ikki toifa odamlar bor, shulardan juda qo'rqaman. Bir toifasi hamma narsani men bilaman, boshqalar qip-qizil ahmoq deb, birovdan o'rganishni istamaydi. Ikkinchisi, o'zi hech narsa bilmaydi-yu, erta-yu kech birovlarga aql o'rgatib yuradi... Hoshimjon, siz o'g'limdek bo'lib qoldingiz. Ba'zan shunaqangi gaplardan gapirsam xafa bo'lmang.

— Aksincha, hozir sizdan juda xursand bo'ldim, — dedim o'mimdan turib. — Agar xo'p desangiz, uyinigzacha kuzatib borsam.

— Men tushovlangan tuyaga o'xshab hakkalab juda sekin yuraman. Hoshimjon.

— Baribir boradigan joyim yo'q, — sekin Mamaroziq akaning qo'ltig'idan oldim. Yo'l-yo'lakay jinoyatning tabiati va jinoyatchining ruhiyati haqida gaplashib ketdik. Mamaroziq aka bundan bir necha yil oldin Rossiyaning qaysi bir shahrida malaka oshirib qaytibdi. O'sha yerda bizning shaharga qaraganda o'n barobar aholi ko'p yashar ekan. Lekin jinoyat va tartib buzilishi bir necha barobar kam bo'lar ekan. Chunki, o'sha shaharda har qanday jinoyatchi jazolanishi kerak, har qanday tartibbuzar qilmishiga yarasha mukofotini ham olishi kerak, degan bir kayfiyat hukmron ekan. Bu kayfiyat shahar ahlining ruhiga singib ketgan ekan. O'sha shaharda jinoyatchi qonundan ko'ra ko'proq xalqning nafratidan qo'rqar ekan.

— Bizning shaharda esa, — deb so'zida davom etdi Mamaroziq aka, — jinoyatchilar-u tartibbuzarlar bir amallab qutulib o'rganishgan. O'tgan yili bir maktab o'qituvchisi direktorning jinoyatining ochgan edi. Odamlar jinoyatchini emas, balki jinoyatni ochgan yigitni o'rtaga olib, "Hoy, ahmoq, yesa senikini yebdimi, davlatnikini yebdi-ku! Mana endi qamalib ketsa,

bechoraning bolalarini kim boqadi?" deyishib, choyxonadan chiqarib yuborishibdi, to'-yu ma'arakaga aralashmay qo'yishibdi... Biz ham jinoyatchi-yu tartibbuzarlarga xalq nafratini uyg'otishimiz kerak...

— Salimjon akamning ham orzulari shu...

— Lekin, Hoshimjon, menga ishoning, bizda ham ishning borishi chakki emas. Agar shunday olib borsa, bir yil o'tar-o'tmas... ha, mayli, payg'ambarlik qilmay qo'ya qolay...

Ishq pokiza dilga mehmon bo'libdi

Tavba deyman o'zimga-o'zim, nega endi bunchalik oh-voh qilamanu, o'z imkoniyatimdan foydalanmayman. Axir, man bu gazetada har bir kishi o'z imkoniyatidan to'la-to'kis foydalanganidagina maqsadiga erisha oladi, deb yozib qo'yishibdi-ku... Menda Faridani ko'rib kelish uchun imkoniyat yo'qmi, qalpoqcham! Boshimga kiyib, ko'zdan g'oyib bo'lib, maza qilib ko'rib kelsam bo'lmaydimi! Yig'layotgan bo'lsa, yengim bilan ko'zyoshlarini artib qo'yaman, ashula aytib, qoshiga o'sma qo'yayotgan bo'lsa, yoniga o'tirib olib, to'yib-to'yib tomosha qilaman, o'sma siqilgan piyolasini berkitib qo'yib, rosa jahlini chiqazaman!

Jo'nadim, shoshilib Faridalarnikiga jo'nadim. Odil battolni bir kun poylamasam poylamabman. Umu-man, bu sariq dev jonimga tegib ketdi. Magazinchi Ne'mat akaning o'g'illarini yelkamga mindirib, to'rt oyoqlab xonama-xona yuguraverish ham jonimga tegdi: biri tushib, biri minadi. Koshki bunday bir yelkamdan tusha turib rahmat desa. Qayoqda! Meni mindirmadingiz, deb yig'lab ham qo'yishadi.

— Kech bo'lganda qayoqqa jo'nab qolyapsiz? — tashvishlanib so'radi Lutfi xolam.

— Magazindan egar olib kelmoqchiman.

— Egarni nima qilasiz?

— O'g'illaringiz meni minganda egarlab minishadi, — deb kulib qo'ydim, — bo'lmasa, orqamni yag'ir qilib yuborishyapti.

Faridalarning eshigiga yetganda qalpoqchamni boshimga kiyib, ko'zdan g'oyib bo'ldimu, "bismillohu rahmonu rohim, iloyo shu xonadonga suyukli kuyov bo'lay, qo'shilganim bilan qo'sha qariy" deb sekin ichkari kirib bordim. Qaynotamning hovlisi uncha katta emas ko'rinadi, Salimjon akam gul jinnisi bo'lsa, qaynotam qush jinnisi ekan. Daraxtlarga bulbul, sa'va, bedana, kaklik, ...ey boringki, ola qarg'a bilan po'pishakdan boshqa jamiki qushlardan bittadan ilib qo'yibdi. Qushlar ham kuyov bola kelganini sezib qolishdi shekilli, bir-birlariga gal bermay sayrashga tushib ketishdi. Hovlining etak tomonidan pasttakkinayvon bor ekan, qaynotam o'sha yerda o'tiribdi. Avval shu kishi bilan tanishay, nima bo'lganda ham xonadonning kattasi-ku, deb o'sha yoqqa yurdim. Tagida eski sholcha, ko'zida qo'sh qavatli ko'zoynak, chap tomonida bir dasta idora hujjatlari, o'ng tomonida xontaxtadek keladigan katta cho't — nimalarnidir hisoblab o'tiribdi. Ishga shunday berilib ketibdiki, yonidagi jo'mragi singan choynakdan labi uchgan piyolaga choy quyib ichganimni bir tarelka popukli piyolaga choy quyib ichganimni, bir tarelka popukli qandni paqqos tushirib qo'yganimni ham sezmadim. Bir mahal ko'zidan ko'zoynagini olib:

— Oyisi! — deb qichqirib yubordi.

— Labbay, dadasi!

— Beri keling!

Qaynonam shoshilib kelib:

— Chehrangiz ochilib qoptimi? — dedi.

— Suyunchi, bering, suyunchi! — sekin o'rnidan tura boshladi qaynotam.

— Jonim sizga suyunchi-da, dadasi!

— Kombinatning besh yillik hujjatlarini tekshirib chiqdim. — Shunday deb qaynotam yana o'rniga o'tirdi. — Bor-yo'g'i uch so'm kamomat chiqdi, xolos.

— Voy xodoyim-ey! — sevinib ketdi qaynonam ham.

— Mana endi, men o'sha bizni bezovta qilgan militsiya bilan gaplashib qo'yaman.

— To'g'ri qilasiz, dadasi. Naq yuragimizni yordiya!

— Mana endi men o'sha ustimizdan chaquv yozgan Hasan nonvoyning hurnini yerga ishqayman.

— Bir ta'zirini bering, dadasi!

Qaynonamga ergashib, narigi uylariga o'tdim. To'rt xonali uy, to'rtovi ham bo'm-bo'sh, egasi ko'chib ketgandek huvillab yotibdi. Shu paytda Faridaga ko'zim tushib qolsa bo'ladimi! Bechora ozib, cho'pday bo'lib qopti, yuzlari so'lg'in, ko'zlari g'amgin, chehrasida ifodalab bo'lmaydigan dard, alam... Eski to'shak solingan karavotda tizzasini quchoqlab, allanarsalar haqida o'ylanib o'tiribdi... Bechora Farida... Nahotki...

Qiz shartta o'rnidan turib:

— Oyi! — deb qichqirdi.

Qaynonam, palovga unnayotgan bo'lsa kerak, qo'lida kappir, qizining boshiga yugurib keldi.

— Qo'rqdingmi, ona qizim?

— Yo'q.

— Isitmang tushdimi?

— Men kasal emasman.

— Unday dema, ona qizim. Yot. Mazang yo'q.

— Sizga bir gap aytmoqchiman.

— Aytaver, qizim.

— Meni kechirsangiz aytaman.

— Voy, nega kechirmas ekanman, faqat tuzalib qolsang bo'lgani, qizim.

— Dadamdan qo'rqaman.

— Qo'rqma.

— Oyi, oyijon! — Farida oyisining ko'ksiga boshini qo'yib ho'ngarb yig'lab yubordi. Oyisi ham mening oyimga o'xshab sal ko'ngilchanroq ekanmi, qiziga qo'shilib yig'lashga tushdi. Oxiri Faridaning kichkinagina yuzini kaftlari orasiga olib, peshanasidan o'parkan:

— Sevib qoldingmi? — deb so'radi.

— Oyijon...

— Voy shirin qizim-ey, suyunish o'rniga yig'lab o'tiribsanmi!

Onalik mehri toblanib ketdi shekilli, qaynonamning o'zi ham yum-yum yig'lab, entikib turgan qizining sochlaridan, yosh quyilayotgan ko'zlaridan o'pa boshladi.

— Ona qizim, sevin, xursand bo'! Ishq faqatgina pokiza dilga mehmon bo'ladi...

— Dadamdan uyalaman.

— Ulyama, dadang ham sevgan, men ham sevganman. Sevgi bilan chiroyli bu dunyo. Kim ekan u baxtli yigit?

— Aytolmayman, oyijon?

— Menga aytmasang kimga aytasan?

Farida onasining bag'ridan sug'urilib chiqdi-yu, yostiq ostidan mening ramimni olib, sekin uzatdi. Qaynonam rasmni qo'liga olar ekan, go'yo bexosdan cho'g'ni changallagandek:

— Voy xudoyim, bu anovi kungi milisa-ku! — deb rasmni otib yubordi.

Bir chekkada ko'zlarini mo'ltillatib turgan Farida boshini egib, ko'zlaridan yosh to'kib, qo'rqa-pisa, jinnixonadagi tanishgan kunimizdan boshlab "Mars" kinoteatri binosi orqasidagi suhbatgacha — hammahammasini so'zlab berdi. Men, qaynonam qanday javob qaytararkan deb, ishonsangiz, qo'rqqanimdan yuragimni changallab turibman.

— Lekin, o'zi kelishgan yigit ekan, — deb qoldi bir mahal qaynonam, — qara, ko'zlari ham kulib turibdi.

— O'zlari juda qiziqchilar, — dedi Farida ham sal chehrasi ochilib. Shu payt qaynanam suratning orqasidagi yozuvga tikilib qoldi. Qani, o'sha jinnixonadan chiqib ketayotganimda shoshilinchda nima yozgan ekanman, deb bunday qaragan edim, bema'ni bir yozuvga ko'zim tushdi: "Og'ritmasdan ukol qiluvchi Faridaxonga, Chuchvaraxo'r Hoshimjondan esdalik", deb yozgan ekanman.

Qaynanam ayvonga chiqib, "hoy dadasi, tez keling, tezroq keling, gapning kattasi bu yoqda ekan", dedi hovliqib. Qaynatam qush solingan to'rqovoqni ko'tarib, shoshmasdan kelayotgan edi, qaynonam:

— Qani, suyunchini chiqaring! — deb qistadi yana.

— Tinchlikmi? — to'rqovoqdagi qushga chuvalchang berayotib so'radi qaynatam.

— Yo'q, avval suyunchini bering! — shunday deb, qaynanam suyunchini ham kutmay, Faridadan eshitganlarini oqizmay-tomizmay aytib berib, oxirida erining qo'liga mening suratimni tutdi. Qaynatam qo'shqavatli ko'zoynagini taqib, suratimga uzoq tikildi. Orqasidagi yozuvni ham bir-ikki bor o'qib chiqdi.

— Chuchvaraxo'r degani nimasi ekan? — dedi nihoyat yelkasini qisib.

— Hazilkash ekan, dadasi, — tushuntirdi qaynanam.

— Demak, Ro'ziyev deganlari shu yigit ekan-da,— hamon suratimdan ko'zini olmay so'radi qaynatam,— bu yigitning ovozasi hozir butun respublikaga yoyilgan. O'zlari OBXSSning boshlig'i bo'lib ishlaydilar... Lekin, onasi, qizingning ham didi chakki emasga o'xshab qoldi.

Shu gapdan so'ng qaynanam bilan qaynatam kulimsirashganicha, bir nafas bir-birlariga tikilishib turishdi-da, keyin sharaqlab kulib yuborishdi. Tizzalariga shappalab, qotib-qotib kulishar edi. Nazarimda, ichkarida Farida ham ovoz chiqarmasdan kulayotganiga o'xshaydi. Nega desangiz, ichkaridan karavotning bir me'yorda g'ijirlagani eshutilib turibdi.

— Voy, voy o'ldim, dadasi! — dedi qaynanam ko'ksini changallab.

— Afandi bo'libsiz, afandi! — dedi qaynatam kulishga holi kelmay.

Uyda xursandchilik boshlandi. Hovlidagi qushlar ham sevinchlarini berkitolmay, navo boshlashdi.

Chehralariga kulgi, tabassum qo'ndi.

O'rta qo'yilgan palov xursandchiligu, hazilmutoyiba, sizni biz bilan yeyila boshlandi. Tayyor oshni tashlab ketish kuyovning sha'niga to'g'ri kelmas, degan o'yg'a borib, sekingina Faridaxonning yoniga cho'kkaladim. Ochqab qolgan ekanman chaqaloqning kallasidek-kallasidek qilib otayotgan

edim, biz tomonning o'pirilib ketganini ko'rgan qaynanam:

— Dadasi, qizingizning ishtahasi ham ochilib qoldi! — dedi sevinib. Shu gapdan so'ng qaynanamning yoniga o'tib cho'kkaladim. Bir mahal qaynatam:

— Lekin, onasi, seniki ham chakki emasga o'xshaydi, — deb hazillashdi.

Yordamimdan qaynatamni ham bebahra qoldirgim kelmay, oxirida u kishining yoniga o'tdim. Tovoqdagi oshning barakasi uchib borayotganini ko'rgan qaynatam:

— Rostini aytsam, hammamiz ham ochqab qolgan ekanmiz, — deb qo'ydi.

Oshdan so'ng tishlarini kovlab o'tirib, choyxo'rlik qilishdi. Gap orasida qaynanam, boshini yerdan ko'tarolmay o'tirgan Faridaga: “Qizim, xudoga shukr, dadang bir xil qoloq erkaklardan emas. Iloji bo'lsa, Hoshimjonni ertaga yoki indinga kechqurun uyga olib kel, tanishaylik, tagi-tugini surishtiraylik” degan edi, Farida boshini battarroq egib, bilinar-bilinmas jilmayib qo'ydi. Fotihadan so'ng qaynanam bilan qaynatam qo'ni-qo'shnilarinikiga berkitib qo'ygan ko'chko'ronlarini olib chiqish uchun qo'zg'alishdi...

Uyga kelsam, Salimjon akam hali qaytmabdi. Ne'mat akaning o'g'il-qizlari uxlamay, Hoshim akam egar olib kelsa, avval men minaman, sen mendan keyin minasan, deb bir-birlari bilan navbat talashib o'tirishgan ekan. Uyga kirishim bilan Bahrom:

— Egari qani? — deb so'radi.

— Magazin berkilib qolibdi, — deb bahona qildim.

— Egarsiz bo'lsa ham minavoramiz — deb orqamga tirmashdi uch yoshli Davron.

Kayfim chog' bo'lgani uchun bolalarni ham bir xursand qilgim kelib qoldi. Yechinib chiqib, Ne'mat akaning eski to'nini yelkamga egarga o'xshatib tashladimda:

— Qani, chavandozlar, marhamat, — deb komanda berdim.

Bolalar qiyqirishib, bir-birlarini itarishib, yelkamga

yopishishdi. Shunaqangi ko'p o'ynatdimki, oxiri charchab, xonaning o'rtasida yelkamda egarim bilan uxlab qolibman.

Tushimda Faridani ko'rdim... u ham meni ot qilib minib yurgan emish...

Sargilar xiyoboni yoki meni qanday qilib suvga pishganlari

Muqimiy ko'chasidan o'tib borayotgan edim. Formasiz, shunchaki tomosha qilish uchun chiqqan edim. Bir mahal orgamdan avval yaxshi qizdirilmagan childirmaning do'pillagan ovozi, ketidan quvonchli qiyqiriqlar eshittilib qoldi. Bunday o'g'irilib qarasam, ana tomosha-yu, mana tomosha! "DT" markali pri-tsepli traktorning kuzoviga olti kishini chiqarib qo'yishibdi. Bo'ynlariga, ho' birda ishchilar taklif qilganidek, aroqdan bo'shagan shishalar osilgan, har birining ko'ksida shapaloqdek keladigan taxtacha. Taxtachalarga rayon militsiyasi qoshida tuzilgan aroq-xo'rlikka qarshi kurashuvchi gruppning hukmi qaroridan ko'chirmalar yozib, oxiriga: "Ashaddiy ichuvchi Rasul O'sarov. Mashina remont ustaxonasining ishchisi", deb adresini ham ko'rsatib qo'yishibdi. Rasul O'sarov sheriklariga o'xshab ikki qo'li bilan betini berkitib olgan. Pri-sepning yonida bilagiga lenta taqqan men tengi yigitlar sog'chilik qilib borishyapti. Tepada bittasi, usta ko'rmagan shogirdlardan bo'lsa kerak, har zamonda childirmasini do'pillatib urib qo'yyapti. Traktorning orgasidan besh yuz desam-ku, mulla Hoshim yana lof qilaypti deb ishonmassiz, ammo uch yuz chog'li bola-chaga, erkag-u xotin ergashib, aroqxo'rlarni yaxshiroq ko'rib olish uchun bir-birlarini turtishib, yelkasi osha mo'ralashib ke-lishyapti.

— Voy, bu Dilbarning dadasi-ku!

— Qizning tuffisini sotib aroq olib ichgan odammi?

— Ha, ha, o'sha.

— Ajab bo'пти!
— Hoy, Mavlon, yugur, bufetdagi butilkani berkit.
— Butilka bo'sh-ku, oyi.
— Bo'sh bo'lsa ham berkit, dadang qo'lga tushib qolmasin.

— Voy qo'shni, anovi boshi yiltiraganni tanidingizmi?

— Tanimay-chi, kuyov charlarda ichib olib, kuyovi bilan kurash tushaman deb sharmanda bo'lgan Qosim-ku!

— Hukumatga balli-ey!

— Gitlerni yenggan kishilar aroqxo'rni yengolmaydi deysizmi!

— O'ylab topganga rahmat.

— Drujinachilar savobning tagida qoldi deyavering... — degan past-u baland gaplar ham bo'lib turibdi. Ora-chora Muqimiy nomidagi istirohat bog'ida tashkil etilgan "Sarqitlar xiyoboni"ni ham tilga olishyapti. Kiyimidan handalakning hidi kelib turgan bir chol:

— Dehqonboy, siz parkda ochilgan ko'rgazmani ko'rdingizmi? — deb so'radi.

Kiyimidan rayhonning hidi kelib turgan boshqa bir chol:

— O'n besh kundan buyon belimga kepak boylab yotibman, Mahkamboy, — deb qo'ydi.

— Kelinim shunaqangi maqtaydiki, — dedi birinchisi yana.

— Mening nabiram qog'ozlarni yozib beribdi, — deb qo'ydi ikkinchisi ham.

Ikki chol o'sha ko'rgazmani ko'rib kelishga, mabodo yo'lda Dehqonboboning bel og'rig'i tutib qolsa, Mahkambobo uni suyab kelishga ahdu paymon qilishib, inqillashib, hassalarini do'qillatishib yo'lga tushishdi. Ko'rgazma ochilganiga bir oydan oshib qolgan bo'lsa ham goh ish bilan, goh tashvish bilan bo'lib, borib ko'rolmagan edim.

Chollarning ortidan men ham yo'lga tushdim. Istirohat bog'ining orqa tomonidan yarim gektarcha

yer ajratib, tekislab, ustini rangdor yiltiroq shifer bilan yopib, ichini odam bo'yi keladigan yaxlit oynalar bilan katta-kichik xonalarga bo'lishibdi. O'zi odamlarga ham hayransan, sirkda ot o'yinlari, masxarabozliklar, teatrlarda oshiq-ma'shuqlar hayotidan yaxshi tomoshalar, yozgi kinoteatrlarda shpionlar to'g'risidagi filmlar qo'yilyapti-yu, o'sha yoqqa bormasdan hammalari shu yoqqa oqib kelishaveribdi — navbatda turganlarning keti cho'zilib, naq istirohat bog'ining darvozasigacha yetib boribdi.

Ko'rgazma zalining kiraverishiga kattaligi yelpig'ichdek-elpig'ichdek keladigan dumaloq harflar bilan "Mening militsiyam — mening qo'riqchim" deb yozib qo'yishibdi. Ikki soatcha navbatda turgach, nihoyat chollarning orqasidan ergashib, men ham ko'rgazma zaliga kirib bordim. Lekin azamatlar boplashibdi! Bekorga odamlar bu yoqqa oqib kelmayotgan ekan. Nima balo, rayonimiz rahbari o'rtoq Umarovning boshqa ishi yo'qmikan deyman. Katta-kichik ustalaru, xonaki rassomlarning hammasini shu yoqqa tashlaganga o'xshaydi. Zalni shunaqangi chiroyli bezashganki, qani endi Sur'at akaga o'xshagan tezkor shoir bo'lsamu, besh-o'n qator she'r to'qib yuborsam. Zalga kiraverishda, koridorning ikki chetiga qator suratlar osilib, suratlar ostiga tushuntirish xatlari yozilgan. O'ng tomonga "Militsiyamiz otaxonlari" bo'limiga shu rayonda ishlab, katta-kichikning hurmatiga sazovor bo'lgan militsionerlarning suratlar qo'yilgan, ko'rsatgan qahramaonliklari qayd qilingan.

Dehqonbobo bir surat oldida to'xtab, ko'zlarini qisib uzoq tikilib qoldi:

— Mahkamboy, mana bu o'zimizning Kazlop emasmi?

— O'sha, — deb qo'ydi Mahkambobo negadir g'urur bilan.

— Qovunni yaxshi ko'rardi-ya?

— Qishin-yozin yegani qovun edi! — Haliyam jo'natib turibsanni?

— O'tgan yili posilka qiluvdim. Yo'lda irib oqib

ketibdi-yu, urug'i boribdi. Ivan: "Mahkam, yuborgan urug'ing uchun rahmat. Lekin bilasanu, to'rtinchi qavatda qovun ko'kartirib bo'lmaydi" deb hazil qilibdi.

— Omon bo'lgur, bag'ri keng o'ris edi!

— Ko'nchini yomon ko'rar edi...

Ikki cholni surat oldida qoldirib, "Xalq militsiyasi" bo'limiga o'tdim. O'tdim-u, hangu mang bo'lib qoldim. Ilg'or drujinachilar deysizmi, bo'limu bo'limchalarning ish ko'rsatgan boshliqlari deysizmi, ko'ngilli o't o'chiruvchilaru, ...ha mayli, gapni qisqa qilib qo'ya qolay... o'nlab tanish, notanish suratlar orasida o'zimning o'rinbosarim, jonginamning huzuri Mamaroziq akamning ham xo'mrayib tushgan suratini ko'rib sevinib ketdim. Shu ko'rgazmani tashkil etgan kishiga ichimda ofarinlar aytdim.

Shundan keyin, qiziq-qiziq gaplardan mahrum bo'lib qolmayin, deb yana chollarning ortidan ergashdim. "Tekindan kelsa boylik, oxiridir voy-voylik" deb nomlangan zalga, Odil Abbosov boshliq jinoyatchilardan tortib olingan ashqol-dashqollar qo'yilibdi: bir xonaga Odil Abbosovning surati bilan boyliklari, boshqa xonaga xo'ppa semiz amakining surati bilan qimmatbaho narsalari... e boringki, shu yerda ham ochko'zlik qilib o'n to'rt xonani o'zlari egallab olishibdi.

— Bay-bay-bay! — dedi Dehqonbobo yoqasini ushlab,— shu xonadagi molu dunyoning hammasi Odilnikimi-a?

— Yozib qo'yishibdi-ku.

— Bay-bay-bay! Bu oltinlarni qara, Nikolay poshsho xazinasini qoldirib ketgan ekan-da!

— Sen bilan mening peshona terim bu.

— Bay-bay-bay! Shuncha oltin bilan qamashdimi-a?

— Hozir qochib ketgan.

— Bay-bay-bay! Yo'q, uni ushlab kerak. Bel og'rig'im bo'lmaganda o'zim ushlab berardim. To'xta-to'xta, Mahkamboy, mana bu o'zimizning Abdurahmon xo'ppa semiz-ku?

— O'sha, omborchi edi.

— Bay-bay-bay! Xudo xudoligini qipti. O'tgan yili qishda kelinimga bitta palto so'rab borsam, ko'zini lo'q qilib ustiga o'ttiz so'z so'radi-ya? Hukumatga balli, yetim-yesirni, beva-bechorani olqishini oladi endi!

Qarasam, chollar hali "bay-baylashib" bu zalda ko'proq qolib ketishadiganga o'xshaydi. Kech kirib qolmasdan, boshqa bo'limlarni ham ko'ray, deb chiqib ketayotgan edim, eshik oldidagi stolchaga qo'yilgan "Mulohazalar daftari"ga ko'zim tushib qoldi. O'tirib, sekin varaqlay boshladim. O'n olti ming kishi o'n olti ming mulohaza yozib ketibdi. Yarmi, jinoyatchilarni qo'lga tushirgan o'rtoq Ro'ziyevning otasiga balli desa, yarmi, o'ng-tersiga qaramay xalqni talagan bu ochopatlarni zambarakning og'ziga qo'yib otish kerak, deb yozibdi. O'zim haqimdagi maqtovlarni o'qib, ko'nglim tog'dek ko'tarilib ketdi. Tap-tup qadam tashlab, eshigining tepasiga "Bezorichalar" deb yozib qo'yilgan zalga o'tdim... Haddan tashqari xursand bo'lganim uchun, maktab yoshidagi bolalarning bezoriligiga bag'ishlangan ajoyib narsalarni ko'rgan bo'lsam ham, ko'pini eslab qolomadim. Faqat bir bola roгатkadan tosh otib, o'n yetti ko'z oyna sindirganligi-yu, yana bitta bola qo'shnisining pishay-pishay deb turgan bodringini bekitiqcha uzib, bozorda sotayotganda qo'lga tushganligi haqidagi materiallargina esimda qoldi. Ammo, bezorilik qilgan bolalarning surati yoniga dadasi bilan oyisining ham suratini osib, ish joylarigacha ko'rsatib qo'yishganiga, negadir tushuna olmadim. Tavba, deb yelkamni qisganimcha, "Sarqitlar xiyoboni"ga oshiqdim.

Yo'q, ichimdan to'qib chiqarayotganim yo'q, chindan ham ko'rgazmaning bu zalini "Sarqitlar xiyoboni" deb nomlashibdi. Chala mullalarni to'plab, xatmi-qur'on o'qitgan maktab direktorining surati, kasal xotiniga shifo tilab Qurbon ota mozoriga qo'y so'ygan aptekachining surati, romchi xotinning gapi-

ga kirib, qo'shnisini kaltaklagan qassobning surati... Xullas, sarqitlarga ilashgan hamshaharlarimizning barchasi mana shu yerga tashrif buyurishibdi.

Soat oltigacha ko'rgazmadagi bo'limlarni aylanaverib naq oyog'imda oyoq qolmadi, tikilaverib ko'zlarim ham charchab ketdi. Shuning uchun bo'lsa kerak, "Xalq xumi" deb nomlanib, o'rtoqlik sudlari ishini namoyish qilishga bag'ishlangan zalda nimani ko'rganimni haligacha eslay olmayman. "Hoy, o'rtoq, jinoyatchini ushla!" deya vahimali nom berilgan boshqa bo'limda boshim aylanib, ko'zim tinib ketdi. Odamlar orasini yorib, tashqariga chiqayotib, bir kampirni: "Xolajon, nabirangizni o'ynatib, uyingizda jimgina yotsangiz bo'lmaydimi!" deb jerkib ham berdim. Charchadimu, ammo qalbim to'la quvonch, iftixor bilan chiqdim. Bechora Salimjon akamning yugurib-yelishlari, uyqusiz o'tgan tunlari bekorga ketmaganligini ko'rib, ich-ichimdan sevindim.

Chanqab qolgan ekanman, ko'rgazmadan uch yuz mertcha naridagi anhor ustiga omonatgina qurilgan, majnuntollar soya tashlab turgan pivoxonaga kirib borganimni o'zim ham sezmay qoldim. Men tengi, mendan kattaroq besh-o'n yigit pivoxo'rlik qilishib, gazagiga qog'oz karnaychadan bitta-bitta sho'rdanak olib yeyishib, chaq-chaqlashib o'tirishibdi. Ikki krujka pivo olib, yonlariga o'tirdim. Sekin quloq solsam, gap rayon militsiyasining ajoyib tashabbusi, kichik leytenant Ro'ziyevning jinoyatni ochishdagi favqulodda talanti, polkovnik Otajonovning mehribonligi haqida boryapti... To'xtab tur, senlarni bir laqillatay dedim-da, bo'ynimni cho'zib:

— Menga qaranglar, — deya yigitlarga murojaat qildim, — O'sha Ro'ziyev sizlar maqtaganchalik talantli emas.

— Bekor aytibsiz, — dedi novcha bir yigit menga o'qrayib.

— Xudo urgan maqtanchoq, laqma, — dedim yana.

— Nima, nima?! — bir yo‘la besh yigit o‘rnidan turdi.

— Buning ustiga menga o‘xshab o‘lardek pivoxo‘r ham... — deganimni bilaman, haligi novcha yigib bir sakrab tepamga kelib “gapingni qaytib ol”, dedi qaltirab.

— Qaytmayman. Anovi polkovniklarning ham xayolparast bir chol... Kunbo‘yi qog‘ozbozlik qiladi... — gapimning u yog‘i bo‘g‘zimda qoldi. Boshqa yigitlar ham tepamga kelishib:

— Nega o‘rtoq Ro‘ziyev bilan Otajonovni haqorat qilyapsan, hozir kechirim so‘ra, — deb kekirdagimdan bo‘g‘ib olishdi. Ular sha‘niga bo‘lmag‘ur gaplar aytganim uchun mening ta‘zirimni berib qo‘yishmoqchi bo‘lishdi. Novcha yigit g‘azabdan qaltirab: “Suvga pishish kerak bu tirranchani” degan edi, bu taklif boshqalarga ham ma‘qul tushdi shekilli, beshtasi qo‘limdan, beshtasi oyog‘imdan ko‘tarib, anhor tomonga surgab ketishdi. Qarasam, chinga o‘xshaydi. Jon talvasasida:

— Kechirasizlar, Ro‘ziyev mening o‘zim bo‘laman, — degan edim, qaytaga baloga qoldim: “Hali bu pivoxo‘r o‘rtoq Ro‘ziyevning nomini ham sotib yurar ekan, tovlamachi ekan” deb anhorga otib yuborishdi. “Shalop” etib suvga tushdim. Keyin qirg‘oqqa tirmashib, bir amallab chiqib kelayotgan edim, novcha yigit:

— Xo‘sh, yigitcha, OBXSS boshlig‘i haqidagi fikringni o‘zgartirasanmi? — deb so‘radi.

— O‘zgartirmayman, — dedim tishlarimni takillatib. Yana suvga itarib yuborishdi. Yana chiqib kelayotgan edim:

— Endi-chi? — deb so‘radi boshqa bir yigit.

— O‘z fikrimda qolaman, — dedim-u, anhorning narigi betiga suzib o‘tib ketdim...

Kafan kiyganlar

Salimjon akam kengashdan qaytgan kuni uyimizda chinakam bayram bo'ldi. Ne'mat akamning o'g'il-qizlari sovg'a-salomlarni talashib, uncha-muncha araz ham qilib olishdi. Nihoyat, xursandchiligu arazlashlar tugab, gulzor o'rtasidagi temir karavotda ustozim ikkimiz yolg'iz qoldik.

— Xo'sh, Hoshimjon, ishlar qalay? — rayhon bilan yuzini yelib so'radi ustozim.

— Yomon emas... o'zingiz yaxshi borib keldingizmi?

— Ishchilarimizning ovozi hozir butun respublikaga yoyilibdi.

— Rost aytayapsizmi?

— Karomat Hoshimova bir soat doklad qildi, zal yigirma minut qarsak chaldi.

— Zo'r bo'пти-ku!

— Ministrimiz meni tabriklab, bo'sh kelmang, nimaki yordam kerak bo'lsa, hammasini beramiz, dedi.

— Rostdan ham shunday dedimi?

— Shunday dedi, o'g'lim. Ishni chala tashlab ketmang, rayonningizni butun respublikamizga namuna qilib ko'rsatib, tajriba rayoniga aylantiramiz, dedi, o'g'lim!

— Salimjon aka!

— Labbay, o'g'lim?

— Men ham sizga bir xushxabar topib qo'ydim.

— Yo'q, o'g'lim, men uchun bundan katta xushxabar bo'lmaydi. Rayonda tartib o'rnatishni xalqning o'ziga topshirish... bu katta gap, Hoshimjon...

— Men Odil Abbosovni qo'lga tushirdim...

— A?! — ustozim bir sapchib tushdi, karavot lapanglab ketdi. — Nima deding??

Qalpoqcham yordam berganini yashirdimu, qolgan gapning hammasini so'zlab berdim.

— Shokir maslahatchi uyushtiribdi-da? — qoshlarini past-baland qilib, xuddi qarshisida men emas,

Odil battol o'tirgandek, g'azabidan entikib dedi ustozim.

— Ha.

— Sharifani pichoqlagan aham battol ekan-da?

— Ha.

— Demak, endi meni chavaqlamoqchi ekan-da?

— Ha.

— Nomard!

— Endi pasport olish uchun tayyorgarlik ko'rishyapti.

— Mayli, olsin. Biz o'sha pasport sotgan qallobni ham qo'lga tushiramiz... Hoshim, tur o'g'lim, peshonangdan yana bir o'pay...

Salimjon akam xuddi trevoga e'lon qilingandek, hovliqib o'rmdan turib ketdi. Oyog'iga shippagini ham ilmay ichkariga, telefonga yugurdi. Avval, men soqolini olib qo'ygan generalga, so'ngra oblast markaziga, polkovnik Ali Usmonovning kvartirasiga telefon qildi. Yarim soatlardan so'ng karavotga qaytib chiqib:

— Sening planingni ma'qullashyapti, — dedi-yu, soviz qolgan choyni bir ko'tarishda ichib oldi. — Battoldan bir tuzoq sifatida foydalanamiz deyishyapti. Bu gapni hech kimga aytmaganmiding?

— Yo'q, aytmagandim.

— Qattiq sir saqlansin, deyishyapti... Obbo o'g'lim-ey, qariganimda yuzimni yana yorug' qiladigan bo'lding-da... yoningga odam qo'shib beraymi?

— Mendan ko'nglingiz xotirjam bo'lsin.

To'pponchamni cho'ntagimga solib, Shayx Odil sag'anasiga, Odil battolning yangi kvartirasiga jo'nadim. Yo'l-yo'lakay boshimga qalpoqchamni kiyib ko'zdan g'oyib ham bo'lib oldim.

Xufton namozidan so'ng Go'rkov So'fi masjid hovlisida uzoq o'ralashib yurdi. Kerosinkaga kastryul qo'yib, ovqat pishirayotgan ekan, o'tini o'chirib tashqaridan aroq topib keldi. Nihoyat, el uyquga ketganda sekin Shayx Odil saqanasiga qarab yurdi. Oldingi gal shoshganimdanmi yoki qattiq qo'rqib ketganimdanmi, yaxshiroq razm solmagan ekanman,

Shayx Odil sag'anasi odamning quchog'i yetmaydigan azim teraklar ostida bo'lib, teraklar kunduzi salqin berarkan, kechasi sag'anani ko'zdan berkitib, xilvatgohga aylantirarkan.

Sag'anaga yaqinlashgach, Go'rkov cho'kka tushib, atrofga quloq soldi, dov-daraxtlar ola-chalpak soya tashlab turgan qabristonni sinchiklab kuzatib chiqdi. So'ngra eshikni ochib:

— Xaloskorim, uyg'oqmisiz? — deb so'radi. Ichkari kirib, cho'ntagidan gugurt chiqarib, sham yoqdi. Xona o'rtasidagi tobutdan oppoq kafanga o'ralgan murda sekin boshini ko'tarib:

— Soating necha bo'ldi? — deb so'radi.

— Ikkilar bo'lib qoldi-yov, — javob qaytardi Go'rkov. Murda ustidagi kafanni ochib, Odil battol qiyofasiga kirdi. So'fi suv quyib turdi, yuz-qo'lini yuvib oldi. Battol haddan tashqari ozib, elektr budkalarining eshigiga chizib qo'yiladigan suratlar bor-ku, bamisoli o'shanga o'xshab qolibdi. Soch-soqoli o'sib ketgan, xoh ko'ring, xoh ko'rmang xuddi yoniga oshqovoqning pallasini osib, bozorlarda "diydiyo" o'qiydigan darveshning o'zi deysiz. Ko'zlari ich-ichiga botib ketgan, burni bilan og'zi yana ham kattalashib, chinakam devning o'zginasi bo'lib qopti.

— Ichkilik olib keldingmi? — qo'llari qaltirab so'radi dev.

— Olib keldim, xaloskorim.

Avval pishirilgan go'sht, ketidan hidlanib qolgan norin yeyishdi. Termosdan choy quyib ichib, shahardagi voqealardan, odamlarning kayfiyatidan gaplashishdi. Go'rkov bugun nihoyat pokovnikning uyiga borib, yerto'lasini borligi, kunbo'yi hovlida hech kim bo'lmasligi, uy egasi ko'pincha kechasi qaytishini bilib kelganligini ma'lum qildi. Battol yonidan uzunligi yarim metr keladigan xanjarni chiqarib, jahl bilan yerga sanchdi.

— Ey, xudo, qalbidagi qasos o'tini so'ndirmagin!

Yana xo'rillatib choy ichishib, bugun ko'milgan o'lik haqida uzoq gaplashishdi.

— Ayol kishimidi? — so‘radi battol.
— Ayol edi, xaloskorim.
— Tirikligida ko‘rganmiding?
— Ko‘rmagan edim, xaloskorim.
— Bo‘lmasa og‘zida tilla tishi borligini qayoqdan bilasan? Tag‘in kechagidek ovora bo‘lmaylik?

— Yo‘q, xudo xohlasa bugun ovora bo‘lmaymiz. O‘likning orqasidan elliktacha yengil mashina keldi... Obro‘li xonadondan chiqqan o‘likning og‘zida albatta tillasi bo‘ladi.

So‘fi tashqariga kafan kiyib chiqqanimiz ma‘qul, mabodo bitta-yarimtasining ko‘zi tushsa, mozorda arvo‘h ko‘rdim deb qochib qoladi, deya maslahat berdi. Maslahat battolga ham ma‘qul tushdi shekilli, darrov ko‘na qoldi. Ikkovlari ham kafan kiyib olishdi. Biri ketmon, boshqasi bel olib, yangi ko‘milgan murdaning qabriga qarab yurishdi. Anovi kuni oq choyshah yopinganlarni ko‘rib, sal-pal qo‘rquvdim, bugun ikkovlarini ham kafanda ko‘rib, etlarim jimirlashib ketdi: tirik odamning kafan kiyib, ketmon ko‘tarib yurishi juda xunuk, juda vahimali ko‘rinar ekan...

Qabrni juda tez ochishdi. Men, Odil battol ozib, kuchdan qolgandir deb o‘ylab, xato qilgan ekanman. Yo‘q, battol juda kuchli ekan. Ketmonni shunaqangi tez, shunaqangi chaqqon ishlatdiki... Go‘rkov lahadga tushib, chopqi bilan murdaning jag‘larini kesib chiqdi... etlarim allaqanday jimirlashib, ich-ichimdan qaltiroq turdi, o‘zimni yo‘qotgudek bir ahvolga tushib qoldim. Lekin... lekin... nachora, xizmatda turibman. Ularga qarshi biron narsa qilishga hozir juda, juda ham ojizman!

— Mana, xaloskorim, qulingiz hech qachon yangilishgan emas! — maqtanib dedi go‘rkov, — ellik gramm kelmasa, betimga tupirib yuboring.

Shayx Odil sag‘anasiga qaytib, o‘likning og‘zidan olingan tishlarini oyoq ostidagi kir latta bilan artishib, xaltaga solishdi. Xaltachada yana ikki yuztacha tish yaltirab ko‘rinib ketdi. Demak, bunaqangi ishni birinchi bor qilishayotganlari yo‘q ekan, qamoqdan

qochgandan buyon har kungi mashg'ulotlari shundan iborat ekan...

Odil Battol xaltachadagi tishlarni chamalab:

— Nari borsa, uch yuz gramm keladi xolos, — deb uf tortdi. — Bu bilan Shokirdan qutulib bo'lmaydi. Aytganini bermasak... u bizni ushlab berishi mumkin.

Odil Battol ko'zlarini g'alati qisib, lablarini qimtigancha, bir nuqtaga tikilib, uzoq jim qoldi. So'ng keskin bir harakat bilan yonidan xanjarini sug'urib, yerga sanchdi:

— Go'rkov!

— Labbay, xaloskorim!

— Cho'kka tush!

— Xaloskorim!

— Cho'kka tush, deyapman! — ovozini kemshik tishlari orsidan chiqarib, buyurdi battol. Go'rkov ikki ko'zi xarjarda, qo'rqa-pisa cho'kka tushdi.

— Shu kecha ko'rganlarimni birovga aytsam, mana shu xarjar boshimni kessin, deb qasam ich! — buyruq berdi Odil battol.

Go'rkov dag'-dag' qaltirab, qasam ichdi.

Ha, hamma gap bu yoqda ekan! Battolning eng katta xazinasi — qo'yfurush otasidan qolgan bitmastuganmas boyligi shu qabristonga ko'milgan ekan. Battol anovi kuni o'zining maslahatchisiga boyligim boshqa shaharda, deb yolg'on so'zlagan ekan, bundan yigirma yil oldin, o'rtancha xotini o'lganda qabr toshi qo'yish bahonasida qishloqdagi boyligini keltirib qari tutning ostiga eson-omon berkitib olgan ekan.

Ustini o't-o'lanlar qoplagan katta oq marmar toshni nari surib, ko'z yumib-ochguncha, qabrdan zanglagan temir sandiqni sug'urib, o'rnini yana avvalgidek tekislab, go'yo bu yerga kecha o'lik qo'yilgandek tosh ham bostirishdi... Ikkovi ham qora terga botib ketgan, qo'rqqan, hovliqqan entikkan... Yopirim-ey, deb yubordim. Odam bolasi ham shunaqangi ahvolga tushadimi! Ko'zlari o't bo'lib yonyapti, tishlari g'ijirayapti, ko'kraklari temirchining bosqonidek ko'tarilib-tushib turibdi! Sandiqni

sag'anaga olib kirgach battol unga peshanasini qo'yib, uzoq jim qoldi. Avval yelkasini uchirib, piqillab turdida, keyin to'satdan, yosh bolalarga o'xshab, ho'ngrab yubordi:

— Dadam, dadajonim!

— Haloskorim, o'zingizni qo'lga oling, — yupatmoqchi bo'ldi Go'rkov.

— Shu maqsadda boylik yiqqanmidingiz?! Yayrab-yashnab yesam bo'lmasmidi, davri-davron sursam bo'lmasmidi!

— Yig'lamang deyapman.

— Dadajonim... — dedi-yu, battol to'satdan jim bo'ldi. Ko'z yoshlarini kafanning yengiga artib, xanjar bilan sandiqning qopqog'ini ko'tardi: oltin tangalar, hozir hech kim taqmay qo'ygan taqinchoqlar, uzugu tillaqoshlar sham nurida yal-yal yonib, Shayx Odil sag'anasini bir nafasga yoritib yuborgandek bo'ldi. Ikki tirik murdaning ham chehrasi yorishib, gul-gul yashnab ketdi.

— Bu to'pponcha bilan o'qlar ham dadamdan qolgan, Qashqardan keltirgan edi, rahmatli! — ham g'urur, ham allaqanday o'kinish bilan dedi Odil Abbosov. — Men yana podshoman! Eshityapsanmi, Go'rkov! Bu oltinlar menga yana kuch-qudrat bag'ishlaydi... Endi menga na militsiya, na sud bas kela oladi, xudo xohlasa, men yana shaharning hokimiman, shahanshohiman...

Yarim soatlardan so'ng So'fi shaharning bo'lajak hokimini kafanga o'rab, tobutga yotqizib, sag'ananing ustidan qulflab chiqib ketdi.

Qorovul yarashmay qoldi

Istirohat bog'i istirohat bog'i bo'lgandan buyon, qasam ich desangiz qasam ichib aytamanki, bunaqangi shodiyonani, bunaqangi quvonchli kunni hali ko'rmagan bo'lsa kerak. Bir tomonda karnay-surnay, bir tomonda taka-tumiga olib nog'ora chalishyapti. Sochiga lenta taqqan qizchalar, oyisidan yashirgan

puliga morojniy olib yeyishga oshiqqan bolalar, maktabda tartib o'rnatishga yordam tekkan o'smirlar, "qani jinoyatchiyu tartibbuzar bo'lsa, ko'rsatavering, ta'zirini berib qo'yamiz" deb yengiga qizil lenta taqqan yigitlaru sayil bahonasida husnini ko'z-ko'z qilishga chiqqan qizlar, ichkilibozlikka qarshi kurashda nom chiqargan ishchilar, jamoatchi revizorlaru shtatsiz OBXSSchilar... e boringki, beliga kepak bog'lagan chollar, ko'zoynagini topolmay, kelinini qarg'ab kelayotgan kampirlar... hamma istirohat bog'i tomon daryodek oqib boryapti.

Suvga chiqqan ikki kelinchak vodoprovod oldida mana bunday gaplarni gaplashib ham turibdi:

— Parkka nima bo'lyapti, o'rtoqjon?

— Voy, dugonajon, eshitmadingizmi?

— Yo'q, eshitmadim.

— O'rtoqjon, bu slyot-ku!

— Qaydam, akangiz, bugun jinoyatchilarga janoza o'qiyimiz, deb yasan-tusan qilib chiqib ketdi.

— Tavba, janoza ham karnay-surnay bilan o'qilarkanmi?!

— Shunaqa shekilli-da.

— Voy o'lmasam, yog'im yonib ketdi...

To'g'ri, to'ppa-to'g'ri aytishdi — slyot bo'lyapti. Militsiyaga yordam beruvchilarning butun rayon slyoti bo'lyapti. O'lay agar, slyot deganlarini ilgari tushunmas ekanman. Karnay-surnay bilan boshlanib, o'rtarog'ida sersuv nutqbozligu, oxirida qarsak chalinar ekan. Bog'ning direktori, drujinachilar yuragini olib qo'ygan ekanmi yoki xalq militsiyasiga bir xizmat qilishni ko'ngliga tugib qo'ygan ekanmi, harqalay slyotga roppa-rosa o'n besh kun tayyorgarlik ko'ribdi. Juma kuni parkimizga marhamat qiling, drujinachilarga bag'ishlangan xalq sayili ochiladi. Choyxonalarda ichak-uzildi askiya, ochiq sahnalarda poraxo'rlarni fosh qiluvchi tomoshalar ko'rsatiladi. Dorbozlik, nutqbozlik, yo'q, kechirasiz, adashib ketdim... mushakbozlik o'yinlari ko'rsatiladi, deb zavodlarga, fabrikalarga taklifnomalar jo'natibdi.

Kabobxo'rga — kabobu, mantixo'rga — dumba solingan mantilar pishib turibdi, palovpazlar boshlariga oq xalta kiyib, kapgirlarini o'ynatib, dunyoda bizdan ustaroq oshpaz yo'q, deb maqtanishib turishibdi. Oh, shu paytda do'stginam Zokir bo'larmidi, no'xat solingan palovdan to'rt-besh tovog'ini urib, sherik, shunaqangi majlislarga meni tez-tez chaqirib turgin, deb qo'yasmidi, deya ich-ichimdan achinib ketdim.

Slyot roppa-rosa to'qqizda boshlandi, yozgi bino-ga olti yuzu qirqta odam sig'ar ekan, qolgani tashqari-da qolib ketdi. Slyotni o'rtoq Umarov ochdi. Jamoatchi militsionerlarga rosa maqtab turib:

— Doklad uchun so'z polkovnik o'rtoq Otajonovga! — deb e'lon qilib yubordi.

Salimjon akam... bechora Salimjon akam-ey, shuncha salobati bilan, shuncha gavdasi bilan doklad qilishga mazasi yo'qroq ekan. Shunday qilsa go'yo ishlari yurishib ketadigandek, nuqul yelkasini qashib, mushtiga yo'taladi deng. Oxiri qo'lini ko'ksiga qo'yib:

— O'rtoqlar, men gapirolmayman. — deb o'tir-ganlardan uzr so'ray boshladi, — negaki, juda xur-sandman, sevinganimdan yig'lavoray, yig'lavoray deyapman. Agar yana jindek qarsak chalsanglar dok-lad o'rniga yarim soat yig'lab berishim mumkin. 40 yildan beri jinoyatchilar, tartibbuzarlarga qarshi kurashni xalq o'z qo'liga olsa, deb orzu qilardim... orzumga yetdim!!! Shu olti oy ichida, o'tgan yilning olti oyiga solishtirganda, jinoyat 85 foiz kamaydi, tar-tib buzish hollari 96 foizga kamaydi.

Zalda qarsak yangrab ketdi. Bunday qarasam, yonginamda o'tirgan o'rtoq Xoliqov ham zabtiga olib, qarsak uryapti.

— Iya, ha, — dedim sekin turtib, — bu gaplarning hammasi qog'ozda qolib ketadi degan edilar-ku?

— Jahl ustida aytganman, akasi! — deb qo'ydi o'rtoq Xoliqov.

Salimjon akam o'zini tutib olib:

— Ministrimiz bizni qizg'in tabrikladi, — deyishi bilan, kaftini shay qilib yosh-yalanglar, bilagiga kuch

to'plangan men tengi yigitlar yana qarsak urib yuborishdi.

— Yana ham astoydilroq kirishamiz...

— Rayonimizni namunalari rayonga aylantiramiz!

— Jinoyat urug'iga qiron keltiramiz!

— Tartibbuzarlarning burniga suv quyamiz! — degan bir chekkasi tantanali qasamga, bir chekkasi o'zimizning oddiy va'dalarga o'xshab ketadigan hayqiriqlar ham eshitila boshladi.

Yo'q, men qimmatli ustozimning nutqiga ko'proq qarsak chalindi, deb xato o'ylagan ekanman, qarsak-bozlikning eng kuchlisi Karomat Hoshimova minbarga chiqqanda, jamoatchi militsionerlarga mukofot ulashayotganda bo'ldi. O'ttiz olti yigit-qiz, o'n bir kampir va yettita cholga katta-kichik sovg'alar, maqtov qog'ozlari faxriy yorliqlar topshirildi. Majlis raisi navbatdagi ishlar, yangi rejalar haqida doklad qilish uchun yana allakimga so'z bermoqchi bo'lib endigina mikrofoniga puf-puflayotgan edi, zalning o'rtarog'ida o'tirgan Muslim bobo o'rnidan turib, qo'l ko'tardi. Gapirishga ruxsat ham olmay, shu holicha qo'lini boshi uzra ko'tarib, ko'ylagining ustidan taqib olgan orden-medallarini jiringlatib, minbarni mo'ljallab, jadal chiqib kelaverdi. Minbarga chiqib, chap qo'li bilan soqolini changallab, bir nafas jim turib qoldi.

— Mergan, yo o'zing chiqasanmi? — deb so'radi nihoyat.

Zalning o'rtasidan:

— O'zing gapiraver, — degan ovoz eshitildi.

— Xo'p, gapirsam gapira qolay. Hurmatli jamoa, men o'ttiz oltinchi magazinda qorovul bo'lib ishlayman, — Muslim bobo cho'ntagidan ko'zoynagini olib, shoshmasdan taqdi. Boshqa cho'ntagidan daftarcha olib, u yoq-bu yog'iga ko'z tashladi-da: "Ha to'g'ri, o'ttiz oltinchi magazin" deb qo'ydi o'ziga-o'zi. — Mergan atlas magazinida qorovul.. To'g'rimi?

— To'g'ri, — deb qo'ydi Mergan bobo.

— Shu drujinnik masalasi chiqqandan buyon ikkovimiz ham bekormiz. Elektr choynakda choy

qaynatib ichib, Nikolay poshsho davridagi ot o'g'rilar haqida gaplashib, ag'anab yotamiz. Bekor yotib, maosh yoyish eskichasiga makruh... yangichasiga... xo'sh, insofdan emasda, axir... Menga o'xshagan, Merganga o'xshagan bekorchi bo'lib qolgan qorovullar ozmi?.. Zolimning vaqtida o'g'ri ko'p edi-yu, qorovul oz edi. Butun eski shahar dahasida bitta qorovul shaqildoq qoqib yurardi... Hozir o'g'ri tayini yo'g'u, hammayoqni qorovul bosib ketgan... Magazin qorovuli, fabrika qorovuli, idora qorovuli... Hoy, odamlar, kichkinagina rayonimizda 260 ta qorovul bor ekan-a!

Zalda qarsak yangradi. Orqa qatordagilar, negadir o'rinlaridan ham turib ketishdi. Nihoyat, qarsak ham, g'ovur ham bosilgach, Muslim bobo:

— Mergan, yo noto'g'ri aytdimmi? — deb so'radi o'rtog'idan. O'rtog'ining javobini ham kutmasdan yana davom etdi: — Ha mayli, ikki yuzu oltmishta bo'lmasa ikki yuzu elliktadir. Ikkita miyasi aynigan chol o'ntaga adashgan bo'lsa adashgandirmiz... Hukumatimiz har bir qorovulga yiliga 720 so'mdan maosh berar ekan. Xo'p, 260 ta qorovulning yillik maoshi qancha bo'ladi? Mergan bilan bir kuni xomcho't qilib ko'rsak... Mana, mana bu qog'ozga hammasini hisoblab yozib qo'yganmiz. Mana, "yarmarkaga tushib nabiralaringizga bir juft tursik, kelingizga atlas lozimlik..." yo'q, kechirasizlar, bu boshqa qog'oz ekan... Mergan, qog'oz sendamidi, mendamidi?

— Tuzukroq qara, o'zingda edi, — degan javob qaytdi pastdan.

— Ha, mana bu yoqda ekan, — gunohkorona kulimsirab davom etdi Muslim bobo, — hammasi bo'lib, bir yuzu to'qson ming so'm bo'lar ekan. Qorovullarning sal kam bekorchilikdan iborat bo'lgan ishini xalq, jamoa o'z qo'liga olsa-yu, shu bir ozu to'qson ming so'mga gul ko'chati olib, ariqlarning labiga, tashlandiq yerlarga, ko'cha eshiklari oldida o'tqazsak... Savobning tagida qolmasmidik!

O'zi bugun odamlar qarsakbozlik qilgani to'plinishganga o'xshaydi. Muslim bobo so'zini tugatishi

bilan pastda o'tirganlar shunaqangi qattiq qarsak chalishtiki, ishonsangiz, ancha vaqtgacha ikki qo'lim bilan qulog'imni berkitib o'tirdim. Bir mahal qo'limni olsam qarsak tinibdi-yu, odamlar:

— Ofarin, otaxon!

— Xuddi siz aytgandek qilaman, boboy!

— Qaytaga, yoshlardan mana shu keksalar durust, — deyishib, bir-birlariga luqma tashlashyapti.

Muslim boboning tursik bilan atlas lozimlik aralashgan nutqi sabab bo'ldi-yu, hali aytganimdek, ko'z ko'rib, quloq eshitmagan tortishuv, nutqbozlik boshlanib ketdi. Biri qorovullikni yo'q qilsak, o'g'rilar quturib ketadi, dedi. Boshqasi, o'g'ri qo'lga tushsa, hadeb hayfsan e'lon qilavermaylik-da, Afrikadagi qabilalarga o'xshab, qulog'i bilan burnini kesib, suratiri rayon gazetasida bosib chiqaraylik, dedi. Uchinchisi, o'g'ri-o'g'ri deb vahima qilib yuraversak, yana yuz yilgacha ulardan qutula olmaymiz, degan gapni aytdi. Shu payt mahallamizdagi maktabning direktori so'zga chiqib:

— Qorovul bizning davrimiz uchun yarashmaydigan bir narsa, — deb xuddi sinf oynasini sindirib qo'yan o'quvchiarni urishayotgandek jahl bilan gapirib boshladi. — Qorovul o'tmishda, o'g'ri, qarochilar ko'p bo'lgan davrda paydo bo'lib, keyin odamlarning esidan chiqib ketgan. Mana, men maktabda qorovullik bilan farroshlikni yo'q qilib, hammasini jamoamizning zimmasiga yuklaganman. Iqtisod qilingan pulga a'lochi bolalarga velosiped olib berdim... To'g'ri, biz qorovulga giyovand odam nashaga o'rganib qolgandek o'rganib qolganmiz. Qorovulsiz yashay olmaymiz, deb o'zimizni-o'zimiz ishontirib qo'yanmiz. Bu nuqsonli ishonchdan voz kechish kerak...

E, boringki, o'sh kungi slyotda slyot qatnashchilari uch soatlik tortishuvdan keyin, bizga qorovul kerak emas, kerakli narsalarni o'zimiz qo'riqlaymiz, qorovul puliga gul olib ekib, shahrimizni gulga ko'mamiz, qorovullikdan bo'shagan qari-qartanglarga Qo'shchi-

nor mahallasida qog'oz xalta tikadigan artel ochib beramiz, degan mazmunda qaror qabul qilib yuborishdi. Majlis ministirimiz nomiga yozilgan tantanali maktub bilan tugadi.

Yarim kechasi uyga qaytayotgan edik. Salimjon akam mehri tovlanib ketdi shekilli, katta qo'lini yelkamga tashlab:

— O'g'lim, men bugun juda baxtliman! — deb qo'ydi.

— Men ham baxtliman, — dedim men ham shosha-pisha.

— Xo'sh, sen nima uchun baxtlisan?

— Nima uchunligini bilmayman, lekin juda xursandman.

Sariq devning o'limi

Shokir maslahatchi battolga chorshanba kuni pasport keltirib berishi kerak edi. O'sha kuni ishni bitirolmabdi. Shayx Odil sag'anasidagi tungi uchrashuv har ikki tomonning achchiq-tiziq so'zlari bilan tugadi. Shokir maslahatchi, agar o'rtada turgan odam ertaga ham pasportni olib kelmasa uddasidan chiqa olmagan bo'ladi, unda boshqa kishi orqali harakat qilishga to'g'ri keladi, degan edi, Odil Abbosov battar tutaqib ketdi. "Sog'lig'im yomonlashib boryapti" deb yig'lamsirab, mushtini qisib dag'-dag' qaltiray boshladi. Men shu kuni ovoz yozib oladigan apparatimni olib borgan edim. Ovozlarni yozib oldimu, ammo haddan tashqari qorong'i bo'lgani uchun suratga olishning hech iloji bo'lmadi.

Lekin, Shokir maslahatchi so'zining ustidan chiqadigan kishilardan ekan. Ertasiga, tungi soat uchlarda qabristonga va'da qilgan narsasini keltirib:

— Odiljon, lekin, sizni deb o'lib bo'ldim-da! — deb uh tortib qo'ydi.

— Rahmat, siz o'zi qiyomatli do'stimsiz-da, — minnatdorchilik bildirdi battol.

— Lekin, hech bo'lmasa shu bugun kafaningizni

yechmabsizda, — sekingina kulib qo'ydi maslahatchi. — Ikkovlaringni ko'rib, rosti, juda qo'rqib ketyapman.

— Kafandan qo'rqmang, — dalda berdi So'fi, — oxiri borib, siz ham shuni kiyasiz.

— Lekin, sizlar sal ertaroq kiyib qo'yibsizlarda, — hazil qilib aytgan gapi o'ziga nasha qildi shekilli, kulib qo'ydi maslahatchi. So'fi ham hazilkash ekan.

— Sizga ham bitta tiktirib beraymi? — deb kuldi.

Odil battol pasport qo'lga tekkanidan xursand. Maslahatchi bugun, nihoyat, bir umr orzu qilgan katta boylikka erishganidan o'zida yo'q shod. Go'rkov, mana, xaloskorim pasportini oldi, endi tezgina daf bo'lib men ham oyog'imni uzatib yotar ekanman, deb o'ylab, ich-ichidan sevinardi. Hammalari shod, hammalari xursand, hazil-mutoyibaning boisi ham shunda edi. Maslahatchi Odil battolga oq yo'l tiladi. Qayerda bo'lsangiz ham omon bo'ling, deb yaxshi istak bildirdi. Oxirida, polkovnik sizning ham, mening ham bir umrlik dushmanimiz, uni albatta bir yoqli qilib keting, deb qayta-qayta iltimos qildi.

— Xudo xohlasa, indinga mana shu masjidida janoza o'qiyimiz! — dedi battol ko'zlarini chaqnatib.

Quchoqlashib xayrlashishdi. Kafan kiygan odam kafan kiyagan odamni quchoqlasa juda xunuk ko'rinib ketarkan, teskari qarab oldim.

Maslahatimizga ko'ra, agar, maslahatchi qo'lida oltin bilan chiqsa, men uni qabristonning orqa darvozasigacha kuzatib borib, o'sha yerda poylab turgan ikki militsionerga gugurt chaqib signal berishim kerak edi. Gugurt chaqishim bilan darvozaning orqasidan: "Qo'yvor, jim!" degan yo'g'on-ingichka ovozlar eshitildi-yu, keyin yana qabriston sukunati atrofga hukmron bo'lib qoldi, "Demak, qo'lga olishdi", deb xotirjam bo'ldimu, darhol orqamga, Shayx Odil sag'anasi-ga qaytdim. Yana qaysi jinoyatchilar bilan uchrashish rejalarini tuzishadi, shuni ham bilib ovozlarin yozib olmoqchi edim. Kirsam, maslahat butunlay boshqacha, sandiqdagi oltinni allaqayerga berkitishmoqchi.

Mening ustozimni qatl etish planini ham allaqachon tuzib bo'lishibdi. Ehtimol bu ishni kunduzi bajarishar, ehtimol biror aqlini yo'qotgan pulparastni yollashga qaror qilishgandir... Yo'q, endi men ham qarab turmasligim, mustaqil biror chora ko'rishim kerak...

Battolning yonidan pasportini, xanjari bilan o'qlangan pistoletni oldim. Go'rkovning cho'ntaklaridagi beli sinmagan qog'oz pullardan tortib, to bir tiyinlik siyqasi chiqqan chaqalargacha olib, temir sandiqqa joyladim. Odil battolning joni endi mening qo'limda, mana shu temir sandiqda! Ertaklardagi asir tushgan devlarga o'xshab, chalajon bo'lib qabrda yotaveradi, qurolsiz, oltinsiz hech yoqqa chiqolmaydi endi!

— Xayr, kafan kiygan shahanshohim! — dedimu, og'ir sandiqni inqillab ko'targanimcha, qabrdan chiqib ketdim.

O'sha kuni o'zboshimchalik qilib qo'pol bir xatoga yo'l qo'yibman, yana qanchadan qancha jinoyatchilarni qo'lga tushirish mumkin bo'lib turganda ishning pachavasini chiqarib qo'yibman. Oltin to'la sandig'u qurol-yarog'larni militsiyaga topshirib, endi uyga qaytib kelgan ham edimki, to'satdan telefon xuddi birovning uyiga o't tushgandek, faryod chekib jiringlab qoldi. Salimjon akam trubkani ko'tarib, allakim bilan qisqagina gaplashdi-yu:

— Hoshim! — deb qichqirdi.

— Labbay, ustoz?

— Darrov kiyin.

— Tinchlikmi?

— Odamlar qabristondan ikki tirik murdani haydab chiqib, masjid atrofida quvib yurgan emish.

— Tag'in Odil battol bo'lmasin?

— Bo'lmasa kim bo'lardi!

Kiyinib chiqqunimizcha, bu yoqdan idoramizning navbatchi mashinasi ham dud-dudlab kelib qoldi. Mashinaga o'tirdim. Masjidni mo'ljalga olib, qushdek uchib borayotgan edik, hech kutilmaganda, mashina yo'lning qoq o'rtasida taqqa to'xtab qoldi.

— Salimjon aka, bir qoshiq qonimdan keching, — dedi shofyor bo'shshib.

— Nima bo'ldi?

— Kecha kechqurun benzin olish esimdan chiqib qolgan ekan.

— Ahmoq! — dedi Salimjon akam mashina eshigini jahl bilan ochib. — Seni o'zi allaqachon ishdan haydashim kerak edi.

Masjidga borishning hojati yo'q endi, baribir piyoda yetolmaymiz. Militsiyaga jo'nadik. O'sha yerdan mashina topamiz. Yakkachinor ko'chasini shunday kesib o'tib, Muqimiy ko'chasiga burilishimiz bilan yuz-yuz ellik chog'li odam kafan kiygan ikki murdani quvib kelayotganini ko'rib qoldik.

— O'shalar! — dedim, negadir ham sevinib, ham qo'rqib.

Murdalar entikib, halloslashib, xuddi yugurish bo'yicha shahar musobaqasiga qatnashayotgan sportchilarga o'xshab, bir-birlarini quvlab, yonginamizdan o'tib ketgandi, ushlayolmay qoldik.

Quvib kelayotganlar har xil, aksariyati chollar. Orqaroqda qo'rqa-pisa bolalar ham, har narsaga qiziquvchi ayollar ham ergashib kelishyapti. Shovqin-suron. Bir xillar murdalarga qarab toshmi, kesakmi otmoqchi bo'lib o'qtalyapti-yu, lekin negadir botinisholmayapti. Quvayotganlar endi yetib, ushlaymiz deyishganda, murdalardan biri qo'lidagi tayoqni boshi uzra aylantirib:

— Yo Xudo! — deb na'ra tortib yuboradi. Odamlar qo'rqib, orqalariga tisarilishi bilan murdalar yana yo'lga tushishadi...

Keyinroq eshitsam, murdalarning qabrdan bevaqt quvilishiga, hali aytganimdek, mening shoshqaloligim sabab bo'lgan ekan. Sandiqdagi tillayu Go'rkovning cho'ntagidagi pullarni qoqlab chiqib ketishim bilan battol:

— So'fi, hazilni qo'y, — debdi.

— Xaloskorim, sizga nega hazil qilar ekanman, — debdi qo'lini ko'ksiga qo'yib So'fi.

— To'pponchamni olding-ku.
— Xudo saqlasin.
— To'xta, to'xta, xanjarim ham yo'q!
— E parvardigor! — yoqasini ushlabdi Go'rkov.
— Ie, pasportim qani? — bu gal battol ham yoqasini ushlabdi.

— Yo navzambillo! — degan cha So'fi ko'zini lo'q qilib turaveribdi.

— Ablah! — tutaqib ketibdi battol. — Sandiq qani? Tillalarni qayoqqa berkitding?

— O'zingiz mening chaqalarimgacha olib qo'yib-sizku! — deb So'fi ham sekin o'rnidan turibdi. — Cho'ntaklarim qup-quruq, qalamtaroshim bor edi, o'shani ham olib qo'yibsiz.

— Sotqin!

— O'g'ri! — deyishib, murdalar och qolgan jo'jaxo'rozlardek bir-birlariga tashlanib qolishibdi. Battol, mol achchig'i-jon achchig'i deganlaridek, haddan tashqari quturib ketibdi. Go'rkov ilgari katta o'g'ri bo'lgani uchun bunaqangi mushtlashishlarni ko'p ko'rgan, tajriba orttirgan, buning ustiga tekin ovqatlarni yeb, shu kunlarda boquvdagi buqadek kuchga to'lib turgan ekan. Bir-birlarini shunaqangi savalashibdiki, rahmatli Shayx Odil tirik bo'lganda qaysi biriga mukofot berishni bilmay, rosa garang bo'lib qolar ekan.

— Yo Jamshid! — deb qulochkashlab tushirarmish battol.

— Yo pirim! — deb teparmish So'fi Go'rkov. Oxiri ikkovi charchab, kuchdan ketib, sag'ananing devoriga suyanishib, och bo'rilardek bir-birlariga tishlarini g'ijirlatishib jim qolishibdi.

— Sandiq qani? — debdi bittasi.

— Qalamtaroshni ber! — debdi boshqasi.

— To'pponchamni qayoqqa berkitding? — so'rabdi birinchi ovoz.

— Chaqamgacha qoqib olibsan! — debdi ikkinchi ovoz. Shundan keyin: "Mana to'pponcha, mana qalamtarosh!" deb bir-birlarini yana sholi tuygandek tuya boshlashibdi.

Abdurazzoq ota degan bir namozxon har kuni bomdod namoziga bora turib, kelinining qabriga bir dasta gul qo'yib o'tar ekan. Bugun ham shunday qilibdi. Gulni qo'ygach: "Xudoyo joying jannatda bo'lsin!" deb, kelinini duo qilib Shayx Qodil qabri yonidan o'tib borayotgan ekan, sag'anadan gupillagan, pishillagan, voy-voylagan ovozlari eshilib qolibdi. Abdurazzoq ota avvaliga qo'rqib ketibdi. Keyin o'zini qo'lga olib, nahotki, Shayximiz tirilgan bo'lsalar, deb sekin devorning yorig'idan mo'ralagan ekan... yo parvardigori olam, ikki murda mushtlashishayotgan emish!

Abdurazzoq ota bu gal chinakam qo'rqib ketibdi va masjidga qarab yuguribdi. Yigirma-o'ttiz chog'li namozxon to'plangan ekan, hammasini boshlab kepti. Namozxonlar kalimayi shahodatni o'qishib, xudoning nomini dillariga jo' qilib, sag'anani chor tomondan qurshab olishibdi. Devor tirqishlaridan mo'ralashib:

— Yo tavba!!! — deb yoqalarini ushlab, orqalariga tisarilishibdi. Xuddi shu paytda masjidning imomi hech kutilmagan bir jasorat ko'rsatibdi. Sag'ananing eshigini lang ochib:

— Insu jins bo'lsang ham chiq! — deb allaqanday bir duoni o'qibdi, duo ta'sir qilmabdi.

— Arvoh bo'lsang ham chiq! — deb yana duo o'qibdi imom. Duo ham aptekada turib qolgan eski doriga o'xshab, quvvati ketib qolgan ekanmi, arvohlarga ta'sir qilmabdi.

— Tirik bo'lsang ham, o'lik bo'lsang ham chiq! — yana hayqiribdi imom, yana jimjitlik emish. Shunda imom: "Zokir qori, boring, militsiyaga telefon qiling!" deb buyuribdi. Militsiya degan so'z imomning og'zidan chiqishi bilan sag'anadan qo'lida yo'g'on bir tayoq, novcha bir murda otilib chiqibdi, ketidan oqsoqlanib, pakana murda ergashibdi. Ikki murda o'ngu terisiga qaramay qabristonning orqa darvozasini mo'ljalga olib yuguribdi.

Namozxon otalar kavushlarini qo'lga olib, ularning orqasidan quvlashga tushishibdi...

Quvlayotganlar tobora ko'payaverdi. Ko'cha supurayotgan farroshlar, birining qo'lida eski chelak,

boshqasining qo'lida cho'ltoq supurgi, ular ham ergashishdi. Uyqusirab birinchi smenaga ishga ketayotgan ishchilar, xamir qorgani turgan kampirlar ham qiziqsinib izma-iz chopib kelishyapti. Nihoyat, olomon charchab, madordan ketgan murdalarni har tomondan qurshab oldi. Lekin, birontasi ham yurak yutib, yaqiniga borolmay, har xil taxminlarni aytib turishibdi.

— Shayx Odil pirimning arvohlari bo'lsa-ya!

— Mozorga berkingan o'g'rilar bo'lsa-chi?

— Be, shaharda o'g'ri qoldimi hozir!

— Bechoralarni o'lmasdan ko'mib qo'yishganga o'xshaydi!

— Nega betini ochmaydi bo'lmasa?

— Qo'rqishyapti.

— Demak, o'g'ri ekan-da!

— O'g'ri rolini o'ynagan artist bo'lsa kerak.

— To'g'ri, yaqinda "Go'ro'g'li Sulton" filmini suratga olishar emish.

— Tavba!

— Qiyomat qoyim bo'lsa, qo'shni, hazrati Bahovuddin pirim qabrlaridan bosh ko'tararmishlar!

— E, pirim! Munavvar jamolingizni ko'rsating!

Xuddi shu paytda yuragini changallab, orqada qolib ketgan Salimjon akam ham yetib kelib qoldi. Olomoni yorib, o'rtaga o'tdi-da: "Hoshim, nega qarab turibsan. Bularning betini och. Odamlar ko'rib olishsin" deb buyurdi. Murdalarning ustidan kafanlarini yechib oldim. Odamlar avvaliga xuddi gipnoz qilingandek, qotib qolishdi. Keyin to'satdan o'zlariga kelib, dengizdek chayqalib ketishdi.

— Odil battol-ku bu!

— Jinoyatchilarning piri shu-da!

— Soqoling o'smay o'l, yulg'ich!

— Yana qamoqdan ham qochibdilar.

— Lekin, xalqdan qocholmaydi!

— Poraxo'r!

— Yolg'onchi!

— Tuhmatchi!

— Ur, qotilni! — deb qoldi kimdir. Kishilardagi

jinoyatchilarning piriga bo'lgan g'azab-nafrat bamisoli bir bombaga aylandi-yu, gumburlab portlab ketdi. O'rtaga tosh, kesak, kaltak demagani yog'ila boshladi. Bitta chol, ishonsangiz, otgani hech narsa topolmay, noqovog'ini otibdi... Ikki jinoyatchini himoya qilamiz deb, qaytaga kaltakning eng zo'rini Salimjon akam ikkovimiz yedik. Xayriyatki, drujinachilar yordamga kelib qolishdi. Bo'lmasa, kim biladi deysiz, g'azablangan olomon battolga qo'shib bizni ham qora kaltak qilib o'ldirib yuborarmidi... Yo'q, bir amallab battol bilan go'rkovni navbatchilar xonasiga olib borib, eski divanga yotqizdik. Ikkovi ham jonsiz, o'likmi, tirikmi — bilib bo'lmaydi... Bir mahal battol boshini ko'tarib:

— Suv... — deb ingradi.

Salimjon akam stakanda suv uzatgan edi, battol qaltirab turgan qo'llari bilan uni oldi-yu, lekin negadir ichmadi. Ustozimning betiga sochib yubordi.

— Yo'q! Men hali o'lmayman! — deb jon talvasasida o'rnidan turib ketdi u. Tishlarini g'ijirlatib, og'zidan ko'piklar sochib, beshiktervatardek tebrana boshladi. Ko'zlari olayib, yuzidan ter quyilib kelyapti.

— Men o'lmayman! — dedi battol yana entikib.

— Albatta, hali ko'p yashaysiz, — dedi Salimjon akam.

— Jinoyat o'lmaydi!

— O'zingizni bosing!

— Militsiyaga tinchlik yo'q, bilib qo'y shuni!

— Mang, suv iching.

— Salim, seni o'zim bo'g'ib o'ldiraman! —

Qichqirib ustozimga tashlandi battol. Bo'g'moqchi bo'lib qo'llarini cho'zdi-yu, bo'shashib, Salimjon akamining ko'ksiga boshini qo'ydi. Keyin "shalop" etib yerga yiqilib tushdi... Qichqirganda joni chiqib ketgan ekan. Divanga yotqizib, doktor chaqirdik...

Battolning o'ligi, xotinlari olib ketishdan bosh tortgani uchun, o'likxonada uch-to'rt kun qolib ketdi.

Uni o'zimiz ko'mdik.

Qabrning ustiga mayor Samad aka Qodirovning tavsiyasi bilan

“Bu yerga o‘g‘rilik, poraxo‘rlik, yulg‘ichlik, tuhmatchilik, qotillik, qalloblik, ochko‘zlik, man-manlik, maishatparastlik, xudbinlikdan iborat sarqitlar yig‘indisi — Odil hattol Abbosov ko‘mildi. Tug‘ilgan yili ma‘lum emas, 14 iyulda, tong pallasida joni uzildi!”

deb yozib qo‘yildi.

O‘sha kuni butun shahar xalqi xuddi ajdarho domidan qutulgandek yengil nafas oldi, qushchalar sho‘x-sho‘x sayradilar, quyosh mo‘l-ko‘l nur to‘kdi, gullar yana ham chiroyli, yana ham so‘limroq bo‘lib ochildi. Bolalar to‘yib-to‘yib morojniy yeyishdi, erkaklar militsiya bilan drujinachilardan yashirib, oz-ozdan ichib ham yuborishdi.

Jinoyat yerga ko‘mildi, Odil battol qiyofasida ko‘mildi.

Shahar xalqi, norasmiy bo‘lsa ham, bir kunlik bayram e‘lon qildi. “Alvido, ey battol!” deb mulla Hoshim ham umumxalq xursandchiligiga qo‘shilib ketdi.

Gulga burkangan sbahar

Shunday qilib, hurmatli do‘stim, mana, yolg‘on-yashiq aralashib ketgan hikoyam ham tugadi. Bilib turibman, zerikib qoldingiz. Gapning ochig‘ini ayt-sam, o‘zim ham charchab ketdim. Endi u yog‘ini ayt-sam ham bo‘ladi, aytmasam ham bo‘ladi. Agar juda qiziqayotgan bo‘lsangiz, ha, mayli, qisqagina qilib so‘zlab bera qolay.

Jinoyat degan narsa tugab, shahardagi tartibga pos-bonlik qilishni xalq o‘z qo‘liga olgach, biz — militsiya xodimlari qip-qizil bekorchi bo‘lib qoldik. Bir kuni poshshoyu vazir o‘ynaymiz, boshqa bir kuni barmoq yashirar o‘ynaymiz. Futbol komandasi tuzib, maktab bolalariga o‘n sakkizu nolga yutqizib qo‘ygan paytimiz ham bo‘ldi. Havaskorlardan iborat konsert brigadasi tuzuvdik, bunisini ham ochiq aytib qo‘ya qolay, ishimiz uncha yurishmadi.

Mayor o'rtiq Xoliqov Bog'ishamol rayon militsiyasiga boshliq bo'lib ketdi.

Sur'at aka Oripov rayon gazetasiga redaktor bo'lib o'tdi.

Karomat opa Hoshimovani yuqori tashkilotga olib qo'yishdi.

Karim akani yig'i-sig'i bilan pensiyaga chiqarib yubordik.

Mana shunaqangi kuzatishu, uzatishlarni avjiga chiqarayotgan edik, to'satdan ustozim bilan ispoikom raisi o'rtiq Umarovni Toshkentga, ministrlikka chaqirib qolishdi. Men yana qanaqa gap chiqib qoldi ekan deb yuragimni hovuchlab turgan edim, yo'q, Salimjon akam chehrasi gul-gul yashnab, kuchiga-kuch, g'ayratiga-g'ayrat qo'shilgan holda, qalbi to'la quvonch bilan qaytdi.

— Hoshim, bolaginam! — dedi meni quchoqlab.

— Yana tabriklaymi? — dedim biron gap aytishim kerak-ku, deb o'ylab.

— Seni tabriklayman, hammangni, butun militsiyani tabriklayman! Eshityapsanmi, hammangni!

— Men ham jami bekorchi bo'lib qolgan do'stlarim nomidan, o'rtiq polkovnik, sizga tashakkur aytaman! — oyoqlarimni juftlab chest berdim.

Ustozim meni nima uchun tabriklamog'chi bo'lganini bir haftadan keyin bildim. Ministrligu, jami oblast militsiya boshqarmasidan kelgan vakillar guvohligida, rayonimizning katta-kichik aholisi ko'z oldida militsiya ishini xalqning o'ziga topshirib yubordik.

Sur'at aka Oripov butun rayon ko'ngilli militsiyasiga boshliq etib tayinlandi. OBXSS ishlarini yog'och oyog'ini g'ijirlatib yuradigan Mamaroziq aka o'z qo'liga oldi. Jinoyat qidiruv bo'limiga xotinqizlarning tavsiyasi bilan, shu rayonda o'ttiz sakkiz yil sudyalik qilib, yaqinda pensiyaga chiqqan Marhamat Qosimova tayinladi.

Rayonimiz tajriba rayoni deb e'lon qilindi.

Ministrlikdan kelgan vakil: "O'rtog'lar, endi hushyor bo'linglar, butun mamlakat sizlarni kuzatib turadi", degan gaplarni aytdi. Butun xalq oyoqqa turib:

— Tashvishlanmang, bo'sh kelmaymiz! — deb qasamyod qildi.

Ertasiga boshqarmamizdagi militsiya xodimlaridan to'qqiz kishini, rayonimiz boshlangan tashabbusni targ'ib qilish uchun to'qqiz rayonga ishga jo'natdik.

Salimjon akam pensiyaga chiqish tayyorgarligini ko'ra boshladi.

Farida bilan men bo'lsak... aytgandek, buvijonim sovchilikka borib, bir boshidayoq ishni hal qilib keldi. "Agar qizingni Hoshimginamga bermasangiz, ham-mangizni qamatib yuboraman", degan mazmunda do'q qilibdi... Farida bilan men bo'lsak to'yning maslahatiga tushib qoldik. Qishloqqa borib, rahmatli ustozim Usta Usmon Akromov nomida sartaroshxona ochadigan bo'ldim. To'yni uzum pishig'iga qoldirdik. Ertaroq ham qilsak bo'lardi-yu, mehribon buvijonim o'n sakkizta ko'rpa qoplamasam, Hoshimni uylantirmayman debdi.

Og'ir kunlarimda mehribon qo'llari bilan boshimni silagan, dadamdan ham qadrdonroq bo'lib qolgan Salimjon aka bilan rosa uch kun tortishdim.

— Men qishloqqa olib ketaman, o'sha yerda gulchilik bilan shug'ullanasiz, — dedim. U:

— Shaharda qolasan, men ham kelin ko'ray, nabiramni ko'cha eshik oldida ko'tarib, bir huzur qilay, — dedi.

Men "ketamiz, ketamiz", deb bo'yniga osilib, soqolli o'sib ketgan betlaridan o'paman. Ustozim: "Kelinoyingning qabrini yolg'iz tashlab ketolmayman", deb yig'laydi.

Uch kun yig'lashdik. To'rtinchi kuni ustozim ko'chadan hovliqib kirib keldi:

— Hoshim, uydamisan?

— Chuchvara tugayapman, — dedim oshxonada turib.

— Sen zo'r kelding, o'g'lim. Birga ketadigan bo'ldim.

— Rostdanmi? — qo'limda bir zuvala xamir bilan istiqboliga yugurib chiqdim.

— Rost, o'g'lim, ketaman. Bilasanmi, men nimani yaxshi ko'raman?

— Yo'q, bilmayman.

— Sertuproq qishloq ko'chalarida quyosh qizdirib turgan paytda yalangoyoq yurishni yaxshi ko'raman... Bilasanmi, tag'in nimani yaxshi ko'raman?

— Yo'q, bunisini ham bilmaymman.

— Oydin kechalarda ekinga suv tarab qo'yib, marzada yonboshlab yotishni yaxshi ko'raman.

— Tag'in nimani yaxshi ko'rasiz? — so'radim yuzu ko'zlari quvonchdan yonib turgan ustozimdan.

— Tag'inmi? Tag'in... saharda qovun poliz oralab band berganlarini uzib chiqishni yaxshi ko'raman.

— Tag'in-chi?

— Soddadil dehqonlar bilan chinor tagidagi supada yonboshlashib, bozordagi narx-navodan, bu yilgi hosilning mo'lligidan... mana shunaqangi gaplarni yaxshi ko'raman.

Salimjon akam asli qishloqlik ekan. Qirq yildan buyon bulbul gulga intilgandek qishloqqa intilarkan. Ammo xizmat taqozosi bilan shaharda qolib ketaveribdi.

O'sha kuni gulzor o'rtasidagi karavotda yonboshlashib olib, ko'p narsalarni orzu qildik: tog' etagidagi toshloq joylardan yangi yer ochib, atirgullar ekdik, qovun ekdik, kapa tikdik, bedana ovladik, oydin kechalarda uxlamasdan, egatlarga suv taradik... va oxiri marza ustida emas, shu o'zimizning karavotda uxlab qoldik.

Militsiya idorasi o'rnida muzey tashkil qilayotgan edik. Ertasiga, Salimjon akamning uyidagi muzeybop narsalarning hammasini o'sha yoqqa tashish bilan ovora bo'ldik. Eski xatlar, hujjatlar, sovg'aga berilgan pistoletu orden, medallar... Ustozim, o'g'li bilan go'ring to'la nur bo'lgur kelinoyimning rasmidan boshqa hamma narsani mujeyga topshirib yubordi.

Uyini qo'shnimiz Ne'mat akaning nomiga o'tkazdi. Bola-chaqasi bilan bir yayrab yashasin, kelinoyingning ruhi shod bo'ladi, bolalarning hammasiga

o'zi doyalik qilgan, bechoraning orzusi ham shu edi deb, ustozim yana jindek ko'z yoshi qilib oldi.

Yigirma to'rt ming so'm puli bor ekan. Ikki mingni undan yuz o'girib ketgan o'g'li Karim akaning nomiga o'tkazdi. Qolganini xalq militsiyasi ixtiyoriga berib, namunali ishlagan drujinachilarga mukofot tariqasida berib yuborilsin, deb xat qoldirildi.

Ertalab, Nikolay poshsho zamonidan qolgan o'sha eski qo'ng'iz nusxa mashinamizda yo'lga chiqishimiz kerak edi. Kechasi o'rtoq Umarov telefon qilib, ertaga kunduzi istirohat bog'ida kichkinagina uchrashuvimiz bor, uchrashuvdan keyin javob beramiz, bo'lmasa drujinachilarga aytib, "paq-paq" mashinangizni shahardan chiqartirmay qo'yaman, deb hazil-lashdi.

Yo'q, siz nima desangiz deyavering-ku, lekin o'rtoq Umarov ustozimni mendan o'n chandon ortiq yaxshi ko'rarkan. Shaharda ustozimning tashabbusi bilan necha tup gul egilgan bo'lsa, hammasidan bir donadan gul kesib keltirilsin, deb buyruq beribdi: yoshu qarining qo'lida dasta-dasta gul, yo'laklarda gul, so'ri-yu, tuvaklarda gul — nima balo shu kechasi osmondan ham gul yog'ilganmi deyman, istirohat bog'i rango-rang gullarga ko'milib ketibdi. Gul ko'p bo'lsa, yeru ko'k g'alati ranglarda tovlanib, qalbda shodlik, quvonch mavj urib, kishi allaqanday entikib ketar ekan.

Odam degani hech joyga sig'maydi.

Bizni yengiga lenta taqqan yigitlar teatrning yozgi binosiga olib kirishdi. Rayon va shaharning katta-kichik rahbarlari o'tirgan sahnaga chiqishimiz bilan zaldagilar gurillab o'rinlaridan turib, qo'llaridagi dasta-dasta gullarni boshlari uzra ko'tarib, silkita boshlashdi. Nazarimda, butun borliq mayin va xushbo'y gullar ichida chayqalayotgandek, zaldagi odamlar gullar to'lqini ichida suzib yurgandek bo'lib ketdi.

O'rtoq Umarov o'rnidan turib qo'ng'iroq chaldi. G'ovur-g'uvur bosilgach:

— O'rtoqlar! — deb negadir juda og'ir, juda g'amgin bir ohangda so'z boshladi. — Bugun biz

Salimjon akamni butun hayotini odamlarning baxt-saodati yo'liga baqishlagan, kishilarning tinchi-romini deb o'zining tinchi, oromidan voz kechgan bebaho kommunistni pensiyaga uzatish uchun to'plandek. Salimjon akam rayonimizda sal kam qirq yil ishladilar. Shu yillar davomida bu kishidan naf ko'rmagan, yordam olmagan biron odam qolmagan bo'lsa kerak...

Zaldan, guldastalar orasidan:

— Ha, bunaqangi odam dunyoga kamdan kam keladi!

— Qilgani yaxshilik bo'ldi-ya!

— Lekin, o'zi ro'shnolik ko'rmadi, bechora! — degan ovozlari eshitila boshladi.

O'rtoq Umarov Yangibog' rayonida "Faxriy grajdanlar kitobi" ta'sis etilganligi, kitobning birinchi betiga polkovnik Salimjon Otajonovning nomi qayd qilinganligini e'lon qildi. Ustozimga kattaligi bolalarning qo'nji uzun etikchasidek keladigan kalitni topshirayotganda, odamlar "gurr" etib o'rinlaridan turib ketishdi, qarsak bilan yig'i aralashib ketdi. Ustozim rahmat aytish uchun o'rnidan turdi-yu, yo'q, o'pkasi to'lib gapirolmadi. Ikki qo'lini ko'ksiga qo'yib, boshini egib, uzoq ta'zim qildi.

Shundan so'ng turli tashkilot va korxonalarining vakillari, Salimjon akamning eski tanish-bilishlari so'zga chiqib, uni rosa maqtashdi. Yetti to'n, yal-yal yonib turgan beshta atlas qiyiqcha, o'n bitta chust nusxa do'ppi kiydirishdi, yetmishtacha guldasta taqdim etishdi.

Men, endi kuzatish marosimi tugagandir, choyxonaga osh buyurishgan bo'lsa o'sha yoqqa jo'nasak ham bo'ladi, deb turgan edim, tugamagan ekan, pensioner Muslim bobo bilan Mergan bobolarning gapi bor ekan. Ikkovlari quloqli savatda gul ko'tarib, sah-naga chiqib kelishdi.

— Obbo, Salimjon-ey! — dedi Muslim bobo qad-dini rostlab. — Shunday qilib, ketadigan bo'psan-da, ukam. Aslida ketmasang bo'lardi... Shogirdlarning ishini ko'rib, qariyalar choyxonasida, bizga o'xshab, oshxo'rlik qilib ag'anab yotsang ham bo'laverar edi.

Lekin, ha mayli, xudo o'zi seni katta ishlar uchun yaratgan ekan... Mashoyixlar, arslon yuz yilda bitta tug'adi, degan ekan. Sen ham onangdan arslon bo'lib tug'ilgan ekansan! Jinoyatchi-yu, tartibbuzarlarni mo'jalga olib, arslondek hamla qilding, barakalla, uka! O'z nomimdan, og'ziga nosvoy otib olib, gapirolmay turgan mana bu Mergan nomidan, shahardagi jamiki pensioner chollar nomidan senga bir to'n kiygizay, tur o'rningdan, lekin yig'lama! Militsiya yig'lasa yarashmas ekan.

Xayrlashuv marosimini tugatib, tashqariga chiqsak... qo'ng'iz nusxa mashinamizning o'rniga idoramizning qora "Volga"sini qo'yib, uni kelin-kuyovlarning mashinasini bezatgandek bezab, rang-barang gullarga ko'mib qo'yishibdi. Mashina emas, hamisoli ulkan bir guldasta turganga o'xshardi.

— Bu nima qiliq? — hayron bo'lib so'radi ustozim.

— Rayon rahbariyatining qarori, — kulimsirab ustozimga kalitni uzatdi o'rtoq Umarov.

— E, qo'ysang-chi, o'zimning shaloq mashinam yaxshi.

— Uni muzeyga eltib qo'ydik.

Muzeyning daragini eshitgan Salimjon akam yelkasini qisib kuldi-yu, sekin mashinaga o'tira boshladi.

Muqimiy ko'chasidan chiqib ketishimiz kerak, shahar tashqarisiga boshqa yo'l yo'q. O'rtoq Umarov bu yerda ham tashkilotchilik qilganga o'xshaydi: yo'lning ikki chetiga drujinachilar, xalq militsiyasining vakillari, maktab o'quvchilari, e, boringki, pensioner chollaru kampirlargacha chiqib saf tortishibdi. Hammasining qo'lida quchoq-quchoq anvoyi gullar, rayhonlar...

— Xayr, o'rtoq Ro'ziyev!

— Salimjon aka! Uylansam xabar qilaman, albatta kelasiz!

— Salimjon, choyxonadagi ulfatlaringni unutib yuborma!

— Xayr, e bag'ri keng inson! — deyishib, mashinaning g'ildiraklari ostiga, oynalariga gullar

otishdi. Salimjon akam "piq-piq" yig'lab darmonsiz go'llarini sillikitib boryapti. Men bo'lsam o'zimda yo'q shod, ta'riflab bo'lmaydigan darajada xursandman. Millitsiyaga ishga kirib, mana shunday odamlarga xizmat qilganim uchun, Salimjon akamdek ei olqishiga sazovor bo'lgan bir kishi bilan yonma-yon ketayotganim uchun, dasda-dasta gullar, odamlarning mehru muhabbati boshimiz uzra nurdek yog'layotigani uchun... va yana o'zim ham bilimagan allanarsalar uchun sevinar edim...

Bir mahal, mashinani endi tezroq haydamoqchi bo'lib bunday orqamga qaragan edim, hu narida, ko'chani changitib, bir-birini turtib-tartishib, go'sh-nimizning o'n bir farzandi yugurtib kelayotganini ko'rib qoldim. Hammasining go'lida gul, og'zilarini katta ochib, entikib kelishyapti. Mashinani to'xtatib, ustozim bilan yerga tushdik. Bolalarning biri bo'ynimizga, biri yelkamizga, boshqasi oyog'imizga tar-mashib olishdi.

— Hoshim aka, keyapsizmi? — dedi Davron yig'lab.
— Ketaman, uka, qishloqda meni katta ishlar kuyapti.
— Endi menga rogatkaga cho'zmani kim olib beradi?

— O'zim jo'nataman, posilka qilaman, — deb Davronning chang va ter bosgan qaynoq betlaridan o'pdim.
Ustozimning bo'yniga osilib olgan ishtonsiz Bahrom:

— Amaki, jon amaki, ketmangi! — deb yolvora boshladi.
— Shiming qani, o'g'lim? — bolaning boshini silab dedi ustozim.

— Yo'lga tashlab keldim... jon amaki, ketmangi!
— Butunlay ketayotganim yo'q... — xo'rsinib dedi Salimjon akam.

— Siz ketsangiz, Baxtiyor meni uradi! — dedi Bahrom ko'zlarini mo'tillatib.

— Urmaydi. Ursa, unga hech narsa olib kelmayman.

Ustozim bolalarning peshanasidan o'pib, har birini alohida-alohida erkalab, yanagi hafta albatta kelaman, hammangga sovg'a olib kelaman, deb yupatdi.

Bolalar mashina ko'zdan yo'q bo'lib ketguncha qo'llarini silkitib, ko'zlarini mo'ltillatib qolishdi.

Salimjon akam negadir chuqur-chuqur xo'rsinib boryapti. Men bo'lsam:

— Xayr, ey gulga ko'milgan shahar, xayr, mehribon odamlar, xayr, ey ishtonsiz ukaginam, Bahrom!— deb mashinaga ustma-ust gaz beraman.

O'noq polkovnik	262
Sariq devni quvib	355
Sariq devning o'limi yoki olam gulliston bo'lgani ...	440

Sariq devning o'limi

O'ziga xos ijod sohibi!	6
Sehrii galpog'cha	14
Sariq devni minib	99
Mening ham do'stlarim bor	204

Sariq devni minib

MUNDARIJA

Jahon sarguzasht adabiyoti

XUDOYBERDI TO'XTABOYEV

SARIQ DEVNI MINIB

Roman

“Sharq” nashriyot-matbaa
aksiyadorlik kompaniyasi
Bosh tahririyati
Toshkent — 2006

Muharrir *Erkin Malik*
Badiiy muharrir *M. Samoylov*
Texnik muharrir *R. Boboxonova*
Sahifalovchi *M. Atxamova*
Musahhihlar *Yu. Bizhatova, N. Oxunjonova*

Terishga berildi 11.08.2005. Bosishga ruxsat etildi 22.12.2005. Bichimi 84x108 /32. “Tayms” garniturası. Ofset bosma. Shartli bosma tabog’i 28,56. Nashriyot hisob tabog’i 28,54. Adadi 5000 nusxa. Buyurtma № 1734. Bahosi kelishilgan narxda.

“Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosma-xonasi. 700083, Toshkent shahri, “Buyuk Turon” ko’chasi, 41.